

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SAMLINGER

TIL

JYDSK HISTORIE OG TOPOGRAFI

UDGIVNE AF

DET JYDSKE HISTORISK-TOPOGRAFISKE SELSKAB

3. RÆKKE. VI. BIND

REDIGERET AF

VILLADS CHRISTENSEN

I KOMMISSION HOS TILLGES BOGHADEL
I KØBENHAVN

TRYKT I AARHUS STIFTSBOGTRYKKERI

1908--10

INDHOLD:

	Side
1. Hanseatiske Beretninger om Strandinger paa Jyllands Kyst Af Dr. <i>Villads Christensen</i>	1
2. Laurits Engelstof's Rejseiagttagelser i Jylland i Aaret 1805. Meddelt af <i>C. Behrend</i>	21
3. Peder Lydersen af Hvidbjerg Holmgaard. Af Lærer <i>N. Olesen-Husted</i>	61
4. Nogle Bemærkninger om Krigen 1627—29. Af Post- ekspedient <i>C. Klitgaard</i>	89
5. En ulykkelig Spaadom. Ved <i>V. Chr.</i>	95
6. Kommandør Jonas Palmqvist i Skagen 1697—98. Af Lærer <i>H. P. Kristensen</i>	97
7. Otte Offesen Skram. Af Oberst <i>Emil Madsen</i>	142
8. Nogle Oplysninger om Stændervisens Tilblivelse. Af Frk. <i>Ida Falbe-Hansen</i>	150
9. Skove, Moser og Vildtbaner i Skanderborg, Silkeborg og Koldinghus Amter Aar 1731. Ved <i>Poul Bredo Grandjean</i>	156
10. Hvem er Forfatter til Visen fra Livø? Af Lærer <i>H. P. Kristensen</i>	213
11. Brødrene Støttrup. Af Arkivar <i>Georg Saxild</i>	217
12. General Steensen fra Avnsbjerg. Meddelt af <i>C. Klitgaard</i>	292
13. Et Tingsvidue om Bandsættelse i Jetsmark Kirke af den ukendte Gærningsmand til et Tyveri. Meddelt af Dr. jur. <i>V. A. Secher</i>	298
14. To Lejlighedsdigte fra Thisted. Meddelt af <i>C. Behrend</i>	303
15. Et Vidnesbyrd om Svenskernes Hærgen i Jylland 1657—60. Meddelt af Lærer <i>H. P. Kristensen</i>	309

	Side
16. Hekseprocesser fra Midtjylland. Af Dr. <i>Villads Christensen</i>	313
17. Gravskrifter og andre personalhistoriske Indskrifter i Gl. Aarhus Amt. Samlede af Bibliotheksassistent <i>Chr. Heilskov</i>	379
18. Vilhelm Bang. Af Dr. <i>A. Heise</i> og stud. mag. <i>Thomas Bang</i> . Med Billede	419
19. Præsten <i>W. C. Müller</i> . Ved <i>John M. Møller</i>	425
20. Bidrag til Linderumgaards ældste Historie. Ved <i>C. Klitgaard</i>	483
21. Brændevinsskatten i Salling. Af Lærer <i>H. P. Kristensen</i>	508
22. Tre Smaastykker. Af <i>C. Klitgaard</i> . (1. Poul Nielsen Røn. 2. Skudehandel. 3. En Viborg-Dame som Arkanafabrikant)	531

Regnskab 1908—09	535
Rettelser og Tilføjelser	536
Navneregister. Ved <i>Villads Christensen</i>	537
Fortegnelse over Selskabets Medlemmer 1910	565

Hanseatiske Beretninger om Strandinger paa Jyllands Kyst.

Af Villads Christensen.

Saa længe søfarende Folk har besejlet de nordiske Have, har Jyllands Kyst og Skagens Rev krævet sine Ofre iblandt dem. Vrag ved Vrag har staaet i Sandet Kysten rundt, — Vikingetidens Dragesnekker saa vel som Nutidens Jerndampere, fredelige Købmandsskuder ved Siden af stolte Orlogsmænd. Blandt alle søfarende Nationer var Skagen og de jyske Rev kendte og frygtede — mere frygtede i fordums Tid end nu, da der gøres alt, hvad gøres kan, for at vejlede og hjælpe de søfarende, der passerer den farlige Kyst.

I fordums Tid var det saa langt fra, at man inde fra Land tænkte paa at yde de søfarende Vejledning eller de strandede Hjælp. Skibbrudne betragtedes i Middelalderen som staaende udenfor Lov og Ret, og hvad Vrag-gods, der drev ind paa Stranden, var god Prise. Indtægten af Vrag var en vigtig Post i Landsherrens Regnskab, Bisper og Lensmænd førte lange Stridigheder for at opnaa den samme højt skattede Strandret, og den menige Befolkning langs Kysten søgte uden nogen som helst retslig Adkomst at gøre sig Strandingerne saa nyttige

som muligt. Paa de ulykkelige skibbrudne tænkte ingen. En Tilladelse for dem til selv at redde deres Gods, hvis de slap levende i Land, var en Indrømmelse, der maatte afkøbes eller aftvinges vedkommende Landsherre, saaledes som da Valdemar Sejr efter Slaget ved Bornhoved gav Borgerne i Bremen Ret til, naar de led Skibbrud paa Danmarks Kyster, frit at redde deres Gods.

Overfor Landets egne Børn søgte Regeringerne dog at gennemføre en noget mildere Fremgangsmaade. Saaledes gives der i Jydske Lov (3. Bog Kap. 63) nogle Bestemmelser om Vrag, der tilsigter at mildne den strenge Strandret og yde de skibbrudne en vis Beskyttelse. Hvis der kom nogen levende i Land fra det strandede Skib, maatte ingen forhindre dem i at bjerge saa meget af Godset, de kunde, ej heller maatte Kongens Embedsmand eller nogen anden forhindre dem i at leje eller laane Folk til Bjergningen. Hvis Embedsmanden eller hans Svende frarøvede de skibbrudne deres Gods, førend de selv gav Slip derpaa, kunde han miste sit Len. Andre, som gjorde sig skyldig i det samme, skulde bøde 3 Mark og erstatte det røvede Gods.

Disse Bestemmelser gjaldt foreløbig kun for indfødte og kun i Jylland. Men i 1282, under Erik Glipping, blev det vedtaget, at Jydske Lovs Bestemmelser om Vrag skulde gælde i hele Riget og tillige for fremmede. Det var, i Forhold til de tidligere Tilstande, et ikke ringe Fremskridt, som herved blev gjort. Men skønt disse Bestemmelser atter og atter blev gentagne i den følgende Tid, vidner dog talrige Klager om, at de stadig ikke blev overholdt.

Da Hansestæderne i 1367 sluttede sig sammen i et vældigt Forbund mod Valdemar Atterdag for at tiltvinge sig bedre Vilkaar for deres Handel og Skibsfart paa de nordiske Have, var det bl. a. disse Klager over skib-

brudnes Behandling, de havde for Øje. Og da de havde sejret, blev det ved Freden i Stralsund 1370 paany fastslaaet, at den skibbrudne Købmand havde Ret til selv at bjerge Skib og Ladning, saa vidt han kunde. Og hvad den kongelige Foged bjergede af ilanddrevet Gods, skulde opbevares Aar og Dag i den nærmeste Kirke og udleveres Ejeren mod en »redelig Løn«, hvis han meldte sig inden Fristens Udløb¹⁾. Men heller ikke nu blev Bestemmelsen overholdt, og Udtrykket »en redelig Bjergeløn« var jo ret egnet til at volde Strid. Fra dansk Side krævede man en Trediedel af Godset som Bjergeløn, hvad Stæderne, ikke uden Grund, nægtede at gaa ind paa²⁾.

Fra de følgende Aar foreligger en betydelig Del Breve og Aktstykker vedrørende saadanne Strandingsager i det store Udgiverværk »Hanserecesse«, som i 22 store Bind har samlet en Rigdom af Oplysninger til Hansestædernes Historie. Som Følge af Stædernes stadige Forbindelse med Danmark i Fred eller Krig bringer Samlingen ogsaa mange Bidrag til vort Lands Historie i det 14. og 15. Aarhundrede, og min Eftersøgen i dette Værk efter Beretninger om Strandinger paa Jyllands Kyst har da heller ikke været forgæves.

Betegnende nok — straks i den første Beretning, vi hører, om strandet Gods forekommer Navnet Skagen. Beretningen er fra 1375, fra Valdemar Atterdags sidste Levetid. Et Gesandtskab fra Stæderne var kommen herop, og den Beretning, de sendte hjem er bleven bevaret.

---

¹⁾ W. Christensen: Dansk Statsforvaltning i det 15. Aarh., S. 381.

²⁾ Danmarks Riges Historie II, 393.

»Da vi igen kom over til Helsingborg,« skriver de, »da fulgte Hr. Henning Podebusk med os og sagde til os, at Kongen havde befalet ham og de øvrige, der er stævnede hid, at om han døde, da skulde de tilbagegive det Klæde (want), som var bleven paa Skagen. Og havde han end befalet at sige os: Levede han med Guds Hjælp til Sct. Hans Dag¹⁾, saa kom Rigsraadet sammen, og da vilde han besegle os de Breve.«

»Siden kom vi til København paa Alle Helgensdag (d. 1. November). Der kom mange Købmænd, som havde lidt Skibbrud, til os; de klagede over, at deres Gods var blevet dem frataget, og bade os om Breve til Rigsraadet, hvilke vi gav dem.«

En halv Snes Aar efter, da Dronning Margrethe raadede i Danmark, træffer vi atter en Stranding paa Skagen. Vedrørende denne er der opbevaret saa mange Forhandlinger, at vi kan danne os en Forestilling om de uendelige Vanskeligheder, en skibbruden Mand havde at overvinde, inden han kom til sin Ret, ligesom de viser os Dronning Margrethes Evne til at benytte hvert Kort, hun fik paa Haanden, i sin Politik.

Ved Palmedagstide (31. Marts) 1387 strandede en Dantziger-Skipper, Lubrecht van der Beke, paa Skagen. En Fortegnelse over Skibsladningen er bevaret, og det fremgaar deraf, at Skibet kom fra Flandern, hvor det havde hentet en Ladning af det kostbare flanderske Klæde. De forskellige Klædesorter opføres omhyggelig med Angivelse af Fabrikationsstedet, efter hvilket de benævnedes: Klæde fra Ypern, Brüssel, Courtray, Oudenarde, Mecheln, Bergen op Zoom o. s. v., Rask fra Arras, 8 Dusin Huer, nogle Dusin Hoser og en enkelt Fustage med Frugter og Krydderier. Ladningen tilhørte forskellige

---

¹⁾ Valdemar Atterdag døde d. 24. Okt. 1375.

Købmænd i Thorn, Dantzig, Elbing, Sund (Stralsund), Rostock og Lübeck. Disse Købmænd, eller i hvert Fald en Del af dem, har været ombord i det strandede Skib.

De af Købmændene og Mandskabet, som kom i Land, begyndte at redde af Godset, hvad reddes kunde. Den første Dag bjergedes flere Hundrede Pakker Klæde, som blev indlagt i den nærmeste Kirke. Næste Dag bjergedes 7 Pakker. Paa dette Tidspunkt var blandt andre en Præst ved Navn Bernhardt kommen til Stede. Han sørgede for, at de syv Klædeballer ikke blev henlagt samme Steds som de andre, men derimod ført til en anden Kirke, nemlig hans egen Sognekirke, som laa en Mil borte. Hvorledes det siden gik disse syv Pakker, ved vi ikke. Men paa den tredie eller fjerde Dag efter Strandingen kom Dronningens Embedsmand, Fogden, til Skagen, drev de skibbrudne bort fra deres Ejendele og bemægtigede sig alt det Strandingsgods, der var henlagt i Kirken. Dette ser jo ret vilkaarligt ud; men Fogden maa have anset sig for at være i sin gode Ret; thi han nægtede ikke de strandede Købmænd at udfærdige et »aabent Brev« om det forefaldne. Dette blev skrevet i tre Eksemplarer: et blev tilsendt Dronningen, Fogden fik et, og det tredie beholdt Købmændene. Dette sidste blev senere vedføjet Sagens Akter og er derved bleven bevaret til Eftertiden:

»Vide maa I, at vi er strandede med en Holk paa Skagen, Gud bedre det, og har bjerget vort Gods med Præsten Hr. Bernhardts Raad og med andre Folks Raad, som bor der, og efter den Fred, som Kongen har svoret og paabudt i sine Lande, at Stranden skal være fri, hvor Købmanden kommer til Land, og at han maa bjerge sit Gods. Da have vi bjerget og henbragt i Kirken 676 hele Stykker Tøj og 185 halve

Stykker og en Kiste, hvori er 44 Stykker Rask, og en Kappe og en Kjortel og 23 løse Stykker Rask og en Tønde med Sukker og med Huer og med 2 Potter Spermacet. Dette Gods har Fogden her taget fra os ud af Kirken og ført det til Rothewich paa Slottet til Kongens¹⁾ og Dronningens Behov. Ydermere har vi bjerget 7 Pakker Klæde. Disse 7 Pakker har Hr. Bernhardt taget fra os og har ladet dem føre til sin Kirke og har lovet os ved sit præstelige Embede, at han vil meddele Kongen og Dronningen, hvor meget Tøj, der har været deri. Desuden ved hver enkelt Mand vel, hvor meget der har været i hans Stykke, men han vil ikke sige det.«

Det strandede Gods blev altsaa ført til et kongeligt Slot, som her kaldes Rothewich, et andet Sted Rochewicz. Det er Slottet Rugtved i Albæk Sogn. Dette Slot var erhvervet af Valdemar Atterdag; men allerede faa Aar efter de her omtalte Tildragelser endte det sin Tilværelse som kongeligt Slot. I 1393 skænkede Dronning Margrethe det for Sjælemesser til Børglum Bispestol med det Vilkaar, at Slottet straks skulde nedbrydes, og dets Tømmer og Sten bruges til Bygningen af Domkirken i Børglum. — Den gamle anelige Slotsbanke ses endnu tæt ved den nuværende Hovedgaard Rugtved.

Om Hr. Bernhardt og hans Kirke kan vi derimod intet oplyse. Vi faar kun at vide, at denne Kirke laa en Mil fra Strandingsstedet paa Skagen, og hvis »Skagen« dengang betød det samme som nu, kunde man jo gætte paa Raabjerg Kirke. Men i Hanserecesserne bruges Navnet Skagen, som det synes, i meget vidtstrakt Be-

---

¹⁾ Paa dette Tidspunkt levede endnu Dronning Margrethes Søn Oluf. Han døde 4 Maaneder efter, d. 3. Aug. 1387.

tydning, omtrent svarende til Vendsyssel. Biskoppen i Børglum kaldes saaledes »Biskoppen paa Skagen«. Andre Steder ser det ud, som om »Skagen« betegnede Farvandet i disse Egne, Skagerak og Kattegat; der nævnes Købmænd, som har lidt Skibbrud »i Skagen«, og hvis Gods er bleven ført til Kallundborg. At det i nærværende Tilfælde er Fogden fra Rugtved, et Par Mil syd for Sæby, der kommer til Stede, kunde tyde paa, at Strandingen er sket et Sted paa Østkysten af Vendsyssel.

Den første Efterretning om denne Stranding naaede Lübeck et Par Uger efter. I Lübeck opholdt sig paa den Tid to Udsendinge fra de preussiske Stæder, der jo særlig havde lidt Tab ved Strandingen, eftersom det meste af Godset tilhørte Købmænd i Dantzig, Thorn og Elbing. D. 15. April hjemsendte de til Dantzig en Beretning om, hvilke Forhandlinger de havde plejet med Lübeck og hvilke Nyheder, de havde hørt, og derimellem nævnes Efterretningen om, at Lubrecht van der Bekes Skib er bleven paa Skagen. »Men vi vide ikke, hvem Godset tilhørte, thi der er endnu ingen kommen hertil fra det Skib. Vi har bedet dem i Lübeck (∴ Lübecks Magistrat) om at gøre deres bedste derved.«

Lübeckerne havde ogsaa senere megen Ulejlighed for den Sags Skyld; men først gjorde dog Købmændene selv gentagne Forsøg paa ved Henvendelse til Dronningen at faa deres Gods udleveret.

Først rejste tre af dem over til Dronningen, — muligvis har de selv medbragt det aabne Brev, der var bestemt for hendes Øjne. De kom hjem med det Svar fra hende: »Vi vil holde en Dag med Søstæderne ved Sct. Mikkelsdag¹⁾); skulde vi give Eder Godset tilbage,

---

¹⁾ Et Møde mellem Dronningens og Hansestædernes Repræsentanter var berammet til Vordingborg d. 29. Sept. 1387.

da vilde vi tilbagegive det for deres Skyld, der siger os mere Tak derfor end Preusserne.« Med andre Ord: Dronningen vil beholde dette Gods for at have det som et Kort paa Haanden i Forhandlingerne med Lübeckerne. Først havde hun dog forsøgt at tinge med de tre Købmænd om, at de skulde modtage en Del af Godset imod at give Afkald paa det øvrige. »Men Sendebudene bød hun saa lidet Klæde, at de ikke vilde modtage det. Derfor gav hun dem Svaret skriftligt.«

Ved Mortensdagstide samme Aar kom to nye Sendebud til Dronningen i samme Ærinde, og de var nu bedre udrustede end de forrige, idet de medførte Breve baade fra Stæderne og fra den tyske Ordens Stormester. Deres Modtagelse var da ogsaa mere officiel. Dronningen afgav sit Svar i Forening med »Danmarks Raad, nemlig Biskoppen af Aarhus, Biskoppen paa Skagen (Ϸ: i Børglum), Drosten Hr. Henning von Podebusk, Hr. Kerstan Kozen (Ϸ: Christen Kaas) fra Jylland og Jakob Axelsen (Thott).« Svaret gik ud paa, at hun vilde underkaste sig Voldgift. Stæderne skulde sende to Mænd med Fuldmagter og Kvitbreve paa Godset fra Stormesteren og det hele preussiske Land, hun selv vilde derimod udvælge to af sit Raad. Disse fire skulde i Forening tiltage 4 eller 6 andre af Lübeck, Wismar, Rostock eller Sund, og deres Afgørelse vilde hun saa underkaste sig. Dog forlangte hun, at Stædernes Sendebud ogsaa skulde have Fuldmagt til at afgøre alle de Sager, i hvilke hun havde Klage at føre over de preussiske Lande.

Denne sidste Bemærkning om eventuelle Modklager viser jo tydelig nok, at det ikke var Mening, der skulde komme noget ud af det hele. Det kom der da heller ikke, og saa maatte de samlede Hansestæder til at tage Affære.

Den 1. Maj 1388 afsendtes følgende Skrivelse fra de

i Lübeck forsamlede hanseatiske Sendebud til Dronning Margrethe:

»Ophøjede Fyrstinde og højbaarne Frue! Vi ønske at lade Eder vide, at her for os har været de ærbare Folk, Sendebud fra de preussiske Stæder, og have svarligen beklaget sig for os, at de og deres Borgere i forleden Tid have taget mægtig Skade paa deres Gods, det som var i Lubbert van der Bekes Skib, der blev ved Skagen, endskønt de dog to Gange, efter hvad de siger, har haft deres Sendebud ovre hos Eder: paa hvilken Vis de skiltes fra Eder, det mindes nok baade I og de. Dog bede vi Eder med al vor Flid, at I ville sørge for og føje det saaledes, at der sker dem Retfærdighed for deres Gods og Skade, saa de ikke endnu skal nødes til Ulejlighed og Paamindelser for den Sags Skyld . . .«

Men ligemeget har det hjulpet. Af en ny Skrivelse fra de preussiske Stæder til Dronningen i 1393, altsaa 6 Aar efter Strandingen, ser vi, at alt da fremdeles staa ved det samme. I Brevet fortælles hele Strandingshistorien endnu en Gang, Præsten Hr. Bernhardt nævnes og Dronningens Foged »von Rochewicz«. Godsets Værdi opgives her til »2700 Pd. grosse«, og de har endnu intet af det faaet tilbage. Men Aaret efter ser det næsten ud til, at Dronningen har maattet give Køb. Der afholdtes et Møde mellem hende og Stæderne i Helsingborg 1394, og i Referatet af Forhandlingerne hedder det herom:

»Item beskyldte Sendebudene Dronningen for det Gods, der blev bjerget paa Skagen af L. van der Bekes Skib. Dertil svarede Dronningen, at hendes Søn raadede dengang for Riget, og ikke hun. Dog bekendte hun, at hun deraf havde modtaget Gods til Værdi af 2750

Nobler. Af denne Sum havde Lübeck modtaget 600 Mk. lybsk, altsaa skyldte Dronningen endnu 2430 Nobler . . . Og skulde Dronningen selv tolvte have svoret, at hun og hendes Søn ikke har nydt og modtaget mere af dette Gods, efter Privilegiernes Udsigende og Stædernes Forlangende.«

Det ser altsaa ud til, at Dronningen her som en sidste Udflugt har forsøgt at skyde sin forlængst afdøde Søn Oluf frem som den, Stæderne havde at holde sig til. Fremdeles faar vi bekræftet, at hun virkelig har udbetalt en lille Del af Godsets Værdi til Lübeck, til den, der vilde vide hende mere Tak derfor, end de preussiske Stæder. Men hun anerkender dog, at hun er det øvrige skyldig, og hun er af Stæderne bleven afkrævet en Tylvertered paa Beløbets Rigtighed.

Paa samme Møde forhandlede en anden Strandings-sag, der ligeledes viser os Dronningens Opfindsomhed i Henseende til Udflugter. Skønt den ikke angaar Jylland, skal vi derfor omtale den her. Det var en Sag, som var hele 17 Aar gammel, idet den angik en Skipper, Christian Rudiger, der ved Mikkelsdag 1377 var strandet ved Helsingborg. Henning Podebusk var paa den Tid Høvedsmand paa Helsingborg Slot, og det var hans Foged, Claus Czernim, der forestod Bjergningen af det strandede Gods. Et Par Skippere fra Stralsund, som paa den Tid laa i Helsingborg Havn, var Øjenvidner til det hele og aflagde senere paa Raadhuset i Stralsund Vidne om, hvorledes det var gaaet til. Varerne blev bragt op paa Slottet og i Byen, en Del af dem til Kirken; men baade nede paa Stranden og i Sct. Klemens Kirke bortskænkede Claus Czernim mange Stykker Klæde til Folk, som havde været med at bjerge; andet af Godset havde han solgt. Af det, som var tilbage, havde dog Henning Podebusk udleveret en Del; thi der er bevaret en Kvittering til

ham fra 3 Borgere i Thorn, dateret 14. April 1378, paa Strandingsgods fra Christian Rudigers Skib, som de havde faaet tilbagegivet efter Fradrag af $\frac{1}{10}$ i Bjergeløn. Godset bestod af flandersk Klæde og Rask, Specerier, to Fade med Ris og Mandler og 70 Piber Olie.

Men da Henning Podebusk døde en halv Snes Aar senere, var denne Strandingssag dog endnu langt fra bragt til Ende, og paa Mødet i Helsingborg 1394 fremkom de preussiske Stæder med de gamle Krav, de havde fra Christian Rudigers Stranding. »Dertil svarede Dronningen, at det havde hun intet at gøre med; thi Hr. Henning Podebusk havde haft Slottet inde paa de menige Stæders Vegne, da Skaden skete.« Dette var jo rigtigt nok; Henning Podebusk indtog i disse Aar en Mellestilling mellem Danmark og Hansestæderne som Hovedsmand paa de skaanske Slotte, der i 1370 var bleven overladt Stæderne paa 15 Aar. Deres Udsendinge gjorde da ejheller nu nogen Indvending mod dette Svar, men bad kun om Ret til at henholde sig til Henning Podebusks Søn. Dette rimelige Forlangende har hun formodentlig ikke kunnet afparere ved nogen Spidsfindighed; hun tog da Dronningeminen paa og svarede Sendebudene, at det var ikke derfor, hun havde indbudt dem, for at hun skulde staa til Rette for dem. Sendebudene ytrede noget om, at de havde gode beseglede Breve angaaende dette Gods, og at de skulde bringe Brevene med den næste Dag; men hvad det senere blev til, ved vi ikke.

Til enkelte Tider kunde det dog gaa ganske glat med at faa en saadan Strandingssag ordnet. Skipper Scherves Skib var forlist paa Skagen i Vinteren 1407—08, og allerede d. 17. Juni 1408 kan Stæderne Rostock og Wismar give Dronning Margrethe og Kong Erik, Rigerne Danmark, Norge og Sverig og Staden Aalborg

fuldkommen Kvittering og Afkald for alt Gods, bjerget og ubjerget, fra denne Stranding, »i Særdeleshed for alt det Gods, som deraf blev taget til Fru Dronningen, saa at vi højlig takker Deres Naader for alt godt og lover at holde dem fri for alle Krav og Fordringer.« — Eller et andet Eksempel fra en senere Tid: I 1472 skriver Mathæus Westphael, Stadsskriver i Dantzic, hjem til Magistraten, at han er ankommen til København og er bleven modtaget af Kongen. Denne gav ham et naadigt Svar angaaende det i Jylland strandede Skib og medgav de skibbrudnes Fuldmægtig en Kapellan, der skulde hjælpe dem med at faa Ladningen reddet.

Men slig Venlighed er dog sjælden. Lige indtil Kristian II's Tid er det Reglen, at der gøres saa mange Vanskeligheder som muligt, og at Sagerne trækkes ud i Aarevis. I 1418 strandede saaledes Skipperen Johan Kordesson paa Skagen. Skibet blev, men Ladningen, som mest bestod af Klædevarer, blev bjerget. Over denne Sag føres der endnu Klage saa sent som i 1434.

Maaske paa Grund af den lange Aarrække, som disse Forhandlinger har strakt sig over, er der kommet nogen Usikkerhed ind i Beretningen om Godsets Skæbne. Et Sted siges, at Godset fra Johan Kordessons Skib blev taget af Tuve Bagge og ført til »Calgenborch upp dat hus«. Et andet Sted lyder Beretningen saaledes, at Fogden paa Skagen tog det og førte det til Bagge.

En Adelsmand Tuve Bagge kendes paa den Tid i Vendsyssel. Han nævnes i Aalborg 1401¹⁾ og i Hjørring 1414²⁾. Mange Aar efter hans Død stredes hans Arvinger om en Gaard Aagaard i Horns Herred, som havde til-

¹⁾ Molbech og Petersen: Danske Diplomer og Breve 126.

²⁾ Erslev: Repertorium III, S. 184.

hørt ham¹⁾). Ved en anden Lejlighed nævnes han i Hanserecesserne som Kongens Foged, — det er altsaa i denne Egenskab, han har med Strandingsgodset at gøre. Formodentlig er det da ogsaa ham, der her kaldes Fogden paa Skagen, saa at de to ovenfor nævnte Beretninger for saa vidt kommer til at stemme overens.

Men hvor blev saa Godset ført hen? Den ene Beretning siger til »Calgenborch«, den anden til »Bagge«. Registret til Hanserecesserne, der er udarbejdet med Omhu, og hvis Forfatter øjensynlig har gjort sig megen Umage med de nordiske Navne, gaar ud fra, at det er bleven henlagt et Sted ikke altfor langt fra Skagen. Noget »Calgenborch« har Forfatteren dog ikke kunnet finde i disse Egne, han oplyser derfor blot, at det laa »i Jylland«. Om »Bagge« siger han uden noget Forbehold, at det er Herregaarden Baggessvogn i Vendsyssel. Dette sidste kan imidlertid ikke være rigtigt. Baggessvogn havde paa den Tid ikke noget med »Bagge« at gøre. Gaardens Navn var da Worn, og først langt senere fik den efter en af sine Ejere, Hans Bagge, Navnet Baggessvorn. Recessens »Bagge« maa være Fogden Tuve Bagge, der har mistet sit Fornavn og derpaa er bleven opfattet som en Lokalitet.

Vi maa da antage, at det strandede Gods er bleven ført til »dat hus Calgenborch«, hvorved ikke godt kan menes andet end Kallundborg Slot. Det laa ganske vist lidt langt borte fra Skagen. Men vi har jo tidligere set, at Gods, som var forlist »i Skagen«, blev ført til Kallundborg, og her, hvor Rigets Skatkammer var, maatte det ogsaa være ret naturligt at opbevare saadant Gods, som henlaa under Kronens Varetægt.

Samme Aar som Johan Kordesson strandede ogsaa

---

¹⁾ Velvilligt meddelt af Arkivar Thiset.

Herman Ludedef paa Skagen. Hans Ladning bestod af Beg og Tjære, Egetræspaneler og andre Trævarer, Bast tov og Sækkelærred. Det gik med dette Gods ganske som med det forrige: Tuve tog sig af det og førte det til »det fornævnte Slot«. Men da en anden hanseatisk Skipper, Claus Prange, strandede paa Skagen 3 Aar efter, i Marts 1421, hører vi ikke længer Tale om Tuve Bagge. Det er nu Rigsraad Erik Eriksen Banner, som beslaglægger Kister og Vareballer fra det strandede Skib. Erik Eriksen var paa den Tid Lensmand paa Aalborghus. Det ligger da nær at formode, at Tuve Bagge før ham har indtaget den samme Stilling. Listen over Lensmænd og Fogder paa Aalborghus i ældre Tid har saa mange Huller, at der meget vel kan blive Plads til ham.

Følger vi Strandingerne paa Vestkysten, træffer vi ogsaa her den første udførlige Beretning i 1387, det samme Aar, da Lubrecht van der Beke strandede paa Skagen. Vi har tidligere nævnt, at den første Efterretning om Lubrechts Stranding blev hjemsendt til de preussiske Stæder af et Gesandtskab, som paa den Tid opholdt sig i Lübeck. I samme Brev af 15. April 1387 maa Sendebudene ogsaa berette om en anden Ulykke, som har ramt de preussiske Stæders Handelsflaade: Skipperen Peder Gerdesson var forlist »ved Ribe paa det lille Land, som hedder Sylt.« Ladningen, som bestod af Voks, Jern, Kobber og Pelsværk, delte Henneke Limbek og Biskoppen af Ribe imellem sig. Henneke Limbeks Part blev senere i hans egen Nærværelse vurderet til 2808½ Mark preussisk. — Gesandterne i Lübeck fortæller nu, hvorledes nogle af de skadelidte Borgere i Thorn havde haft et Sendebudovre paa Halvøen for at kræve Godset. Budet var ogsaa kommen til Dagtingning med Henneke Limbek; men denne havde forlangt 23 Mark lybsk i Bjergeløn for et Skippund Voks, og til-

svarende for det andet Gods; og skønt nogle af Raadet i Lübeck og andre fornemme Folk havde været til Stede, havde han dog ikke villet nøjes med nogen anstændig Betaling. Budet vilde ogsaa gerne have været hos Biskoppen af Ribe, der havde det øvrige Gods i Forvaring; men Henneke Limbek havde ikke villet give ham Lejde.

Fulde af Utaalmodighed over alle de Vanskeligheder, de bestandig mødte, slutter de to Udsendinge deres Brev med en indtrængende Opfordring til Stæderne, om dog at gøre noget alvorligt for at skaffe de søfarende og Købmændene bedre Vilkaar. »Kunde man dog ikke komme overens med Stæderne om, at man erklærede alle dem for fredløse, der ikke vil tilbagegive saadant skibbruden Gods for en billig Arbejds løn, saa man fængslede dem, naar de kom paa de Steder, som er i Købmandens Magt, og de ingen Lejde skulde have til nogen Stad, før de havde forligt sig om den Sag! Og ligeledes at man i alle Stæderne lagde Beslag paa saadant Gods, hvor det blev fundet.«

Bestræbelsen synes os rosværdig og Kravene rimelige. Men vi har allerede set Eksempler nok paa, hvor lidt det nyttede.

Biskoppen har været mere medgørlig end Henneke Limbek. I et senere Klageskrift faar vi at vide, at han har tilbagegivet 21 Stykker Voks mod passende Arbejds løn, »saa vi takker ham derfor«. Men der tilføjes: »Det øvrige har Henneke endnu under sig . . . Og har han haft samme Pelsværk i Lübeck og har ladet det garve og sætte som Foder under sine Klæder.«

De store generede sig ikke den Gang! Og man forstaar fuldt vel de preussiske Gesandters Forslag om, at slikt Gods burde konfiskeres overalt, hvor det viste sig inden for Stædernes Omraade.

Paa Mødet i Helsingborg 1394 klagede Hansestæderne

ogsaa over Henneke Limbek for hans Adfærd med Peder Gerdessons Gods. Dronningen lovede at tilskikke ham deres Klageskrift, men hun skyndte sig at tilføje, at hun havde ikke noget over ham at dømme. Det var altid en meget vanskelig Opgave at faa Dronning Margrethe til at forpligte sig til noget, og her har hun maaske kunnet skyde sig ind under, at Henneke Limbek — hendes Lensmand paa Riberhus — tillige stod i Tjeneste hos den sønderjydske Hertug.

Henneke Limbek har i særlig Grad irriteret Hansekøbmændene; men for øvrigt var den Behandling, de fik, jo omtrent den samme overalt. I 1407 havde Claus Gene lidt Skibbrud ved Ringkøbing, hvor Rigsraad Erik Nielsen (Gyldenstjerne) til Aagaard¹⁾ tog sig af Ladningen. Han bjergede 1625 Pund Peber, der i Brügge var betalt med 18 Grot Pundet, en Pakke skotsk Klæde, 600 Ræveskind og 1200 Lammeskind. »Dette forskrevne Gods tog Hr. Erik Nielsen ved Ringkøbing i Jylland og leverede det til den gamle Dronning i Aalborg«. Klagen herover fremføres i 1434, længe efter, at Dronning Margrethe var død.

Ved samme Lejlighed fremdroges et andet lignende Tilfælde fra Jyllands Vestkyst. Nogle Borgere fra Dantzig mistede i 1422 et Skib »under Bomberch«, altsaa ved Bovbjerg. Af Ladningen bjergedes Gods til en Værdi af 120 Nobler; det tog Eiler Rønnow, Lensmanden paa Lundenæs, og gav intet af det tilbage. Endvidere solgte han det Takkel og Tov, som blev bjerget fra Skibet, for 50 Nobler, hvilke han ligeledes beholdt; og endelig fortærede Købmændene for 20 Nobler, »da de fulgte efter Kongen«. Den samlede Regning, de præsenterede

¹⁾ Her maa være indløbet en lille Fejltagelse i den hanseatiske Beretning. Der maa menes enten Peder Nielsen Gyldenstjerne til Aagaard eller snarere Erik Nielsen Gyldenstjerne til Tim.

terer den danske Stat, lyder saaledes paa 190 Nobler. Om den blev betalt, vides ikke.

Fra Slutningen af Kong Hans'es Regering har vi Efterretning om en stor Søulykke paa Jyllands Vestkyst, uden at dog Stedet nærmere angives. I Aarene 1510—11 var der Krig mellem Dantzic og Lübeck, og under denne blev 3 fuldtlastede Dantzigerskibe, der var undervejs til Zeeland, tagne af Lybækkerne ved Flækkerø i Norge. Den lybske Flaade vilde føre de tagne Priser med til Elbens Munding, men undervejs forliste alle de tre Skibe paa Jyllands Kyst. Hvorledes det gik de lybske Skibe ved samme Lejlighed, hører vi intet om; thi denne Gang nævnes Forliset ikke i en Regning til den danske Stat, men i en Opgørelse af de Krav, som Dantzic fra hin Fejdetid havde paa Lübeck, og Dantzigerne tager altsaa kun Hensyn til, hvad de selv har mistet. Der nævnes, at Skipper og Mandskab paa det ene Skib druknede. Ladningerne bestod af Aske, Tjære, Trævarer, Hamp, Kabelgarn, Hørfrø og Voks.

Ved Siden af Skagen nævnes Anholt hyppigt som et Ulykkessted for de søfarende, og det ser ud til, at de skibbrudne her maatte vente sig mer end almindelig ublide Kaar. Skipperen Egbrecht Heket forliste her i 1384, og Størstedelen af Besætningen druknede. »Og de af dem, som var i Live, da de kom til Land, de blev grusomt drevet derfra med Fare for deres Liv, at de ikke maatte opholde sig der, hvor Godset var bjerget«. — Ti Aar efter Strandingen klagede endnu Stæderne over, at Fogden paa Anholt havde taget alt det Gods, som blev bjerget fra Egbrecht Hekets Skib. »Men Dronningen og Raadet vilde ikke vide noget om, at der var strandet noget Skib«.

En særlig uheldig Skæbne forfulgte i disse Aar Skipperfamilien Prange fra Dantzic. I 1418 strandede

Kleine Prange ved Anholt. Af Ladningen bjergedes Pelsværk, Sobel og Voks til en Værdi af 487 Mark. »Kongen af Danmark tog det og beholdt det.« — Forskellig fra ham er antagelig Junge Prange, der ogsaa strandede i 1418, men paa Trindelen, den bekendte farlige Stengrund 1½ Mil nord for Læsø. Hans Ladning bestod af Voks, Pelsværk og Smør. Det gik ham som hans Navne: det Gods, som kom til Land, beholdt Kongen og hans Embedsmænd. — Et tredie Medlem af Familien er formodentlig Claus Prange, der strandede kort efter, ligeledes paa Trindelen. Af det bjergede Gods tog Kongens Foged Tuve Bagge 4 Læster Smør, 12 Fade Voks og endnu meget mere Gods. Biskop Peder af Vendsyssel fik 24 Fade Voks og 6 Læster Smør. Allerede kort efter Strandingen (i en Skrivelse af 8. April 1419) kan Raadet i Dantzic oplyse, at Biskoppen dels har solgt, dels bortskænket sin Part, og at de nuværende Indhavere for at gøre Godset ukendeligt har indpakket det paa en anden Maade. Endnu i 1434 klages der fra Stædernes Side over, at de i disse gamle Sager ikke har kunnet opnaa deres Ret. — Vi har tidligere nævnt, at Claus Prange i 1421 atter mistede sit Skib, denne Gang paa Skagen.

Lige saa vel i Øst som i Vest kan vi følge disse Strandinger ned langs Jyllands Kyst. I 1495 blev Henrik Krukow for Aalborg. Den største Part af Ladningen, der bestod af Oksehuder, Talg og Kød, blev bjerget og derefter beslaglagt af Tolderen i Aalborg. I 1503 strandede Henrik Weidemann paa Nedrejsen fra Norge paa Holmessen. Recessernes Udgiver formoder, vistnok med Rette, at derved menes Hirtsholmene. Skipperen var selv Øjenvidne til, at alt Strandingsgodset opsamledes og konfiskeredes af Fogden i Skagen; desuden frarøvedes ham 109 Mark i danske Penge. — I 1507

sejlede Hans Bruns fra Aalborg til Lübeck, men strandede undervejs ved Steffneshelums; dette Sted er vistnok, som Udgiveren formoder, Stavshoved paa det nordøstlige Hjørne af Djursland. — I 1511 forulykkede en Skude fra Wismar uden for Gryndo (Grenaa). Godset blev slaaet til Land og der anholdt af Ridder Niels Eriksen (Rosenkrantz), der havde Grenaa i Forlening. Aaret efter klagedes der fra Wismar over, at han af 15 Læster Gods, som tilhørte Borgmester Brandt Smidt, kun havde udleveret 3 Læster, men selv beholdt de 12. Ogsaa disse burde gives tilbage, mente Raadet i Wismar; men hermed havde det som sædvanligt lange Udsigter, og i 1518 møder vi paany en Klage over, at »Fogden Niels Eriksen« stadig gjorde dem Hinder paa dette Gods. Men nu mærkes det, at Kristian II er bleven Konge; thi Ansøgerne fik straks et velvilligt Svar: »Naar deres Fuldmægtige derom kommer til Kongen, vil han foreskrive, at de igen kan komme til deres eget for en rede- lig Bjergeløn.«

Allerede i 1507 havde Kristian II som Statholder i Norge udstedt en Forordning om Vrag, hvorved tyske og norske Købmænd værgedes mod Overgreb. Og saasnart han i 1513 var bleven Konge i Danmark, indtraadte en kendelig Forandring i Regeringens Holdning overfor skibbrudne. Ogsaa Hanserecesserne bærer Vidne om Kongens kendte Redelighed i smaat som i stort. I 1514 klagede Morten Kabel, Borger i Rostock, over et Anker, som han for Nøds Skyld havde maattet lade staa ud for Skagen, og som Skriveren nu ikke vilde lade ham faa igen, skøndt det var bleven optaget og henlaa uden for Skagens Toldbod. Paa hans Ansøgning er der tilskrevet følgende Resolution: »Kongl. Majt. vil skriftlig give Ordre til den nævnte Skriver, at Morten Kabel skal have sit Anker igen, naar han kan bevise, at det er

hans«. Og i den før nævnte Skrivelse fra 1518 om det ved Grenaa strandede Gods hedder det angaaende en anden Stranding: »Item om Kersten Thodes Gods, som er strandet under Nørrejyland, svares, at Kgl. Majt. har befaleet, at derfor skal gøres Restitution imod mulig og redelig Bjergeløn.«

26. Maj 1521 udstedte Kristian II sin bekendte Forordning om Vrag, ved hvilken han gav Afkald paa hele den indbringende Strandret: Alt strandet Gods skulde uvægerlig tilfalde den strandede; kun hvis ingen Ejermand meldte sig til ilanddrevet Gods efter Aars Varsel, skulde de to Trediedele tilfalde Kongen, medens en Trediedel skulde anvendes til Sjælemesser for de omkomne. Bestemmelserne gjaldt for indfødte og fremmede Søfarere uden nogen Forskel, og Adelens og Biskoppernes Ret til Vrag paa deres Forstrand blev ganske ophævet¹⁾ — Havde disse humane Bestemmelser faaet Lov at staa ved Magt, vilde Danmark paa dette Omraade have været videre fremme end noget andet Land.

---

¹⁾ Danmarks Riges Hist. III, a, 242.

Laurits Engelstofts Rejseiagttagelser i Jylland i Aaret 1805.

Meddelt af C. Behrend.

Naar der fra ældre Tid foreligger saa faa Skildringer af Rejser i Danmark skrevne af Danske, saa er den første Grund dertil naturligvis, at man dengang rejste langt mindre end nu; og naar man saa rejste i sit Fædreland, var det som Regel Forretningsrejser (Embedsrejser, Handelsrejser); man betragtede nærmest Rejsen med dens Besværligheder som et nødvendigt Onde, havde ikke megen Sands for Naturskønheder og for de særlige Forhold, hver enkelt Egn kunde frembyde, og de, der stadig foretog samme Rejse som Bonden til Købstaden, Købmanden til Handelspladserne, sløvedes for Indtrykkene ved stadig at se det samme, hvorfor de, der havde Evne til at optegne, hvad de oplevede paa Rejsen — og det var jo forholdsvis faa —, ikke fandt det Umagen værd at meddele noget derom. Ganske anderledes forholdt det sig med Udenlandsrejserne. Saa rejste man netop for at se noget nyt; man vilde se berømte Byer og mærkelige Steder, man vilde høre ansete Lærde, man vilde besøge navnkundige Samlinger, og alt dette nye og fremmedartede gjorde et saadant Indtryk paa de rejsende, at disse Rejser, naar de senere saa tilbage paa deres Liv eller optegnede deres

Erindringer, kom til at indtage en fremtrædende Plads. Deraf kommer det, at næsten ingen Danske i ældre Tid har optegnet deres Rejseoplevelser i Danmark, medens der foreligger ikke saa faa saadanne Optegnelser fra Udlændinge ¹⁾).

Som den første danske Rejsebeskrivelse, der ikke blot nævner de Steder, Forfatteren har besøgt, men ogsaa har til Formaal at give Oplysninger om de forskellige Egnes økonomiske, sociale, industrielle o. l. Forhold, maa sikkert J. A. Dyssels Indenlandske Rejse (forf. 1763, udg. 1774) betragtes, og Dyssel nævner selv som sit Forbillede Linnés Skaanske Rejse. Idet Dyssel skildrer sin Rejse fra Nustrup i Sønderjylland over Aabenraa, Als, Langeland til Lolland og tilbage, faar han Lejlighed til ikke blot at fortælle om Hederne og deres Opdyrkning, Markernes Udskiftning, Skovenes Aftagen, forskellige Haandværk o. l., men ogsaa om Familieliv, Skolevæsen, Runestene og deres Tydning, det danske Sprog og dets Ret overfor det tyske («Der kan heller intet tænkes saa unaturlig og for en Dansk saa anstødelig end det Herredom, som det tyske Sprog har faaet i en virkelig dansk Provintse, hvor heele Almuen neppe forstaaer en tydsk Periode i Sammenhæng«).

I sin Fortale udtaler Dyssel bl. A. et Ønske om, at ogsaa andre vilde udgive lignende Skrifter, og dette Ønske opfyldtes. Ikke blot fremkom der i de følgende 30 Aar en stor Mængde Beskrivelser af enkelte Byer og Egne i Danmark ²⁾, men ogsaa Rejsebeskrivelser af lignende Art som

---

1) Se Carl S. Petersen i *Fra Arkiv og Museum* III, p. 3 ff. om Rejser i Danmark i Slutn. af 17. Aarh., hvor kun 1 Dansk (Holg. Jacobæus) nævnes.

2) 1776 Sandvigs Beskrivelse af Møen, 1778 Holcks af Købstæder i Danmark, 1779 Krogs af Viborg, 1784 Assenius' af Nakskov, 1786 Hoffmans af Koldinghus Amt, 1787 Olavius' af Skagen og Nødskovs af Thim Sogn, 1788 Paludans af Kalundborg, 1791 Beyers af Bringstrup og Sigersted Sogne, 1792 Galthens af Ribe,

Dyssels. Af J. N. Wilses Rejseiagttagelser (udg. 1790—98) handler en Del af 3. og 5. Bd. om Rejser i Danmark. Han bringer heri værdifulde Efterretninger særlig om København og Jylland (bl. A. en 42 Sider stor Skildring af Thyholm). L. M. Wedels Indenlandske Reise i 1799—1804 (der udkom 1803—06) har nærmest til Hensigt at bringe statistiske og økonomiske Oplysninger særlig om Landbruget. Rejseformen træder her ikke altid frem (undertiden indsætter Forf. Indberetninger fra Mænd i de forskellige Egne), og det hele er temmelig uordentligt.

Heinrich Kroymann synes at have paatænkt at udgive et periodisk Skrift med danske Rejsebeskrivelser og underholdende Indhold¹⁾; men denne Plan blev ikke udført; kun en Prøve udkom.

Andersen Feldborgs A tour in Zealand 1802 er vist nærmest bestemt til at være Rejsehaandbog for Englændere og indeholder derfor hovedsagelig Beskrivelse af Byer, Slotte og offentlige Bygninger samt de historiske Begivenheder, der knytte sig til dem.

J. C. Hedegaards Fragment af en Rejsebeskrivelse (1799) er ganske ubetydeligt. — Desuden findes der i Tidens Tidsskrifter ikke faa lignende Rejseskildringer.

Naar vi gaa lidt længere ned i Tiden træffe vi paa en

1793 Meyers af Roskilde, 1794 Gaarmanns af Vejle, 1795 Bluhmes af Middelfart, Dreyers af Lemvig og Omegn samt Blichers af Vium Præstekald, 1798 Weinwicks af Stevns Herred (tidl. Udg. 1776), 1802 Bings af Læsø, Aagaards af Thy og Galthens af Randers, 1804 Skovgaards af Bornholm (ufuldendt) og Stadfeldts af Randers foruden andre.

¹⁾ Se Patriotiske Samlinger (Aalborg 1788) II, 4. Hefte, p. 395 f., hvor han skriver, at han vil udgive en »Rejsebeskrivelse i Danmark efter Arthur Youngs Maade. saavidt en practisk Agerdyrkning og slige Skrivters moersomme Kritik vedkommer.«

Rejsebeskrivelse af en hel anden Art¹⁾ nemlig Chr. Molbechs Ungdomsvandring (1811—15). Her er ikke længer Tale om Agerdykning og Haandværk; dette er en æstetisk Skildring af Vandring rundt om i Danmark med veltalende Naturbeskrivelser og med historiske, arkæologiske og arkitektoniske Oplysninger. Medens de tidligere Forfattere nærmest skrev for Folk, der søgte nyttige Oplysninger, henvender Molbech sig til »den tænkende og følende Læser«.

Mellem disse to Grupper staar de nedenfor meddelte Rejseiagttagelser af Laur. Engelstoft. Man finder ikke her Dysseis og Wedels tørre, nyttige Oplysninger eller Molbechs smukke Naturskildringer, men hvad han fortæller, enten det er om sociale Forhold og Landvæsen eller om Steder og Personer, er altid fortalt i en livlig og fornøjelig Fremstilling, ofte oplyst af Smaaanedkoter, — kort sagt en passende Blanding af Belæring og Underholdning.

Laurits Engelstoft havde tilbragt sine første Aar i de Egne, som han særlig fortæller om her, da hans Fader, Chr. Engelstoft, havde været Præst i Gislum og senere i Næsborg i Aarene mellem 1773 og 1803. Han havde taget teologisk Eksamen med Udmærkelse, siden den filosofiske Doktorgrad og var, da han i sit 31te Aar foretog denne Rejse, ekstraordinær Professor i Historie og Geografi. Han havde drevet grundige historiske Studier; men han var ingen Stuelærd; han interesserede sig for Gymnastik og Sport, han var Lærer ved det ansete Schouboeske Institut og indtog senere en ledende Stilling i Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler, — og han rejste meget. Fra hans store Udenlandsrejse i 1797 og 98 i Tyskland og Frankrig findes der i 3die Bind af hans udv. Skrifter interessante Breve;

---

1) Af ganske specielt Indhold er R. Nyerups antikvariske Fodrejser.

og om hans mange Rejser i Danmark foreligger der talrige Optegnelser af ham.

Den Rejse, fra hvilken nedenstaaende Optegnelser¹⁾ stammer, tiltraadte han den 9. April 1805, og 2 Dage efter kom han til Jylland.

I Snoghøj er der et taaleligt Vertshuus hos Md. Fibiger. Paa Veien til Veile havde vi nær kiørt over en Mand, som laae midt paa Veien. Vi troede han var død, men fik ham dog til Live. Han var ganske fuld, og først efter at han havde siddet og dinglet paa Vognen en halv Times Tid, kom han ret til sig selv. Han havde drukket sig fuld i Frederitz.

Ved Veile er man nylig bleven færdig med en nye Broe; men da man før Vinteren havde forsømt at sætte Iisbrækkere, er ved et stærkt Tøebrud en Pille stødt om i Vinter.

D. 12. April. Kom Kl. 12 til Williamsborg²⁾, fordem Brystingsborg, som nu beboes af Hr. v. Schmidten. Veien — 2 Mile — derhen er smuk omkring ved Stamhuset Tirsbek, og Egnen er riig. De fleste Bønder have kiøbt sig selv og betale Kiøbesummen af med det Brænde, de sælge, hvorved nu næsten al Skov er ødelagt. En Favn Brænde, som her i Egnen før kostede 3 Rd. eller mindre, sælges nu for 7 à 8. Den længe forventede Forstordning³⁾ vil komme for sildig for denne

---

¹⁾ Haandskriftet paa Universitetsbiblioteket.

²⁾ Villiamsborg i Davgaard Sogn skødedes 1784 til Joh. Fr. v. Schmidten, der ejede den til 1809. Dens Navn var tidligere Bryskesborg. (Engelstoft synes at have skrevet Bryskings- eller Brystingsgaard.)

³⁾ Forordn. af 27/9 1805.

Egn. Paa Williamsborg traf jeg en Major Harboe fra Haderslev. Han beklagede sig meget over den Skidenfærdighed og Ureenlighed, som hersker hos Almuen, og som han paa Sessionerne ofte havde havt Leilighed til at see, da skurvede Hoveder, sure Been, Flod etc. vare overordentlig almindelige, saavel som allehaande Saar ved Fødselsdelene, Følger af samme Aarsag. Han troede, det ikke blev got, før der ordentlig blev indført et Slags Opdragelsespolitie i Landsbyerne, der tvang Bønderne til at holde deres Børn reenlige. Han meente ogsaa, at man burde indføre visse Legemsøvelser paa Landet, for at Karlene ikke skulde være saa uskikkede til Krigsøvelserne, som de ofte befindes at være¹⁾. — Han beklagede ogsaa, at Uvilligheden til og Fordommen mod Krigstienesten stedse vedbliver, saa at de Forældre, som nogenlunde kunne formaae det, ja selv de, som ei have Raad dertil, give en anden Karl 3—400 Rd. for at gaae istedet for deres Søn. Og omendskiønt man ofte hører Forældre tilstaae, at deres Mads eller Christen har havt godt af, at han var Soldat, saa er dog den ildeforstaaede Ambition saa stor, at en formuende Bondemand troer, det er en Vanære for ham ikke at stille en anden i sin Søns Sted, naar han ellers ikke paa andre Maader kan faae ham fri; thi det Underslæb og de Bestikkelser, som finde Sted ved Sessionerne, ere uden Ende. Især profiterer Chirurgen derved, som skal paa-attestere dem alle Slags Sygdomme, som de ikke have. Man siger, at den almindelige Taxt for en saadan Attest er 10 Rd.; ligeledes er det en god Dag for Krigscommissærens Fuldmægtig, naar Krigscomm.

¹⁾ Engelstofts Interesse for denne Sag fremgaar ogsaa af en lille Afhandling af ham fra 1801: »Om den Priis, Oldtidens Skandinaver satte paa Legemsøvelser« (»en Green af Opdragelsen, som længe var aldeles tabt af Sigte og endnu er i stor Forfald«).

selv ikke sidder i Sessionen. Ogsaa Amtmændene ere ikke altid ufølsomme for Guldet. Hr. Worm i Ørum¹⁾ fortalte mig, at Bønderne i Weile Amt pleiede, saa længe Stiftamtmand Helfried var der, at indfinde sig hos ham med vægtige Motiver. En Bondemand i Ørum beklagede sig over, at Helfried havde lovet ham at skaffe hans Søn fri, men at det ikke skede. »Maaskee,« svarede W. ham, »at han ikke har forstaaet Jer ret.« »Jo min Sæl forstod han mig,« svarede Bonden, »for jeg førte hele Læs ned til ham.« Denne Helfried har efterladt et almindeligt Had for sin Despotisme og en almindelig Foragt for hans Bestikkelighed²⁾.

Hvor megen Tyskhed der endnu finder Sted selv hos den jyske Adel, sees deraf, at Kammerherre Bentzon paa Tirsbek holder en Meklenborgsk Student til sin Søn og giver ham 600 Rd. aarlig; denne Student er en Vindbeutel og anfører sin Eleve til alt det, som er ont, hvorover han ogsaa er allerede fordærvet.

D. 13. April. Drog til Horsens. Denne Bye eier en lærd Mand i Prof. Worm, der ogsaa har gode Indsigter i Physiken. Han er den eeneste af alle Rectores, som jeg veed om, at de ere ligesaa omhyggelige for deres Lærlingers moralske som literære Dannelse. Derfor have Forældre ogsaa en særdeles Tillid til ham. Han er dog ikke fri for en vis Eensidighed, der grændser til

---

¹⁾ Se dette Tidsskr. 3. R. 5, p. 594²⁾.

²⁾ Joh. Carl Fr. Hellfried (1739—1810) blev 1791 Stiftamtmand i Ribe og 1796—1803 Amtmand over Vejle Amt. En ganske anden Mening om hans Virksomhed udtales bl. a. i Minerva (Sept. 1793, p. 327): »En saa virksom og retskaffen Øvrighed som Stiftsbefalingsmand . . . Helfried er, der i hans korte Betieningstid allerede og i saa mange Henseender haver med Held virket til det ham anbetroede Stifts Vel, en Embedsmand, der yndes saa meget som han . . .«

Pedanterie; han meente i Anledning af den nye Forordning om Examen artium¹⁾, at det var bedre at læse nogle flere Bøger af Homer og Herodot end at kunne skrive et tysk og fransk Brev. — I den latinske Skole hængte Løvenørns og Guldbergs²⁾ Portræter med deres Ridderbaand, formodentlig til Opmuntring for Skoleungdommen, da disse tvende Herrer have gaaet i Horsens Skole.

I Nærheden af Horsens er et Hospital, kaldet Hanstedgaard³⁾. Hospitalslemmerne ere 24, som nyde en tarvelig Underholdning. Hospitalsforstanderen har en Tieneste paa en 4000 Rd. Hospitalsforstanderne have altid været enten Bispesønner eller Adelige, da Bispen og Stiftamtmanden gave Tienesten bort. Den nærværende heder Gersdorf⁴⁾. Denne høie Familie var saa naadig at nedlade sig til at tage mod saa borgerligt et Embede, da det var alt for got til en roturier⁵⁾. Gersdorfs Søster, en ugift Frøken, sagde, da hun hørte, at hendes Broder var bleven Hospitalsforstander: »Jeg haaber dog, at det er en charge noble.«

1) Efterat en ny Skoleordning forsøgsvis var indført ved Latin-skolerne i København, Odense og Kristiania, blev der ved Pl. af 29/3 1805 anordnet lignende Bestemmelser for alle Skoler.

2) Den bekendte General og Diplomat Poul (Vendelbo) Løvenørn (1686—1740) og Statsmanden Ove Høegh Guldberg (1731—1808) vare begge fødte i Horsens.

3) Oprettet 1704 af Borger i Horsens A. Jensen Thonbos Enke, f. Lotterup, se herom: Saml. til jydsk Hist. og Top., 2. R. 4, p. 345 f. (Gaarden havde c. 1800 27 Tdr. Hartkorn, Bøndergods 217 Tdr. og tilhørende Tiender 61 Tdr. Hartkorn, se Wedel: Indenlandske Rejse II, p. 332.)

4) Major Poul Gersdorff † 1822. I Aarhus Avis 1822 Nr. 199 findes en meget rosende Udtalelse om ham og hans Bestyrelse af Hanstedgaard i 41 Aar. (Se Thaarup: Fædrelandsk Nekrolog 1821—26.)

5) ∴: borgerlig, Plebejer.

D. 14. April. Kom til Randers. Bispestolen i Aarhus er i denne Tid ledig. Man siger, at Tienderne kan drives i 7000 Rd.

D. 15. April. Byen Randers tiltager aarlig i Velstand og Folkemængde. Den har nu en 5000 Indbyggere. Østen for Byen har Nørre-Jylland ved Subscription opført et prægtigt Tøihuus¹⁾, som bevogtes af et lille Corps Artillerister. Man fylder det lit efter lit med Geværer, Kanoner, Lavætter etc. Tæt derved skal anlægges en Kirkegaard for Byen. Adskillige skønne Anlæg ere giorte paa og under Bakkerne mellem Byen og Tøihuset, tildeels ved Tolder Holberg²⁾, der ellers er en Vindbeutel. Byen har skudt 4000 Rd. sammen til i Sommer at bygge et Theater, der tillige skal være Assemblee-Sal. Byens Tone er kjøbmandsk og kleinstädtisk; en Kjøbmand, som er bleven Agent, roser sig af, at han har kun 4 for sig i Rangen (4 Klasser). Præsterne længes meget efter at komme i Rangforordningen. Laxefiskeriet har sidste Aar været saa got, at een Laxegaard har indbragt 4000 Rd.

D. 16. April. Kom til Hobroe. Man tager ind hos Vigil Holm³⁾. Byen er usel og har kun een smuk Gaard, der tilhører Kjøbmand Due.

D. 17. April. Kom til Næsborg, 7 Mile omtrent fra Hobroe. Jeg betalte for 6½ Mile. Veien faldt igien-nem Gislum og Aars Herreder, hvor Menneskenes Ud-seende og Dragt ere ligesaa stygge som Naturen. Viborg Stift har tabt sit Overhoved i Biskop Tetens. Han havde

1) Opført 1801—05; af Udgifterne til dets Opførelse, der beløb sig til 34,000 Rdl. C., indkom de 20,000 ved patriotiske Bidrag.

2) Om denne Ludvig Holberg, der først en kort Tid var Skuespiller, siden Toldkasserer i Randers († 1824), og hans Forhold til Digteren af samme Navn se: Dania 9. Bd., p. 52 ff.

3) I Holcks Reyse-Veyviser (1780) nævnes Kjøbmand Wigil Holm som Herbergerer i Hobro.

forhen været Rector i Horsens, hvor man siger, at han levede i god Forstaaelse med Kammerherinde Gersdorf¹⁾. Guldberg, som han havde gaaet i Skole med, hialp ham til at blive Stiftsprovst i Ribe og siden Biskop i Viborg. Han var meget orthodox og talede gierne om sin Iver for Guds Ære. Han var en god Vert, Elsker af Selskaber og et got Bord, hvilket var den fornemste Aarsag, hvorfor han reiste flittig paa Visitats. Han gik dog ikke saavidt som hans Formand, Biskop Rottbøl, der skrev til Præsterne, hvad han vilde have til Middag og Aften. Tetens var en Elsker af Kiønnet, og hans Regel i denne Henseende var: *si non caste saltem caute*; thi han talede gierne Latin og skrev det got. Naar han reiste paa Visitats, havde han stedse sit græske Testament med, for at det skulde lade lært. — Med een af sit Stifts Præster, en vis Hr. Milling i Sønder-Kongerslev, havde han jevnlig Smaastridigheder, da denne, som var en vittig Mand, ikke heller skaanede ham. En Gang, da Bispen visiterede hos ham, tog han det Sprog at præke over: »Herre, Du som reddede mig af Løvens og Dragens Mund, Du skal ogsaa befrie mig fra denne Philister«²⁾, og en anden Gang, da han atter kom paa Visitats og kom sidst til Milling, tog denne dette Sprog: »tilsidst er han og seet af mig som et utidigt Foster«³⁾. En anden Gang hørte Milling, at Bispen gav en Student Tilladelse at præke for sig i den Kirke, hvor han skulde visitere efter ham, og at han gav Studenten det Sprog:

---

1) Rimeligvis Bodil de Lichtenberg (1735--1807), anden Gang gift med Kammerherre Chr. Chr. Gersdorff til Merringgaard og Ussinggaard.

2) Herren, som friede mig fra Løvens Vold og fra Bjørnens Vold, han skal fri mig fra denne Philisters Haand. (1. Samuel 17, 37.)

3) 1 Kor. 15, 9.

jeg [agter] alle Ting for Skam og Skade imod vor Herres etc.¹⁾. Om Aftenen, da Bispen var ankommen, spurgte denne, hvad Sprog Hr. Milling næste Dag vilde præke over; han svarede: »Jeg har det Sprog: Jeg agter alle Ting for Skam og Skade etc.« »Ih, det er just det Sprog, jeg har givet Hr. * at præke over; nu skal jeg arme Mand tale over det samme Sprog to Dage itræk.« »Ja,« svarede Milling, »jeg hørte D. Høiærv. gav Studenten * det Sprog, og da De har sagt til mig, at jeg tog altid saa besynderlige Texter til mine Prækener, saa troede jeg ikke at kunne være heldigere i at treffe Deres Høiærv. Smag, end naar jeg tog det, som jeg hørte var Deres Livsprog.« — En anden Gang kom Bispen til en Præst ved Navn Winding²⁾. Han var ei fornøiet med Prækenen og sagde til ham, at han slet ikke havde truffet den rigtige Mening af Pauli Ord. »Vil D. H. tillade mig,« svarede Præsten, »at fortælle Dem en lille Historie. Der var engang en Rector, som explicerede vidt og bredt et Stykke af Horaz; Horaz aabenbarede sig for ham og sagde: Jeg har hørt, hvorledes Du har udolket mig; Du har giort mange smukke Bemærkninger, men jeg kan forsikkre Dig, at af alt, hvad Du tillægger mig, har jeg aldrig tænkt det Ringeste.« Bispen taug. Hans efterladte Omstændigheder skal være maadelige, og mange frygte for Uorden i de offentlige Penge, som han havde under Hænder.

D. 18. April. Blant de Maader, man har at be-
drage Sessionerne paa, er ogsaa denne, at, naar en Enke
har en Søn, som hun ønsker fri for Krigstieneste, og
hun ikke eier i Td. Hartkorn, som efter Forordn. ud-

1) Jeg agter og alt for Tab mod Christi Jesu min Herres Kundskabs Ypperlighed. (Philippenser 3, 8.)

2) Rimeligvrs Poul Pedersen Winding, Sognepræst i Vesterbølle 1768--98.

fordres, for at hun kan tage sin ældste Søn fri¹⁾, saa faaer hun et pro forma Skiøde paa 1 Td. Hartk. eller saa mange Skiepper, som der mangle hende i en Tønde Hartkorn.

D. 19. April. Herremændene, som udstykke Godser, bedrage paa mangfoldige Maader dem, som kiøbe af dem, og søge paa alle mulige Maader at tvinge dem til at kiøbe sig selv. Et af deres Bedragerier er, at de love de Kiøbende evig Credit, men blot mundtlig, og naar Contracten er kommen istand, saa opsigte de kort efter Pengene og sætte saaledes Bønderne i den største Forlegenhed, saa de maae sælge deres Huse og Gaarde igien eller gribe til Bettelstaven.

De Uordener, som foregaae med Jordernes Udstykning, ere ikke mindre. Justitsr. Marcussen, Eier af Krastrup, har taget et stort Stykke Eng fra Hendrup Bye og lagt under sin Sædegaard Brøndumgaard²⁾, uden at Nogen siger et Ord.

Med jus vocandi³⁾ drives nu en ordentlig Handel i Jylland. Den almindelige Priis er 3—500 Rd. for et jus vocandi. — Ligeledes er Simonie ved de Præstekalde, som bortgives af Proprietærer, meget almindelig. Hr. Rafn i Haverslev maatte for at faae Kaldet kiøbe begge Kirketienderne af Patronen for 12000 Rd.

D. 20. April. Regieringens gode Hensigter misbruges allevegne til Privatfordeel. Blyet tages allevegne af Kirkerne efter foregaaende Tilladelse, som er ledsaget

---

1) Forordn. af ²⁰/₆ 1788 bestemte bl. A., at en gammel Gaardmands eller gaardbrugende Enkes eneste Søn skulde være fri for Krigstjeneste; hvis saadanne Forældre havde flere Sønner, da den, som Forældrene ønskede.

2) Brøndumgaard og Landsbyen Hemdrup i Salling Sogn. Krastrup i Farstrup Sogn.

3) Kaldsret.

med den Betingelse, at hvad Blyet sælges for mere end det igien koster at lægge Tagstene -paa, skal falde til Skolen, og et Par Præster skal være tilstede ved Auctionen. En Procurator Asp¹⁾ havde paa disse Vilkaar faaet Tilladelse at tage Blyet af Haverslev Kirke²⁾. Auctionen ansattes til Løverdagen før Confirmations Søndagen. Ingen Præster havde den Dag Tid at komme. Man havde neppe averteret Auctionen, for at der ingen Kiøbere skulde indfinde sig. Hr. Asp lod sig selv Blyet tilslaae for 600 Rd.; det var 1600 værd. Nu lader han Tagstene lægge paa, hvilket han beregner til en 500 Rd.; altsaa kan Skolen faae 100 Rd.; men han profiterer 1000. Han har allerede vundet 800 Rd. ved Beistrup Kirke paa samme Maade.

Man taler meget om den store Despotisme, som har fundet Sted ved Rytterhestenes Levering i Horsens dette Foraar. Man cassetede alt, selv Heste til 120 Rd. — Der blev en almindelig Murren over den aabenbare Uretfærdighed, og de Præsenterende tillode sig visse Bemærkninger, hvilke Officererne besvarede med Grovheder. Sagen er, at Officererne ere i Compagnie med nogle Hestehandlere, der smøre dem got, for at de skal skaffe dem af med deres maadelige Heste til en høi Priis; thi naar nu Herremænd og Præster ingen Hest kan skaffe tilmaade, saa paatager Regimentet sig det, og lader Vedkommende betale efter Gotbefindende.

D. 21. April. Uagtet Fattigforordningen seer man endnu her i Slet Herred mange Fattige gaae om at tigge³⁾.

---

1) Prokurator Chr. Asp i Nibe døde 1811, 41 Aar gl.

2) Haverslev og Bejstrup Kirker i Øster Han Herred.

3) Forordningen af $\frac{5}{7}$ 1803 bestemte, at enhver, der antræffes i at betle, skal paagribs og straffes 1ste Gang med 14 Dages Fængsel, anden og tredie Gang med 4 Ugers og 1 Aars Fængsel osv.

Aarsagen er, at saavel Stiftamt. Pentz i Aalborg som Herredsfoged Scharling¹⁾ i Løgstør begge nægte at understøtte Præsternes og andres Reclamationer. Herredsf. Scharling er saa slet en Politimester, at han næsten svarer alle, der søge til ham som Politimester: »I kan bitterdød ikke faae nogen Revanche. Man kan bitterdød ikke gjøre N. N. noget.« For nylig greb man nogle Tyve i Salling, som havde giort Indbrud om Natten i Tolstrup og stiaalet betydeligt. Man førte Tyvene til Løgstør til Scharling; han svarede, han kunde bitterdød ikke tage imod dem. De, som havde grebet dem, maatte da slæbe afsted med dem til Hobroe, hvor man heller ikke vilde have dem, saa man maatte gaae videre til Mariager, hvor man endelig fik dem i Arrest. Naar man tilfører ham en Vagabond, giver han Personen 4 β og lader ham gaa.

En Maade, hvorpaa Herremændene søge at tvinge Bønderne til at købe sig selv, er ogsaa denne, at naar en Mand dør, vil de ikke give en anden Fæste. Enken maae da enten sidde ugift bestandig eller hendes nye Mand maae købe Gaarden til en overdreven Priis.

Da den nye Fattigforordning forbyder Tiggerie, saa har nu Dovenskabens opfundet det Middel at udgive sig for Natmandsfolk, efterdi man da troer sig berettiget dertil og haaber at kunne undskylde sig med ikke at kunne faae Arbeide.

Hvor liden Culturen endnu er selv i den lavere Middelstand, oplyser følgende Exempel. Degnen i Ølsted ved Horsens saae en Søndag en Ugle flyve i Kirken. Efter Tienesten fangede han den, puttede den ind i et Hul i Muuren, hvor der var en Dør for, og lod den

---

1) Johannes Scharling døde 1838, 91 Aar gl., som Kancelliraad.

sulte ihjel til næste Søndag, da han triumpherende viste den død.

Biskop Balle var, før han blev Biskop i Sieland, Præst til Kiettrup i Hanherred i Jylland. Det traf sig, at han i en Kirke, hvor der just holdtes en Auction i Præstegaarden, skulde forrette en Brudevielse, og i denne Anledning gik de tilstædeværende Præster i Kirken for at høre ham. Han holdt Tale over et Sprog af Bibelen, hvis Indhold er: »den, som har mere, end han selv behøver, han dele med den, som haver behov.« Da de kom hjem af Kirken, fandt de, at lit Frokost ikke kunde smage ilde, og gave sig i Kast med en Fleskeskinke. En af Præsterne, som just var ifærd med den, skar et Stykke og lagde paa sin Naboes Tallerken med de Udtryk: Den, som har mere etc. Balle, som hørte dette, blev derover yderst opbragt, holdte et forskrækkeligt Huus og forlod meget forbitret Stuen og gik op i sit Værelse. Dette Exempel er temmelig karakteristisk.

I hele Slet-Herred brænde alle Bønder og Præster Brændeviin¹⁾. De betale derfor et vist Contingent til Forvalter von Westen og Control. Jeger²⁾, f. E. nogle Tønder Byg, et Par Læs Tørv o. s. v. efter Omstændighederne. Naar Contingentet udebliver, følger Vedkommendes Trusel. To Gange om Aaret inquirere de, men give stedse dem, der staae sig got med dem, et Vink

---

1) Paa Landet fandtes der et mindre Antal privilegerede Brænderier og ved Siden deraf smaa Hjemmebrænderier i Tusindvis, der blev drevne i Smug for at undgaa Beskatning. Man regnede i Slutningen af forrige Aarhundrede, at $\frac{1}{2}$ à $\frac{1}{3}$ af al den Brændevin, der forbrugtes i Jylland, var frembragt i Smugbrænderier. (Danmarks Statistik II, p. 687.)

2) Jens Baar v. Westen og Chr. Jäger var Konsumptionsforvalter og -betjent i Løgstør.

iforveien. Saaledes tiene ukloge Forordninger blot til at berige dem, der skal vaage over deres Efterlevelse.

Den afdøde Biskop Tetens var alt for villig til at understøtte Herremændenes Ansøgninger om at bryde Kirketaarne ned. Kammerraad Qvistgaard¹⁾ paa Hvanstrup havde saaledes faaet Tilladelse til at nedbryde Hornum Kirketaarn, af hvis Qvadersteene han byggede sig en Stald. Da Bispen kom paa Visitats og saae, at der ikke var sat en Kuppel paa Kirken, som Kirke-Eieren efter Bevillingen skulde have sat, svarede denne: Deres Høiærværdighed, mine Ord ere sku ikke altid en Troesartikel.

D. 22. April. Reiste til Aalborg. Landeveien fra Løgstør til Nibe røber den største Forsømmelse fra Øvrighedens Side og gjør dem stor Skam. — Lundbek²⁾, $\frac{1}{4}$ Miil fra Nibe, har en smuk Beliggenhed. Den nuværende Eier, Baron Juul, lader opføre en smuk Bygning, som koster ham 30000 Rdr. — Byen Nibe er i tiltagende Velstand, da Sildefiskeriet paa de sidste Tider mærkelig har forbedret sig. I dette Foraar fiskes saa stærk, at man har faaet 1800—2000 Vol³⁾ Sild med een Kaag. Det er omtrent 60 Aar siden, at Sildefiskeriet har begyndt at forringe sig, og siden den Tid har det immer været maadeligt indtil nu. Denne Aftagelse foreenet med en Ildebrand for 39 Aar siden⁴⁾ har gjort, at Byen hverken har saa mange Huse eller Mennesker som dengang.

1) Jens Nielsen Qvistgaard (1750—1809) købte 1783 Hvanstrup, som han atter solgte 1805. (Stamtavle over Slægten Qvistgaard.)

2) Lundbæk har siden c. 1600 været i Familien Juuls Besiddelse.

3) c: Ol.

4) Den $\frac{22}{5}$ 1765 opstod der i Nibe ved »uforsigtig Omgang med noget tieret Fiskergarn« en Ildløs, hvorved der nedbrændte 127 Huse og Gaarde — altsaa næsten hele Byen.

Gamle Folk sige, at der nu ikke er $\frac{1}{3}$ af de Huse, som stode før Ildebranden, og en stor Deel af Bygningspladserne forandredes til Tofter, som endnu sees. — Fra Nibe til Aalborg ere $2\frac{3}{4}$ Miil. Veien er slet vedligeholdt. Ved Herregaarden Restrup seer man en Deel Anlæg med Grøfter, levende Gierder etc. i total Forfald. Paa venstre Haand ned mod Fiorden ligger Nørholm Kirke. Til denne var der for en 20 à 30 Aar siden en Præst ved Navn Ursin, efter hvilken man fortæller mange Anecdoter som Prædikant. Han prækede engang om de Troendes Længsel efter Christi Naade. »Jeg vil,« sagde han, »giøre Eder en Lignelse herom; ligesom den hvide Koe gaaer og døuser efter Kirsten, naar hun vil malkes, saaledes gaae ogsaa de sande Troende og døuse efter den Herre Christus.« Sydvest for Aalborg Bye ligge nogle høie Banker, af hvilke man kalder den høieste Galge Bakken. Man begynder nu at optage dem til Dyrkning. De skal før have været begroede med Skov, og man viser endnu i Aalborg i gamle Huse Egestolper, som skal være hugne i denne Skov. De Svenske skal først have ruineret den. Tæt uden for Byens søndre Port er en Kilde med herligt Vand, som man tilforn kaldte Papegøien¹⁾, men som nu er omdøbt til Frederiks Kilde og omgivet med et smukt Anlæg i engelsk Smag som Capellanen Hr. Henneberg²⁾ især har forestaaet. Denne Mand, der er en god Botaniker, en god Naturhistoriker og en ualmindelig Mathematiker, har i en lang Række af Aar levet kummerlig som Capellan uden at have kunnet opnaae Forbedring i sine Kaar.

¹⁾ Her havde Papegøjegildet tidligere sin Skydebane.

²⁾ Knud Henneberg (1756—1832) Kapellan i Aalborg 1797 til sin Død. Om hans Samlinger og astronomiske Arbejder se Hermoder Hefte 13, p. 58 ff. — Ved hans Død skrev St. St. Blicher et Digt over ham.

D. 23. April. Man taler i Aalborg i denne Tid meget om en Havns Anlæg ved Fladstrand, i hvilken Anledning General Moltke¹⁾ ogsaa gjør en Reise til Kiøbenhavn. Nogle rose Ideen, andre ansee den for uudførbar og mene, at da de Personer, som meest interessere sig derfor, eie Grundene deromkring, saa turde vel den private Nytte virke stærkere end den offentlige.

Den latinske Skole i Aalborg seer ud som et til en Stald forandret Kloster²⁾. Hørernes Værelser kunde man tage for et Slags Casematter. Aldrig har Muserne havt en mere melankolsk Residens. Nu skal den da ombygges, hvortil Omkostningerne ere anslagne til 2200—2600 Rdr. Men det er endnu ikke afgjort, hvorfra Pengene skal tages. Hertugen af Augustenborg³⁾ har skrevet til Stiftamtmand Pentz, at Kirkerne vel kunde gjøre Laan af Noget og Resten ventes af Borgernes Patriotisme. Patriotisme for en lærd Skole i en Bye, hvor alle rige Folk ere Kiøbmænd!

Der bliver nu under Conrector Frosts⁴⁾ Bestyrelse anlagt en Borgerskole i Aalborg. Hidtil havde man i Aalborg slet ingen Anstalter for de unge Menneskers Undervisning, der ei vare bestemte til Bogen. Kiøbmændene og andre velhavende Folk af Middelstanden deels sendte deres Børn til Engelland eller til Brahe-

1) Adam Ludvig Moltke (1743—1810) havde som Oberst og General i 32 Aar Garnison i Aalborg.

2) Latinskolen havde indtil 1847 Lokale i en Fløj af det gamle Helligaandskloster.

3) Præsident i Universitets- og Skolekommissionen.

4) Konrektor, Dr. phil. P. N. Frosts »borgerlige Realskole« bestod af 5 Klasser; der undervistes foruden i alm. Skolefag i 3 Sprog, Handelsregning, Matematik, Statistik og Deklamation. Den havde i 1809 10 Lærere. (Anton Jørgensen: Aalborg Skolevæsen.)

trolleborg¹⁾, deels og almindeligere lode dem voxe op i Uvidenhed. Det nye Institut, hvortil man har leiet et beqvemt og nyt Huus, aabnes næste 1. May og tæller allerede 30 Elever. Hver skal betale 42 Rd. om Aaret.

Aalborg har tvende Sognepræster; de nærværende ere Proust Schierup til Frue- og Proust Claudi til Budolphi Kirke. Begge ere gode Talere, men hinanden meget ulige i Karakter, da den første er tordnende og heftig, den anden smigrende og venlig. Derfor siger man, at den eene truer og den anden lokker Folk ind i Himmerig. Ingen af dem er lidt, den første for sin hierarchiske Tænkemaades, den anden for sin lave Egennyttes Skyld.

Man opfører nu i Aalborg en ny Hovedvagt, den skal koste 6000 Rd. i det mindste.

Den nærværende Biskop Studsgaard er en udlevet Mand, der af Alderdom er krøbet ned til en opvoxende Drengs Høide. Det har altid været et meget indskrænket Hoved, og som Olding er han en Fiende af alt Nyt. Hans Tab vilde ikke savnes. Han sagde til mig, at hans Geistlighed gjorde Forbønner for ham; maaskee fordi den under ham kan gjøre, hvad den vil.

Den latinske Skole har for 1 Aars Tid siden faaet en ny Rector i Mag. Kisbye, som forhen var Conrect. i Bergen. Uagtet hans noget pedantiske Væsen med en Klædedragt, der giver ham Udseende af en gammel Skrædermester, er han dog meget agtet, saavel for hans Kundskaber som retskafne Karakter. Den forrige Rector: Mag. Gottschalck var vel en lærd Mand, men meget

---

¹⁾ En efter Pestalozzis Methode ledet Opdragelses- og Pensionsanstalt for Drengene over 10 Aar, hvor der gaves dels en almindelig Undervisning, dels en særlig (for vordende Købmænd, Militære, Videnskabsmænd). (Rasmussen Søkilde: De Reventlowske Skoler, Kbhvn. 1883, p. 64 f.)

uvirksom. I hans sidste Aar havde Skoledisciplerne neppe 150 Læsedage om Aaret.

Den latinske Skole ligger i Feide med Præsten til Budolphi Kirke: Proust Claudi. Aarsagen er især denne, at Prousten havde ved forrige Aars Confirmation sat en Mayors Søn øverst, da dog efter en gammel aldrig fravegen Sædvane Latinerne, som de kaldtes, altid stode øverst. Følgen blev, at nu alle Skolens Discipler, som skal confirmeres, søge den anden Sognepræst.

Man legger (med Rette) Proust Claudi meget til Last, at han, der har et Embede paa 2700 Rdr., har som Medlem af Fattigcommissionen¹⁾ ikke sat sig selv uden for et Bidrag af 16 Rdr., hvorimod nogle Kiøbmænd ere satte indtil 100 Rdr.

D. 24. April. Reiste tilbage fra Aalborg og kom om Aftenen til Barmer. Veien fra Skiørbek til Barmer er smuk, men det lidet Skov, som endnu er tilbage, vil snart ganske blive udryddet.

D. 25. April. I Barmer²⁾ Sogn ligge to Fiskeleier, hvis Indbyggere ere meget velhavende, men ogsaa meget modige, nemlig Valsted og Sebbersund. Bag ved det sidste ligger en høi Bakke, som nu for største Delen er dyrket, hvorfra man har en skøn Udsigt til alle Sider langs med og over Fiorden. Drog samme Dag til Farstrup, en god halv Miil fra Barmer.

1) De ved Forordn. af 5/7 1803 oprettede Fattigcommissioner i Købstæderne bestod af Sognepræsterne, en af Magistraten, Byfogeden som Stedets Politimester og 2 eller flere agtbare Mænd af hvert Sogn som Fattigforstandere. I December Maaned skulde Præsten og Fattigforstanderne forelægge Kommissionen Forslag bl. A. om, hvorledes Udgifterne til Understøttelserne, hvis de ikke kunde afholdes af de faste Indtægter eller Gaver, kunde være at paaligne Menighedens Medlemmer i Forhold til enhveres Vilkaar.

2) = Sebber Sogn.

D. 26. April. I Farstrup Sogn ligge to Herregaarde: Krastrup og Waar. Den sidste beboes og eies nu af en Jøde, man kalder Hr. Salomon¹⁾, der i intet bekymrer sig om de jødiske Ceremonier, dette undtaget, at han lader sine Børn omskiære, ihvorvel han betaler Præsten ligesaa fuldt, som om han lod dem døbe. En anden Herregaard Kyhe²⁾ i Annexsognet Astrup eies ligeledes af en Jøde. Sletherred deles ved det Kiær, der strækker sig op mellem Krastrup og Hendrup ligesom af Naturen i to Dele. Man kalder den østlige Deel ned i Herredet og den vestlige op i Herredet. Man vil bemærke visse Forskielligheder paa saa kort en Afstand, f. E. at Folkelønnen er høiere nede i Herredet end oppe i Herredet. — Kom samme Aften tilbage til Næsborg.

D. 27. April. Hvor lidet man kan forlade sig paa Folketællingers og Mandtallers Efterrettelighed, viser Mandtallet over Flekken Løgstør, hvor ved Præstens Tienstagtighed meget faa Karle og næsten ingen Piger ere anførte. Da de ei staae i Extraskats-Mandtallet, saa bleve de ogsaa forbigaaede ved Folketællingen 1801. Bemeldte Flekke Løgstør har ingen brolagte Gader, men de staae en $\frac{3}{4}$ af Aaret i et Sump, hvoraf udvikle sig skadelige Dunster, der især om Efteraaret ofte avle smitsomme Sygdomme. Uagtet der længe har været talt om at faae Byen brolagt, er det dog formedelst Herredsfogdens og Stiftamtmandens Uvirksomhed hidtil ikke skeet.

D. 28. April. Hvorledes Politiet er i Slet-Herred, kan man slutte deraf, at for en halv Snees Aar siden en Bonde i Fleisborg slog sin Dreng ihjel og satte ham opret i en Sæk i en Pøl, hvor man fandt ham død. Den Døde blev

---

¹⁾ Wulf Salomon.

²⁾ Kyø i Aistrup Sogn købtes 1803 af Sam. Dan. Warburg og Wulf Salomon fra Hamburg.

synet, erkjendt at være fra Fleisborg, og — om Morderen bekymrede man sig ikke. Ligeledes gaaer der endnu, den Dag idag er, en Person omkring og tigger her i Egnen, som man veed har stukket Ild paa en Gaard, plyndret en Bonde paa Veien etc. Han heder Christen Sønderlund og Ingen rører ham. Og hvorledes skulde det være anderledes der, hvor Politimesteren (Herredsfoged Sch arling i Løgstør) har saa liden Agtelse for sit eget Embede, at han raader dem, som have grebet Tyve, at lade dem gaae og blot fratage dem det Stiaalne.

D. 29. April. (Herunder findes en Beskrivelse af en Kæmpehøj i Oudrup; men da denne Beskrivelse er optaget i Rasm. Nyerups: Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge 4de Bd., p. 61 ff., udelades den her. Derefter fortsættes:)

Paa Oudrup Mark, vesten for Oudrup Kirke, findes ogsaa mærkelige Steendysser. Man seer en lang, smal, i Midten ophøiet grøn Plads runden om indhegnet med store Steene, hvoraf nogle have en pyramidalsk Form og staae opreiste; andre af lignende Form ere faldne omkuld. Pladsen kan have en 60 Fod i Længde og en 6 Fod i Bredde. Ved Hjørnerne synes de største Stene at have været anbragte. Disse store Hiørnestene have megen Lighed med dem, der tiente til Vægge nede i Høien. Kort derfra ligger en umaadelig stor, flad Steen, meget liig dem, der tiente til Loft nede i Høien. I en kort Afstand mod Vesten seer man en Høy, omgivet af en Steenkreds. Ved den eene Side ligger en stor, flad Steen, hvori ere udhulede XI Huller tværs over, hvert Hul af Størrelse som et Fingerbølle. Det synes, at denne Høi og hiin lange Plads have staaet i Forbindelse med hinanden, og denne maaskee har været et Tingsted eller et Tempel, medens Høien har været en Offerhøi. At Oudrup Kirke er bygget langt fra Byen ude paa Marken,

synes at bekræfte denne Formodning; thi det er bekjendt, at man ved Christendommens Indførelse helst byggede Kirkerne paa de Pladser, hvor der allerede havde staaet Templer, eller som Almuen forbandt noget Begreb af Hellighed med.

D. 30. April. I hvad Tilstand Landpolitiet er i Slet- og omliggende Herreder, kan følgende Exempler oplyse:

En Person ved Navn Christen Sønderlund, berytget for Tyverier, kom for en 4 Aar siden i Nibe Tugthuus. Da han var kommen derud fra, begav han sig sønder ud til Aarhus-Egnen, hvor han købte sig et Huus og levede i nogen Tid. Men det varede ikke længe, førend han begyndte med Skurkestreger, som gave dem, der bleve bedragne af ham, Anledning til hos Præsten at forhøre, om denne Fremmede havde Skudsmaal, og hvo han egentlig var. Præsten havde rigtig nok hans Skudsmaal¹⁾, paa hvilket han havde taget ham til Alters, men nu giort mistænkelig undersøgte han det nøiere og troede at kiende, at det var en eftergiort Haand. Skudsmaalet lød fra Hr. Hübertz, Præst til Schivum i Aars-Herred. Hiin Præst skrev derfor til Hr. Hübertz og forespurgte, om det omtalte Skudsmaal var af ham, og om han ellers vidste noget om Personen, der havde opført sig saa og saa ude hos dem. Hübertz svarede, at Skudsmaalet ikke var af ham, men at Personen var ham bekjendt som en Kieltring, og berettede nu, hvad han vidste om ham. Følgen var, at Personen blev greben og transporteret til Kiøbenhavn, hvor han kom i Slaveriet. Men for 2 Aar siden rømmede han derfra, og før man

1) Allerede Danske Lov (3—19—8) bestemte, at naar nogen fremmede kom til et Sogn, skulde Præsten læse deres Pas og det Bevis, de medbragte, og overhøre dem, og, hvis han nærede nogen Mistanke til dem, angive det for Herskabet.

vidste noget deraf, viste han sig i sin gamle Egn i Aars- og Slet-Herred, hvor han alt tilforn var en Skræk, da han havde afbrændt en Gaard i Blære. Nu gaaer han frit omkring, og alle ere bange for ham. Hans Kone boer i Skivum, hvor han og selv har sit Tilhold, og da Præsten dér egentlig var Anledning til, at han kom i Slaveriet, saa maae han nu aarlig pensionnære til ham, for at han ei skal stikke Ild paa Præstegaarden, hvormed han har truet. Alle give ham, hvad han forlanger, af Frygt. Stiftamtmanden og Herredsfogden vide det og tie. Bønderne tør ikke gribe ham af Frygt for, at han atter skulde undvige og da udøve sin Hævn, naar han kom tilbage.

Et andet Exempel: Nogle Landstrygere bestial en Gaardmand: Michel Kuk i Tolstrup. En af hans Sønner greb dem med meget Mod i Salling-Land og trak Hovedtyven med sig til Hobroe, hiulpen af to andre stærke Karle. Da de kom til Hobroe, hvor Hiorth er Byfogd, vilde denne ikke have med ham at gjøre og svarede, de skulde lade Tyven gaae. Men hændelsesviis var Amtmanden¹⁾ i Hobroe ved Sessionen; til ham beklagede Tyvens Bringer sig, og Amtm. befalede Byfogden at assistere ham. Men alt, hvad han gjorde, var, at han viste ham til Mariager paa Grund af, at der ikke vare Anstalter i Hobroe til at forvare ham. Michel Kuks Søn forlangte da, at Hiorth skulde medgive ham en Karl til Mariager, men han nægtede det, og han maatte derfor paa egen Bekostning leie en Karl for 10 Mark til at følge med sig fra Hobroe til Mariager. Da de kom til Byfogd Tetens²⁾ i Mariager, tog han imod Tyven, be-

1) Jens Benzon var Amtmand i Randers 1801—1805.

2) Vicelandsdommer Henrik Tetens. Det synes at være den samme Historie, der ogsaa er fortalt om Herredsfoged Scharling ovenfor, p. 34.

talte Karlen de 10 Mk. og gav ham endnu 2 Rd. i Reise-
penge.

D. 1. May. Idag har det sneet saa stærk som i
December-Maaned. Græsset er endnu neppe i Grøde, og
intet Blad er endnu udsprunget. Vinterrugen allene
grønnes lit; men det vil i det mindste vare 1 Maaned,
inden det bliver saa høit, at det kan skiule en Lærke,
hvilken Høide det efter en gammel Lære burde have
1. May. Ligeledes har det været almindeligt her i Landet
at sætte Køerne i Tøire d. 1. May, men vilde man gjøre
dette iaar, maatte de sulte ihjel. Nyfødte Grise, Kyllinger
etc. fryse ihjel. I dette Foraar ere og mange Viber
fundne ihjelfrosne, da de for tidlig havde indfundet sig.

D. 2. May. Reiste fra Næsborg til Bjørnsholm. Paa
Veien besøgte jeg Præsten Hr. Hvass i Vildsted. Han
fortalte, at for faa Dage siden havde 13 à 14 Rakkere
trukket Knive imod hinanden paa Heden ved Børum-
slet¹⁾, en stor Bondegaard, saa man af Frygt havde lukket
alle Dørre. Denne Gaard staaer kun for 1 Td. Hart-
korn, men har saa megen Jord, at den ved den nye Ma-
trikel maaskee vil blive sat 5 Gange saa høit. Saaledes
er det og med Gaarden Paikiær²⁾, der hører under Bjørns-
holm og staaer kun for 1 Fierdingkar Hartkorn, men
burde ansættes for 8 à 10 Tdr. — Bønderne beklage sig
meget over, at de har maattet betale Skatten af 1. Oct.
1802³⁾ nu for 2¹/₄ Aar paa eengang. Man har nemlig
ikke før nu faaet Udregningerne saaledes færdige i Rente-
kammeret, at man kunde begynde at indkræve den. —
Imellem Ranum Bye og Bjørnsholm ligger paa høre

1) Bjørnumslet i Vindblæs Sogn.

2) Padkjær i Bjørnsholms Sogn.

3) Paa Grund af de store Udgifter i Anl. af Krigen paalagdes ved
Forordn. af 1¹/₁₀ 1802 »en aarlig Afgift af Besiddelse, Nytte og
Brug af faste Eiendomme i Danmark« (og Norge).

Side af Veien en grøn Plads, der fordum har tient til Kirkegaard. Man seer endnu Rest af Gravene og af Pladsen, hvor Kirken stod. Biørnsholm, fordum Vitschylkloster (Monast. Vitæ Schola) eies nu af Adelsmanden Peder Lasson¹⁾, som man endnu i Eggen kalder Junker Lasson, skiønt han er næsten 70 Aar. Jeg blev paa Biørnsholm om Natten.

D. 3. May. Forlod Biørnsholm Kl. 6 om Morgenen for at kiøre til Hvalpsund, som ligger 3 smaa Mile derfra. Veien gaaer over Tren Mølle, Myrehøy, Strandbyegaarde, Stistrup Mølle, Dollerup. Paa den sidste Deel af Veien kom vi over en Deel Hede, som tydelig viste Spor af i ældre Tider at have været dyrket. Hvalpsund er et Færgested over den Arm af Liimfiorden, der gaaer op mod Viborg. Her er omtrent $\frac{1}{4}$ Miil at sætte over. Færganstalterne ere miserable. Man sætter kun over fra den østre Side. Hvo som vil over fra den vestre Side, maae give Signal, at der kommer en Færge eller Baad over efter ham. Færgestedet er blot privat, saa der hverken er reglement eller anden offentlig Foranstaltning. Der er kun een Færge; kommer den til Skade, kan der imidlertid ingen Transport skee af Heste eller Vogne. Der ligger et uselt Huus, hvor Færgefolkene boe, at sige nogle af dem; thi naar der skal bruges mere end to Færgfolk, maae man hente dem oppe fra Landsbyerne, saa en Reisende længe kan blive opholdt. Da jeg ikke tog Heste og Vogn over med, saa blev jeg strax sat over i en Baad, som man ikke forlangte uden 12 β for. Paa Fiordens vestlige Side lander man ved en Tange eller Odde, der før gik langt længere ud i Vandet, men en Deel deraf blev bortskyllet ved Orkanen 4. Nov. 1800.

---

¹⁾ Peder Rosenørn de Lasson til Bjørnsholm, Lundgaard og Padkiær f. 1736, død 1809 som Etatsraad.

For en 12 Aar siden kentrede Færgen med en Deel Bønder fra Salling, og 18 omkom lige tæt ved Land¹⁾. Det Vertshuus, som ligger ved Landingsstedet i Salling, er vel privilegeret, men dog et uselt Hul. Herfra fik jeg for Vognmandstaxt²⁾ en Vogn til Sallingsund, som regnes for 3 Mile. Det var tilforn en blot Naade, at man vilde skaffe Reisende Befordring, men nu skal Kroermanden og de næstboende Bønder befordre. Jeg kom ad meget slette Veie, som om Vinteren maae være ufremkommelige, til Sallingsund. Jordbunden forekom mig overalt at være feed; men den halve Deel deraf ligger i Hede og Kiær. Det er klart, at alle de nuværende Heder i Salling i ældre Tider have været dyrket Mark. Aarlig optages mere og mere deraf til Dyrkning, men den Mand, som kørte med mig, fortalte mig, at han nu ikke vilde bryde mere op af sin Hede, før den ny Matrikel³⁾ var kommen

1) I »Jydske Efterretninger« for Fredag d. 5te Oktober 1792 skildres denne Begivenhed saaledes:

»Ulykkelig Hændelse. Den 23de September om Eftermiddagen Kl. 5 skulde Færgen gaae fra Hvalpsund Færgebroe til Salling, og da den vilde udgaae, løb saa mange Sallingboebønder i Færgen tilligemed deres medhavende købte Sæde-Rug og købte Faar med videre, saa de i alt blev 23 Personer, 4 à 36 Tønder Rug og 18 Faar foruden Adskilligt, hvilken Fragt var langt over Færgens Kræfter at bære. Da de kom ud paa Dybet, løb Vandet for oven ind i Færgen, og da Færgefolkene erfarede forestaaende Ulykke, vilde de have noget af Rugen udkastet, mens hver især modsatte sig det. Og som de derom taledede, sank Færgen med dem alle, og 3 bleve kuns reddede paa Aarerne, saa i alt 20 Personer bleve druknede med Færgefolkene iberegnet.«

2) Forordn. af 27/1 1804 gav Regler for Takster for Befordring og bestemte desuden, at den Takst for Kroer og Værtshuse, som Øvrigheden fastsatte, skulde ophænges i Gæstestuen.

3) Ved Forordn. af 1/10 1802 bestemtes det, at der skulde skabes en ny Matrikel, men dens Udarbejdelse fuldførtes først 1826 og den traadte ikke i Kraft før 1844.

istand, da han frygtede for, at det kun skulde tiene til at forhøje Matrikelen og følgelig Afgifterne.

Jeg kom til Sallingsund Kl. 4. Som man kommer paa Bakken oven for Sundet, seer man Byen Nyekiøbing paa Mors en lille Miil hen i Nordvest. Den tager sig her ganske got ud. Ved Sallingsund er et ordentligt kongeligt Færgested, men kun fra Mors-Siden af. Den Reisende, som kommer fra Salling, hvis han ikke treffer en Retourfærge eller Baad, maae derfor vente, til en kan komme over og hente ham. Men jeg maatte bie i 3 Timer. Thi da jeg kom, var Færgen just gaaet fra Land med en Flok Stude, og da alle Færgefolkene vare, hede det, i Arbeide med denne Transport, saa kunde jeg ikke engang faae en Baad. Jeg maatte altsaa bie til Færgen kom tilbage for igien at indtage 16 Stude og da indskibe mig med dem, da jeg ellers neppe havde kunnet komme over den Aften.

Paa den østlige Side er der ellers et meget anstændigt Vertshuus. Eieren beklagede sig over den nye Areal-skat¹⁾, som for ham beløb sig omtrent til 6 Rd., hvilket han soer paa, at han ikke kunde bringe ud af sine Værelser om Aaret, da det var en gammel Taxt: 2 β for Natteleie og 1 β for Staldrum til en Hest, og denne turde han ikke forhøje for sin Søgningsskyld. Overfarten for mig og min Kuffert kostede kun 1 Mk.; men da jeg kom over og forlangte af Manden i Vertshuset paa Mors-Siden Befordring til Øster-Assels, 1 $\frac{1}{4}$ Miil fra Sundet, saa svarede han mig, at han ei var forbunden til at køre, men at han vilde føre mig til Høyriis, en Herregaard $\frac{1}{4}$ Miil fra Sundet, hvor man var forbunden til at skaffe mig Befordring. Han forlangte og fik 2 Mk. for en Vogn til Høyriis, men da jeg kom der, for-

¹⁾ Se foran, p. 45³⁾.

sikkrede Forvalteren mig, at det ikke var hans Pligt at skaffe mig Befordring, men at det var Kroermanden i Sundet, som denne Pligt paalaae. Imidlertid af Høflighed og for ikke at beholde mig om Natten, skaffede han mig en Bondevogn fra Landsbyen Kaarup.

Høyriis¹⁾ er en gammel adelig Gaard. Hovedbygningen er grundmuret, men udgjør kun eet høit og kort Huus, saa den ligner et Castel eller Donjeon. Det eeneste af Skov, der findes paa Mors, ligger ved denne Gaard. En Md. Galtrup eier den. En riig Kone, hvis 2 Døttre med hende selv skal udgjøre det herligste Carricatur-Tableau af Verden, især naar Gruppen formeres med Forvalterens Kaarbek's Person. Denne sidste ønskede gjerne at aflæde Bonden indtil Skiorten, hvorfor han er meget forhadet.

Jeg kom Kl. 10 til Øster-Assels, 1 $\frac{1}{4}$ Miil sønden for Sundet.

D. 4. May. Paa Mors har enhver Gaard fra gammel Tid af tre Slags Jord: Alsæd-jord, som dyrkes hvert Aar, Brød-jord, som afvexlende dyrkes, og Udmark, som blot bruges til Græsgang eller Overdrev. Dog siden Udskiftningerne afskaffer man hist og her Alsædjorden, ligesom man stedse opbryder mere af Udmarkerne, især og, siden Bønderne mange Steder ere blevne Selveiere. Thi Mors bestaaer endnu af $\frac{2}{3}$ Lyngmark eller Heder, hvilket alt tilforn (maaskee før den sorte Pest) har været dyrket. Ved idelig Opbrydning er det skeet, at Gaarde nu have Mark til 5 à 6 Gange saa meget Hartkorn, som de staae for.

Paa Landet findes mangfoldige Gravhøie. Præsten, Hr. Lillelund i Øster-Assels, har sløifet to paa sin Mark.

---

¹⁾ Højris solgtes 1778 til Købmand D. Galtrup fra Thisted for 20,000 Rdlr. D. C.

I den eene, som var meget opfyldt med Steen, fandt han 9 smaa Krukker med Aske i, giorte af sort Leer og satte i en Kreds omkring een, der var større end enhver af de ni. I en anden, men som meest bestod af løs Jord, fandt han en stor Kaarde, men som ved Opgravningen gik i tre Stykker, og ere nu i Provst Schades¹⁾ Eie i Nyekiøbing.

Paa Øen Livland, der ligger skraas over for Nyekiøbing, havde Præsten Hr. Lillelund fundet et gammelt Poem uden Navn handlende om Kirkepatroner i Form af en satirisk Ansøgning om et Præstekald. Her ere nogle Fragmenter deraf:

(Præsterne skal være til for)

At bilde usle Bønder ind
De har dog gode Dage,
Hvorvel at Junker Hud og Skind
Af dem vil flaae og drage.

* * *

(Candidaten lover Patronen)

Hver Søndag skal jeg varte op
Og fire Timer bie,
Til Du faaer reist din ædle Krop,
Imens skal Messen tie.
I Kirken skal min Isse blot
For Junker eene være,
Og altid skal jeg min Calot
I Haanden for dig bære.

---

¹⁾ Caspar Schade (1754—1828) var 1793—1826 Sognepræst i Nykøbing Mors. Han beskæftigede sig meget med Botanik, Mineralogi og Statistik og udgav 1811 i Aalborg en Beskrivelse af Øen Mors. En Del Breve til ham ere aftrykte i dette Tidsskrift, 3. R., 4. Bd., p. 334 ff.

De største Titler, der er til,
 Vil jeg for Dig oplede,
 Med dem jeg Kirken fylde vil,
 Naar jeg skal for Dig bede.

— — — — —
 For alting skal jeg Lydighed
 I dine Bønder slide,
 At Du dem nok kan trykke ned
 Og dem som Asne ride,
 At om Du tykkes, Bondens Pung
 Begynder vel at voxer
 Og bliver bugget, haard og tung,
 Her avles Galt og Oxe,
 Jeg præke vil, at det er dit,
 Du kanst med Ret ham hade.
 Det er stor Naade, at Du lit
 Vil ham tilovers lade.

— — — — —
 Og desforuden skal jeg Dig
 Med Vers og Roes ophøje
 For Gunst at faae, at Du paa mig
 Kan see med naadig Øie.
 Om Du i Jagt kun reiser ud
 Og skyder der en Hare,
 Jeg gjør et Vers, jeg takker Gud,
 At Du blev uden Fare.
 Og vil Du til min Ovn en Favn
 Af Brændeved forære,
 Jeg skriver: Røgen skal dit Navn
 Derfor til Himlen bære.
 Men om Du vover Dig i Krig
 Og Manddoms Dyst tør øve,
 Da skal min Geist indsnige sig

Og først sin venam¹⁾ prøve.
 Da buldrer jeg med Krud og Lod²⁾,
 Med Bøsser og Cartover,
 Med Sværd, med blinkend' Spyd og Od
 Og Manddoms Stykke lover,
 Da Du blant Helte regnes skal,
 Som best har lært at krige,
 Ei Hercules, ei Hannibal
 Er' Dig i Manddom lige.
 Hvad Frygt og Fare man staaer ud
 I Krig, jeg og skal melde,
 Hvor tit det koster Haar og Hud,
 Naar Legen ret skal gielde.
 End er man ei i Skiul og Læe
 Bag Busk og Gierde sikker³⁾
 Dog bær' Guds Engle mangan hiem,
 Uskad, som vel kan løbe.
 Hans ædle Liv man kan af dem
 For to dansk Skilling kiøbe.

— — — — —

I Østerassels Sogn ligger Herregaarden Lund, hvis Gods nu er udstykket. En af dens sidste Eiere var Cancellieraad Lund⁴⁾, en haard Tyran, hvis Navn endnu nævnes med Skræk. Han plagede Bønderne med umaadelig Hoverie og slog endog nogle ihjel, som det da hedte sig vare pludselig døde. Han pidskede selv paa Bøndernes Heste, til de styrtede, og trøstede Bønderne med, at Følfår (Hingsten) levede endnu. Hans Bønder vare over

1) Digteraare.

2) Kugle.

3) Herefter synes at mangle nogle Linier.

4) En lignende Karakteristik af ham findes i dette Tidsskrift, I. R., 9. Bd., p. 357 f.

al Beskrivelse usle, og deres Heste ved Mishandling saa afmægtige, at Bønderne i Øster-Assels maatte om Morgen gaae om til hinanden for at hielpe hverandre at reise deres Heste, som ikke kunde reise sig selv. Han tvang Indbyggerne paa Jegindøe, som have en halv Miil over Vandet, til at komme til Hove, ihvad Veirligt det var, og pryglede dem og satte dem paa Træhesten, naar de kom for sildig. Han efterlod sit Gods i Armod, sin Formue ødelagt, da Godset tilsidst kostede ham mere, end det indbragte, og sit Navn i Forbandelse. En Søn af ham er for nærværende Tid Præst til Kornum og Løgsted.

Man udparcellerer her som andensteds alt for meget i det smaa. Familier, som ei kunne leve af saa liden Jord, blive deres Medborgere til Byrde. De stiele og tigge. Jordene selv dyrkes slettere, da disse erkesmaa Jorddrotter hverken have Heste til at pløie eller Giødning. At den samme Jord ei giver saa meget i Tiende som før, hvilket Præsterne forsikkre, er et klart Beviis for, at Productionen ikke forøges ved saadan overdreven Udstykkelse af den.

Mennesker og Creature ere i Almindelighed af en høiere Vext i Mors end i de sydligere og østlige Egne. De ligne heri Thye-Lands animalske Producter. Ogsaa udgiver man gierne Stude fra Mors for Thyelands-Stude, ligesom Mors-Ost for Thyboe-Ost, da begge ligne hinanden i Fedme og Smag. Thye er potior denominatio¹⁾, hvorunder man henfører Mors's Producter. Landet er fladt og giennemskiæres i Midten af et Kiær, der giver Anledning til at troe, at det tilforn har været deelt i to Øer ved en formelig Viig. Man giøder Jorden meget med Kridt, som især findes i den nordre Deel af Øen, og

---

1) Alm. Betegnelse for Helheden efter dennes vigtigste Del.

hentes ofte to Mile og længere, især naar man vil bryde ny Jord op, da Kridtet s.¹⁾ Mergelen afæder Lyngen. Naar man fører for meget deraf paa Jorden, saa udpines den saaledes, at den efter en 10 à 12 Aar bliver reent ufrugtbar. Det rigtige Forhold er 16 à 20 Læs paa en Tønde Land. Det Græs, som voxer efter Mergelen, er saa behageligt for Kreaturerne, at de lade de Agre staae, som ikke have faaet denne Giødskning for blot at æde paa de Agre, som ere blevne giødede med Mergelen.

D. 5. May. Giorde en Tour til Tødsøe to Mile fra Assels mod Nord strax ved Nyekiøbing, hvilken Flekke ligger ganske artig ved Fiorden. Tødsøe nyder en skøn Udsigt over til Thye, saavel vesterpaa ad Vil-Sund som nordpaa over Fæge-Sund og mod østen over til Livland og Salling. Dersom Livland ikke tog Prospecten op, vilde man tydelig kunne see Biørnsholm, Næsborg og Aggersund. Provst Schade i Nyekiøbing, som man i den korte Tid, han var Provst, kaldte den skadelige Provst, arbejder paa en topographisk Beskrivelse over Mors-Land²⁾. Ogsaa i denne Egn har Bondens Tilstand, uagtet han ei her er Selveier, meget forbedret sig, hvilket meget ophjælper Byen Nyekiøbing, da Bonden nu baade afsætter flere Producter og forbruger langt flere Luxus-Vare. — Provst Morel i Tødsøe klagede meget over, at Sognefogderne i Almindelighed vare saa slette Embedsmænd, hvilket nu især ogsaa viste sig ved Fattigvæsenets nye Indretning³⁾, da de istedet for at exequere Øvrighedens Bud hos Bønderne tvertimod holdt med dem og vare ligesaa fordomsfulde som de. Til Commissionsbetientere kan man ingen faae; de frasige sig Embedet efter nogle Dage af Frygt for Bønderne.

¹⁾ sive = eller.

²⁾ Se foran, p. 50¹⁾.

³⁾ Se foran, p. 33 og p. 40.

Fra Tødsø toge vi til Frøsløvgaard omtent 1 Miils Vei. Veien var overmaade slet som overalt paa Mors. Gaarden beboes af en riig Mand, Vandborg¹⁾, der ligner ganske en Bonde. Til Gaarden er kun en lille Indhegning istedet for Have. Overalt er Havevæsenet aldeles forsømt i dette Land. Veien fra Frøsløvgaard til Assels fører over Egne, som tildeels endnu ligge i Hede men vise tydelige Spor af ældre Dyrkning, eller at Jorden har, som man siger, været fuurskaaren.

D. 7. May. Reiste fra Assels og kom med Nød over Sallingsund formedelst Storm. For en 7 Aar siden druknede her adskillige Mennesker med en Færge, som havde Stude inde²⁾. Her mødte jeg en nuværende Herremand, Christen Jacobsen, Eier af Heyneth, en Herregaard i Salling. Denne Mand var forhen Fæstebonde paa samme Gods, som da eiedes af en Lieutenant Møller³⁾. Han fik Herregaarden i Forpagtning og spillede saa længe Styrvolt og Trekort med sin Hosbond, til denne eiede intet og maatte sælge Gaarden til Christen Jacobsen, som nu eier over en Tønde Guld, medens den forrige Eier lever i stor Uselhed. Bønderne paa hans Gods, hans fordums Medtienere, sige endnu Du til ham og sidde med Hatten paa i hans Stue. Han selv er aldeles som en Bonde.

Fra Sallingsund til Schive 3 Mile. Schive er en maadelig Flekke. Kirken ligger uden for Byen. Veien

---

1) Jens Vandborg til Frøsløvgaard døde 1811, 71 Aar gl.

2) Den 21. April 1800 sank Færgen over Sallingsund, da den havde medtaget en større Ladning Stude, end den kunde føre, og 7 Mennesker omkom ved denne Lejlighed.

3) Løjtnant Selio Georg Müller (sml. dette Tidsskr. 1. R., 4. Bd., p. 86) maatte 1790 gøre Opbud og solgte Hegnet 1791 til Byfoged Selmer i Skive, der næste Aar transporterede Skødet til Forpagter Chr. Jacobsen.

fra Schive til Viborg gaaer tildeels over store og uafseelige Heder, som fordem have været Mark, saa det er klart, at Jylland engang har været stærk befolket. Fra Schive til Viborg ere 4 Mile. Ørken vedvarer lige til Viborg Mark.

D. 8. May. Viborg er egentlig kun en Landsbye. Den har neppe en Trediedeel tilbage af sin gamle Størrelse¹⁾. Byggepladserne ere forvandlede til Tofter; dog synes den høie Priis, Gaardene i de sidste Aar ere stegne til, at vise, at Byen igien er i Tilvext. — Moraliteten er yderlig slet i denne Bye, og man kunde uden at træde Sandheden for nær gierne give den Tilnavn af den liderlige. Tyverier ere saa almindelige, at der næsten ingen Nat gaaer forbi uden Indbrud, og Folk have deres Dørre tilriglede ved høi lys Dag. — Den latinske Skole er i slet Forfatning. Rector Hansen, der uden mindste Fortieneste er bleven Professor, har ladet den aldeles forfalde, da han bekymrer sig langt mere om sine Møller og Marker end om Skolen. Skolens Penge ere blevne administrerede paa den meest samvittighedsløse Maade. Moraliteten blant Disciplerne er slet, og det er en bekiendt Sag mellem Commissionærerne i Kiøbenhavn, at en Student fra Viborg bruger dobbelt saa mange Penge som en fra andre Skoler i Jylland²⁾.

¹⁾ Viborg skal 1788 kun have haft c. 2000 Indb.

²⁾ Anmærkning. Ligesom ovenfor ved Skildringen af den højtfortjente Rector Worm i Horsens er ogsaa her den ungdommelige Professors Dømmelyst gaaet for vidt. Mag. Jørgen Hansen (f. 1750) blev, efter at have været Konrektor først i Aarhus, senere i Viborg, i Aaret 1783 Rector her. Han havde alle Steder fra de bedste Vidnesbyrd for Lærdom og Duelighed, og blev 1802 titulær Professor. Hans legemlige og maaske tildels ogsaa hans aandelige Kraft synes omtrent fra denne Tid at være bleven svækket. Engelstoft har vel som Professor (i Geografi og Historie) haft med hans Dimittender at gøre, og nu, da

Jeg forlod Viborg Kl. 2 for at reise til Randers, 6 Mile. De to første Mile indtil Ørum ere en absolut Ørk, bare Hede, men som før har været Agerland og er meget vel skikket dertil. Man beder midtveis i Hammershøyt. 1 Miil fra Randers kommer man omkring Fusingøe, som har en meget smuk Beliggenhed i en Dal ved Søe og Skov.

Det fortiener at anmærkes om Randers Bye, at her slet ingen Lotto-Collection (for Talloetteriet) er, og at der ingen er i Byen, som spiller i Talloetteriet.

D. 13. May. Reiste til Aalborg, 10 Mile fra Randers. Veien fra Hobroe til Aalborg er særdeles styg, naar man undtager et lidet vakkert Partie norden for Rold-Skov omkring Gravlev-Søe. Rold-Skov var fordem navnkundig for sin Størrelse og for de Røvere, der opholdt sig der; nu er den saa tynd, at den neppe fortiener

---

de store Forandringer i det lærde Skolevæsen er begyndt, hvorved Engelstoft skulde faa saa meget at gøre, idet han i Juli 1805, lige efter Tilbagekomsten fra den jyske Rejse, blev Sekretær i den ny oprettede Direktion for Universitetet, blev Hansens Stilling uholdbar. I December s. A. rettedes en stærk Klage over ham fra Direktionen (konciperet af Engelstoft) for det daarlige Udfald af Examen artium for de viborgske Dimittenders Vedkommende; hertil kom andre Klager over ham (hans Valg af Bøger til Biblioteket, som Direktionen — Fr. Chr. af Augustenborg, Ove Malling, Moldenhawer samt Koncipisten Engelstoft — fandt uheldigt, skønt hertil hørte Bøger som Hoffmans Foundationer, Langebeks Scriptorer I og II, Danske Mag., »Allgemeine Weltgeschichte«, et Værk, der svarer til vor Tids »Oncken«, og mere!). I Maj 1806 indgav han da sin Ansøgning om Afsked og gik af med 1200 Rd. i Pension. — Han ejede i nogle Aar Sønderteglgaard ved Viborg (hertil sigter vel Udtrykket om Møller og Marker). Forøvrigt vil der snart udkomme en af Justitsraad Elvius forfattet Stamtavle over hans Slægt, hvortil henvises. (Tildels efter Breve i Viborg Landsarkiv.)

A. Heise.

Navn af en Skov. Inde i Skoven paa den vestlige Side af Veien viser man en Steendynge, som skal være opkastet over En, der her blev ihjelslagen. I Rold boede i Midten af 18. Aarhundrede en Præst ved Navn Karmark¹⁾, som var bekendt for sin Eenfoldighed. Han prækede engang om Guds Forsyn og sagde: »Gud udeler sine Gaver rundelig til dem, som ham frygte; fra Norge faae vi Rosiner, Viin, Citroner; de sydlige Lande have Jern, Tiære etc., men at I ikke har andet end Rug, Byg og Havre, det er for Eders Synders Skyld.«

I Aalborg levede indtil for nogle Aar siden Sognepræsten Prof. Pontoppidan²⁾. Han var en lærd Mand og et satirisk Hoved. I Anledning af de store Rustninger og Bevægelser, der fandt Sted i Nørre-Jylland 1788 formedelst Krigen med Sverrig skrev han et Fragment i den bibelske Stil, der lyder saaledes:

Rabbi Simeon Ben Joni, som har skrevet om den syvaarige Krig i Tyskland, hilser alle Jyder og ønsker, at denne Beretning ikke maae blive saa vidtløftig som hiin.

I det 9de Aar efter at den Rhode, som kaldes den Falsterske var dragen ind i Aalborg³⁾, Aaret da M. J. (Michel Jeeg) var Kæmner⁴⁾ og der var kommen en ny

1) Søren Pedersen Karmark, der efter sin Fader var Præst i Rold 1750—1770, »blev 1759 forrykt i Hovedet« (Wiberg).

2) Joh. Ludv. Chr. Pontoppidan (1735—99) blev efter at have været Professor og Præst i Sorø 1779 Sognepræst ved Budolfi Kirke, siden Stiftsprovst. Han er ellers kun kendt som Forfatter af Taler og teologiske Skrifter.

3) Af det i 1747 oprettede falsterske Regiment indkvarteredes efter Hærloven af 1774 10 Kompagnier i Aalborg, 2 i Nibe.

4) Indtil 1792 valgtes Kæmneren aarlig af Magistraten blandt Byens Borgere. Aaret betegnes derfor spøgende ved Kæmnerens Navn (ligesom i Rom ved Konsulernes Navne). — Michel Jeeg fik $\frac{7}{9}$ 1781 Privilegium paa at anlægge en Tobaksfabrik i Aalborg. (Bauer: Jydske Haandværkere, 1893).

Caminfeyer til Byen, udspreddes et Rygte om Krig i de Nordmænds og de Svenskes Land, som ligger paa hiin Side af Havet kaldet Kattegat. Og der blev befalet, at man skulde berede sig til Krig paa denne Side, og at alle skulde adlyde den øverste Høvedsmand i Aalborg; og de, som havde at befale i Staden og deromkring, bøiede sig for ham og sagde: Hil være Dig. Da udgik der Løbere for at sammenkalde dem, som vare udskrevne til Krig af Jydernes Stamme i Vensyssel og i Himmersyssel, og man blæste i Posthornet, saa dets Lyd hørtes, og sendte Breve omkring til de Adspredte i Landene af allehaande Folk og Tungemaal, som havde svoret at stride for Kongen af Danmark ved den Rode, som nu heder den Aalborgske; og de komme hastig tilsammen og hvilede sig i faa Dage, indtil der udgik en Befaling, at de skulde opslaae deres Pauluner ved Sophiendal¹⁾. Da komme de Mænd af Viborg, som stride til Fods, og leirede sig med dem; derefter kom Hærskarernes Mangfoldighed af Sønden, som sad paa Heste, udrustede til Krig med Sværd og Skyderør, de Dragoner af Randers, som stride til Hest og til Fods, og siden de Reisnere²⁾ af Horsens; men det var dem ikke givet at have Pantser paa; og de gik i Skibe over Liimfjordens Vande og boede i Pauluner ved Hals³⁾. Men der opkom et Skrig som et Hungers-Skrig i Byen og i Leiren, og man raabte: Der

---

¹⁾ I Budolfi Landsogn.

²⁾ Krigere til Hest.

³⁾ For at sikre Landet under Krigen med Sverig sammendroges der i Sept. 1788 2 Korpser i Jylland og i Sjælland. Det jydsk, der stod ved Hals, sammensattes af en Rytterbrigade under H. A. Ahlefeldt, det slesvigske Rytter- og jydsk Dragonregiment, en Fodbrigade under A. L. Moltke, aalborgske og viborgske Fodregimenter. (Vaupel: Den dansk-norske Hærs Hist. II, p. 244.)

er ikke Korn til Brød i Kongens Forraadskamre. Da fremstode de, som købe og sælge, og sagde: Giv os Penge, og vi skulle levere Korn, at Folket ikke forsmægter. — Men de, som havde den Drik at sælge, som beruser, handlede trædskeligen og solgte den dyre, saa een Pæl gieldte 7 β . Da optændtes Høvedsmændenes Vrede, og de gik hasteligen hen og truede at ville omkaste deres Boder og forstyrre deres Handel, thi den var ikke ret; og der blev roligt og stille i Leiren; der kom og Skibe fra Hovedstaden med Hiulbører og Spader og Krudt og Kugler, at de kunde forsvare sig her og i de omliggende Stæder; men de øverste Befalingsmænd vilde, at man skulde slaae sammen de Skibe, som man farer med over Liimfiordens Vande, at beskyde Fienden, som indtrængte sig; men denne Sag syntes ikke god for Folkets Øine og de sagde: Vore Penge spildes, og vort Arbeide er forgieves; men Byens Rentemester, som kaldes Kæmner, handlede snedigen, gik til de Udvalgte Mænd, som sidde i Portens Gaard og raadslaae til Byens Beste, for at giøre det Anslag til intet; da opstode de Udvalgte Mænd, svarede den øverste Befalingsmand og sagde: »Det koster os for meget, og Skibene maae gaae i Stykker og synke, naar der skal skydes af dem med Canoner;« men de havde ikke Canoner etc. etc.

Her afbrydes pludselig Rejsebeskrivelsen.

Peder Lydersen af Hvidbjerg Holmgaard.

Af N. Olesen-Husted.

P. Lydersen er født d. 20. November 1803 i Brøndum Sogn i Salling. Hans Forældre var Selvejergaardmand Lyder Madsen og Hustru Elisabeth Andersdatter. Lyder Madsen var i 32 Aar Sognefoged og Lægdsmand og skal have været en meget virksom og dygtig Mand. Af Ægteparrets 7 Børn, der alle fik en god og omhyggelig Opdragelse og Undervisning, udmærkede sig især Sønnen Peder Lydersen.

Han var meget godt begavet og havde som Dreng og Yngling meget stor Lærelyst. Tidlig begyndte han at samle sig Bøger, historiske og politiske, og ved stadig gennem Aarene at forøge sit Bogforraad og ved flittig Læsning samlede han sig et Kundskabsfond og en Udvikling, som var ualmindelig hos Bønderne i de Dage.

Der synes dog at have udviklet sig en Skævhed ved hans Læsning og Uddannelse. Alt for meget har han været overladt til sig selv. Kritikløs, uden Vejledning har han udviklet sig. Hvem kunde i de Tider vejlede en Bondesøn? Blandt hans Standsfæller var der ingen, med Præsterne var der tit meget lidt Forbindelse, Lærerne hævede sig i Kundskab og Udvikling næppe ret meget

over den almene Befolkning, og Skoler til videre Uddannelse for Bondens Børn fandtes ikke. Derfor kunde en Svend som P. Lydersen let gennem sin Læsning og sin Grublen løbe den Fare at blive ensidig, at blive noget af en Særling.

»Ud over de høje Fjælde« kom han aldrig. I hele sin Ungdomstid opholdt han sig i sit Hjem, sysselsat ved Landbruget og i sin Fritid levende mellem sine Bøger. Forlystelser som Dans og Kortspil har han holdt sig helt borte fra, sjældent har han været i de unges Lag og har da altid gaaet stille omkring og af de unge været anset for »en underlig en«. Men kunde han komme til at tale med nogen om historiske eller politiske Emner, da blev han livlig, da fik han Munden paa Gang.

Den 13. Februar 1831 giftede han sig med Maren Andersdatter Kirk af Hvidbjerg Holmgaard og blev ved hende Ejer af denne Gaard, som han beboede i hele sin Manddomstid. Ægteparret fik 10 Børn, 5 Sønner og 5 Døtre.

Der levedes et fromt Liv i Hjemmet. P. Lydersen var en religiøs Natur, og hans Hustru, der ikke hævdede sig ud over det almindelige, og som næppe har haft nogen videre Betydning for sin Mands Udvikling, delte hans Guds frygt. Tænkeligt er det, at de har været en Del paavirkede af »De gudelige Forsamlings Mænd«, som havde Samlingsplads hos Pastor Rasmussen i Haasum, en lille Mil fra Hvidbjerg Holmgaard; men P. Lydersens gudelige Tale, der drejer sig om Gud og Dyden, synes snarere at pege tilbage mod Rationalismen. Om nogen Paavirkning fra grundtvigsk Side kan der næppe være Tale.

Som der var noget aparte ved P. Lydersen selv, saaledes var der det over hele Livet i Hvidbjerg Holmgaard. P. Lydersen vilde være »noget for sig selv« blandt

sine Standsfæller, og hans Børn skulde opdrages til det samme. Derfor maatte de knap komme sammen med andre Børn, og i Sognets Skole kom de ikke, skønt Læreren var en meget flink og dygtig Mand. P. Lydersen havde sine egne Ideer om saa meget, ogsaa om Opdragelsen. Han vilde selv være Lærer for sine Børn, og han skulde nok, sagde han, opdrage en Flok, som der ikke blev Mage til. De fik tidlig at vide, at de ikke skulde være som andre Børn, men skulde hæve sig over dem i Kundskab, Dannelselse og sædelig Opførsel. Og saa maatte de ikke tale Bondesproget, de skulde tale »for- nemt«. P. Lydersen kunde, Fantasi- og Hjærtemenneske som han var, fortælle for dem, saa deres Øjne straaledede, men underlig og ensidig som han selv blev hans Undervisning og Opdragelse, og Børnene kom til at lide under det.

Som Landmand udmærkede han sig ikke. Dertil var han alt for forsigtig, alt for sparsommelig. Vel samlede han sig en Del Penge, men hans Gaard forfaldt. Theorier om Landbruget som om saa mange andre Ting havde han nok af, men i det praktiske Liv var han ubehjælpelig. Gode Raad og Vink havde han altid paa rede Haand, men til Handling var han sen. Han havde for meget i Munden, men for lidt i Haanden, som Folk sagde. Heller ikke i det kommunale Liv satte han sig videre Spor, skønt han sad i Sogneforstanderskabet og var Skolepatron i en Del Aar.

Naar han desuagtet blev en Mand, der blev kendt i videre Kredse og vakte en ret betydelig Opmærksomhed, ja, endnu i vore Dage kan interessere ved sit Liv og sine Meninger, da skyldes dette næsten udelukkende hans politiske Virksomhed, og hans politiske Liv er i en Del Aar saa nøje kædet sammen med hans Hjemegns, at det bliver et Stykke af Sallings politiske Historie.

Peder Lydersens Stændervirksomhed.

Den 28. Januar 1841 valgtes P. Lydersen i Gæstgiver Grønnings Lokale i Skive til Deputeret for 18. Stænderkreds for mindre Landejendomsbesiddere. Kredsen omfattede Sallings fire Herreder samt de Sogne af Hjerm og Ginding Herreder, som laa nærmest ved Skive. Han blev valgt med kun 194 af de c. 700 afgivne Stemmer. Folk var den Gang ikke øvede i at gaa til Valg. Afstemningerne gik ikke saa meget efter politiske Linjer som efter personligt Kendskab og personlige Egenskaber.

Nogen Politik synes der dog at have været i Valget. Det var lige efter Kongeskiftet. Der var Gæring i Sindene i Anledning af Spørgsmaalet om, hvorvidt den nye Konge, Kristian VIII, vilde give fri Forfatning. Den ene Adresse efter den anden blev sendt ind til Stænderne om denne Sag. Ogsaa i Salling var der Uro, men her var Meningerne om Ønskeligheden af en fri Forfatning stærkt delte, stærkere maaske end noget andet Sted i Landet.

Fra Sognene Selde, Aasted, Durup, Nautrup, Sæby, Harre, Hjerck, Roslev og Thorum kom en Adresse med 121 Underskrifter, og fra Sognene Rødding, Lihme, Vejby, Lem, Ramsing og Haasum en anden med 99 Underskrifter, og begge udtalte Ønsket om Skattebevillingeret m. m., men tillige kom der — og det var en stor Mærkelighed i de Dage — en Adresse med 105 Gaardmænds Underskrifter fra Sognene Haasum, Ramsing, Vejby, Lem, Lihme og Rødding om, »at den raadgivende Proviandsialstænder-Institution maatte forblive uforandret, og at ingen Skattebevillingsret eller anden lovgivende Magt maatte vorde Stænderne indrømmet.«

Det særdeles velskrevne Andragende er ikke forfattet af en Bonde. Der er blandt den daværende Stænderdeputeredes, Søren H. Refsgaards, Efterladenskaber fundet

et af denne haandskrevet Eksemplar, men han er ikke Forfatteren. Snarere maa der tænkes paa en Præst som Forfatter, om ikke det er selve Biskop Ølgaard i Viborg. Tanken i Andragendet er saa lig den, der gaar gennem Biskoppens Stændertaler.

Da Søren H. Refsgaard havde endt Oplæsningen af Adressen i Stænderforsamlingen, bemærkede han bl. a., at han ikke delte de i Andragendet udtalte Anskuelser, for saa vidt de angik Skattebevillingsretten, og denne Udtalelse falder godt i Traad med tidligere Udtalelser af ham i Stændersalen. Han havde flere Gange udtalt Ønsket om, at Folkets Forsamling maatte faa større Myndighed, end Stænderne var i Besiddelse af.

Paa dette rene og klare politiske Spørgsmaal falder han for P. Lydersen den 28. Jan. 1841. Hvordan Valgdagen er forløben, ved vi ikke, men vi kan tænke os, at P. Lydersens Overlegenhed i Talekunsten har gjort Udslaget. Han har med stor Kraft og Sikkerhed »ud af sin fulde Overbevisning« talt for Stænderinstitutionen under en enevældig Konge og advaret mod Folkevælde, Pøbelvælde, og han har sejret.

Hans Opfattelse af politiske og sociale Forhold skal vi lære at kende gennem hans Stændervirksomhed-

Allerede i Stændernes andet Møde 1842 tager han Ordet. Han ønsker, at Stændertidende maa blive noget mere læst blandt Bønderne. »Vor nuværende Konge har givet Landet en Institution, der meget vil bidrage til Bondestandens Udvikling, nemlig Kommunalindretningen for Landet, og jeg kan ikke andet end anse det for højest ønskeligt, om der ved hvert Sogneforstanderskab fandtes to Frieksemplarer af Stændertidende«, siger han.

Hans Forslag gik ikke igennem, der var ikke Raad til den Udgift. En Godsejer bemærkede, at de større

Ejendomsbesiddere vilde blive forurettede ved de voksende Udgifter i den Anledning.

Men P. Lydersen bider fra sig: »Naar Godsejerne betaler højere Stænderbidrag, er dette da ikke en Følge af, at de er stærkere repræsenterede i Stænderforsamlingen?« siger han.

I det hele er han ikke bange for at sige Ting, som skurrer i Godsejer- og Embedsstandens Ører. Han føler sig som Bondestandens særlige Repræsentant, og saa snart der er Fare for, at Bonden trædes for nær, eller der er noget foreslaaet, som kan være til Fremgang for Bonden, er han straks paa Færde med et kraftigt Ord.

Han er, hvad man i vore Dage vilde kalde en rigtig Agrar.

Sin Opfattelse af Landbrugets Betydning fremsætter han en Dag i Stændersalen med følgende blomstrende Ord:

»Agerbruget er saa at sige Statens Rod, og naar Roden er udviklet i en muldrig Jord, vil den skyde frem til et pragtfuldt Træ, men naar den støder paa Hindringer, vil de saftfulde Blade og skønne Blomster ud-tørres!«

Disse og lignende Udtalelser, af hvilke vi træffer mange i hans Taler, bragte vel et Smil frem paa manges Læber og fristede mange til at gøre Nar ad denne »Komiker« i Stændersalen. Ogsaa kniber det, naar han holder sine berømte historiske Foredrag, hvori han citerer baade Fortids og Nutids Stormænd, Humanister og Filosofer uden al Tid at have den rette Forstaaelse af det, han taler om; men han selv tror usvigelig paa sin Opfattelse og har den bedste og ædleste Hensigt med sin Tale. For Svig eller Vigtighed kan han ikke beskyldes, men blot er der en hartad utrolig Mangel paa Selvkritik i hans Færd og Tale.

At nævne alle de Taler og kortere Udtalelser, han fremkommer med i Samlingerne, vilde føre for vidt — det vilde være at skrive omtrent hele Samlingernes Historie, men enkelte Ting skal nævnes.

Han taler for, at det frie og ufrie Hartkorn skal stilles lige. En Godsejer begynder at ymte om, at skal sligt gennemføres, saa maa man hellere faa en rigtig Krig mellem Godsejere og Bønder straks. Hertil siger P. Lydersen: »Skal der endelig være Krig, da er det ikke vanskeligt for Bonden at forudse, hvem der vil gaa af med Sejren; thi i Bondens Arm er det dog, at Kraften sidder!« Godsejeren trak sig noget betuttet tilbage.

Men skal Bonden vinde Sejr, da maa hans Stemme høres. Derfor slaar P. Lydersen stærkt paa, at Bondestanden skal repræsenteres stærkere i Stænderne, thi den bærer den største Part af Statens Byrder.

Den Sag, hvorved P. Lydersen særlig særpræges som Politiker, er dog Spørgsmaalet om fri Forfatning. Som alt nævnt var han en Modstander deraf, og han holder ikke sin Mening hos sig selv, selv om han ved, den er ilde hørt. Gang paa Gang taler han Enevældens Sag i Stændersalen. For ham er den Bondens Værn mod de andre Stænder. For ham som for saa mange andre Bønder i de Dage er de stærke Røster om fri Forfatning, der hørtes fra de for Bønderne temmelig fremmede Folkelag, et maskeret Forsøg paa at fravriste Bonden det Gode, han havde faaet ved Stavnsbaandets Løsning, og den politiske Stilling, han havde faaet sammen med de øvrige Stænder ved Stænderinstitutionen. Det gælder for P. Lydersen og hans Meningsfæller blandt Bønderne at værne det, som er naaet, og ikke vove sig ud i det uvisse.

Allerede kort Tid efter sin Indtrædelse i Stændersalen toner P. Lydersen rent Flag. Den 29. Oktober 1842 indbragte Oljemøller Schytte, Horsens, Forslag til en

Petition om en fri Forfatning, og da udtalte den sallingske Deputerede:

»Jeg skal ikke gaa dybt ind paa det oplæste Andragende, . . . men naar flere Talere har yttret, at der i Folket rørte sig en Trang til en fri Forfatning, samt naar de i den Henseende har henvist til Petitioner om Skattebevillingsret, som med 4633 Underskrifter indkom til Forsamlingen i 1840, saa skylder jeg Sandheden at erklære, at hin Trang ikke er til Stede. Jeg skulde, om det behøvedes, skaffe et lige saa stort Antal Underskrifter, som det nævnte, men i modsat Retning, fra Beboerne af det 18. Valgdistrikt, som ikke ønsker nogen Forandring i Forfatningen, og som elsker de suveræne Konger som deres Velgørere, hvem de have at takke for Frihed og en lykkelig Tilværelse. Havde Bondestanden kunnet blive rejst uden af de suveræne Konger, da vilde det være sket for længe siden. Der var, saa vidt mig af Historien bekendt, i Danmark en Tid, da Selvejerbonden var lige saa fri og uafhængig som den fornemste jarlbaarne Herre, men disse naturlige Rettigheder bleve ham berøvede ved flere Omstændigheder. Pavemagtens Vælde steg mere og mere, og med den Adels. . . Kunde Bonden være bleven rejst uden af de suveræne Konger, da vilde det vist være sket under Kristian II; men denne Bondens sande Ven formaade dog ikke, alle Bestræbelser uagtet, at gengive den fortrykte Stand Friheden . . .«

Formanden: »En saadan historisk Udvikling . . . er ikke her paa sin Plads.«

P. Lydersen: »Jeg vilde kun vise, at Bonden skylder de suveræne Konger Taknemmelighed for alt det Gode, de har gjort ham, og at han derfor bør elske og ære dem. Jeg stemmer af min fulde Overbevisning mod en Komite!«

Oberst Brock: »Den foregaaende Taler er gaaet

tilbage til en Tid, som er forsvunden, og til Anskuelser, som ikke mere finder Genklang. Der er her ikke noget, som kan krænke Bonden, thi de konstitutionelle Former sigter til alles Bedste . . .«

Landoverrettsprokurator Jespersen: »Det har gjort mig ondt at høre, at et Medlem af Bondestanden udtaler sig i en anti-konstitutionel Retning, som om Folket ikke ønskede en fri Forfatning. Jeg tror, at dette hidrører fra en Misforstaaelse, en urigtig Opfattelse af Suverænitets Forhold til Bondestanden. Det er en god Fyrste, understøttet af Tidsforholdene, ikke selve Suveræniteten, som Bondestanden skylder sin friere Stilling.«

Man kan forstaa Frihedsmændenes Forbavselse, Bedrøvelse og Harme, da de hørte slige Ord i en Bondes Mund. Hans Opfattelse af den enevældige Konges Forhold til Bondefriheden var noget af en Misforstaaelse, men man skimter gennem P. Lydersens Ord Bondens dybe Mistro til Overklasserne i Landet — og denne Mistro havde sin historiske Berettigelse.

Som P. Lydersen her har slaaet Tonen an, holder han den Stændertiden igennem.

I Samlingen 1844 underholder han igen Forsamlingen med et længere historisk Foredrag, hvori han søger at bevise, at Enevælden er den bedste Regeringsform for de smaa i Samfundet. I Begyndelsen af Samlingen 1846 yttrede han sin Glæde over, at Bevægelsen for Omstyrning af Stænderne og Indførelsen af en konstitutionel Forfatning syntes at være blidelig indslumret, og der er Stænk af Haan i hans Tale. Men længere hen i Samlingen opdagede han til sin Bestyrtelse, at Tanken aldeles ikke var død. Den 23. November foreslog Landoverrettsprokurator Jespersen Indgivelse af en Adresse til Kongen om fri Forfatning. I den Anledning udtaler P. Lydersen:

»Naar Proponenten har udtalt, at enhver Fædrelandsven ønsker en fri Forfatning, da maa jeg paa det bestemteste modsige dette. Jeg har modtaget Breve fra Folk i forskellige Egne af Landet, hvori mine Medborgere udtrykker deres Tilfredshed med mine Anskuelse og navnlig med mine Bestræbelser for Bibeholdelsen af den enevældige Regeringsform, som Bonden i Almindelighed, for saa vidt han ej er forledet, vist anser for en Beskyttelse for ham selv, fordi det er naturligt, at Bonden, som ej har Adgang til højere Kundskabs-Udvikling, i en konstitutionel Stat absolut maa ligge under. En af Europas Stormænd har sagt om en Konstitution, at den var Løgnens, Bedrageriets og Bestikkelsens Regering. En saadan passer ej for den ærlige Jyde, som ønsker at gaa aabent og ærligt frem. Jeg maa derfor ytre det modsatte af Ønsket om en konstitutionel Forfatning.«

De anførte Udtalelser viser tilstrækkeligt P. Lydersens Standpunkt over for Tidens store politiske Spørgsmaal. At hans Tanker deltes af mange i Bondestanden i de Aar er utvivlsomt. Den ene Bonderepræsentant efter den anden staar op i Stændersalen og vidner derom, skønt de er Venner af fri Forfatning. At P. Lydersens Ord finder god Genklang blandt hans Vælgere i Sallingland, kan vi ikke tvivle om. Ved Valget den 10. Februar 1847 sender de ham med langt større Stemmetal end ved forrige Valg ind i Stænderforsamlingen. Havde det staaet til Sallingboerne, havde vi ikke faaet en fri Forfatning i 1848. Reaktionen havde Fremgang, og Frihedsmændene ude i Bondelandet dukkede Hovedet. Først Luftningen fra 1848 faar dem til at rejse det igen.

P. Lydersen i Aaret 1848.

I Februar 1848 drog P. Lydersen fra Sogn til Sogn i Sydsalling, samlede Gaardmændene til Møde, holdt

Foredrag for dem og bad dem underskrive en af ham selv forfattet Adresse til Kongen imod fri Forfatning.

I Adressen hedder det:

» . . . Tillad, allernaadigste Konge, at vi i dybeste Underdanighed udtaler vor Troskab, Hyldest og Lykønskning for Deres Majestæts Trone. . . . Vi grunder vort Haab for Fremtiden paa Deres Majestæt og beder Dem være vor Beskytter og Varetægt i disse kritiske Tider. . . . Vel gives der mange, som med stor Begejstring ønsker en Konstitution, ja vel endog udgiver det for hele Folkets Ønske, men det maa vi benægte. Det store Flertal ønsker ingen radikale Former, thi dertil er vi ikke modne eller nok uddannede. . . . Den største og især sindige og fornuftige Del af Befolkningen . . . frabeder sig en Konstitution . . .«

Da P. Lydersen var færdig med sin Rundrejse, var Adressen underskrevet af 300 af Sallings Gaardmænd, og den blev derpaa indsendt til Regeringen.

Den 22. Marts samledes de Stænderdeputerede i Viborg¹⁾ for at vælge »erfarne Mænd«. Desuden var en Del andre ansete Mænd strømmede til, og efter Valget blev der afholdt et Folkemøde, hvor flere af Jyllands dygtigste Frihedsforkæmpere førte Ordet. Der blev ved Mødet stillet Forslag om Indsendelse af en Adresse om fri Forfatning, og største Parten af Deltagerne i Mødet underskrev. Blandt de faa, som ikke underskrev, var P. Lydersen.

De fleste af Mødets Deltagere blev i Viborg om Natten, og da de samledes næste Morgen, var Stillingen forandret. Posten fra København havde bragt Efterretning om Kasinomødet, Folketoget og det gamle Ministeriums

¹⁾ Om dette Møde se A. Heise: Folkemødet i Viborg d. 22. og 23. Marts 1848. (Særtryk af Saml. til jydsk Hist. og Top. 3. R. V.)

Afgang. Adressen fik nu en Tilføjelse, og P. Lydersen skrev under. Han forsvarede dette, der jo saa ud som en Svigten af gamle Standpunkter, med at henvise til Slutningsordene i hans egen Adresse:

»Men vi ville med Rolighed og Tillid overlade til Deres Majestæts Visdom og Godhed at udvikle de Forhold, som kunne blive til Held og Lykke for vort elskede Fædreland.«

Kongen var gaaet med, og saa gik P. Lydersen ogsaa med, maaske greben af Øjeblikkets Stemning, sikkert med den Tanke, at han endnu var sin Fortid tro, uden Anelse om, hvor liden Del Kongen havde haft i Udviklingen af de Forhold, der forelaa, — og vel heller ikke uden Frygt for Følgerne af at gaa imod den stærke Strøm, der i Øjeblikket syntes at kunne rive alt det omkuld, der kom den i Vejen. Senere, da den stærkeste Bølgegang havde lagt sig, blev han »atter sig selv igen«.

Der er sikkert i Viborg, som da var en meget frihedsvenlig By, kastet vrede Blikke og lydt Smædeord efter de Mænd, som med nogen Modvilje underskrev Adressen, og særlig efter P. Lydersen, der var velkendt i Byen, og hvis Udtalelser fra Stændersalen var i friskt Minde, — men til noget Opløb kom det næppe. P. Lydersen fik Lov at køre bort i Fred og Ro denne Gang¹⁾.

Den 4. April holdtes der efter Kundgørelse i Viborg Stiftstidende et Møde paa Raadhuset i Skive. Flere Medlemmer af samtlige Sallings Forstanderskaber var til Stede, og Forhandlingerne drejede sig om, hvorledes Sallingboerne og Skiboniterne skulde væbne og indøve Mandskab og indsamle Fødevarer, Klæder m. m. til Brug

¹⁾ I Rugaards Levnedbeskrivelse af P. Lydersen i »Fremragende danske Bønder« er »Folkemødet« sat til 27. April. Der er her sket en Sammenblanding af to Rejser, P. Lydersen gjorde til Viborg, d. 22. Marts og d. 27. April.

i den nu udbrudte Krig, ligesom det skete i de andre Egne af Landet. Det blev vedtaget, at Sogneforstanderskaberne i Salling skulde lade udgaa et Opraab til alle vaabenføre Mænd mellem 16 og 60 Aar om at melde sig til frivillige Vaabenøvelser i deres Hjemegn, og at en Komite til at sørge for Lærere og Vaaben skulde dannes, og det oplystes, at Forstanderskaberne i Salling allerede havde i Forening indkøbt 35 Heste, som de vilde skænke til Hæren. »Forhandlingerne vidnede iøvrigt om, at der paa Egnen ikke var mindre sand Fædrelandskærlighed, end der paa andre Egne har givet sig til Kende, og at selv(!) Bondestanden ogsaa var gennemtrængt af den Følelse, at det nu gjaldt om at hævde Fædrelandets Ære og Selvstændighed, og at enhver Opofrelse maatte ydes for at naa dette Maal,« skriver Viborg Stiftstidende.

Det synes imidlertid i den følgende Maaned ikke at være gaaet saa glat med Indsendelse af Bidrag til Hæren, som Mødet d. 4. April gav Løfter om, og i den Anledning rettes der Anklager mod Sallingboerne og deres Repræsentant P. Lydersen. Anklagen kommer frem i Viborg Stiftstidende for 29. April. Sallingboerne har, til manges Forundring, endnu ikke, skønt de er velstaaende, ydet noget frivilligt Bidrag paa Fædrelandets Alter. Man har troet, Bevæggrunden dertil var smudsig Gerrighed, men er kommen efter, at Grunden er Uvilje mod den nye Regering, og at denne Uvilje bibringes dem af en enkelt Mand. Der sigtes til P. Lydersen. Bladet tilføjer, at Anklagen ikke rammer Skive By, der har ydet forholdsvis godt, men stemmer ellers i med en skarp Bebrejdelse mod de velhavende Salling Bønder og falder særlig over P. Lydersen:

»En enkelt Mand . . . har været ivrig med at udsprede saadanne Taabeligheder og Dumheder, der næsten er lige saa slemme som de, de løgnagtige Oprørere i

Holsten har betjent sig af. . . . En saadan Virksomhed er ikke langt fra Landsforræderi. — Det undrer, at Stedets Øvrighed ikke har foretaget de fornødne Skridt i den Anledning«.

Samme Dag meddeler Bladet, at P. Lydersen havde været i Viborg d. 27. April, at der fra Befolkningens Side var bleven vist ham en saadan Uvilje paa Grund af hans senere Færd, at Stedets Øvrighed havde anmodet ham om hurtigst muligt at forlade Byen, og at man nu ventede en Undersøgelse af hans Forhold og en offentlig Redegørelse derfor. I samme Nr. af Bladet kundgør P. Lydersen, at han »ved sørgelig Erfaring« er kommen til Kundskab om de ondskabsfulde og usandfærdige Rygter, der er udsprede om ham, og beder Publikum opsætte sin Dom til Oplysningerne i Sagen kan retfærdiggøre ham.

Om det, som er foregaaet den 27. April og i Dagene forud, fortæller P. Lydersen saaledes¹⁾:

Den 25. April hørte han af nogle Bønder, der havde været i Skive den Dag, at Rygtet der gik, at han var tysksindet og vilde forføre Bønderne til at anerkende den provisoriske Regering i Hertugdømmerne, og at en Del Indbyggere i Skive i den Anledning havde forenet sig for at ville drage ud til hans Bopæl og arrestere ham. Hen paa Aftenen fik han fra flere Byer Advarsel om det Overfald, der truede ham, samt Løfte om Hjælp af bevæbnet Mandskab til sit Forsvar, hvis det skulde gøres nødvendigt. Han blev i den Anledning noget ængstelig, og skønt han var sig bevidst intet ulovligt at have gjort, fandt han det dog rigtigt ikke ved sin Tilstedeværelse

---

¹⁾ Salling Herreders Politiretsprotokol og Nørrejysk Stænder-tidende 1848.

at foranledige Voldsomheder og holdt sig derfor borte fra sit Hjem den største Del af Natten.

Den 26. April rejste han en Tur til Viborg — antagelig til Amtsraadvalg, som ses kundgjort i Viborg St. til 27. April — og kom paa Rejsen gennem Skive. Da Herredsfoged Willemoes, som havde mærket den op-hidsede Stemning imod ham, hørte, at han var i Byen, sendte han Bud efter ham. P. Lydersen og Herredsfogden havde en Samtale om Stillingen, og P. Lydersen fik af Herredsfogden, som ogsaa af andre af Skive Byes Borgere, Beretning om, hvad han beskyldtes for. Man gav ham Skylden for, at Sallingboerne hidtil havde vist sig lunkne til at give Bidrag til Fædrelandets Forsvar, og man bebrejdede ham, at han ved sine Ytringer til Bønderne skulde have fremhævet Enevoldsmagtens Fortrinlighed og lagt Skylden for Krigen og den deraf flydende Ulykke over paa de nye Ministre. P. Lydersen hævdede over for disse Angreb sin absolute Uskyldighed.

Sagnene, der har lejret sig om disse Dages Begivenheder, fortæller om Sammenstimlen og Tilraab som: Forræder, Tysker o. s. v., hvor P. Lydersen kom frem. Der synes at være en Del Overdrivelser deri, men een Mand har i alt Fald været svært med i Anledning af Sagen. Det er Toldbetjent Meyer. Da P. Lydersen kom til Østerport, modtog Meyer ham med det Udraab: »Hvor er den tyske Kokarde? Har De Tid at rejse bort i Stedet for at holde Forelæsninger for Bønderne? Jeg vil hellere se Dem i en Galge end her paa Vognen!«

Under P. Lydersens Ophold i Viborg den 27. April brød den gamle Misfornøjelse fra Stændertiden, der havde faaet betydelig Næring under hans Holdning ved Mødet d. 22. Marts, kraftigt igennem. Der lød Raab efter ham gennem Gaderne: »Der gaar den Prøjer!« og han fik paa flere Maader, navnlig ved et Ordskifte med en af

sine Bekendte, den ivrige Frihedsmænd Købmand Hagemann, der end ikke mere vilde hilse ham paa Gaden, et klart Indtryk af Stemningen. Holdningen imod ham blev hen paa Eftermiddagen saa truende. at Byfoged Koefoed troede sig nødsaget til at skride ind og tage ham under sin Beskyttelse.

P. Lydersen rejste saa under Ledsagelse af en Politibetjent til Skive. Betjenten havde en Skrivelse med til Herredsfoged Willemoes med Beretning om, hvad der var sket i Viborg, og den 28. April var P. Lydersen i Forhør. Willemoes kom til det Resultat, at det omtalte Rygte mod P. Lydersen maatte anses mere fremkaldt ved Misforstaaelse end virkelig begrundet, men paa Grund af Rygtets Almindelighed fandt han dog Anledning til nærmere at undersøge Sagen.

Undersøgelserne begyndte saa ude i P. Lydersens Hjemegn, først i hans eget Sogn. Den 1. Maj blev en Politiret nedsat hos Sognefoged S. Gertsen i Hvidbjerg. Sognepræsten for Hvidbjerg-Brøndum var første Vidne og hævdede, at P. Lydersen ved flere Lejligheder og til flere navngivne Mænd havde brugt Ytringer, der sigtede til at svække Tilliden til det nye Ministerium og Kærligheden til Fædrelandet, men de to næste Vidner, Sognefogderne for Hvidbjerg og Brøndum holdt paa, at P. Lydersen havde Kærlighed til Konge og Fædreland, og de var uvidende om, at han skulde have udtalt sig, som Præsten havde fremstillet det.

Samme Dag var der Forhør hos Sognefogden i Haasum, men saavel denne som Sognefogden i Ramsing vidner som deres førnævnte Kolleger.

Den 2. Maj sættes Politiretten i Hem Præstegaard. Præsten udtaler sig i Tilslutning til sin Embedsbroder i Brøndum, medens Sognefogden vel indrømmer, at P. Lydersen ikke har været stemt for den konstitutionelle

Regeringsform, men tillige hævder, at P. Lydersens Mening for Landet og Folket er god, og at han siden den nye Regerings Indførelse har sagt, det var Folkets Pligt at lyde denne Regering. De øvrige Bønder, som afhøres, holder med Sognefogden.

Den 6. Maj begyndte Forhørene i Skive. Første Vidne var den før omtalte Toldbetjent Meyer. Ud over noget Vrøvl om en Samtale, han en Gang lige efter Kristian VIII.s Død mente at have haft med P. Lydersen om Tronfølgerspørgsmaalet, har han kun det løse Rygte om, at P. Lydersen har søgt at svække Tilliden til Regeringen og har bibragt Bønderne Ulyst til at give frivillige Gaver, at holde sig til.

De to næste Vidner, Malermester Mortensen og Skomagemester Knot, ved heller ikke noget bestemt. Den sidste giver P. Lydersen det Vidnesbyrd, at han er en skikkelig og fædrelandssindet Mayd samt en oplyst Bonde. Derimod har næste Vidne, Sognepræst Aagaard af Skive, fastere Støttestrukturer for sin Anklage. P. Lydersen havde nemlig en Dag vist Aagaard et Stykke af »Den danske Bondeven«, hvori der stod, at Enevældens Indskrænkning kunde tænkes farlig, især for Bondestanden, og P. Lydersen havde sagt, at han særlig lagde Vægt derpaa ved sine Samtaler med Bønderne. Aagaard havde foreholdt P. Lydersen det farlige i hans Fremgangsmaade, men Vidnet tvivlede om, at det havde frugtet. I alt Fald havde P. Lydersen straks derpaa begyndt at kritisere Regeringens Krigsførelse.

Gaardmand Chr. Christensen Høj, Volling, forklarede, at P. Lydersen havde opholdt sig hos ham den Aften, han var rejst fra sit Hjem af Frygt for Overfald fra Skiboniterne. Vidnet havde hørt flere Bønder ytre, at P. Lydersen omtalte de nye Ministre som særdeles dygtige Folk.

Bønderne søger som Helhed at forsvare eller undskyldte P. Lydersen og giver ham et godt Skudsmaal. Kun en af dem, Gaardmand Jens Holst af Balling, stemmer lidt sammen med Præsterne. Han har haft en Samtale med ham i sit Hjem for 3 Uger siden. P. Lydersen havde da givet Regeringen Skylden for Krigens Udbrud og dadlet dens udfordrende Holdning over for Tyskland. Han havde desuden udtalt, at den konstitutionelle Regeringsform vilde være til Skade for Bønderne, da de ikke vilde blive tilstrækkeligt repræsenterede i Rigets Raad. P. Lydersen havde lovet Vidnet at afholde sig fra lignende Ytringer i Fremtiden, men Holst var ikke sikker paa, at han havde holdt sit Løfte.

En Del flere Vidner afhørtes, men der fremkom intet særligt Nyt om P. Lydersens Forhold, hvorimod der fremførtes adskillige Bidrag til Forstaaelse af det yderst spændte Forhold mellem Skive By og Sallingland i de Dage.

Den 18. Maj forhørtes P. Lydersen selv. Efter at have oplyst om Begivenhederne forud for Forhøret omtaler han de Angreb, der under dette var fremkomne imod ham. Han var sig bevidst, at han i ingen Henseender havde søgt at vække Misfornøjelse med den nye Regeringsform hos Bønderne eller Mistillid til Regeringens Foranstaltninger. Han havde tværtimod til mange ytret, at Enevælden nu ikke længer var stemmende med Tidens Fordringer, og at Valget af de nye Ministre maatte anses for særdeles heldigt.

Han havde sagt til Bønderne, at de nu ret maatte udvikle deres Evner for at kunne hævde sig under den nye Forfatning, og havde siden Krigens Begyndelse paa enhver Maade opmuntret dem til at give frivillige Bidrag til Hæren. Til yderlige Vidnesbyrd om, hvilken levende Interesse han nærrede for Landets Anliggender, fremlagde han en Genpart af et Brev, han først i April Maaned

havde skrevet til Biskop Øllgaard i Viborg, og hvori han bad denne give Stiftets Præster et Vink eller en Paamindeelse om i disse krigerske Tider at anraabe Gud om hans Beskyttelse og Varetægt, naar de sluttede deres Prædikener.

Han blev opfordret til at erklære, hvorfra han antog, det omhandlede Rygte havde sin Oprindelse. Han kunde ikke bestemt angive det, men det forekom ham, at Præsterne havde den største Skyld deri. Muligt var de vrede paa ham for enkelte Ytringer mod dem, udtalte af ham i Stændersalen — men han kunde ikke henføre Rygtets Udspredelse til nogen bestemt Præst. Han benægter at have udtalt sig, som Pastor Aagaard, Gaardejer Jens Holst og Toldbetjent Meyer fortalte, og benægter tillige — som han ogsaa af et Vidne var beskyldt for — at have underskrevet Adressen den 23. Marts af Frygt for legemlig Overlast. Kun af undersøgtlig Lydighed, i Tilslutning til de sidste Ord i hans egen Adresse og følgende flere andre Mænd, der havde samme Anskuelse som han, havde han underskrevet.

Han blev adspurgt, om han ikke maatte anse det for usandsynligt, at slige Rygter kunde opstaa uden mindste Grund, hvortil han erklærede, at efter hvad der i Bladene var anført om Rygter, der havde været i Omløb om udmærkede Mænd, hunde han ikke anse det for umuligt, at de omhandlede Rygter i saa bevægede Tider som disse kunde opstaa af intet og være blevne forstørrede af Folk, der enten i politisk eller privat Henseende var hans Modstandere.

Dermed sluttede Forhørene, og Herredsfogden indsendte Sagens Akter til Amtets Resolution. Amtet, der forud af Byfoged Koefoed var underrettet om Sagens Forhistorie i Viborg, sendte straks Akterne til Ministeriet med den

Bemærkning, at det ikke skønnede, der var noget at gøre ved den Sag, men at det dog fandt at burde gøre Ministeriet opmærksom paa den. Ministeriet sendte den 10. Juni Akterne tilbage uden i mindste Maade at udtale sig om Sagen, og Amtet returnerer dem den 12. Juni til Herredsfoged Willemoes med den Bemærkning, »at der ingen Anledning efter det ved Forhøret oplyste er befunden for det offentlige til Foretagelse af videre i denne Sag«.

Denne Skrivelse blev tilstillet P. Lydersen til behagelig Underretning, og dermed var Sagen for det offentliges Vedkommende færdig. Viborg Stiftstidende, som havde haft en betydelig Andel i, at Sagen havde antaget saa store Dimensioner, maatte nu gøre et Tilbagetog baade med Hensyn til P. Lydersens og til Sallingboernes Forhold. I Numret for 22. Juni maa Redaktionen erkende, at den, efter at have gennemgaaet Sagens Akter, som var henlagte til Eftersyn i Stændernes Læseværelse, ikke havde fundet noget oplyst, som kunde skade P. Lydersen, ligesom den maatte vedgaa, at Sallingboerne nu ikke stod tilbage for andre i at yde frivillige Bidrag til Hæren.

I den korte Stændersamling fra 13.—23. Juni 1848 giver P. Lydersen en Fremstilling af Sagen, og i Viborg Stiftstidende for 26. Juni takker han Øvrigheden, der i Farens Stund sørgede for hans Livs Frelse, og haaber, at det ærede Publikum efter det nu oplyste vil være forsikret om hans Uskyldighed. Til yderligere Bevis derfor anfører han, hvad der skete i Skive den 7. Maj ved Orla Lehmanns Besøg. Denne Mand var forud indtaget mod Sallingboerne og P. Lydersen paa Grund af Rygterne om dem. Da han kom til Byen, var Tilstrømningen saa stor, at Raadhussalen ikke nær kunde rumme de mødte, saa Orla Lehmann maatte tale, staaende paa en Brandtønde ude paa Torvet. Han angreb Sallingboerne og især P.

Lydersen. Denne bad derpaa om Ordet og holdt en Forsvarstale for sig og sine Landsmænd. Da han var færdig, rakte Statsministeren ham Haanden, udtalte sin store Tilfredshed med de Oplysninger, han havde givet og bad hans Anklagere træde frem. Ingen traadte frem, »uagtet der i den store Forsamling var flere Præster, der havde været tapre paa hans Ryg«. Derpaa udbragte P. Lydersen et Leve for Kongens folkelige Ministerium, Lehmann et for Sallingboerne, og alt synes at have været saare godt. »Den fra de viborgske Stænder bekendte Komiker«¹⁾ syntes jo at være bleven omvendt.

Een Mand tror ikke paa Idyllen. Det er den rødglødende Frihedsmænd, Redaktør Bernhard Ree. I Aalborg Avis Nr. 143 giver han P. Lydersen en særdeles varm Omgang, omtaler hans vaasede Indlæg i Viborgbladet for 26. Juni og benægter paa det bestemteste, at gode Mænd skulde kunne udtale sig fordelagtigt om ham som Politiker, selv om han ikke for sine Udtalelser har kunnet rammes af Lovens Arm. Han er endnu en utrættelig Arbejder i Absolutismens Vingaard, et blindt Redskab for det styrtede System, en Bajads for Publikum, en indbildsk Hanskvast, en Vrøvle- og Floskelmager, Servilismens sidste Forfægter, Bureaukratiets Haandlanger. Han, Sallingboernes Demagog, vil nu snakke med om Frihed, men han taler som den blinde om Farverne. Han har udspillet sin Rolle, hans Anskuelse vejer intet i Danmarks politiske Vægtskaal. Frihedens Sol vil oplyse alle Danske til Trods for alle Lydersener.

Dermed ender Indlæggene for og mod P. Lydersen, men Følgerne spores længe i en stærk Spænding mellem Skive og Sallingland. Sallingboerne gav, og med en Del Ret, Skiboniterne Skylden for de Bebrejdelser, der var

1) Orla Lehmanns efterladte Papirer. II Bd. S. 289.

rettede mod dem og deres Repræsentant. Disse Beskyldninger skulde slaas ned, og derfor formaas Herredsfoged Willemoes til at offentliggøre i Viborg Stiftstidende, hvilke Bidrag Sognene i Salling gav til Krigens Førelse, og Bladet maatte jo indrømme, at de var særdeles anstændige. Desuden findes i Bladet for 3. Juli et meget kraftigt Udfald mod Bagvaskerne. Deres Ytringer betegnes som foragtelige, i Modstrid med Sandheden, og der gøres Forsøg paa at faa at vide, hvem de anonyme Angribere har været, uden at dette dog lykkes.

P. Lydersens senere Aar.

Med P. Lydersens Stændervirksomhed og Sagen mod ham for Landsforræderi var hans Rolle, som Ree skriver, udspillet, men vi kan dog spore hans Meninger og hans Indflydelse længere frem. Ved Valget til den grundlovgivende Rigsdag mærker man ham ikke meget. Den Del af Salling, hvortil han hørte, var ved en meningsløs Valgkredsordning bleven slaet sammen med Viborgkredsen, og der var han paa fremmed, fjendtlig Grund. Dønningerne i Skivekredsen — hvortil nu baade Salling og Skive hørte — gik særdeles højt. Kampen stod mellem By og Land, og »Landet« sejrede, idet en ung, klog og kraftig, men stejl Bonde, Gaardejer Bertel Nørgaard af Krejberg, tog Kredsen med Glans. Det har ikke været efter P. Lydersens Hoved. Hans Ønsker gik i Retning af Amtmand Bretton i Viborg — den mest konservative af de konkurrerende Kandidater. Han fik de fleste Stemmer fra de Sogne i Salling, der var mest paavirkede af P. Lydersen, og hvorfra Adressen mod den fri Forfatning var udgaet. P. Lydersen havde i Viborg Stiftstidende for 14. August indrykket en Meddelelse om, at han ikke vilde stille sig, trods de Anmodninger, der var rettede til ham derom. Han kunde vel heller ikke være bleven

valgt. Affæren om Foraaret havde skadet ham en Del, havde kastet et noget latterligt Skær over hans Person — ogsaa i hans Standsfællers Øjne.

P. Lydersens politiske Omvendelse, som Lehmann havde hentydet til, stod det smaat til med. Han var for gammel og rodfæstet i Enevælden til at kunne sværge den nye Tid Troskab, selv om han i et enkelt bevæget Øjeblik kunde lade sig rive med af en Stemning. At han atter er bleven sig selv, mærker vi tydeligt om Efteraaret 1849. I Viborg Stiftstidende for 27. Oktober havde Bertel Nørgaard skrevet en Artikel, hvori han udtalte sig meget demokratisk, som en ubetinget Tilhænger af almindelig Valgret. En Maanedstid efter rykker P. Lydersen mod ham, rustet med sine gamle Vaaben. Han hentyder til et Brev, han den 6. April 1849 havde skrevet til Justitsraad Ræder, Rigsdagsmand for Skanderborg Amts 1. Distrikt, og hvori han havde udtalt sin politiske Anskuelse. I Brevet udtaler han sin Smærte over, at flere Rigsdagsmænd, deriblandt Bertel Nørgaard, har optraadt som Forsvarere af almindelig Valgret, og sin Glæde over, at Ræder, David, Ørsted, Larsen m. fl. har talt kraftigt der imod. Han forsikrer, at den overvejende Del af de tænkende Landmænd frygter den almindelige Valgret baade til Rigsforsamlingen og Kommunerne, og han støtter sine Udtalelser paa Franskmandens Guizots Skræmmebilleder. Dernæst vender han sig mod Bertel Nørgaard. Denne har hævdet, at Bonden skal kæmpe sig frem ved egne Kræfter, mistroisk mod de andre Stænder. P. Lydersen holder for, at Bonden skylder de højere Stænder sin Frihed, skal være dem taknemmelig og følge dem.

Nu farer Bertel Nørgaard i Harnisk og udsender en Løbeseddel med kraftige Udfald mod P. Lydersen. Men denne mangler ikke Forsvarere. Først skal dog, inden

Avisfejden omtales nærmere, nævnes P. Lydersens Delagtelse i Valget d. 4. December 1849.

Ved Bertel Nørgaards Virksomhed derfor under Behandlingen af Valgkredsloven i den grundlovgivende Rigsdag var de Sogne af Salling, som sidste Gang hørte under Viborgkredsen, atter komne sammen med det øvrige Salling med Valgsted i Skive, saa P. Lydersen var nu blandt sine egne. Han virker da ogsaa kraftigere denne Gang end sidst. »Intelligensen« i By og paa Land, hvortil P. Lydersen, mærkværdigt nok efter den Medfart, han 1848 havde faaet af den, havde sluttet sig, havde denne Gang skaffet Bertel Nørgaard en farlig Medbejler til Kredsen, den humane, almenyndede Herredsfoged Willemoes, den Mand, der havde behandlet P. Lydersen saa lemfældig under Forræderisagen; og P. Lydersen er hans haandgangne Mand, ikke just, fordi han er en Ynder af Willemoes' ret frisindede Standpunkt, men for at bekæmpe den radikale Bertel Nørgaard. P. Lydersen møder paa Valgdagen frem som ordførende Stiller for Willemoes! Nationalliberalismens Mand skal besejre Bondevennernes ved Hjælp af Enevoldsmændenes Stemmer!

Det lykkedes ikke. Ved et meget betydeligt Sløseri fra Valgbestyrelsens Side blev Valget til Kludder, Afstemningen standsedes, men Bertel Nørgaard havde da et betydeligt Antal af Stemmer.

Om P. Lydersens Færd den 4. December hører vi i Viborg Stiftstidende. »Flere Vælgere af Bondestanden i Salling« havde angrebet Bertel Nørgaard for hans Omtale af P. Lydersen i hans før nævnte Løbeseddel og omtalt P. Lydersen som en agtet Mand med god Vilje, Selvstændighed og Uegennyttighed, hvis Raad havde megen Vægt hos Bondestanden i Salling, og som let,

hvis han stillede sig, vilde blive valgt med stor Majoritet mod Nørgaard. Saa rykker »Vælgere fra 23 Byer i Salling« frem mod denne Artikel og omtaler P. Lydersens Tale den 4. Decbr. i lidet smigrende Vendinger: Man misunder ikke Willemoes den Hjælp, han der har faaet, omtaler, at P. Lydersen har forsøgt sig med et mislykket historisk Foredrag, at han ingen Bønder vilde have i Rigsdagen, at han vilde skrække dem med, at Bertel Nørgaard havde stemt for almindelig Valgret, der kunde bringe Strømme af Blod. Han har nok glemt Købstad-Næsen fra i Fjor og kan nu dresserer til alt. Bønderne er derimod bleven klogere og lader sig ikke længer binde hans historisk-politiske Sludder paa Ærmet, men opfordrer ham til at holde sine Meninger hos sig selv og ikke rive ned paa Grundloven.

At P. Lydersen ikke var forladt af alle ses dog af, at der kom Opfordring til ham om at stille sig til Valget, der, paa Grund af det mislykkede Valg den 4. December 1849, skulde afholdes den 3. Januar 1850. Opfordringen kom først 4 Dage før Valget, P. Lydersen svarede ikke, og han stillede sig ikke. Heller ikke træder han frem som Stiller eller anbefaler for den Kandidat, Major Johannes Harbou fra Viborg, som man i sidste Øjeblik samlede sig om, da Herredsfoged Willemoes nægtede at stille sig.

Derimod er han fremme ved de to næste Valg. Da faar Bertel Nørgaard igen en farlig Modstander, Gaardejer Søren Lyby af Hem, en Mand, der før 1848 havde delt P. Lydersens Syn paa en fri Forfatning, men nu var svinget over — for saa senere, sidst i Tredserne, at svinge over i Højre. P. Lydersen er anbefalende Stiller for Søren Lyby baade ved Valget den 4. August 1852 og den 26. Februar 1853. Om hans Stillertale den 26. Februar skriver en Indsender i Viborg Stiftstidende den

3. Marts bl. a.: »P. Lydersen udtalte sig med sine sædvanlige Floskler, men det lod til, at han var i nogen Forlegenhed med nu at maatte gaa uden for sig selv og rose det Partis Virksomhed, som han før har dadlet (d. e. de Nationalliberale) og hans Tale gik mest ud paa at skrække Bønderne fra at stemme paa nogen af de 50¹⁾. Han vilde ogsaa forklare, hvad en Fællesforfatning var, men blev vist til Rette af Bertel Nørgaard, der begyndte sin Tale med at fremhæve, at det var daarligt, naar nogen vilde forklare for Folket, hvad han ikke selv kendte«.

I de følgende Aar mærker vi ham næsten ikke. Det er rimeligt og stadfæstes af den mundtlige Overlevering, at han glædede sig ved Reaktionen i Halvtredserne, og særlig var han glad ved Ørsted, »Danmarks Ørsted«, som han kalder ham. Derimod var han meget bedrøvet over Fællesforfatningen af 2. Oktober 1855. Han mente, den var Aarsagen til Krigen 1864.

Sidste Gang, vi træffer ham til Valg, er den 14. Juni 1861. Da er hans gamle Modstander, Bertel Nørgaard, den Mand der særlig havde vendt Sallingboernes Sind fra ham og til fri Forfatning, gaet over til Landsthinget, men han havde udset sig en Arvtager, Gaardejer Christen Jensen af Vadum. Mod ham stiller sig den utrættelige Søren Lyby, og P. Lydersen er endnu engang hans Stiller. Dog tager han ikke Ordet mere. Yngre Kræfter har indtaget hans Plads.

Den sidste politiske Udtalelse, vi har fra ham, findes i Skive Avis for 8. Oktober 1864. Han skriver: »Da jeg ikke ved Navnet paa den betænksomme Bonde, som flettede en Hæderskrands til Kristian VIII.s Kiste, saa

---

1) De 50 Folkethingsmænd, som efter Folkethingsopløsningen 12. Jan. 1853 i et offentligt Opraab protesterede mod Ministeriet Bluhmes Færd.

tager jeg mig den ærbødige Frihed gennem de offentlige Blade at tilsige ham min hjærteligste Taksigelse og er vis paa, at en stor Del af mine besindige Standsfæller deler min Anskuelse. Kristian VIII var, efter mit individuelle Skøn, ikke Partifører, men Partihersker. Da jeg paa mine Medborgeres Vegne havde Audients hos ham, delte han vore Anskuelser, og hans Løfte opfyldte han kongeligt.

Fred være med hans Støv,
Guds Fred glæde hans Sjæl.«

Som P. Lydersen i sin Manddoms Arbejdstid havde været Enevældens hengivne Tjener, saaledes som den mødte Bonden gennem Stændertiden, søgte han i sin Alderdøms Dage med Troskab tilbage til Minderne om den Tid og dens store Mænd, først og fremmest Landets Fader, Kristian VIII.

Hans sidste Aar var næppe lykkelige. Den Svigersøn, som fik hans Gaard, var en daarlig Person, og P. Lydersen forlod saa — omtrent 1864 — sit Manddomshjem, opholdt sig en Tid i Otting og flyttede derfra til Hem. Den yngre Slægt brød sig ikke meget om ham, og han saa kritisk til den igen. »Det unge Danmark, det unge Danmark, det gaar galt!« kunde han udbrøde, naar de unge udviklede deres Meninger om Samfundsforholdene. Han vilde gerne samtale, men altid vilde han selv føre Ordet, sjældent vilde han høre, hvad andre sagde, og derfor søgte de fleste at undgaa ham. Han blev en ensom Mand paa det sidste. Han døde den 25. Februar 1870, 66 Aar gammel.

Endnu lever Mindet om P. Lydersens mærkelige Skikkelse i hans Hjemegn. Noget af en Særling var han i sin Politik og i sit private Liv. Tit har hans høje, ranglede Skikkelse i Slængkappen vakt Opsigt, og hans mærkelige historiske Foredrag og trætsomme Samtaler

været til Morskab for hans Samtid. Men han mindes ogsaa som en i Bund og Grund ærlig og redelig Mand, der samvittighedsfuldt, »efter sin bedste Overbevisning«, røgtede sin Gerning. Løb det undertiden rundt for ham, saa han ikke forstod sig selv og sin Samtid, og bar sig kejtet og underlig ad, saa havde det sin Rod i Sider af hans Natur, som han næppe selv var Herre over.

Nogle Bemærkninger om Krigen 1627—29.

Af C. Klitgaard.

Som bekjendt skete den danske Hærs Tilbagetog fra Holsten 1627 i stor Uorden, der for flere Afdelingers Vedkommende gik over til vild Flugt, og den jydsk Halvø blev i sidste Halvdel af September oversvømmet af tøjlesløse Krigskarere, der — skjønt de vare vore allierede — hærgede og skjændede efter bedste Evne.

Oberst Baudissin fik efter Christian den 4.s Ankomst til Kolding d. 18. September Ordre til at samle disse i Jylland omstrefjende Tropper og føre dem til Vendsyssel, hvor den udvalgte Tronfølger, Prins Christian, havde Overkommandoen; men Baudissins Optræden over for Befolkningen synes at have været lige saa skamløs som hans Undergivnes, og Kommandoen blev ham faa Dage efter frataget og overdraget til Generalmajor Konrad Nelle, hvem det lykkedes at faa en 3—4000 Mand af de spredte Tropper samlede i Viborg¹⁾.

---

¹⁾ Se J. Saml. 2, III, 71 ff. og 2, IV, 117 ff.; Chr. IV's egenh. Breve ved Molbech I, 269; Jahn: Chr. 4.s Krigshist. II, 333; Danske Samlinger 2, VI, 289 og Axel Liljefalk: Kejserkrigen, 225—226. I sidstnævnte Værk saavel som hos Jahn ere Datoerne rettede efter ny Stil.

Medens dette foregik, var Prins Christian draget til Thy for der at rejse den af Christian d. 4. indrettede Milits, som derefter i Forening med de af Nelle samlede Tropper skulde holde den efterfølgende Fjende borte fra det nordlige Jylland; men saavidt kom det ikke, Fjenderne vare for hurtige i Forfølgelsen, og Jyderne vejledede dem saa godt, at Grev Schlick med 8000 Ryttere nær havde overrumplet Konrad Nelle i Viborg.

Han undkom dog til Aalborg og forsøgte Natten mellem 6. og 7. Oktober at gaa over Fjorden, men Vendelboerne angreb og adsplittede det Detachment, som under Kommando af en Oberst var oversendt for at tilvejebringe de til Overfarten fornødne Baade¹⁾, og da en Del af Tropperne gjorde Mytteri, maatte Nelle d. 10²⁾ overgive sig til Grev Schlick ved Nørre Tranders.

Derefter lod Schlick Oberst Scharffenberg indtage Hals Skanse, som Nelle havde ladet besætte, og hele den jyske Halvø kom nu i de kejserlige Troppers Besiddelse.

Disse Begivenheder ere velkjendte, men jeg har ment at burde holde dem frem for Læseren, fordi det efterfølgende maa ses paa denne Baggrund.

Det er foran nævnt, at Prins Christian drog fra Kolding til Thy for at rejse Landfolket nord for Limfjorden. Af et Brev fra Iver Juel til Claus Daa, dat. 26. Sept. 1627, se vi, at Prinsen tog Vejen gennem Jelling Syssel og Harsyssel og ankom til Thy »forleden Uge« efterfulgt af 2000 Ryttere, som røvede og plyndrede, hvor de kom frem³⁾, og da Thyboerne vilde holde dem

¹⁾ Jahn: Chr. d. 4.s Krigshist. II, 335, jvf. Danske Saml. 2, VI, 293, og Liljefalk: Kejserkrigen, S. 227.

²⁾ Fridericia: Danm. Riges Hist. IV, 193, og Liljefalk: Kejserkrigen, S. 228.

³⁾ Chr. 4.s egenh. Breve ved Molbech, I, 269, Anm. 1.

ude ligesom Sallingboerne og Vendelboerne, kom det til Sammenstød mellem det weimarske Rytteri og Bønderne, hvorved 30 af de sidstnævnte tilsatte Livet paa Ørum Kirkegaard ¹⁾).

Vi høre dernæst, at Prinsen kom til Thisted, og at han ved at vælte med sin Vogn fik en Skade i Laaret, hvorefter han over Aalborg flygtede til den norske Provins Bahus og derfra atter til Danmark.

Saaledes berettes i hvert Fald i det nye Værk »Danmarks Riges Historie« ²⁾; men fra en med Begivenhederne samtidigs Haand have vi nogle Efterretninger om Prinsen, hvilke synes at vise, at den i nævnte Værk givne Fremstilling ikke er helt korrekt, om end den i det væsentlige passer.

Foran i en Bog — der omtales ikke hvilken — har nemlig en Jens Nielssøn, der kalder sig Slotsfoged, i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede nedskrevet nogle Bemærkninger, som Suhm 1794 lod trykke i sine Samlinger ³⁾; Optegnelserne bestaa kun af nogle faa kortfattede Noter og omhandle paa en enkelt Undtagelse nær Begivenhederne i Thy under Krigen 1627—29, og Meddelelsen har sikkert boet i Nærheden af Thisted.

Jens Nielsøn fortæller saaledes, at »1627, den 25. September, kom Prinsen til Thisted og faldt af Vognen vesten Byen og brød hans Ben sønder«. Det lyder lidt

¹⁾ Danske Saml. 2, VI, 293.

²⁾ IV, 193. Den 30. Septbr. (10. Oktbr. ny Stil) skrev Prins Christian fra Thisted til Conrad Nelle, at han for 8 Dage siden havde faaet et Skud i Benet, og at han derfor vilde drage til Aalborg og videre til Fyn eller Sjælland, saafremt Nelle ikke kunde komme over til ham med Rytteriet (Liljefalk: Kejserskrigen, 226). Oberst Liljefalk mener derfor, at Prinsen havde forladt Aalborg og Jylland før Grev Schlick d. 7. Oktober (17. ny Stil) omringede Nelles Styrke (a. St. 227).

³⁾ Nye Saml. III, 95-96.

anderledes, end at han væltede med Vognen, eller, som som han selv siger, fik et Skud i Benet, og man ligesom fristes til at tro, at Prinsen har været beruset; han havde jo i det hele ikke ført noget spartansk Levned under Felttoget.

Prinsen var altsaa ved Benbruddet afskaaret fra personlig at drage omkring og organisere Landstormen, hvilket maaske heller ikke vilde være lykkedes ham, da Bønderne sagdes ikke alene at være frygtsomme, men ogsaa gjenstridige¹⁾. At de vare modvillige, var rimeligt nok; Fjenden kunde ikke handle værre med dem, end vore egne og vore allieredes Tropper havde gjort, saa de havde intet at frygte, men maaske noget at vinde ved, at Fjenden besatte Landet med sine Tropper, som i hvert Fald vare under fast Kommando.

Bøndernes Gjenstridighed maa dog snarere tilskrives deres Uvilje mod under de urolige Forhold at forlade Hus og Hjem end Frygt; Affæren paa Ørum Kirkegaard, saavel som Sallingboernes og Vendelboernes væbnede Modstand mod de kongelige og de kejserlige Tropper tyder paa, at Almuen ikke var saa vanskelig at rejse eller saa frygtsom, naar den skulde værges sin egen Hjemstavn.

For Resten fortæller Jens Nielsson os om en Rejsning af Thyboerne, som fandt Sted et Par Uger før Krigsurolighederne, og som viser Landboernes ophidsede Stemning. Beretningen lyder saaledes: »Anno 1627, d. 1. September ud for Agger blev der 19 Hollændere forjaget fra deres Skibe af Dynkerker Fribyttere, som tog gode tvende Skibe fra dem med al sin Last, og de (Hollænderne?) kom udi Land paa deres Espinger (s: Pramme), hvoraf Bavner ved Stranden blev afbrændt, og alle udi

---

¹⁾ Jahn: Chr. 4.s Krigshist. 332; jvf. Liljefalk: Kejserkrigen 226—227.

Land blev rejst, enhver med sit Vaaben og Væрге, og ikke vidstes andet, end der var Fjender for Landet at ville indfalde, saa at der var stor Jammer i Landet af Kvinder og Børn«.

»1627 ved Sct. Mikkelsdags kom Kejser Ferdinand hans Krigsfolk ind udi Thyland, saa Gud bedre desværre for Jammer, Armod og stor Elendighed, der fulgte efter med Menneskene«, siger Jens Nielssøn, men han nævner ikke nogen bestemt Dato, og det kan ikke være sket før i Begyndelsen af Oktober.

Prinsen, hvem det brækkede Ben bandt til Sygelejet, maatte nu se at salvere sig, og det gjorde han ogsaa, men efter Jens Nielssøns Beretning kom han 10. Oktober »til Skibs for Thorup og kom over til Norge fra Fjenderne, som ham nær efter vare«¹⁾.

Der er vist al Grund til at antage, at Jens Nielssøns Fortælling er rigtig; Grev Schlick havde jo allerede 7. Oktober besat Aalborg og kort efter tvunget Nelle til at overgive sig, saa Prinsen har næppe paa dette Tidspunkt kunnet undslippe til Norge over Aalborg; han har maaske været paa Vej til denne By, men undervejs faaet Underretning om Fjendens Stilling og har derefter søgt ud til Kysten for her at finde Lejlighed til at faa fat i et Skib.

Det synes mig ikke uden Interesse at pege herpaa, thi man tør vist deraf slutte, at der allerede paa hin Tid dreves Skudehandel ved Thorupstrand, og det er den første Efterretning, vi have om denne Handels strategiske Betydning. I senere Krige bleve de vestvendsselske Handelspladser ikke helt uden Betydning, saaledes i Krigen

1) Endnu $16\frac{1}{2}$ 1628 opholdt Prinsen sig i Bahuş, men da Benet nu var lægt, agtede han at sejle til Danmark med første gunstige Vind. (Brev fra Caspar Schultz til Frederik Günther i sidstnævntes Relation om sin Rejse til Holland 1628; Rigsarkivet. Velvilligst meddelt af Prof. Fridericia.)

1807—14, da Forbindelsen med Norge for en stor Del vedligeholdtes over Løkken; og da Oberst Bech 1864 stod i Vendsyssel, fik han Ordre til, hvis han ikke kunde udskibe sit Korps ved Frederikshavn eller Hals, da at søge ud i Klitterne paa Vestkysten for mulig herfra at slippe over til Norge¹⁾. Forøvrigt havde Byfoged Lübecker i Nibe, senere Amtmand i Hjøring, 1770 paavist Sandskudernes Betydning i Krigstid, idet han i et ganske vist utrykt Skrift²⁾ siger, at de i »Krigstider kunde paa denne Kant af Landet gjøre stor Tjeneste saavel for Norge som for Danmark«, thi »i Krigstid kan et saadant Skib i sær i en rusket Nat liste sig igjennem og i Dagen naa i det mindste en Udhavn i Norge«.

I Følge Jens Nielssøns Optegnelser kom Kejserens Folk til Thisted 10. November 1627 og blev lagt i Kvarter, og den 12. December 1628 kom de kejserslige Kommissærer til denne By, hvor der efter deres Mandtal da fandtes 1276 Indvaanere. Fjenden blev der saa indtil 2. Juni 1629, »da drog Øverste Lutter udi Harsyssel med Tropperne og sit Kompagni her fra Byen; de drog bort og plyndrede Landzegaard³⁾ slet ynkeligen«⁴⁾.

1) C. Th. Sørensen: 2. slesvigske Krig, III Bd., 6. Bog.

2) Manusk. 160 i Aalborg Stiftsbibliothek.

3) I Tved Sogn. Heraf kunde maaske sluttes, at Jens Nielssøn boede paa Landsgaard.

4) Jvf. Danske Saml. 2, VI, 295—296.

En ulykkelig Spaadom.

I Viborg Landstings Dombog for 1616 findes under 14. Sept. følgende Sag ¹⁾:

Sandemænd af Skodborg Herred at udlægge en Kvinde ved Navn Maren Hendriksdatter, som blev dræbt og ihjelslaget til Clemend Nielsen Undersbjergs i Tørring Sogn, hendes Bane.

Fremlagt Vidne af Skodborg Herredsting 9. Novbr. sidst forleden, Margrethe Ibsdatter, født i Sudergaard, at have vundet, at da i Gaar var fem Uger, der Prædiken og Gudstjeneste var i Tørring Kirke, var hendes Broder Christen Ibsen og et Kvindfolk ved Navn Maren Hendriksdatter inde til Clemen Nielsens i Underbjerg i en Stue, og de drak med hverandre og havde drukket en Pot Brændevin, og forskrevne Christen Ibsen bad, forskrevne Maren Hendriksdatter skulde spaa ham. Da svarede hun, han skulde faa en Udød, han skulde slaa En ihjel og saa faa en Udød. Da svarede han: »Da skal det være dig,« og i det samme tog Christen Ibsen en Kniv og slog Maren Hendriksdatter med i hendes Hals, hvoraf hun fik hendes Banesaar og døde straks paa Steden.

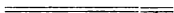
---

¹⁾ Dombog 1616, C, fol. 227 b.

Dernæst fremlagdes et Vidne om Syn over Liget.
»Og sad der en Ring paa den ene Finger paa hendes
venstre Haand, som kunde naa halvtredie Gang om
hendes Finger, og dennem syntes samme Ring at være
af Messing«.

Drabsmanden Christen Ibsen blev svoret fra sin Fred.

V. Chr.

Kommandør Jonas Palmqvist i Skagen 1697—98.

Af Lærer H. P. Kristensen.

Nærværende Tidsskrift har for nylig bragt to interessante, men indbyrdes vidt forskellige Artikler om Strandinger ved Skagen. Den ene (af Dr. Villads Christensen), som er bygget paa de gamle, plattyske hanseatiske Beretninger, omhandler fortrinsvis det forretningsmæssige og de for Nutidsmennesker næsten ubegribelige Hindringer og skrigende Uretfærdigheder, de daværende Kystboer — med Regeringens Støtte og fulde Billigelse — øvede mod de forulykkede. Striden om Gods og Guld trænger de menneskelige Lidelser i Baggrunden. Alt drejer sig om reelle Værdier. Den anden Beretning (af Købmand L. Holst i Skagen) skildrer efter Selvsyn, refererende og troværdigt, vor egen Tids Strandinger, hvor alt — i Modsætning til hine Tiders — kommer an paa at bjerge de Menneskeliv, som bjerges kan, og mildne Medskabningers Lidelser. I anden Række kommer Hensynet til Skib og Ladning.

I Tid og i Indhold bevæger nærværende Begivenheder sig saa nogenlunde midt imellem de to ovennævnte. De finder Sted paa Kristian V.s Tid, og saa vel Menne-

skenes Skæbne som Kampen om de bjergede Værdier bliver berørt.

Det var i Aaret 1697, mens »Pagten om Forsvarsforbundet« mellem Danmark-Norge og Sverrig endnu stod ved Magt. Der herskede Fred og Forstaaelse mellem de nordiske Riger, og deres Handelsskibe sejlede ud sammen og dannede undertiden anselige Flaader.

En saadan Handelsflaade, bestaaende af 50 svenske og nogle danske Koffardiskibe, som i ovennævnte Aar sejlede paa Frankrig og England, ledsagedes af et svensk Orlogsskib *Spes* (Haabet), der skulde værne de fredelige Handelsmænd mod Sørøvere og Kapere. Kronskibet førtes af den unge svenske Kaptejn Jonas Palmqvist ¹⁾, der ledsagedes af to unge Baroner »af de fornemste udi Sverrige«.

Blandt de 18 Officerer, der med Kaptejnen delte Kommandoen paa *Spes*, fandtes adskillige af Sverrigs fineste Navne, næsten alle adelige: Ambjørn Schiømann, Carl Mannerfelt, Ericus Sundelius, Hans Skalle, Johan Grubb, G. Grubbe, Joachim Utfalz, Carl Leyonsträhle, Oluf Erichson Loo o. fl. a. Til Konvoyens Forsvar medførte Skibet en Besætning paa 250 Mand og en Armering paa 48 Kanoner.

Skønt det ikke var almindeligt, at Krigsskibene indtog

---

¹⁾ Jonas Palmqvist var Søn af Gustav Berg til Bergvik og Engby, der i Aaret 1660 adledes under Navnet Palmqvist. Han var født i Stockholm den 1. Februar 1667 og blev Kaptejn 1696. I nærværende Sag benævnes han stedse »Kommandøren«. Slægten P. har fostret mange Officerer. En Broder til Jonas faldt ved Karl XII.s Side i Slaget ved Dyna 1701, en anden førte Svenskernes venstre Fløj i Slaget ved Helsingborg 1710. Se Gabriel Anrep: Svenska Adelens Ättar-Taflor (Stockholm 1875). — Familien lever endnu i Sverrig og ejer Godser i Ø. Gøtland. Se Wrangel og Bergström: Svenska Adelens Ättartaflor ifrån År 1857 (Stockholm 1900).

Handelsvarer i de Havne, Konvøyen anløb, havde Kommandør Palmqvist dog i Frankrig forsynet sig saa rigeligt med forskellige Slags Vine, fransk Brændevin, Vineddike, Tin m. m., at han senere af de engelske Myndigheder blev mistænkt for at medføre private Købmandsvarer, skønt han selv hævdede »ej at være nogen Købmand, men Kongen af Sverriges tilforordnede Kaptajn, der ej havde nogen Købmandsvare at sælge«.

Hjemrejsen fra Frankrig blev for Handelsflaaden, og især for Palmqvist, en trist Sejlads. Det var just mod Slutningen af den pfalziske Arvefølgekrig, i hvilken de forbundne Magter, England og Holland, havde truffet en Bestemmelse, der betegnede et Brud paa Krigsrettens tidligere Grundsætninger, idet »de end ej vilde tillade neutrale Skibe at sejle paa Frankrig, men opbragte dem, som om de havde krænket en virkelig Blokade« (Cantu). Og det traf sig da saa uheldigt, at Svenskerne i Kanalen mødte den engelske Flaade, der opbragte Flotillen og tvang Krigsskibet til at stryge sit Merssejl, uden at Kommandøren gjorde Forsøg paa at sætte sig til Modværge mod Overmagten. — Efter denne Ydmygelse sejlede Spes hjem efter mod Gøtheborg. Men i det saa sørgeligt bekendte Farvand ved Jyllands Vestkyst mødtes det af de Vanskeligheder, der saa tidt tilforn havde atgjort de søfarendes Skæbne, og som heller ikke Palmqvist skulde overvinde. Som den væsentligste Aarsag til den Ulykke, der her ramte Kronskibet, opgiver de svenske Officerer, at der paa Stranden var optændt et falsk Fyr; men af den Klage herover, der gennem den svenske Envoyé i København naaede den danske Regering, fremgaar det ret tydeligt, at de har været ukendte i disse Farvande og har navigeret slet. De giver imidlertid i den indsendte Beretning en udførlig Skildring af Enkelthederne ved Strandingen:

Torsdagen den 4. November havde Skibet ved Mid-

dagstid Robberts Knuth [Rubjerg Knude] i Sigte. Der blæste en stærk Storm mod Land, og det stillede da Kursen »længs Wallen¹⁾ Ø. N. Ø. an«. Denne Kurs holdt Skibet, indtil man om Aftenen ved pas Kl. 8 blev et Fyr var, der paa reglementeret Maade lyste fra Kysten, øst for Skibet. Det maatte jo være Skagens Fyr, man her saa. Da Skibet befandt sig nord for det, maatte det altsaa have passeret Skagens Rev, som nu, efter Retningen mod Fyret at dømme, maatte befinde sig V. t. S. og V. S. V. for Skibet. Vejret var usigtbart, og Kommandøren lod derfor tage tre Lodskud, hvoraf det første viste en Dybde paa 15 Favne, det andet paa 35 og det tredie paa 40 Favne. Skibet fjærnede sig tilsyneladende fra Kysten, og nu kunde Kursen altsaa rettes mod Syd og S. Ø. t. S. efter Trindelen. Denne Kurs fastholdtes ca. 1½ Glas²⁾. Kaptejnen gik derpaa, uden at ane nogen forestaaende Fare, ned i sin Kahyt for at spise. Han var dog næppe kommet ned, før der oppe fra Dækket hørtes Raabet: Land, Land forude! — og i det samme stødte Skibet. Kaptejnen lod affyre Skud paa Skud til Nødtegn, og da først — Klokken 10 i den mørke Novemberaften —

---

1) Valle bruges, ifølge Molbechs danske Ordbog, om end sjældent, til at betegne en høj Kyst, især den svenske Kyst ved Kattegattet. Jfr. de bekendte Linier af Ewald: »Fra Vallen hørtes Vraal, som brød den tykke Sky«.

Efter Videnskabernes Selskabs danske Ordbog bruges Valle slet og ret til Betegnelse af Kysten.

Her er det sandsynligvis brugt i en tredie Betydning og betegner Revlerne, paa samme Maade som Vestervalle i Den danske Lods (1850, S. 143) bruges til Betegnelse af Amagers Landgrund i Drogdens nordligste Del fra Sundby-Hage til Nordre Røse. — I Overensstemmelse hermed falder Hans Ross' Forklaring (Norsk Ordbog, Christiania 1895), hvorefter Valle betegner et grundt Sund, som i Ebbetiden gerne ligger bart.

2) »Glas« er i Sømandssproget et Tidsmaal paa 30 Minutter.

optændtes det rette Skagens Fyr, nord for Strandingsstedet.

Chalupen og Espingen blev straks sat ud, og det lykkedes ganske vist at ro bort fra Skibet og udbringe et Varpanker, der dog ikke holdt tilstrækkelig fast til, at Skibet derved kunde vindes klar af Grunden. Man forsøgte dernæst at udbringe et sværere Anker; men den stærke Strøm og Vejret var imod, saa Manøvren mislykkedes. Uvejret voksede, saa der ikke kunde ventes Hjælp fra Land. De sølidende maatte da forblive Natten over om Bord paa Skibet. Straks efter blev Espingen »underslagen« og fyldt med Vand; men Chalupen firedes op og fastgjordes til Orlogsskibet.

Morgenen efter, Fredag den 5. Novbr., blev der atter affyret Nødskud, men Stormen var endnu saa stærk, at der ikke kunde være noget Haab om at faa Hjælp. Lidt op ad Formiddagen rokkedes Skibet løs af Bankerne, og der blev nu gjort alle mulige Anstrængelser for at bringe det flot. Sejlene blev sat til, og man forsøgte at krydse op langs Kysten. Da kastede en stærk Sø det atter ind paa Revlen, denne Gang saa haardt, at et Par af Masterne knækkede. — Da der endnu ikke viste sig Tegn til Hjælp fra Land, gik nogle Matroser om Bord i Chalupen og styrede ind efter for at opnaa Assistance. Fartøjet naaede Kysten, men der var ingen Hjælp at opdrive. Og da man paa Vraget var bleven klar over, at ikke heller Chalupen kom igen, sammenkaldte Kommandøren sine Officerer til Raadslagning, og man tog da her den Beslutning at kappe Stormasten; mod Aften overgik den samme Skæbne Fokkemasten, og for yderligere at svække Stormens Tag i Skibet blev seks Kanoner af det øverste Batteri kastede over Bord. Skibets Bevægelser blev ved disse Foranstaltninger roligere, og Besætningen kunde med nogenlunde Tryghed se den kommende Nat i Møde.

Da der ud paa Natten indtraadte Højvande, blev Skibet igen — for sidste Gang — hævet op over Revlerne. Haabet om at naa ud i aaben Sø var dog nu opgivet, og man gjorde kun et Forsøg paa ved Hjælp af Tøjankret ¹⁾ at fæstne det med Stavnen mod Kysten og derved bringe Bredsiden ud af Brændingen. Men Ankertovet kunde ikke holde Stand mod Strømmen. Det brast, og det store Skib sattes med Stormens og Brændingens fulde Kraft paa den inderste Revle. Ved den voldsomme Tørning blev det saa læk, at fire Pumper maatte holdes i uafbrudt Virksomhed for at fjærne de Vandmasser, der strømmede ind. Men da saa Pumperne fyldtes med Sand og blev uklare, fik Vandet Overhaand og steg højere og højere i Lasterummet.

Ved Middagstid naaede omsider den første Skagensbaad ud til Vraget, og kort Tid efter kunde Bjergnings-selskabet sætte det første Hold forkomne Svenskere i Land en halv Mils Vej syd for Gl. Skagen. Det ses ikke af Beretningen, hvor mange der den Dag blev bjerget; der fortælles kun, at Stormen efter Middagstid igen blev saa stærk, at Bjergningen maatte opgives for den Dag. Det ser ud, som om Kommandøren med sine Baroner og Officerer har sørget for at holde sig blandt de første, der blev ført i Land; thi de beretter intet om, hvorledes den tredie Nat forløb paa det synkefærdige Skib, endda denne sidste Nats Kamp mod Elementerne sikkert ikke har været den mindst anstrængende. Endelig tredie Dagen efter Grundstødningen, Søndagen den 7. Novbr., bjergedes den tilbageblevne Del af Mandskabet. — Officererne giver Kommandøren det Skudsmaal, at han har gjort al behørig og mulig Anstalt til Skibets Frelse.

---

¹⁾ Tøjankret eller Kranankret, et svært Anker, der findes anbragt under Kranbjælken forude paa Styrbordsiden.

Saa vidt de Svenskes egen »sandfærdige Berætning«. Lad os nu se, hvad der imidlertid var foregaaet inde paa Land.

Saa snart de første Nødskud var hørt inde bag Klitterne, blev der Røre og Travlhed overalt. Gennem den strænge Blæst skrider Folk i Flokke og enkeltvis ned til Stranden, Unge og Gamle staar i samlede Klynger og spejder gennem Mørket og Havdisen ud over Havet. I en af de fremmeste Klynger staar en gammel hvidhaaret Mand, der i Udseende afviger fra de søklædte, vejrbidte Fiskere, som han netop staar i ivrig Forhandling med. Det er Skagens Borgmester, den 70aarige Fedder Hansen. Han er ikke nogen ubekendt Mand blandt Skagboerne. Gennem en mangeaarig Virksomhed paa Stedet, først som Tolder, senere som Borgmester, har han samlet sig en anselig Formue, efter sine Uvenners Paastand ikke udelukkende ved de hæderligste Midler. I et Brev til Rentekammeret fra hans Efterfølger i Tolderembedet kommer denne Beskyldning tydeligst til Orde. »Han har fortjent nok ved Stranden i forrige Tider med pr. fas og nefas, mens Kongen derimod fik lidet eller intet. Naar han kunde fortjene paa et hvert Skib 4000 Rdlr. (!), hvad mon da Kongen har faaet! Spørgsmaalet: burde saa denne Kongl. Betjente ikke straffes eksemplarisk?« I Kraft af sin Formuenhed indtager han en Stilling, der hæver ham over den fattige Fiskerbefolkning; men naar det som nu gælder om at gøre Forretning med Bjergningselskaberne, staar han midt iblandt dem i Uvejret; thi sin høje Alder til Trods er han stadig i Virksomhed for yderligere at øge sine Midler. Han købslaar med de sølidte om deres bjergede Gods, og han laaner dem Penge mod Pant i deres Varer, der da i Regelen til sidst bliver hans Ejendom. Toldergaarden i Skagen, der oprindeligt var Statsejendom, har han erhvervet ved Køb, og i sin

derværende »Toldbor« og i sine Pakhuse har han Rum og Plads til hele Skibsladninger. Hans Broder, Bøye Hansen, er Byfoged i Skagen; men han er en mere stilfærdig og upraktisk Mand, hvis Embede som Retfærdighedens og Lovens Haandhæver nok undertiden kunde bringe ham i en lidt vanskelig Stilling til den geskæftige Borgmester.

I en anden Fiskerflok staar den nuværende Tolder, Anders Povelsen, den interessanteste af de følgende Begivenheders Personer. Aaret i Forvejen, 1696, havde han tiltraadt sin Bestilling, men i det forløbne Aar var der mellem ham og Borgmesteren opstaaet saa mange Stridigheder, at de intet Middel skyede til hinandens Fortræd. Og de kommende Tiders Begivenheder skulde ikke forbedre dette Forhold. Han er en lige saa ivrig Forretningsmand som Fedder Hansen, og de to Embedsmænd kappedes stedse om, hvem der først kunde faa Tag i de ulykkelige Skippere, der blev paa Revlerne ved Skagen. Tolderen er desuden en trættekær og rethaverisk Mand, begavet og virksom, men kantet og egensindig, selv efter den Tids Begreber, — en Egoist af det reneste Vand. Han er ugift, og Borgmesteren, der sad lunt inden Døre med Ægtefælle og Tyende, bebrejder ham i et senere Retsindlæg, »at han holder hverken Dug eller Disk og sjældent findes i Byen, mens paa Landet øder og forkommer en Hest efter en anden . . . Hans Uskikkelighed er ej at beskrive«. Hans vidtløftige Forretninger undgik ikke det aarvaagne Rentekammers Opmærksomhed, og det fandt ofte Anledning til at sende ham skrappe Instruksér. Han var den af Tolderne, der voldte Kammeret størst Ulejlighed, og betegnende i denne Henseende er det, at i Registret til »Mesiue Copi-Bøgerne for Rentekammerets Skrivelser vedrørende Aalborg og Viborg Stifter 1697—98« er Skrivelserne til »samtlige Toldere« sam-

lede under Rubrikken »Tolderen Anders Povelsen udi Schawen«.

Den virksomste paa Stranden er dog Strandforpagterens Fuldmægtig, Hermann Mercker, der tidligere havde været Birkedommer paa Læsø. Forstrandsretten ved Skagen var af Staten bortforpagtet til Thisted's forhenværende Borgmester Enevold Nielsen, der aldrig selv havde været saa langt mod Nord som i Skagen, og han maatte da have en Fuldmægtig til at varetage sine Interesser paa Stedet.

Endelig er der en Del af disse erhvervsløse Mennesker, der blot er »værende ibdm.«, men paa Færde alle Vegne. Dem om hvem Mercker siger, »de mere kommer for at stjæle end som for at bjerge«.

Fiskerne havde allerede paa den Tid dannet Bjergningsselskaber, der dog ikke selv traadte i direkte Forbindelse med de skibbrudne, men lod sig leje af Strandforpagteren, Tolderen eller Borgmesteren. Allerede samme Aften, som Spes var strandet, gjorde Hermann Mercker Forsøg paa at faa et Selskab til at gaa ud med Baadene, men skønt han bød dem en Betaling paa 200 Rdlr., turde de dog ikke hverken om Aftenen eller den følgende Dag vove sig ud. Først Lørdag den 6. fik han efter store Anstrængelser et Selskab til at vove Forsøget, og det var disse Baade, der samme Dag ved Middagstid naaede ud til Vraget.

Kommandør Palmqvist gjorde straks Aftale med Hermann Mercker om yderligere Assistance til Bjergning af Besætning og Ladning, Skibsredskaber og Proviant m. m. Kommandøren havde jo selv Folk nok, men han manglede Baade, og det var særligt dette Savn, der skulde afhjælpes. Mercker fik sendt Bud til Fiskerne nær og fjærn, og langvejs fra kom de da roende med deres Baade, som de derpaa overlod Svenskerne.

Men imidlertid havde ogsaa Borgmesteren været i

Virksomhed. Han kom med fire Selskaber, som han stillede til Kommandørens Raadighed, og de af Merckers Folk, der kom bagefter, blev vist bort. Og hermed var Anledningen givet til den første af den Række ufredelige Episoder, der nu paafulgte.

Hermann Mercker vilde ikke finde sig i, at hans Folk, der først var hyrede, skulde vige Pladsen for Borgmesterens. Det var for stor en Uret »mod de arme Folk, der med stor Møje og Besvær var kommen did paa Commandeurens egen Begjæring«, og han optraadte saa kraftigt over for de fire Selskaber, at de straks ganske opgav Ævret. De afgav senere en Beretning om Fuldmægtigens voldsomme Fremfærd, men giver det her Udseende af, at de selv havde gjort Akkord med den svenske Kommandør. » . . . Vi underskrevne fire Selskaber var med Commandeuren af det svenske forulykkede Orlogsskib, Jonas Palmqvist, bleven *accorderet* at skulle bjerge af hans dette strandede Skib af Ankere, Sejl og Tov, Støkker og andet, som bjerges kunde; hvor vi da straks forføjede os omkring, som Skibet stod. Mens som vi kom roende straks ved Skibet, da kom Strandforpagterens Fuldmægtige, Hermann Mercker, og forbød os med haarde Trudsel, at om vi roede til Skibet at bjerge, da skulde han lade os sætte baade i Bolt og Jern, saa vi da maatte gaa hjem igen og ikke turde udrette noget«.

Borgmesteren sendte allerede den 10. November en Skrivelse til Mercker, hvori han under Henviisning til Lovens Paragraffer protesterede mod dennes Adfærd; men Fuldmægtigen blev ham ikke Svar skyldig. Han skrev samme Dag til Fedder Hansen og anslog straks den Tone, der var herskende mellem disse stridbare Skagboer.

»Paa Eders indkomne aabne *Chartech* af i Dag, som er den 10. Hujus, tjener dette til Gjensvar: I citerer Lovens Pag. 635, da læser I gjerne i den, som Satan udi Bibelen.

I tør ej gjøre Eder Umage her om saadant; thi det mener jeg at forstaa lige saa vel som I, saa vel Toldordinantsen med. Og ved I vel, Indbildning er værre end som *Pestilense!* I læser det første Kapitel, mens læs det andet med, da mener jeg, Amtmanden og Stiftamtmanden haver mere at sige end som I . . . . Saa kan han have fornøden at se sig vel for og følge Loven og Landevejen. Jeg haver trød mine Børnesko og ved vel at følge Loven og Landevejen . . . . At I melder, ingen Fortrød eller Uro hos Eder skal befindes, da fornemmer jeg det anderledes i Dag, idet I sender Baade neder, som skal bjerge, som er tvært imod det, jeg haver ladet aflyse, at ingen maa findes paa Stranden, uden de af mig dertil er ordineret . . . . Jeg beder Eder, I ikkun vil blive inden for Eders egne Grænser og holde Eder i *Schinit*«.

Allerede den 8. November havde han skrevet til Landsdommeren, Justitsraad Bartholin i Viborg, der i disse Aar var fungerende Stiftamtmand i Aalborg Stift, og besværet sig over Borgmesteren; det var ikke alene Bjergningsspørgsmaalet, han ønskede afgjort. Han beklagede sig tillige over, at Borgmesteren søgte at gøre ham Indpas i Købet af de bjergede Varer, »idet alting føres op til hannem, som dog burde indlægges til Tolderen. Forpagtningscontracten siger, at man skal nyde Forkjøbet, saa længe man agter at gjøre det højeste Bud; mens kommer det først ind hos hannem, som allerede med begyndes, skal han noksom mage, at Købet bliver hans, om Commendeuren er i Sinde at sælge, hvis i Skibet findes«.

Brevet havde den ønskede Virkning. Landsdommeren sendte en Skrivelse til Borgmesteren, hvori det strængt paalagdes ham ikke at befatte sig med noget, der kan være Enevold Nielsen eller hans Fuldmægtig til »*Præiudis*«.

» . . . . I maa se til at holde Eder inden Eders egne Grænser

og passe paa Eders egen Bestilling, ladendes de andre gjøre den Forretning, som de vil ansvare, saa frembt I ej vil tilskrive Eder selv, hvis Ulempe, der kan følge, om andre Klagemaal over Eder skulde indkomme«. Borgmesteren maa endog finde sig i, at Landsdommeren gør Hermann Mercker til sin Fuldmægtig i Aalborg Amt. »Thi vilde Hr. Borgmester gaa hannem til Haande, udi hvis H. M.s Tjeneste udkræver, og hvis Attester, udgivne om strandet Gods, skal af hannem paa mine Vegne underskrives«.

Fedder Hansen havde her trukket det korteste Straa; han maatte ikke blot opgive sine Bjergningsforretninger, men oven i Købet underordne sig Fuldmægtigen. Han fandt sig i Ydmygelsen og takkede af et nøjsomt Sind Landsdommeren for den »welmeente (!) Skrivelse«.

Bjergningsarbejdet kunde nu atter optages. Svenskerne havde ikke Lyst til selv at binde an med de svære Kanoner. og Palmqvist gjorde da paa ny Akkord med Hermann Mercker. Der var endnu 33 Stykker i Behold paa Skibet. 6 Stk. 12 Pundiger, 10 Stk. 8 Pundiger, 15 Stk. 10 Pundiger og 2 Stk. 6 Pundiger. I Bjergeløn skulde Mercker have 120 Rdl. Det har ikke været nogen let Sag at bringe disse svære Kanoner i Land, og en Stormvejrsgdag skete der da ogsaa det Uheld, at en af dem gik i Vandet. Resten blev opstillet paa Stranden, og der blev de staaende, indtil de lejlighedsvis, Tid efter anden, kunde bringes ud paa et Skib, der passerede Skagen paa Vej til Sverrig. Om de kom med alle, fremgaar ikke af Sagen. Hvad der bjergedes af Vin og Tin blev fra Baadene kørt op til Byen. I Skagen var der for faa Vogne, saa Folk rundt omkring fra maatte give Møde med deres Køretøjer. Der nævnes Vogne fra Raabjerg og Starholm, der foruden Byens egne befordrede de bjergede Varer til Skagen. Efter Kommandørens eget Sigende skulde der i »Skibe-

rummet befindes en 30 Oxehoveder Vin«. Det voldte nogen Vanskelighed at faa Strandingsgodset anbragt, men det var dog endnu vanskeligere at skaffe Husrum til de halvtredie Hundrede Svenskere.

Kommandøren og de unge Baroner var bleven indlogerede hos en Fiskerfamilie, men befandt sig her saa slet, at de den tredie Dag under Ledsagelse af Tolderen indfandt sig hos Borgmesteren for hos ham at søge et bekvemmere Opholdssted. Ved samme Lejlighed spurgte Kommandøren Borgmesteren ad, om der muligen kunde blive Plads til den bjergede Vin i Toldergaardens Kælder. Og da der samtidigt viste sig et Køretøj i Gaarden, belæsset med Oxehoveder og Ankere, aabnede Borgmesteren beredvillig sine Døre for Svenskerne og Kælderne for Vinen.

Det er jo lidt paafaldende at finde Tolderen som Borgmesterens Hjælper; men Forklaringen maa søges i, at han samme Dag var bleven uenig med sine Kautionsmænd, hvoriblandt Mads Hansen, hos hvem han havde lejet Pakhus. Han havde truet Kautionsmændene og »lovet dennem, at de ingen Profit skulde have mere af Commandeuren«, og vilde Tolderen iværksætte sin Trudsel, kunde han vel næppe gøre noget bedre end vise Kommandøren med sine Officerer og det bjergede Gods op til Fedder Hansen. Da Vinen var bragt ned i Kælderne, blev Palmqvist og Tolderen alene tilbage, og hvad der ved denne Lejlighed foregik, blev ikke senere opklaret, men da de igen kom op i Dagens Lys, var de saa uenige, at Tolderen foretrak at forlige sig med Kautionsmændene for at bekrige Kommandøren og Borgmesteren. Palmqvist paastod, at Tolderen havde tilbudt ham — uden ringeste Tolds Erlæggelse — at forhandle de bjergede Varer, og forlangte for denne Villighed »en Slump Vin«, hvortil Kommandøren dog skulde have givet sit sædvanlige Svar, at han ikke var Købmand, men Officer. Tolderen be-

nægtede hele Historien. Det vilde være langt fra ham at »besnidde« Kongl. Majsts. Rettighed. »Og aldrig har jeg haft de Tanker, langt mindre tilsagt ham sligt Løfte, mens jeg nægter ikke, at jeg begjærte et Tertz Vin, som Fadet var isønder af, at maatte nyde for Betaling«.

Tolderen indledede Stridighederne med at forbyde Kommandøren at lade de bjergede Varer føre til Borgmesterens Pakhus i Toldergaarden og forlangte dem henført til sit Pakhus hos Mads Hansen. Men hverken Kommandøren eller Borgmesteren har taget noget Hensyn til Tolderens Forlangende. Det ene Vognlæs efter det andet kørtes op til Toldergaarden, og Svenskerne handlede med Varerne efter eget Tykke, uden at betale Kongen Told eller Tolderen Vin.

Skagens Sognepræst, Hr. Povel Henningsen, der tilige var Provst i Horns Herred, indfandt sig straks med Hest og Vogn, og da han kørte hjem igen, »medførte han udi sin Vogn et Tertz Vin udi et sønderslaget Træ«, som han havde købt af Kommandøren. Men da denne erfarede, at den ulovlige Forretning var bragt til Tolderens Kundskab, »sendte han Hr. Povel Pengene tilbage til en Discretion«, skønt Tolderen nok mente, han for den »Frøst, Kuld, Rejse og anden Opvartning«, Strandingen havde medført, »bedre havde fortjent en Slump Vin og Discretion end som Hr. Povel«. — Værre blev det dog, da Tolderen erfarede, at der ogsaa var bleven solgt Tin til »Hjerrich« Bilde og Vin til Assessor Arnoldus Dyssel paa Sejlstrup. Dennes Tjener var ved Nattetid kommen kørende op til Borgmesterens sammen med Søren Knudsen, »danske Skolemester udi Skauen« og »havde forskrevne Tjener der bekommet et halvt Anker fransk Brændevin og et Oxehoved Vin for Penge, og blev der for Vinen betalt paa Hr. Assessors Vegne 11¹/₂ Rdlr. og for Brændevinen 10 Rdlr.«. Morgenen derpaa havde Christen Hansen

og Johanne Knudsdatter i Hjørring set en af Arnoldus Dys-sels Bønder af Rakkeby køre gennem Byen, »og havde forskrevne Bonde et Oxehoved Vin og et halvt eller helt Anker paa sin Vogn, som han for os berettede, at Skolemesteren udi Schauen havde flyet hannem det paa sin Vogn til Borgmesters, og sagde, han dermed skulde kjøre til Seyelstrup, og forskrevne Hr. Assessor Dyssel skulde have det«.

Tolderen forlangte da Byfogdens Hjælp, og sammen med denne »og tvende lovfaste Mænd« indfandt han sig hos Borgmesteren og forlangte Dørene aabnede til det bjergede Gods for at det kunde blive optegnet og henført »under Tolderens og Commandeurens Nøgle, Laas og Lukkelse«. Borgmesteren tog meget overlegent paa baade Tolderen og sin Broder, Byfogden, skønt denne mødte i Embeds Medfør. I et Tingsvidne, hvervet af Skagens Byting, berettes, hvorledes »Borgmester uhøfligen først sagde til Byfogden, han havde der intet at gjøre, han skulde passe paa Slagsmaal; saavel og bortviste Kongl. Majsts. Tolder Anders Povelsen, at han havde intet i hans Hus at gøre, han skulde passe paa ved Stranden. Vilde heller ikke efter Tolderens Begjæring lade os komme til Godset, det at berigtige, langt mindre levere Tolderen Nøglen dertil, men viste os bort.

Dernæst i lige Maade viste Commandeuren os alle bort og med største Uhøflighed og vredelig sagde, at han aldeles ingen Tolder vilde være undergiven; han havde ingen Kjøbmandsvarer at tolde af«.

Saa maatte da Tolderen gaa med uforrettet Sag. Endnu et Par Gange forsøgte han at bevæge Kommandøren og Borgmesteren til at udlevere Godset og lade det føre til Pakhuset hos Mads Hansens, hvor de kunde have det under fælles Tilsyn, — men med samme Resultat som første Gang. Tolderen besluttede sig da til selv at

føre Kommandoen over de Vogne, der kørte Godset fra Strandingsstedet. Dag og Nat var han paa Færde i den følgende Tid, og det synes at have lykkedes ham at faa Kuskene til at føje sig efter sin Villie. Kun Borgmesterens Kusk vovede at trodse den nidkære Embedsmand. I et Tingsvidne berettes meget dramatisk om et Sammenstød mellem Kusken og Tolderen. To Skagboer kom en Aften gaaende paa Vejen mellem Højen og Skagen, hvor de da mødte Anders Povelsen og Kusken Chresten Møller, der paa Borgmesterens Vogn kørte 3 halve Oxehoveder Vin, som Tolderen forlangte kørt til sit lovmæssige Pakhus hos Mads Hansens. » . . . Men da samme Kusk kom ved Peder Peickers, og han fornam, at Tolderen var noget forud i Vejen, satte han sig paa Vognen og undkjørte med hans Vin, imod Tolderens Villie og Befaling, paa Vejen til Borgmesters. Og saa vi, at Tolderen løb for til Hestene og vilde standset Kusken samme hans Undkjørsel og raabte, han skulde holde stille og dermed kjøre til Mads Hansens. Mens jo mere Tolderen raabte, jo mere kjørte han. Og Tolderen løb for til Hestene at hindre Kusken, hvilket var umuligt; for han kjørte jo fastere og fastere, saa Tolderen maatte retirere sig til den anden Side, for om Hestene til den anden Side, hvor da Kusken fik Overhaand og kjørte sin Vej øster paa til Borgmesters, og Tolderen løb noget bag efter og raabte, han skulde bie og kjøre til Mads Hansen.

Blev vi da af Byfogden befalet samme Vin at besigtige, og da befandtes samme Vin og noget Tin i Borgmesters Gaard, og desforuden tilforn [samme Dag] opført et Oxehoved Vin og noget Tin, tilsammen befandtes $9\frac{1}{2}$ Bont Tin, ungefæhr vægtig 12 à 13 Lsp. Vinen svikkede vi tillige med Tolderen, og fandtes efter Commandeurens Angivelse døgtig [ubeskadiget] fransk Vin, Fustagerne hele og tætte, kunde manquere paa Fustagerne 3 Fingersbred.

Efter at dette var forrettet, begjærte Tolderen Nøglen, hvorimod Commendeuren svarede, at Tolderen aldrig skulde faa Nøgle til hans Vin eller andet Gods. Hvor da Tolderen paa Kongl. Majsts. Vegne antegnede Commendeuren hans Tin at være *confisqueret*«.

Dagen efter fandt et endnu hæftigere Sammenstød Sted mellem selve Kommandøren og Tolderen. Paa Byfogdens Begæring havde »tvende lovfaste Mænd, Jacob Bertelsen og Peder Holmboe«, været hos Borgmesteren for at forkynde Arrest paa de bjergede Varer, Vin, Tin og Pakker. Men Borgmesteren fratog dem Arrestens skriftlige Original paa 24 Skillings Papir og gav den til Kommandøren. »Samme Dag, tou Timer paa Aftenen, fulgte vi Kongl. Majsts. Tolder Anders Povelsen neder til Stranden for Borgmesters, hvor da befandtes i Skipper Hans Bojesens Baad $\frac{1}{2}$ Oxehoved og et lidet Fad Vin, hvor da vi og straks paa Tolderens Begjæring gjorde Arrest derpaa hos forskrevne Skipper og sin Selskab, ej andet Steds maatte henføres end til Mads Hansens. Hvor da Comm. Skipper, navnlig Jan, voldelig udtog det af fornævnte Baad, og straks var da Borgmesters Vogn og Kusk til Rede og i lige Maade voldelig og ulovlig imod vores da gjorde Arrest, samt imod Tolderens Villie og Modstand, opførte det i Borgmesters Gaard, og vi med Tolderen fulgte efter og atter forkyndte Arrest derpaa . . . . Og som vi dette havde forrettet, overfaldt Commendeur Palmqvist Tolderen voldelig, først med Æreskjelden, dernæst med Hug og Slag og Ørefigen, hvor da Tolderen retirerede sig ned ad den liden Stue Dør ind i den store Stue, bad os, vi vilde drages til Minde, at han voldelig af Commendeuren var overfalden og ilde beegnet udi sin allernaadigste Konges Embede og Forretning. I det samme løb Commendeuren efter Tolderen i Storstuen og atter greb fat paa hannem, og mislingede da hans ene Fod,

og han faldt paa Gulvet, og da undkom Tolderen fra ham og retirerede sig ud af Huset«.

Efter denne haarde Medfart tog Tolderen en kraftig Beslutning. Han sendte en Skrivelse til Kommandanten i Fladstrand, Major Aurswalt, og udbad sig militærisk Assistance mod den svenske Kommandør. Og derefter red han til Aalborg for at fremføre sine Klager for Stiftamtmanden. Denne var imidlertid fraværende, og Tolderen fik intet ud af Rejsen. Men mens han var borte, udfoldede Svenskerne en usædvanlig Virksomhed. Mads Hansen, der under Tolderens Fraværelse havde overtaget dennes Forretninger, var ikke saa energisk og beslutsom som Anders Povelsen. En svensk Skipper, Svend Ordahl fra Gøteborg, var med sit Skib ankret op ud for Skagen. I al Hemmelighed lejede Palmqvist Baade, og alle de Selskaber, han kunde opdrive, fik travlt med at føre Varer ud paa den svenske Skude: Skibsredskaber, Kanoner, Ammunition og store Fustager, — hvad der var i disse, vidste Fiskerne ikke. Mads Hansen var bleven underrettet om, hvad der foregik. Det var gamle Fedder Hansen selv, der maaske dog var blevet lidt betænkelig ved den svenske Kommandørs dristige Forehavende, som havde sendt ham Bud. Men medens Tolderens Fuldmægtig ganske raadløs gav sig til at forhøre de lejede Fiskere, lettede Svend Ordahl Ankeret og sejlede bort, »uden al Kongl. Told og Rettigheds Aflæggelse i nogen Maade«. Ved samme Lejlighed førtes 100 Svenskere hjem over Gøteborg. Straks efter Tolderens Hjemkomst blev Svenskerne igen forsigtige. Ved Nattetid kørte de fra Stranden ad Omveje til Toldergaarden. En saadan natlig Køretur medførte et Uheld, som gik de Svenske nær til Hjerte. Kommandøren havde netop ved Stranden haft en Scene med Tolderen, der havde kommanderet en Kusk op til Mads Hansens. Han sendte da det næste Køretøj ad en Vej, som kaldtes

Møllevejen, og som førte uden om Tolderens Pakhus. I Vognen laa der to Oxehoveder »rør« Vin og et Oxehoved Frontiniach [en Muskatvin fra det sydlige Frankrig]. Kørselen ad den daarlige Vej i natlig Mulm og Mørke kunde ikke ventes at blive ganske sikker, og den kostbare Frontiniach, der i Indkøb havde kostet 40 Rdlr., trillede af Vognen og spildtes. I sine Klager over den uretfærdige Medfart, der var bleven ham til Del i Skagen, nævner Kommandøren gentagne Gange dette Uheld, som han udelukkende tilskriver Tolderen Skylden for.

Palmqvist havde en Tjener, Hans, der paa Søen var Baadsmand, men som under det ufrivillige Landophold i Skagen gjorde privat Opvarnting hos Kommandøren. Ligesom Borgmesterens Kusk traadte Hans trofast i sin Herres Fodspor. Sit første Sammenstød med Tolderen havde han nede ved Stranden, hvor Anders Povelsen havde ladet forkynde Arrest paa et Oxehoved Vin og to smaa Fustager, den ene med Vin, den anden med Brændevin, hvorpaa han havde beordret Anders Jensens Dreng at køre Varerne til Pakhuset hos Mads Hansen. Men Baadsmanden gjorde Modstand og søgte at hindre Bortkørselen, »hvorfor Tolderen saa sig højnød tvungen at skrive Christian Qvintus« paa Fustagerne. Dette Tegn imponerede da ogsaa den stridslystne Svensker, saa han foreløbig opgav Kampen, og Drengen fik Lov at køre med sit Læs, der derpaa blev lagt af »østen for Mads Hansens Port«. Men da Tolderen derfra vilde trille Tønderne op til Pakhuset, var Hans der igen. Tolderens Tjener og to Skagboer vidner herom, »at naar Tolderen vilde trille den ind til Porten, gjorde han ham Modstand og trillede den tilbage igen, saa som mangfoldige Folk af Menigheden stod og saa derpaa, og ingen, som var, vilde gjøre Tolderen Assistance for Penge af Frygt for Com-mendeuren, før han bad os, at vi paa Kongens Vegne

vilde assistere ham, lovede os at forsvare og betale derfor. Saa trillede vi forskrevne Vin ind udi Tolderens Pakhus, og beholdt vi Nøglen, indtil Tolderen lod hente tvende Mænd, nemlig Tommis Andersen og Jens Mikkelsen, som antog Nøglen af os under Forsegling«.

»Menighedens« Frygt for Svenskerne var ingenlunde ugrundet. Alle havde hørt om den ublide Medfart, der var overgaaet Tolderen i Borgmesterens Stuer, og en Borger, der paa en eller anden Maade havde forset sig mod dem, blev af Kommandøren og Orlogsskibets Skriver, Hans Øhrn, »voldelig overfalden med Hug og Slag og Hulesaar i Hovedet med mere«. Men hvad der maaske havde sat Borgerne den største Skræk i Livet, var en Trudsel, Kommandøren havde ladet falde i Tolderens, Byfogdens og tvende Mænds Paahør, om, at han vilde lade sit Folk stille i Gevær til Forsvar mod Tolderen. Udtalelsen gjorde i hvert Fald et dybt Indtryk paa Anders Povelsen. Han skriver til Rentekammeret en Beretning, hvori han paataler Kommandørens »Dombdristighed«, »at han sagde, den Tid Byfogden, de tvende Mænd og jeg blev udvist, at han vilde stille sit Folk i Gevær, saa jeg har gaaet stedse i Hazard, vidste ikke, naar jeg havde Livet eller ikke. Saa af alt forskrevne, I gode Herrer kan heraf erfare, forskrevne Commendeur og Borgmester ikke har stillet sig an som nødlidende, der kunde *meriteret* Naade, mens anstillet sig fjendtlig udi fredelige Lande«.

Heller ikke de tre Borgere, der ved ovennævnte Lejlighed havde været Tolderen behjælpelig mod Baadsmanden, gik Ram forbi. Uden Byfogdens eller Rettens Minde lod Borgmesteren dem »om Natten afhente paa deres Senge og i største Frøst og Kuld med Magt henføre udi Arrest paa Raadhuset, fordi de gjorde mig [Tolderen] Assistance paa Kongens Vegne«. Og uden Lov og Dom lod han dem afstraffe. Det ses ikke, hvori Straffen bestod. Des-

uden tvang han dem til at underskrive »en falsk Attest, dem og andre til Afsky«, hvorved de forpligtede sig til ikke oftere at være Tolderen behjælpelig imod Kommandøren og Borgmesteren.

Intet Under, at Tolderen under slige Omstændigheder fandt det raadeligst at bevæbne sig med et Gevær, naar han om Natten færdedes ude blandt Klitterne for at kontrollere de genstridige Svenske. Kommandøren skriver herom til den svenske Envoyé. » . . . Hellig trej Kongers Dag ad Aften, da jeg med Mads Hansen, hans Cautionsmand, som altid tilforn, tillige med flere af Byens Borgerskab, var saa lykkelig at bjerge iblandt andet Vin, Vineddike og Brændevin, af hvilket et Oxehoved og tvende Fade, som af Tolderen paa Stranden i min Overnærværelse blev besigtiget og med Tolderens Samtykke paa en af mig lejet Vogn med en Mand derhos af mit Folk til mit Logement skikket. Hvorpaa Tolderen stiltiende, uden videre Advarsel, bemældte Læs indhentede og voldelig med en Bøsse — den han flere Gange spændte og min Karl dermed for Brystet stødte og gjorde blodig — som en Røver sig paa Vejen bemægtigede imod Lovens Pag. 967 den 2. Art. Foruden det, han ydermere selv fjerde Dagdriver paa alfar Vej sig i Forvejen stillede, da jeg tillige med Mads Hansen om Aftenen fremkjørte, over hvilket forskrevne Røveri jeg var nødtvungen at lade Mads Hansens Vogn med et andet Læs køre en anden Vej, som Møllevejen kaldes«. Ogsaa Borgmesteren indsendte en Beretning om denne Begivenhed, hvori han, god Jyde, som han var, fremhæver, at Anders Jensens Heste ved denne Lejlighed havde lidt Overlast. »Nu sidst hellig tre Kongers Aften med Gevalt fratog han Anders Jensens Vogn Vin og Brændevin og stødte Com-mendørens Tjener med hans Bøsse, og Mandens Heste

kom derudover til Skade, som han kan sig selv videre beklage«.

I den ellers ret fredelige Fiskerby havde man med stor Interesse fulgt de usædvanlige Begivenheders Gang. Men da endelig en Sergent fra Fladstrand med 6 bevæbnede Soldater marcherede ind i Byen, naaede Spændingen sine yderste Grænser. Tolderen, Byfogden og to Borgere, som dertil var beskikket, sluttede sig til Militæret, der derpaa marcherede mod Borgmestergaarden. — Hvad skulde der nu ske? Vilde Kommandøren gøre Alvor af sin Trudsel og lade sine 150 Mand rykke frem, eller stod de maaske allerede opstillede i Toldergaarden, rede til at tage imod de danske Soldater? Alle havde set de 33 Kanoner ved Stranden, hvis Munding hver Øjeblik kunde ventes rettet mod Byen.

Soldaterne rykkede ind i Toldergaarden; men da den sidste i Flokken — det har formodentlig været Byfogden — var forsvunden om det inderste Porthjørne, og de ventede Geværssalver udeblev, kunde Borgerne igen aande lettet. Kommandøren havde ikke blot glemmt sin svære Trudsel, men han modtog endog Tolderen med Pakhusnøglerne og tilbød ham uhindret Adgang til de bjergede Varer. Men Tolderen afviste hans Forsøg paa »at gøre sig god og forekommelig igen«. Han undersøgte paa egen Haand Kælderen og Pakhuset, og da han havde optegnet, hvad der endnu fandtes, lod han Toldseglet sætte for Dørene. Siden Bjergningens Begyndelse var der til Toldergaarden opført 24 Oxehoveder Vin og Brændevin i smaa og store Fustager, 25 Ris Papir, 64 Tinfade, 13½ Dusin Tintallerkener, 17 Lspd. uforarbejdet Tin, »desuden var efter Folkenes Beretning uddrukken og sønderslaget udi Vraget ungefæhr 20 Oxehoveder Vin og Brændevin. Og ej fandtes mere i Behold end 2½ Oxehoveder Vin, dog næsten fordærvet, ½ Oxehoved fransk Brændevin og ½

Oxehoved Vineddike fordærvet, samt 17 Lspd. Tin . . . . Saa det i ingen Maade skal kan, efter Commendeurens vrang og ubevislige Angivende for den svenske Envoyé, anses, at sligt skal kan anses for Skibs Provise, saa som hans Folk fik snart intet deraf, siden de kom paa Landet. Til med var i Skibet mangfoldigt Skibsøller, som Folket drak inden Bords; mens jeg tvert imod allerunderdanigst har forestillet og formener, at forskrevne bjergede Fustager og Gods har været Commendeurens Kjøbmandsskab eller *particulier* Kjøbmandssager og Handling«. (Skrivelse fra Tolderen til Rentekammeret.)

Kommandøren beklagede sig over, at Tolderen i overdreven Embedsiver »ulovlig og voldelig haver sat Segl ogsaa for Skibsredskaberne«, men Anders Povelsen er ikke i Forlegenhed for Svar. Han lover Kommandøren, at der straks igen skal blive aabnet for hans Redskaber; men da der andensteds næsten intet var i Behold, troede han, der i Redskabshuset »var skjult Vin, Tin og andet, som Kongl. Majsts. Told, Consumption og Recognition dependerer af«. Tolderen gør endelig gældende, at Kommandørens Forbrydelse er af en saadan Art, at den ikke i sin fulde Udstrækning kan rammes af den juridiske Lov og Ret; »mens hans ulovmæssige Beskyldning og onde Natur *remitteres* denne Sinde at dømme sig selv udi sin egen Samvittighed«. — — —

Stormen havde lagt sig, og Sagen gled fra Næveretten ind under en lovmæssig Domstols Kendelse. Tolderen satte sig nemlig igen paa sin Hest og red til Kaas i Salling, hvor Landsdommeren, Justitsraad Bartholin, opholdt sig. Byfogden i Skagen kunde som Borgmesterens Broder ikke dømme i denne Sag, og da Tolderen desuden af to Skagboer, Jens Pallisen og Mikkell Jensen, havde erfaret, at der i Byfogdens Kælder henlaa $\frac{1}{2}$ Oxehoved Vin, »der var bragt neder fra Borgmesters«, kunde han yder-

ligere med god Grund forlange Sagen henvist til en Sættedommers Afgørelse.

Landsdommeren fandt dette Ønske berettiget, skønt han ikke billigede, at Tolderen under saa kritiske Forhold havde forladt Skagen. Det havde været tilstrækkeligt, om han ved en skriftlig Redegørelse havde gjort Landsdommeren bekendt med Sagens Sammenhæng, og han mistænkte Tolderen for, at det var et mere privat Anliggende, der havde givet Aarsag til den lange Rejse; » . . . thi det han kom til mig . . . skete ikke formedelst denne Sags Skyld, mens for hans andre Forretningers Skyld i mit Nabolag, som hannem vel selv er bekendt«. Hvori disse Forretninger bestod, fremgaar tydeligere af en Skrivelse, Kommandør Palmqvist tilsendte den svenske Envoyé. » . . . Naar han i sit Brev usandfærdelig siger sig af mig og Borgmester at være tvungen fra Toldstedet, forlyder her af andre, at han har været oppe i Landet at besøge en »Kohna«, som han siges at ville fri til. Thi er aleneste hans Udseende i dette, at han søger mere sin egen end Kongen af Danmarks Interesser«.

Under sin Fraværelse skrev Tolderen et Brev til sine Kautionister i Skagen, hvoraf det fremgaar, at han er ved godt Mod og ikke nærer nogen Tvivl om et lykkeligt Udfald af Sagen. Samtidig viser han ogsaa, at han ikke har glemt Mads Hansens Ubehjælpssomhed under den forrige Rejse, og han giver ham derfor nogle gode Raad: » . . . Imidlertid ville I begjære af Kongl. Majsts. Byfoged, at han paa Rettens Vegne vil gjøre louglig Arrest paa det bjergede Gods, indlagt til Borgmesters, ej noget deraf skal forrykkes, førend Rentekammerets Ordre vorder indsendt, langt mindre udskibet til Sverrige. Jeg vil formode, Forseelsen er saa stor, at det bjergede Gods vil løbe i Løbet. Jeg hører, at intet af Lasten er bjerget, siden jeg rejste bort, derfor giver jeg mig gode Stunder.

Jeg skal nok faa min Rejse og Forlis betalt, inden Legen bliver legt. Nu har Borgmesteren paa hans gamle Older løbet ret om. 600 Rdlr. vil gaa i Løbet over Commendeuren og Borgmester, det er Lansdommerens Mening og min. — Valetel«

Først paa Aaret 1698 ankom Frederik Olufsen af Hjørring efter Stiftamtmandens Ordre og begyndte straks Proceduren for »Skagbyting«. Tolderen var rede til at tage imod ham. Han var saa heldig stillet, at han i Retten kunde fremlægge en Kongl. Resolution af 10. Oktober 1696, om hvorledes Tolderne skulde forholde sig ved Fortoldning af opstrandede Varer:

»Vi ville, at af deslige Varer, som herefter lades forulykkes, betales af, hvis udi Vores Rige forbliver og god befindes, Told og Consumption efter Forordningen. Men hvis udi Søen eller udi anden Maade befindes at være forðærvet, takseres og procento fortoldes. Hvad ellers deraf igen indskibes, betaler til Os udi Kjendelse 1 *pro cento*, paa de Steder, hvor Vi ingen Oplagsfrihed allernaadigst bevilget haver«.

Dernæst fremførte han en Række Vidner, hvoriblandt ogsaa Byfogden og Skolemesteren. Han specificerede sine Klager i 16 Poster, hvoraf de fleste omhandlede ulovlig Opkørsel og Salg af de bjergede Varer. Til den Anklage, han havde rettet mod Kommandøren for ulovlig Udførsel af ufortoldede Varer med Skipper Svend Ordahl af Gøteborg, føjede han en ny Beskyldning, idet han paastod, at der havde været Vand i Fustagerne, mens Vinen, der oprindeligt havde været deri, var bleven solgt andensteds hen. En af de vægtigste Anklager drejede sig om det voldelige Overfald hos Borgmesterens. Samtidigt med, at Tolderen

fremførte sine Vidner mod Palmqvist, fandt han Lejlighed til at fremstille sig selv som en fredsommelig og lovlydig Mand: »Commendeuren har voldelig som min Avindsmand mig overfaldet udi Borgmesters Hus, og min Avindsmand, med Skjeldsord, Hug og Slag, som kunde foraarsaget livløse Mennesker, havde mine Effecter ej endtholt mig derfra som den, der hørsommelig ej vilde forgribe sig imod Eders Kongl. Majsts. strænge, allernaadigste Forbud angaaende Duel og Manddrab, som og kunde have foraarsaget mit Livs Forlis, om jeg havde gjort Nødværge, helst efterdi baade Værten og Gæsten var mine Uvenner, samt og Commendeurens Skriver og Folk, som og var til Stede . . . Ja, endog har jeg Frygt for mit Liv derudover, saa som jeg ikke vidste mig sikker Nat eller Dag, saa jeg maa grue paa mit Liv, og formedelst denne og al anden Commendeurens Ulempe og ulovlige Færd og Borgmesters utilbørlige Medfart, ikke kan gjøre min allernaadigste Konge eller Rente-Cammer Collegio nogen Rigtighed og Regel, for hvis som bjerget er af forskrevne forulykkede Skib. For den Skyld kræver jeg mig rettesløs.«

Han forlangte Godtgørelse for de Udgifter, han havde haft paa denne Sag. Hans Rejse frem og tilbage til Stiftamtmanden, som han ansætter til 50 Mil, Stævningspapirer og Skriverpenge »kan udi alt ikke stoppes med 50 Rdlr.«

Ogsaa mod Borgmesteren fremfører han en Række Anklagepunkter, der især omhandler de ærerørige Beskyldninger, Borgmesteren under Proceduren har fremført mod Tolderen. Han har beskyldt Tolderen for, at »han lever uskikkelig udi hans Forretning og forvolder ofte Uheld, derudover foraarsager Klammeri, og optager mange Skindpenge (!), saa Kongens og Byens Sager derved underslaes, . . . alt til Oprør, som han daglig øver sig udi«. Tolderen forlanger, at Borgmesteren skal føre Bevis for sine »usandfærdige, ulovlige og ubevislige

Sigtelser . . . . Jeg formener og sætter i Rette, at Borgmester, indtil han mig noget Røveri eller uærligt overbeviser, bør være det samme, han sigter mig for«.

Til sidst bliver han lovlig hed i Kammen og mister ganske Herredømmet over sit patetiske Sprog: »Jeg er kommen paa dette ringe Sted som en ærlig Karl, og Borgmester skal aldrig og ikke Diefwelen selfuer faa Magt at udspy hans forgiftige Edertunges forgiftige Udspyelse, mig til nogen Nacdeel. Det var at ønske, I gammel, graahærdet Mand efter 70 Aar, som gaar paa Grafuens Brede, tengte i den Sted paa Eders Endeligt herfra, som var ham langt beder berømmeligt, og lade hver Kar staa paa sin egen Bund. Jeg maa *argumentere* lidet: Drag først Bjelken ud af dit eget Øje, se saa til, at du kan drage Skefuen ud af din Broders Øje. Lad enhver ikkun blive inden for sine egne Grænses. Naar Hr. Borgmesters Mund eengang vorder med Jord tilstoppet, saa vil jeg dog være forsikret, at jeg skal lefue igen som en ærlig Karl, omendskønt han end, imens han er, snart kryber her paa Jorden og dog vil gjøre ondt og sætte en ærlig, fattig Tjener, der af sin Ungdom op har lidt ondt for sit Brød og med Gud og høje Patroner *meriteret* dette ringe Stykke Brød, som hans Effecter ytrer at ville ikke alene skille mig af med, mens endog have Æren med. Saa Gud paa den yderste Dag, han skal være Dommer mellem Eder og mig. Videre agter jeg unødigt at besvare samme hans vanartige og utidige *Harang* og Udflugter«. Derefter var Tolderen Dom begærende.

Kommandøren og Borgmesteren tog sig ikke videre af denne Sættefoged. Mens Tolderen førte det ene Vidne frem efter det andet, nøjedes Palmqvist med et Par Gange at lade sin Skriver, den tidligere omtalte Hans Øhrn, give Møde i Retten med et skriftligt Indlæg, som Dommeren havde sin Møje med at finde Meningen i, da Komman-

dørens Skrivelser jo var affattede paa svensk. Han beklagede sig heri over, at en Del af de bjergede Varer af Folkene her i Landet saa vel som af hans egne »gemeene Skibsfolk« var blevet ham frastjaalet, og han paastod, at Tolderens Forsømmelighed bar Skylden herfor, idet han i Steden for at opholde sig ved Stranden, havde sin Fart alle mulige andre Steder, hvor han ikke havde noget at gøre. Resten, som var bleven i Behold, men »som af Vandet var fordærvet og vaadt blevet, [er] for des bedre Sikkerheds Skyld i mit Logement hos velb. Borgmester henført, for den Skyld at jeg i mit Logement bedst kunde tage Vare paa mit eget og det fordærvede lade tørre, saa vel som at overse, hvad jeg i Behold havde og Kongens fra min og de andre Skibsbetjenters adskille; thi kunde vi for den Skyld ej lade nogen anden have Laas og Lukkelse til bemeldte Varer, som i saadant Fald aldeles i Grund skulde bedærves«. Han gjorde desuden opmærksom paa, at Varerne var opført ved højlys Dag, og Tolderen havde optegnet alt paa Stranden, saa ingen bedre end han vidste Besked med, hvad der var bjerget. Desuden fandtes der muligvis i Toldkammeret i Gøteborg Regnskab for det Gods, der var udført, og for det, der endnu var tilbage i Danmark.

Han nægtede ikke, at han havde pryglet Tolderen; men »det var hannem i den Mening tilføjet, at han for sin uskikkelige Mund og lastelige Ords Skyld med en Hundzots Skjelderi, efter gammel Brug og Sædvane (!) haver tvende Ørefigener bekommet«. Han afviste iøvrigt al videre Procedure, idet han som svensk Undersaat henviste sine Anklagere til at søge ham ved de svenske Domstole.

Borgmesteren var under Retsforhandlingerne pludselig bleven gammel, saa han »for sin Skrøbeligheds Skyld ej kunde give Møde«. Han nøjedes da med ligesom Kom-

mandøren at sende korte skriftlige Indlæg til Bytinget. Han erklærede, at han havde intet med den Sag at gøre. Tolderen havde selv vist Kommandøren og de unge Baroner op til ham, senere var Officererne kommen til, og efter Lovens Pag. 635 kunde han ikke nægte at være de sølidende behjælpelig. Han holdt sig forøvrigt væsentligst til de ovennævnte personlige Beskyldninger mod Tolderen, hvem han stemplede som en Oprører og Røver, der var sin Konge utro, og han opfriskede et Par meget tvivlsomme Forretninger, Tolderen havde haft med to Skipere, der strandede paa Skagen 1696. Kunde han ikke føre Skylden for alle Ulykkerne over paa Tolderen, undsaa han sig ikke for at lade sin Ven Kommandøren svare til Resten. Arresten over de tre Mænd, der havde været Tolderen behjælpelig mod Baadsmanden Hans, var sket paa Kommandørens Begæring, »saa som de havde været med Tolderen delagtig udi hans Røveri, hvorfor de udi lideligste Maade er straffet efter deres egen Bekjendelse«.

Det har ikke været nogen helt let Opgave for Sættefogden at fælde Dom »udi denne vidtløftige Sag«. Men Resultatet af hans Overvejelser blev dog, at Tolderen i Hovedsagen havde Ret. »Saasom Tolderen klarligen med Tingsvidner haver bevist, at hannem er sket Afvisning, største Forhindring og Modstand af velædle Commendeur Palmqvist, samt af velvise Borgmester Feder Hansen, . . . saa ses ikke anderledes, end de sig højlig haver forset, udi det de Tolderen tillige med sine Medfølgende paa Kongl. Majsts. og Rettens Vegne i saa Maade haver afvist, saa de ikke til Kongl. Majsts. Interesses Befordring maatte efterse bemældte Gods. Saa bør de derfor efter Kongl. Majsts. allernaadigste Toldordinantses Anledning udi den 9. Art. betale til vores allernaadigste Konges Interesse et Hundrede Rdlr. og til Kongl. Majsts. Tolder Anders Povelsen et Hundrede Rdlr., og det til lige Deling,

eftersom aldeles intet befindes udi velædle Hr. Commendeurs eller Hr. Borgmesters indgivne Svar og Erklæring udi deres Indlæg, som herom kan dæmpe og tilintetgjøre«.

Angaaende det voldelige Overfald paa Tolderen udtaler Dommeren, at noget saadant aldrig burde ske, »om han sig end imod hannem enten ved Ord eller Gjerning forset haver; thi det er vores Lands Lov, at man skal dele sig til Rette og ikke slæe sig til Rette«. For denne Forseelse dømmes Kommandøren da til at betale »til Kongl. Majsts. Interesse i det ringeste 40 Rdlr., og til bemældte Tolder 20 Rdlr.«. Sagen angaaende Arresten paa de tre Borgere blev behandlet for sig, sammen med den Anklage, Tolderen havde rejst mod Borgmesteren »for nogle Ord, som han mener sig for nær talt udi«. Den sidste Post gjorde Dommeren sig hurtigt færdig med: »Da Tolderen har været meget grov i sine Ord igen til Borgmester, saa er denne Post forbigaaet, og bør derfor denne Paastand at være ophævet og ikke at komme nogen af Parterne til Eftertale eller Præjudize paa deres Ærlighed i nogen Maade«.

Tolderen procederede, at de tre Borgere intet ulovligt havde begaaet, og selv om saa var, burde det komme paa hans Ansvar og ikke paa deres. Og da Arresten ikke var sket paa Foranledning af Byfogden, »var derfor ikke rettere at kjende, end som samme Arrest var sket ulovlig, og bør derfor Borgmester efter Lovens Anledning Pag. 145 Art. 121 at betale til enhver af forskrevne arresterede Personer for den Frøst og Kuld, som de liede imidlertid, mens de vare udi Arrest, 4 Rdlr., og til Tolderen for denne Proces' Bekostning 5 Rdlr., og det inden 15 Dage under Navns Søgelse i hans Bo efter Loven«.

Sættedommeren kunde da omsider hæve Retten, og Tolderen havde al Grund til at være tilfreds med Dommen. Men baade Kommandøren og Borgmesteren forsøgte

at ignorere den afsagte Kendelse, Fedder Hansen »skjelte Tolderen for en Skjelm og Friederich Olufsens Domb for en Skjelms Domb«. Svenskerne havde forlængst henvendt sig til Envoyéen i København, og under de hjertelige Forhold, der herskede mellem Danmark og Sverrig, fandt de Svenskes Klager hurtig Ørenlyd hos den danske Regering, — og pludselig vendte Bladet sig.

Havde Kommandøren og Borgmesteren vist Retsforhandlingerne for Skagens Byting Ligegyldighed, var de saa meget virksommere i deres Bestræbelser for at finde Støtte for deres Sag hos Regeringen. For Hermann Merckers Forhindring mod Borgmesterens Bjergningsselskaber krævedes Enevold Nielsen til Regnskab. Forstrandsretten tilhørte ham, og derfor maatte han staa til Ansvar for Fuldmægtigens ulovlige Færd. Og Justitsraad Bartholins »welmeente Skrivelse« benyttedes som Grundlag for en Anklage mod Landsdommeren for at have været Enevold Nielsen behjælpelig imod Kommandøren.

Tolderen var dog den, man først og fremmest vilde til Livs, og mod ham rettedes derfor en Række Beskyldninger for Vold og Embedsmisbrug. Mens Rentekammeret ellers i Regelen nøje undersøgte en Sag, før det afgav sin Kendelse, handlede det her noget forhastet, alene efter Anklagernes Paastande, uden først at forhøre de anklagede. Og allerede den 30. Januar 1698 modtog Tolderen en Kongl. Befaling, efter hvilken Resolutionen af 10. Oktober 1696 for dette Tilfælde ophævedes, og der bevilgedes de Svenske Toldfrihed for de bjegede Varer. I en Skrivelse fra Rentekammeret, dateret 29. Jan. 1698 meddeles det dernæst Tolderen, at »formedelst Eders uforsvarlige Forhold mod den svenske Commendeur over de Varer, som bjerges af det af ham førte, under Skauen strandede Orlogs Skib, Spes kaldet, . . . bliver I herved fra Tolderbestillingen *suspenderet*, indtil I for samme ind-

givne Beskyldninger tilbørligen forsvarer«. Tolderen maatte yderligere døje den Tort at se sin Avindsmand Borgmester Fedder Hansen indsat i Tolderembedet. Han beordredes at overgive »Toldseglet og de Bestillingen vedkommende Ordres og Documenter« til Borgmesteren. Tolderen var bortrejst, da denne Jobspost naaede Skagen, og Borgmesteren henvendte sig da til Mads Hansen for at faa Toldseglet og Dokumenterne udleverede. Det viste sig ved denne Lejlighed, hvor lidt Mads Hansen var betroet; thi Borgmesteren beklagede sig for Rentekammeret over, at »hannem ej videre af Tolderens Cautionsmand var bleven leveret end en gammel Toldrulle og et Toldstempel«, hvorfor det befaledes Tolderen straks at udlevere til Borgmesteren »ikke alene de trykte og skriftlige Anordninger og Ordres, som I ved Bestillingens Tiltrædelse Anno 1696 der haver annammet, mens endog de, som Tid efter anden Eder herfra kan være tilsendt, paa det han derefter Bestillingen paa Kongl. Majsts. Tjeneste saa meget bedre kan vide i Agt at tage«.

Disse Rentekammerskrivelser havde virket foryngende paa Borgmesteren. Han vilde gøre det fuldstændig af med Tolderen og rejste derfor, sin Alder og Skrøbelighed til Trods, til København for personlig at fremstille sin og Kommandørens Sag for Regeringen. Bøderne, de var idømt ved Skagens Byting, var saa anselige, at de nok var Rejsen værd, og han har da villet benytte Vinden, mens den var gunstig.

Men Tolderen opgav ikke Haabet om endnu en Gang at besejre sine Modstandere. Og i de Skrivelser, han i den følgende Tid indsendte til Rentekammeret, lagde han alle sine stilistiske Ejendommeligheder for Dagen. Han lød Sættfogdens Dom med de indførte Tingsvidner afskrive og oversende til Kollegiet for derigennem »den sandfærdigste og bedste Oplysning allerunderdanigst at

aabenbare«. Han paaviste det urimelige i, at man forlangte, at han i November og December Maaned skulde handle efter en Ordre, der først udstedtes i Januar Aaret efter. Den kongl. Resolution af Oktober 1696 havde han jo været nødt til at respektere, saa længe Svenskerne ikke kunde fremlægge Bevis for, at de havde særlige Rettigheder. — Han holdt ikke nogen Skriver til at udfærdige sine Breve, og baade Sproget og Ordenen bærer Præg af uhyre Hastværk; thi det var mange og lange Skrivelser, han paa kort Tid fik udfærdiget. Kommandørens og Borgmesterens Misgerninger havde han til Brug for Proceduren ved Bytinget sammenfattet i 16 Poster. Til disse føjede han nu en 17., der indeholdt en Anklage mod Sættedommeren, der »ganske har forbigaaet en Del Poster og i Rette Sættelser efter mit udi Dommen indførte Indlægs Indhold«. Selv nærede han ikke nogen Tvivl om, at Rentekammeret vilde skifte Mening, naar det først var blevet gjort bekendt med Sagens virkelige Sammenhæng:

»Disse mine Propositioner er jeg forsikret om er saa kraftige, saa jeg vil allerunderdanigst formode, at de skal dæmpe forskrevne Commendeurs og Borgmesters Angivende for den svenske Envoyé og anden ubevisligen Paastand . . . . Efter slige forhen omrørte Documenter, sambt Lov og Dombs omformeldte ukristelige og ulovlige Medfart imod Kongens Interesse, højberømmelige, allernaadigste Told- og Consumptions Forordningers Overtrædelse, som Commendeuren og Borgmesteren har været hverandre behjælpelige udi Raad og Daad, sambt mig min allernaadigste Konges givne Myndighed betaget, — skulde da vel nogen Dommer i Verden judicere andet, end jeg jo er uskyldig«. Sit Sindelag overfor Borgmesteren lagde Tolderen atter her tydeligt for Dagen. Han udtaler som sin Mening om den gamle Mands Københavnsrejse,

at den kun er foretaget, »fordi han vil overile I høje Herrer og gøre sig skinhellig og uskyldig for de over ham og Commendeuren loughligt erhvervede Domme, formedelst deres voldelige Medfart og uloughlige Bedrifter sambt Kongl. Majsts. Interesses Overtrædelse, og fordi de vel vidste, at om de havde *appelleret* Sagen ind for Oberretten, var de efter Loven bleven haardere straffet . . . . Naar den gamle Gæk først har beskæmmet ærlige Folk, saa skal han siden besmykke sig og gaa fra det igen«. Tolderen gjorde dernæst et ret ubehændigt Forsøg paa at faa Regeringen pekuniært interesseret i sin Sag, idet han meddelte, at han til Udførelse af Processen havde tilbageholdt en Del af Toldindtægten, som det vilde være ham umuligt atter at udrede, hvis Rentekammeret eftergav Borgmesteren og Kommandøren de idømte Bøder. »Skulde ellers I gode Herrer, imod al meenneskelig Formodning forhjælpe Borgmester og Commendeur til Kongl. Naade, at alting skulde dem efterlades, saa har jeg sat paa Processen 200 Rdlr. med Rejser, Forretninger og Dombpenge, og til den Ende er jeg skyldig paa forledene Aars Told 36 Rdlr. og denne første Kvartal 70 Rdlr., er tilsammen 106 Rdlr. Derimod er jeg tildømt for Commendeuren og Borgmesteren mig at betale i rede Penge 245 Rdlr., som jeg har 2de loughlige, usvækkede Domme for, saa gode som kontante Penge, hvormed jeg straks kan betale min resterende Told, om jeg ellers maa nyde den Ret, Gud og Kongen har givet mig i sin allernaadigste Lov. Men skulde Hans Kongl. Majestæt allernaadigst eftergive, imod sin allernaadigste Lov, det som jeg saa redelig med saa stor Møjsommelighed har avangeret ved Lands Lov og Ret, saa kan jeg umuligt betale forskrevne 106 Rdlr. . . . Formoder derfor ydmygeligst, at den gamle Gjek vorder vist hjem igen til sit Brevinsbeger, som er hans Arbejde, naar han er

hjemme, derudi sig forlyster at berøve ærlige Folk deres Ære fra«.

Selv om Tonen i Anders Povelsens Breve saaledes ingenlunde faldt sammen med den, der sædvanligt var raadende i de Skrivelser, der indkom til Rentekammeret, har man dog ikke været blind for, at der i denne Skagens Tolder, trods alle hans Særheder, stak en særdeles brugelig og nidkær Embedsmand, som man i de Tider ikke havde Raad til at kaste Vrag paa. De høje Herrer fik endog Lyst til selv at se ham og anmodede ham derfor om at indfinde sig personlig og fremstille sin Sag for dem. Tolderen, der her fandt et smukt Afløb for sin Rejse-lyst, begav sig straks afsted og naaede ogsaa til København. Man faar intet at vide om Audiensens Forløb; men det følgende tyder paa, at han ikke har skuffet sine høje Foresattes Forventninger.

Rentekammeret maatte dog officielt give ham en Reprimande for den utilladeligt fri Skrivemaade: »Eders Skrivelse, saadan som den er, er her til Cammeret indkommen og forundrer os ikke lidet . . . I erindres, at I Eders Breve til Cammer-Collegio herefter med mere Respekt indretter, end som hidtil sket er, og lader andre Folk derudi for Gjekke og andet være uskjeldet, om I ellers vil, at samme af os her skal læses og antages«.

Rentekammeret udvirkede, at Kongen atter indsatte Tolderen i sit gamle Embede, dog med det Forbehold, »at han herefter ser til, at han enhver med Høflighed beegner, saa ingen sig over hans Forhold med Føje skulle have at besvære«. Han havde imidlertid næppe genoptaget sin Virksomhed, før Regeringen paa ny hængte et truende Sværd over hans Hoved. »Anlangendes de 106 Rdlr., som I melder af nestforgangne og indeværende Aars Told at have indeholden til at udføre en Proces med imod Commandør Palmqvist og Borgmester Fedder Han-

sen udi Skauen, da som Eder lige saa lidet til det ene som det andet herfra er given nogen Ordre, paases deraf Eders Dumbdristighed til at angribe Kongl. Majsts. Penge, hvorfor I straks, uden ringeste Ophold, bemældte eet Hundrede og seks Rigsdaler til Kongl. Majsts. Ambtsforvalter Petter Klein udi Aalborg rig haver at betale, saa fremt I ikke fra Bestillingen skal *suspenderes* og Eder dobbelt Rente deraf efter Cammerets Ordninger paaregnes; hvorom og bemældte Ambtsforvalter med denne Post videre er berettet«.

Men Anders Povelsen forhastede sig ikke; thi da Peter Klein Aaret efter i September 1699 var i København, havde han endnu ikke modtaget Pengene, hvorfor Kammeret paa ny maatte tage Affære og atter sende en Skrivelse til Anders Povelsen, hvori det meddeltes ham, at det havde tilskrevet hans Kautionsmænd, Peter Henriksen og Mads Hansen, og krævet dem til Regnskab for Beløbet. Og endelig i Februar 1700 modtog Peter Klein 126 Rdlr., Renten for 3 Aar udgjorde altsaa 20 Rdlr. Anders Povelsen havde saaledes klarat sine Forpligtelser, og i sine senere Skrivelser til Rentekammeret anstrængte han sig for at komme Kancellistilen saa nær som muligt, selv om han endnu i 1699 betegnede Bøje Hansen som en »hadefuld og vanartig Byfoged«, der ikke vilde indføre Tolderens Tingsvidner i »hans uretmæssige og vanartige Domb, mens mange Gange kastede dem paa Jorden for Retten«. ¹⁾

Samtidigt med, at Rentekammeret saaledes i nogen Maade fik sat Skik paa Tolderen, udstrakte det sin revsende Haand efter Enevold Nielsen og Justitsraad Bartholin.

¹⁾ Denne Dom var efter Tolderens eget Sigende afsagt over ham, fordi han »om Nattetide blev gjort Overlast af en fuld Student, Rasmus Jørgensen, med Bøsseskyden, Husbanken og Larm, da jeg laa udi min Seng paa Toldkammeret«.

Ogsaa her gik Regeringen noget forhastet frem, idet der samtidigt med, at der tilsendtes Enevold Nielsen Ekstrakt af den indkomne Klage fra den svenske Envoyé med Ordre til straks »at indsende til Cammer-Collegio, hvis han havde at fremføre til sit Forsvar«, — paalagdes ham ikke blot at erstatte Kommandøren den Skade, Hermann Mercker havde forvoldt, men tillige at betale 50 Rdlr. i Straffebøde paa Amtstuen i Thisted. Bartholin slap lettere fra det, idet Rentekammeret fandt sig tilfredsstillet med den Redegørelse, han paa dets Forlangende straks indsendte, og hvori han gjorde opmærksom paa, at han kun havde beordret Borgmesteren at være Fuldmægtigen og Tolderen behjælpelig i deres lovlige Forretninger.

I Februar 1698 rejste Kommandøren til Aalborg for herfra at faa Skibslejlighed til Sverrig, og her mødtes han og Enevold Nielsen. Jonas Palmqvist fremviste en kongl. Resolution, efter hvilken han gjorde Fordring paa 1000 Rdlr. i Skadeserstatning. Exborgmesteren søgte at snakke sig fra det og nægtede at have givet Hermann Mercker nogen Fuldmagt, der kunde drage ham til Ansvar for dennes Handlinger, og han foreholdt Kommandøren, »at han som en fornemme Mand af *Conduiter* ikke lod sig fremvise skriftlig Fuldmagt, at han kunde se Fuldmagtens Grænser, og at ingen kan eller tør anse nogen for Fuldmægtig, uden han jo fremviser Fuldmagt«. Men Kommandøren henholdt sig til den ovennævnte Resolution og meddelte endvidere, at hans Skriver, Hans Øhrn, var rejst til Thisted med en Regning paa 1000 Rdlr. Denne Skriver, hvis energiske Optræden ved tidligere Lejligheder er omtalt, fristede ikke til nærmere Bekendtskab, og Enevold Nielsen begyndte derfor at forhandle med Kommandøren. Ogsaa Justitsraad Bartholin, der paa samme Tid var i Aalborg, var interesseret i at faa den farlige Svensker stillet tilfreds, og det endte da med, at Enevold

Nielsen betalte ham 400 Rdlr., og hermed erklærede Kommandøren sig tilfreds. Baade Enevold Nielsen og Landsdommeren følte sig lettet ved dette Forlig og skyndte sig at sende Rentekammeret en Afskrift af Overenskomsten, der var affattet af Palmqvist, og hvori han ophæver al videre Anklage mod Hermann Mercker og Enevold Nielsen, og mortificerer Bartholins Brev til Fedder Hansen, »at det ikke skal komme hannem til någon Hinder eller Præjudiz i någon Mothe«. Forliget er underskrevet af Jonas Palmqvist og Enevold Nielsen, samt som Vitterlighedsvidner af Peter Klein og en svensk Officer, Johan Plandre.

Men Enevold Nielsen skrev til Rentekammeret og jamrede sig i lange Skrivelser over sin ublide Skæbne. Ogsaa her fralagde han sig alt Ansvar for Hermann Merckers Handlinger: »Skulde jeg svare til hans og andres Misgerninger ved Strande, da maatte jeg blive det ulyksaligste Menneske i Verden . . . Da som Gud i Himlen ved, at jeg aldrig saa enten Schauen, Commendeuren eller hans Skib, mindre gjort hannem nogen Ulempe med mig selv eller nogen, som havde min Fuldmagt, — saa formoder jeg i dybeste Underdanighed, at Eders Excellencer og høje Herrer min Uskyldighed andrager, at jeg som en Undersaat af Hs. Majst. ikke uskyldig skal geraade udi Ruin, og finder jeg mig udi en tvivlraadig Elendighed og uskyldig udgiver mine fattige Midler(!), da mig aldrig nogen Forurettelse mod Commendeuren skal kan overbevises.« Hermann Mercker søger at hjælpe ham. Han bekræfter, at Enevold Nielsen aldrig har været ved Skagen eller befattet sig i nogen Maade med det forulykkede Skib. »Ej heller er jeg hans Fuldmægtig, mens han alene har tilsendt mig Forpagtnings Contracten for vedkommende at lade *publicere*, og naar noget forefaldt, hannem det at tilkendegive, saa at jeg af mig selv, formedelst kristen Medlidenhed, har hjulpet

Commendeuren, som nu søger mig saa ilde at belønne. Thi indflyer jeg til Eders Kongl. Majst. i allerdybeste Underdanighed, dog for Guds Skyld af høj Kongl. Naade at tillade mig mod bemeldte Commendeurs haarde Beskyldninger ved Lands Lov og Ret at maa forsvare, hvor da Sagen klarligen skal vorde oplyst. Eders Kongl. Majst. viser herudi en stor Kongl. Naade, som Gud naadig vil belønne!« Ved to Under- og Overrettsdomme blev Kommandøren da ogsaa senere tildømt at tilbagebetale Enevold Nielsen de 400 Rdlr., samt at betale Hermann Mercker den akkorderede Bjergeløn; men da var Jonas Palmqvist i Stockholm og — som det følgende vil vise — næppe i Stand til at tage Hensyn til danske Domstole. —

Den sidste Kamp mellem Tolderen og Borgmesteren i Anledning af den skæbnesvangre Stranding, udkæmpedes hjemme i Skagen. Tolderen krævede de Penge betalt, Borgmesteren efter Sættefogdens Dom var ham skyldig; men Fedder Hansen nægtede at betale, og der paafulgte da en Række Eksekutionsforretninger, alle i den lidt farceagtige Stil, der præger hele Striden. Tolderen afventede ikke Resultatet af Borgmesterens Københavnsrejse, før han første Gang indfandt sig i Borgmestergaarden for at gøre sin Ret gældende. Byfogden, der helst vilde undgaa den Broderstrid, der rimeligvis havde paafulgt, om han havde ydet Tolderen den Hjælp, han i Følge sin Embedsstilling var ham skyldig, meldte sig syg og overdrog sin Myndighed til en Borger ved Navn Peter Peicher, der da sammen med Tolderen og to andre dertil beskikkede Borgere indfandt sig paa Borgmesterens Bopæl, hvor Fedder Hansens Kone modtog dem med den Besked, at hendes Mand var i København, og hvis Rentekammeret ikke ophævede Sættefogdens Dom, skulde

Tolderen faa sine Penge med lovlige Renter for fire Maaneder. Anders Povelsen protesterede og sagde, at »Borgmesters Kjærestes Paastand havde aldeles ingen Grundvold, mens kun var idel Udflugter«. Han fandt dog heri ingen Tilslutning hos de øvrige Eksekutorer, og de uvelkomne Gæster forlod atter Gaarden. Men da Borgmesteren kom hjem uden at have faaet Rentekammerets Støtte for sin Sag, indfandt de sig atter og krævede Betaling i Mindelighed, men Borgmesteren vilde aldeles ikke forhandle med dem, og de opsatte da foreløbig Forretningen for at gøre Overslag over, hvor meget af Borgmesterens Ejendom, der skulde udvurderes, for at Rekvirentens Fordring kunde dækkes.

Ved samme Lejlighed optegnede Tolderen de sørgelige Rester af den rige Vinladning, der i sin Tid var bragt op i Toldergaarden, »og befandtes da alene i den østerste Jordkælder $\frac{1}{2}$ Oxehoved Frontiniach, fordærvet, $\frac{1}{2}$ Oxehoved rør Vin, 2 halve Oxehoveder fransk Brændevin og $\frac{1}{2}$ Oxehoved Vineddike. Saa tilspurgte Tolderen Borgmester ad, hvor de 17 Lsp. uarbejdet engelsk Tin var af bleven, som tillige med Vinen og Brændevinen var indlagt i et Kammer under Rettens og Toldstemplets Forsegling, hvortil Borgmester svarede, at det var bortsolgt til Aalborrig«.

Endnu tre Gange mødte Tolderen forgæves med sine Vurderingsmænd; men Skagboerne havde en saadan Respekt for den overmægtige gamle Borgmester, at da han nægtede dem Adgang til sin Lejlighed, gik de hjem igen, trods Tolderens Vrede og Trudsler om Klager til Stiftamtmanden. Først efter at denne gentagende Gange havde givet Byfogden skarp Ordre til at gøre Alvor af Sagen, tog de forskræmte Borgere Mod til sig og mødte op for sjette Gang. Om den paafølgende Forretning be-

retter de nævnte Borgere, »at vi først i Mindelighed begjærte rede Penge efter Dommens Indhold for 110 Rdlr., som Borgmester nægtede med største Modstand. Derefter begjærte vi, han vilde give os Anvisning udi Løsøre, iligemaade nægtede han med mange Forhindringer og Udflugter aldeles ikke vilde lade sig bekvemme af os venskabelig med det gode, — hvilket alt Tolderen bad os drages til Minde. Derefter gjorde Tolderen os Anvisning udi Løsøre i Borgmesters Gaard, blev saa udvurderet for 25 Rdlr. og 2 Mark, som blev urørt staaende. I det samme forholdt Borgmester os den ene Vurderingsmand, Jep Christensen, som derudover faldt os fra og lod sig af Borgmester afvise. Saa og indelukte han hannem hos sig i sin liden Stue og tog Nøglen ind til sig, hvorudover vi to Mænd med Tolderen maatte afvige med uforrettet Sag. Nogen Stund efter kom vi atter tilbage, og Byfogden os Søren Buesen ordinerede udi den undvigte Jep Christensens Sted. Befandt vi da alle Dørene paa Huset at være tillukte og i Laase, tov Stunder før Solens Undergang. Bankede saa Tolderen tre Gange paa Døren paa Huset og ej kunde blive indlukt. Begjærte han da, det udvurderede Gods maatte være hannem følgtagtig, svarede da Borgmesters Tjener Anders Nielsen paa en Svale, at Borgmester sof og ej kunde faa det ud, fordi han sof. Nok spurgte han, om Tolderen havde ladet det afskrive paa Dommen med Mændenes Hænder under, hvortil Tolderen svarede nej. Herudover var Tolderen forarsaget at maatte falde fra forskr. vurderede Gods, tilmed som Borgmester ej vilde tilstede nogen Udlæg i Løsøre i Mindelighed.

Saa gav Tolderen Anvisning paa Rollingshuset, kaldes Toldergaarden, hvorefter vi udlagde til Hs. Kongl. Majst. og Tolderen samme Rollingshus med alt, hvis søm- og

nagelfast er, for 120 Rdlr.¹⁾ til fuldkommen Betalings Erlæggelse, som Tolderen foregav maatte godtgøres efter Opskrift paa Dommen efter seks Gange æsket Udlæg, og Borgmester altid havde søgt Udflugter. De overblevne 10 Rdlr. haver Tolderen fra sig at levere, naar Huset hannem efter Loven vorder tilfalden, og saaledes skal Kongl. Majst. og Tolderen for forskr. 110 Rdlr. fuldkommen være berettiget udi forskr. Rollingshus til Betalings skadesløs Erholdelse.

Nok bankede Tolderen trej Gange paa Dørene og begjærte Nøglen til Kjeldereren, hvor Commendeur Jonas Palmqvists Vin og fransk Brændevin var indlagt, svarede da en Pige inden for Døren, at de ingen Nøgle havde dertil. . . . Saa gjorde vi Kongl. Majst. og Tolderen fuldkommen Udlæg at være berettiget og prioriteret fremfor alle andre forskr. Commendeurs Creditorer udi hans til Borgmesters i Behold værende Varer«.

Om Tolderen blev Ejer af den omstridte Toldergaard eller Borgmesteren foretrak at betale med rede Penge, fremgaar ikke af denne Sag, heller ikke meddeles der noget om, hvorvidt den lige saa omstridte Vin tilfaldt Anders Povelsen.

Aarene 1697—1700 har været en for Skagboerne bevæget Tid, hvis Begivenheder havde berørt alle fra den fattige Borger, der fik »Hulesaarene« i Hovedet, til den fornemme Borgmester, hvis Rolle ved Stridens Afslutning var udspillet, idet han opgav Borgmesterstillingen og efterfulgtes af Tolderens Ven, Hermann Mercker.

¹⁾ Borgmester Fedder Hansen havde 1667 købt Toldergaarden med fl. Ejendomme for 190 Rdlr. Se Saml. til jysk Hist. og Topografi II Række, I Bind, S. 382—83.

Og Tolderen selv blev en mægtig Mand. I Begyndelsen af Aar 1700 udkastede han en omfattende Plan til Ordning af Toldvæsenet paa den nørrejydske Ø. Forslaget gik i det væsentligste ud paa, at Toldforretningerne i Skagen, Hjørring og Frederikshavn skulde slaas sammen til een, og Anders Povelsen selv skulde være Indehaver af det store Embede.

Atter her viste Regeringen, at den ikke nærrede nogen Tvivl om Tolderens Duelighed. Den gav Planen sin fulde Tilslutning, og Anders Povelsen kunde nu, om han ej i Mellemtiden havde skiftet Sind, hjemføre »Kohnan« fra Salling.

Derimod gik Jonas Palmqvist hjemme i Sverrig en noget tristere Skæbne i Møde. Det var ikke Strandingen, han blev draget til Ansvar for. Det blev ganske vist ikke oplyst, hvorledes det forholdt sig med det falske Fyr. Den danske Regering havde tilskrevet den Tilsynshavende ved Fyrvæsenet paa Skagen og Anholt, dydædle Matrone Cathrina Bonum, der efter sin Mand, sal. Lars Eskesen, havde arvet Bestillingen, og befalet hende at undersøge Sagen; men i sin Forestilling til Kongen havde Kammeret udtalt sig tvivlende om dette Punkt i de Svenskes Beretning, og det ses ikke, om der kom noget ud af Cathrinas Undersøgelser. Hun havde ved tidligere Lejlighed vist Tilbøjelighed til at søge slige Ulykkers Aarsag i »Guds store og strænge Himmelstorme og Højvande« og har muligen løst denne Opgave paa samme Maade.

Men for sit Forhold til den engelske Flaade i Kanalen blev Palmqvist stillet for Admiralitetsretten. Denne tøvede med at anvende Søartiklerne i al deres Strængthed mod ham, idet man vel indsaa det urimelige i en Kamp mellem saa ulige Modstandere som *Spes* og Englands samlede Sømagt. Den forespurgte sig derfor hos Kongen, hvor Sagen d. 22. Oktober 1698 afgjordes for Justitsie

Revisionen. Man fandt her, at Palmqvist »som en retskaffens Officerare ej burit sig åth ved detta de Engelskes Annfall«, hvorfor det paalagdes Admiralitetsretten at »anse detta Förseende af en sådan Beskaffenhet, och i den Måttan afdömma Saken och *publicera* Dommen«, som dog, før den eksekveredes, skulde underkastes Kongens Prøvelse. I Følge heraf dømte Admiralitetsretten den paafølgende 23. November Palmqvist fra Livet.

Sagen kom derefter atter for i Justitsie Revisionen d. 8. December samme Aar. Her fremhævedes det da, at Sagen angik intet mindre end »Kongl. Majsts. Højhed og uindskrænkede Ret udi Søen, den ingen Potentats *Prætentioner* til nogen Del er undergivent«. Palmqvist burde derfor rettelig være dømt fra Ære, Liv og Gods, men man nøjedes dog med at stadfæste Dødsdommen, — der over for Engelskmændene skulde understrege, i hvor høj Grad man i Sverrig misbilligede Kommandørens Fejghed, der ellers af Englænderne kunde udtydes som Eftergivenhed over for deres Højhedskrav. Det var denne Forestilling, man frem for alt vilde kuldkaſte, og dette mente man da lettest at opnaa ved at dømme den Mand til Døden, der havde bøjet sig for det uberettigede Krav. Palmqvist kunde altid senere faa Naade af Kongen. Men Admiralitetsretten, der ikke havde opfattet denne noget udviklede Metode til en national Æresoprejsning, og derfor havde ment, at Forseelsen kunde sones ved Suspension, fik en stræng »Skrapa« for sin Klodsethed.

Palmqvists Brødre, der følte sig beskæmmet af den Plet, der her var sat paa deres unge Adelskjold, ansøgte Karl XII om Benaadning for den uheldige Kommandør, og Kongen selv fremhævede, at »Palmqvist ellers forholdt sig meget vel og var blandt de bedste Søofficerer«. Jonas Palmqvist døde da ogsaa først fire Aar efter i Stockholm, d. 2. Februar 1702.

Da havde den danske Regering, der viste Besætningen fra *Spes* saa megen Velvillie, selv prøvet, hvad det var at kæmpe mod Svenskerne og Slægten Palmqvist, der med Hæder deltog i Karl XII's Krige.

Hovedkilden til nærværende Skildring er en Pakke Dokumenter i Rigsarkivet i København (den trykte Fortegnelse over Rentekammerets Arkiv S. 144). Desuden er benyttet forskellige Rentekammer-Protokoller med Bilag samt Meddelelser fra Rigsarkivet i Stockholm.

Otte Offesen Skram.

Af Oberst Emil Madsen.

Medens de fleste jydsk Adelsmænd, især af den lavere Adel, holdt sig hjemme og ikke strakte deres Interesser synderlig vidt ud over det Sogn, hvori deres Herregaard laa, og medens de danske overhovedet ikke kan siges efter Reformationen at have deltaget meget i Rejser i Lande udenfor Evropa, er der dog nogle ganske enkelte Undtagelser, og blandt disse kan nævnes Otte Offesen Skram, der er bekendt baade ved en farefuld Rejse i Syrien og det hellige Land og ved et tragisk Endeligt.

Han blev født Marie og Magdalene Dag (22. Juli) 1569 paa Hammergaard¹⁾, der laa i Hammer Sogn, omtrent 3 $\frac{1}{2}$ Mil V. t. N. for Horsens, i Grænsen af de dengang stærkere fremtrædende Hedeegne. Den ejedes af hans Fader Offe Skram, der atter havde arvet den efter sine Forfædre, i hvis Slægt den mest fremtrædende var den berømte Søhelt Peder Skram. De hørte til den Familie Skram, der førte en halv, sort Enhjørning i hvidt Felt i Vaabenet samt 13 sorte og hvide Faner paa Hjelman,

---

¹⁾ Lauritzssøn, Ligprædiken over Otte Skram, Kbhn 1607.

og de var fjernt beslægtede med den berømte Frans Brockenhuus, idet dennes Søn Lavrids var gift med Peder Skrams Datter Karen.

I Modsætning til den sædvanlige Skik hos Adelen, blev Otte Skram opdraget i sit Hjem, hvor der holdtes Skolemester til ham, indtil han var 12 Aar. Da døde hans Fader, og hans Moder sendte ham saa til Rostock, hvor han fik videre Undervisning, formentlig ved det derværende Universitet, i to Aar. Han blev derpaa kaldt hjem og anbragt som Smaadrenge hos Kong Frederik II. I dennes Tjeneste var han i tre Aar.

Ifølge den Fremstilling af hans Rejser, der haves udarbejdet efter en af ham selv ført Dagbog¹⁾, blev han paa en Herredag i Kolding forskreven til den østerrigske Friherre Georg Christoph Theuffel og fulgte saa med denne til Wien. Her kom han til Friherre Vilhelm af Thonhausen og deltog med ham i det Tog, som Ærkehertug Maximilian foretog i Polen 1587²⁾. Den polske Konge Stephan Bathory var død d. 12. Decbr. 1586, og den derved bevirkede Nødvendighed af et nyt Kongevalg fremkaldte Adsplittelse i Partier, ganske i Lighed med, hvad der havde fundet Sted ved den afdøde Konges Tronbestigelse. Af Tronprætenderne var de betydeligste den ovenfor nævnte Ærkehertug Maximilian, Broder til Kejser Rudolf II, der understøttede ham fremfor hans Broder Matthias, som ogsaa søgte Valg, og Hertug Sigismund af Sverig. Maximilian blev valgt af et Parti, hvis Hovedmand var Hofmarskalken Andreas Zborovski, Sigismund derimod af et andet og større, hvis Hovedmand var Storkansleren Zamoiski.

¹⁾ Gle. kgl. Samling, Kv., Nr. 3084. Nye kgl. Samling, Kv., Nr. 2121 og 2122.

²⁾ I Ligprædikenen staar der urigtig, at det var med Theuffel, han udførte Toget.

Maximilian besluttede at støtte sit Valg ved Vaabenmagt. Han samlede Tropper ved Oppeln i Schlesien og rykkede med disse, ca. 6000 Mand, forstærkede med en Del af hans polske Tilhængere, midt i Oktober frem mod Krakau, hvor Rigsklenodierne opbevaredes, og som han derfor vilde bemægtige sig. Krakau havde dog Besætning af Modpartiet, og efter to frugtesløse Angreb paa Krakaus Fæstningsværker maatte han trække sig tilbage med betydeligt Tab. Under hans Belejring af Krakau var der falden saa svær Regn, at Hestene stod i Vand til Bugen, og flere af Hundene, der var bundne til Rustvognene, druknede. Dette i Forbindelse med slet Drikkevand havde fremkaldt megen Sygdom i Hæren, og da der straks efter Belejringen indtraf strengt Vintervejr, bidrog alt dette til at formindske Antallet af Ærkehertugens Soldater. Maximilian trak sig da tilbage til Czenstochov (Czestochowa) (nu i russisk Polen, ca. 11 Mil Ø. t. N. for Oppeln), og efter Beretning af en af Historieskriverne skal der her være bibragt ham et yderligere Tab af Zamoiski i en Fægtning den 25. Novbr.¹⁾, medens dette dog ikke omtales i Otte Skrams egen Beretning.

Imidlertid var Sigismund kommen til Danzig den 1. Oktbr. og naaede derpaa Krakau den 9. Decbr., efter lykkelig at have undgaaet Maximilians Bestræbelser for at spærre ham Vejen. Her blev han kronet og overdrog derpaa Zamoiski videre at forfølge Maximilian, som efter at have ligget stille nogen Tid i Vinterkvarter, var gaaet ud af Polen og ind i Schlesien til Byen Pitschen (Bycsyn) tæt ved Grænsen, i Hertugdømmet Brieg (ca. 7 Mil N. t. Ø. for Oppeln). Zamoiski overskred Grænsen, angreb og slog i Nærheden af Byen Maximilian den 24. (25.?)

---

¹⁾ Massuet, Histoire de Pologne et du grand duché de Lithuanie, Amsterdam 1698, 242.

Januar 1588. Ifølge Otte Skrams Beretning synes denne og hans Herre straks derefter at have søgt Tilflugt i Breslau, medens Maximilian indesluttedes i Pitschen, hvor han derpaa maatte give sig fangen og ikke slap fri før end i 1589.

Hertugen af Brieg og Biskoppen af Neisse(?)¹⁾, hvis Lande var blevne krænkede og hærgede ved Polakkernes Indfald, samlede Tropper for at værne Grænsen, og blandt disse fik Otte Skram og hans Herre Ansættelse. Da Polakkerne imidlertid ikke kom igen, aftakkes Grænsetropperne efter tre Maaneders Forløb, og Otte Skram rejste da tillige med sin Herre gennem Prag, hvor Kejseren da holdt Hof, tilbage til Wien.

Senere samme Aar blev Otte Skram af sin Herre atter sendt til Breslau for at hente hans dør efterladte Heste og Rustvogne, og paa Tilbagevejen holdt han nogle Dage Rast paa hans Herres Gods i Immendorf.

Formodentlig i den Hensigt at søge Tjeneste hos Philip II, der den Gang som saa ofte lod hverve, fulgte Otte Skram i 1589 sin Herre paa en Rejse i Norditalien og derfra, da ingen Antagelse paafulgte, tilbage til Wien.

Her blev Otte Skram aftakket det følgende Aar, og han kom derpaa til at rejse til Konstantinopel med den kejserlige Gesandt Wolff Ehrenreich Strein til Schwarzenau, der skulde bringe Sultanen den ved Vaabenstilstanden 1562 og Freden 1566 bestemte Tribut.

I Konstantinopel blev Otte Skram til 1591, da han besluttede sig til med tre Rejsefæller, der ikke findes navngivne, at drage som Pilegrim til det hellige Land. Ifølge hans Ligprædiken skal han foruden dette ogsaa have besøgt Sinai, Alexandrien, Kairo og først være

¹⁾ I Otte Skrams Beretning staar Nois.

kommen tilbage til Danmark efter i alt 12 Aars Fraværelse; men hans egen Beretning omhandler alene hans Rejse i det hellige Land og i tilstødende Dele af Syrien, hvorefter den kortelig uden Angivelse af Aarstal nævner hans Tilbagekomst til Danmark.

Det er saaledes kun denne Del af hans Rejse, af hvilken der her kan gives en Fremstilling.

Rejsen begyndte uheldigt. Han havde betinget sig Plads om Bord paa et tyrkisk Skib, der skulde afsejle den 11. Juni, men han og hans Rejsefæller blev forsinkede ved at maatte vente paa deres Pas, saa at Skibet var afsejlet, da de kom for at gaa om Bord. De to af hans Fæller fik det indhentet i en Baad, men selv maatte han med den tredie Rejsefælle leje et lille Sejlskib og sejle efter det større Skib i en forrygende Storm. De naaede det i Rodosto, og, da de kom om Bord, undrede man sig over det Vovestykke dels at sejle i saa haardt Vejr og dels at have betroet sig til Tyrkerne i det lille Skib, der godt kunde vide, at de havde mange Penge hos sig. De sejlede saa fra Rodosto, anløb Gallipoli, Stanchio (Kos), Rhodos og Alexandrette (Iskenderun), hvor de gik om Bord paa et andet Fartøj, der bragte dem til Jaffa den 6. Aug., efter at de en Tid havde sejlet omkring, uden at Søfolkene ret vidste, hvor de var. Undervejs var de i Nærheden af Rhodos blevne truede med, at der var Maltesergalejer i Farvandet, og for dem var de tyrkiske Søfolk meget bange. Fra Jaffa red han til Jerusalem, hvor han besøgte alle de hellige Steder, ligesom han havde gjort det i de Stæder, de havde anløbet paa Rejsen, gjorde en Udflugt til Bethlehém, og blev af Franciscus de Hyspello, Jerusalems og det ganske hellige Lands apostoliske Kommissarius slagen til Ridder af den hellige Grav, hvorved han erhvervede sig Ret til at bære det hellige Kors, den hellige Gravs og Sct.

Georgs Insignier. Han beskriver den hellige Gravs Kirke som da meget forfalden, da Tyrkerne ikke vilde tillade nogen Istandsættelse.

Fra Jerusalem red han den 5. Sept. til Damaskus, besøgte paa Vejen de hellige Steder ved Genesareth Sø samt Jordanfloden og kom lykkelig frem uden at blive forulempet af de omstrefjende Beduiner eller Arabere, hvis Fjendskab til Tyrkerne var saa stort, at de ikke gav hverandre nogen Pardon, naar de fik dem i deres Magt.

I Damaskus skiltes han fra sine Rejsefæller og red alene over Libanon til Tripolis (Tarabulus). Han havde forskaffet sig et væbnet Følge, da Vejen var meget usikker, og han kom heller ikke frem uden Kamp. Han traf først en Høvding, som han betalte en Sum Penge for at faa Lejde, og da han første Gang blev angreben af en Bande, hjalp denne Høvding ham igennem uden Kamp; men, da han noget derefter blev standset af en anden Bande, maatte han slaa sig igennem. Flere af hans Følge blev dræbte, og Røverne tog deres Bagage, som de dog fik en Del af tilbage, da det tilsidst lykkedes dem at drive Røverne paa Flugt.

Fra Tripolis sejlede han til Alexandrette og led paa denne Strækning under en svær Storm, der tvang Søfolkene til at kappe begge Masterne paa Skibet og kaste meget Gods over Bord.

Fra Alexandrette gjorde han en Udflugt til Antiochia og til Aleppo og fik, da han kom tilbage til Alexandrette, Plads om Bord paa et Skib, der havde hjemme i Marseille.

Med dette Skib sejlede han da til hin By. Mellem Cypern og Kandia blev det den 11. Novb. angrebet af 4 Galejer, med hvilke Skibet vekslede Skud, indtil det blev Nat, da det undkom ved, at det blæste op, saa at Galejerne ikke kunde følge det; men der var sket Tab

af Mandskab, og Skibet havde lidt megen Skade. Det maatte derfor anløbe Kandia for at faa den lidte Skade afbødet, men truedes endnu anden Gang af en lignende Fare, idet det under Sardinien blev forfulgt af nogle Galioter, der søgte at angribe Skibet; men det undslap dem, da det naaede Korsika.

Ifølge Otte Skrams egen Beretning kom han den 15. Dec. 1591 til Marseille, rejste derfra til Genua og Venedig, hvorfra han naaede Danmark gennem Wien, hvor han forblev til 30. Juli 1592, Prag, Dresden, Magdeburg og Holsten.

De i hans Ligprædiken omtalte videre Rejser til Sinai og Ægypten har saaledes vistnok været en senere Rejse, om hvilken der ikke haves Beretning.

Da han endelig var kommen hjem, synes han at have slaaet sig til Ro paa sin Fædrenegaard og at have levet der ugift, som der siges, kun med sine daglige Tjenere og Folk, indtil den for ham ulykkelige Dag den 20. Jan. under Snapstinget i Viborg 1606 oprandt. Han var paa den Dag bedt til Mogens Kaas' Bryllup i Viborg. Det blev holdt paa Adelsgaarden, som var en Gave af Frederik II, skænket 1586, og som laa ved den nuværende Bispegaards N.-V. Hjørne i Flugt med dens vestlige Huslænge, hvor der nu er Have¹⁾. Efter at have været til Stede dér i nogle Timer, vel omtrent fra Kl. 1 til Kl. 5 Em., vilde han gaa hjem til sit Logis i Sct. Matthiasgade og lagde sin Vej gennem Nytorvsgyde. Her i det dengang meget snævre Stræde mødte han en Præst, Hr. Søren fra Torning, som han synes at ville have haft til at gaa af Vejen for sig, og med ham kom han i saa heftig Ordstrid, at de greb til Vaaben. Otte Skram drog sit Væрге, men Præsten berøvede ham det ved at indvikle det i sin

1) Ursin: Stiftstaden Viborg, Viborg 1849, 32, 145.

Præstekjole, og Præsten gav ham derpaa Banesaar¹⁾. Han blev ført ind i Oluf Brockenhuus' Gaard og døde kort efter kun 36¹/₂ Aar gammel. Ifølge Ligprædikenen skete Ulykken tæt ved denne Gaard²⁾. Han blev begravet i Viborg Domkirke den paafølgende 26. Januar. Præsten rømte fra Danmark, kom i svensk Tjeneste og skal mange Aar efter være kommen til Torning under Krigen med Sverig og skal da have skrevet under Bladet paa et Bord, som længe derefter fandtes i Præstegaarden³⁾.

Præstens Navn og Hjemsted angives forskelligt. I en Tilføjelse til den foran nævnte Beretning om Otte Skrams Rejse staar, at Præsten var fra Hornum, idet Peder Hansen Resen i en Fortale til en dansk Oversættelse af Erik Krabbes i 1557 til det tyske Sprog overførte Valdemar II's jyske Lovbog kalder ham saaledes. I en Skrivelse fra Christian IV, der giver Otte Skrams Broder Hans Ret til at foretage Forfølgelse af Sagen, uagtet seks Uger var forløbne, efter at Gerningen skete, kaldes Præsten Hr. Erich Søffrensen i Torning. Efter de Undersøgelser, som Forfatteren Aakjær har foretaget, maa det antages, at han har tiltraadt Kaldet i Torning 1602, og at han er den samme som den, der under Navnet Ericus Severinus Hingius har indleveret til Biskoppen i Aarhus et Prøveskrift, en Eksamensstil, og at han var en Søn af Præsten Søren Mikkelsen i Hinge, der døde ca. 1596⁴⁾. Hans Efterfølger i Torning, Anders Pallisen, tiltraadte sit Embede i Slutningen af 1606.

¹⁾ Ursin: I. c., 308.

²⁾ De fleste Adelsgaarde laa i øvrigt i Riddergade.

³⁾ Wiberg: Præstehistorie, III, 359.

⁴⁾ Aakjær: Steen Steensen Blichers Livs-Tragedie, Kbh. 1904, II 73—77.

Nogle Oplysninger om Stændervisens Tilblivelse.

Meddelte af Ida Falbe-Hansen.

I forrige Bind af dette Tidsskrift har Hr. Postexpedient C. Klitgaard optrykt og kommenteret den gamle jydse Stændervise. Visen har jo flere Gange været trykt, altid dog med nogle Ændringer, og der har ved flere af Versene været Tvivl om deres rette Lydelse.

Da jeg er saa heldig at være i Besiddelse af Withs Opskrift af Visen tilligemed hans Redegørelse for dens Tilblivelse, samt en Række Anmærkninger til de fleste af Versene, antager jeg, det vil have sin Interesse for Tidsskriftet at kunne meddele disse Aktstykker, der vel nok bliver de mest autentiske, som nu kan fremføres i denne Sag.

Withs Brev er rettet til Professor Peder Hjort, hvis Døtre engang har foræret mig det. P. Hjort fik i sin Tid mange onde Ord for sin Offentliggørelse af Breve, saa det kan sikkert ikke undre, at jeg har holdt dette Brev tilbage, især da With udtrykkelig paalægger sin Ven ikke at gøre det bekendt. Men da Visen nu paany er kommen frem paa flere Steder, er det sikkert rigtigst ikke at tilbageholde Withs Oplysninger. At optrykke hele Visen er der ingen Grund til, da Afvigelserne mellem den af Hr. Klitgaard meddelte og Withs egen Tekst ikke er store; de væsentligste skal nedenfor anføres.

1. Brev fra With til P. Hjort om Stændervisens
Tilblivelse.

Kjære Ven.

Hermed følger det belovede *Ecce quam bonum* og endog med *Noter* til¹⁾, da du ellers ikke vilde kunne forstaae mange *Vers*. Da der existerer over 100 Exemplarer af denne *Vise*, der i sin *Tid* foraarsagede saa megen *Omtale* her i *Jylland*, at der endog blev udlovet 50 *Rd.* i *Douceur* til den, der vilde angive *Forfatteren*, saa finder jeg ingen *Grund* til at paalægge dig noget *Baad* i den fri *Raadighed* over samme. Kun beder jeg dig ret indstændig at forhindre, at den bliver trykt. — Om et hundrede *Aar* kan den maaske som et *Curiosum* finde *Plads* i et *Maanedsskrift*, men saalænge nogen af de omtalte *Personer* lever, var det en *Skam* at gjøre den bekjendt. — *Anledningen* til *Visen* var forresten meget uskyldig. *Provst Hald* og jeg sidde en *Aften* ved *Spisebordet* i *Klubben* ligeoverfor hverandre. Der blev sunget. *Fjelstrup* sad ved *Siden* af mig. Da sang *Hald* over til mig: *Sig Fjelstrup ei forene vil*, hvad skal man dertil sige (*Fjelstrup* havde talt imod *Stændernes Forening*), hvortil jeg svarede i *Sang*: *Saa lad ham gaa ad Helved til*, thi der er *Tvedragts Rige*.

Fjelstrup lo og bandede paa, at det ikke var noget *Impromptu*, hvilket vi dog forsikrede. *Dagen* efter blev dette omtalt ved et *Spilleparti* hos *Fleischer*, og vi fortsatte *Spøgen* med at gjøre *Vers* om hverandre, som vare tilstede. *Agent Nielsen* gik forbi paa sin sædvanlige højtidelige *Maade*, og da digtede jeg *Vers*et Nr. [35]²⁾, som vakte megen *Latter*. *Siden* blev

¹⁾ Disse *Noter* følger herefter.

²⁾ Tallet i *Parenthesen* er *Versets* Nr. i *Klitgaards* *Udgave*. *With* har et andet Nr., da *Versenes* *Rækkefølge* og *Antal* er forskellige i de forskellige *Afskrifter*.

adskillige Vers om andre tilføjede, dog blev intet skrevet; men Apotheker Dallerup, som boede ligeoverfor Fleischer og i Huus med Hald og mig og som dengang endnu ei var Deputeret, men laae i Cuur for Gigt i Viborg, fik disse Vers at høre og skrev dem op. Ved Sessionernes Slutning vare de fleste besungne, og Hald syntes da, at alle skulle skee lige Ret og satte Vers om de øvrige til. Dallerup gav os to, Hald og mig, en Afskrift og lovede at holde Visen hemmelig, hvilket vi andre naturligvis ogsaa lovede. Jeg har holdt mit Ord indtil nu og aldrig før meddelt en Afskrift af samme; men Hald viste den strax til Dahlstrøm, da Ørsted besøgte ham, og gav ham Afskrift. Ligeledes fik enkelte i Aalborg Afskrifter. Dallerup udstædte Afskrifter i Thisted, blandt flere en til Bylov i Thisted. Han meddelte Afskrift til Forvalter Terndrup, der reiste om i Jylland og købte Stude for Kammerherre Ahrensdorff og Major Ingversen, og ved ham blev Sangen som ved en Løbeild udbredt over hele Landet. — Du vil heraf se, at det er meget imod min Villie, at Sangen er bleven bekjendt. Af Versene vedkender jeg mig kun Authorskab til . . .¹⁾. — Nr. [61] er af Kammerraad

1) De Vers, With her nævner, er i Klitgaards Udgave i forrige Bind betegnede som Nr. 7, 17, 19, 22, 23, 26, 27, 28, 31, 33, 35, 37, 38, 42, 50, 52, 53, 55, 57, og 60. Desuden det i Klitgaards Indledning S. 143 anførte Vers, der her lyder saaledes:

Peer Vendekaabe saa I sist,
Peer Hald han ellers hedder;
En Heel han bliver ej forvist,
Derpaa jeg tusind vædder.

Og endelig følgende Slutningsvers, som Klitgaard ikke har faaet med:

Captainen for den hele Hær,
Som holder alle sammen,
Det er vor Præsident saa kjær,
Han er vor Stolthed. — Amen!

Forsamlingens Præsident var Professor Jo. Fr. Schouw.

Christensen. Nr. [59] saavidt jeg husker af Fleischer. Resten er af Hald. Denne sidste Oplysning om Authorskabet er for Resten kun for dig og, om du vil, enkelte særdeles paalidelige Venner, Ex. Wegener.

Din hengivne
J. With.

2. Withs Noter til »det ny Ecce quam bonum« 1838.
- Vers 3. Rummelhoff kom midt i Sessionen 1838; var med i Constitutions Sagen, hvor han vred sig meget for at synes liberal uden at støde Commissairen.
- V. 6. Kammerraad Christensen. Han ivrede meget imod, at Horsens Veiermølle fik Privelegium paa Meelmaling. NB. Han var selv Møller.
- V. 8. Hvem der menes med Ræven, erindrer jeg ikke, men det er enten Fjeldstrup eller Mylius her sigtes til.
- V. 14. »Tei«, saaledes udtalte Tøstesens Ordet »tag«. Han klagede over, at man i hans Egn maatte give Lagie paa Kaabertegn i Amtstuen og vilde derfor have dem afskaffede; han stod alletider paa Møllernes Ret¹⁾.
- V. 16. Redlefsen fra Lø Herred synder for Ribe indgav et Forslag, at Fruentimer skulle være myndige med det 25. Aar; men det faldt igjennem. For Resten meget simpel Person.
- [V. 17. Hvad Visdom er i den Tobak etc.]
- V. 19. Biskop Ølgaard, som talte mod Skolemesternes Kaars Forbædring og mod, at Forsamlingen vilde indlade sig paa Finantssagerne.

---

¹⁾ Verset lyder i Withs Opskrift saaledes:

Tei Kaabertegn, tei Lagie væk,
Og Tøstesens hoverer;
Men giv hans Møllevand et Knæk,
Han grimmig harangerer.

- Vers 23. Kammerjunker Mylius, hvis Forslag alle gik ud paa at lette private Laan.
- V. 26. la Cour til Tinggaard, nu paa Stensmark, havde kun Sands for Vesteregnet og Huusbønder. Han ivrede meget imod Bønderkarlenes Emancipation.
- V. 27. la Cour paa Skjærsø indgav paa een Dag 4 Forslag om de vestindiske Besiddelser og Frederiksborg Stutteri m. m. og om at nedsætte Diæterne til det Halve. — Alt faldt igjennem.
- V. 28. Ostenfeldt blev regjeret af Fjelstrup. Naar han talede, hævdede han stundom Hovedet bagover, som naar en And drikker.
- V. 35. Agent Nielsen havde Knuder og Ligtorne paa Benene. Hans Støvler fik derved mange Buler lig Organer paa en Hjerneskal.
- V. 38. Inspektør Birk havde ikke talt et Ord før i Matrikel Sagens endelige Behandling, hvor han stillede 5 Amandemens, som alle gik igennem, uden at han eller nogen anden havde omtalt dem.
- V. 40. Herved sigtes til, at Peder Winther, da han førstegang spiste ved Commissarii Bord 1836, sad ligeoverfor mig. — Han vilde begynde med en Snaps og skjænkede af Vandflasken; men gjorde et skrækkeligt Ansigt, da han fik Vand i Munden istedetfor Brændevin. Siden bemærkede jeg, at han holdt Øie med mig og gjorde ligesom jeg. Vi fik Gélée i udhulede Apelsinskaller, og nu lod jeg, som om jeg slugte det Hele, og ganske rigtig aad P. Winther Skallen med. Men du skulde have seet hans Ansigt.
- V. 42. Herved sigtes til Bruun, som, da han førstegang var i Stænderne, forekom os noget for zierlig.
- V. 45. Jesper Sørensen True var en meget comisk, men dog selvstændig Mand.
- V. 49. Lüttichau kunde aldrig taale, at der blev talt et

ondt Ord om de Ingenieur Officerer, som vare ansatte ved Chaussee Anlægget.

- Vers 52. Warming, Deputeret fra Ribe, snusede idelig med en meget lærd Mine.
- V. 55 og 56 og Varianten S. 152 her. Med disse 3 Strofer har det en egen Sammenhæng. Jeg gjorde Nr. 1 om min Ven Hald og sigtede derved til hans Andragender om Jøderne og om Løstgigheden, som begge faldt. Han antog den sidste Linie: »Eiheller dæmpe Lysten« for at sigte til hans egne kjødelige Lyster og vilde derfor have et andet Vers. Derpaa skrev han selv Nr. 2, men da jeg fandt, at han havde roest sig selv vel meget, skrev jeg Nr. 3 og sigtede derved til hans totale Forvandling fra servil til liberal, cfr. Adresse Discussionen.
- V. 57. Kolby havde ofte det Uheld, at han glemte sin Lectie, da slog det Sludder for ham og han vred sin Krop i ganske besynderlige Stillinger.
- V. 59. Schütte blev engang ved en Protocol Oplæsning beskyldt for, at han ikke havde rigtig opfattet et Foredrag, herved blev han hidsig og gav sig til at skænde paa Forsamlingen.
- V. 60¹⁾ og 61. Procurator Sørensen var 2den Secretair, en heel comisk Person. Alt hvad han yttrede fremkom i meget korte Sætninger og begyndte eller endte med de Ord: »det er vist«. Schütte kaldte ham Collegus, ei Collega, og under dette Navn gik han. Han kunde ikke oplæse Protocollen formedelst sit tykke Mæle, altsaa oplæste Schütte alt, og Collegus pegede kun med Fingeren paa de løse Blade, hvor enhvers Foredrag begyndte, for at disse kunne komme i chronologisk Orden.

---

¹⁾ Vers 60 i Withs Opskrift har i første Linie: Hr. Sørensen, ham ser I sist . . .

Skove, Moser og Vildtbaner i Skanderborg, Silkeborg og Koldinghus Amter Aar 1731.

Ved Poul Bredo Grandjean.

Skønt Staten i det 17de og 18de Aarhundrede ved en Række Forordninger om Skov og Jagtvæsenet¹⁾ søgte at fremme Skovbruget og værne de kgl. Vildtbaner, saa det alligevel kun sørgeligt ud, navnlig for Skovbrugets Vedkommende. Fremmede Troppers Huseren i Landet havde ødelagt Skovene og var Skyld i, at mange mindre Skove helt forsvandt²⁾; ogsaa Landets egne Børn huggede paa en planløs

---

1) Jvfr. L. S. Fallesen: Chronolog. Saml. af de kgl. Forord. og aabne Breve Forst- og Jagtvæsenet i Danm. ang. fra 1660. Kbh. 1836. 2) Jvfr. Besigtelse af Stjerniholm, Skanderborg, Aakjær, Aarhusgaard, Kalløe, Dronningborg og Silkeborg Lehn med under- og tilliggende Skove, Købstæder og Bønder foretagne i Nov. og Dec. 1645, meddelt af T. A. Becker i det hist. Kvartalskr. »Orion« II, Pag. 183—274. Her anføres, at Landets Skove under Svenskekrigen 1644—45 fik et Knæk, som de til dels aldrig forvandt. I Aarhus Stift blev over 120,000 Træer omhuggede, deriblandt 49,000 Ege og 71,000 Bøge, desuden blev 758 Ege og 2732 Bøge kappede og tophuggede. Enkelte Skove blev aldeles ophuggede, bl. a. ved Ebeltoft og paa Helgenæs, og paa mange Steder er der nu slet ingen Skov, hvor der dengang huggedes mange Træer. Det er interessant, at der blandt alle disse Træer kun var 169 Aske og 8 Espetræer, nemlig i Hads Herred og Skanderborg Birk, og i Gjern Herred 131 Birketræer, ellers kun Eg og Bøg. — Cfr. Poul Bredo Grandjean: Kjøbenhavns Amts Skove efter Svenskekrigen 1658—60, Tidskrift for Skovvæsen XX B, Pag. 101—126.

og uøkonomisk Maade bort af gamle og unge Træer uden at tænke paa, hvorledes det danske Skovland skulde komme til at se ud i Fremtiden.

Under Christian V udgik 1670, 80 og 87 udførlige Skovforordninger, der, ligesaa lidt som Frederik IV's Forordning i 1710, formaede at raade virkelig Bod paa Tilstandene. Christian VI befalede derfor efter sin Tronbestigelse Overjægmester Friederich von Gram at gøre Anstalter, »paa det Skoven saa vel som Vildtbanen kan bringes paa Fode igen«. I Henhold hertil sendte Gram den 9. Maj 1731 en Skrivelse¹⁾ til samtlige Deputerede i Skov- og Jagt-sessionerne for at høre »de gode Herrers forklarlige Mening« om den sidste Skovforordning, om denne var bragt i Brug, om den var efterlevet og hvad derved ellers falder at erindre, som til Landets og det gemene Bedste kan blive fuldbyrdet. I Indledningen til denne Skrivelse siger Gram: »Og som Skovene i disse Riger og Lande er et af de største Klenodier, som Gud og Naturen har begavet os med, hvilket hans kgl. Majestæts Forfædre og særlig allerhøjstbemeldte hans Majestæts Hr. Fader Kong Frederik den Fjerde salig og højlovlig Ihukommelse sig meget vel har erindret, idet adskillige gode Anstalter baade til Skovens og Vildtbanernes Konservation udi deres Regeringstid, saavel ved den Anno 1710 den 21. Januar udgangne Skovforordning, som i andre Maader gjort er, saa er det merallerhøjstbemeldte vores nu allernaadigst regerende Arvekonge og Herre saa meget desto mere ubehagelig at fornemme, at man af den hafte gode Intention paa adskillige Steder saa liden Frugt og Nytte kan fornemme«.

Overjægmester Gram sendte senere, 4. Aug. s. A., Skrivelser²⁾ til Jægmester i Nørrejylland Christian Rathlou³⁾ og Jægmester i Koldinghus Distrikt m. m. Henrik Bielke, hvori han udbad sig Efterretninger om hans Majestæts Skove

---

¹⁾ Kopibog o. udgaaede Breve til Forstbetjente, Rentekammeret m. m. 1729—31, Titel: Overjægmesterens Korrespondanceprotokol, Pag. 498 ff. Skrivelsen er her udateret, men stammer fra 9. Maj, jvfr. Pag. 638. Vejledende Arkivregistraturer II, Pag. 168. ²⁾ Sst., Pag. 590 f. ³⁾ Jvfr. Poul Bredo Grandjean: Kgl. danske Forstembedsmænd 1660—1790, Tidsskr. f. Skovvæsen XIX B, Pag. 1—72, hvor Oplysninger findes om samtlige her nævnte Jægmestre, Overførstere og Skovridere.

og Vildtbaners Tilstand og Beskaffenhed i de to Jægermestres Distrikter. Efterretningerne skulde omfatte: 1) enhver Overførsters Beridt, 2) de under Overførsterne staaende Skovridere med disses Navne og Opholdssteder, 3) hvor mange Skovfogeder hver Skovrider havde under sig samt Skovfogedernes Navne, Opholdssteder, Distrikter o. s. v., 4) af hvad Slags Skov enhver Skovfogeds Distrikt bestaar, 5) Tørvemoserne i de forskellige Beridter og 6) Vildtbanernes Tilstand.

Allerede 9. Aug. meddeler Rathlou Overjægermesteren, at han har givet sine Skovridere Ordre til at forfatte de ønskede Indberetninger. Disse indsender Rathlou 3. Sept.; i et medfølgende Brev skriver han, at han finder Alt rigtig indberettet af Skovriderne, men bemærker, »at det Vildt, som den ene Skovrider kan prale af at have i Dag, har hans Nabo i Morgen, saa det af den Aarsag i mine Tanker ej kan konsidereres for saa abundant, som det af somme er anført«. I et Brev af 17. Sept. skriver Rathlou, at han haaber, Relationerne maa finde Overjægermesterens Approbation, »i det mindste er jeg Garant for, at Intet derudi er stukket under Stol heller fordølget«¹⁾.

Jægermester Bielke var ikke saa hurtig af sig. Han modtog 25. Aug. endnu en Skrivelse²⁾ fra Overjægermesteren, hvori denne anbefaler ham at lade Overførsteren samt Skov- og Heideriderne³⁾ give en nøjagtig Efterretning om enhvers Distrikt; Gram skriver her, at han ikke kan billige de af Bielke i et Brev af 21. Aug. begærede »Anstalter« til at fuldbyrde Efterretningerne, da samme Anstalter er noget vidtløftige og vil volde Vanskeligheder. Da Bielke 18. Sept. igen skrev til Overjægermesteren⁴⁾, fulgte Indberetningerne sikkert med; den nedennævnte forkortede Indberetning om Koldinghus Amts Skove er i hvert Fald dateret 14. September.

Jyllands Skove administredes 1731 af 2 Overførstere. Johan Herman Ritter var Overførster og Vildtmester i Skanderborg, Aalborg, Kallø, Hald, Aakjær og Silkeborg Amter,

¹⁾ Breve fra Jægerm. Rathlou til Overjægermesteren, Vejledende Arkivregistraturer II, Pag. 168. ²⁾ Overjægermesterens Korrespondanceprot. 1729—31, Pag. 627 f. ³⁾ Hede- eller Heideridere var en Slags Forstbetjente, i hvis Distrikter der kun fandtes ubetydelige Skovstykker, men som i Lighed med Skovriderne havde nogen Opsigt med den kgl. Vildtbane. ⁴⁾ Overjægermesterens Korrespondanceprot. 1729—31, Pag. 656.

Jægermester Hans Bachmann Overførster og Vildtmester i Haderslev og Koldinghus Amter m. m. Af Skovriderdistrikter eller Beridter, som disse kaldtes, fandtes følgende: 3 i Koldinghus Amt, af hvilke det ene var forbundet med Bachmanns Overførsterembede, 4 i Skanderborg Amt, 5 i Silkeborg Amt, 2 i Dronningborg Amt, 1 i Aakjær Amt, forbundet med Joh. H. Ritters Overførsterembede, og 1 ved Grevskabet Løvenholm, som 1726 var hjemfaldet til Kongen¹⁾. Tidligere havde der endvidere været 2 Skovridere i Halds Amt; da her ingen kgl. Skove fandtes og de kun havde Vildtbanen at »observere«, blev de afskedigede, hvorefter Amtmand Serup havde Opsigt med Over- og Underjagten, indtil nedennævnte Søren Thomsen 10. Aug. 1731 fik Bestalling som Hederider i dette Amts 2 Beridter.

For 9 af disse Beridters Vedkommende er Skovridernes Indberetninger bevarede²⁾ nemlig: samtlige Beridter i Skanderborg og Koldinghus Amter samt 2 af Beridterne i Silkeborg Amt. Naar der ikke findes Indberetninger om de 3 andre i sidstnævnte Amt, ligger dette i, at der paa denne Tid slet ingen kgl. Skove fandtes i disse Beridter. De 3 Skovridere var Chr. Fr. von Zepelin, boende i Hvinningdal, Balle Sogn, Martin Sporman, hvis Adjunctus, ovennævnte Søren Thomsen, boede i Gravballe, Svostrup Sogn, og Chr. Jørgensen [Meylund], boende i Stenholt, Kragelund Sogn. Overførster Ritter meddeler³⁾, at Zepelin kun havde Opsigt med Proprietærskove, men at baade han og Søren Thomsen⁴⁾ skulde have

---

1) Jvfr. Poul Bredo Grandjean: Skovridere i Danmark 1731, Tidsskr. f. Skovvæsen XVIII A, Pag. 104—114. Her anføres 5 Skovridere i Skanderborg Amt, idet en adjungeret Skovrider er medtagen. I Silkeborg Amt nævnes Skovrider Hinrich Pedersen Lund og ikke Chr. Jørgensen (Beridt: Tem Sogn, se dette), som kun var denne adjungeret, og som ikke maa forveksles med nedennævnte Skovrider Chr. Jørgensen [Meylund], der opføres 1731 blandt Skovriderne i Silkeborg Amt. Omvendt anføres den adjungerede Søren Thomsen og ikke den virkelige Skovrider, nedennævnte Martin Sporman. 2) Jvfr. Pakken: Angaaende Skovenes Tilstand i Danmark 1698—1740, Vejledende Arkivregistr. II, Pag. 185. 3) Designation over Skovridere, Skovfogeder m. m. i Overførster Ritters Distrikt, dat. 30. Okt. 1730; jvfr. Pakken: Angaaende Skovbetjentenes Lønninger og Afregninger 1730—41, Arkivregistr. II, Pag. 176. 4) Han blev som ovenfor nævnt Hederider i Halds Amt, hvorefter Sporman fik J. C. Schultz adjungeret, som, efter i 1746 at være bleven

Tilsyn med den kgl. Overjagt. Dette sidste anføres ikke engang som gældende for Chr. Jørgensen [Meylund]; hvad denne derfor har haft at udføre som kongelig Skovrider her, faar staa hen¹⁾. Af de 2 Beridter i Dronningborg Amt omfattede det ene Klausholm Skove Syd for Randers, det andet »nogle faa Træer ved Terp og en Lund ved Bjellerup Ladegaard, Serup Lund kaldet«; sidstnævnte Sted var der »fast ingen Skovrider nødvendig«. Det første bestyredes af Skovrider Didrik Johansen Bølck, som boede i et Skovriderhus ved Sophie-Amaliegaard, det andet af Skovrider Niels Pedersen Schiøt, boende i et Lejehus i Komdrup. Tilsidst skal det kun bemærkes, at Grevskabet Løvenholm allerede 1732 blev forlenet F. C. Greve Danneskiold-Samsøe.

Af de 9 bevarede Indberetninger findes 6, omhandlende de 4 Skanderborgske og 2 Silkeborgske Beridter, baade i Original med de respektive Skovrideres egenhændige Underskrifter og i Kopi. I sidstnævnte er Indholdet opstillet i tre lodrette Rubrikker: Skovene, Moserne, Vildtbanerne. For de i Koldinghus Amt beliggende 3 Beridters Vedkommende findes nu kun udaterede Kopier, der imidlertid, hvad Udseendet, rubrikmæssig Opstilling og Kvartformat angaar, straks synes at stamme fra samme Tid. Dette bliver bekræftet ved Tilstedeværelsen af en om end stærkt forkortet, saa dog til Kopierne nogenlunde svarende »Forklaring« over de kgl. Skove i Koldinghus Amt²⁾ dateret Skov- og Jagtsessionen i Kolding 14. Sept. 1731 og underskrevet af samtlige Medlemmer af Sessionen, nemlig Jægermester Henrik Bielke, Amtmand over Koldinghus Amt J. von Jessen, Jægermester, Overførster Bachmann, Amtsforvalter Th. Folsach og Regimentsskriver Kasberg, samt paraferet af Sessionsskriver B. Buchwalt³⁾. I Noterne benævnes dette Aktstykke: Sessionens Indberetning.

---

udnævnt til Skovrider i Skanderborg Amt, vedblev at have Tilsyn med Jagten her. ¹⁾ Hans Eftermand, Niels Nielsen Søborg, udnævnt 1738, fik 1740 »tillige« Opsyn med Vildtbanen i det nu nedlagte Hederiderberidt i Halds Amt, som Søren Thomsen tidligere havde bestyret. ²⁾ Jvfr. Skovenes Tilstand i Danmark 1698—1740. ³⁾ Hvad Koldinghus Amts Skove angaar, findes en »Forklaring« om disse dat. 31. Dec. 1730, underskrevet af Bachmann; jvfr. Breve fra Fyens og Koldinghus Amter til Overjægermesteren 1726—41, Vejledende Arkivregistr. II, Pag. 168. Desuden en Forklaring om de Skove her, som endnu stod

I Stedet for at gengive Indberetningerne in extenso, er af praktiske Grunde kun Indholdet af disse meddelt her efter ensartede Principper¹⁾. Indenfor hvert Beridt er i Reglen de forskellige Byers Skove af Skovriderne ordnede sognsvis. Denne Ordning er altid benyttet her og ikke den af nogle Skovridere valgte Gruppering af Skovene efter Skovfogeddistrikter. I sidstnævnte Tilfælde betragtes det her som givet, at f. Eks. Børkop Skov er ensbetydende med Børkop Bys Skov, hvorfor denne altsaa er anført under Gaverslund Sogn. Dette vil vel i de allerfleste Tilfælde slaa til. Alle endnu forekommende Stednavne er stavede som i 3die Udgave af Traps Danmark; Navne, hvis Betydning kendes, f. Eks. Stenbæk, Hesselbjærg, Bredkær o. s. v. er stavede efter moderne Retskrivning. Stednavne med uklar Etymologi er derimod bibeholdt i den i Indberetningerne brugte Form, som da er sat i Anførselstegn.

Til Slut skal kun bemærkes, at Christian VI 26. Jan. 1733 udgav en ny Skovforordning.

Skanderborg Amt.

I. Tyrsting Herred.

Indberetning blev afgiven 25. August 1731 af Skovrider Søren Jensen²⁾.

Træden Sogn. Træden By har ingen Skov. Under »et Banke« Øst for Byen findes en stor Del opelskede Risege og Bøge; Træerne anvendelige til Vognstænger og deslige. Her opholder sig undertiden en Del Sturvildt og nogle

---

til Fremvækst, dat. 4. Juli 1732, underskrevet af Bachmann og Bielke; jvfr. Skovenes Tilstand i Danmark 1698—1740. ¹⁾ Alle Oplysninger om Skovfogedernes Navne, Opholdssteder, Distrikter o. s. v. er dog udeladte. ²⁾ Beboede en Selvejrgaard i Vinding.

Vildsvin. I en gammel, opgraven Mose findes kun nogle faa »Balker«¹⁾).

Føvling Sogn. Aastrup By, et Stykke Skov, tilhørende 2 Selvejrgaarde, bestaar i den vestre Ende af kønne, smaa Bøge og nogle Ege, i den østre Ende findes kun Opelskning af Eg og Bøg; Underskov af Hessel, Bøg og Torn. Lejlighed for Vildtet, som undertiden opholder sig her. Byen har kun Fladtørv²⁾. — Haarup har ingen Skov, kun ca. 60 Stykker smalle, »krumpen«³⁾ Ege, næsten udgaaede i Toppen og en Del »skallet«⁴⁾, af Størrelse 2 eller 3 til 1 Læs. I en Mose ved Byen, Længde fra den østre til den vestre Ende 110 og Brede 108 Favne, kan graves 4 à 6 Tørv dybt; her har Bønderne Tørveskær 4 à 5 Aar. Paa Marken kan de have Fladtørv i mange Aar. — Vaabensholm, omkring Gaarden og ved den vestre Side er meget god, frisk Skov af Eg og Bøg, frugtbar naar Olden er; ingen Underskov, »som kan meldes om«. Paa adskillige Steder paa deres Mark findes Jord til Fladtørv i mange Aar; endvidere har de et Sted, kaldet Lilsø, hvor de kan grave Klyntørv⁵⁾, 7 à 8 Tørv dybt, til Ildebrændsel 50 eller 60 Aar.

Ring Sogn. Brædstrup By har en meget god, ung, opelsket Skov af Eg og Bøg, desuden findes nogle gamle Bøge, som er skallede og udgaaede i Toppen, en Del smaa, gamle Ege og nogen Underskov, tjenlig til Bøndernes Gærdsel, »naar Opsnitning sker«⁶⁾. Anders Knudsen og Anders

---

1) ∘: Skillerum mellem Tørvegraverne; jvfr. Molbech: Dansk Dialect-Lexikon. 2) ∘: Hedetørv; ibd. 3) ∘: krogede eller bugtede; jvfr. H. F. Feilberg: Ordbog over jysk Almuesmaal. 4) ∘: afbarkede; jvfr. Videnskabernes Selskabs danske Ordbog. 5) ∘: Mosestørv; jvfr. Molbech: Dansk Dialect-Lexikon. 6) ∘: naar de underste Grene afkappes for at give Træerne højere og rankere Stammer, ogsaa Opsnedding eller Opsnidning; jvfr. V. S. d. O.

Jensen har begge en liden Mose til Tørveskær 8 à 10 Aar, hvori kan skæres 4 à 5 Tørv dybt. De øvrige Kongens Bønder har kun nogle gamle Balker, som ikke kan anses for noget.

Græstrup Sogn. Slagballe 2 Gaarde, Sønden og noget Vest for Byen har samme Mænd et lidet Stykke Skov af ung og frisk Eg og Bøg med nogen Underskov af Hessel, Torn og deslige. Der findes intet til Klyned eller Fladtørv, »det jeg kan berette«. — Burgaarde 3 Gaarde har en smuk, ung Skov Sønden for Byen, liggende i Vest og Øst med Enderne, i »Circomferentze« $\frac{1}{2}$ Fjerdings Vej, den bestaar af maadelige og smalle, friske Ege og Bøge, frugt-bærende naar Olden er. I den vestre Ende er noget smaat, krumpen af samme Slags Skov, desuden omkring samme Steder »af det mindste saavel Eg som Bøg«. Ingen Underskov, kun enkelte Buske her og der. Stort Overløb af Størvildt til og fra. Ingen Tørvejord, »som kan antegnes«. — Davding By har ingen Skov, men et langt Stykke Underskov, ved den søndre Side af Byen, med mange gode Opelskninger af Risege og Bøg. Her er altid det bedste Under-vildt, »som findes i mit Beridt«, Raadyr og undertiden Vildsvin. Ingen Tørvejord.

Tønning Sogn. Øst for Tønning By findes et Stykke Skov af temmelig store Bøge, af hvilke en stor Del er »hallind«¹⁾ i Toppen og som med Tiden vil gaa ud, derimellem en skøn Opelskning af Risege og Bøge samt Underskov, som Bønderne ved dennes Opelskning kan nyde deres Gærdsel af. Her er undertiden baade store Dyr, Vildsvin og Underjagt. Ingen Tørvejord, »som kan anses at indberette«. — Troelstrup 3 Gaarde har ingen Skov undtagen »en liden Buschage« af alle Slags Opvekster, derimellem nogle

1) hallend ɔ: fortørret. udgaaet; jvfr. Molbech: Dansk Dialect-Lexikon.

krumpen Risege og Bøge. En Mose, kaldet »Æetmose«, $\frac{1}{2}$ Fjerding Vej fra Byen, grænser til Vissing Skel, den er i Længden 262 Favne og i Bredden fra den østre Ende til Midterdelen 60 Favne, »siden spidser den af til den vestre Ende«. Den største Del er næsten opgraven, men igen opgroet, hvorfor Troelstrup Mænd kan have Tørveskær her i mange Aar.

Vissing Sogn. Vissing By har en temmelig vidtløftig Skov af Bøg og Eg, den gaar i en Halvmaane fra Syd til Vest ca. en Fjerding Vej. I den sydligste Ende staar kun »trantvis«¹⁾ her og der nogle gamle Bøge, midt i Skoven findes gode Bøge og nogle faa Ege, i den vestre Ende er Skoven kun tynd, bestaaende af Eg og Bøg. Overalt findes vel baade Eg og Bøg »tophallindt«²⁾, dog er det meste frugtbart, naar Olden er. Ingen synderlig Underskov undtagen nogle høje, krumpen Risbøge i Sønderskoven og noget Smaakrat »i nogle Banker til Vesterskoven«. Sturvildt er næsten altid deri Skoven. Tørvejord har samme By, »som jeg kan tykke«, i 100 Aar. — Nedenskov har en temmelig stor Skov af store Bøge og Ege, en Del tophallende, men dog frugtbar, naar Olden er; Underskov er der intet at melde om. Sturvildt og nogle faa Raadyr har deres Gang her. Saa megen Tørvejord findes, at den »efter min Skønsomhed« i Mand og Mands Minde ikke kan fattes. — Vissingkloster har først en god Bøgeskov i Øst, ca. 1 Fjerding Vej i Omkreds, deri findes nogle Ege, men ingen Underskov, dernæst et Stykke Egeskov, kaldet Røselund, lidet i Begreb, liggende næst Addit Skov, og endelig en Skov, Addit Nesse, bestaaende af Bøg, Eg og Birk samt Opelskning af Bøg, som staar smukt. Sidstnævnte Skov er ca. 1 Fjerding Vej i Længden, men kun et Kugleskud, hvor den er bredest. I disse

¹⁾ ∴ tilfældig (∴dass keinen Grund hat«); jvfr. Versuch eines bremisch-niedersächsischen Wörterbuchs V, Pag. 98. ²⁾ tophallende ∴ udgaæde i Toppen; jvfr. V. S. d. O.

tre Skove er saa vel en Del Eg som Bøg hallend i Toppen, men ikke »afstøvet«¹⁾ synderlig. Mægtig Storvildt og nogle Raadyr findes i samme. Beboerne i Vissingkloster har Tørvejord nok til over 100 Aar; i en Mose ved Vosgaarde, som endnu ikke er brugt, kan skæres for dem 50 Aar. Endelig ligger der en Del endnu ikke sammengroet Tørvejord ved Volsø Bæk, hvor der med Tiden kan skæres en stor Del. — Til Addit By ligger en stor, vidtløftig Skov bestaaende baade af Eg og Bøg, ca. $\frac{1}{2}$ Mil i Længden og 1 Fjerding Vej, hvor den er bredest. I Skoven sker hvert Aar Udvisning; »aparte« bliver der aarlig bortstjaalet Træer, hvad Skov- og Jagtprotokollen kan udvise. Paa sine Steder findes nogle tophallende og nogle afstøvede Træer, dog ikke mange. Underskov af Bøg er i »Abendansse«²⁾; mangfoldig Opelskning. Her opholder sig altid mægtig Storvildt. Samme Bys Tørvejord kan ikke anses højere end tilstrækkelig til 5 å 6 Aar. — Vilholt Gaard har ingen Skov, men Tørvejord i en gammel Mose, som er brugt i 16 til 20 Aar.

Vinding Sogn. Vinding By har en vidtløftig Skov, $\frac{1}{2}$ Mil i Omkreds, bestaaende af nogle »forvorpen«, smaa Ege og Bøge. I den halve Part, nemlig Overskoven, som ligger næst til Marken, mangesteds som et Wildnis, kan Træerne ikke komme til videre Fremvekst. Den nederste Skov bestaar af friske Bøge og en Hoben opelskede Risbøge. God Underskov af Bøg. Hvad Storvildtet angaar, er her den bedste Vildtbane. Samme By er beboet af Kongens Bønder, Selvejere, og Horsens Hospitals Bønder. I en Mose, kaldet Sømose, har Byen Tørvejord i 150 Aar; Resten af dens Tørvejord, som næsten er opgraven, er ikke at anføre. — Langballe har en Skov af Eg og Bøg, i Længden $\frac{1}{2}$ Fjerding Vej, i Bredden et Kugleskud, her findes en stor Del Opelskning af Bøg og nogen Underskov af samme Sort; en Del

---

1) ∴ stævnet; ibd. 2) abondance, Righoldighed.

af de gamle Træer er skallede i Toppen. I Skoven opholder sig Storvildt og Vildsvin. Tørvejord kan bekommes der i 60 Aar. — Ulstrup har et Stykke Skov, næst ved Langballe, bestaaende af Eg og Bøg, som staar tyndt og noget forhugget, hvilket Skovprotokollen kan udvise; af Bøg findes nogen Opelskning og en Del Underskov, en Del Træer afstøvede og nogle tophallende. Skoven er i Længden og Bredden som Langballe Skov. Meget Storvildt. Bemeldte Gaard har Tørveskær i 60 Aar.

Bryrup Sogn. Bryrup By, 2 af Kongens Bønder har næst ved Velling Skov i Øst og hen til Vinding Skov et mægtig stort Skovskifte af Bøg; skønt en Del Træer er hugne her Aar efter Aar, er Skoven dog bedre end Velling Skov. Nogle Bøge er udgaaede i Toppen, men kun faa afstøvede; megen Underskov af Bøg. I Skoven opholder sig meget Storvildt og Vildsvin. De har Tørvejord nok i 12 à 16 Aar, og, »skulde det siden manqvære«, Tørveskær i deres Eng over 100 Aar. — Velling By har endnu Skov af Bøg, »mens Eg intet værd at melde om«; desuden en »Flig«¹⁾. Baade »for min Tid« og nu, ca. en Snes Aar, har samme gamle Bøgetræer staaet i den vestre Ende af Skoven, beskadigede af Vinden. Bønderne har Aar efter andet stjaalet Træ her, hvad Protokollen kan udvise. Der findes endnu en Del gamle, afstøvede Bøgestumper; Bønderne har pløjet mellem de Stykker, som ligger nærmest ved deres Mark. Fra denne vestre Ende af Skoven neden under Banken og til den østre Ende ved Bryrup Skifte er i Fjerding Vej bevoxset med mangfoldige friske Bøge og Risbøge; Underskov i Mængde af Bøg baade til Gærdsel og Opelskning. I samme Skov findes altid rigelig Storvildt og Vildsvin. Byen har Tørvejord nok »i Mands Minde« i ny og gamle Moser.

---

¹⁾ Maaske »Flye« : Mose, Sump; jvfr. Molbech: Dansk Dialect-Lexikon.

Tem Sogn¹⁾. Salten By har en mægtig stor Skov af lange og store Bøge, kun lidet Eg her og der. Bøgeskoven er saaledes, at den aldrig kan forgaa paa Grund af de mangfoldige Opelskninger af Risbøge, »som er saa ranke som Fyr og Gran, i hundrede Maal, tusinde Tal, ubegribelig skønne«; der findes ikke nogetsteds i Kongens Vildtbane slig Mængde af Opelskning, indtil 30 Alen i Højden, derunder Opvekster og megen Bøgeunderskov, som Aar efter andet endnu kan opelskes. I samme Skov er en temmelig stor Vildtbane med Sturvildt og Vildsvin, »som baade er og kan bevises«, tillige nogle Raadyr. Bemeldte By har ikke synderlig Tørvejord undtagen en Mose, som ligger i Fællig med Tolstrup i Silkeborg Amt, næsten opgraven, hvori endnu kan have Tørveskær 2 à 3 Aar. Det meste af Byens Eng er beliggende i Skoven med Moser og Kær, i hvilke opgroende Lyng ødelægger Græsset, saaledes at der bliver en saa stor Mængde Tørvejord, at den, »efter mit Tykke«, aldrig kan fattes. Da det er Bondens Fædrift, er det vanskeligt at grave Tørvegrave uden at afstedkomme Ulykker blandt Kreaturerne. — Paarup Gaard har en køn, liden Skov af Bøg og noget Eg, »som ligger til Salten Skov«; kun lidet Underskov. Her opholder Sturvildt sig. Tørveskær har de 2 Mænd til Fornødenhed i en Snes Aar. — Engetved Gaard, disse 2 Mænd har ogsaa Skov, omkring Gaarden ved den vestre Side, af skallede og tophallende Bøge og en Del store, gamle Ege; desuden Skov næst ved Tolstrup. Stærkt Overløb af Sturvildt. Ingen Tørvejord, »uden de skulde skære paa Engjord, som var til Skade«.

Ry Sogn se den i Skanderborg Amt liggende Del af Gjern Herred samt Hjlemslev Herred.

Vorladegaard Sogn se Vor Herred.

---

¹⁾ Den øvrige Del af Tem Sogn hørte til Vrads Herred, se dette; jvfr. Danske Atlas IV, 201.

Rytterkobler eller lukkede Vange findes ikke i dette Beridt.

Vildtbanepælene fra Vest til Øst som følger: 1 har staaet i Bryrup Sogn paa Løve Mark i Vest, Sønderhede kaldet, næst til Tyklund i Silkeborg Amt, samme er »for min Tid« bortstjaalen, 2 paa Gaardbanke, ligeledes paa Løve Mark, er ogsaa stjaalen, 3 og 4 staaer i Græstrup Sogn, i Løvet Skov ved Alfar Vej og ved Løvet paa Brunbjærg, begge med Mærket C. 5. 1689, 5 ved Hovedskov er borte, 6 ved Græstrup Kirke med samme Mærke staaer endnu, 7 ved »Uhlhøj« paa Græstrup Mark er borte, 8—11 skulde staa i Ring Sogn, nemlig paa Ring Mark, »Rødingsbiere« kaldet, paa Føvling Mark ved Adelvejen, ved »Sillebierhuuset«, og paa Sorthøj i Aastrup Mark.

II. Gjærn Herred¹⁾

[samt noget af Rye Sogn, Tyrsting Herred og (Norre-)Vissing By, Venge Sogn, Hjelmlev Herred].

Indberetning blev afgiven 22. Aug. 1731 af Skovrider Ditlev Soetman²⁾.

Rye Sogn³⁾. Rye Nørskov, i Længden fra Rye Mølle til Virklund og Salten Skov 3 Fjerdings Vej, i Bredden 1 Fjerdings Vej, bestaar af mangfoldige gode Ege og Bøge, ingen tophallende Træer, Underskoven af mangfoldige unge Risbøge, hvoraf de fleste er opelskede Aar efter andet. Rye Sønderskov, Længde $\frac{1}{2}$ Mil, Brede 1 Fjerdings Vej, er af samme Beskaffenhed, gode Ege og Bøge; megen Opelskning af unge Risbøge, ingen Risege. Begge Skovene er velfor-

---

¹⁾ Den Del, som laa i Skanderborg Amt. ²⁾ Beboede et Skovriderhus i Javngyde. ³⁾ Tyrsting Herred.

synede med Højvildt og Vildsvin, kun faa Raadyr. De fleste Steder i Rye Skove findes Højlyng; i en Del Tørvemoser har Rye By Tørveskær i 18 à 19 Aar. Rye Møllerskov, i Fjerding Vej i Omkreds, bestaar af gode Ege og Bøge, Underskoven af gode Risbøge. Her staar altid Størvildt. Rye Mølle har intet Tørveskær.

Tulstrup Sogn. Tulstrup Skov, i Fjerding Vej i Omkreds, bestaar af en Del gode Ege og Bøge samt Underskov af Birk og El; ingen Opelskning. Undertiden findes her Størvildt og Raadyr. Byen har Tørveskær 16 à 18 Aar. — Tørring By har ingen Skov. Tørveskær kan haves 22 à 24 Aar. — I Javngyde Vesterskov findes en Del gode Ege, men kun faa gode Bøge, desuden en Del skønne, smaa og store Risbøge; Underskoven bestaar af Hessel, Birk og El. Undertiden findes her nogle store Dyr og Raadyr. I et Stykke Skov Nord for Byen, kaldet Javngyde Brønd, i Fjerding Vej langt og $\frac{1}{2}$ Fjerding Vej bredt, findes ingen Ege, men en Del gamle Bøge; Underskoven bestaar kun af Birk og El. Ogsaa her findes undertiden nogle store Dyr. Byen har Tørveskær i 4 Aar. Javngyde Hylling, Øst for Byen, bestaar af mange gode, frugt bærende Bøge og nogle gode Ege samt en stor Mængde store og smaa, opelskede Risbøge; Resten af Underskoven er Hessel og El. I Skoven findes Størvildt, Raadyr og Vildsvin. — I Skovsrod Gaards Skov, i Fjerding Vej i Omkreds, findes nogle gode, men dog tophallende Ege, nogle faa gamle Bøge samt nogle faa Risege og Risbøge; Underskov af Birk. Undertiden findes her Størvildt. Intet Tørveskær. — Kilsgaard har ingen Skov, undtagen en lille Lund af nogle Risege og Risbøge. Intet Vildt. Gaarden har Tørveskær i 40 à 50 Aar.

Alling Sogn. Alling By har en lille Skov, i Fjerding Vej i Omkreds, af nogle faa friske Bøge og en Del Risbøge; lidt Underskov af Hessel og El. Undertiden Størvildt. Byen har intet Tørveskær. — Til Bomholt Gaard ligger et

Stykke Skov, 1 Fjerding Vej i Omkreds, bestaaende af gode Bøge og nogle faa Risbøge og Risege. Her staar sjælden Størvildt. Intet Tørveskær.

Laasby Sogn. Laasby har et Stykke Skov Øst for Byen, $\frac{1}{2}$ Mil i Omkreds, kaldet Laasby Østerskov, bestaaende af nogle faa Ege og Bøge og en stor Del gode, store og smaa Risbøge; Underskov af El og Birk. I et Stykke Skov Nord for Byen, ca. $\frac{1}{2}$ Fjerding Vej langt og henvend 400 Skridt bredt, findes megen Opelskning af store og smaa Risbøge; Underskov af Birk og El. I Laasby Skov staar undertiden Størvildt og Raadyr. Byen har intet Tørveskær. — Flensted By har et Stykke Skov, kaldet Flensted Brønd, hvori findes nogle gamle Bøgestumper; Underskov af Birk og El. Desuden et Stykke Skov, 1 Fjerding Vej i Omkreds, kaldet Flensted Krat, hvori findes en Del Risege; Underskov af Hessel. I disse Skove findes undertiden Størvildt og Raadyr. — Ersholt Gaard har et lille Stykke Egeskov, $\frac{1}{2}$ Fjerding Vej i Omkreds. Intet Tørveskær. — 2 Gaarde, kaldet Kalbygaarde, har et Stykke Skov, kaldet Kalby Nørskov, ca. 1 Fjerding Vej i Omkreds. Skoven er mestendels øde, kun bestaaende af nogle faa Bøgestumper; i den østre Ende staar en Del unge Bøge under Opelskning; lidt Underskov af Birk. Intet Vildt. Kalby Sønderskov, $\frac{1}{2}$ Mil i Omkreds, er et skønt Stykke Skov af gode Træer, Bøge, nogle faa Ege og en Del store, frugt bærende Bøge; ingen Underskov undtagen nogle faa Birke. Her staar næsten altid store Dyr og Raadyr. Kalbygaarde har Tørveskær i 10 à 12 Aar.

Dallerup Sogn. Dallerup By har kun et lille Krat, som ligger ved Byen, ca. $\frac{1}{2}$ Fjerding Vej i Omkreds. Hverken Vildt eller Tørveskær. — Sorring By har et Stykke Skov, 1 Fjerding Vej i Omkreds, kun bestaaende af unge Risbøge; Resten Hessel, El og Birk. Undertiden staar her store Dyr og Raadyr. Tørveskær i 12 Aar. — Til

Tovstrup By ligger 2 Stykker Skov. I det ene Stykke, ca. $\frac{1}{2}$ Mil i Længden og $\frac{1}{2}$ Fjerding Vej i Breden, findes ingen store Træer, men megen Underskov af smaa, unge Risbøge og nogle faa Risege; Resten Hessel, El og Birk. Her opholder sig Sturvildt, Raadyr og Vildsvin. Det andet Stykke, Sønden for Byen, kaldet Tovstrup Bjærg, ca. 1 Fjerding Vej i Omkreds, bestaar af en Del Risbøge; Resten Hessel, El og Birk. Undertiden findes her nogle Raadyr og Vildsvin. Byen har intet Tørveskær.

Røgen Sogn. Røgen By har kun et lidet Egekrat, »af ingen Værdi at skrive om«. Intet Tørveskær undtagen nogle Fladtørv, som skæres paa Heden. — Klintrup By har kun et lille Stykke Krat uden Værdi. Der findes intet Tørveskær, undtagen en lille Mose, som næsten er opskaaren. — Til Ovstrupgaard ligger et lille Stykke Skov, ongefær $\frac{1}{2}$ Fjerding Vej i Omkreds, kaldet Hundeskoven, hvori findes nogle smukke, unge Risbøge. Her findes sjælden Vildt. Intet Tørveskær.

Venge Sogn ¹⁾, Vissing Bys Skove, som ligger rundt omkring Byen, ca. 3 Fjerding Vej i Omkreds, bestaar af nogle gode Ege og faa Risege, desuden en Del store, frugt bærende Bøge med gode Toppe. Overalt findes Underskov af mangfoldige gode, opelskede Risbøge; Resten Hessel, El og Birk. Her findes næsten altid Sturvildt og Vildsvin. Byen har intet Tørveskær.

NB. Denne Skovrider, som af de andre er »entoureret«, har ingen Vildtbanepæle om sit Beridt.

Skovrideren oplyser, at der til Dato ingen stor Skovskade er forøvet i hans Beridt.

---

¹⁾ Hjelmlev Herred.

III. Vor Herred.

Indberetning blev afgiven 18. Aug. 1731 af Skovrider
Hans Pedersen Zölner¹⁾.

Hylke Sogn²⁾. I Hylke By ved Hylkegaard staar et lidet »Hoved« med nogle faa Ege og store Elle. Til Byen hører ingen anden Skov, undtagen nogle ophugne Elle. Ingen Tørvejord af nogen Værdi. — Baastrup By har ingen Storskov, kun et lidet Krat af Risege og Æskepurrer, som kan opelskes; endvidere El og Vidjer til Gærdselhugst. Tørveskær i 10 à 12 Aar. — Ustrup Krat er god Underskov bestaaende af Risege og Bøge samt Æskepurrer; endvidere Hessel og El til Gærdselhugst. Ustrup By har godt Tørveskær i 8 à 10 Aar. — Brørup Krat, Dahlum, bestaar kun af noget ganske smaat Gærdselhugst, hvoriblandt findes nogle smaa Risege og Bøgepurrer, som med godt Tilsyn kan opelskes. Ingen Tørvejord af nogen Værdi. — Ved Hiordberg³⁾, en Enstedgaard⁴⁾, som Søren Ibsen beboer, findes paa begge Sider af Gaarden nogle opelskede Elle; i et lille Krat, Hiordberg Hoved kaldet, nogle faa opelskede Risege og smaa Risbøge med lidt Underskov. Gaarden har god Tørvejord.

Vedsted Sogn. Grumstrup By har god Gærdselhugst af Hessel og El, desuden paa Hindholmen et lidet Hoved med god Underskov af Hessel og Torn, deriblandt nogle Risegepurrer. Ingen Tørvejord, »uden de skamferederes Engbund«.

Ørridslev Sogn. Hoved, Bislund og Ørridslev Skove og Krat er i god Tilstand, de bestaar af nogle store

¹⁾ Beboede en Selvejrgaard i Lillering. ²⁾ Ringkloster og Nisumgaard se Hjlemslev Herred. ³⁾ Jordbjærg. ⁴⁾ ∷: Udflyttergaard; jvfr. H. F. Feilberg: Ordbog til jydsk Almuesmaal.

Ege og Bøge; god Underskov af Risege og Bøgepurrer med nogenledes Gærdselhugst af El og Hessel.

Kattrup Sogn. I Kattrup Skov, hvis største Part tilhører Selvejere, findes nogle store Bøge, god, ung Skov; god Gærdselhugst af El og Hessel. Ingen Tørvejord. — Overby Skov bestaar af en Del Risege og middelmaadige Bøge med god Underskov samt Gærdselhugst. Ingen Tørvejord. Et indelukket Enemærke, Stendrop kaldet, tilhørende Jens Vinter i Borup, bestaar af unge Ege og Bøge.

Ovsted Sogn. Ris Skov er »nogenledes«, bestaaende af opelskede Ege og Bøge og nogle gamle, mest afstøvede Ege- og Bøgestumper; god Underskov. Ingen Tørvejord. — Ejer Skov er ilde medhandlet, de store Træer top-hugne; god Opelskning. Byen har en Tørvemose, som kan blive bekvem om et Aars Tid, hvor de »med god Forsyn« kan have Tørveskær 3 à 4 Aar. — Tammestrup Skov bestaar af store Ege og Bøge samt lidt Opelskning af unge Risbøge. Ingen Tørvejord. — Tebstrup Skov er godt opelsket af unge Risbøge og nogle faa Risege, god Underskov af Bøgepurrer; paa Marken findes nogle faa op-hugne Ellender. Byen har Tørvejord, »som de kan nogenledes behjælpe dennem med i 3 Aar«. — Elling Krat bestaar af unge Ege og Bøgeunderskov samt Gærdselhugst af smaat Hessel og El. Ingen Tørvejord.

Taaning Sogn. I Taaning Skov findes kun nogle middelmaadige Bøge og lidt Opelskning; »i nogle Render og »Bæcher« af Risege og Bøge, nogenledes Gærdselhugst af El og Hessel«. Endnu findes et lidet Krat Taaning tilhørende, kaldet Tyveskjul, bestaaende af Risege og Bøgepurrer. Ingen Tørvejord af nogen Værdi. — Havreballe Skov er i nogenledes god Stand med store Ege og Bøge samt Gærdselhugst af Hessel og El. Ingen Tørvejord. — Horndrup Skov bestaar af store Ege og Bøge, alle gamle og afstøvede, nu

nogenledes i Stand; god Gærdselhugst af El. Byen har Tørveskær i 4 à 5 Aar.

Yding Sogn. Yding Østerskøvs største Part bestaar af middelmaadige Bøge, unge Risbøge og en Del Underskov af Bøgepurrer. I Sønderskoven, »som er kort i Begreb« og ganske liden, findes nogle faa afstøvede, gamle Bøgestumper; god Underskov af Bøgepurrer. »Hunumskov« er en ganske ung Skov med Opelskning af Risbøge, men »snart« ingen Risege. Alle 3 Skove 1 Mil i Omkreds. Intet Tørveskær til Yding af nogen Værdi. — I et lille Skovkrat, kaldet Egebro, som hører til de 3 Byer Yding, Dørup¹⁾ og Hem¹⁾, findes lidt Gærdselhugst, deriblandt Risegepurrer, som med Tiden kan tjene til Opelskning. Ingen har haft Opsigt med dette Krat.

Vorladegaard Sogn²⁾. Vorladegaard og Dørup Skove, Højlund kaldet, bestaar af store Ege og Bøge; god Underskov og Opelskning af Risege og Bøgepurrer. I Højlund findes en Tørvemose, kaldet Bindals Mose, her kan skæres Tørv i 3 Aar. — Gantrup Balle er et godt opelsket Krat af unge Risege og Risbøge. Byen har ingen Tørvejord. — Til Vorladegaard er en indelukt Vang, kaldet Tornvraa, besaaet med Korn. — Ved en Enstedgaard, kaldet Krogvedgaarden, staar nogle gamle Bøgestumper. Desuden en Tørvemose, som Ejeren »med god Forsyn« kan hjælpe sig med i 4 à 6 Aar. — Hem, 2 Tofter liggende til denne By bestaar af nogle faa middelmaadige Ege og Bøge. Et lille Stykke Skovkrat, »kun kort i Begreb«, liggende paa Banken ved Mos Søe, bestaar af nogle unge Bøgepurrer og lidt Underskov. Paa Marken er der noget Gærdsel af El og Hessel. Ingen Tørvejord.

Hvad Vildtet i dette Beridt angaar, findes undertiden

---

¹⁾ I Vorladegaard Sogn. ²⁾ Hører nu til Tyrsting Herred.

i Hoved, Katstrup, Overby og Tebstrup Skove nogle »Stripdyr«, baade smaa og store. I Ris, Ejer og Yding Skove er altid store Dyr og nogle faa Raadyr. I Højlund, som er stor i Begreb«, findes af og til store Dyr, ganske faa Raadyr »rare« at se. Ellers findes allevegne Vildsvin, hvor Skov er. Harer er der godt Forraad af i dette Beridt.

I dette Beridt findes ingen Vildtbanepæle, de skulde staa paa følgende Steder: 1 mellem Hads Herreds Skel, Tendrup Dige, 2 ved Trustrup Dige, 3 i »Skormaallet« paa Aggestrup Mark, 4 ved Elbæk Aa, 5 ved »Hulkier Side« paa Gangsted Mark, 6 mellem Hoved Mark og Tyrrestrup Skov, 7 paa Gangsted Mark i Hoppens Krog, 8 ved »Sandre Broe« paa Hoved Mark, 9 ved »Mulsteen« paa Aas Mark, 10 paa Ørridslev Mark, 11 paa Bleld Mark, 12 paa Ørskov Mark, 13 paa Tolstrup Tammestrup Mark, 14 paa Gjedved Mark »hos Alvejen til Halkier Dall«, 15 paa Lundum Mark ved den øde Kirke¹⁾, 16 paa Elling Mark paa Majbjærg, 17 ved Stenbæk mellem Elling og Sattrup Marker, 18 ved Birkbjærg mellem Elling og Monbjærg Marker, 19 paa »det guld Jord« mellem Elling og Monbjærg Marker, 20 paa »Hiortmoes Bach« mellem Monbjerg og Elling Marker, 21 paa Saaby Mark ved Hesselbjærg, 22 paa Saaby Mark ved »Huulbech«, 23 paa Saaby Mark ved »Hiord Engen«, 24 paa Yding Mark ved Bredkjær, 25 paa Gantrup Mark ved Sandvad, 26 ved Nim Mark ved Præstehul, 27 paa Nim Mark ved »Solt²⁾ Hul«, 28 paa Nim Mark paa Aabjærg, 29 paa Nim Mark ved »Hiord Dam«, 30 paa Nim Mark ved »Kuedall« og 31 paa Nim Mark i den vestre Ende af »Kuedall«.

Saaledes som Vildtbanen nu strækker sig, siden det

---

¹⁾ I Lundum Sogn ligger endnu »Ødekirkehuse«. ²⁾ Kan ogsaa læses Salt.

andet Gods er bortsolgt, skal Pælene staa paa følgende Steder: 1 mellem Vedslet, Assendrup og Grumstrup Marker, 2 ved »Basted Berig«¹⁾ mellem Grumstrup, Vedslet og Gangsted Marker, 3 mellem Gangsted Krørup Mark og Hoved Skov, 4 mellem Tyrrestrup Skov og Hoved »Truedberg«, 5 mellem Tvingstrup, Ørridslev og Aas Marker ved »Kierild Hovet«, 6 mellem Ørskov og Bleld Marker »Overskov Maall«, 7 mellem Tolstrup, Eldrup, Borup og Ørskov Marker ved »gammel Tue Møl«, 8 mellem Borup, Tebstrup og Eldrup Marker, som kaldes Søbjærg, 9 mellem Elling og »Holms« Marker, 10 ved »Stiels Kiær« mellem Elling og Lillerup Marker paa Majbjærg, 11 mellem Elling og Sattrup Marker ved Stenbæk, 12 mellem Elling og Monbjærg Marker ved »Brochberg«, 13 ved »det gulle Jord«, 14 ved »Hiortmose« mellem Elling og Monbjærg, 15 mellem Monbjærg og Saaby Marker paa Hesselbjærg, 16 mellem Saaby og Monbjærg Marker ved »Holbech«, 17 mellem Saaby, Monbjærg, Østbirk og Purup Marker ved »Hiord Eng«, 18 mellem Saaby, Purup og Yding Markeskel, 19 mellem Purup, Gantrup og Vestbirk Marker ved Sandvad og 20 mellem Birkenæs Gantrup Markeskel ved »Træ Hallen«.

---

¹⁾ I »Kjøbenhavns Revier«, Nørre Skov, fandtes en Skovpart kaldet »Baste Bierget«; jvfr. Ch. Lütken: Den Langenske Forstordning, Pag. 36. — En Høj i Jelling Sogn, kaldet »Bastenbiergs Høy«, nævnes 1638; jvfr. Danske Saml. 2. R. IV, 68.

IV. Framlev og Hjelmslev Herreder

[samt noget af Rye Sogn, Tyrsting Herred og noget af Hylke Sogn, Vor Herred].

Indberetning blev afgiven 24. Aug. 1731 af Skovrider Peter Mønster ¹⁾.

Framlev Herred.

Sjelle Sogn. Sjelle Overskov, 1 Fjerding Vej lang og bred, bestaar af ung Ege- og Bøgeskov, desuden staar der nogle gamle Ege og Bøge; god Underskov af Birk, Hessel, Enebærris og Torn. Nederskov, 1 Fjerding Vej lang og 20 à 30 Favne bred, er et Krat, som bestaar af Hessel og Torn samt nogle gamle Egestumper. Sjelle By har intet Tørveskær; en gammel Mose er ganske opskaaren. — Sjelleskovgaard ²⁾ Kobler og Nederskov, 1000 Favne lang og 400 Favne bred, og Dyrehaven, 500 Favne lang og bred, er indelukkede Rytterkobler, hvor Skoven bestaar af gode Bøge, nogle faa Ege og Æsker samt god Underskov af Hessel, El og Torn. Intet Tørveskær.

Skjørring Sogn. Skjørring Overskov, 1 Fjerding Vej lang og bred, bestaar af gamle Bøgetræer og nogle gamle Ege, som er tophallende, samt god Underskov lige som ved Sjelle. Nederskoven, 1200 Favne lang og 3 à 400 Favne bred, bestaar af god Ege- og Bøgeskov samt god Underskov af Hessel, Torn og El. — Røde Krat, 100 Favne langt og 20 à 30 Favne bredt, bestaar af Hessel og Torn samt nogle Risbøge. Intet Tørveskær i Sognet.

I disse 2 Sogne opholder sig baade Storvildt og Vildsvin, ligeledes haves god Underjagt.

Skivholme Sogn. Herskind Krat, 1 Fjerding Vej i Længden og 20 à 30 Favne i Bredden, bestaar af god Underskov, Hessel og Torn. Her opholder sig undertiden nogle

¹⁾ Beboede en Selvejergaard i Storring. ²⁾ Nu Wedelslund.

Vildsvin, god Underjagt. Kun lidet Tørveskær i Engjordene.

I Framlev Sogn findes ingen Skove eller Krat undtagen en Skov hørende til Lillering, hvor hans Majestæt kun ejer én Gaard, det øvrige er gejstligt Gods hørende til Aarhus. Lillering Skov, 1000 Favne lang og 4 à 500 Favne bred, er en ung Skov, som bestaar af opelskede Risbøge samt god Underskov af Hessel, Avnbøg og Torn. Her opholder sig baade Højvildt og Vildsvin, lige som der haves god Underjagt. I dette Sogn findes ingen Tørvemoser; nogle af Bønderne skærer lidt Tørv her og der i deres Engjord.

Harlev Sogn bestaar af 3 Byer Harlev, Taastrup og Skiby, disse har ingen Skove eller Krat. Ingen Tørvemoser; Taastrup og Skiby Beboere skærer en Del Tørv i deres Engjord.

Stjær Sogn. Stjær Skov, 1000 Favne lang og 350 Favne bred, somme Steder smallere, bestaar af Risbøge og nogle faa gamle Ege; nogen Underskov af Bøgepur og Hessel. Her findes Højvildt og god Underjagt. Intet Tørveskær, »uden lidet de skærer i deres Engset«.

Storring Sogn. Langskov¹⁾, tilhørende Præstegaarden, 500 Favne lang og 100 Favne bred, bestaar af gammel Bøgeskov og nogle faa Ege; god Underskov af Hessel og El. Storring By har to smaa Tørvemoser, hvori Byen »til Skikkelihood« endnu kan nyde Ildebrændsel 6 à 8 Aar. — Gammelgaard Skov, 50 Favne lang og 150 Favne bred, bestaar af nogle gamle Egestumper samt unge Risbøge og Risege. Intet Tørveskær. — Høver Skov, 900 Favne lang og bred, bestaar af god Underskov, nogle unge Risbøge samt nogle gamle udgaaede og afstøvede Egestumper. Intet Tørve-

---

¹⁾ Erik Glippings Kammersvend Rane Jonsøns Afkom skal have givet denne til Præstegaarden. Jvfr. Danske Atlas IV, 213.

skær. I disse Skove findes Sturvildt, Vildsvin og god Underjagt.

Skovby Sogn. Skovby Krat, 700 Favne langt og 50 Favne bredt, bestaar af Hessel-, Elle- og Torneunderskov. Intet Tørveskær. — Lundgaard¹⁾ Skov, 450 Favne lang og 4 à 500 Favne bred, bestaar af ung Bøgeskov og nogle Egestumper; god Underskov af Hessel, El og Torn. I en lille Mose kan der skæres Tørv 20 à 30 Aar. God Underjagt.

Galten Sogn. Galten Skov og Krat, 1 Fjerdings Vej i Længden og Bredden, den største Part Underskov af Birk, Hessel, El og Torn, desuden findes nogle gamle, afstøvede Egestumper, endelig nogen Risbøgeskov tilhørende Selvejerne. Højvildt, Vildsvin og god Underjagt. Intet Tørveskær.

Hjelmslev Herred.

Venge Sogn²⁾. Venge Skove er følgende: 1 Stabel Skov, 500 Favne lang, i den ene Ende ligesaa bred, »siden« smal, og 2 »Enebæren«, 400 Favne lang og 340 Favne bred, disse bestaar mest af Risege og Risbøge samt nogle faa gamle Ege og Bøge, 3 Nørskoven, 640 Favne lang og 100 Favne bred, og 4 Holmskov, 200 Favne lang og 100 Favne bred, bestaar af ung Risbøgeskov samt store Bøge og Ege, 5 Vengegaards Enemærke, 400 Favne langt og bredt, bestaar af god, stor Ege- og Bøgeskov. — Haarby Skov, 450 Favne lang og 40 Favne bred, »nok et Stribel«, 1000 Favne langt og 10 Favne bredt, bestaar mest af Risegeskov med nogle faa gamle Ege og Bøge imellem. — Søballe Skov, 1000 Favne lang og bred, bestaar af Risbøgeskov og nogle gamle, afstøvede Ege og Bøge. I alle disse Skove

1) Nu Christinedal. 2) Nørre Vissing By, se den under Skanderborg Amt liggende Del af Gjern Herred.

findes god Underskov, bestaaende af Birk og Enebærris, samt en god Vildtbane af Sturvildt, Vildsvin og Underjagt. Intet af disse Steder har noget Tørveskær.

Dover Sogn. Hemstok Skov, 800 Favne lang og bred, og Nygaard Skov, 1 Fjerdings Vej lang og 850 Favne bred, bestaar af god Opelskning af Risbøge, god Storskov af Eg og Bøg samt Underskov af Birk og Enebærris. I disse Skove falder en stor Del Højvildt, Vildsvin og god Underjagt. Paa Hemstok Mark findes en god, stor Tørvemose, hvori de »til Skikkelighed« kan have Tørveskær over 100 Aar. Nygaard har nogle gamle, opskaarne Moser og Kær. — Firgaarde Skov, 900 Favne lang og 200 Favne bred, og Sim Skov, 900 Favne lang og 150 Favne bred, bestaar af god Bøgeskov og nogle gamle Ege; ingen Underskov. Intet Tørveskær. — Brandstrup Skov, 650 Favne lang og 200 Favne bred, »som smaller noget til den ene Ende«, bestaar af nogle gamle Bøge; ingen Opelskning eller Underskov. — Svejstrup Skov, 500 Favne lang og 200 Favne bred, bestaar af en Del unge, opelskede Risbøge, nogle gamle Bøge samt Underskov af Bøgepur. Intet Tørveskær. — Boes Skov, 2200 Favne lang og 200 Favne bred, er en god, stor Bøgeskov med noget Eg imellem, god Opelskning og Underskov. Boes har en god, stor Mose, hvori de »til Fornødenhed« kan have Tørveskær i 80 Aar. I de sidstnævnte fem Skove findes undertiden Højvildt; ellers god Underjagt. — Alken Skov, 400 Favne lang og 200 Favne bred, og Bjedstrup Skov, 500 Favne lang og 160 Favne bred, bestaar af gammel, stor Bøgeskov og nogle gamle Ege; ingen Underskov. Alken har intet Tørveskær; Bjedstrup har Tørveskær 20 à 30 Aar. — Illerup Vesterskov, 920 Favne lang og 280 Favne bred, bestaar af gamle, afstøvede Bøge; ingen Opelskning eller Underskov. I Sønderskov, 1000 Favne lang og 450 Favne bred, findes en Del Opelskning af unge Ris-

bøge samt nogle gamle, afstøvede Bøge. Intet Tørveskær. I de fire sidstnævnte Skove findes kun Underjagt.

Rye Sogn¹⁾. Emborg Skov, 2200 Favne lang og 1500 Favne bred, paa de 3 Sider indelukket af Søer og Aaer, er en god Skov bestaaende af Eg og Bøg; ingen Underskov. Her findes næsten altid Højvildt. Emborg har en Tørve-mose, hvori Tørveskær »med Skikkelighed« kan haves over 100 Aar.

Mesing Sogn. Mesing Skov, 1 Fjerdings Vej lang og 200 Favne bred, bestaar af god, ung Bøgeskov og nogle gode Ege; en Del Underskov af Risbøgepur. Her findes Sturvildt, Vildsvin og god Underjagt. Intet Tørveskær, »uden hvis²⁾ de skærer i deres Enge«.

Skanderup Sogn. Skanderborg Slots Dyrehave, 300 Favne lang og 500 Favne bred, bestaar af god Bøgeskov og nogle gamle Ege; en Del Opelskning af Risbøge og Underskov. Hestehaven, 500 Favne lang og bred, er indelukket til Rytterkobler, bestaar af ung Bøgeskov med nogle gamle Ege; lidt Underskov af Hessel. — Skanderup Skov, 1000 Favne lang og 600 Favne bred, og Skanderborg Ladegaards Skov, 1¹/₂ Fjerdings Vej lang og 250 Favne bred, bestaar af stor Bøgeskov og nogle Ege; ingen Opelskning eller Underskov. — Vrold Skov, 1¹/₂ Fjerdings Vej lang og bred, er saa godt som rent øde, der findes kun nogle faa gamle, afstøvede Bøgestumper og et lidet Holt ved Mos Sø, hvor der er nogen Opelskning af Risbøge. — Gram Skov, 1 Fjerdings Vej lang og ¹/₂ Fjerdings Vej bred, bestaar af gamle Ege og Bøge; ingen Opelskning eller Underskov. I alle disse Skove falder intet Vildt formedelst Skovenes »Aabenhed« og Mangel paa Underskov. Heller intet Tørveskær findes paa disse Steder. — Foerlev Skov, 1 Fjerdings

---

1) Tyrsting Herred. 2) c: hvad.

Vej lang og 200 Favne bred, bestaar af god, ung Bøgeskov, nogle gamle Ege samt lidt Underskov af Bøgepur og Ellekær. Undertiden falder her Størvildt, ellers altid god Underjagt. Intet Tørveskær.

Fruering Sogn. Fruering Skov, 1000 Favne lang og 150 Favne bred, somme Steder smallere, bestaar af ung Opelskning af Risege og Risbøge samt en Del gamle Bøge og Bøgepur. Intet Tørveskær. — Skaarup Krat, 500 Favne langt og 30 Favne bredt, bestaar ej af andet end Risbøgepur og nogle faa Risbøge. Tørveskær »til Fornødenhed« i 20 Aar. — Hede Mølle Skov, 640 Favne lang og 300 Favne bred, bestaar af ung Ege- og Bøgeskov samt lidt Underskov af Bøgepur og Hessel. — Gjesing Krat, paa den østre Side af Byen, 300 Favne langt og 100 Favne bredt, bestaar af Elleunderskov og noget Risegepur. Endnu ligger to smaa Skovhoveder, paa den vestre Side af Byen, kaldet »Snechente« og Kalvehave bestaaende af »undersat« Egeskov. — Rindelevgaard Skov, kaldet Sparkjærshoved, 500 Favne lang og bred, bestaar af ung Bøgeskov og nogle gamle Ege samt en Del unge og gamle Æsker; god Underskov af Hessel, El og Torn. — Røde Mølle Skov, kaldet Fogedskoven, er 50 Favne »i Begreb«, den bestaar af ung Risbøgeskov. Intet af disse Steder har Tørveskær. I disse Skove og Krat findes lidt Underjagt.

Hylke Sogn¹⁾. Ringkloster Skovhoveder er nogle smaa Stykker Skov og Kratbuske, bestaaende af nogle faa Ege og Underskov af Hessel og Torn. — Nissumgaard har et lille Skovhoved bestaaende af Risegeskov. Tørveskær i 16 à 20 Aar.

Vitved Sogn. Vitved Krat, 1000 Favne langt og 500 Favne bredt, bestaar af unge Risbøge, Hessel og Torn. Vitved og Fastrup har intet Tørveskær.

¹⁾ Vor Herred.

Blegind Sogn har ingen Skov eller Krat. I en Mose har en Kannikebonde i Byen den største Part og Tørveskær i 30 Aar, de øvrige kun 4 à 6 Aar.

Hørning Sogn. Hørning Krat, 230 Favne langt og 45 Favne bredt, bestaar af Hessel og Torn samt nogle faa Risbøge. — I Fregerslev Krat, 1000 Favne langt og 800 Favne bredt, er ung Opelskning af Risege og Risbøge; Underskov af mangfoldige Bøgepurrer. Lidt Underjagt. Intet Tørveskær undtagen i deres Engjord.

Stilling Sogn. Stilling Krat, 100 Favne langt og 10 Favne bredt, bestaar af lidt Risege- og Risbøgepur. Den største Del tilhører Selvejerne i Byen. I deres Engjord kan de have godt Tørveskær over 30 Aar formedelst Engenes Slethed.

Adslev Sogn. Adslev Skov, 1 Fjerding Vej lang og 150 Favne bred, bestaar af ung Risbøgeskov og Bøgepur. — Jeksen Skov, 1000 Favne lang og 206 Favne bred, bestaar af god, ung Risbøge- og Risegeskov samt Bøgepur. De sidste to Steder har nogle smaa Tørvemoser, hvori »til Skikkelihood« kan faas Ildebrand 10 à 12 Aar. — Kollens Gaards Skov, 420 Favne lang og 160 Favne bred, bestaar af meget god, ung Bøgeskov med Underskov af Bøgepur. Intet Tørveskær. I disse Skove falder god Underjagt.

Af 25 Vildtbanepæle i dette Beridt staar nu kun to. Paa Sjelle Mark, mellem Grevskabet Friisenborg og Byen, ved Graasten, staar en næsten forraadnet Pæl, i Skivholme Sogn mangler seks Pæle, nemlig ved Lyngballe Mark, Skivholme Kirke, »Trebründtz Mølle«, Baskjær, Borum Mølle og Fladvad; en Pæl mangler paa Labing Mark ved Borum Bro, én mellem Aarslev og Snastrup Marker ved »Canneck« Møllebro, fire i Harlev Sogn, paa Skibby Mark, ved Harlev Mølle, ved Tarskovmølle og ved »Fussvad«, én mellem Gjesing, Torrild, Krogstrup og Vedslet Marker, én mellem Rindelevgaards Mark og Oxenballehuset, én mellem Svinsager

Mark og Røjgaard, én paa Fastrup Mark i Skellet mellem Virring og Onsted, en Pæl staar ved »Miøde« mellem Fastrup, Astrup og Onsted Marker, fire Pæle mangler paa Bleginds Marker, ved Solbjærg Sø, i Blegind, Tiset og Solbjærg Skel, ved Aldrup Mølle og ved Engeslef Mølle, og endelig tre paa Hørning Marker, ved Birring Bro, ved Eslef Mølle og ved Boel Mølle.

Silkeborg Amt.

I. Tem Sogn¹⁾, Vrads Herred.

Indberetning blev afgiven 11. Aug. 1731 af Skovrider Christian Jørgensen.

Silkeborg store Kobbøl og Enemærke, 3 Fjerding Vej i Omkreds, indgrøftet rundt om, med et lidet Gærde paasat, undtagen paa de Steder, hvor de 4 Søer og 2 Aær danner Indhegningen, bestaar af maadelige Bøge, Birke og en Del Ege. Ved den østre Side af Koblet, hvor Aæen danner Skel og hvor Silkeborg Slot har staaet og Møllen nu er, ligger det saakaldte lille Rytterkobbøl, om hvilket Skovrider Christian Hess forklarer. Her (3: i det store Kobbøl) findes næsten altid en Mængde store Dyr, nogle Vildsvin og Raadyr. Intet Tørveskær undtagen en lille, næsten opgraven Mose, et Kugleskud lang og ligesaa bred. — Virklund By har en Bøgeskov Øst og Syd for Byen, $\frac{1}{2}$ Mil lang og 1 Fjerding Vej i Bredden, bestaaende mest af unge, dog ogsaa

---

¹⁾ Salten By, Paarup Gaard og Engetved Gaarde hørte til Tyrsting Herred, se dette; jvfr. Danske Atlas IV, 201.

af fuldkommen store Træer; derimellem er der en stor Del Opelskning, hvor Lejlighed dertil findes, »som ikke af mig skal blive forsømt Aar for Aar at lade opsnidde, naar Tiden er.« Øst, Nord og Vest for Byen findes en Skov, 1 Mil lang og $\frac{1}{2}$ Mil bred, som mest bestaar af gamle Bøge og deriblandt en Del gode Ege; stærk Underskov af Bøg og Lejlighed til Opelskning. Overalt findes en Del afstøvede Bøge. Virklund har intet Tørveskær undtagen en lille Mose, som de nu paa 11 Aars Tid har skaaret i, skulde de herefterdags tage deres ganske Ildebrand af denne uden Hjælp fra Skovene, blev Mosen opgraven inden 4 Aar. — Løgager Gaards Skov, 1 Fjerding Vej lang og $\frac{1}{2}$ Fjerding Vej bred, bestaar alene af Bøge, mest unge. Vest for Gaarden findes et Stykke Bøgekrat, »som ikke er af nogen bonite, kun et Kugleskud stort«. Godt Tørveskær i en Mose og paa Heden i mange Aar. — Gjessø Skov bestaar kun af Bøge, mest unge, en Del tophallende; megen Underskov. Skoven er $\frac{1}{2}$ Fjerding Vej i Længden, et Par Kugleskud i Bredden. Tørveskær findes »til deres halve Ildebrand«, ellers maa de bruge Heden. — Rudstrup Skov, 1 Fjerding Vej i Længden og et Par Kugleskud bred, bestaar kun af Bøge, mest unge, en stor Del af de største Træer er tophallende. Kun en lille Mose; dog kan de, uden at gribe til at skære i Engmoserne, have Tørveskær paa Heden i mange Aar. — Lovdal Skov, $\frac{1}{2}$ Fjerding Vej i Længden og et Par Kugleskud i Bredden, bestaar kun af Bøge, mest ung Opelskning, en Del Tykning og en stor Del gamle Træer uden Løv. Tørveskær har de i 100 Aar og Heden straks beliggende ved den ene Side af Gaarden. — Tolstrup har et lille Stykke gammel Bøgeskov, som ikke bestaar af 100 Stykker Træer; ingen Underskov. En Tørvemose er næsten ganske opskaaren; de har ingen Part i Heden til Ildebrand. — Tem Bys Skov, 1 Fjerding Vej i Længden og $\frac{1}{2}$ Fjerding Vej i Bredden, bestaar af Bøg, Halvparten er mestendel Underskov, kun faa

gode Træer. I deres Moser kan de i mange Aar »til Skikkelighed« have den halve Ildebrand; Hede har Byen ikke »til nogen fuldkommen Nytte«.

I dette Beridt findes ingen »fulde Indelukninger« uden paa nogle faa Steder paa den ene Side af Kornet næst ved deres Steder. Hvor Jorden dertil er bekvem, har de opkastet Diger, naar det var nødvendigt; næsten overalt kan Diger gøres undtagen ved Virklund By, hvis Jord er saa sandet, at det siges at være umuligt at faa saadanne opkastede. I Beridtet findes af Ryttergods endelig Tømmerby, Lindgaard, Hedegaard og Hjortsballe, til hvilke Steder ingen Skov ligger. Samme har kun maadeligt Ildebrændsel i Tørvemoser og paa Heden.

I ovennævnte Skove findes overalt Sturvildt i Mængde. Vildtet kan ikke fattes, saa længe der findes noget af det i de omliggende Skovrideres Beridter, thi her i Beridtet er god Lejlighed for dets Ophold. En Del Vildsvin og nogle faa Raadyr findes her ogsaa, undertiden ses nogle Harer og somme Tider et Par Agerhøns, som ikke kan blive til noget for Rovfugles Skyld. I forrige Tider har her været »temmeligt Forraad« af Urfugle, men nu er her kun »ganske maadeligt« af disse, thi Heden, hvor det bedste Ophold skulde være for dette Slags Vildt, er for en stor Del afbrændt og henvisnet. Dette Beridt strækker sig over 2 Mil ud i Heden omkring ved Proprietærgodset.

Hvad Vildtbanepælene angaar, findes her nu ikke en eneste, hvilket heller ikke gøres fornødent her ved Skoven, thi dette Beridt findes saa »kendelig«, at ingen Pæle behøves. I Heden derimod kunde der behøves nogle »for at kende [Banen] til Vished«; »og har min Antecessor sagt mig«, at der for 35 Aar siden har staaet 18 Pæle paa Heden, »saa vidt som Vildtbanen var«. De burde vel igen opsættes.

II. Gjern Herred¹⁾.

Indberetning blev afgiven 21. Aug. 1731 af Skovrider
Christian Hess²⁾.

Linæa Sogn. Haarup Skov, $\frac{1}{2}$ Mil lang og $1\frac{1}{2}$ Fjerding Vej bred, bestaar af Eg, Bøg og megen Birk samt god Opelskning af Bøgeunderskov; alt i god Stand, intet afstøvet. Tørveskæret paa Haarup Mark er ikke af synderlig Værdi. I en lille Mose, »Laus Mose« kaldet, i Længden 30 Favne og i Bredden 12 Favne, synes det, at Byen kan have Tørveskær højst en 3 Aars Tid. — Linæa Skov, $\frac{1}{2}$ Mil lang og en Fjerding Vej bred, bestaar mestendel af grønne, men ogsaa af en stor Del tophallende Bøge. Den største Del af Skoven tilhører Kjøbenhavns Universitet, desuden har Magister Clemen Poulson³⁾ nogle Skovskifter til sin Præstegaard og nogle til en Gaard i Byen, han selv ejer. Endelig ligger i Linæa en Selvejergaard, hvis Skovskifter for lang Tid siden ganske er ophugne og øde. En lille Bøgeskov, kaldet Halved Skov, 300 Favne lang og 100 Favne bred, er ganske tynd, den bestaar af grønne Bøge uden Underskov. Af et lille Stykke Skov, kaldet »Kielling Vie«, ligger den halve Del til Linæa, her findes dejlig ung Egeopelskning; Underskov af Hessel. Byen har en lille Mose, 40 Favne lang og 30 Favne bred, hvor det synes, at Tørv kan graves et Par Aars Tid, desuden findes tre for lang Tid siden opskaarne Moser. — Skjellerup Skov, 600 Favne lang og 300 Favne bred, bestaar af nogle faa grønne og en Del tophallende Bøge; ingen Underskov. I Skoven har Skovfoged Niels Westergaard et Selvejerskovskifte til sin Selvejergaard. Byen har en Mose, kaldet »Spar Mose«, som næsten er opskaaen, Trangaards

---

¹⁾ Den Del, som laa i Silkeborg Amt. ²⁾ eller Hertz, beboede en Ryttergaard i Skanderup. ³⁾ Jvfr. Wiberg II, 311.

Mose, 100 Favne lang og 50 Favne bred, har ikke været i Brug, og »Aakers Mose«, 66 Favne lang og 40 Favne bred, som heller ikke har været brugt. Skjellerup kan have godt Tørveskær i mange Aar. — Ved Laven By findes en Skov, liggende omkring Byen, ca. 1 Fjerding Vej i Længden og 200 Favne i Bredden, bestaaende af store, grønne og nogle tophallende Bøgetræer; ingen Underskov. En lille Egeskov, kaldet »Lavind Lunde«, bestaar af unge Ege og Opelskning. Tørveskær har Byen i en Mose, Pugsøe Mose, 250 Favne lang og 160 Favne bred. — Kjærsmølle, som tilhører Universitetet i Kjøbenhavn, har et Stykke Skov bestaaende af store, grønne Bøge; ingen Underskov eller Opelskning. — Mollerup Skov, $\frac{1}{2}$ Fjerding Vej lang og 200 Favne bred, bestaar af gamle, hallende Bøge, ingen Opelskning. — Mellem Linaa og Mollerup findes et Stykke Skov, kaldet »Kielling Vie«, hvis halve Part hører til Mollerup, bestaaende af nogle store og en Del smaa Ege samt Opelskning af Ege og Underskov af Hessel. I Falballe Mose, 70 Favne lang og 40 Favne bred, er skaaren en Del Tørv; det synes, at Byen kan have Tørveskær der i nogle Aar. Desuden findes en opskaaren Mose.

»Lild Baand Skov« i Silkeborg lille Rytterkøbbel, 400 Favne lang og 200 Favne bred, bestaar af grønne Bøge og nogle Ege.

Voel Sogn¹⁾. Voel Skov, Vangved kaldet, i Længden $\frac{1}{2}$ Fjerding Vej og i Bredden 500 Favne, bestaar af grønne Bøge og nogle Ege; i den vestre Side af Skoven findes nogle tophallende Træer; slet ingen Underskov. — Vesterved Skov, i Længden 400 Favne og i Bredden 150 Favne, bestaar af Eg og Bøg, den største Del er friske, dog nogle tophallende Træer; ingen Underskov. — Nørved

---

¹⁾ I Stedet for Voel staar fejlagtig i Indberetningen: Tvilum Sogn.

Skov, i Længden $1\frac{1}{2}$ Fjerdings Vej og i Bredden 700 Favne, bestaar af Eg og Bøg, friske og grønne Træer, kun i den vestre Side findes nogle tophallende Træer; ingen Opelskning. Disse tre Skove, som alle ligger til Voel By, har følgende Moser: »Skold Mose«, 214 Favne lang og 180 Favne bred, er endnu ikke brugt, undtagen én Grav, Lang Mose, 200 Favne lang og 100 Favne bred, er heller ikke brugt, samt Vangveds Mose, hvoraf den tredie Del er opskaaren og hvor Byen synes at kunne faa Tørveskær en 12 Aars Tid. Desuden findes 2 Moser mellem Voel og Skiellerup, liggende i Fællig, endnu uopskaarne. Voel By kan ikke mangle Tørveskær.

Gjern Sogn. Gjern Bys Skov, 1 Fjerdings Vej lang og $\frac{1}{2}$ Fjerdings Vej bred, bestaar af store, grønne Bøge, i den vestre Side nogle tophallende Træer; ingen Opelskning. Endnu ligger et Stykke Skov, »Sørehild«, til Gjern By, $\frac{1}{2}$ Fjerdings Vej langt og bredt, bestaaende af smaa og middelmaadige Egetræer og nogle smaa Birke. I »Weiel Mose«, 300 Favne lang og 200 Favne bred, er en stor Del Tørv skaarne, dog synes det, at Byen endnu kan have Tørveskær her i en 30 Aars Tid. »Træhøvs Mose« er ganske opskaaren; en lille Mose kaldes Lindes Mose. De Gjern Bymænd kan ikke mangle Tørveskær i mange Aar.

Tvilum Sogn. Faarvang Skov er mestendel udgaaen og bestaar af tørre Bøgetræer, som ej er af nogen Værdi. Faarvang har en Mose, 180 Favne lang og 100 Favne bred, og en anden, kaldet Balle, 60 Favne lang og 30 Favne bred. Denne By kan ikke fattes Tørveskær. — Trust Nørskov, 400 Favne lang og 50 Favne bred, bestaar af ganske faa Træer, de fleste tophallende; ingen Underskov. Lang Mose er 110 Favne lang og 30 Favne bred. Byen kan ingen Mangel lide paa Tørveskær »formedelst Hede- og Overtørveskær i nogle Aaringer«. — Horn Nørskov, i Længden $\frac{1}{2}$ Fjerdings Vej og i Bredden 400 Favne, er en aaben Skov af

store, grønne Bøge, nogle faa tophallende; ingen Opvækst. »Rogen Knolds Mose«, 209 Favne lang og 112 Favne bred, bar ikke været i Brug, »den Brend Mose«, 90 Favne lang og 18 Favne bred, har ligeledes ikke været brugt, »Meld Mose«, 40 Favne lang og 20 Favne bred, er næsten opskaaren, endelig findes en Mose, Gammel Mose kaldet, 60 Favne lang og 42 Favne bred, hvori en Del er skaaren. Det synes, at samme By ikke kan fattes Tørveskær. — I Tvilum Rytterkobbøl findes nogen Skov bestaaende af Eg og Bøg; en Del Opelskning af Bøg og en Del Hessel.

Søby Sogn. Vadsted Bys Skov, $\frac{1}{2}$ Fjerding Vej i Længden og 400 Favne i Bredden, bestaar af Eg og Bøg, grønne Træer, men ingen Opelskning. Byen har intet Tørveskær, »undtagen de skærer i deres Engskifter«. — I Søbygaard's Rytterkobbøl findes en Del Skov bestaaende mestendel af Eg og noget Bøg samt Underskov af Hessel.

Sporup Sogn. Farre By har et lille Stykke Egeskov, kaldet Bestrup, 60 Favne i Længden og 40 Favne i Bredden, bestaaende af nogle smaa, unge Træer. Et lille Stykke Egeskov, kaldet Farre Have, 300 Favne i Længden og 40 Favne i Bredden, bestaar af gamle, hallende Ege. Tvende Selvejergaarde har nogen Part i samme Skov. Underskov findes af Eg og Hesselkrat. Byen har tre Moser, opskaarne for lang Tid siden.

Skanderup Sogn. Skanderup By har en Skov, 600 Favne lang og 200 Favne bred, bestaaende af grønne Bøge og nogle faa Ege; ingen Opelskning. Et Stykke af Skoven, kaldet Troldbjærg, er 200 Favne i Længden og 100 Favne i Bredden. Tørveskær haves kun for et Par Aars Tid. — Holmstol By har et Stykke Skov, kaldet »Hølkienier«, 200 Favne i Længden og 100 Favne i Bredden, bestaaende af nogle Ege og Bøge; Skoven er ganske aaben og uden Opvekst. I Store Lyngdals Mose, 200 Favne lang og 150 Favne bred, er en stor Del skaaren; dog »efter Tykke«

synes det, at Byen kan behjælpe sig i nogle Aar. — Dalby har et Stykke Skov, kaldet Lammehave, 100 Favne i Længden og 58 Favne i Bredden, bestaaende af grønne Bøge uden Underskov. Et Stykke Skov, kaldet Engeskov, 500 Favne i Længden og ca. 100 Favne i Bredden, bestaar af nogle Ege samt Hesselunderskov. Byen har Tørveskær i Store Lyngdals Mose, som ligger i Fællig med Holmstol By.

Skorup Sogn. Skorup og Grølsted Byer har en ung Skov, kaldet Skorup og Grølsted Lunde, $\frac{1}{2}$ Mil i Omkreds, hvori findes dejlig Opelskning af unge Ege og Bøge og noget Hessel. Skorup By har en Mose, kaldet Skorup Mose, 64 Favne lang og 60 Favne bred, den er næsten opskaaren; dog synes det, at Byen kan have Tørveskær her i en Del Aaringer. Grølsted By har en Mose, kaldet Grølsted Mose, 300 Favne lang og 40 Favne bred, en stor Del af den er opskaaren, men »efter Tykke« kan Byen behjælpe sig i mange Aar.

I dette Beridt er Vildtet i god Tilstand til hans Majestæts Tjeneste, naar det behøves. Der findes Hjorte og Hinde og en »temmelig« Del Raadyr samt Vildsvin.

Vildtbanepælene skal staa paa følgende Steder: 1 mellem Tovstrup og Farre Marker, Stedet kaldes »Begger Huuel«, 2 mellem Skjørring og Farre Marker, Stedet kaldes »De fire Bøge«, 3 mellem Sjelle og Farre Marker, Stedet kaldes »Lim-Ell«, 4 mellem Sjelle, Herskind, Farre og, den Grev Friis tilhørende, Voldby Marker, Stedet kaldes »Grostensieg«, 5 mellem Voldby og Farre Marker, Stedet kaldes »Nør Beitrup«, 6 mellem Voldby og Farre Marker, Stedet kaldes »Marschielsieg« [?], 7 mellem Søbygaards og Grølsted Marker, Stedet kaldes »Stompdige«, ved den nordre Side stødende til Grevskabet Friisenborg, 8 mellem Grevskabet og Grølsted, Markstedet kaldes »Smerils Bach«, 9 mellem Grevskabet og Grølsted, Markstedet kaldes »Tungeluns Aae«, 10 mellem Grevskabet og Grølsted, Markstedet kaldes »Synderbohave«.

11 mellem Grevskabet og Skorup Marker, Stedet kaldes »Bro Engswad«, 12 mellem Grevskabet og Trust Marker, Stedet kaldes »Giels Kiær«, og 13 mellem Grevskabet og Trust Marker, Stedet kaldes »Gjæl Aae«.

Mellem Søbygaards, Møgelby og Gjern Marker har staaet 5 Pæle i den Tid, der var Proprietærer paa Søbygaard; det er ikke nødvendigt at nævne Stederne, hvor Pælene stod, da hans kongelige Majestæt selv ejer Gaarden og samme 5 Pæle vel vil blive flyttede hen mellem Grevskabet og hans Majestæts Vildtbane. Af alle de ovennævnte Pæle mellem Vildtbanen og Grevskabet findes kun 5 staaende, ganske forraadnede og utjenlige.

Koldinghus Amt.

I. Brusk og Jerlev Herreder

[samt Højgaard, Grejs Sogn m. m., Nørvang Herred og Lerbæk, Hover Sogn, noget af Jelling Sogn og Skougaard, Kollerup Sogn, Torrild Herred].

Jægermester, Overførster Bachmanns eller 1ste Koldinghus'ske Beridt, bestyret ved en Skytte. Indberetningen findes nu kun i Kopi.

Brusk Herred.

Dyrehaven Øst for Kolding¹⁾ bestaar af nogle gamle, »forfurnede«²⁾ Ege samt Bøge og Risbøge i fortræffelig Stand;

---

¹⁾ Jvfr. Kort over Koldings nærmeste Omegn 1708, P. Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid. ²⁾ 3: frønnede; jvfr. Videnskaberne Selskabs danske Ordbog og Poul Bredo Grandjean: Jægersborg Dyrehave for 200 Aar siden, Tidsskrift for Skovvæsen XX, Række A, Pag. 45 f.

ingen Underskov. — Et lille Kobbelt paa Slotsgrunden, Jørgenskov Lykke kaldet, Vest for Kolding, bestaar af Egepurrer, Hessel og anden Underskov. Dette Krat, som ikke er i nogen synderlig Vekst, ligger saa nær ved Kolding, at alt, hvad deri bliver opfredet, ved Nattetider bortstjæles.

Harte Sogn. Paaby Haver eller smaa Lykker bestaar af ung Egevekst og Risbøge, pletvis staaende for Agerenderne og i smaa Strimler ved Gærderne, samt Underskov af Hessel, El og Torn. Næst ved ligger Raadvad Krat. Ingen Tørvejord. — Ejstrup og Harte Krat bestaar af Ege- og Bøgepurrer; sidstnævnte skal fredes for Gærdselhugst i 12 Aar fra 1726. Harte har en opgraven Tørvemose.

Bramdrup Sogn. Bramdrup Skov, Øst for Kolding i Syd og Nord, i god Fjerding Vej lang og bred, bestaar af gamle Bøge og Bøgestumper, Risbøge samt enkelte gamle Ege og Risege. Skoven er delt i tre Dele. Første Del, Bøgeskoven, er en »sluttet« Skov af Risbøge, enkelte gamle Bøge samt Risege. I denne findes tre Agernhaver, den første, 40 Aar gammel, er i god Stand, bestaar af Ege, store som Bjælker og Sparrer, den anden, 18 Aar gammel, bestaar af utallige Egeplanter 6—12 Alen lange, den tredie, 6 Aar gammel, bestaar af en stor Mængde Risegeplanter, hvoriblandt er saadet nogle Granfrø. I sidstnævnte er »afvigte Martini«¹⁾ plantet 200 Ege fra den anden Have, af hvilken ogsaa 3 à 400 Ege nu »anstundne Martini« i Skovens nørre og vestre Side mod Dyrehaven skal udplantes. Skovens anden Del, Bækkestub, bestaar af Risbøge og enkelte Ege, den er sat i Fred 8 Aar fra 1728. Tredie Del, Nørreskov, bestaar af enkelte gamle Ege og Risege samt Bøge og Risbøge, den halve Part er sat i Fred 6 Aar fra 1729. Bramdrup By har en ringe Tørvemose, som næsten er opgraven.

---

1) ☉: Mortensdag.

Eltang Sogn. Bjært Skov, Hesteholm og Køerskrog kaldet, grænser til Bramdrup Skov og bestaar af faa gamle Bøge og Bøgestumper, unge Risbøge samt Underskov af Hessel, El og Torn. Drejens, som er en uskiftet Skov, bestaar af enkelte gamle Bøgestumper, en Del maadelige Risbøge, liden Opvekst, men ingen synderlig Underskov. Endelig findes et lille indhegnet Kobbelt bestaaende af Eg og Bøg i Opvekst. Hesteholm, Køerskrog og Koblet har alle tre været 4 Aar i Fred for Gærdselhugst; i Drejens Skov, fra gammel Tid kaldet Kongens Køkkenhave, er i den vestre Side opfredet unge Risbøge. I en Del indelukkede Haver findes gode Risege, Bøge og Underskov. Intet Tørveskær. — Lilleballe Skov, ca. $\frac{1}{2}$ Fjerdings Vej lang og bred, bestaar af tynd, ung Bøgevekst, faa Ege samt lidt Underskov af Hessel og nogle Bøgepurrer; Skoven er vel opfredet og i god Tilvekst af en Del Risbøge og enkelte Ege. Byen har lidt Tørveskær. — Eltang Bys Skove. Koblet bestaar af faa gamle Træer, nogle smaa, opsnittede Risege og Risbøge samt Underskov af Bøgepurrer og Hessel. Den anden Skovpart, kaldet Hovens, ligger i Øst til Stranden¹⁾, $\frac{1}{2}$ Fjerdings Vej i Længden og 2 à 300 Skridt i Bredden, den bestaar af tynd, ung Bøgeskov og nogle Bøgepurrer; den vestre Ende har været fredet i 8 Aar og bliver endnu 6 Aar i Fred; den ligger ved Landevejen og lider ofte Skade af Naboerne og Rejsende. Lidt Tørveskær i Engene. — Gudsø Skov, $\frac{1}{2}$ Fjerdings Vej lang og 200 Skridt bred, grændser til en Bæk, som danner Skel mellem Elbo og Brusker Herreder, den bestaar af unge Bøge og nogle faa Risege, tynd af Træer, men i en overmaade god Stand, »sluttet« saa ingen Underskov mere findes. Byen har Tørveskær i Engbunden, skønt den er fuld af svovlagtig Materie. — Stenderup Skov, en Strimmel af

---

¹⁾ I Sessionens Indberetning tilføjes: og mod Vest ud paa Marken til Bjært Markeskel Gærde.

$\frac{1}{2}$ Fjerding Vejs Længde, tilhører mest Selvejere, den bestaar af smaa Risbøge og nogle faa gamle Bøgestumper; lidt Underskov af Hessel og Bøgepurrer. Intet Tørveskær.

Herslev Sogn¹⁾. Højrup Skov²⁾ ligger Østen Byen mod Aaen i en Strimmel, 1 Fjerding Vej lang og 300 Skridt bred, den bestaar af god Opelskning af Risbøge, nogle faa Risege samt god Underskov af Hessel og Bøgepurrer. Den unge Skov er opvokset paa en 20 Aars Tid. Byen har intet Tørveskær. — Herslev By har et lille Stykke Skov, kaldet Tolm, bestaaende af god Opelskning af Risbøge og nogle Risege samt lidt Underskov af Bøgepurrer. For 20 Aar siden var denne Skov ganske afhuggen, men er nu fredet, opsniddet og i god Stand. Byen har endvidere et Skovkrat, som er lyst 5 Aar i Fred fra 1728. Intet Tørveskær.

Smidstrup Sogn³⁾. Haastrup By har et, til ovennævnte Tolm Skov grændsende, lille Stykke ung Skov, kaldet »Weyl Skov«, bestaaende af ung Risbøgevekst samt Underskov af Bøgepurrer og Elle. I forrige Tider var Skoven ganske afhuggen og blev først for 20—24 Aar siden fredet. Sønderskov og Engslet Krat, bestaaende af nogle faa Bøgestumper, udsnittede Risbøge samt lidt Underskov af Elle, Møllebjærg og Egernkær er alle satte i Fred 5 Aar fra 1731. Intet Tørveskær. — Tyvkjær har et lille Krat, kaldet Enemærke, bestaaende af Risegepurrer i Opvekst, nogle Bøgepurrer samt Hessel og andet Gærdsel. Skoven har været 6 Aar i Fred og skal endnu fredes andre 6, før den med Nytte kan udsniddes. Byen har Tørv »til Fornødenhed« og kan endog hjælpe andre dermed.

Vilstrup Sogn. Vilstrup Bys Skov, som mod Vest grændser til Viuf Skov, bestaar af ung Bøgevekst og lidt

---

1) Follerup hørte til Holmans Herred, se dette. 2) I Sess. Indb. tilføjes: oven paa Banken. 3) Den øvrige Del af Smidstrup Sogn laa i Holmans Herred, se dette; jvfr. Danske Atlas V, 957.

Underskov af Hessel; Skoven er fra Ende til anden ud-
sniddet og i god Vekst. Heri findes en indgærdet Have,
som først har været besaaet med Agern, siden beplantet med
Ege og Bøge¹⁾, men ingen Fremgang haft. Byen har haft
Tørveskær, nu er Mosen ganske opgraven. Under denne By
er Landerupgaard medregnet.

Viuf Sogn. Viuf Bys Skove, Sønderbjærge, Fællig-
skov og Hegnet Skov, som »grændser« alle under et, til Nord
og Vest mod Fredsted Skov, 1 lille Mil i Længden og 1
Fjerding Vej i Bredden, bestaar af afkappede Bøge og Ris-
bøge samt Underskov af Hessel, El og Bøgepurrer. Den
største Del tilhører Selvejere. Fælligskov og Hegnet Skov er
pletvis vel opelskede, Sønderbjærge, Lillebjærg og Jordholm
Krat er satte 5 Aar i Fred fra 1731. Viuf By har til-
strækkelig Tørvejord.

Øster-Starup Sogn²⁾. Fredsted Bys Skov grændser
til Viuf Skov, i Syd og Nord 1 Fjerding Vej og halv saa
bred, den bestaar af unge Bøge; kun ringe Underskov af
Bøgepurrer, da Skoven er »sluttet«. Byen har endvidere et
Egekrat og nogle indgærdede Haver, som har været fredede
i nogle Aar, endnu satte i Fred 6 Aar fra 1731. I Have-
gaarden Vest for Byen er pletvis god Underskov af Hessel
og Torn. Byen har Tørv »til fuld Nødtørf« og kan udvise
noget for andre. — Starup Fælligskov og Hegnet Skov, 1
god Fjerding Vej lang og halv saa bred, betaar af middel-
maadig ung og gammel Bøgeskov, enkelte Ege samt Under-
skov af Hessel, El, Torn og Vidjer; en Mængde Ege og

---

¹⁾ I Sessionens Indberetning anføres, at Mr. Villiot har plantet
nogle Træer her. Der sigtes hermed til Brice François Vuillot,
der i 1721 fik Bestalling som Overinspektør over alle Kongens
Skove og Søer i Danmark, men allerede Aaret efter fik Afsked,
»da hans Foranstaltninger ved Skovene mere er til Skade end
Fordel«; jvfr. Kgl. danske Forstembedsmænd 1660—1790. ²⁾ Hes-
selballe Bys Skov anføres under Jerlev Herred.

Bøge er opsnittede. Intet Tørveskær. — Nygaards Skovs østre Part, et Rytterkobbøl, som har været fredet i 14 Aar, bestaar af nogle gamle Stumper, god Vekst og Risbøgepurrer; Eg og Bøg er nu i fortræffelig Stand til Udsnidning. Her har været en Plantehave, som ikke bragtes til nogen Fremvekst. Den anden, vestre, Part af Skoven¹⁾, som er inddelt til Bøndergods, bestaar af faa Bøgestumper og tophugne Risbøge; kun lidt Underskov af Bøgepurrer, Hessel og deslige, som nu begynder at tiltage saaledes, at den med Tiden kan blive til Skov igen. Denne Gaard har fra gammel Tid været en Sædegaard, og har til 1708 svaret til Rytterkassen »af pter pter«²⁾ 64 Tdr. Hartkorn. Til Gaarden hørte en »kapital« Bøgeskov, men da den blev inddelt i 8 Rytterportioner og Besidderne tilsagte Selvejerrettigheder, er Skoven ved disses Egenraadighed bleven forhugget.

Almind Sogn. Til Viuf By grændser Almind Krat, som bestaar af al Slags Underskov, lyst i Fred 5 Aar fra 1731. Almind By har godt Tørveskær. — Dons Krat bestaar af Underskov, dog ikke af nogen Værdi.

Vester-Nebel Sogn. Nebel Krat bestaar ligeledes af Underskov, som ikke er af nogen Værdi.

Jerlev Herred.

Hesselballe By³⁾ har et lille Stykke Skov⁴⁾ 1/2 Fjerding Vej i Omkreds, liggende Nord for Nygaards Skov, bestaaende af god, ung Ege- og Bøgevekst uden Underskov; Skoven er holdt i god Fred. Ingen Tørvejord.

---

¹⁾ I Sessionens Indberetning kaldes den Nygaards Brackers Skov, o: Barakkernes Skov, efter den paa Nygaards Marker byggede By Brakker, se nedenfor i Teksten; jvfr. Trap V, 432. ²⁾ o: præter propter = mere eller mindre, omtrent. ³⁾ I Øster-Starup Sogn i Brusk Herred. ⁴⁾ I Sessionens Indberetning kaldes den Nederhave.

Ødsted Sogn¹⁾. Høllund Bys Skov er af ringe Værdi, ganske aaben, bestaaende af faa smaa Bøge; to Trediedele tilhører Selvejere. — Ødsted og Vesterby Skove, 1 Fjerding Vej i Længden og 1 à 200 Skridt i Bredden, bestaar af faa gamle Bøgestumper samt Underskov af Bøgepurrer og enkelte Hesler. Ødsted Skov er efter 20 Aars Fred i god Fremvekst; mangfoldige udsnittede Risege og Risbøge. Skønt Vesterby Skov har været og endnu er fredet, er den dog i slet Vekst. Disse 2 Byer har godt Tørveskær.

Jerlev Sogn. Mejsling og (i Ødsted Sogn) Ammitsbøl Skove, 1 Fjerding Vej i Længden og 3 à 400 Skridt i Bredden, som ligger under et og »slutter sig« med Starup Skov, bestaar af nogle Kratrisbøge og nogle krogede Kratege samt god Underskov af Hessel og Bøgepurrer; ved Udsnidning opfredes Aar efter andet mangfoldige unge Ege og Bøge. Ammitsbøl og Mejsling har intet andet Tørveskær end det, de faar af Naboerne. — Jerlev Skov har været udhugget, men i 20 Aar under Fred; god Opelskning af Eg og Bøg. God Tørvejord.

Egtved Sogn. Vork Krat og Rugsted Lund (Ødsted Sogn), $\frac{1}{2}$ Fjerding Vej i Længden og 2 à 300 Skridt i Bredden, bestaar af Egepurrer; ringe Vekst, skønt Skoven har været 20 Aar i Fred. En Plet er nu ganske afhuggen, for at man kan fornemme, om ikke noget nyt vil opskyde. Noget Tørveskær. — Hjelmstrup Lund²⁾ er et lille Stykke Skov bestaaende af smaa Kratrisege og Risbøge; Underskov af Hessel og Bøgepurrer. Skoven er vel konserveret, bliver opsniddet, men er af ringe Vekst. Tørv til Fornødenhed. — Bølling Skov, $1\frac{1}{2}$ Fjerding Vej lang og $\frac{1}{2}$ Fjerding Vej bred, tilhører Selvejere undtagen

¹⁾ Ammitsbøl og Rugsted se nedenfor. ²⁾ I Sessionens Indberetning staar: Hjelmstrupgaards Lund, et Endel, hvori ingen anden end Besidderen er lodtagen. Endel 3: Særeje; jvfr. Kalkar: Ordbog til det ældre danske Sprog.

i Otting, som er Fæstegods, den bestaar af faa Bøgestumper og Bøgepurrer samt ung Skov af enkelte vel opsniddede Risege og Risbøge. Godt Tørveskær, ogsaa for nogle af Naboerne. — Fuglesang, Egtved og Bøgvad Skove, som ligger under et, i Længde og Brede i Fjerding Vej, bestaar af gamle Bøge og Risbøge samt Underskov af Bøgepurrer, Hessel, El og Torn. Fuglesang Skov hører til Bølling By, den tilhører Selvejere. Egtved og Bøgvad Skove er i god Stand, Aar for Aar bliver en vis Plads udsnittet ved Gærdselhugsten. I Egtved Skov er en Plantehave, to Gange besaaet med Granfrø, som igen er kreperede, tredje Gang, i 1730, er dette igen forsøgt, hvorefter en Del lader sig tilsyne.

Højen Sogn. Horsted Skov grændser mod Øst »paa« Skjærup og Svinholt Skove, den bestaar af gamle Bøge og Risbøge, kun lidt Underskov af Ellepurrer i Moserne; en Trediedel af Skoven tilhører Selvejere¹⁾. Skoven, som er god, bliver ofte »anfægtet« af den paagrændsende Velling By, »hvis Indvaanere er slemme Skovhadere«. — Højen Skov, Hulbæk kaldet, som er Selvejerskov og dernæst hele Byens Skov, grændser mod Nord til Vejle og mod Syd til Vilstrup; den bestaar af gamle, afkappede Bøgestumper og Bøgepurrer, som nu er voksede til Udsnidning. I Engene er opfretet dejlig ung Skov, mest bestaaende af Eg. Et Stykke Skov, kaldet Tang, Vest for Hulbæk, er sat i Fred 6 Aar fra 1731; her findes en i 1710 indrettet Plantehave, som baade er besaaet og beplantet, dog uden nogen synderlig Fremvekst, skønt den holdes under Hegn. Intet Tørveskær. — Rytterkoblerne, som ligger Nord for Højen Skov, har i fordums Tid været pantsatte til Vejle Borgere, var derfor udhugne, men er nu efter en halv Snes Aars Forløb udsniddede og

---

¹⁾ Sst. tilføjes: I Koblerne er overalt en stor Del unge Ege og Elle.

bestaar af dejlig ung Risbøgeskov; mange tusinde Planter opelskes aarlig.

Skibet Sogn¹⁾. Nørre Vilstrup Skov, mod Øst grændsende til de sidstnævnte Rytterkobler, i en Strimmel paa en Banke, $\frac{1}{2}$ Fjerdings Vej lang og 2 à 300 Skridt bred, er i god Stand af gamle Bøge og Risbøge; lidt eller ingen Underskov. En overflødig Mængde unge Bøge er opfredet her. Intet Tørveskær. Denne By grændser til Haraldskjær Mark mod Nord, hvor den 43. Vildtbanepæl staar.

Nord for Vejle ligger Romsgaards Skov, som har tilhørt denne By; da Skoven imidlertid var bleven utilladelig forhugget, »er sligt ved allernaadigst konfirmeret Dom af 14. Maj 1728 bleven ophævet«, en Skovfoged ansat og Skoven sat i Fred 8 Aar.

Hover Sogn. Lerbæk Gods²⁾ og (i Grejs Sogn) Højgaard Gods³⁾, ligeledes Nord for Vejle, har hans Majestæt tilforhandlet sig. Hertil ligger, mest i Strimler paa Bankerne, Høgsholt Skov, bestaaende dels af middelmaadige Ege, dels af Kratege, nogle Bøge og lidt Rishugst, Ure Skov, kun tynd, bestaaende af en Del gamle Bøge uden Underskov, Gaarde Enemærke, som har nogle gamle Ege og Bøge i en Toft, Hover Bys, Lerbæk Hovedgaards og Højgaard Hovedgaards Skove, som tilligemed Hørup⁴⁾ Skov slutter sig under et, bestaaende dels af nogle forfurnede, middelmaadige Bøge, hvoriblandt god Vekst, dels af unge Ege samt Underskov af Hessel, El og Torn, og endelig nogen Kratopvekst af Eg og Bøg i Havrum⁵⁾ 2 Gaardes Toft, beliggende $1\frac{1}{2}$ Mil fra Højgaard.

Jelling Sogn⁶⁾. Jelling Skov, $\frac{1}{2}$ Mil lang og halv saa bred, bestaar af meget god Bøgeskov, vel fredet og »sluttet«,

---

1) Den øvrige Del af dette laa i Tørrild Herred; jvfr. Danske Atlas V, 973. 2) I Tørrild Herred. 3) I Nørvang Herred. 4) I Jelling Sogn, Tørrild Herred. 5) I Hornborg Sogn, Nim Herred. 6) I Tørrild Herred.

i den østre Side findes mange unge Ege; Jelling Bys Marker er omgivne af Proprietærer og derfor indpælede til Ene-mærke med fire Pæle. Her findes af og til nogle Raadyr. Intet Tørveskær.

Kollerup Sogn¹⁾. Skovgaard's Skov²⁾ bestaar af faa udgaaede gamle Bøgestumper; ingen Underskov. Dertil hører Hopballe³⁾ Skov, som bestaar af nogle gamle Bøge, faa Kratege samt god Underskov af Bøg og Hessel, og Kollerup Have eller Jens Andersens Enemærke, som be-staar af nogle faa opsnittede Risbøge og Purrer uden Under-skov. Dette Gods (∴ Skovgaard) er af hans kgl. Majestæt allernaadigst overdraget til Hr. Greve Danneskjold-Samsøe.

I dette Beridt findes paa de fleste Steder baade Stor-vildt og Raadyr samt Vildsvin, Harer og Fuglevildt.

Da Brusk Herred ligger indesluttet mellem Andst, Jerlev, Elbo og Holmans Herreder, begynder Vildtbanens Grændser først i Jerlev Herred. Her støder Vildtbanen mod Vest og Nord til dette Beridt fra det 3die Skovriderberidt (∴ Jacob Rovers Beridt, Andst og Slavs Herreder), den 35. og sidste Pæl staar mellem Billund og Plovslund Marker⁴⁾, 36 staar paa Store Almstok Mark Nord for Byen, 37 paa Ryggebæks⁵⁾ Mark, Rippeshøj⁶⁾ kaldet, i Randbøl Sogn, 38 Vest for Bindeballe paa en Høj ved Landevejen mellem Ribe og Viborg, 39 ved Bindeballe Kirke Sønden for Daldover ved den østre Ende af Randbøl Sogn, 40 ved Klingenbæk eller »Taschenwad«⁷⁾ Nord for Rævsgaard i Egtved Sogn, 41 i

---

¹⁾ I Tørrild Herred. ²⁾ Jvfr. Synsforretning over Skovgaard's Skove optagen 9. Debr. 1726, i Pakken Angaaende Skovenes Tilstand i Danmark 1698—1740. ³⁾ I Jelling Sogn. ⁴⁾ Jvfr. Vildtbanepælene i det nævnte Beridt. ⁵⁾ I nedennævnte Indberetning om Vildtbanepælene (se Andst og Slavs Herreder) læses: Ryggeberg ∴ Rygbjærg. ⁶⁾ Sst. Pippeshøj. ⁷⁾ Sst. Tøschen Vadested.

Vork Kær, 42 ved Vingsted Mølle, 43 Syd for Aæn ved Haraldskjær paa Vilstrup Mark og 44 Syd for Vejle Købstad, hvor Vejle Fjord slutter Vildtbanen til det 2det Skovriderberidt (c: Johan Brandts Beridt, Elbo og Holmans Herreder). I Jelling Sogn fire Pæle, se ovenfor.

II. Elbo og Holmans Herreder.

Skovrider Johan Brandts¹⁾ eller det 2det Koldinghus'ske Beridt. Indberetningen findes nu kun i Kopi.

Elbo Herred.

Tavlov Sogn²⁾. Ved Holmegaard³⁾ ligger 2 Kobler, hvori er Skov, bestaaende af topfurnede⁴⁾, gamle og smaa Ege og Risbøge, en Del opelskede unge Risege og Risbøge samt Hesselunderskov. Tørveskær til Fornødenhed. — Studsdal og Oddersted Krat er ikke af nogen Værdi. Lidt Tørveskær, som dog er opgravet. — Tavlov-Nebel By⁵⁾ har langs med Nebel Sø paa en Banke en Del opfredede, smaa Risbøge og Bøgepurrer; ved Udsnidning er en Del ung Eg og Bøg opelsket. Intet Tørveskær. — Børup Bys Skov eller Krat bestaar af unge Risbøge og Bøgepurrer samt en Mængde opsniddede Risbøge og Risege. Byen har en lille, opskaaren Tørvemose uden Værdi. —

---

1) Beboede et ham selv tilhørende »Proprietærbol« Brandtland kaldet. 2) I Sessionens Indberetning omtales ogsaa Taarup Skov, (maaske menes hermed [Kongsted] Torp, se Bredstrup Sogn), mest tilhørende Selvejere, bestaaende af unge Risbøge og Ege samt god Underskov. 3) Søholmegaard? 4) c: udgaaede i Toppen; jvfr. Vidensk. Selsk. d. Ordbog. 5) I Kopien af Skovriderens Indberetning læses Taufle-Nebbel By.

Skjærbæk har et Krat. »Til« Stranden ligger en udgraven Mose uden Værdi.

Bredstrup Sogn. Torp¹⁾ har en lille Skov af Risbøge og Bøgepurrer samt Hessel- og Elleunderskov; fra Aar til andet er opelsket Eg og Bøg. Intet Tørveskær. — Kongsted og Bredstrup Byers Krat bestaar af Purrer og Risege uden Underskov; et Stykke af Skoven skal indhegnes og fredes. Intet Tørveskær.

Erritsø Sogn. Henneberg²⁾ Ladegaards Skov, som er et Rytterkobbelt, bestaar af nogle forhen ganske tophugne Risbøge, fortræffelig Opvekst af unge Bøge og enkelte Egeplanter; Underskov af Hessel, El og Torn. Den unge Skov er endnu i Fred, men skal udsniddes. En Tørvemose »af liden importance«. — Erritsø By har nogle smaa Haver og et Krat, hvori er smuk, ung Skov af Eg og Bøg; god Underskov af Ege- og Bøgevekst samt Hessel. Baade Eg og Bøg er fredet vel op i deres Enghaver. Nogenledes Tørveskær, dog tages det i deres Engbund.

Ullerup Sogn. Stovstrup Bys Skov, tilhørende Selvejere, bestaar af unge Risbøge og Risege, meget vel opelskede, samt Underskov af Hessel, El og Torn. Intet Tørveskær. Ved Skoven ligger et lille Kobbelt kaldet Himmerige. — Igum By har et lille Krat bestaaende af Egepurrevekst. Noget Tørveskær af liden Værdi i deres Engbund. Nævnte Krat grændser til Ødstedgaard³⁾, som Mons. Brockdorff nyder frit paa Livstid og til hvilken der er opelsket en Del unge Risege og Risbøge i Lykkerne⁴⁾, og støder ellers mod Vejlby Strand, som gør Skel mellem Elbo og Holmans Herreder.

---

1) I Kopien af Skovriderens Indberetning læses Kongsted Torp, vel fordi Torp laa i det 1661 nedlagte Kongsted Sogn; jvfr. Trap V, Pag. 411. 2) Sst. staar Hønneberg. 3) I Bredstrup Sogn. 4) ∴ indhegnede Marklodder; jvfr. H. F. Feilberg: Ordbog til det jyske Almuesmaal.

Fredericia Krat, Fuglesang kaldet, bestaar af unge Ris-
ege og Risbøge samt Underskov af Hessel og Torn. Denne
Skov vil Magistraten tilegne sig, skønt hans Majestæt ejer
Herligheden til alle Købstædernes Grunde.

Vejlby Sogn. Trælle Bys Skov er Anno 1713 ud-
huggen til Palisader til Fredericia Fæstnings Fornødenhed og
bestaar derfor nu kun af unge Ege og Bøge samt god Under-
skov. Ved Gærdselhugst opsniddes fra Aar til andet mang-
foldige Ege og Bøge. Da Fredericia Bys Grund støder op
hertil, skal det nuværende gamle Skel og Dige fornyes og i
Stand sættes. Skoven er $\frac{3}{4}$ Mil lang, $\frac{1}{2}$ Mil bred og ligger
mod Bæltet i en Halvmaane.

Holmans Herred.

Pjedsted Sogn. Pjedsted By har en ung, tynd Skov,
liggende paa en Banke langs Aaen, bestaaende af unge Ris-
bøge og Ege; i den nordre Ende nogen god Tilvekst af
Bøge og faa Ege. Skoven er vel opsniddet. Noget Tørve-
skær i deres Engbund.

Gaverslund Sogn¹⁾. Børkop Skov bestaar af unge
Risbøge og faa Bøgestumper, den unge Skov er godt frem-
elsket; i nogle Ellemoser god Underskov af Hessel, Torn og
El. En Mose »af liden importance«. — Brøndsted Krat
bestaar af en Del Bøge og Elle. Intet Tørveskær. — Ga-
verslund Bys Skov²⁾ bestaar af ung Bøgevekst. Intet Tørve-
skær. — Brejninge Krat er en liden »trind« Holm³⁾ be-
staaende af unge Risbøge, vel fredet. Intet Tørveskær. —
Sellerup Krat af samme Beskaffenhed. Intet Tørveskær.

Gaarslev Sogn. Rands Krat bestaar af en Del unge
Bøge og Elle. Intet Tørveskær. — Mørkholt Krat bestaar

1) Andkjær se nedenfor. 2) I Sessionens Indberetning anføres,
at der her har været anlagt en Plantehave, som er øde. 3) ∴
en samlet Bevoksning, ogsaa en indhegnet Mark: jvfr. Kalkar:
Ordbog til det ældre danske Sprog.

mest af Elle og nogle enkelte Bøgepurrer. Hertil støder Gaarslev Krat, »som er liden«, bestaaende af Bøgevekst og liggende under et med det forrige. Intet Tørveskær.

Ved disse 3 Sognes ovennævnte Skove bør bemærkes, at de for 20—24 Aar siden bestod i Bøgepurrer, som efter 8—12 Aars Fredning nu er udsnittede og i den Stand, at der kan blive »Kapitalskov« her, naar de fremdeles »haandhæves«.

Vinding Sogn. Vinding Skov¹⁾ og Andkjær Skov (i Gaverslund Sogn) bestaar af gamle, afkappede Bøge og Bøgestumper, ung Risbøgevekst under Bankerne og Underskov af Bøgepurrer, Hessel og El. Paa Andkjær Mark er opsniddet mange unge Risege. Andkjær Kohave og den søndre Skov er satte i Fred i 10 Aar fra 1729. I Vinding Fælligsskov er og en vis Plads mod Andkjær Skel lyst i Fred til Fremvekst lige mange Aar. Intet Tørveskær.

Skjærup Sogn. Skjærup By og Svinholt har en god Bøgeskov med enkelte Ege, af hvilken Selvejerne i Skjærup ejer en Del. I Skjærup Skov ligger en Plantehave besaaet med Agern, den er 5 Aar gammel²⁾ og i god Fremvekst. Kohaven bør med Tiden sættes i Fred. Intet Tørveskær.

Smidstrup Sogn³⁾. Velling Bys Skov bestaar af enkelte Risbøge og Bøgeskrub med Underskov af El og Hessel, hertil grændser Smidstrup Krat. Til Skovens Fremvekst er den saakaldte Velling Torn og Sønderkær lyst i Fred for Gærdselhugst i 8 Aar fra 1729 at regne. Godt og tilstrækkeligt Tørveskær i deres Engbund. »Indbyggerne er

---

1) I Sessionens Indberetning anføres, at der i Vinding Skov findes en Plantehave »ved Magt« baade med Plantning og Sæd. 2) Sst. anføres, at den er anlagt 1727. 3) Tyvkjær og Haastrup hørte til Brusks Herred, se dette; jvfr. Danske Atlas V, 957.

slemme Skovhadere«. — Lykkegaard¹⁾ har lidt ung Bøgeskov i et Kobbøl, kun af liden Værdi. Lidt Tørveskær i deres Enge mod Pjedsted.

Herslev Sogn²⁾. Follerup Skov er ganske udhuggen i forrige Tider, har nu i en 12 Aar været fredet, bestaar af Bøgepurrer, Hessel og El i god Fremvekst. Intet Tørveskær.

I dette Beridt findes »hid og did« Sturvildt, Raadyr, Vildsvin og Fuglevildt. Da Beridtet mod Syd, Øst og Nord støder mod Stranden og mod Vest til det første Skovriderberidt (o: Bachmanns Beridt, Brusk og Jerlev Herreder), er det af Naturen saaledes indesluttet, at ingen Vildtbanepæle behøves.

III. Andst og Slavs Herreder.

Skovrider Jacob Roverts³⁾ eller det 3die Koldinghus'ske Beridt. Indberetningen findes nu kun i Kopi.

Andst Herred.

Sest Sogn. Sest Bys Skov, 1½ Fjerding Vej lang og 1 Fjerding Vej bred, bestaar af en Del afhugne, gamle og unge Bøgestumper og Risbøge, tynd af Træer; ingen Under-skov undtagen lidt Torn, Bøgepurrer og Elle i Moserne. By-mændene har vedtaget at lade den vestre Part nyde Fred til Fremvekst i 8 Aar fra 1730. Intet Tørveskær. Øst i samme Skov ligger et Enemærke, Tantholt⁴⁾ kaldet, bestaaende af god Risbøgeskov. Vest for Byen ligger et Krat, ½ Fjerding Vej langt, liggende paa Banken langs Aabredde, bestaaende af Ege-

---

1) Lykkeskovgaard? 2) Den øvrige Del af Herslev Sogn hørte til Brusk Herred, se dette; jvfr. Danske Atlas V, 956. 3) Boede i Kolding. 4) I Sessionens Indberetning: Tandholt.

og Bøgepurrer; den halve Del af dette skal indhegnes og fredes i 8 Aar fra 1731. — Fra Gjelballe Skov (se nedenfor) til Øst ligger et lille Kobbøl, som hører til Vrandrup Hovgaard, »Stacherbiørg«¹⁾ kaldet, saa og nogle Kobler til Vrandrup By, i hvilke der findes nogle gamle Stumper og Risbøge samt god Underskov af Hessel og Torn; i disse Indelukker er vel opelsket baade Eg og Bøg. Intet Tørveskær.

Hjarup Sogn. Hjarup By, hvis Skov er ganske udhuggen, nu kun bestaaende i Ellemoser, har nogle smaa Skovhaver samt et Krat Vest for Byen, Skove kaldet, alt af ringe Værdi²⁾. Intet Tørveskær.

Skanderup Sogn. Skanderup Skov, i Fjerding Vej lang og halv saa bred, bestaar af nogle faa gamle Bøge og Risbøge, tynd af Træer, kun Underskov i nogle Ellemoser. Skoven er af haard Grund og ikke bekvem til synderlig Fremvekst, skønt Indbyggerne gerne vil frede den³⁾. Intet Tørveskær, dog bruges Jord- eller »Flauerør«⁴⁾. — Gjelballe og Lunderskov Skov, i Fjerding Vej lang og halv saa bred, bestaar fra gammel Tid af kappede Bøgestumper og Risbøge; temmelig god Underskov af Hessel, Torn og Bøgepurrer. Skoven er i god Fremvekst, mangfoldige Ege er fremelskede; nu indtages et Stykke af Fælligskoven ca. 200 Favne langt og halv saa bredt. Intet Tørveskær — Dollerup og Nagbøl Byer har lidt Skov i deres Haver bestaaende af faa gamle Ege- og Bøgetræer; Underskov af

1) I Sessionens Indberetning læses »Stockebjørg«. 2) Sst. anføres denne Bys Skove som: 1 Østerskoven, ganske udhuggen, 2 Vesterskov og 3 »Skouve«, bestaaende af nogle afkappede Bøgestumper, samt 4 Hjarup Enemærke bestaaende af Egepur og anden Underskov; 2—4 lyste i Fred 6 Aar fra 1729. 3) Sst. anføres, at en Del Risbøge og Ege er opfædet i Koblerne. 4) Flav- eller Flagetørve : tynde og brede Tørve til at dække Tørvestakke med; jvfr. H. F. Feilberg: Ordbog over jysk Almuesmaal.

Hessel, El og Bøgepurrer. Et Stykke af Fælligskovens vestre Ende og søndre Side er lyst 6 Aar i Fred fra 1731. Fornøden Tørveskær og noget tilovers.

Set, Hjarup, Skanderup, Gjelballe og Lunderskov Byers Skove er ved Udvisning til Kolding Bys Borgere for over 30 Aar siden haardt medtagne.

Vamdrup Sogn. Til Øster- og Vester-Vamdrup har forhen ligget Skov, som for mange Aar siden er udhuggen, nu findes kun nogle faa Buske af Bøgepurrer. Det er vedtaget, at den Grund, hvor Buskene staar, skal indgrøftes, indtil Nagbøl Skovgærde mod Nord, til Fremvekst foreløbig i 8 Aar fra 1731 og fredes under Indhegning. — Bønstrup har et lille Kobbøl, Søhave, bestaaende af en Del Risegekrat og faa Bøgepurrer; kun lidt Underskov. I dette Kobbøl er baade Eg og Bøg vel opfodet. Bønstrup og Søgaard Byer har fornøden Tørveskær.

Andst Sogn¹⁾. Mod Vest og til Nord fra Dollerup og Nagbøl ligger Roved Mark, grændsende i Vest mod Estrupgaards Rettighed, samt et lidet Krat ved Gamst Sø, »af liden eller ingen importance«, tilhørende Fru General-løjtnantinde Levetzau til Bygholm, som ogsaa har Part i den næst ved liggende By Lille Andst. Gamst og Roved har Tørv til Fornødenhed. — Glibstrup By har et lille Skovkrat af ganske ringe Værdi, hvori findes opskudt en Del Bøgeskrub, dog ikke bekvemt til nogen synderlig Fremvekst. Tørv til Fornødenhed. — Gejsing Skov er kun tynd, den bestaar af gamle Bøge og Risbøge; Underskov af El, Birk og Hessel. I Skovens østre Ende er en Del Ege- og Bøgeplanter opsniddede. Tørv til Fornødenhed. — Vest for Lejrskov mod Gejsing By ligger en Gaard, Noes kaldet, den har lidt ung Skov, dog ikke af nogen synderlig Vækst eller Værdi; nogen Opelskning af Ege- og Bøgepurrer. Tørveskær sammen med Gejsing By.

¹⁾ Store Andst se nedenfor.

Gjesten Sogn. Vester-Gjestenkærs og (i Andst Sogn) Store Andsts Skovpart er pletvis begroet med Vidjer og andre Buske af ringe Værdi, heri har Kragelund By af Bække Sogn Part. Proprietærgods men dog [kgf.] Vildtbane. Tørveskær til Fornødenhed. — Ved Revsing ligger et lille Krat, som, skønt ringe af Værdi, dog er vel opfredet¹⁾. Fornøden Tørveskær. — Ravnholt By har et lille Kobbelt, kaldet Ravnholt Lund, i Fjerding Vej i Omkreds, bestaaende af faa gamle Bøge, Risbøge og unge Risege, vel opelskede. Byens Skov bestaar ellers kun af nogle gamle Kratbuske. Tørv til Fornødenhed. — Øster-Gjesten Skov, $\frac{1}{2}$ Mil i Omkreds, bestaar af faa gamle Bøgestumper; god Underskov af Bøge- og Egepurrer. Denne Skov er i god Fremvekst. — Røjgaard Skov, som er Rytterkobler, bestaar af faa gamle Bøge og Risbøge, overalt slet Vekst, samt faa Krateger; Underskov af El, Birk, Hessel og Lind samt Mængder af opfredede Bøge og Ege. Godt Tørveskær.

Lejrskov Sogn. Egholt Skov bestaar af Kratbøge samt gammel og ung Underskov af Bøgepurrer. Tørv til Fornødenhed. — Ferup Skov, omtrent i Fjerding Vej lang og bred, ligger under et med Jordrup Skov og er af samme Beskaffenhed (se nedenfor), dog med den Forskel, at disse [Ferup Bymænd] ingen Underskov har i Fælligsskoven²⁾. Flad- eller »Soede«-Tørveskær³⁾. — Vraa Skov⁴⁾ bestaar af faa gamle, udgaaede Bøgestumper; megen Underskov af Hessel, El og Bøgepurrer. Skoven har i 13 Aar været fredet for Gærdselhugst, men begynder nu at udsniddes. Tørv til Ildebrændsel. — Lejrskov By har lidt Opelskning i deres Haver Vest for Byen samt langs Hesselvadsbæk; lidt Underskov paa Bankerne af Hessel, Torn, Ege- og Bøge-

¹⁾ I Sess. Indb. anføres, at det bestaar af ringe Risbøge. ²⁾ Sst. anføres, at der i Ferup Skov og Hovgaarde er opfredet Risbøge i stor Mængde og Risege i Lykkerne. ³⁾ Sodd eller Saad σ : Græstørv; jvfr. Molbech: Dansk Dialect-Lexikon. ⁴⁾ I Sessionens Indberetning tilføjes her: og Uhre Skov.

purrer. Den unge Skov er lyst i Fred 6 Aar fra 1729. Jord- eller Flav-Tørveskær. — Nord for Ferup Bys indelukkede Kobler ligger Højrup Enge, hvori findes enkelte gamle Bøge, faa Risbøge og lidt Underskov. Overskoven er kun liden, men i god Stand og saaledes »sluttet«, at intet kan vokse under denne.

Verst Sogn. Verst Skov bestaar af Krætbøge, mangfoldig Opvekst af Krætege og Bøge, megen Underskov af Hessel, El og Torn samt Bøgepurrer. Tørveskær til fornøden Brug.

Jordrup Sogn. Knudsbøl Skov bestaar af god Opelskning af Eg og Bøg; Underskov af Hessel, El, Torn og Bøgepurrer. Overflødig Tørveskær. — Jordrup¹⁾ Skov, 1 Fjerdings Vej lang og bred, bestaar af gamle, topfurnede Bøge og Risbøge samt Underskov af Hessel, Torn og Bøgepurrer. Skoven er i god Vekst, utallige unge Ege- og Bøgetræer er fremlekkede. Maadeligt Tørveskær, dog til fornøden Brug.

Bække Sogn. Kragelund By se Gjesten Sogn, Vester-Gjestenkær.

Slavs Herred.

Vorbasse Sogn. Vorbasse By har 2 smaa Egekrat. — Høllunds Kræ²⁾, som ligger med den vestre Side mod Vildtbanens Grændsepæl, er et »vidtløftigt« Kræ, men uden Haab om Fremelskning, da det tillige med Vorbasse Kræ ligger i den sorte Hede. — Fitting Kræ er af samme

1) Sst. og i Kopien af Skovriderens Indberetning læses: Jaarup.

2) I Kopien af Skovriderens Indberetning læses: Høllend Lunds Kræ. Bynavnet Høllund er formodentlig opstaaet ved en Sammentrækning af Byens formentlig oprindelige Navn Høllend og Fællesnavnet Lund. Lunden har i saa Fald først faaet Navn efter Byen, hvilket Navn senere er overgaaet som Betegnelse ogsaa for denne. I Tale kaldes Stedet Høllet; jvfr. Danske Saml. III, 330. — 1638 omtales Høllends Aa Syd for Vorbasse; jvfr. Danske Saml. 2. R. IV, 75.

ufrugtbar Beskaffenhed. Disse 3 Krat høre Proprietærer til og er alene anførte her for Vildtbanens Opsigts Skyld; de er dennes Grændser mod Vest. Tørveskær til Fornødenhed.

I dette Beridts Skove findes overalt Storvildt, Raadyr, Vildsvin samt Harer og Fuglevildt.

Hvad Vildtbanen angaar, grændser dette Beridt mod Syd til Haderslevhus og mod Vest til Riberhus Amt; skønt alt Gods i Slavs og en Del i Andst Herred er bortsolgt, har hans kgl. Majestæt dog reserveret sig Jagten, hvorfor Vildtbanens Grændser er, som de fra Arilds Tid har været. Da en Del af de gamle Pæle af Ælde var omfaldne og andre borttagne af onde Mennesker for at bringe Grændserne i »Dispute«, er i 1730 efter Tingsvidne af 30. Juni¹⁾ alle Vildtbanepælene blevne eftersete, renoverede og opsatte paa følgende Steder: 1 Syd for Andst Bro paa Vejen Mark, Riberhus Amt, 2 ved Andst paa samme Mark, 3 ved Vejen Vadested paa samme Mark²⁾, 4 ved Vejen Mølle paa Vejen Mark³⁾, 5 paa Drostrup Mark ved Spærhøj i Læborg Sogn, 6 mellem Drostrup, Asbo og Gjesten Marker mellem Ribe og Kolding Amter, 7 paa Stavlund Høj i Læborg Sogn, 8 ved Landevejen mellem Ribe og Vejle paa »Asby«⁴⁾ Mark, 9 ved Landevejen mellem Varde og Ribe paa Asby⁴⁾ Mark, 10 ved forbemeldte Landevej paa Vilstrup⁵⁾ Mark, 11 ved Vorbasse Eng, Gren kaldet, i Vorbasse Sogn, Slavs Herred, 12 i »Fohe«⁶⁾ Eng paa Vorbasse Mark, 13 mellem bemeldte Fohe Eng og »Hølld«⁷⁾ paa Vorbasse Mark, 14 ved Hølldsvad⁸⁾ paa Hølld Mark, 15 mellem Hølld og Høvborg

1) Jvfr. næste Note. 2) I en Indberetning om Vildtbanepælene i dette Amt forfattet efter Skov- og Jagtsessionens Ordre af 17. Juni 1730 anføres, at 3 Pæl staar paa Gamst Mark; jvfr. Breve fra Fyens og Koldinghus Amter 1726—41. 3) Sst. staar paa Refsing Mark i Gjesten Sogn. 4) Sst. Asbo. 5) Sst. mellem Vittrup og Asbo paa Vittrup Mark i Lindknud Sogn. 6) Sst. »Fahl«. 7) Jvfr. Note 2, Pag. 210. 8) I nævnte Indberetning: Hølld Vadested.

paa Høllø Mark, 16 paa Hovborg Mark ved Mølvad, 17 ved Hovborg Vadested paa Hovborg Mark, 18 paa Baldersbæk Mark Vest for Folenhøj i Vorbasse Sogn, 19 paa Baldersbæk Ager mod Vest i Vorbasse Sogn, 20 Vest for Baldersbæk paa samme Mark, denne er den yderste Pæl mod Vest af Vildtbanen, 21 ved Klingdal paa Risbøl Mark, 22 Nord for Klingdal paa Risbøl Mark, 23 Syd for Risbøl Gaard, 24 ved Donslund Fiskerhuse, 25 Vest for Klingsø paa Hejnsvig Mark, 26 paa Donslund Bjærge paa Hejnsvig Mark, 27 paa Mathis Høj paa Hejnsvig Mark, 28 paa Hejnsvig Knap, 29 paa Fugdøl Banke, 30 ved Præstvad paa Rishøj, Fugdøl Mark, 31 paa Utofte Mark, Syd for Gaarden ved Ringkjøbing Landevej, 32 mellem Løvlund i Grene Sogn og Utofte i Grindsted Sogn, 33 Øst for Løvlund paa deres Agermark, 34 mellem Grene og Grene Krog i Grene Sogn og 35 mellem Billund og Plovslund i Grene Sogn, Slavs Herred.

Hvem er Forfatter til Visen fra Livø?

(Se foran Side 50—52.)

Af Lærer H. P. Kristensen.

For mig og muligvis for flere af »Jydske Samlinger«s Læsere har det været noget af en Overraskelse at finde Livø nævnt som Hjemsted for gammel Folkedigtning. Denne lille Ø, der tidligere var beboet af et Par Bønder, for hvem den karrige Jords trælsomme Drift har lagt Beslag paa alle Kræfter, har næppe nogentid drømt om at blive en Beriger af dansk Digtning, og mindst af alt venter man her at finde en satirisk Vise rettet mod Kirkepatroner og Præster; thi paa Øen findes hverken Kirke eller Præst.

Imidlertid er Engelstoft ikke den første, der henlægger gamle Folkekvad til Livland. I Blichers Novelle Livø optræder en gammel Livøfisker, med hvem Fortællingens Hovedpersoner, det unge, nygifte Par, der har søgt Skjul paa Øen, plejer daglig Omgang. Fiskeren og hans Kone nyder godt af de nygiftes Køkken, der fra Forraadskamrene i Vitskøl Kloster stadig forsynes med rare Levnedsmidler. »Den gamle Fisker trakterede da til Gengæld med Kæmpeviser, af dem han kunde en hel Hob udenad og foredrog i en Maner, som nu vel er helt ukendt — tilsidesat, vel fordi den baade er jævnt-hen taktløs og ikke følger noget »Firma«. (Jeg har i min Ungdom af en gammel Bonde hørt saadanne Sange, der just formedelst deres Vildhed gjorde paa mig en sælsom Virkning.)«

Blichers Valg af Livø er dog forstaaeligt nok: Han skulde paa ægte romantisk Vis henføre sit elskende Par til

en ensom Ø (jfr. Oehlenschlägers Sct. Hans-Aftens Spil). Den romantiske Virkning øges yderligere ved de sælsomme, vilde Kæmpeviser.

Ret kuriøst er det, at Blichers egen Datter, den smukke Malvina, senere kom til at bo paa Livø, — ikke for at nyde sine Hvedebrødsdage i romantisk Uforstyrrethed, men for at henslide de sidste Aar af et glædeløst Ægteskab.

Engelstofts Henførelse af Visen til Livland er imidlertid næppe mere berettiget end Blichers Stedfæsten af sine samme-steds, — Kirke- og Befolkningsforholdene taler der imod. Det ligger da nær at søge Oplysning om den paa Mors; thi har Pastor Lillelund engang været i Besiddelse af den, vilde det være sandsynligt, at enten hele Visen eller Brudstykker af den endnu var at finde paa Øen.

For muligvis at faa Klarhed over dette Forhold henvendte jeg mig til Godsejer Mansa paa Sø, der som den grundige Forsker af Morslands Historie nærmest vilde være den, der kunde besvare Spørgsmaalet om, hvorvidt Visen og dens Forfatter kendtes paa Øen. Paa min Forespørgsel modtog jeg følgende Svar, der tilsyneladende ganske afviser den anførte Mulighed.

»Det er mig desværre ikke muligt at yde Dem mindste Vejledning til at udfinde Forfatteren til den omhandlede Vise. Skønt jeg har boet her paa Øen i næsten 50 Aar og i Aarenes Løb er kommen i Berøring med en stor Mængde Mennesker af alle Stænder, har jeg aldrig hørt den paa-gældende Vise omtale. Lige saa lidt har jeg truffet paa den hverken i sin Helhed eller i Brudstykker imellem de mange Archivalier, jeg i mit lange Liv har gennemgaaet.

I Provst Schades og Pastor Hübertz righoldige Samlinger, der indeholder saa mange Kuriositeter af beslægtet Art, har jeg saaledes ikke truffet den.«

At Forfatteren skulde være Pastor Lillelund selv, anser Hr. Mansa for lidet sandsynligt. Det vilde være for farlig en Spøg at rette en Satire af den Art mod hans egen Kaldspatron, den af Engelstoft omtalte Cancelliraad Thomas Lund, Ejeren af Lund i Ø. Assels Sogn. Han var kendt som en raa og hensynsløs Person — et Skudsmaal, som ikke blot den kritiske Engelstoft giver ham. I Saml. til jydsk Hist. og Topografi (1. R. 9. B. S. 357 f.) omtales han af Maleren

Frode Rambusch i Ø. Assels, der siger om ham, at han var meget grusom mod sine Folk: Sine Karle pryglede han paa det mest ubarmhertige, til en Staldkarl en Gang tog Mod til sig og tilbagebetalte ham Pryglene med Renter. Ved denne Lejlighed tog Cancelliraadens ene Ben saa megen Skade, at det maatte amputeres og erstattes af et Træben, hvilket gav Anledning til Øgenavnet »Pileben«. Denne Mand har ikke indbudt til en saa dristig Spøg, som en Satire af nærværende Art vilde være.

Mors kan altsaa fralægge sig al Andel i det satiriske Poem. Men heller ikke anden Steds fra foreligger Oplysninger om Visen. Blandt Biblioteksfolk og Folkemindesamlere er den ukendt.

Noget, der straks ved Gennemlæsning af Engelstofts Rejsebeskrivelse falder i Øjnene, er den mærkelige Samklang, der er mellem Engelstofts og Viseforfatterens Karakteristik af Kirkepatroner og Præster. Engelstoft har et »godt Ord« til hver Godsejer, han træffer paa sin Rejse. »Karikatur-Tableauet« Md. Galtrup og hendes Datter til Højris, Cancelliraad Lund og Herremændene, der ved Udstykningen af deres Jorder paa saa mange Maader bedrager dem, der køber af dem, vidner tydelig nok herom. Og stort venligere er han ikke mod Præster og Biskopper. Sigtelsen for Simoni rammer saa vel dem som Kirkepatronerne.

En Forklaring paa hans uvenlige Følelser mod Prætestanden finder man i Prof. Steenstrups Biografi af Engelstoft, hvor der i en forsigtig Vending siges, at han paa sin Udenlandsrejse »bragtes, vistnok for bestandig, ud af et saadant Forhold til Theologien, at han vilde kunne overtage præstelig Gerning« (Biogr. Lex. IV S. 527).

En anden Ejendommelighed ved Visen er det Præg af Uensartethed, der er over den. Den gør nærmest Indtryk af at være en Blanding af folkelig og lærd Versekunst. Saaledes er Tonen i Begyndelsen saa jævn og ligefrem, at den meget vel kan tænkes at være af folkelig Oprindelse. Men den største Del synes dog at stamme fra en temmelig rutineret Versekunstner, og især røber Digtets sidste Stykke S. 52 meget tydeligt den lærde Latiner og Historiker. Ordet *venam* i sit korrekte Genstandsfald og Navnene Hercules og Hannibal har næppe nogen af den Tids jævne Viseforfattere ført i deres Pen.

Endelig er Versemaalet af en saadan Beskaffenhed, at det kan betragtes som udelukket, at Visen nogensinde har været sunget, et Forhold, der straks afviser Muligheden af, at den i længere Tid har kunnet holde sig i Folks Erindring. Thi kun ved hyppig Afsyngen og fæstet i Bevidstheden ved Melodi og Rytme er de gamle Folkesange bevarede. Til sidst falder »Versene« ganske fra hinanden, idet Slutningen staar uden Sammenhæng med den øvrige Del af Visen:

Dog bær' Guds Engle mangel hjem,
 Uskad som vel kan løbe.
 Hans ædle Liv man kan af dem
 For to dansk Skilling købe.

Efter alt ligger den Antagelse da nær, at den satiriske Professor selv — maaske over et Par folkelige Visestumper — har komponeret den »lærde Del« af Visen, — en Antagelse, der yderligere bestyrkes af den Kendsgerning, at Engelstoft ogsaa ved andre Lejligheder har givet sig af med Versekunst og skrevet baade danske og latinske Vers (se Erslews Forfatterleksikon). Visen er fuldstændig Engelstoft lig, satirisk, overlegent ironiserende og lærd; den findes kun hos ham, og Formodningen: den er af ham selv, synes da at være naturlig og nærliggende. Noget egentlig Bevis herfor kan dog ikke føres; men skulde denne lille Undersøgelse medføre, at Spørgsmaalet om, hvem der er Livø-Visens Forfatter, fra anden Side blev besvaret, har den dog ikke været ganske omsonst.

Brødrene Støttrup.

En forfølgelsehistorie fra pietismens tid.

Af Georg Saxild.

Ude i Farsø sogn, nord for Viborg, ligger der en lille by, som hedder Støttrup. Her bode i Kristian d. 6.s tid en mand ved navn Jens Olesen; han var bødker. Tidligere havde han boet i Nibe; nu var han fæster under Hvandstrup. Jens bødker var gift med Mette Andersdatter, og dette ægtepar havde fem børn, fire sønner og en datter. De to af sønnerne var håndværkere: Anders (f. 1698) var guldsmed og bode i Viborg, og Lauritz var remmesnidersvend. De to andre sønner, Morten (f. 1703) og Niels (f. 1708), havde gået i den latinske skole i Aalborg og var blevne studenter i 1728. Datteren Anne Marie var hjemme hos forældrene i Støttrup; hun var en svagelig stakkel, forpint af sygdom, og mangen gang »i ganske urolige tanker«.

Sikkert havde den brave bødker i Støttrup aldrig nogen sinde drømt om, at han eller nogen af hans lille kres skulde sætte hans majestæt kongen af Danmark og Norges pen i bevægelse. Men skæbnen vilde det så; og Jens bødkers skæbne hed Morten.

I.

Morten Jensen Støttrup havde efter sin dimission fra Aalborg skole i 1728 væsentlig været henvist til at sørge for sig selv. Efter at have deponeret var han taget ud som huslærer. Han havde haft kondition dels i Aalborg, dels i Norge, dels i København. Examen philosophicum havde han taget 1731 sammen med sin broder Niels. Nu forberedte han sig til attestats. Men forberedelsen har vist været så som så. Morten var nemlig en urolig natur, et grublende og vistnok noget tungsindigt gemyt; og den tid, han levede i — pietismens og herrnhutismens tid herhjemme —, havde givet hans tanke- og stemningsliv et præg, som blev skæbnesvangert for ham og alle dem, der var udgåede fra Jens bødkers hjem ovre i Farsø sogn.

Allerede da Morten Støttrup konditionerede i Aalborg, og endnu mere da han efter 1731 var kommen til Norge, havde han fået sine øjne opladte for kirkens forfald. Navnlig havde skriftestols-institutionen været ham til stor forargelse. Dette: at åbenbart store syndere kunde gå frit til sakramentet, at de gik stiltiende, uden at bekende deres synd, og at de gjorde det på visse tider af året, altså ganske mekanisk, det kunde han ikke forlige sig med. Så begyndte hans samvittighed at plage ham, og han kunde nu ikke længre selv gå stiltiende til skrifte. »Derpå resolverede han, endskønt med gevalt i begyndelsen imod sin hoffærdige natur, at bekende offentlig sin sjæls tilstand med lydelig røst i skriftestolen, hvilket syntes nogen tid at soulagere samvittigheden. Men siden derefter, da han fornam, at præsterne ikke havde erfaring i sådan tilstand, men taledede ét for sjælen, når den begærede et andet, så tænkte han i sit hjerte med David: Jeg vil bekende mine overtrædelser for herren«. Og da han gjorde det, forlod gud ham hans synds ondskab. Så

holdt han sig fra brugen af alterens sakrament. Og ved at ransage skriften i guds ords lys, kom han til den nye opfattelse af nadveren, at denne var et kærlighedsmåltid, som Kristus kun havde indrettet til sin pine og døds ihukommelse. I denne overbevisning havde han fundet ro; og mere og mere havde han vundet styrke til at afdø fra kødets gerninger og sin egen vilje.

Helt uden påvirkning udefra havde han dog under denne krisis ikke været. Bl. a. havde han rådført sig med den daværende kapellan ved Trinitatis kirke i København, Peter Nikolaj Holst, ham der siden efter udvistes af landet for sine religiøse meningers skyld. Ved omgangen med denne mand har Morten rimeligvis fået sine religiøse meninger tilslebne. Selv havde han indhold og personlige erfaringer nok til ikke at tage sin overbevisning paa borg hos andre. Hvad han fik i de pietistisk-herrnhutiske krese, hvori han færdedes i København efter sin hjemkomst fra Norge, var et udformet program. Men dette program gjorde han til sit eget. Når han taler, er han Morten Støttrup, den mand, der har været plaget af »guds ånds indvortes tugtelse«, ikke blot et talerør for en lille religiøs klike i København.

Ladet til randen med sin nye tro kommer han 1734 ved pinsedagstide til Støttrup. Første pinsedag er han i kirke dér, og efter gudstjenesten beder han sognepræsten Jeremias Sander om lov til at præke i kirken Trinitatis søndag. Tilladelsen fik han; men da præsten siden erfarede, at Morten hos Mads Brøndum på Hvandstrup havde udtalt sig bespottelig om præsterne og deres embede, tog hr. Jeremias, som naturligt kunde være, sin tilladelse tilbage, og Morten forlod Støttrup, vistnok til stor lettelse for præsten, der ikke led den tanke at have en ulv i sin fåreflok.

Morten var draget til København. Men allerede knap

et halvt år efter at han havde forladt Støtrup, vendte han tilbage til Jylland, og den 13. november kom han til Viborg sammen med sin broder Lauritz. De tog ophold hos deres broder Anders, som var gift med Kirsten Andersdatter og bode i Brændevinsgaden (den nuværende Vestergade). Deres ankomst rygtedes snart i nabolaget, og folk, der havde børn eller pårørende i København, kom for at høre nyt fra disse. Men der kom også folk, som vel kendte lidt til Mortens religiøse standpunkt, for at tale med ham og få noget at vide om pietisterne i København. Af religiøst interesserede kom der således Peder Nielsen Koch og et par andre skomagerdreng, Ole Jørgensen Pind, discipel af Viborg skoles mesterlektie, og nogle flere af skolens disciple o. a. Sammenkomsterne med disse antog ganske naturligt en opbyggelig karakter. Morten tog det nye testament og læste for dem af det, snart hele kapitler, snart enkelte stykker. Under bøn og gudspåkaldelse overvejede han meningen deraf og forklarede den så for de andre. Når talen kommer på katekismi lærdom, »er han meget kaut [forsigtig] i at sige enten et barn eller anden menneske, at de skal tro noget deraf, for så vidt enten Lutherus har skrevet eller han (Morten) lærer, og derfor flitteligen udsøger af den hellige skrift de bekvemmeste, tydeligste og enfoldigste sprog, som kan forklare dem sagen«. Han synes ikke at have lagt skjul på sine egne meninger. Men lige som disse sammenkomster, efter alt hvad man får at vide om dem, aldeles afgjort havde en rent tilfældig karakter, således er det også fuldkommen sikkert, at Morten under sammenkomsterne mere optrådte som den der søgte, end som den der ledede.

Disse sammenkomster i Anders guldsmeds hus rygtedes nu ude i byen, og de kom bl. a. også Johan Mehl, præstens medhjælper i Nørresogn og Anderses mester, for

øre. Straks samme dag, han fik at høre om dem (den 15. november), meldte han sagen til sin sognepræst, hr. Niels Hertzberg, der atter forebragte den for stiftsprovsten, mag. Christen Lassøn Tychonius.

Magister Tychonius var en ilsindet ældre herre (f. 1680). Hverken det held eller det uheld, han havde haft i sit liv, ikke heller de mange kundskaber, han havde samlet sig, havde gjort ham til en vismand. Hans held bestod deri, at han ejede netop den åndfuldhed og det vid, hans samtid satte pris på, et løjerligt, stivbenet Per-Caudi-vid, og en usigelig platfodet åndfuldhed, der gør læsningen af hans skrifter fuldstændig uudholdelig for en nutidslæser. Dette provins-geni havde haft det uheld at lægge sig ud med selve fader Holberg. Magister Stygotius i »Jacob v. Thyboe« havde oprindeligt heddet Tychonius; og den Viborg-magister mente, at Holberg havde villet ramme ham, og satte himmel og jord i bevægelse for at få pedantens navn forandret. Holberg føjede ham og rettede navnet Tychonius (født Thygesen) til Stygotius (født Stygesen); men han glemte ikke sin jydsk ven. Da denne fremkom med et forslag om oprettelsen af et universitet i Viborg, ved hvilket han vilde, at præsten ved domkirken (det var han tilfældigvis selv) skulde være øverste professor i teologi, hånede Holberg i »Den jydsk fejde« denne cimbriske helt, »skjult under Levi kjole, der blive vil et lys på Viborgs høje skole«.

For dette »Cimbrers lys og Jyllands klare øje« skulde nu Morten Jensen Støttrup stedes, ikke for sin hæders skyld, men for at høre dommens og straffens ord over sig. Sammenkomsten mellem Tychonius og Morten fandt sted i nærværelse af monsieur E. Trellund (senere landsdommer, en søn af den Viborg-bisp) og løjtnant Falkenskjold (senere gift med en datter af afdøde Christopher Bartholin, øverste landsdommer i Nørrejylland). Ved

denne sammenkomst gik det noget hedt til. Tychonius var som sagt en vittig mand og lod sit vid spille over den stakkels Morten og hans »lærdom om den levende tro og dens bevisning i gerningen«. Men Morten var ikke den mand, der lod sig og sine lærdomme belé og bespotte. Han talte stiftsprovsten kraftigt til og sagde, at hans højærværdighed bar dyrets mærke i sin pande. Samtalen udartede til et regulært skænderi, og stiftsprovsten, hvis spørgsmål ikke direkte var rettede på de af Morten Støttrup antagne store og grove theses, »men oblique stilede derhen for at udlede, hvad for en giftig orme-bo og slange-rede, der lå under helligheds og enfoldigheds grønsvær skjult i hans hjerte«, endte med at tale til ham »mere af loven end af evangelio« — det vil rimeligvis sige: at skælde ham huden fuld.

Efter denne opbyggelige samtale meldte Tychonius sagen til biskoppen over hele Viborg stift, Johannes Trel-lund, og denne kaldte så Morten for sig den 16. november. Til stede ved det forhør, der nu blev afholdt, var: stiftsprovst Tychonius, hr. Niels Hertzberg (præst ved Nørresøgnns kirke), hr. Christian Sadolin, (præst til Søndersogn), og medtjenerne henholdsvis ved domkirken og Søndersøgnns kirke, d'hr. Henrik Steuner og Andreas Frost. Forhørets øjemed var at få klarhed over Morten Støttrups farlige vildfarelser og om muligt ved guds bi-stand at føre ham på bedre tanker. Hans farlige vildfarelser befandtes at være følgende: »at han aldeles nægtede børnedåben«, »ligeledes den herres Jesu hellige legems og blods sakramentlige delagtighed i den hellige nadver«, »ganske forkastede skriftestolen«; og endelig »syntes han-nem slet intet om det ved guds nåde iblandt os eta-blerede hellige prædike-embede, og om vor ganske kirke-tjeneste, ja sagde endog med udtrykkelige ord, at der var ingen ret Kristi kirke hos os, uden det kunde være den

usynlige, af få troende her og der bestående«. Disse hans farlige vildfarelser blev omhyggeligt protokolerede; men sammenkomstens andet øjemed, at føre ham på bedre tanker, blev ikke opnået. Så blev Morten da dimitteret med forbud mod at holde »samlinger« i Viborg, og med påbud om, når han havde været på besøg hos sine forældre i Støtrup, at forføje sig ud af stiftet.

To dage efter forlod Morten Viborg og begav sig ud til sit hjem i Farsø sogn. Men hævnen fulgte ham. Den 21. november publiceredes fra Nørresogns prækestol i Viborg et forbud mod »at herbergere bemeldte Morten Jensen Støtrup og hans broder Poul [skal være Lauritz] Jensen remmesnidarsvend . . . eller at holde nogen offentlig eller hemmelig samkvem med nogen af dem under straf af kirkens disciplin foruden den straf, som den verdslige øvrighed dem — som hans kongelige majestæts mandaters modvillige overtrædere — kan tilsige,« — med opfordring til alle om at røbe brødrenes opholdssted for stadens magistrat og stedets sognepræst.

Cirkulærer af lignende indhold udgik i de følgende dage fra biskoppen til alle stiftets provster og præster og fra stiftamtmanden til byfogderne i stiftet og herredsfogderne i amtet. Sognepræsten i Farsø, den stakkels, forvirrede Jeremias Sander, fik særligt brev fra bispen om den fare, der truede hans sogn; og præsten advarede trolig sin menighed om søndagen og opsøgte om mandagen Morten for at omvende ham. Naturligvis lykkedes det ham ikke. Så gik han til Jens bødkers husbonde, Mads Brøndum paa Hvandstrup, for at få ham til at forbyde de gamle at beholde deres søn hos sig. Heller ikke det lykkedes; Jens bødker vilde ikke slå hånden af Morten, ja han drev endog sin frækhed så vidt, at han holdt sig borte fra kirken. Det var den gode Jeremias for meget! Han gik til herredsfogden og angav familien for ham.

Herredsfogden i Rinds-Gislum herreder var på den tid Christen Sørensen Thestrup, forfatteren af den i Samlinger til jydsk historie og topografi 1.—2. del optagne Rinds herreds krønike. Denne mand var — hans mange fortræffelige egenskaber ufortalt — en stiv og bornert ortodoks, der nærrede et oprigtigt had til al slags vranglære. Det har derfor næppe været ham ukært at tage affære her, hvor talen var om sektereri i hans eget embedsdistrikt. Under 6. december udstedte han et cirkulære (trykt anf. st. II 29—30) til samtlige præster i Rinds-Gislum herreder med opfordring til dem om »at advare alle og enhver i disse herreder, at de ikke søger eller tillader disse Jens bødkers sønner eller andre deslige sindede personer nogen slags forsamlinger til slig lærdoms øvelse hos dem at holde, ej heller disse personer over én nat at huse eller hæle« — under straf af 16 lod sølv for første nat og dobbelt op for hver følgende nat (Danske lov 6. 1. 4, jfr. 1. 24. 16).

Brødrene var imidlertid hos forældrene i Støtrup, og disse brød sig hverken om herredsfogdens eller deres husbondes forbud. De kunde ikke straffes med pengebøder, for de ejede intet. I over en uge skete ingenting.

Så kom den 15. december stiftamtmandens ovenomtalte cirkulære herredsfogden i hænde. Nu måtte der gøres noget ekstra. Christen Sørensen Thestrup lod dagen efter Morten sætte fast, holdt et politiforhør over ham i Jeremias Sanders og tvende andre præsters nærværelse og sendte ham derpå under bevogtning til stiftsbefalingsmanden i Viborg.

Til Viborg kom Morten Støttrup fredagen den 17. Han interneredes i sin broder Anderses hus, fra lørdag af under borgervagt. Her opholdt han sig til mandag den 30. december, da han af kaptajnen for borgerskabet,

Peder Gjedsted, efter magistratens ordre afhentedes fra sit logemente for at føres til arrest på rådstuen. Broderen Lauritz førtes af to af borgervagten til hr. Niels Hertzberg for at blive eksamineret, og da han blev befunden delagtig i samme vildfarelser som Morten, blev også han sat på rådstuen. Om eftermiddagen kom stiftsprovsten til dem i deres arrest. Som altid virkede Tychonius på Morten som en rød klud på en tyr. De skældte hinanden ud både på dansk og latin.

I arresten modtog brødrene flere besøg. Ikke blot havde byens gejstlighed stadig adgang til dem, men også lægfolk — venner og fremmede — aflagde dem visit. Når kæmneren bragte dem penge til deres forplejning, medførte han »en stor del af borgerskabet«. Også breve modtog de, og blæk, papir og penne havde de.

Her sad de nu nyår og Helligtrekonger over, før processen mod dem begyndte. Den 7. januar 1735 udtoges stævningen, og den 17. begyndte provsteretsforhøret over dem i Viborg domkirke. Præses i retten var stiftsprovsten Christen Lassøn Tychonius, assessorerne magister Albert Buck i Vammen (senere erstattet af hr. Henrik Steuner af Viborg) og Hans Sadolin af Viborg, der fungerede som notarius. Aktor var hr. Niels Hertzberg, i hvis pastorat de anklagede, Morten Jensen Støttrup og Lauritz Jensen Støttrup, jo havde begået deres forbrydelser. — Gangen i processen er denne: 1., 2. og 3. retsdag forhøres Morten, 3. retsdag tillige Lauritz, de følgende retsdage (20.—25. januar) føres der vidner over, hvad brødrene havde lært og gjort, over deres arrestation og liv i arresten o. a. m.

Straks første retsdag fremlagde hr. Niels Hertzberg protokollen over bispesforhøret den 16. november 1734. Morten protesterede mod referatets rigtighed. — Derefter forelagdes der Morten vidneeden; den vil han ikke aflægge.

Han beråber sig herved ikke på den juridiske grund, at han er anklaget, ikke vidne, men den religiøse, at såvel det andet bud som Kristus selv og hans apostle har forbudt eden. Efter at have taget de kraftigst mulige forbehold fritager retten ham for at sværge. — Så begyndte forhøret. Niels Hertzberg stillede som aktor spørgsmålene. Men hr. Niels var kun Aron; Moses det var præsidenten i den højærværdige ret. Koncepten til spørgsmålene eksisterer den dag i dag, og den er skreven med Christen Lassøn Tychoniuses let kendelige håndskrift og forsynet med tilføjelser af selve biskop Trelund. I forhøret må Morten oplyse sine religiøse meninger. Men da retten ikke vil finde sig i, at han med vrangelig anførte og misbrugte skriftens sprog eluderer aktoris spørgsmål, forlanger den, at han skal besvare dem med simpelt ja og nej. Derved vanskeliggjordes forhøret, ti Morten fandt det umuligt at svare uden anvendelse af skriftsprog — hvad det selvfølgelig også var, da han ellers ikke kunde begrunde sine standpunkter. Det nyttede ham imidlertid ikke; ti det »Cimbrers lys og Jyllands klare øje«, der sad i dommersædet, erindrede sig, som han senere hen udtrykker sig, »at guds ord og den hellige skrift var skreven og givet os, ikke til processer og protokoller, indlægger og propositioner, men til vor sjæls lys, hjertes trøst, våben mod djævelen, levnedsgeset, og at dette kostbare øjne-vand ikke skulde bruges til fode-bad«.

Ligeledes klagede Morten over, at han uden forberedelse måtte besvare så indviklede spørgsmål som dem, der stilledes ham af aktor. I anledning heraf besluttede retten, at spørgsmålene til næste dag skulde gives ham beskrevne til skriftlig besvarelse. Herimod protesterede Morten; men dagen efter måtte han tage imod en kopi af spørgsmålene; han havde jo ingen fornuftig grund til at nægte det.

Derefter kom Lauritz for. Ham blev vidneeden ikke forelagt, og han slap med forholdvis få spørgsmål.

Så begyndte vidneførslen. Blandt de indstævnedede vidner var også Mortens og Lauritzes broder Anders Jensen Støttrup. Vidneeden forelægges ham, han nægter at sværge under påberåbelse af D. l. 1. 13. 16. Ikke desto mindre idømmes han faldsmålsstraf. — Ole Jørgensen Pind, discipel af mesterlektionen i Viborg latinske skole, som ikke havde denne grund at påberåbe sig, da han kaldtes som vidne, men kun anførte sin frygt for at gøre noget imod sin samvittighed, blev også idømt faldsmålsstraf; og ved samme lejlighed blev kendt og dømt, at Ole Pind burde »sig selv til velfortjent straf og andre til eksempel som en overtræder af guds ord og kongens love at lide på hans beneficiers forlis, forvisning fra skolen, skoleret eller anden straf, hvad hans højærværdighed bisoppen hannem dikterer«.

Af hele provsteretsforhøret fremgår det på det tydeligste, at de »konventikula«, som Morten havde holdt i sin broder Andersens hus har haft den uskyldigste og, som før blev sagt, en rent tilfældig karakter. Morten havde ikke været om sig for at gøre proselytter; hans brøde var den, at han ikke havde afvist de nysgerrige eller dem, der kom til ham med bekymrede sind. Men det var ganske vist efter den tids lovgivning også en brøde. En brøde var det jo endog, at han i sit hjerte nærede meninger, der afveg fra kirkens bekendelsesskrifter, at han havde holdt sig fra søndagsgudstjenesten og navnlig fra nydelsen af alterens sakrament. Han kunde altså være sikker på sin dom, hvis sagen gik til ende, uden at noget overordentligt skete.

Søger man af forhøret og vidneførslen over Morten Støttrup at gøre sig klar over hans religiøse standpunkt på denne tid, vil man finde, at hans kætterske meninger

består i: 1) tvivl om barnedåbens betydning, 2) forargelse over misbrug af nadveren, 3) opposition mod skriftestolsinstitutionen, 4) mistillid til præstestanden eller i det mindste medlemmer af den, 5) opposition mod brugen af eden. Luthers katekismus og kirkens andre bekendelsesskrifter vil han have prøvede på guds ord. Biblen, navnlig det nye testamente, er for ham sandhedens kilde; dertil henviser han stadig. Menneskene skal nøje sætte sig ind i, hvad der er guds vilje, og handle derefter; troen kender man af dens frugter. Den ydre, synlige kirke har han ikke stor respekt for; men der findes en usynlig kirke af sande troende; til den føler han sig dragen. Præster og kirkeskikke behøver han ikke; gudstjeneste kan han holde med sig selv og sin bibel. Onde mennesker laster han, gode søger han at holde fast ved; dem taler han til, læser for og beder med. — Der kan vel næppe være tvivl om, at han har forsøgt at få sine nærmeste omgivelser — brødre og venner, måske også forældre — til, som han selv gjorde det, at se kristenlivets kerne i en inderlig tilegnelse af Jesu tanker og lydighed mod guds vilje, og at bibringe dem foragt for det, der for ham stod som plantninger, som herren ikke selv havde plantet og som derfor skulde oprykkes. Men at han ikke har trængt sig ind på nogen med sine lærdomme eller forkyndt sin lære højlydt på gader og stræder, det fremgår af hver side i forhøret. I mangt og meget føler han sig endnu usikker og famlende; han taler ikke om de religiøse ting som den, der har myndighed. Når provsteretten finder hans svar på dens spørgsmål »så tvetydige, dunkle og dubiøse, at denne ret ikke kan enten finde grund i deres dybheder eller føde sig på dem til nogen retsindig kendelses afsigelse«, så ligger dette — bortset fra spørgsmålet om rettens gode

vilje — vist mest i hele den søgende form, hvori Morten Støttrup's bekendelse freikommer.

Morten havde, som før omtalt, fået genpart af aktors spørgsmål og, skønt modstræbende, medtaget dem i sin arrest til besvarelse. Her bearbejdedes han nu både af venner og fjender. Særlig to personer synes at have været virksomme ved denne lejlighed. Den ene var magister Johannes Treschow, søn af admiralitetsråd i Kristiania Gerhard Treschow og svoger til biskop Trelund, der havde været gift med hans søster Catharina. Morten omtaler ham som »en person, til hvem jeg tilforn havde fattet kærlighed«. Og Treschow fortjente sikkert denne sympati. Ugift var han, og rig var han også; »han fornøjede sig udi sit kostbare bibliotek og i at gøre godt imod fattige«. Også mod Morten viste han sit kærlige sindelag. Snart gav han ham penge, snart beklædningsgenstande, og trofast var han i at komme på besøg i arresten. Han har utvivlsomt ønsket at være Morten en god ven, og derfor søgte han at overbevise ham om det, der for ham selv stod som sandheden. Det lykkedes da også Treschow at få Morten til at nedskrive en besvarelse af de af aktor stillede spørgsmål, en besvarelse, der tager sig ud som en tilbagekaldelse af de meninger, han under forhøret havde fremsat, men som dog næppe har været ment således. Dette svar, som Morten underskrev den 23. januar og som fremlagdes i provsteforhøret den 25. blev dog ikke taget for gode varer af retten, der betegner det som »uendeligt, utilstrækkeligt og uforklarligt«. Der skulde mere til, for at den gode Morten kunde slippe for straf.

Mens man vel tør gå ud fra, at magister Treschows forsøg på at få Morten til at tilbagekalde sine kætterske meninger var udsprunget af velvillige følelser for den stakkels arrestant, er det vist utvivlsomt, at den anden

person, som bearbejdede Morten i arresten, næppe har været sympatetisk stemt over for ham. Denne anden mand var aktor i provsteretssagen, hr. Niels Hertzberg. Han var både som anklager og som præst i det sogn, hvor anklagede havde forøvet sine misgerninger, interesseret i at få denne sag ud af verden på den for Morten Støttrup mest ydmygende måde; og det er næppe forkert at tro om Niels Hertzberg, at han har brugt mag. Treschow som sit redskab til at blødgøre Morten, samtidig med at han selv gjorde hvad han kunde for at opnå sit formål: at få Morten Støttrup til for menighedens ansigt at erkende sine vildfarelser og gøre afbigt for sit frafald. Så meget er i hvert fald sikkert, at mens Morten siden hen stadig mindes mag. Treschow med velvilje, nærer han et vildt had til Niels Hertzberg, der ved denne lejlighed »fortryllede« ham, så at han ikke fulgte sandhedens vej.

Det blev nemlig resultatet af de to mænds virksomhed over for arrestanten, at denne, som i forvejen var blødgjort så vidt, at han havde kunnet afgive sit uldne svar af 23. januar på aktors spørgsmål, nu lod sig overtale til at underskrive en formelig tilbagekaldelse af alle sine hidtil nærede meninger. Udkastet til hans erklæring blev efter hans eget ønske forelagt ham af mag. Treschow, den person, til hvem han tilforn havde fattet kærlighed; og under suk og gråd, fortvivlelse og tårer renskrev Morten udkastet og den deprekation — forfattet af biskoppen —, som fulgte efter. Dette aktstykke er dateret 3. febr. 1735. — Nu var Morten mør. Han gik ind på biskoppens fordring om, at han skulde stå åbenbare skrifte i Nørresogns kirke. Før absolutionen gik Hertzberg, der skulde forrette ceremonien, efter eget sigende til ham og spurgte, »om han uden at have menneskelige eller kødelige hensigter, frivillig og utvungen havde bekvemmet sig til denne revokation og nu villig

vilde undergive sig den publikke absolution, derpå han svarede frivillig ja, og ydermere ønskede sig og mig guds nåde til denne forretning«. Så var jo alt i orden, og absolutionen fandt sted. Det var den 18. februar 1735.

Også Lauritz, der i et og alt var et ekko af Morten, var nu kommen på bedre tanker, hvilket blev konstateret i et forhør den 9. februar. Han slap dog fri for at stå offentligt skrifte. Men han og Anders guldsmed måtte kønt gå til alters sammen med Morten, da denne havde tilbagekaldt sine kætterier. — Arrestens døre åbnedes nu, og Morten og Lauritz tog ud til forældrene i Støtrup.

II.

Den 22. februar drog brødrene fra Støtrup til Viborg og den 25. sydpå ad Vejlevejen. I Nørre Snede sagde Lauritz farvel, og Morten gik ene videre. De sidste tiders begivenheder havde øjensynlig sat ham i den tilstand af reflektionsløshed, hvori man kommer, når meget sker og de skiftende tildragelser optager én uden at sætte éns selvtænkning eller handlekraft i virksomhed. Nu kom tilbageslaget. På vejen mellem Vejle og Fredericia ramte det ham, den stille, tunge, grublende Morten, som han gik sin ensomme vej, og intet forstyrrede ham i at tænke både på hvad der var sket med ham i Viborg og hvad der vilde ske med ham, når han mødte sine venner i København. Angeren over den gerning, han havde gjort, rædslen over måske at have fortørnet sin gud fulgte ham nu hele vejen; og på bæltet mellem Nyborg og Korsør følte han »en stor guds revselse i sin sjæl, hvilken kom til større virkning efterhånden, besynderlig da han kom igen til andre guds børn, som han

havde fortrolighed til, først i Korsør og siden i København; ti da havde han så stor undseelse for at tale med dem, at der var sat et skillerum af mørkhed imellem hans sjæl og deres, så at de endogså skyede ham som den, der havde gjort den allergroveste mordiske og misdædiske gerning«.

Til København kom Morten først den 30. marts, for han havde gjort ophold en 3 ugers tid i Korsør, hvor der var en del pietister. Den 2. maj fik han og hans broder Niels, studiosus ligesom han selv, logemente sammen »hos en brændevinsmand navnlig Anders Pedersen, boende i Fiolstræde ved Nørrevold i det hus, hvor den anden lygte fra volden sidder, og sammesteds findes tvende vinduer oven over døren« (af udskriften på et brev fra N. til M.). Samlivet mellem de to brødre blev dog ikke langt; allerede den 28. forlod Niels København, tog med en skipper til Hadsund og begav sig derfra til Støtrup. Der er absolut ingen grund til at tro, at Niels har haft bagtanker med denne rejse, og navnlig er der slet ingen mening i — som siden skete — at sætte Nielses rejse i forbindelse med biskop Trellunds død, for bispen døde den 12. juni, og Niels rejste fra København den 28. maj, hvorfor han ved sin afrejse ikke kunde vide, at »nu var vægteren borte fra dette Zions mure«.

Heller ikke omtales denne begivenhed med et eneste ord i et brev, som Niels skrev til Morten den 19. juni. Det handler i det hele kun om private sager og skaffer én et indblik i livet i disse brødres fædrehjem, som man uden det ikke vilde have fået. Niels havde efter en heldig 8 dages rejse truffet sine forældre »ved god legemets sundhed efter alderens og slæbets lejlighed, og derforuden i en bedre tilstand på sjælens vegne«, end han tilforn havde kendt hos dem, og han glæder sig ved, »at de jo mere og mere har samtykt i sandheden«, siden han kom

hjem. Med deres stakkels søster, Anne Marie, var det derimod elendigt fat — ikke i åndelig, men i legemlig henseende. Niels fandt hende »liggendes ved sengen«, næsten ukendelig. Der havde hun ligget siden 8 dage før påske. »Hendes legeme var overalt lige så ømt som en byld; hendes hænder var bagpå så hovne, at hver af dem var større end ellers to. Hun var aldrig god for at røre den mindste finger eller flytte hænderne af stedet; og der udflød stærk materie af dem, såvel som og nogle flere steder af legemet; og eftersom legemet overalt var så ømt, så kunde hun ikke tåle, at nogen rørte derved eller tørte sveden af hendes ansigt, så at den skidne sved var indgroet i huden, og hendes ansigt var lige så sort at se til som jorden. Hun kunde ikke tåle, at hendes negle blev afskårne eller hendes hår kæmmet«. Desuden var hun kun i stand til at hviske ganske sagte og med stort besvær. Ikke desto mindre havde hun god appetit og var heller ikke bleven mager. Bønderne kaldte hendes tilstand elleveldelse. Selv vilde hun hverken bruge medicin, badskær eller præst; men tålmodig var hun; Niels tror, at hendes tålmodighed overgår Jobs.

Andetsteds fra — gennem Farsø-præsten Jeremias Sander — får man mere at vide om Anne Marie og hendes sygdom. Præsten fortæller nemlig om, hvorledes han en dag havde villet se ind til hende; men uden for huset traf han Jens bødker, som fortalte, at datteren med sin moder var rejst til Nibe for at søge råd imod sin svaghed. Præsten trode nu, at forældrene i denne by, hvor de selv i mange år havde været bosiddende, kendte »en eller anden gudfrygtig og erfaren mand,« hvem de vilde konsulere om hendes svaghed. Først længe efter erfarede han, at der havde været noget muggent ved denne rejse. Dels havde den nok været ganske imod Anne Maries vilje, dels havde moderen efter sigende haft sin

datter hos en spåmand eller signekone. — En anden »ugudelig og superstøjs gerning« havde Jens bødker haft for med samme datter, idet han nemlig sammen med 4 andre mænd havde ført hende ud på marken, »hvor de havde gjort et hul igennem grundvolden af et jorddige og tre gange noget efter solens nedgang stiltiende trækede hende derigennem«. — Trods disse kraftige kure havde Anne Marie altså alligevel ikke keret sig.

Om Lauritz kunde Niels — i samme brev af 19. juni — melde, at han var kommen til Viborg og havde i sinde at nedsætte sig der. Hvis han tænkte på at gifte sig, vilde Niels se at få ham afskrækket derfra.

I øvrigt var alt vel i Støtrup; hidindtil havde Niels været fri for dispytter. — Heller ikke siden forefaldt der noget, som kunde bringe Niels på det sorte bræt. Præsten vidner, at han ikke hindrede sine forældre i at gå til den offentlige gudstjeneste.

Men så kom Morten hjem fra København den 11. oktober. Han traf sin syge søster liggende på gulvet i den tilstand, Niels allerede havde beskrevet for ham. Den særk, hun havde på, var »næsten kulsort og tillige hartad opslidt af det, at hun så længe havde haft den på legemet«. Skred sengeklæderne af hende, når hun vred sig af smerte, dækkede hun sig ikke til igen, for »skulde det ikke således være, så skete det heller ikke«, sagde hun. Hendes tale var forblømt, tit varslende; og Morten skrev et par dage i træk hendes udsagn op. Han har rimeligvis anset hende for inspireret. Han mener at kunne sige om hende som om Pavlus, at hun var som henrykt i den tredje himmel. Og flere år efter siger han, at hun var »begavet med meget dyrebare og ekstraordinære åndelige nådegaver«.

På forældrene havde Mortens hjemkomst haft den virkning, »at de ej alene lige så vel som sønnerne foragtede

og talte hånligt om al den gudstjeneste, som forrettes i kirken, men endog i gerningen lod påkende deres foragt«, idet de, uagtet sognepræstens formaninger, ikke blot havde holdt sig fra kirken en 10—12 uger, »men endog åbenbare deklareret sig mod kongens allernådigste, nyligen udgange forordning«. Stakkels Jeremias Sander, han var vel rejst i denne bevægede tid! Gik ikke Jens bødkers kone og sagde både til Rebekka i brohuset og Margrete i Gøtrup, at præsten prækede løgn og sladder, og at de ligeså gerne måtte se, at der kom en sort galt ind til dem, som at præsten kom! — Sønnerne selv var for resten skikkelige nok i deres mund; de foretog sig, efter Jeremias Sanders vidnesbyrd, ikke noget med flere i Farsø sogn end deres gamle forældre.

Men i en anden henseende viste de sig meget uskikkelige. Den 12. december døde deres stakkels søster. Hun havde inden sin død udtalt ønske om at blive begravet uden jordspåkastelse, og Jens bødker og hans sønner lod derfor hendes lig bringe op på Farsø kirkegård og begravede det der uden præstelig medvirkning og uden begravelsesceremonier. Christen Sørensen Thestrup véd endog at fortælle, at de vendte hendes hoved østerpå imod den ellers sædvanlige skik og brug. Det skete den 15. eller 16. december 1735.

Sikken en jul det trak op til at blive for Jeremias Sander!

Selve julehelligdagene fik han dog fred for brødrene. Morten og Niels gik nemlig den 23. december ind til Viborg og tog der ophold i deres broders, Anders guldsmeds hus. Morten »havde da ladet sig vokse et meget sælsomt og underligt skæg«. Hverken han eller brødrene gik i helligdagene i guds hus; »men de blev idelig ved at bespotte og ilde påtale vore præster og deres embede, såvel som vore kirker og forsamlinger.« I øvrigt levede

de stille. Navnlig har man Tychoniuses ord for, at Morten »holdte ej som tilforn nogen forsamling til at lære andre«. Ikke desto mindre fik de besøg af byens gejstlighed. Chr. Sadolin var hos dem den 26. og Niels Hertzberg den 27. Med denne sidste havde Morten et gammelt mellemværende; det var jo Niels Hertzberg, der havde fået ham til at tilbagekalde sine meninger og derved påførte ham alle de sjælekvaler, der var fulgt efter. Det fik den gode hr. Niels ved denne lejlighed tydelig at vide. Morten sagde, at »hans sjæl var i marter og pine« over den bekendelse, han havde aflagt i Nørresogns kirke, at Niels Hertzberg »havde myrdet hans sjæl dermed«, og at han »tillige med andre [mag. Treschow] havde forført ham til at vige fra sandhed og antage løgn«, ja at præsten »i særdeleshed havde fortryllet ham og ført ham ind i satans strikker«. Om gudstjenesten havde han sagt, at »han vilde hellere gå i horehus og der se på de skændeligste vederstyggeligheder, dog ikke at bedrive dem, end i vore kirker at høre og se den gudstjeneste, dér forrettedes.«

Den nye biskop, Andreas Wøldike, kunde naturligvis lige så lidt som sin formand lade sådanne kætterier gå ustraffede hen. Han aftalte derfor med stiftsprovst Tychonius, at denne om formiddagen og han selv om eftermiddagen skulde indkalde Morten og hans brødre til ny eksamen. Men da Tychonius stævned dem for sig, lod de ham svare, »at når de fik noget ærinde at tale med ham, skulde de vel af sig selv komme til ham«. Derefter rejste de bort fra byen.

»Morten Støttrup kom dog alt jævnlig om natten til broderen, guldsmedesvenden, og gik for dag bort igen. Hvilken omgang meget nær havde forårsaget en lastværdig uro iblandt den ubetænksomme pøbel mod bemeldte guldsmedesvenden Anders Jensen Støttrup, der-

som ikke magistratens hastige og vittige anstalt havde fundet middel uden ulejlighed på én gang at hindre al uorden«. De nærmere omstændigheder herved var følgende: Anders og Lauritz blev kort efter jul ved midnatstid af omtrent en halv snes sammenrottede borgere i Viborg opjagede af deres seng og med pryglers drevne ud af byen. Da Lauritz dagen efter (den 17. jan.) gik op på rådstuen og klagede over denne voldshandling til magistraten, svarede denne, at den ikke kunde sætte vagt for deres dør. Samtidig havde de sammenrottede indfundet sig og anmodede om, at Anders og Lauritz ved offentlig trommeslag måtte forvises byen, hvilket blev dem bevilget og derefter sat i værk. Dette var »magistratens hastige og vittige anstalt«. Borgerne truede med at slå arme og ben i stykker på brødrene, hvis de én nat derefter blev i byen. — Så tog Anders og Lauritz ud til Nørgård, »hvor de af Mathias Gandorff, der i religionen som i alt andet elskede det usædvanlige, blev vel modtagne«. Lauritz blev på Nørgård til efter påske, rejste derpå til København og tog senere ophold i Slagelse. Han går hermed foreløbig ud af sagaen.

Således var stiftsstanden Viborg nu rensat for Støttrupper, og scenen forlægges igen til Farsø sogn. Her havde Jeremias Sander imidlertid surret rundt som en flue i en flaske. Den 13. december havde han ved to mænd ladet fornæmme hos Jens bødker og hustru, hvorfor de i så lang tid ikke havde været i kirke; men Jens bødker havde svaret, at han havde været i kirken det, som han agtede at komme der. Så havde præsten haft bødkeren i enrum for sig — også det forgæves. Derefter spidsede Jeremias Sander sin pen og anmeldte sagen for herredsfogden, der lod de gamle indkalde for politiretten og mulkterede dem — de havde intet at betale med. Endvidere skrev Jeremias til provsten og til biskop-

pen. Det hjalp. Den 11. januar 1736 beordrede bispemodfølgelse mod Jens bødker og hans familie, og den 13. anmodede han stiftsprovsten og præsterne samt medhjælperne i Viborg om at afgive deres skriftlige vidnesbyrd i sagen, hvad de også de følgende dage gjorde.

Den 20. januar udgik provsteretsstævningen, og den 30. blev provsteretten holdt i Vognsild kirke. Dommerne var herredsprovsten Pejter Pejtersen Jessen, sognepræst til Tisted og Binderup, med assessorerne Iver Enevoldsen, provst over Slet herred og præst for Strandby, Bjørns-holm og Malle, og Michel Wittrup, provst for Rinds herred og sognepræst for Gislum og Testrup menigheder. Som aktor var beskikket Jeremias Sander. Dokumenter blev fremlagte og vidner blev førte; men hvem der ikke mødte, var Jens bødker, hans hustru og deres sønner. Derimod indfandt der sig en ubekendt dreng, som til den højærværdige ret overleverede et indlæg, skrevet af Morten*). Dette indlæg nægtede retten dog at tage til protokollen. Den udsatte sagen til den 7. februar, og da heller ingen af de anklagede den dag mødte, til den 27. februar. Mortens indlæg blev på aktors begæring læst og akteret på anden retsdag; og på tredje retsdag fremlagde aktor sit indlæg — eller rettere et indlæg skrevet af Christen Sørensen Thestrup, for Jeremias Sander var for forfjamsket til at kunne lave den slags ting. Hvor- efter sagen optoges til dom den 22. marts næstefter.

Imidlertid var følgende foregået. En dag — rimeligvis den 13. februar — var Morten Støttrup med sin broder Niels hos Jeremias Sander for at lade ham vide, at de næste dag rejste bort sammen med deres forældre. »Jeg blev vel uformærket glad«, skriver Jeremias, »over, at de vilde tage her fra menigheden; dog fandt jeg mig

---

*) Vil blive trykt herefter som bilag.

ganske rådvild, hvad jeg skulde gøre. Deres sag hvilede til doms, og jeg havde gerne ønsket, de havde blevet her at få deres dom med dem. Men hvad skulde jeg gøre? Her var ingen råd eller middel til at få dem her belagt med arrest. Jeg gik hver dag inderlig bekymret og urolig i mine tanker, befrygtende, at som de gik ledige og løse ud og ind, hvor de vilde, at flere, det jeg dog trolig og uafsladelig ved guds nåde forebygde både med åbenbare og særdeles formaninger, skulde hænge efter og give agt på disse bedragelige ånder og deres lærdom, skønt jeg ikke fornam, de foretog sig noget mod flere her end deres gamle forældre.« Efter at have parlamentet noget med dem måtte Jeremias lade dem løbe. Og han tilføjer: »Jeg takker hjertelig den gode gud, som efter sin store nåde har våget over denne menighed, at i så lang tid, de har gået ud og ind iblandt os, er dog ingen uden deres forældre blevne forførte af dem; ja, jeg takker hjertelig den gode gud!«

De anklagede rejste altså bort (14. febr.). Allerede i nogen tid havde Jens bødgers bortsolgt af deres ejendele i Støtrup. De må vel have forudset, hvad der ventede dem: ikke blot provsteretsforfølgelsen, men også at de vilde blive opsagt af deres husbonde, Christen Meyling, der fra 1735 var ejer af Hvandstrup. De kunde derfor bryde op med kort varsel. Men da de nu vilde af sted og gik til husbonden med stemplet papir til et pas, ja endog betalte ham den til påske forfaldne husleje, nægtede Christen Meyling at give dem pas. De rejste derfor uden noget sådant. Det samme gjorde Anders, der fulgte dem på deres flugt. Han havde jo siden hin magistratens »hastige og vittige anstalt« været hjemløs. Hans kone var en snavs person, der ikke skulde holde ham fast, og det ældste af hans to små pigebørn var på Niels Hertzbergs foranstaltning blevet taget bort fra

hjemmet og sat i kost hos en mademoiselle Gludstrup. Anders havde altså intet mere, der bandt ham til Viborg, hvor han jo ikke engang måtte vise sig. Derfor henvendte han sig til sin gamle mester, Johan Mehl, for at få skudsmål fra ham. Men hverken det kunde Anders få, ikke heller rejsepas af magistraten. Så rejste han, ligesom forældrene, af sted på sit ærlige ansigt. Brødrene Morten og Niels behøvede ingen passer; de havde deres testimonier i lommen.

Fra Støtrup tog Jens bødker og hans familie til Aarhus (17. febr.) for derfra med smakken at sejle til København. Men det var frost og hård modvind, og smakken gik ikke. Så var der intet andet for dem at gøre end efter et fire dages ophold i Aarhus at tage vejen gennem Jylland og Fyn.

III.

De kom så langt som til Nyborg (27. febr.). Her mødte der dem de samme hindringer som i Aarhus; vind og vejr var dem imod. Det blev dog næppe Støttrupperne nogen slem skuffelse, at de nødtes til at stoppe op i Nyborg; for her viste det sig, at de havde venner — og det til dels formående venner. Der var således af gejstlige: kapellanen Hans Lemming (Helweg: Den danske kirkes historie II, s. 78), og af verdslige: rådmand og byfoged Jacob Lerche (Personalhistorisk tidsskrift IV, s. 274), bække venner af den pietistisk-herrnhutiske bevægelse, der i Nyborg havde adskillige tilhængere både i over- og underklassen. Af disse meningsfæller fik Støttrupperne besøg i deres logis, med dem talte de om deres religiøse hjerteanliggender, og blandt dem cirkulerede det indlæg,

Morten havde sendt provsteretten i Vognsild den 31. januar. Selvfølgelig kunde disse sammenkomster ikke holdes hemmelige; og da der nu i Nyborg var en sognepræst — Hans Hansen Frich hed han —, der var alt andet end venlig stemt mod den nye lære og også nok kunde have lyst til at ramme ud både efter sin kære kollega Hans Lemming og efter rådmand Jacob Lerche, så greb han med begærlighed denne lejlighed og angav brødrene Støttrup og deres forældre først for borgmesteren i Nyborg, derefter for den fynske stiftsøvrighed. Den 6. marts, godt 8 dage efter deres ankomst, blev de 5 jyder arresterede efter stiftsbefalingsmandens ordre. Hverken Jens bødker, hans hustru eller Anders guldsmed havde deres passer i orden, og på Morten fandt man »en kompromitterende koncept« (til hans indlæg i provsteretten). Stiftsbefalingsmanden over Fyn, Christian Sehested, og biskoppen i Odense, Christian Ramus, gjorde indberetning herom til kongen den 8. marts, og denne svarede under 17. s. m. med et reskript, hvori han befalede Sehested og Ramus, at de skulde henvise forældrene til deres hjem og sende sønnerne til stiftsbefalingsmanden og biskoppen i Viborg og bringe dem i sikker forvaring, på det at sagen imod dem dér kunde blive undersøgt. Og til Viborg gik der et par dage efter, den 23. marts, kongelig ordre til de nævnte to mænd om, at de skulde fordre brødrene for sig, eksaminere Morten angående det hos ham fundne projekt (som samtidig oversendtes), indeholdende åbenbare vildfarelser, og udforske hans og hans brødrers ugrundede meninger i religionssager, samt forsøge, om de vilde lade sig undervise eller ej. Fremturede brødrene i deres vildfarende meninger, skulde stiftsøvrigheden forfatte en dom, som de dog, inden den blev publiceret, skulde tilsende kongen tilligemed en relation om sagens sammenhæng og beskaffenhed, og derefter afvente videre kgl. ordre.

»Ti«, lød kongens strenge ord, »omendskønt vi ikke vil, at uskyldige folk skal anses som kættere, eller at de mennesker, som af skrøbelighed kunde fare vild, straks under et skin af den rene lærdom med bitterhed og en blind nidkærhed skal forfølges, men vores alvorlige vilje er, at deslige mennesker med en sagtmodig ånd skal hjælpes til rette, så er vi dog ingenlunde sindede nogen tid at se igennem fingre med dennem, som foragter vores sande evangeliske lutherske religion og kirkens uskyldige skikke bespotter og beskæmmer, kirken som et Babel ud-råber, tilråder andre at separere sig fra kirken og dens samfund, udstrør andre farlige vildfarelser i landet og som forførere drager andre på farlige afveje med sig«.

Imens sad provsteretten i Vognsild kirke og virkede. Forbryderne var ganske vist over alle bjærge; men det lammede ingenlunde den højærværdige rets nidkærhed. Netop dagen før kongen udstedte sin sidst omtalte ordre til stiftsøvrigheden i Viborg — altså den 22. marts 1736 —, faldt dommen i Jens bødkers og hans families sag (trykt i Jydske samlinger II, s. 52 ff.). Dommen lød for Mortens vedkommende på fredløshed, og for Niels og hans forældres vedkommende også på fredløshed, dog kun hvis de vægrede sig ved at tilbagekalde og afbede deres vildfarelser. Denne dom fik aldeles ingen betydning og kom kun til at stå som et vidnesbyrd om rettens gode vilje.

Under alt dette sad Jens bødker, hans hustru og 3 sønner i arrest i Nyborg. Nu skulde de i henhold til den kongelige befaling overføres til Viborg. Dette gik for sig på følgende måde: Den 4. april tidlig om morgenen blev de under vagt befordrede ud af Nyborg, og noget før kl. 10 ankom de til Odense, hvor de »efter den lejlighed« blev meget høfligt annammet af magistraten og gelejdet op paa rådhusalen. Men af den store mængde menigmand blev de her som siden i hver købstad, de

kom til, ansete for de groveste misdædere. I Odense blev efter anmodning af Morten det kongelige reskript af 17. marts, som de endnu ikke kendte, læst op for dem. Han fandt, at det lød skarpt og alvorligt, men følte sig dog efter oplæsningen så frigjort og fornøjet i sit hjerte, at han næppe gav agt på den store mangfoldighed af mennesker, som i alle vinduer på bægge sider af gaderne og ellers uden for husene beskuede ham og hans ledsagere. Under oplæsningen var der »et skjult guds barn«, som holdt sig tæt ind til Jens bødkers kone og uformærket stak hende nogle penge i hånden.

Så gik da rejsen i øsende regnvejr videre til Middelfart, hvortil de kom om aftenen kl. 8. Der blev de modtaget af en så stor mængde af almuen, at de næppe kunde komme ind i »cortegalen« (corps de garde'en, vagtstuen), hvor byfogden var tilstede og befalede vagten at passe på dem om natten. Senge var der ingen af.

Næste morgen, den 5. april, blev de i en færge sat over til Snoghøj under ledsagelse af byfogden og en vagt på 6 mand. Her blev forældrene af den Middelfart-byfoged sluppet løs af arresten; de måtte blot ikke vende tilbage til Fyn. For gode ord og betaling fik sønnerne dog lov til at tage dem med til Vejle. Og af sted gik toget: to vogne under bevogtning af en sognefoged og to ridende karle med skarpladte geværer. Byfogden i Vejle vilde absolut have haft dem af sted til Horsens endnu samme aften; men en feltskær, »som ellers var sætledommers der i byen« [?], fik dog dette hindret; og da der heller ingen senge var i Vejle tinghus, gik han i kavtion for fangerne og skaffede dem, dog under vagt, hen til en bager i logemente. Der fik de en smule varmt at rekreere legemet med og to senge at ligge på om natten.

Fredagen den 6. kom de til Horsens omtrent kl. 10

om formiddagen. Her vilde borgmesteren ikke tillade, at de gamle fulgte med længre. Sønnerne gav så forældrene de penge, de havde, og blev derpå som dagen i forvejen på to vogne, under ledsagelse af to karle og med en rytter ved siden — alle tre med skarpladte geværer — førte lige til Viborg. Hertil ankom de lørdagen den 7. april. Arrestdøren lukkede sig bag dem, og vinduerne tilskoddedes.

Forældrene, som jo måtte gå, kom først til byen den 9. Dagen efter gik de gamle fra Viborg til deres husbonde i Farsø for at erhverve sig deres pas, om det var muligt, og derefter at se om de med fartøj kunde komme fra Løgstør til København. De skal hos Chr. Meyling have opnået deres hensigt og også være komne til København, hvorfra de dog straks tog til deres søn Lauritz i Slagelse. Her er de rimeligvis bægge døde.

IV.

Viborg snapsting begyndte den gang på den »næste fredag efter påske«, hvilken dag i 1736 faldt på den 6. april. Da brødrene Støttrup ankom den 7., var Viborg altså lige i begyndelsen af snapstingshalløjet. Stiftsøvrigheden havde foreløbig nok at gøre med pengeforvaltning og kunde ikke tage sig af Støttruppernes sag straks. Brødrene måtte derfor oppebie tidens fylde i arrest bag tilskoddede vinduer. Arrestlokalerne var i byens nyopførte rådhus (nu Viborg stiftsmuseums bygning), i kælderetagen. Der var kun én egentlig arreststue, og her sad de i begyndelsen alle tre. Senge, stole, bord, lys, mad o. s. v. måtte de selv skaffe sig for 6 sk. pro persona om dagen. Men allerede den 10. april skiltes de ad, »på det

den ene ikke skulde forhærde eller hindre den andens omvendelse«. Morten blev i arreststuen, Niels og Anders anbragtes i nogle mindre værelser, som efter deres eget sigende var »meget elendige, mørke og stinkende huller«, men efter magistratens påstand var »de bedste appartements, vi haver her, hvor mangan arrestant nok så fornem som de Støttrupper både før og siden har været indsat.«

Samtidig med at de skiltes ad, fratoges der Morten en del brevskaber, deriblandt nogle eksemplarer af det indlæg, han havde sendt til provsteretten i Vognsild, og det forbødes brødrene at have omgang eller korrespondance med nogen som helst. Således sad de afspærrede fra omverdenen, under borgervagt, indtil sagen imod dem kunde påbegyndes.

Den 23. april blev retten sat. Stiftsbefalingsmanden, baron Christian Guldencrone til Vilhelmsborg, præsiderede, og biskoppen, Andreas Wøldike, sad hos. For denne høje ret fremstod først den usselige Anders guldsmed, som forhørsprotokollen med karakteristisk ligegyldighed for hans person kalder Lars; næste dag Niels og de følgende to dage alt det ondes ophav Morten. Forhørene drejer sig så godt som ikke om, hvad brødrene har gjort, men kun om, hvad de tror og mener om forskellige teologiske materier. Under sagen inddrages således slet ikke deres forbrydelser fra 1734; ikke heller dem, de muligvis har bedrevet i Nyborg. Den eneste lovovertrædelse, de må afgive forklaring om, er deres forhold ved søsteren Anne Maries begravelse. Ellers forhøres de kun om navn, alder o. s. v. og om deres kætterier. Interessen ved forhørene er derfor væsentlig knyttet til den måde, hvorpå brødrene optræder for retten. Og her er det da navnlig interessant at lægge mærke til, med hvilken myndighed og modenhed Morten Støttrup gør rede for sine anskuelser. Siden

provsteretsforhøret i Viborg 1735 er han bleven en mand. Han svarer klart og bestemt på biskoppens spørgsmål, undgår enhver tvetydighed i sine svar, står ved, hvad han har sagt, selv de krasseste udtalelser, undskylder sig ikke, tager det fulde ansvar for, hvad han har talt og gjort. Han véd, at gud er med ham — og han håber måske på, at kongen også er det.

Den 26. april sluttede forhørene, og dommen skulde nu afsiges. Da der ikke længre var nogen grund til at holde brødrene adskilte, fik de atter lov til at komme sammen i den samme arreststue; borgervagten ophævedes; men det var dem vedblivende forbudt at have omgængelse og korrespondance med deres tilhængere. — Hvorledes deres arrest har været, får man ikke let noget begreb om. Borgmesteren, Arnoldus Chr. Dyssel, siger, at det var en »meget skikkelig arreststue, hvor de kunde hel vel se både at læse og skrive; og var vindusskodderne ikke anderledes tillukte, end de selv kunde oplukke dem, når de vilde — det de og gjorde udi mørk vejrlig. At det var mørkt hos dem, tør de vel ikke understå sig at sige; ti det kan bevises, at Morten St. fast daglig kunde se der at spinde, Niels at skrive og læse, Anders at udstikke signeter og andet mere«. Men i denne meget skikkelige arreststue med de tilskoddede vinduer, har der dog vist alligevel været temmelig mørkt, selv om Dyssel påstår, at »vindusskodderne er så konditionerede, at der er mere end lyst nok i stuen, når de end er tillukket«. Arrestanterne fik i virkeligheden kun det lys, der kunde trænge ind til dem gennem sprækkerne i skodderne.

Da forhøret over brødrene var sluttet og beskrevet, afsagde stiftsbefalingsmanden og biskoppen en dom over Støttrupperne, lydende for alle tre brødres vedkommende på landsforvisning. Dommen indsendtes under 21. juni til kongen, ledsaget af den forlangte relation om hele

sagens sammenhæng og beskaffenhed. Man må håbe, at hs. maj. havde nogen fornøjelse af relationen — dommen var han i hvert fald ikke fornøjet med. Under 10. avgust reskriberede han stiftsøvrigheden i Viborg, at det var hans vilje og befaling, »at disse trende personer [Støttrupperne] skal jævnlig undervises endnu i 6 uger i deres kristendom, således at byens gejstlighed dagligen går til dem, tilligemed undertiden biskoppen selv taler med dem for at overbevise dem med sagtmodighed og af den hellige skrift, om de vilde forlade deres vildfarelser«. Derefter skulde biskoppen gøre indberetning, og så vilde den kgl. resolution falde i sagen.

I henhold hertil anmodede biskoppen under 23. avg. magistraten om, at der, når præsterne indfinder sig til denne forretning hos arrestanterne, måtte anvises dem et kammer for dem selv på rådhuset, og at byens tjener måtte få ordre til at transportere dem til og fra dette kammer, samt til og fra bispegården, når biskoppen selv ønskede at tale med dem. — Den 27. avg. kaldte biskoppen første gang arrestanterne til sig og foreviste dem det kongelige reskript in originali. At Støttrupperne ikke blev glade over udsigten til at skulle gæstes daglig i 6 uger af byens gejstlighed, forstår sig af sig selv. Ingen af byens gejstlige, sagde de, kunde undervise dem; ti de var blinde og blindes ledere. Skulde gejstligheden undervise dem om de punkter, over hvilke de tidligere var bleven eksaminerede af stiftsbefalingsmanden og biskoppen, så kunde de ikke anse det for noget, der førte til kristendom, men til sektereri. De vilde sige bispen forud, at præsterne skulde finde dem ganske »*intractabiles*« (umedgørlige). I øvrigt bad de hs. højærværdighed om at skrive til kongen, at de langt hellere vilde sluttes i bolt og jærn og lægges i det værste fangehul, ja pidskes med ris, endsom foruroliges med sådanne besøgelses. — Det hjalp

dem alt sammen ikke. Bispem forhandlede med dem i fire stive timer og formanede dem det bedste han kunde, men måtte endelig, træt af at tale og bedrøvet over deres hårdnakkethed, lade dem gå fra sig for den gang.

Næste dag, den 28., mødtes byens gejstlighed (de 6 præster og lektor Rosenstand-Goiske) hos biskoppen, og rollerne blev nu fordelt således mellem dem:

Hver mandag skulde Chr. Sadolin forklare og bevise dem »børnedåben med sin salige nytte«; hver tirsdag N. Hertzberg »forklare alterens sakraments *materiam coelestem* og salige nytte«; hver onsdag Henr. Steuner forklare »*notas veræ ecclesie* og at samme gud ske lov høre til vor lutherske evangeliske kirke«; hver torsdag Hans Sadolin forklare »guds ords kraft og salige nytte, udvortes læst eller hørt og prædikeret«; hver fredag Jac. Graae forklare »vor kirkes lærdom om konfession og skriftemål, samt afløsningens grund og nåde«; hver lørdag lektor Rosenstand bevise »prædikeembedets kraft og guddommelige indstiftelse«; hver søndag C. Lassøn Tychonius bevise »edens guddommelige befaling, ret og hellighed«.

Stiftsprovsten var endnu samme dag hos brødrene. Men da han vilde have dem med op i det kammer, biskoppen havde fået magistraten til at anvise gejstligheden til brug så længe undervisningen stod på, så vilde Støttrupperne ikke følge ham derop. De gentog for stiftsprovsten omtrent de samme ord, som de dagen i forvejen havde svaret bispem. Og da stiftsprovsten ikke desmindre begyndte sin undervisning om edens hellighed, svarede de ham ikke, men gik alle tre fort og spankede hart frem og tilbage på gulvet, så han ingen gehør enten fik eller havde.

Mod flere andre af byens præster opførte de sig omtrent på samme måde, navnlig mod d'hrr. Steuner og

N. Hertzberg. Morten sagde til Steuner, »at han anså det ikke anderledes, at han skulde lade sig undervise, end om man imod hans vilje vilde gøre ham fuld med brændevin«. Da undervisningen begyndte, gav de sig alle tre til »med fulde trin at løbe frem og tilbage udi logementet og iblandt så igennem vindverne, alt for at vise, at de ingenlunde vilde høre mig«. — Det samme gjorde de, da N. Hertzberg »på en venlig og sagtmodig måde vilde undervise dem om herrens nadvers guddommelige indstiftelse«. Ham kaldte de desuden en folketyv og røver, fordi han i sin tid havde fået Anders' ældste pigebarn fjernet fra hjemmet og sat i skole, den gang »da faderen skammelig forlod både hustru og børn«, d. v. s. den gang da Anders og Lauritz ved »magistratens hastige og vittige anstalt« blev forvist byen. — Og når Hertzberg vilde i stilhed fremsætte guds ord og deraf overbevise dem, sagde Morten: »Nu kommer I med mørkhedsens lænker at binde mig på ny! Vig bort fra mig, Satan«, og så begyndte han og de andre på ny at støje.

Da disse forargelige optrin havde gentaget sig hver dag i tre uger, i hvilken tid biskoppen havde været borte på visitatsrejser, kaldte denne retsindige, upraktiske Pernittengryn, der ved sin hjemkomst jo snart havde erfaret, hvor lidet gejstlighedens undervisning havde frugtet, de uopdragne Støttrupper for sig igen og spurgte dem »udi al sagtmodighed« om deres legemlige og åndelige tilstand. Da de klagede over, at de ikke fik deres »forpflekningspenge« (3 mk. ugentlig) udbetalt til fulde af kærneren, gjorde biskoppen anstalter for, at dette forhold kom i orden. Men deres beklagelser over præstebesøgene i arresten kunde den gode biskop ikke tage sig af. Han havde afværget og forebygget hos stiftamtmanden, »at en viss mand [rimeligvis Tychonius, med hvem Wøldike som Trellund før ham lå i evige spektakler] ikke fik sin vilje

frem, som af al formue stræbte efter at få dem med magt førte til prædikens høreelse i domkirken«. Men over for kongens bestemte ordre kunde han jo, selv om han havde villet det, intet gøre. Og da brødrene ved denne lejlighed indgav en memorial til kongen, som de allerede havde skrevet den 3. sept., men ikke havde kunnet levere bispem for nu, så indsendte han den ikke, da den var »opfyldt med injuriøse ekspressioner«. Han polemiserede mod deres udtalelser i denne memorial og mindede dem bl. a. om, at nu var tre uger af deres undervisningstid gået og altså kun tre uger tilbage, hvorfor der knap nok var tid til at få den kongelige resolution forandret, før det var for sent. — I tre timer lykkedes det ikke den stakkels biskop at bringe de fortvivlede, obsternasige mennesker til fornuft. Lige så lidt held havde han med sig, da han senere hen havde Morten for sig alene og atter ofrede tre timers formaninger på ham.

Så fortsattes da tre uger endnu den samme oprørende mishandling af de arme brødre. De værgede for sig ved en lige til det sidste gennemført brutalitet mod de syv præster. Ubarmhjertigst var de mod den gamle, hidsige og svagelige stiftsprovst Tychonius. En dag sagde Morten til ham »alt for at bringe mig af min kontinance og sagtmodighed«, at han (stiftsprovsten) havde drukket for meget, og at han ikke var skikket til at kunne tale enten med ham eller nogen om noget magtpåliggende. Og en anden dag diverterte Morten sig med at give stiftsprovsten den lignelse, at han (M.) »havde forleden dag hvælvet et glas over tre fluer på sit bord og havde sat en edderkop ind til dem, som pinte dem, hvilket skulde appliceres på de tre Støttrupper i deres arrest og den præst, som daglig kom til dem og plagede dem«. Værst behandlede de dog den gamle mand den sidste dag, han var hos dem. De lod sig bringe mad, just da

de så, stiftsprovsten kom; »en kvinde var da til bords med dem, som var Anders Støttrupps kone; de blev da alle fire ved deres forsæt, satte sig ned at æde, lod bringe grød, fåremælk, gode stegte ål til sig af bysvendens kone, kerede sig ikke efter, hvad provsten sagde og handlede med dem, gav ham en memorial at læse, som de sagde, de havde indgivet biskoppen«. Og under disse forhold måtte det cimbriske lys forklare og bevise dem edens hellighed! — Intet under, at Tychonius slutter sin beretning med disse ord: »Således har jeg ved mine anbefalede informationer megen møje haft, men ingen frugt bragt, såsom jeg altid har fundet alle de tre Støttrupper ikke plat så spidsfindige som Morten, ikke plat så il-sindede som Niels, ikke plat så grove og ulærde som Anders, men dog alle tre lige intraktable og intolerable«.

Dette havde de jo også fra først af sagt biskoppen, at de vilde være. De vilde ingen lærdom tage imod; de vilde holde fast ved deres kristendom. Ja stundom drillede de endogså præsterne med at beråbe sig på, at det var kongens vilje, at de skulde undervises i »deres kristendom«; det stod med rene og klare ord i re-skriptet.

Omsider fik da de seks ugers undervisning en ende. Biskoppen fik fra hver af de syv gejstlige en indberetning om dens forløb, og den 19. oktober lod han for fjerde gang brødrene kalde for sig, konfronterede dem med deres lærere og læste samtlige syv indberetninger højt for dem, idet han meddelte dem, at han agtede at sende dem alle syv ind til kongen. »Da de gode Støttrupper hørte denne efterretning, tabte de al kontenance; skønt de intet imod attesternes indhold havde at indvende, så påstod de dog, at ordene alle, som var passerede, skulde også have været indførte«; og bispen og præsterne »fik lige titul«: sadducæere og farisæere; biskoppen »fik

især den karakter, at han var en hykler«. — Men tilbagekalde deres meninger vilde brødrene ikke, og så gik de igen i arresten efter en kort formaning af bispem.

Om hvad der således var passeret opsatte biskoppen en vidtløftig relation til kongen. Den 6. december sendte han den ind, idet han under påberåbelse af apostlen Johanneses ord i hans 2. brev, vers 10 og 11 indstillede sin og stiftamtmandens dom af 7. juni til stadfæstelse.

Da Morten havde kaldt bispem en farisæer og en hykler, vilde den brave biskop Wøldike sanke gloende kul på hans og hans brøders hoveder ved at betale deres bitterhed med kærlighed. Han »konniverede derfor udi yderste måder med den frihed, som de brugte udi arresten, samt de besøgelse, hvilke de havde snart af én, snart af en anden ven«. Brødrenes afspærring fra omverdenen, der havde varet siden 28. april, ophævedes altså, og de fik lov til at gå fra deres arreststue ind i byens tjenerstue for der at nyde varme — hvad de unægtelig nok kunde trænge til i november måned. Men ak, »Støttrup ekstenderede sådan frihed så vidt, at han oplukte vindveskodderne for arreststuen, hvorved lejlighed gaves at tale igennem vindverne med hvo de behager«. Folk i Viborg begyndte at tale om bispens »utilladelig moderation og medlidenhed med disse Støttrupper, og snart vilde beskylde hs. højærværdighed for samme principia, de var af«, og borgmesteren fandt sig foranlediget til tvende gange at lade indberette til bispem, »at visse anseelige personer indfandt sig hos Støttrup og brødre og der sig lang tid opholdt med samtale«. Men arrestanterne kunde ikke ret vel henvises til at opholde sig i arreststuen, før den blev til at opvarme, og derfor måtte biskop Wøldike på egen bekostning lade opsætte en kakkellovn i byens arrest, hvorpå han under 22. december anmodede borgmesteren om, at det måtte blive pålagt

byens tjenere »nøjere, end en tid lang af dem skal være sket, at agte derpå, at ingen får slig frihed [til at besøge arrestanterne], ihvo det også være må«.

Kongens afgørelse lod længe vente på sig. Først under 18. januar 1737 udgik der kongeligt reskript til stiftsøvrigheden i Viborg om, at kongen havde resolveret, at dommen over Støttrupperne skulde forandres således, at Anders skulde sættes 14 dage på vand og brød, Niels til at arbejde blandt de ærlige slaver i Fredericia fæstning indtil videre og Morten til samme arbejde på Bremerholm, ligeledes indtil videre. Alle tre brødre skulde derhos love at leve stille og tale med ingen mennesker om deres principia i religionssager. Mortens skrift [o: hans indlæg] skulde kasseres i overværelse af byens gejstlighed. — Kancelliet tilføjede under 19. s. m. den befaling, at Morten skulde »ved bekvemteste lejlighed, som mulig bedst lod sig gøre til søs med først afgående skiberumme«, transporteres til København, og Niels skulde føres til Fredericia under behørig varetægt.

Efter at stiftsøvrigheden således havde fået sin landsforvisningsdom kasseret, galdt det om på værdigste måde at få de nye domme, som måtte fældes i henhold til det kongelige reskript, affattede og eksekverede. Stiftsbefalingsmanden var stemt for den hastige retsforfølgning: allerede den 7. februar skulde dommene afsiges, hvorpå Anders straks skulde spases i fængsel og Niels og Morten lægges i jærn, indtil de kunde blive ført bort hver til sit sted. »Til hvad tid dommene skal afsiges, vil gøres kund en dag eller to forud, på det gejstligheden og andre, som er kuriøse, kan indfinde sig og være overværende ved samme forretning«. Biskoppen foretrækker dog en langsommere forretningsgang og vil ikke have dommene afsagte, før fangerne kan føres bort med det samme; og han mod-

sætter sig stiftsbefalingsmandens smukke plan om at lægge de to af brødrene i jærn.

Biskoppen satte sin vilje igennem, og først den 18. februar forkyndtes dommene for brødrene Støttrup. I overværelse af byens gejstlige og nogle flere »kuriøse« kaldtes brødrene frem en for en — først Anders, så Niels og endelig Morten —, og hvers dom læstes op for ham, hvorpå der forelagdes ham »en forpligt« til underskrift. Men hvad vistnok hverken kongen, kollegiet eller nogen af dommerne havde ventet, skete: ikke én af brødrene vilde underskrive.

Dermed var i virkeligheden de fældede domme tiltetgjorte, eftersom der til straffen var knyttet den betingelse, at brødrene skulde love at tie stille med deres religiøse meninger. Ikke desto mindre blev Anders straks hensat på vand og brød, og Niels blev sendt ad Fredericia til. Morten blev derimod i Viborg for at vente på skibslejlighed fra Randers.

Endnu samme dag, som dommene var afsagte, indberettede stiftsøvrigheden til kongen, at brødrene havde nægtet at underskrive tavshedsløftet, og at dommene allerede var eksekverede for Anderses og Nielses vedkommende. Hvad skulde der nu videre foretages i sagen? Kongen svarede under 8. marts, at Anders, da han ikke havde villet underskrive den ham forelagte forpligt, skulde sendes til København sammen med Morten. Og således skete det. Den 18. marts var de undervejs, og den 6. april blev der kvitteret for deres modtagelse på Bremerholm. — Niels gik imens i Fredericia fæstning og arbejdede i jærn på vand og brød.

V.

Det havde oprindelig været kongens hensigt, at Morten skulde arbejde blandt de ærlige fanger på Bremerholm (reskript 1737 25. jan.); men allerede 9. februar fik de deputerede i søetatens generalkommissariat ordre til, at de, når han kom, skulde levere ham til kommandanten i citadellet, og denne fik samme dag befaling til at modtage ham og hensætte ham »på det sted, hvor Coyets tjener tilforn har været arresteret« — »dog at han ikke bliver pålagt noget jærn, men ellers vel med vagt forsynet«. Han skal daglig formiddag og eftermiddag arbejde i smedjen, stadig under vagt; og der skal daglig gives ham enkelt brød og 4 sk. dansk til hans underholdning.

Morten kom dog aldrig til at arbejde i smedjen; ordren herom tilbagekaldtes allerede den 22. febr. — altså omtrent 1½ måned før han og Anders kom til København. Kongen havde åbenbart forandret taktik over for brødrene; de skulde ikke straffes, men der burde endnu en gang forsøges, hvad åndelig påvirkning kunde udrette hos dem. Ikke blot hos Morten og Anders, men også hos den stakkels Niels, der arbejdede i jærn i Fredericia. Allerede 12. april resolverede kongen i konseljet, at Niels skulde overføres til København, og under 20. s. m. blev det ved kgl. reskript pålagt konsistorialråd, sognepræst ved Holmens menighed, mag. Mathias Hwiid, at han flitteligen skulde besøge brødrene for at bringe dem fra deres vildfarelse til den rette vej; kongen ønskede efter fire ugers forløb at erfare, hvad håb han derom havde. Allerede den 2. maj kunde Hwiid meddele, at Morten og Anders havde modtaget ham »med den allerstørste kærlighed, høflighed og venlighed samt med allerunderdanigst taknemmelighed mod Deres kgl. maj. for

denne nåde«. Samtidig anmodede nan om at få sig adjungeret en god mand til hjælp i denne forretning og om nogle indrømmelser til fangerne. Under 10. maj bevilgede kongen, hvad han bad om. Professor, sognepræst ved Trinitatis kirke Christian Langemach Leth skulde hjælpe Hwiid, og det tillodes brødrene »at have blæk og pen for skriftlig at forfatte, hvad betydelige ting, de allerede har talt med dig (Hwiid), så og deres trosbekendelse ordentlig og tydelig«. Anders skulde desuden have udleveret den liden pose med guldsmedeinstrumenter, som var bleven ham frataget ved hans ankomst til citadellet.

Den 10. juni ankom Niels, lænket på hånd og fod, til kastellet. Brødrene var altså samlede igen. I forening arbejder de nu på en fremstilling af deres sag og af deres trosbekendelse. Allerede i juli måned er de færdige. Første afsnit, der ganske naturligt former sig som et forsvarsskrift, er dateret den 1., trosbekendelsen den 12. juli.

Brødrene Støttrup har uden tvivl ment, at der ved denne lejlighed åbnedes dem udsigt til at føre deres sag frem for selve hans kgl. majestæt, i hvem de hele tiden havde set en ophøjet meningsfælle. At kongen selvfølgelig aldrig vilde få deres forsvarsskrift at se, faldt ikke de stakkels fanger ind. I Viborg havde de følt sig omgivet af fjender. Her var de blandt venner. Hørte ikke netop de to mænd, som den fromme konge havde givet dem til vejledere, til de allermest fremtrædende tilhængere af den religiøse retning, som brødrene selv tilhørte? og var det muligt at tænke sig, at disse to mænd og deres høje beskytter kunde andet end skaffe de tre fængslede brødre oprejsning for al den forfølgelse, de havde været udsatte for? Forsvarsskriftet bærer derfor også klart vidnesbyrd om, at det har været brødrene om at gøre dels at frem-

stille sig selv så uskyldshvide som det blot var muligt, dels at få ram på deres fjender i Viborg og Nyborg. Mærkelig nok er det særlig biskop Wøldike, de retter deres angreb imod; stiftsbefalingsmand Guldencrone, der dog faktisk havde været brødrene en bitrere fjende end den skikkelige bisp, omtales ganske anderledes sympatisk.

Om brødrenes behandling under deres ophold i citadellet og om deres forhandlinger med d'hr. Leth og Hwiid i denne tid foreligger der ingen oplysninger. Forsvarsskriftet og trosbekendelsen, i hvilken brødrene havde fremsat deres meninger om »den sande og falske religions principia«, har vel afgivet forhandlingsgrundlaget, og at forholdet mellem fangerne og deres københavnske lærere har været af en hel anden karakter end det mellem brødrene og gejstligheden i Viborg, synes at fremgå af den måde, hvorpå Leth og Hwiid i deres indberetning af 28. oktbr. 1737 til kongen omtaler de tre arrestanter. De roser brødrene, fordi de har modtaget dem med den allerstørste kærlighed, venlighed og ydmyghed. Ganske vist kan de ikke fritage de Støttrupper for at være henfaldne til separatismum eller skjule, at brødrene på deres spørgsmål, om de var sindede at forurolige kirken med at forplante deres forbemeldte meninger om separatismo, havde givet et utilfredsstillende skriftligt svar (dateret 14. sept.).

Men hvad forslog al personlig sympati mellem præsterne og fangerne mod dette ene, at de Støttrupper på ingen måde vilde forpligte sig til tavshed om deres fra kirkens lære afvigende meninger? Der var her et stridspunkt mellem brødrene på den ene side, og alt hvad der var af avtoritet i Danmark-Norge på den anden side, et stridspunkt, som man ikke kunde komme over. Avtoriteterne fra kongen nedefter vilde på ingen måde finde

sig i at slippe Støttrupperne løs, så længe de ikke havde afgivet et bestemt tavshedsløfte. I og for sig havde hverken kongen eller hans nærmeste kirkelige rådgivere noget imod, at disse tre separatister i stilhed arbejdede på deres egen saliggørelse, når de blot ikke forstyrrede kirkens udvortes rolighed. Og noget andet eller mere ønskede brødrene i grunden slet ikke at få lov til. Når der desuagtet ikke kunde opnås nogen overenskomst mellem Støttrupperne og avtoriteterne, lå det i, at datiden ikke var i stand til at foretage en distinktion, der forekommer os nutildags så naturlig: mellem folk, der har en mening, som de ikke vil opgive, og folk, der har en mening, som de på enhver som helst måde vil agitere for. At have en mening, særlig en religiøs mening, og at virke for denne menings udbredelse ansås for at være et og det samme. Det var uimodsigeligt, at brødrene var separatister; derfor ansås de for agitatorer. Skønt det står fast, at disse brødre, hvis liv og virken vi har kunnet følge så at sige fra dag til dag ikke har foretaget sig andet end at »forarbejde« deres egen og deres gamle forældres salighed og ikke har villet andet, skønt dette fremgår af enhver side i forhørsakterne og idelig og atter forsikres af brødrene selv, var der dog ikke et menneske i kongerigerne Danmark og Norge — fra kongen til pøblen i Viborg —, der ikke nærrede den uforgribelige anskuelse, at disse mennesker var farlige for samfundsroen, blot fordi de nærrede separatistiske ansuelser. Det mindste, der derfor kunde kræves af dem, var et uforbeholdent tavshedsløfte. Dette vilde brødrene ikke give; deres samvittighed forbød dem at forpligte sig til at tie til al den ugudelighed og bespottelse, der kunde komme til at møde dem i deres fremtidige liv. Her forbeholdt de sig deres frihed, »dog er det i det øvrige fornemmeligen vor sag at skøtte os selv og, så vidt os

dertil gives lejlighed og frihed, at holde os i enrum og have med os selv at gøre«.

Men sagen imod dem måtte jo føres til en afslutning. Lige siden hin ulykkelige 6. marts 1736, da den stakkels flygtende bødkerfamilie var bleven arresteret i Nyborg, havde den sidste forfølgelse stået på, og endnu var man lige vidt trods undervisning og overtalelser og dom og fængsling. Kongen, som havde haft brødrenes sag til overvejelse siden 28. okt. 1737, sendte derfor under 31. januar 1738 sagen — Hwiids og Leths erklæring, Støttruppernes forsvarsskrift, trosbekendelse m. m. — til sit nyoprettede generalkirkeinspektionskollegium og forlangte dettes allerunderdanigste forestilling om sagen. Som bekendt var Mathias Hwiid medlem af dette kollegium, og da han jo havde været brødrenes lærer og sjælesørger, så længe de havde siddet fængslet i citadellet, blev han den, som fik størst indflydelse på kollegiets behandling af denne sag. I et brev af 24. februar 1738 foreslog han, 1) at kollegiet skulde beordre ham at forelægge Støttrupperne en del spørgsmål »til deres endelige og sidste besvarelse«, og 2) at der fra kollegiets side skulde gøres skridt til at undersøge, hvad den verdslige og gejstlige øvrighed i Viborg »med et bitter, ubetænksom og pavelig forhold« havde foretaget sig af uretfærdigheder og hårdheder mod de stakkels brødre.

Kollegiet fulgte hans forslag og afsendte den 8. marts tre skrivelser, én til d'hr. Leth og Hwiid, en anden til stiftsbefalingsmand Guldencrone og en tredje til biskop Wøldike.

Leth og Hwiid skulde atter spørge brødrene, om de vilde tie stille med deres meninger, og Støttrupperne svarede nu som før, at de ikke kunde forpligte sig til absolut tavshed, men henviste til, at de var stiltfærdige folk, der så meget som muligt skyede samkvem med

andre; for så vidt kunde de tilsige tavshed (skriv. 15. marts).

Güldenchrone erklærede sig under 17. apr. over de ham stillede spørgsmaal om, hvorledes Jens bødker var bleven behandlet af sin husbonde, og brødrene af den verdslige øvrighed i Viborg.

Wøldike, som skulde gøre rede for gejstlighedens optræden over for Støttrupperne, svarede først den 22. maj med en meget lang og grundig, men også noget affekteret erklæring, bilagt med 15 forskellige attester. Erklæringen er så indtrængende, at kollegiet finder sig foranlediget til, da erklæringen først af hver især af kollegieherrerne er gennemlæst og derefter kollegialiter i generalkirkeinspektionskollegiet overvejet, at meddele bispen, at han »har i alle poster, så vidt Deres embede og hs. kgl. maj.s befalinger gav anledning til, vist den kærlighed og sagtomdighed, som ej alene sømmer sig en redelig og forsigtig biskop, men som i slige tilfælde alene pryder sandheden og dens lærere. Vi kan altså ej forbigå at give eders højærværdighed denne vores inderlige glæde til kende, og som vi vilde ønske, at alle andre både gejstlige og verdslige, som har haft med disse usle mennesker at tale eller at gøre, deri havde lignet eders højærværdigheds eksempel [det var én til Tychonius], så bede vi tjenstligst, at eders højærværdighed vilde fremdeles både ved Deres eget opbyggelige og kærlige forhold og ved eftertrykkelige erindringer og formaninger indprente stiftets ej alene gejstlighed [stakkels gamle Tychonius!], men endog andre eftertænkende [hvem ?] at efterfølge Kristi sind i kærlighed, medynk og tålmodighed, fornemmelig imod enten skrøbelige eller vildfarende, om sådanne oftere skulde forekomme, som det eneste middel at forekomme deres videre affald fra vor evangeliske kirke og at be-

holde hos dem nogen adgang til deres overbevisning og redning«.

Da nu alle disse erklæringer og attester var indhente, kunde generalkirkeinspektionskollegiet fremkomme med sin indstilling til kongen. Den er dateret den 10. juli 1738. Kollegiet erklærer: »Endskønt vi allerunderdanigst må tilstå, at det hverken med guds eller naturens lov er overensstemmende, med nogen udvortes straf, stor eller liden, om det end ikkuns måtte være relegation og forvisning af nogen sted eller land, at anse blotte vildfarelser, allerhelst iblandt os, som efter vor evangeliske kirkes lærdom bør anse al tvang og verdslig straf i religionssager for et papistisk tyranni og herredømme over samvittigheden, så længe vildfarelsen ej medfører andre åbenbare forgribelser eller forstyrrer rigets og kirkens sikkerhed og udvortes rolighed, og derfor ej heller understår os allerunderdanigst at råde eders kgl. maj. de til seperatismum henfaldne Støttrupper for deres blotte vildfarelsers skyld med videre arrest, relegation, forvisning til et vist sted eller anden udvortes straf at belægge; så dog, siden bemeldte Støttrupper i deres indgivne skrifter rent ud har deklareret, at de ej kan forbinde sig til at lade vore kirkeskikke være gode eller ej til andre at tale om deres særdeles meninger og især dem, hvorved de på det hårdeste antaste og fordømme både vor evangeliske kirke og dens lærdom og skikke så og de i kirken og staten indførte og uomgængelige stænders anstalter og forretninger, af hvilke meninger, om de skulde tage overhånd, adskillige onde suiter kunde anlediges, så er vi af de allerunderdanigste tanker, at den almindelige sikkerhed ej kan tillade, at de tvende af disse brødre, Morten og Niels Støttrup, som er studerede og har både gaver og drift til at føre andre på disse deres farlige tanker, så længe de er ved dette sind og

derfra ej vil vige, forbliver og med frihed opholder sig i eders kgl. maj.s riger eller lande, ikke for at pålægge dem det som en straf for deres vildfarelser, at de skal rømme riget, men alene ved sådan en fornøden forsigtighed for kirkens og landets rolighed at forebygge videre ulempe såvel for landet og andre undersætter som for dennem selv«. I henhold hertil indstiller kollegiet, 1) »om eders kgl. maj. allernådigst kunde finde for godt at lade Morten og Niels Støttrup af kongelig mildhed forunde deres frihed samt dennem tillades at opholde sig, hvor de behager enten uden for eders maj.s riger og lande eller i eders maj.s købsted Altona«; 2) at den tredje brøder Anders, som er ustuderet »og som forsikres lidet talende og stille«, skal holdes tilbage i kastellet efter de andre brødres bortrejse »for at betænke sig, om han kunde forpligte sig til at leve rolig som tilforn« og love tavshed om sine meninger; dog må han ikke nedsætte sig i Viborg stift; »men ifald han sig dertil ej forskriver, måtte han følge brødrene til Altona«; 3) at der tilstås brødrene en almisse til klæders og rejsens bekostning, »uden hvilken hjælp ingen af dem formår at skjule deres usle krop, mindre at betale rejsen«.

Denne elendige, forhyklede indstilling, hvis ræsonnement i hovedsagen gik ud på dette: separatister må ikke straffes, ikke engang med landsforvisning; derfor skal Støttrupperne heller ikke straffes, men have deres frihed, dog således, at de kun må opholde sig uden for riget eller i Altona — denne indstilling var Kristian den 6. for mild; han vilde end ikke tåle, at brødrene tog ophold i Altona. Iøvrigt approberede han i konseljets møde den 25. juli sit kollegiums indstilling og tilstod brødrene 100 rdl. til klæder og rejsen. Ved reskript af 1. august 1738 tilkendegav han generalkirkeinspektionskollegiet denne sin kongelige vilje. Kollegiet henvendte sig til lovens

væbnede arm, den tidligere kongelige livkarl, daværende politi- og borgmester E. J. Torm, for at denne kunde besørge Morten og Niels ud af landet. Han henvendte sig til dem den 20. avg., forelagde dem en tavshedsforpligtelse til underskrift; de nægtede at underskrive. Torm leverede dem udskrift af kongens resolution til gennemlæsning, og næste dag bragte han dem 100 sldl. samt gav dem kopi af resolutionen. Otte dage efter, den 28. avg. 1738 om morgenen kl. 7, førte han de to studenter fra citadellet til toldboden, hvorfra de bragtes om bord i et skib, som førte dem til Lybæk.

Den ustuderede, lidet talende Anders blev foreløbig holdt tilbage i kastelet for at betænke sig. Han fik sig aldrig betænkt. Derfor måtte Frederik den 4.s livkarl og Kristian den 6.s politimester endnu en gang begive sig ud i citadellet med et tavshedsløfte til underskrift og den kongelige resolution samt 50 sldl. i lommen. Anders vilde ikke underskrive, fik resolutionen og pengene overleveret; og den 4. oktober 1738 bragtes han til toldboden og førtes i Torms hosværelse om bord hos en skipper, som bragte ham til Lybæk. Inden sin afrejse overvandt han sin tavshed så vidt, at han bad om at måtte få sine to børn ned til sig i Lybæk. »Hans hustru, som er et ugudeligt og liderligt menneske, forlangte han ikke, ej heller vilde have hende hos sig; og om børnene ikke måtte lades ham, bad han, de måtte tages fra moderen og hos andre opdrages«. Med disse kærlige ønsker forlod Anders de danske strande.

VI.

For en nutidsbetragtning synes den straf — for en straf var det dog —, der ramte brødrene Støttrup, urimelig hård. Jo klarere man fastholder, at det, de dreves i landflygtighed for, var dels de ganske betydningsløse sammenkomster i Anders guldsmeds hus i Viborg, dels deres kætterske meninger, dels deres modstand mod at opgive disse meninger og mod at aflægge løfte om at stille med deres vildfarelser, desto mere må man forbaves over straffens strengthed. Krævede virkelig den danske stats sikkerhed, at disse tre brødre måtte stødes ud i det fremmede?

Datiden så anderledes end vi på en sag som den, der er skildret i det foregående. Der kan næppe være nogen tvivl om, at en betragtning som den, der ligger til grund for mag. Tychoniuses forslag om, at Støttrupperne skulde tvinges til at overvære søndagsgudstjenesten i Viborg, eller den, der kommer frem i stiftsbefalingsmand Guldencrones plan om at lægge Morten og Niels i lænker, så snart dommen over dem var forkyndt, var ganske anderledes i overensstemmelse med den velmenende portions opfattelse af, hvorledes man skulde gå frem mod kættere, end den relative tolerance, som både biskop Wøldike, generalkirkeinspektionskollegiet og kongen af Danmark og Norge lagde for dagen. Wøldike, der i hele denne sag balancerede på en ragekniv, i det hans overordentlige samvittighedsfuldhed og måske også hans frygt for de mægtige kollegieherrer i København fik ham til i lige høj grad at stræbe efter at undgå strengthed og slaphed, undgik jo trods al sin forsigtighed ikke at blive beskyldt af den gemene mand for at være af samme principia, som de Støttrupper var af. At også kongen og kollegiet var lemfældige i deres fremfærd mod brødrene, fremgår

af, at stiftsøvrighedens landsforvisningsdom af 7. juni 1736 forandredes til den karrikatur af en dom, vi kender. Når kongen ikke approberede stiftsøvrighedens dom, betød det, at han ikke straks vilde anvende lovens yderste strengthed mod disse vildfarende mennesker; han vilde give dem en chance for at slippe på lempeligere vilkår. At han ved at beordre brødrene underviste af den viborgske gejstlighed begik attentat på sjælemord over for tre skikkelige undersåtter, hvis værste forbrydelse ikke var, hvad de havde gjort — ti det var så godt som intet —, men hvad de mente, det faldt hverken kongen eller hans rådgivere ind.

Så var da Danmark-Norge lykkelig blevet befriet for disse mennesker, som ikke blot havde overtrådt landets love, men også vist modvilje mod den enevældige konge. Men dermed er vi ikke færdige med de Støttrupper. I Slagelse sad den fjerde broder, Lauritz remmesnider, og hans stakkels gamle forældre — om deres suk og tårer tier historien. Derimod har den endnu et lidet kapitel om de sørgelige rester af den Støttrupske familie, som blev tilbage i Viborg.

Som foran omtalt var Anders gift. Med sin hustru Kirsten Andersdatter (en datter af herredsfogden i Rinds-Gislum herreder, Anders Aalestrup, og søskendebarn til Chr. Sørensen Thestrup) havde han to døtre: Mette Cathrine, som var født i Skive 1731, og Anna Maria, som var født i Viborg 1734. Allerede i maj 1735, kort efter den første forfølgelse mod brødrene Støttrup, var Mette Cathrine på foranstaltning af mag. Johan Treschow og på hans bekostning bleven sat i skole hos mademoiselle E. L. F. D. Gludstrup i Nedergade, »som uværdig er anbetroet adskillige godtfolks børn her i Viborg under information i læsen og skriven«. Barnet gik i skole hos hende til september og lærte i denne korte tid — i en

alder af 4 år — først at stave i ABC'en og dernæst at læse indenad i katekismen, »som hun halvdelen af bogen havde igennemlæst«, hvorhos hun var »bleven undervist i adskillige små børnespørgsmål angående kundskab om den treenige guddom og deres [sic!] gerninger, hendes dåbs pagt, dens nytte og kraft og andet mere, som et barn [på 4 år!] af begyndelsens elementer bør fornemmelig undervises og øves udi«. Barnet var af gud begavet med et godt næmme og langt forud for sin alder i udvikling.

I september måned tog faderen det imidlertid ud af skolen imod mag. Treschows vilje og afvidende, og beholdt det hjemme hos sig til 1736 23. januar. Kort i forvejen var Anders guldsmed dels af pøbelen, dels ved »magistratens hastige og vittige anstalt« bleven fordrevet fra byen; og Mette Cathrine blev da efter opfordring af Niels Hertzberg, med biskoppens samtykke, helt fjernet fra sit hjem og sat i kost hos mlle. Gludstrup. Det var dette skridt, som indbragte N. Hertzberg det hædrende tilnavn »en folketyv«. Biskoppen og »nogle få guds børn« betalte foreløbig for Mette Cathrine hos mademoisellen. Hvad det stakkels barn her blev undervist i, må helst erfares af den gode mlle. Gludstrups egne ord.

»Da hun, som da var siden Bartolomæi dag 1735 indtrædet i sit alders 5. år, på ny igen skulde informeres af mig, blev hun da foresat at lære Lutheri liden katekismus udenad, som hun bud efter bud lærte i en hast, de ti budord samt slutningen deraf tillige med det i registret over de fem parter i katekismo ansatte spørgsmål: »haver du holdt noget af disse guds bud og befalinger« m. v., som hun på en ganske kort tid lærte at udsige. Dernæst den første, anden og tredje troens artikle, indtil hun kom til Lutheri ord i den tredje troens artikul, nemlig disse ord: »ligervis som han også alle andre, som er i menigheden« og indtil

enden; hvilket stykke jeg holdte med hende i fem samfælde dage, inden jeg fik hende til at lære det tydelig at udsige, både med gode ord og til sidst med tvang. Den tredje part i katekismo lærte hun tydelig ud til enden på to a tre dags tid. Den fjerde part om dåbens sakramente ligeså indtil det tredje stykke, som er Pavli ord: »Men efter sin barmhjertighed haver han frelst os« etc. — og så fremdeles indtil enden af det fjerde stykke i katekismo om dåben, som hun alt var efterladet og genstridig i at lære. Af den femte part om alterens sakramente lærte hun straks indstiftelsens ord, indtil Lutheri ords trede efterfølgende stykker, kunde jeg ikke på nogen måde få hende til at lære. Da, for tiden at vinde, gik jeg de poster og hustavlen forbi og forføjede mig til de små spørgsmål: »Tror du, at du er en synder« o. s. fr., hvilket hun straks lærte at udsige, indtil hun kom til det spørgsmål: »Hvoraf ved du det? Af det hellige evangelio« etc., hvilke få linjer hun var lige så forstokket i at udsige som det andet forommeldte. Jeg begav mig atter derfra til sententserne, som hun lærte vel nok indtil det sprog: »De ere guds menighed, som holde Kristi ord« etc.; dèr stødte hun atter igen; dog lærte det omsider og så sententserne ud til enden.

»I alle disse optegnede poster, som hun har været vrangvillig i at lære, var det meste på hendes ansigtsskikkelse at agte, at når hun dennem skulde for mig oplæse, blev hendes ansigt med adskillige farver forandret og tungen som bunden på hende. — Gud har dog ved sin ånd og nåde på bægge sider stået os bi, at hun er kommen til at lære, så og at forstå, så vidt som hun er ung af år, de ting, hun tilforn mest stødte an på og ikke vilde eller kunde udsige, ja adskilligt mere af hendes kristendoms øvelse, som man næppe skulde vente af et barn, så ung af år«.

Nej, det skal himlen vide! Af et fem års barn kunde man vanskelig vente mere. Og man behøver sikkert ikke, som mademoisellen og for resten også N. Hertzberg gør, at gå ud fra, at grunden til, at hun viste sig vrangvillig i at lære adskillige poster i katekismo var den, at hun »alt havde fået smag på adskillige af faderens vildfarelser« — som den guds mand i fuldt alvor skriver i en høj-officiel erklæring om den lille Mette Cathrine, en mening som forøvrigt bispen ganske tiltræder.

Anders guldsmed var naturligvis inderlig bekymret for sit barns skæbne. Han har ikke den tillid til mlle. Gludstrup, som N. Hertzberg og biskop Wøldike har; han frygter rent ud sagt for, at hun skal fordærve ham hans lille pige. Men hvad skal han gøre? Fra 1736 6. marts til 1737 18. jan. sidder han i arrest. Derefter kommer han på vand og brød, så igen i arrest og endelig transporteres han til Bremerholm. Under alt dette kan han intet foretage sig uden at klage, og en klage fremkommer da bl. a. også i Mortens før nævnte forsvarsskrift af 1737 1. juli, hvor den små Mette Cathrine omtales således: »Dette lille barn er et såre elskeligt barn, begavet af gud dels med en dyrebar skabning og naturlig forstand, dels med åndelige nådegaver«. — Men på det tidspunkt, Morten skriver dette, har allerede den dansk-norske konge taget sig af barnet. Mens Anders sad og nød sit vand og brød, gjorde stiftsøvrigheden i Viborg indberetning om den lille pige, om hvorledes hun, den 5-årige, let kunde blive forført af faderen, »der allerede havde indplantet hos hende en del sine fordærvelige meninger, især om den evangeliske kirke og sakramenterne«, og om hvor heldigt det vilde være, hvis hun kunde blive hos mlle. Gludstrup, også når faderen kom ud af sin arrest; og kongen havde resolveret, at barnet ikke måtte komme i faderens hænder, men skulde op-

drages og undervises i guds sande kundskab af Viborg bys fattigkasse (reskr. 1737 8. marts). — Mademoisellen betingede sig 2 mk. 12 sk. ugentlig for barnets »logement, kost, information og fornøden tilsyn« samt 4 rd. årlig til »fornøden linned og ulden at klæde legemet med« — hvilket må kaldes prisbilligt.

Således var der altså sørget for den lille Mette Cathrine. N. Hertzberg tilså hende flittigt, og der gik ikke let nogen måned forbi, uden at biskop Wøldike lod hende komme op i bispegården og lege med sine egne børn. Så hun kunde sagtens!

Hendes yngre søster, der hed Anna Maria, havde brødrene, mens de sad i arrest i Viborg, tinget i kost hos en skikkelig enkekonc, Anne Nielsdatter, Jokum Sørensen Holbæks enke, for 24 sk. ugentlig. Barnet var den gang 2 år. Ludfattige som brødrene var, kunde de kun betale for hende nogle få uger — i alt omtr. 1 rdl. Men så var det, at brødrene ved hin føromtalte sammenkomst med bispen og præsten kaldte de viborgske gejstlige for sadducæere og farisæere til hobe og bispen i særdeleshed for en hykler. For at belønne ondt med godt (jfr. Matt. 5. 44), besluttede bispen sig så til at tage sig af dette lille barns forplejning. Men »da Støttrupperne bekom kundskab derom, krævede de, jeg ved ikke af hvad årsag, og fik forbenævnte rigsdaler penge af konen tilbage og gav hende siden den tid aldrig nogen skilling, lod heller aldrig noget ord falde, hvoraf der kunde mærkes mindste kærligheds gnist end sige gløder at være enten derved eller ved andet samlet på deres hoved«. Bispen blev ikke desmindre ved med at give plejemoderen penge dels af sin egen pung, dels af de indkomne helligdagsbøder. Men dette kunde selvfølgelig kun være en midlertidig foranstaltning. Derfor måtte den enevældige kongemagt atter sættes i bevægelse.

Den ydre anledning til, at Anna Marias forplejningsforhold endelig ordnedes, var den anmodning, den lidet talende Anders guldsmed havde fremsat for politimester Torm før sin afrejse til Lybæk. Omhyggeligt som altid sendte generalkirkeinspektionskollegiet allerede den 11. okt. 1738 dette andragende til Viborg stiftsøvrigheds erklæring, og sendrægtig og omstændelig som altid svarede dette stifts høje øvrighed 1½ måned efter med en af biskop Wøldike forfattet betænkning, der dryppede af affektation. Det hedder deri, at det vilde være »tvært imod al sund og sand samvittighed« at udlevere børnene til faderen; »ti disse børn er også to af Jesu små lam, dem han haver befalet os (såfremt der er nogen oprigtig kærlighed udi os til hannem selv) ligesom Petro, at føde og opføde med den usvigelige mælk, at de må vokse derudi (!), men ingenlunde tilladt os vitterlig at overlevere dem til at opammes med øglegift, som er under deres læber, hvis hjerte og mund er opfyldt med beskhed og bespottelser imod de højærværdige sakramenter og andre salighedens midler«. — I samme betænkning androg stiftsøvrigheden om, at der ved kongelig resolution måtte blive truffet foranstaltning for en endelig ordning af Anna Marias forplejningsforhold som i sin tid for Mette Cathrines. Herpå svarede kongen med reskript af 1739 9. jan., hvori bestemtes, at Anna Maria skulde nyde underhold og opdragelse enten af de fattiges eller af hospitalets midler, indtil hun kom så vidt, at hun kunde tjene. I henhold hertil beordrede stiftsøvrigheden hospitalsforstanderen til at udbetale plejemoderen Anne Nielsdatter 11 rdl. for hafte udgifter og 28 sk. ugentlig indtil videre.

Moderen, Kirsten Andersdatter, blev foreløbig i Viborg. Er Anders guldsmed ikke tilfreds med hende, så er hun sandelig heller ikke tilfreds med ham. Allerede 1738 28. april, da manden endnu sad fangen i kastellet,

klagede hun gudsjammerligt over »at være ganske forladt« af ham, »som aldrig siden hans bortrejse har skrevet mig et ord til eller sendt mig en hilsen, meget mindre sendt mig noget til min og mit yngste barns ophold, så jeg er derover geråden i en armelig tilstand«. — Sandheden var nok den, at den gode Kirsten Andersdatter havde sin meget store andel i den almenmenneskelige skrøbelighed. Stiftsøvrigheden véd i det mindste at fortælle, »at konen haver rygte for ladhed og ej at have nogen retskaffen lyst til arbejdsomhed; ti vel er det så, at hun er halt og derudover ikke formår at gøre strengt arbejde; men så skal hun dog heller ikke ved siddendes gerning, som formedelst spinden og syen kunde ske, være så flittig som hun burde. Derhos siges og, at når hun end undertiden ved syning eller deslige kan have fortjent noget lidet eller fået nogen hjælp af sine venner og pårørende, da skal hun ikke vide vel at holde hus dermed, men øde det i hast og siden lide sult. Men for tilbøjelighed til brændevin, tyveri, letfærdighed eller anden sådan liderlighed har vi aldrig hørt hende at være bleven beskyldt«.

Hun blev i Viborg til 1744; da tog hun ned til manden. Børnene var stadigvæk henholdsvis hos den pædagogiske mademoiselle og hos den skikkelige enke-kone, hvor de blev fødte og opfødte med den usvigelige mælk, Luthers katekismus og Pontoppidans forklaring. Mette Cathrine er »meget liden og klejnlig af vækst og størrelse«, hvad der måske er mælkens skyld, men udmærker sig vedblivende ved »et usædvanlig godt næmme, meget skarpt judicium, ypperlig hukommelse, et blødt hjerte og en hengiven lyst til guds sande kundskab og frygt«. Anna Maria har ulige ringere næmme end sin ældre søster. »Muligt også, at den kone, til hvilken hun blev sat ud i forplegning, haver i begyndelsen kælnet for

meget mød dette barn, som derudover endnu ikke er kommen til den guds kundskabs grad, som søsteren allerede havde på lige alder«.

Alt går således rigtig godt, og biskop Wøldike har al mulig grund til at være tilfreds. — Da falder pludselig som et lyn fra en klar himmel et kongeligt reskript, dateret 1745 6. august, ned i Viborg stiftsøvrigheds brevkasse. Efter at Kirsten Andersdatter var taget ned til sin mand Anders Jensen Støttrup, havde denne lidet talende guldsmed sendt en ansøgning til kongen af Danmark og Norge om tilladelse til at få sine »tvende umyndige pigebørn« udleveret. Og generalkirkeinspektionskollegiet, som af og til kunde have gode indfald, havde i den anledning forestillet kongen, »at forældre i almindelighed ikke alene har nærmest ret til deres umyndige børn at opdrage, men endog til dennem at undervise i den religion, de selv bekender, endskønt den kan være vildfarende, indtil børnene ved skelsår og alder selv kan gøre forskel på sandhed og vildfarelse«. I henhold hertil befalede kongen, at Anders guldsmeds pigebørn skulde »hannem og hans hustru nu igengives, og overleveres til hvem de bægge med fuldmagt dertil måtte hensende«. Dog skulde herefter såvel hustruen som børnene være landsforviste på samme måde som Anders, »så længe de udi lige vildfarelse og mening med hannem forblive. Derefter I eder allerunderdanigst haver at rette!«

Denne befaling, der så uformodentlig truede bispem med at berøve ham hans små lam, kom til Viborg, mens Wøldike var ude på visitats. Straks han kom hjem derfra, satte han sig hen og tilskrev hs. maj. en meget indtrængende forestilling, som vidner højt om hans ærlige hjerte, men også om hans ubeskrivelige affektation. Med en lommeprokurators snedighed kaster han sig over det i reskriptet flere gange brugte udtryk »de umyndige

pigebørn«, og han udvikler på dette grundlag, hvorledes Anders guldsmed øjensynlig i sin ansøgning må have givet en ganske urigtig og usandfærdig fremstilling af børnenes forhold. »Samme urigtighed består fornemmelig derudi, at bægge børn angives at være endnu sådanne umyndige børn, som endnu skulde behøve både at opdrages og først undervises i nogen religion«. Hvorfra biskoppen har fået sin kundskab om Anders guldsmeds ansøgning, er ikke godt at forstå, da hverken den eller indholdet af den er bleven ham meddelt. Han lægger åbenbart kollegiets motiver i munden på den skikkelige Anders Jensen. — Og han udvikler nu videre, 1) hvorledes Anderses ældste datter Mette Cathrine allerede er i sit 16. år [dette er forkert, hun var den gang kun 14 år; men bispemænd var i god tro] og så vidt fremskreden i religionskundskaber, at hun kunde konfirmeres til nyår 1746, og 2) hvorledes Anna Maria, der ganske vist kun er 11½ år, dog trods sit svagere næmme er så udviklet af sin alder, at hun om en 4 års tid vil kunne sørge for sig selv og ikke længre falde det offentlige til byrde.

Dette brev, der var stilet til kongen, afgik fra Viborg den 11. oktober sammen med et brev til generalkirkeinspektionskollegiets førstemand grev Holstein, hvori denne indtrængende anmodedes om at hjælpe til at få det kongelige reskript tilbagekaldt. — Samme dag, kort efter postens afgang, indfinder sig for at afhente børnene — Lauritz remmesnider fra Slagelse, den fjerde af brødrene, som i 1736 undgik den forfølgelse, som ramte den øvrige Støttrup-familie, fordi han hændelsesvis ikke var sammen med dem, da de flygtede fra Farsø sogn. Lauritz forlanger børnene udleverede; biskoppen nægter at lade ham få dem. Lauritz henvender sig til stiftsbefalingsmanden med samme begæring. Guldencrone er lige så stiv som bispemænd. Lauritz må slå sig tiltåls og benytter lejligheden

til at »slå« bispen for 1 rdl. om ugen til kost og tæring i ventetiden. Güldenchrone skriver »i meget bevægelige terminis« til grev Holstein om, at børnenes udlevering bør forhindres. Bispen skriver samme dag til samme og fortæller bl. a. om, hvor nødigt den lille Mette Cathrine vil ned til forældrene. Lauritz hæver hver uge sin rigsdaler hos bispen, sikker på, at han med kongens brev i lommen nok skal få broderbørnene udleverede; og bispen erfarer til sin ærgrelse, at Lauritz, der har venner og kendinge i byen, hos hvem han får det meste af sit ophold frit, ikke på langt nær kan forbruge den daler, han hver uge hæver i bispegården.

I alt oppebar Lauritz 8 rdl., som han kvitterede for den 1. decbr. 1745. Stakkels remmesnider! Under 26. november havde kongen fundet for godt at udfærdige et nyt reskript til stiftsøvrigheden i Viborg, i hvilket han i henhold til de af biskop Wøldike anførte grunde ophævede sit reskript af 6. august, og befalede, at de tvende pigebørn skulde forblive, hvor de var, og ej udleveres til deres vildfarende forældre.

Biskoppen havde altså sejret. Ja hans sejr var større, end han havde turdet drømme om; ti reskriptet tilføjede: »Udi det øvrige haver I at anbefale Lars Jensen Støttrup, som til Viborg er ankommen for at afhente disse børn og er af lige vildfarende mening, at han straks forføjer sig ud af vore riger og lande og ikke sig derudi lader finde, så længe han vedbliver sine vildfarelser. . . . Befalende eder gud«.

Stakkels remmesnider! Han var vel rejst. — Men hvem der var glad, var bispen. Den 13. decbr. skriver han et af taknemmelighed overstrømmende brev til grev Holstein. Han kan »næppelig beskrive børnenes glæde, som hjertelig takkede og takker gud og kongen og alle dem, der i nogen måde har hjulpet til deres befrielse.

Den ældste datter skrev af egen drift og invention et ganske skønsom brev med farbroderen til sin fader, opfyldt med megen ærbødighed for sine forældre og tillige med en vel forestillede beskrivning om den nåde, som gud havde bevist hende og hendes søster«.

Med det kunde Lauritz Støttrup så rejse til Tyskland.

VII.

Hermed ender brødrene Støttrups saga. Hvad der siden hændte dem, angår i hvert fald ikke Danmarkshistorien. Mellem de fire kættere og det land, som havde fostret dem, var der rejst en usynlig mur, som de ikke turde gennembryde, og som de vel heller ikke, med de erfaringer, de havde høstet, ønskede at gennembryde.

Anna Marias skæbne kan vi følge et par år frem i tiden. Efter sin konfirmation 1750 kom hun et halvt års tid i huset hos præsten Lars Bay i Højbjærg præstegård. Her opførte hun sig yderst slet; hun bandede og svor og var en mesterinde i at lyve og sladre, gad ikke gå til degnens og præstens katekisationer, havde desforuden »en og anden syndig vane« og vilde ikke lade sig lære eller rette. Da hun tilmed var uduelig til sin tjeneste og svagelig i benene ligesom moderen, vilde hr. Lars, der mente, at hun trængte til »en temmelig skarp ave og nøje opsigt«, som han ikke kunde præstere, ikke beholde hende i sit hus og sendte hende bort. Hun kom så til Viborg.

Om hendes forældres og farbrødres færden i det fremmede, hører man i den følgende tid kun løse rygter. Chr. Sørensen Thestrup véd i sin Rinds herreds krønike (Saml. til jydsk hist. og top. 1. og 2. bd.) at fortælle, at

brødrene fra Lybæk rejste lige til grev Zinzendorf i Herrnhut, hvor de dog nok ikke fik nogen god modtagelse. Derfra skal de være rejst til Holland og siden til Hamborg. Viborgs topograf A. C. Krog, som har givet en fremstilling af brødrenes forfølgelseshistorie (Samlede efterretninger om Viborg by 1779) »erindrer at have hørt, at den ene af disse Støttrupper (jeg véd ikke hvilken) for omtrent 24 år siden skal være rejst her igennem byen, men forholdt sig ganske stille og ikkuns talede med en og anden bekendt«.

Men alt dette er kun rygter. Pålidelige er derimod de oplysninger, der fremkommer på skiftet efter Jens Andersen Aalestrup, hvis bo er behandlet i Hald amts skifteprotokol, et skifte, som min ven og medarbejder cand. mag. S. Nygård har henledet min opmærksomhed på. — Jens Andersen Aalestrup var søn af den foran omtalte herredsfoged i Rinds-Gislum herreder Anders Christensen Aalestrup og broder til Anders guldsmeds kone Kirsten Andersdatter. Da han dør i 1768, opgives som hans eneste arvinger de to søstre Mette Cathrine og Anna Maria Støttrup, den ældste hos forpagter Jens Jensen Bødker på Konstantinsborg, den yngste i tjeneste hos fabrikørenken madam Henriksen i Møllegaden på Kristianshavn, bægge ugifte. Men under skiftebehandlingens fremkommer der et brev, dateret 1769 26. maj, fra Morten Jensen Støttrup i Hamborg, boende i »Wichmanns Hof, von Johannes Bollwerk zur Rechten« og deri et arvekrav fra disse pigers moder, Kirsten Andersdatter, den afdødes søster. Af brevet fremgår, at denne stærkt omtumlede kvinde, som i 1748 blev enke efter Anders Jensen Støttrup, efter mandens død havde været 16—17 år i et »armhus«, men nu siden 1768 3. nov. var indakkorderet i »et honnet fattiges hus«, Pesthofen. Arvekravet blev bestridt af pigernes tilsyns-

værge; Kirsten Andersdatter ansås for død, og i hvert fald mentes hun ved sine vildfarelser i religionen at have forskertset sin arveret. — Morten Støttrup spidser sin pen, dypper den i al den galde, som hans skuffelsesrige liv har udviklet hos ham, og skriver et harmglødende brev til den høje skifteret. — Men sagen er tabt for ham. 1769 20. juli dør Kirsten Andersdatter, og dermed bortfalder det på hendes vegne rejste arvekrav. Jens Andersen Aalestrups formue deles så mellem Anders guldmeds døtre, der hver får lidt over 300 rdl.

At kongen af Danmark og Norge heller ikke ved denne lejlighed kunde holdes uden for sagen, noteres kun for en kuriositets skyld. Under 1769 27. oktbr. meddeles der ved kongeligt reskript Mette Cathrine Støttrup, som har fået understøttelse af Viborg fattigvæsen fra hendes forældres bortrejse til nu, tilladelse til desuagtet at hæve den hende tilfaldne arvelod efter Jens Andersen Aalestrup.

Efterskrift.

Støttrupernes historie har været fremstillet udførlig på tryk i A. C. Krog: Samlede efterretninger om Viborg by i ældre og nyere tid (Viborg 1779). De omtales i Thomas Lillelund: Danmarks kirkehistorie (Viborg 1773); Ludvig Helweg: Den danske kirkes historie, 2. bind; L. Koch: Kong Christian VI's historie; Edv. Holm: Danmark-Norges historie, 2. bind, og i O. Nielsen: Uddrag af Kristen Sørensen Thestrups Rinds herreds krønike (i Saml. t. jydsk hist. og top.,

1. og 2. bind). — Morten Støttrup's biografi findes i Dansk biografisk leksikon.

Kilderne til foranstående afhandling har i alt væsentligt været to pakker, den ene i Viborg bispearkiv (P. Kuriøse papirer), den anden i generalkirkeinspektionskollegiets arkiv (Nr. 12 Angående separatister 1738—44).

I A. Heise: Uddrag af J. P. Thjørrings skildring af viborgske personligheder i forrige århundrede (Saml. t. jydsk hist. og top., 4. bind) findes der udførlige oplysninger om de fleste af de i det foregående omtalte personer. Forøvrigt henvises til Dansk biografisk leksikon og de der citerede skrifter.

Da den i ovenomtalte Rindsherreds krønike (anf. st. 2. bd. s. 42 ff.) meddelte gengivelse af Morten Støttrup's indlæg til provsteretten i Vognsild er utilgivelig slet, optrykkes teksten efter et originalmanuskript, fundet blandt de Støttrup'ske papirer i Viborg bispearkiv.

Indleg.

At ikke Provste-Retten, som til den 30. *Januar*. 1736 udi *Wognsild* Kirke i *Gislum* Herred imod mig samt mine Forældre og Broder er foretaget at skulde holdes, skal tillige med dens *Assessorer* formedelst min, mine Forældres og min Broders Udeblivelse finde sig forgjæves *molesterede* ved deres u-nyttige som og u-fornødene Rejser, Da paa det og ingen Mistanke med Billighed bør have om os, at vi jo tør, hvor Fornødenhed det udkræver, være bekendt den Guds Sandhed (hvilken de Blinde og de Blindes Ledere kalde vildfarendes, vrang og kjettersk), efter hvilken Vi ved Guds Naade have foretaget os at indrette vores Liv og Levnet, indlægges udi Provste-Retten i vores Fraværelse til Efter-

retning som og til Sagens Oplysning og Underretning følgende *Puncter*:

1. I Anledning af Stevnemaalet (dog det blev hverken oplæst i min Nærværelse, da jeg dog var hjemme, ikke heller blev nogen af os meddeleet nogen *Copie* deraf) er jeg foraarsaget at melde noget om den for min Sjæl saa u-lyksalige, vidtbekjendte Gjerning, som for moxen Eet Aar siden skeede i *Wiborg* til saa mange Sjæles Forargelse. Jeg veed vel, at de, som ikke endnu vil eller kand skille imellem Lys og Mørke, men kalder Lys Mørke og Mørke Lys, Ondt Got og Got Ondt, over hvilke Guds Aand raaber Vee i det bekjendte Sprog, *Esa. 5, 20*, Jeg veed vel, at de, siger jeg, kalde den Bekjendelse, som da offentligen blev gjort af mig, en god Gjerning, og tvert imod kalde de det en ond Gjerning og vildfarendes Lærdom, som jeg har foretaget mig, sige de, paa ny, siden jeg ved Guds Faderlige Kjærlighed i *Christo Iesu*, min allerkjæreste Frelser er bleven ved Hans gode Hellig Aand ført i Kundskab igjen om den syndige Tilstaaelse og Bekjendelse, som jeg da gjorde; Men jeg erkjender og kalder dette tvert imod en u-begribelig Guds Kjærlighed imod min arme Sjæl, at mine Fødder ere igjen ved Hans Kraft blevne styrede paa Fredens Vej. Saa vidt nu som forbenævnte Sag med mig i *Wiborg* er bleven udspreedt og bekjendtgjort efter den udvortes *Act* og Omgang, saa u-bekjendt er den for alle Mennsker efter min Sjæls indvortes Omstændigheder, hvorudi jeg har været bested fra det første, jeg begyndte at snuble og falde, og indtil nu, da min Gud og Frelser efter Faldet har begyndt at oprejse mig. Her udover maa jeg med nogle Ord tydeligere baade beskylde mig, fordi jeg faldt, saa og undskylde mig, for saa vidt jeg i min Oprejsning igjen kaldes vranglærendes og vildfarendes. Jeg beskylder mig billigen, i det jeg med Veemodighed bekjender for min Gud og alle Mennsker, at jeg gjorde et stort Fald, en saare daarlig og aldeles syndig Gjerning, da jeg ved Haands Underskrift og

ved Munds offentlige Bekjendelse tilstod, at saadant et *Opus operatum*, som bruges i Kirke-Væsenet, saadanne Vedtægter og Satzer skulde være hellige, Gud behagelige og gode til *Christi* Riges Forfremmelse, hvilke aldeles ikke enten har Exempel eller Befaling i den Hellige Skrift, ikke heller kand viises eller beviises, at der følger nogle Aandens Frugter, men idel U-gudelighed og de aabenbare Kjødets Gjerninger af saadanne Skikke hos de Mennsker, som bruge dem; thi de arme Mennsker kalder alle de sædvanlige Kirke-Skikke en Christendom og veed ej heller af anden Christendom at sige end det bare *Opus operatum*. Skulde det ikke da angre mig, at, efterdi. jeg tilforn kjendte dette med nogenledes opladte Øjne, og jeg dog ved menneskelige Overtalelser lod mine Øjne tilstoppe og forblinde, saa at jeg lod mig lede ligesom en Oxe, der gaær hen at slagtes og veed ikke, at det koster Hans Liv. Graderne til mit Fald vare disse: Da Provste-Retten var saa nær til Ende, at jeg var *examineret*, blev der begjært af mig, at jeg paa alle *Actoris* til mig gjorte Spørsmåaler vilde i min *Arrest* endnu give et *catagorisk* og *positive* Nej eller Ja, hvilket jeg og endeligen bevilgede, og da jeg nu havde begyndt efter mit Hjertes og Samvittigheds Overbeviisning at opsette Besvarelserne, blev af en Person, hvilken jeg tilforn havde fattet Kjærlighed til, fremlagt af Ham selv opsatte Besvarelser, hvilke jeg tit og ofte i Begyndelsen med fuld Hu og Alvor, da de bleve *proponerede* og *ventilerede* for mig, imodstod paa samme Maade efter min Formue, som *Eva* og i Begyndelsen imodstod den forbudne Frugt. Men omsider, da jeg begyndte at lade menneskelig Fornuft-Slutninger og *Conclusioner* med deres (saa kaldede) *bonis Consequentiiis* samt Skriftens kjødelige Fortolkning faae Rum hos mig uden at have Guds Aands Vidnesbyrd til at sige Ja og *Amen* der til i min Sjæl og Samvittighed, da begyndte Tviil og Frygt med en ængstlig Mørkhed og Klejnmodighed at plage og beknytte min Sjæl (og

jeg imidlertid blev meere og meere med Ord bedet og overiilet, at jeg skulde dog samtykke), saa at min Sjæl kom nær til Fordervelse og mit Liv til de Ting, som dræbe; Hvis da ikke min Frelser havde staaet i mit mørke Helvede udi min Sjæl og udrettet sit Midler-Embedet i mig, sigendes: Forløs Ham! jeg haver fundet en Forsoning, da maatte jeg have faret ned i Fordervelsen, *Iob* 33, 22—24. Og denne min Fordervelse havde været billig, efterdi min Forseelse blev større og større; thi efterat jeg først havde taget imod disse fremmede Besvarelser til at betænke mig paa, om jeg først vilde samtykke de *Puncter*, som havde meest Skin af Rimelighed, saa begyndte jeg da efter Anmodning at reenskrive; men i det jeg nu renskrev og de allergroveste og u-rimeligste Ting da og forekom, begyndte min Samvittighed at bruse i mig, saa jeg kjendte, at jeg havde gjort ilde allerede. Den retfærdige Gud lod sig og ikke uden Vidnesbyrd i mig, men lod mig føle og smage en saadan forskrekkelig Helvedes Qvale og u-udsigelig Angst i min Sjæl, at endog Legemets Kræfter derved bortsvandt, saa at jeg ikke kunde for Afmagt, ej heller torde for Angst opløfte min Haand med Pennen til at skrive een Linie uden at holde op imellem, og omsider formaaede jeg endog ikke at fremføre eet Ord, men maatte gaae ud fra min Broder af *Arrest-Kammeret* i Forstuen, hvor jeg med Ængstelse, Graad og Hysten veenede mig som en Orm og raabte til min Gud udaf det dybe Helvede, at Hand dog ikke vilde lade mig omkomme i den min Sjæls Ælendighed, hvilket Hand og ikke heller gjorde; Men efterdi jeg da allerede var geraadet saa dybt udi Blindhed og ved Blindheden kast min Frimodighed bort, hvilken, naar den beholdes, haver en stor Belønning, *Ebr.* 10, 35, saa kunde jeg desverre! da ikke have nogen ret Fortrøstning og Tilforladdenhed til Gud til at tage imod Hans behagelige Villies Erkjendelse; men jeg blev ved i min Blindhed at udskrive det, jeg havde begyndt, indtil det sidste Stykke, nemlig den

af Biskoppen opsatte *Deprecation* (thi jeg havde endnu den Følelse i mig, at jeg kjendte det for en stor Guds Bespottelse at afbede det hos Gud som Synd, det jeg dog kjendte at være retfærdigt, og tvert imod at kalde det gudeligt og retfærdigt, som jeg kjendte at være Vederstygelighed og Synd). Saa beseglede jeg da Skriftet; thi jeg kunde ikke skrive længere, og sendte det til sin *Auctor*: Ja jeg vidnede end og for Ham siden i Hans Nærværelse, at jeg kunde paa den Tid bedre taalt at udstaae Kagstrygelse og andre Bødels *Torturer* paa Legemet end den Smerte og Angest, som Gud bestraffede mig med i min Sjæl; Dog var jeg bleven saa blind, at jeg ikke kunde kjende, hvor til den fromme Gud sigtede med denne Revselse, saa at jeg omsider kom til at skrive under; Derfor tillod Gud mig at falde, ikke at jeg skulde blive liggendes, men at jeg skulde lære at kjende mig selv og ydmyge mig for Ham, paa det min Afmagts og U-dygtigheds Erkjendelse maatte drive mig til at søge med Frygt og Zittren Oprejsning for alle mine Fald og Fejler hos Gud og at troe Frelserens Ord, som siger: Uden mig kand I slet intet gjøre, *Ioh.* 15, 5. For denne syndige Gjernings Skyld er jeg ikke tilstrekkelig nok selv at beskæmme og beskyldte mig, men taaler og billigen, at Menneskene efter Guds Tilladelse, Raad og Domme legger deres Formældelse paa mig; thi jeg vil bære Herrens Vrede, efterdi jeg har syndet imod Ham: Dog veed jeg og troer, at den fromme og barmhjertige Gud ikke vil straffe mig i sin Vrede; thi Hand háver igjen beviist mig sin Miskundhed, at jeg maa leve og love Ham. Saa snart jeg nu var kommen af den legemlige *Arrest* i *Wiborg* og havde begivet mig paa Rejsen igjen til *Kjøbenhavn*, da fornám jeg, at min Sjæl var haardere fængslet, end Legemet var tilform, fordi jeg havde forlaaret en god Samvittighed og maatte nu derover lide Skibbrud paa Troen: Min Angest blev da aldt større og større, at jeg den gandske Sommer, naar jeg gik igjennem en Gade, følede

Cains Dom (dog ikke hans Fortvilelse) i min Sjæl: Hvo mig finder, vil slaae mig ihjel: Ja, jeg billigede og den Dom i mit Hjerte; thi jeg fandt mig skyldig at døe for den syndige Tilstaaelse, som jeg havde gjort. Nu vil jeg da spørge de Sjæle, som finde nogen Rørelse af Guds Aand og haver ikke aldeles dysset Samvittigheden i Søvn, om de ogsaa holde det for ret, at, naar jeg fandt saadan Tilstand i min Sjæl fra først til sidst, som jeg nu eenfoldigen har beskrevet, jeg da skulde gandske slaget det bort som Grillenfænger og som noget, der kommer af en Slumpe-Lykke? Eller og, om de ikke holde det for rettere, ja aldeles ret, at staae stille ved en saadan Guds Førelse og give Agt paa, hvortil Guds Aand, som er i alle, sigter med sligt, hvorledes Hand overbeviser dem saa langsom, som falde fra, og erindrer og paa-minder dem om de Ting, hvormed de synde, at de skal skille sig af med Ondskab og troe paa Herren, *Viisd.* 12, 1. Hvo ere da de, som tør tage sig for at beherske et Menniskes Troe og Samvittighed? Hvilken Gjerning Gud alleene tilkommer, efterdi alle skal dog baade være lærde af Gud, *Ioh.* 6, 45, og ikke af Mennisker, *Ebr.* 8, 10. 11, saa skal og enhver af os gjøre Gud Regnskab for sig selv, *Rom.* 14, 12. Hvad Menniskene derfor nu, siden jeg ved Guds Naade har igjen overgivet mig Hans Aands Ledsagning alleene, uden Grund kalde vrangt og vildfarendes hos mig, det rører mig ikke, men jeg har ligesaa stor Aarsag til ved Guds Naade at undskylde mig herudi, som jeg har Aarsag til at beskæmme og beskyldte mig for det forrige.

2. Belangende det, der er meldet i Stevningen, at jeg skulde have talet imod Prædike-Embedet, da siger jeg Ja: Jeg taledede med de 2de Beskikkelses Mænd imod det falske Præste-Embedede, men ikke imod det *Apostoliske* Lære-Embedede. Jeg taledede imod dem, som forvilde Folk med deres Løgn, som ikke ere sendte af Herren, og som gavne jo ikke Folket, *Ier.* 23, 32, Men meget meere skade og forføre

dem, i det de gjøre dem forfængelige, gaae om med Løgn og styrke de Ondes Hænder, at de ikke skal omvende sig hver fra sin Ondskab, *v. 14. 16.* Jeg taledede ikke just de Ord, som jeg her skriver, men det jeg taledede af den *Materie*, taledede jeg imod saadanne Prædikantere, som enten befinde sig selv skyldige i saadanne Ting som disse forbenævnte, eller, om de ikke engang vil kjende det, kjendes dog saaledes af Gud og af dem, som have den Salvelse af den Hellige, *1. Joh. 2, 20. 27.*, thi de dømme alle Ting og dømmes af ingen *1. Cor. 2, 15.* Min Anledning til at tale om denne *Materie* var fornemmelig den *Articul*, som de oplæste af Kongens Forordning: *Alle de, som med Frugt og Nytte kand høre Guds Ord etc.* Disse faa Ord tog jeg da i Betragtning, sigendes: (om ikke med samme Ord, saa dog i samme Meening) Kongens Ord ere dyrebare og kand ikke andet end samtykkes af hver Sandheds Elskere; Men hvor prædikens Guds Ord? Guds Ord er Sandhed, *Joh. 17, 17*, og derudi blive de Troende helligede til Eet; thi ellers var *Christi* Bøn og Øjemerket i hans Bøn forgjæves. End meere: Dersom de havde staaet i mit hemmelige Raad og ladet mit Folk høre NB. mine Ord, da havde de NB. omvendt sig fra deres den onde Vej og fra deres Idrætters Ondskab, siger Herren, *Ier. 23, 22.* *Item:* Er mit Ord ikke som en Ild, siger Herren, og som en Hammer, der sønderslaaer en Klippe? *v. 29.* Jeg spørger atter: Hvor prædikens da Guds Ord? Vil mand svare: Det prædikens overaltdt her i *Lutherdommet*, da siger jeg: jeg troer det ikke, uden jeg faaer NB. seet det, at det prædikens i den *Lutherske* meere end i de andre fine *Secter*; Thi vilde mand bevise det dermed, at Skriftens Sprog i Mængde *citeres* og fremdrages, da skeer det samme og i de andre *Secter*. Ja al Løgnens Fader Djævelen vidste og i Ørken at *allegere* Skriften, *Matth. 4, 6.* Tør vel derfor nogen tilstaae, at det var Guds Ord, Hand taledede af Skriften, *Ps. 91, 11.* Jeg

troer ikke derfor, siger jeg, at det er Guds Ord, der prædikes, uden jeg seer det: Hvorfor ikke? maatte nogen spørge. Jeg svarer: Siden jeg har lært at troe, at Guds Ord selv er Sandhed, saa troer jeg og følgelig, at det er NB. altsammen Sandhed, som Ordet siger: Nu siger da Guds Ord saaledes, *Ier. 23, 22. 29.*, som før er anført: Dersom de havde staaet i mit hemmelige Raad og ladet *etc. Item:* Er mit Ord ikke *etc.* Disse Sprog for Vidtløftigheds Skyld ere mig nok; Dersom nu nogen *prætenderer*, at Hand prædiker Guds Ord og dog ikke overbeviiser mig med øjensynlige Exempler, at det Ord, som Hand prædiker, haver disse Sproges Egen-skaber og virker slige Frugter, saa troer jeg ikke, at Hand prædiker Guds Ord. Fremdeeles, naar nogen viiser mig, at det Ord, som Hand prædiker, saaledes er Sandhed, at det hel-liger Tilhørerne i Sandheden, saa at de maatte vorde Eet, ligesom Gud Fader og Søn ere Eet, at de maatte vorde Eet i dem, paa det Verden kand troe og kjende, at Faderen haver udsendt Sønnen, *Ioh. 17, 21. 23.* Saa vil jeg troe, at Hand prædiker Guds Ord; Men hvo som vil kalde det Guds Ord, som Hand prædiker, og dog ikke finder iblandt sine Tilhørere den Samfund og hellige Eenighed, (som er det allereeniste og dyrebareste, hvilket vores allerkjæreste Frelser har ved sit Midler-Embede til Veje bragt), langt mindre er i Stand selv til at kunde foreene sig aandeligen med en for-nedret *Iesu* Discipel eller Discipelinde, om Gud ved sin Faderlige Kjærlighed i *Christo Iesu* lod endnu Verden blive begavet med nogle saadanne, Hvo som, siger jeg, hverken finder sig selv eller nogle i det ringeste af sine Tilhørere i saadan Tilstand, som dog ufejlbarligen følger med Sandheds Ord, og vil dog kalde det Guds Ord, som Hand prædiker, Hand farer højligten vild, vandrer og omgaaes i Mørket og har aldrig kjendt, langt mindre prædiket Guds Ord, men prædiker den Afguds Bugens og den store *Babels* Ord. For-
resten, efterdi Guds Ord er Sandhed, og der er NB. NB.

ingen Løgn af Sandheden, *1. Ioh. 2, 21*, Hvad gjøres da behov med mange *Argumenter* at beviise den Falskhed og Forførelse, der er i disse Tidens Præste-Embede, som udi alt er forventt og stridigt imod Sandheden. Jeg vil af mange Ting alleene røre ved Eet eller Toe Stykker, som de arme blinde Mennisker kand ikke andet end bedrages ved. For Exempel: Naar der uden Frygt siges til den vankundige og u-gudelige Hob: Kjæreste *Christi* Venner! Gode Christne! *etc.*, Hvad tænker da de arme Mennisker andet, end at det maa være sandt? og saa blive de ved at gaae frem og frem i det gamle Væsen uden at bekymre sig videre; Men *Ah!* en stor Guds Bespottelse og Løgn at beqvemme saadanne *Tituler* paa saadanne Mennisker, som passer sig paa ingen anden, enten de kaldes Præster eller Tilhørere, end paa dem, der gjøre alt, hvad *Christus* har befalet sine *Apostler*, *Ioh. 15, 14; Matth. 28, 20*. Hvor vidt nu disse *Christi* Befalinger strekker sig i Henseende til sin egen og denne Verdens Fornægtelse og Overgivelse til Guds kjærlige Villie at kjende og gjøre *etc., etc.*, og hvor lidet, ja hos de fleeste aldeeles intet der paatænkes, i Agt tages eller settes i Verk deraf, det efterlader jeg til dem at eftersee, som kand faae Øjne at see det med. Endnu Eet Stykke, som vel ikke er u-brugelig paa de fleeste Steder, nemlig: Naar der prædikes de saa kaldede Liig-Prædikener, det maa være over de meere eller mindre U-gudelige, grove Verdens Børn, der har vandret i alle Vederstygeligheder, Forfængeligheder og Hjertets Stivhed, tales der ikke da af Prædike-Stolene i flæng: Den salig Mand, den salig Kone *etc.*, Sjælen er allerede i Guds Haand, hvor ingen Pine rører den *etc.* (hvor dette dyrebare Sprog i Særdeeshed bliver fordrejet), da der dog staaer i *Texten*: De NB. Retfærdiges Sjæle ere i Guds Haand, *Viisd. 3, 1*. Der maatte nogen indvende: Mand skal ingen fordømme. Vel: Men saa skal mand ej heller uden Grund prise nogen salig, naar deres Levnet fordømmer dem, *Ezech. 13, v. 19*,

Esai. 5, 20. Hvad ere da saadanne Liig-Prædikener andet end (efter deres gamle *Titul*) Lyve-Prædikener, Djevelens eget Verk og U-retfærdigheds heele Samling? Hvad er Frugterne af dem andet end Penge (U-retfærdigheds Løn) for Præsten og Løgn og Bedragerie for de arme Tilhørere? Hvad Slutning gjøre de sig heraf uden denne (som desverre! af Erfarenhed kand fornemmes): See! sluttet her, det gaaer dog ikke saa hart til, som Præsten prædiker somme Tider: Hand er dog god, naar hand prædiker Liig-Prædikener: Hand for-dømmer dog ingen; thi saa og saa levede denne og den min Naboe: Hand drak og doblede, bedrev Hoer og Mord, bandede og skjældede, sloges og gjorde Vold, var bitter og u-kjærlig *etc.*, men saaest du, om Præsten ikke alligevel sagde, at Hand blev salig? Hvad har da du og jeg nødig at tage os det saa nær, at vi skulde omvende os meere end Hand, saasom Præsten dog prædiker somme Tider om? Vi blive dog nok salige saa vel som Hand, naar vi forsømme kuns intet at faae Præsten til os, førend vi døe *etc.* Men hvad tykkes Eder her? Er det ikke at styrke de Ondes Hænder, at de ikke skal omvende sig? Er det ikke at forvilde Herrens dyrekjøbte Folk med Løgn? Er det ikke at sige flux til dem, som foragte Gud: Herren haver talet: I skal have Fred, og at sige til hver, som vandrer i sit Hjertes Stivhed: Der skal ingen U-lykke komme over Eder, *Ier.* 23, v. 14. 17. 32. Naar der nu i saa faa Ting gives saa kjendelig Stød, saa var det nok, om der ikke engang var meere at kjende det af, at det er ikke Guds Ord, der prædiket; thi der er ingen Løgn af Sandheden: Hvorledes skal den Mund, som taler Løgn, naar den lyster, da og kunde tale Guds Ord? Eller hvorledes kand Guds Aand komme til at tale i slige Menniker, *Matth.* 10, 20, efterdi de tale det, som de have hørt og seet hos deres Fader, *Ioh.* 8, 38. Skulde Embedet være Gud behageligt og de dyrekjøbte Sjæle gavnligt, da burde det i alle Ting, i alle Ord og Gjæringer være

indrettet efter Guds Befaling; thi saaledes var det *Apostoliske* Embede og dets Tjeneres Lærdom og Levnet indrettet, at mand kunde see baade paa Lærerne i Besynderlighed saa og paa den største Deel af Tilhørerne, at det var Guds Ord, der ærdes; Men hvorledes skal jeg blive saa daarlig meere, at jeg skulde lade mig indbilde, at *Christi* Korsens Fiender, som forfølge og forjage hans Lemmer, skulde kunde være Hans Legems Opbyggere? Hvo kand træde frem og sige med *Paulo*: Bliver mine Efterfølgere, som jeg er *Christi*, og agter dem, som saaledes omgaaes, ligesom I have os til et Exempel? *1. Cor.* 11, 1, *Phil.* 3, 17. Monne de ikke snarere i deres Adfærd viiser, at de selv efterfølge *Annam, Cajpham* og *Saulum*? Hvorledes kand nu I tale got, som ere onde; thi af Hjertets Overflødighed taler Munden? *Matth.* 12, v. 34. Nu slutter jeg saaledes om Eders Prædike-Embede: Alt det, som min Himmelske Fader ikke haver plantet, skal med Rod oprykkes, *Matth.* 15, 13. Nu er jeg vis paa, at Hand ikke har plantet andet Slags Prædike-Embede end det, som Hand i sin Søn udi Hans *Apostler* oprettede, *2. Cor.* 5, 19., hvilke ikke selv formedelst selvforhvervede *Studeringer* talede efter eget Tykke, men *Christi* og Hans Faders Aand talede i dennem, *Matth.* 10, 20. *Ergo.*

3. Jeg beskyldes og i Stevningen for at have forført mine Forældre og kommet dem til at forsømme Kirken; men jeg siger Nej til begge disse Ting: Jeg haver ikke kommet dem til at forsømme Kirken; thi saa burde de tilforn have været satte til at tage vare paa den, som Embedets Opvartere; men jeg har tilskyndet dem til at NB. forlade den og al dens falske og *Babelske* Tjeneste, som skeer i den, paa det de ikke meere skulde blive deelagtige i *Babels* Synder og ikke faae af dens Plager, *Aabenb.* 18, 4; *Ier.* 51, 9. Thi som den udvortes *Babel* ikke kand læges, ihvor meget mand end flikker der paa, ja om mand end tog Balsam til dens Smerte, saa blev den dog ikke lægt, *Ier.* 51, 8. 9.,

saa kjender jeg og, at saa længe Verden og Hedningerne ere drukne af dens Horeries Hastigheds Viin, saa ere de galne, *Ier.* 51, 7, *Aabenb.* 18, 3, og kand ikke tage imod Omvendelse til Sandheds Erkjendelse, eller blive ædrue igjen af Djævelens Snare *etc.*, 2. *Tim.* 2, 25. 26. Og efterdi jeg da saavel som og min Broder (der og tillige for vore Forældres Forførelse er beskyldet og stevnet) saae, at vore arme gamle Forældre med den store vankundige Hob satte deres heele blinde Tillid til den udvortes, falskeligen kaldet, Guds Tjeniste, og de forglemte eller rettere vidste ikke, hvorudi den sande Guds Dyrkelse bestaaer, som er at fremstille sine Legemer til at være et levendes, helligt og Gud velbehageligt Offer, hvilken er den med Ordet overeensstemmende Guds Dyrkelse *etc.*, *Rom.* 12, 1. 2; *Iac.* 1, 27, de vidste og ikke at søge Guds Rige, *Matth.* 5, 33, som er inden i Menniskene, *Luc.* 17, 21, saa at de ikke vidste andet end, naar de gik til Kirke om Søndagen, til Skrifte paa de bestemte Tider og fik saa omsider Præsten til sig, naar Døden angreb dem, at den Sag imellem Gud og dem havde da sin Rigtighed uden at blive omvendte af gandske Hjerter fra Mørket til Lyset, uden at blive fødte oven af, *Ioh.* 3, 3, uden at blive nye *Creature etc.*; efterdi vi da, siger jeg, kjendte og saae denne store Farlighed, som vore Forældre paa Sjælens Vegne stak udi, og de selv ikke saae den, vare vi da ikke pligtige, saa fremt vi elskede deres Sjæle, at viise dem, saa vidt Gud gav os Naade til, at det var en vildfarendes Vej, de vandrede paa; Og lad være, at andre sige, vi have forført dem, saa sige vi dog Nej; thi vi kjende og viide saa vel som og de, at den Vej, som fører igjennem den snevre Port til Livet, er den rette, alligevel saa faa gaae derpaa; og vilde nogen sige, at den snevre Vej og det forvildende Kirke-Væsen kunde nok bestaae tilsammen, da sige vi Nej; thi vi bekjende, at ingen *Religions Sectes*

Navn, ingen udvortes *Satzer* eller Skikke, ingen menneskelig Oplysning kand efterdags frelse vore Sjæle, men alleene Guds Kjærlighed og Barmhertighed i *Christo Iesu* samt Hans saliggjørende Naade, som oplærer os, at vi skal forsage det u-gudelige Væsen *etc.*, *Til.* 2, 11, 12. 13. Vi finde ingen Sødhed eller Salighed, førend vi finde den i *Christi* Piners Samfund; vi forlange ingen Skikke eller Leve-Regler uden vor Frelseres Lærdom og Levnet at efterfølge; vi behøve ingen Lære-Mestere uden den Sandheds Aand, som kand ledsage os til al Sandhed, *Ioh.* 16, 13, *Cap.* 14, *v.* 26, 1, *Ioh.* 2, 20. 27.; vi kjende ingen anden Tempel for vor Himmelske Fader, hvor Hand med sin Søn og den Hellig Aand kand og vil boe, hvor vor Frelser vil aabenbare sig selv for os, *Ioh.* 14, 21, uden vore Hjerter; thi vi ere *Christi* Huus, *Ebr.* 3, 6, og vore Sjæle saavel som vore Legemer ere den Hellig Aands Tempel, 1. *Cor.* 3, 16, *Cap.* 6, 19, 2. *Cor.* 6, 16. Naar vi nu kjende disse Ting at være Sandhed, ere vi da ikke skyldige til at være sligt bekjendt for Menniskene og i Særdeleshed for vore Forældre?

4. Det fjerde og sidste, som vi, saa vidt jeg veed, ere stevnede for, er vor salige Søsters Begravelse, fordi vi ikke derudi vilde efterabe andres Overtroe og gamle Skikke. Denne *Punct* er ikke synderlig værd at besvare, langt mindre at stevne og kalde nogen til Ting for; Men Synden, som skeer med denne Overtroes Gjærning at gjøre, den er vel værd at vogte sig for, helst for dem, som høre og vide den Forargelse, som de vankundige Mennisker faae deraf, efterdi de derudi saavel som og i de andre udvortes Skikke sette deres Christendom, som vi nyligen har hørt Exempel paa. Forresten, efterdi det ikke er befalet i Skriften, men meget meere forbudet og billigen kand henføres til Afguderie for den Overtroe, som settes derudi, og til Troldom, fordi det just skal skee Tre Gange, ligesom og al anden Hexerie. Saa gjøre

I da Guds Ord til intet formedelst Eders Skikke, som I (eller Eders Fædre) haver paalagt, og I gjøre meget saadant, *Marc.* 7, 13.

Saa vidt er da besvaret det meeste mig er vitterligt af Stevnemaalet. Jeg beder da ydmygst, at det ikke optages som noget, jeg af Ondskab og Trættekjærhed skulde have haft Fornøjelse udaf, men som en Sag, jeg har afgjort imellem min Gud og mig uden at see paa noget Menneske.

Støttrup, d. 30. Januar. 1736.

Morten Iensen Støttrup.

General Steensen fra Avnsbjerg.

(Meddelt af C. Klitgaard.)

I »Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn« 1808 Nr. 59 meddeler Præsten Niels Blicher i Randlev nogle Oplysninger om Familien Steensen fra Avnsbjerg i Anledning af den preussiske General Steensens heltmodige Forsvar af Fæstningen Neisse, som Franskmændene indtog 16. Juni 1807. Da Niels Blichers Svigermoder var Søster til nævnte General, ere hans Meddelelser om Generalen formentlig rigtige i det væsentlige og fortjene derfor at bekendtgjøres for en større Kreds; det er vel kun et Faatal, der søger biografiske Oplysninger i et Blad som »Skilderiet«, der indeholder saa lidt Personalialia. *Steen Jørgensen* til Avnsbjerg var født 1677 og ægtede 1705 *Agnete Kathrine Mortensdatter*, der døde 1722 uden at efterlade sig Børn ¹⁾. 1723 ægtede han derefter *Marie Kathrine Balslev*, Datter af Amtsforvalter Rasmus Andersen Balslev og Marie Elisabet Bang ²⁾, med hvem han havde 5 Sønner og 5 Døtre. Hun døde 1. Septbr. 1744, og Steen Jørgensen, der 21. Aug. 1722 ³⁾ var bleven

---

¹⁾ Jydske Saml. 2. I. 367.

²⁾ a. St. og Personalhist. Tidsskr. 3. III. 128.

³⁾ Nye Tidender som Kjøbenhavns Postrytter fremførte, Aug. 1722.

Kommerceraad, døde af Blæresten d. 30. Novbr. 1754 og blev begravet i Sjørsløv Kirke, hvor der findes Epitafium over ham ¹⁾).

Af Sønnerne døde den ene antagelig som Barn, da Blicher ikke nævner ham, og Epitafiet siger, at han gik »forud til Himmelen«. De øvrige Børn vare:

1. Steen de Steensen til Avnsbjerg, Etatsraad, optaget i Adelstanden, død 1797.
2. Rasmus Steensen, Justitsraad, Byfoged i Thisted, Landsdommer i Nørrejylland (ingen Børn).
3. Christian Broderus Steensen, Cornet, døde ugift paa Avnsbjerg, nogle og fyrretyve Aar gammel.
4. Georg Christoffer Steensen, preussisk General (se nedenfor).
5. Agnete Birgitte Steensen, gift med Pastor Friis i Nordby paa Fanø.
6. Marie Elisabet Steensen, gift med Kommerceraad Ove Elling i Viborg.
7. Anne Steensen, gift med Pastor Hans Curts i Darum og Moder til Pastor Niels Blichers Hustru.
8. Else Kathrine Steensen, gift med Pastor Windfeldt i Torning og senere (1774) med Pastor Anders Levring i Grønbæk.
9. Marie Sofie Steensen, f. ca. 1742, død 1775, gift med Pastor Gyberg i Linaa ²⁾).

I det nævnte Nummer af »Skilderiet« fortæller Blicher følgende:

Georg Christoffer Steensen var født paa Avnsbjerg 1736 ³⁾, tog 17 Aar gammel første Examen ved Kjøben-

¹⁾ Jydske Saml., 2. I. 367 f.

²⁾ Blicher har ikke anført hendes Døbenavn.

³⁾ Han var efter eget Opgivende født i April 1734.

havns Universitet, næste Aar Philosophicum og det følgende Aar juridisk Attestats med bedste Karakter. I sit 21. Aar drog han med sin Ven Tyge Rothe udenlands og studerede et Aars Tid i Göttingen. Han overværede da en Dag en Revu, som Frederik den store holdt over sine Tropper i Nærheden af den hannoveranske Grænse, og Kongen fik da Øje paa den høje, velskabte Steensen og lod en Adjutant ride hen til ham for at spørge, om hvem han var. Steensen svarede, at han var dansk Student og for Tiden studerede i Göttingen. Kongen spurgte derefter, om han ikke vilde gaa i preussisk Tjeneste, men Steensen ønskede ikke saa pludseligt at forlade sine Studier, saa der blev intet deraf.

Senere modtog han mange fordelagtige Tilbud, og han besluttede sig til at gaa i fransk Tjeneste, hvor han i Syvaarskrigen gjorde sig fortjent til Feltmarskalkerne Broglios og Soubises skriftlige Ros ¹⁾. Da han — formodentlig som Protestant — ikke kunde avancere højere end til Løjtnant i fransk Tjeneste, gik han i württembergsk, hvor han blev Ritmester og tjente et Par Aar, i hvilken Tid han besøgte sin Slægt i Jylland og ved sin Ven Tyge Rothe fremkom med Tilbud om at gaa i dansk Tjeneste som Ritmester, men da hans Tilbud ikke ligefrem blev antaget, og han ikke vilde indtræde i en lavere Stilling, førte det ikke til noget. Han gik da i preussisk Tjeneste og steg der til Generalløjtnant. I omtrent 13 ²⁾ Aar laa han i Grænsefæstningen Silberberg i Schlesien som Chef for det efter ham opkaldte Regiment Steensen, og derefter var han i 14 Aar Guvernør i Neisse. Denne Fæstning blev fra 23. Februar

---

¹⁾ Blicher siger, at han indlagde sig Fortjeneste i Slaget ved Rosbaeh 1757 og i et mig ubekjendt Slag ved Sondershausen.

²⁾ Se nedenfor.

til 16. Juni 1807 belejret af Franskmændene, og dens heltemodige Forsvar foranledigede, at den franske General Vandamme d. 1. Juni 1807 fra Hovedkvarteret i Bieland sendte følgende Skrivelse til Generalløjtnant Steensen: »Hr. Gouverneur! Gjennemtrængt af dyb Højagtelse for Deres Fæstnings tapre Modværge beder jeg Dem at være forsikret om, at jeg skal anvende alt Nødvendigt hos Hs. kejserlige Højhed (Prins Hieronymus)¹⁾ for at skaffe Deres saa brave Officerer alle de Fordele, som Deres Tapperhed og Udholdenhed fortjene. Sig De og, Hr. Gouvernør! Indbyggerne, at deres Ulykke gaar min Prins meget til Hjerter, og at han vil gribe alle de Lejligheder, der maatte frembyde sig, for at skaffe dem Lindring. Hvad mig angaar, da kan De gjøre Regning paa min hele Velvilje. Tro De kun, Hr. Gouvernør! at jeg især gjør mig det til Pligt at tjene Dem i alt, hvad der staar til mig, da jeg regner mig det til Berømmelse at have mødt en Fjende, der paa saa værdig en Maade, som De, har opfyldt sin Pligt. Jeg har den Ære o. s. v.«²⁾

General Steensen, der vedblev at staa i Brevvexling med sin Broder, Steen de Steensen paa Avnsbjerg, var gift med 2 Søstre, Døtre af en adelig Godsejer v. Thielo i Schlesien. Hans første Hustru, hvem han vist ægtede 1779, døde efter faa Aars Forløb. Han havde en Søn, der ligesom Faderen hed Georg Christoffer Steensen³⁾, og som Blicher antog var Officer i preussisk Tjeneste. Forøvrigt skulde Generalen være en blid og menneskekjærlig Mand; han glemte efterhaanden det meste af sit Modersmaal, saa hans sidste Breve vare »ganske tysk-artede«. Stor Glæde voldte det ham, at Kammerherre,

¹⁾ Jerome.

²⁾ Brevet er optaget i Archenholtz Minerva for November 1807.

³⁾ Se nedenfor.

senere Stiftamtmand i Odense, F. Buchwald, paa en Udenlandsrejse besøgte ham i Silberberg.

Da det forekom mig at være af Interesse at faa lidt bedre og paalideligere Oplysninger om General Steensen, har jeg i berlinske Arkiver og Biblioteker ladet foretage nogle Undersøgelser desangaaende. og som Resultat deraf kan jeg meddele følgende:

Georg Christoffer Steensen var født paa Avnsbjerg i April 1734 (i Følge hans Angivelse til de preussiske Officers-Ranglister). I Marts 1756 traadte han i fransk Militærtjeneste, hvor han forblev i 2 Aar og 2 Maaneder, 1758 gik han i württembergsk Tjeneste, hvor han tjente 6 Aar (som Ritmester?). I Aug. 1765 blev han som württembergsk Major udenfor Tjeneste sendt paa Warburg af Frederik den store af Preussen, og 1766 ^{15/11} blev han virkelig Major (dog uden Patent) i den preussiske Armé og designeret for den nyformede Fodfolksbataillon Rosière (fra 1778 ^{25/11} kaldet von Trosche og fra 1794 ^{29/12} benævnet *von Steensen*.) 1767 ^{14/9} fik han Patent som Major ved denne Bataillon, hvis førstskrevne Officers-Ranglister ere fra December 1767, medens de menige først 1773 traadte sammen ved Reichenbach i Schlesien, hvorpaa Bataillon en ca. 1774 fik Garnison i Silberberg, ligeledes i Schlesien.

1775 ^{23/6} udnævntes Steensen til Oberstløjtnant, 1779 ^{17/7} til Oberst, 1787 ^{20/5} til Generalmajor, og 1794 ^{1/1} blev han Generalløjtnant og ^{29/12} s. A. Chef for Bataillon en, som i September 1796 blev garnisoneret i Cosel og i Juni 1799 i Frankenstein. 1. Oktober 1799 blev han udnævnt til Guvernør i Neisse

med 1200 Reichsth. i Gage. 1807 ²³/₂ blev Neisse belejret af Franskændene, og 16. Juni s. A. overgivet til dem.

General Steensen vedblev at bo i Neisse, hvor han døde af Alderdomssvaghed 3. Juni 1812.

1778 ægtede han i Lampersdorf ved Frankenstein *Karoline Helene Wilhelmina von Thielau*, født i Lampersdorf og død 1782 i Silberberg (Datter af Gottlob Siegmund v. Thielau, Herre til Ober und Nieder Lampersdorf m. m., og Helene Elisabeth v. Vippack). Efter 4 Aars Enkestand ægtede Steensen 24. Oktober 1786 sin afdøde Hustrus Søster *Charlotte Sophie Elisabeth von Thielau*, født i Lampersdorf 10. Okt. 1762, død i Neisse 10. Marts 1818.

Han havde vist kun en Søn, *Friederich von Steensen*, der i Juni 1812 blev gift med *Antoinette von Lippha*, men døde 1815 i Kòtschenbroda ved Dresden, og med ham uddøde denne Gren af Familien Steensen.

Det synes ikke, som om General Steensen har erhvervet nogen særlig Krigsære, medens han var i preussisk Tjeneste, thi trods sin høje Stilling er han aldrig bleven dekoreret, og dog maa han uden Tvivl have gjort sig fortjent af Frederik den store, da han næppe ellers — antagelig i Berlin — vilde have oppebaaret Majorslønning i aarevis før den Troppeafdeling, ved hvilken han skulde gøre Tjeneste, blev oprettet.

Et tingsvidne om bandsættelse i Jetsmark kirke af den ukendte gærningsmand til et tyveri.

Meddelt af dr. jur. V. A. Secher.

Bandsættelse af den ukendte gærningsmand til en forbrydelse blev efter reformationens indførelse udtrykkelig ¹⁾ tilladt ved de på et bispemøde i København vedtagne artikler af 1540 10. august ²⁾. Medens det i artiklerne som betingelse for bandsættelsens anvendelse alene kræves, at forbrydelsen skal være vitterlig (manifesta), synes den dog kun at blive benyttet ligeoverfor en bestemt kreds af forbrydelser, nemlig:

1. Flytning eller forvanskning af skelsten, agerrener eller skeltræer, jfr. 5. Mosebog 27, 1.
2. Dokumentfalsk.
3. Tyveri eller borttagen af genstande, som kunde formodes at være stjålne.
4. Beskadigelse af fremmed ejendom, særlig drab på eller beskadigelse af husdyr.

---

¹⁾ I kirkehistor. saml. 5. ræk. 5, 132—37 har L. Holberg søgt at påvise, at det er en fejltagelse, naar jeg i den nedenfor nævnte afhandling er gaaet ud fra, at bandsættelse af ukendt gærningsmand ikke kunde bruges efter kanonisk ret.

²⁾ Rørdam: Danske kirkelove 1, 158.

Skönt artiklerne advare mod at benytte bandsættelse i bagatelsager, angå de hidtil fremdragne eksempler på bandsættelse af ukendt gærningsmand i det hele dog kun småting.

Bandsættelsen skulde ske ved gærningsstedets præst. Til ham måtte bandsrekvirenten henvende sig, godtgøre, at den påklagede forbrydelse var vitterlig og forlange »lysning til bands« eller »lysning for band«. Man skelnede nemlig bestemt mellem »bandlysning« (forberedelsen) og »bandsættelse« eller »bandførsel« (afslutningen). Den første skulde foregå fra prædikestolen på to søndage, dog haves ét eksempel på, at lysningen skulde foretages på tre søndage. Mødte gærningsmanden nu ikke og sluttede forlig med bandsrekvirenten, skulde denne møde på den følgende søndag (»bandsdagen«) og forlange bandsættelse over gærningsmanden. Om det passerede optoges derefter et sognevidne. Et sådant findes meddelt i disse samlingers andet bind ¹⁾,

Anvendelse af bandsættelse på den nævnte måde blev forbudt ved frdg. 1629 27. marts 1. 21, optaget i reces 1643 1. 2. 21, hvorfra forbudet overgik til Dlov 2. 9. 23. Forordningen afbrød imidlertid ikke helt præstens medvirkning i anledning af den begåede forbrydelse, men pålagde ham endog udtrykkelig fra prædikestolen at holde bön om, at gærningsmanden, hvis han lever, må blive kendt, åbenbaret og tilbørlig straffet, og at formane gærningsmanden til at afholde sig fra alterets sakramente. Følgen heraf blev, at man nu anvendte »den hellige kirkes bön« på samme måde som tidligere bandsættelse og endog benyttede ordet bandsættelse om den forfølgning, som sluttede med kirkens bön.

Den nærmere begrundelse af det anførte har jeg givet i

¹⁾ I. ræk. 2, 111.

en afhandling om »bandsættelse af ukendt gærningsmand til en forbrydelse«, meddelt i nordisk tidsskrift for filologi.¹⁾

Det vil imidlertid, som allerede af afd. overlærer Kinch udtalt i disse samlinger²⁾, være meget ønskeligt, at opmærksomheden henledes på den nævnte anvendelse af bandsættelse, således at navnlig de, som gennemgå jyske tingbøger i andet øjemed, ikke som betydningsløse forbigå oplysninger om anvendelsen af bandsættelse. Bandsættelse af ukendt gærningsmand synes netop særlig at have fundet sted i Nørrejylland.

Med denne indledning vil man let kunne forstå betydningen af det nedenfor aftrykte tingsvidnedokument samt den bag på dokumentet skrevne notits. I denne kaldes netop den handling at »sætte i kirkens band«, som i selve dokumentet betegnes som »lyse af prædikestolen og nogle gange gøre bøn for«.

Selve dokumentet er af mig for mange år siden fundet i bindpladen på en bog, i det det, som så ofte er tilfældet, var blevet anvendt til sammen med andre med det sammenklæbde blade at danne den ene bindplade. Det afgives nu til opbevaring i landsarkivet i Viborg.

1633 15. juni. Tingsvidne af Hvetbo herreds ting om lysning og bøn af prædikestolen i anledning af bortkomne dokumenter.³⁾

Christen Nielsøn i Kalsensgord, herritsfoget udi Hvetbo herrit, Peder Nielsøn i Sisingord, Jens Christensøn i Drudstrup och Knud Pedersøn i Kaas i Jetsmark giører vitterligt, at aar efter guds biurd 1633 løfverdagen den 15. junii paa

¹⁾ 3. ræk. 17 bd. s. 190—204 (Festskrift til Prof. Wimmers 70. fødselsdag).

²⁾ a. st.

³⁾ Retskrivningen i dokumentet er behandlet som angivet i indledning til »Kongens rettertingsdomme« 1595—1604.

Hvetbo herrits ting var skicket paa erlig och velbiurdige mand Niels Friis til Lundergord ¹⁾ hans vegne erlig och velact Anders Tordsøn udi Krogsgord, som begierede och fik it fult tingsvidne af 8 dannemend, som er forskrefne Peder Nielsøn i Sisgord ²⁾ . . . . disse forskrefne dannemend alle samptligen vonde och kundgiorde, at de samme dag paa forskrefne ting hørde och saa, det Anders Tordsøn paa velbemelte Niels Friisis vegne med en landstingstefning at hafve ladet stefne efterskrefne Jetsmark sognemend for deris sandhed at vidne och bekiende, och hver vand ved den høieste helgens ed och med opracte finger som nu her efter følger:

Staffen Andersøn i Brogord vand, at aar 1629 det første fienderne var dragit her af landet ³⁾, daa hørde ⁴⁾ hand udi Jetsmark kierke, det hederlig och vellerd mand her Niels Nielsøn, sogneprest udi Jetsmark, liuste af predikstolen och nogle gange gjorde bøn for nogen, som hafde velbaarne Niels Friis en skiøde fraryct och fravend, liudendes paa gamel Laurst Friis ⁵⁾ den tid, Niels Friis kiøbte Lundergord, och efter andre brefve och sedeler, som Laurst Friis hafde gifvit Niels Friis anlangendis betaling for Lundergord, och hvad miere forskrefne brefve kunde indholde. Jens Andersøn i Tvilstegord ⁶⁾ . . . . vand alle och enhver, lige-

¹⁾ Niels Friis til Lundergård, senere til Vestrupgård i Saltum sogn, Hvetbo herred (Adelsårbog III, s. 145 og IV, s. 484.)

²⁾ Herefter følger yderligere 7 Navne på mænd i Drudstrup, Limbergord, Hiermidsløf, Østrup, Alstrup.

³⁾ ∴ Vendsyssel.

⁴⁾ Over linjen er her tilskrevet NB, se nedenfor.

⁵⁾ Formodentlig Niels Friis's broder, Lavrids Friis, som 1590 skrives til Lundergård og døde før 1617 (Adelsårbogen III, 145), sagtens kaldet den »gamle« i modsætning til sin brodersøn, Lavrids Friis, søn af Godske Friis til Lundergård (a. s. 143—44).

⁶⁾ Herefter nævnes 24 bønder i Tvilstegord, Kalsensgord, Pilgord, Sønderbye, Kaas, Panderup, Korup, Hønsholm, Hiedgord,

som Staffen Anderson vondet hafde, med ligsoeren ed, at det er dennom vitterligt i guds sandhed som forskrefven stander.

At saa gik som forskrefven stander (och som for os vondet er) vidner och vi med vores indsegle her neden under tryct. Actum ut superius.

(L. S.)   (L. S.)   (L. S.)   (L. S.)

På bagsiden af ovenstående tingsvidnedokument, hvis tekst fylder første side af et folioblad, står følgende skrevet med en anden håndskrift end den, hvormed tingsvidnet er skrevet og som er den sædvanlige håndskrift, der findes i de samtidige tingbøger:

NB. Alle efterskrefvene mén, det hederlig och vellerde mand her Niels Nielson, sogneprest ¹⁾ udi Jesmark sognen, nogle gange af predikstolen liuste efter et skiode paa Lundergaar[d], som gammel Lauris Fris paa forskrefne Niels Frises vegne ¹⁾ hafde taget den tid, som Niels Fris ¹⁾ sig Lundergaar[d] til hafde forhandlede, saa och efter nogle ¹⁾ gienbrefve, en dombrefve ¹⁾ och andre sedeler, andlangendis betalingen for Lundergord ²⁾, forskrefne Lauris Fris for [skrefne] Nils Fris gifvit hafde. Vonde och forskrefne sognemend, at der Niels Fris ei kunde komme i forfaring, hvem saame tyf vere kunde, blev forskrefne tyf, som forskrefne brefve hafde forkommet, offentlig af predikstolen sat i kirkis band, med mindre hand samme bortstolen brefve forte til stede.

Bundgord. Optagelsen af tingsvidnet er efter Tingbogen omtalt af Klitgaard: »Hvetbo herred« 2, 412.

¹⁾ Tilskrevet over Linien.

²⁾ »andlangendis betalingen for Lundergord«, er tilskrevet i Randen.

To Lejlighedsdigte fra Thisted.

Meddelte af C. Behrend.

Da Mag. O. Bjørn i Aaret 1698 var bleven afsat som Sognepræst i Thisted som Følge af sin Deltagelse i Djævlbesættelsessagen, efterfulgtes han af den 26-aarige Mag. Sixtus Aspach, en Søn af en anset københavnsk Kirurg. Aspach blev i dette Kald til 1705, da han udnævntes til Sognepræst ved vor Frue Kirke i Aalborg, hvor han døde 1739.

Medens han virkede i Thisted, fik denne By 1702 Besøg af Kong Frederik IV. Et saadant Kongebesøg var en stor Sjældenhed her. I det nedenstaaende Digt omtales, at det ikke var hændet siden Kong Hans' Tid. Dette er dog en Overdrivelse, i al Fald har Christian III i April 1546 og Maj 1552 besøgt Byen. I. F. V. Dauw, en Søn af Aspachs Efterfølger som Præst i Thisted, omtaler ¹⁾, at Kong Hans lod bygge paa Kirken et Taarn og Spir de søfarende til god Underretning og at ved Frederik IV's Besøg »det Kong Hanses Spir stod som paa Fald og heldede, som efter min Salig Fader Dauws Ansøgning efter Kongl. allernaadigste Befaling blev repa-

---

¹⁾ Uldalls Saml. 4to 410, aftrykt i Østs Arkiv II p. 118 f.

reret, da meerbemeldte min Fader lod sætte paa Kirke-Taarnet følgende Overskrift:

Kong Hans, som Tistæd først besaae
 Han lod det Spir opsette,
 Som Konning Friderich bød staae
 Og hialp igien til rette.

Ao. 1706 ¹⁾.

I Anledning af Frederik IV's Besøg skrev Aspach følgende Vers, som her meddeles efter en Opskrift i Thotts Saml. Fol. 744. ²⁾

Thye-Lands og fornemmelig Thysted-Byes uformodentlig Lycksalighed samt underdanigst Lyckønskning till den Stormægtigste og Høybaarne Herre Voris Aller-Naadigste Arfve-Konge Kong Friderich den Fierde, da Hand Aller-Naadigst tog Sin Reyse igiennem samme fattig Bye d: 27. Junij Anno 1702 udi underdanigste Ærbødighed fremstillit af H. K. Maytts. aller-underdanigste Tiener og Undersatt samt tro Forbedere

Sixto Aspach

Sogne-Præst der sammestæds.

Læta Foecunditas. ³⁾

Velsignet tusindfold min Herre Kongen bliffve!
 Vor Land, det lidet Thy, kom nylig som till Live,
 Da Eders Mayestät paa Landet satt Sin Food,
 Paa huilcket bedre Heldt tilforne aldrig stood.
 Lad nu Neapolis kun holde op at bramme,

¹⁾ Hvis Kongen besøgte Thisted, efter at Dauw var bleven Præst her (1705), maa det altsaa have været et andet Besøg end det i Digtet omtalte.

²⁾ Et lignende Digt af Chr. Lassen Tychonius i Anledning af Fr. IV's Besøg i Skive Dagen før (26. Juni) findes trykt i dennes »Vers og Indfald« p. 52 ff.

³⁾ Glædelig Frugtbarhed.

Som nylig haffver satt een Quist aff franske Stamme,
 Vor Thye, vor ringe Thye en større Naade seer
 Og som et lystig Barn mod Faders Komme leer.
 Huor mange, mange Aar har det sin Fader saffnet
 Men bliffver nu i Dag aff Landets Fader favffnet.
 O! een lycksalig Stund, der hand i Sinde fick
 At skue Mors og Thy, den Store Friderich.
 Vi andre skriffve om den jydskke Hafv-Gudinde,
 Att hendes eene Arm i mange Folckes Minde
 Har været fiskeriig; jeg derom melde maae
 I samme hendes Arm en større Riigdom laae,
 Da Eders Mayestat bestiigede i Naade
 Neptuni beeget Vogn og hid till Landet traadde:
 Vor Liim-Fiord bærer Priis. Pactoli ¹⁾ svømme-Guld
 Maae viige denne Fiord, som er sin Konge huld.
 Till denne vilde før den Keyser Otto beyle
 Men torde dog herhid for Alvaar icke seyle;
 Sitt Glaffvind kasted' hand till Tegn i samme Vand,
 Deraff fick Otte-Sund sit Naffvn i dette Land ²⁾!
 Men huad? Den liden By, de Thyboniters Flegke,
 Vor Thysted søger og en liden Æres Decke,
 Enddog den er nu slætt og som en gammel Mand
 Forsveckes Dag fra Dag og sig ey hielpe kand.
 Den [der?] Stygge Krumpen Bisþ paa Børlum-Closter
 boede,
 Da for hans Fcrbøns Skyld erlangde den det Gode,
 Att den benaadet bleffv med Kiøbstæds Naffvn og
 Gaffve ³⁾:

1) Paktolus: en guldførende Flod i Lilleasien.

2) Sagnet satte Navnet Ottesund (= Oddesund) i Forbindelse med den tyskeKejser Otto I eller II's Angreb paa Danmark.

3) Ifølge Danske Atlas har Stygge Krumpen, der blev Biskop i Børglum Stift 1519, eller hans Forgænger Niels Stygge givet Thisted Købstadprivilegier; de bleve bekræftede af Frederik I ^{10/8} 1524 »for Stygge Krumpens Skyld«, og ^{13/7} 1528.

Fra den Tid tog den till og var en deylig Haffve.
 Kong Hanss den uden Tviffvll aff Konger sidst besøgte
 Og da med Kramme-Marck den[s] Herrlighed forøgte ¹⁾.
 Kong Friderich, som var den Anden aff det Naffvn,
 Lod bygge der en Gaard till Sogne-Præstens Gaffvn ²⁾.
 Jeg som den niende fra Reformationen ³⁾
 I den mit Ophold faaer og seer Donationen;
 Det derfor billigt er, at jeg og kysze maae
 Den Salig Herris Støffv, som lod det saa tilgaae.
 Mand og Kong Christian den Tredie bør priisze,
 Der vilde denne By sin Naade stor beviisze
 Med sin Donation at søge deres Gaffvn,
 Som her paa Stædet bær det Skole-Lærers Naffvn ⁴⁾.
 Jeg som den ringeste blant Kongens Underdaner
 Fremtræder og idag, nu Naaden Veyen baner;
 Min Konge ieg vell seer mens ey fuldtacke kand,
 Som mig bekræffted har udi min Præste-Stand! —

---

¹⁾ Den ældste Bestemmelse om Markeder i Thisted, jeg har fundet, er fra 1547, Torsd. post exaudi (^{26/6}) hvorved det tillades, »at the Markede, som hertil er hollen uti vort og Cronens Kloster Westervigh paa Sti Hans Dag (^{21/6}) og Midsommer og Sti Olufs Dag (^{29/7}) skulle herefter hollis og besøges uti vor Kiøbstædt Thisted«. (Efter en Opskrift i Ny kongl. Saml. 742 b, 4to).

²⁾ Ved et Brev givet paa Koldinghus ^{10/3} 1579 tillader Kongen, at Sognepræsterne i Thisted »maa og skulle altið herefter thiill euigh Tiidt haffue, nyde, bruge och beholle for^{ne} Biispegaardenn wdj Thiistedt met sinn Bøgniinngh och Eyendomme . . . . (Saml. til jydsk Hist. og Topogr. 2. R. II p. 395).

³⁾ Efter Wibergs Præstehist. var Aspach den 11te efter Reformationen.

⁴⁾ Thisted fik 1549 en Latinskole. ^{10/12} 1558 gav Kongen 2 Hørere ved Skolen i Thisted Kronens Part af Korntienden af Hundstrup Sogn.

Stormægtigste Monarch, Kong Friderich den Fierde,
 Som aff Gud schicket er at være som et Giærde
     Ja som en Kaaber-Muur omkring det gandske Land,
     Mand Eders Mayestät ey nock fortælle kand,
 Huor stor en Jubel-Fæst hos os i Dag indfalder;
 Den eene løber frem og paa den anden kalder
     Og raaber med stor Fryd: See Kongen! See og hör!
     Maaskee vor fattig By endnu vell hielpis tør.
 Stormægtigste Monarch og Landets fromme Fader!
 Vi alle huer og een vor Hiertes Grund oplader;
     Vi, som i Mørcked sad', seer nu de Danners Sool
     Og ynsker, at Gud vill befæste Kongens Stooll:
 Gid Kongen lefve maae, og Kongens Huusz tiltage!
 Gid Glæden blomstre maae i alle Kongens Dage!
     Gid Land-Militien sin Fader fryde maae
     Og gamle Jytters Mood i Brystet fæsted staae!!!

Ved sin Afrejse fra Thisted skrev Aspach følgende Digt, som baade findes i Thott Fol. 743 med Overskrift: Slutningen af Mag. Sixti Aspachs Sogne-Præst i Tisted hans Afskeed-Prædicken, holden d. 14. April 1705, og i Thott Fol. 744 ¹⁾, hvor det kun kaldes: Mag. Sixti Aspach Valediction fra Thystedd.

Far da vell, du liden Flekke!
 Gud velsigne Thysted By!
 Og enhuer i den opklecke,
 Att Hans Naade bliffver ny

---

¹⁾ Samme Sted findes 3 andre Digte af Aspach, nemlig hans Supplique om Provstiet i Aalborg, Taksigelse for bemeldte Provstis Erlangelse og et Lykønskingsdigt til Kongens Fødselsdag den 11. Oktober 1706 — alle tre ganske ubetydelige.

Huer en Morgen, huer en Tiime
     Offver dem, som der i boer.
 Bort med Sorgen! Gud Sielfv riime;
     Her skall Naaden være stoor.
 Farer vell, I Hoffgesinder,
     Huer en trofast Kongens Mand,
 Med Betienter, Børn og Quinder,
     Far og vell ald geistlig Stand;
 Far særdeelis vell, min Broder,
     Som i Ordet stood mig bi ¹⁾
 Brugte aldrig Falskheds Noder;
     Gud Hand Dig fremdeeles fri!
 Alle I, som bruge Handell
     Eller søger Bølgen blaae,
 Gud velsigne Eders Vandell,
     Att det Eder vell kand gaae.
 I, som bruger Kunst og Redskab,
     Eller tiener for Jer Brød,
 Himlen giffve Eder Glædsckab
     Frelsze Eder aff ald Nød!
 Gud husvale huer en Encke
     Huer en Siæl, som liider Stød
 Og paa dem i Naade tencke,
     Som jeg med Dit Ord har fød.
 Husbond, Hustru, Børn og andre
     Inden By og udenfor
 Gud, som alting kand forandre
     Samle os i Himle-Chor.

---

¹⁾ Henr. Mathiesen Reutze var 1702—08 Sognekapellan i Thisted.

Et Vidnesbyrd om Svenskernes Hærgen i Jylland 1657—60.

Meddelt af Lærer H. P. Kristensen.

Ved en kongelig Resolution af 12. Marts 1692 i Rentekammerarkivet i København ligger følgende Skrivelse:

Høj og velbaarne Hr. Etatsraad og Stiftamtmand.

Jeg her fremdrager en sandfærdig Beretning om min Tilstand og mit Gods's Beskaffenhed siden sidste svenske Krig og til nu, som jeg beder Hr. Etatsraad og Amtmand ubesverget ville igennemlæse, som jeg saa tidt nødes at igen- tage, over det min Tilstand altid bliver slettere og slettere:

1657 rejste jeg med min sal. Kone og ganske Husholdning over til Sjælland og forlod da denne min Gaard Engelstholm vel besat med Heste og Stutterier, Fæ og Husgeraade og alt Tilhøring. Mit Skæfferi bestod af 1500 Stkr. Faar og 150 Stkr. Geder. Mit Bondegods, som i alt under Koldinghus Ambt efter gammel *Matricuel* var 589 Tdr. Hartkorn, i den Tilstand, at det kunde svare til sine Afgifter, saa alting stod i fuldt Flor, da jeg det forlod. Imidlertid, som jeg var i Sjælland, skete de Svenskes Indfald, saa jeg ej kunde komme tilbage igen for min Kones Svaghed, som rede fremmelig til Barsel. Maatte saa al Krigen over ligge paa Soer og

tære paa min Pung. Hvad Omkostning det gav med ganske Husholdning at ligge paa et fremmed Sted, hvor jeg for Penge maatte betale meste med mindste, giver jeg Hr. Amtmand selv at betænke, helst jeg imidlertid ej kunde nyde ringeste Indkomst, enten af min Gaard eller Gods, mens maatte sætte til, det jeg havde af Sølv og Guld, og saa sætte mig i temmelig Gæld for at holde det ud.

Som jeg da Anno 1660 kom tilbage, fandt jeg denne min Gaard Engelsthalm ganske spoleret og maatte saa godt som sætte nyt Bo. Godset var udi elendig og ynkelig Tilstand. Jorden med Lyng var overgroet, saa det alt saa ud som i en Urørken. Folkene var døde af den store smitsomme Syge og af Hunger og Nød, saa jeg af saa mange besatte Steder ej fandt uden fire ved Gaarde, som der paa et Aars Tid her udi Norup Kirkegaard blev begravet 1400 Mennesker.¹⁾ Husene blev nedbrudt og Tømmeret bortstjaalen. Med hvad Møje, Omkostning og Udgift jeg siden i nogle og tredive Aar har levet med saa meget øde Gods, kender Gud; og maa jeg tilskrive det Guds synderlige Forsyn, at jeg ej slet er kommen fra Hus og Gaard, da jeg udi slig Tilstand har siddet og opholdt syv Børn og uden ringeste Skaansel eller Forlindring paa nogen Slags Skatter haver svaret af 600 Tdr. Hartkorn, lige ved en Bonde. Maa saa sælge min Gaard, Fjelebro, for baade at have noget at *contribuere* af og nogenledes at sætte denne min Gaard og Gods i nogen Tilstand, i Haab ved det Middel engang igen at komme paa Fode; mens de besværlige Tider, Egnens Slethed og store Mangel paa Folk haver voldt, at det lidet haver frugtet. Foruden det, jeg tidt haver lidt stor Skade ved Ildebrand, som jeg vel kunde nævne 12 eller 14 Steder,

---

¹⁾ Over for dette Tal bør man sikkert tage al mulig Forbehold. I 1801 talte Norup Sogn kun 598 Indbyggere. 1. Febr. 1901 var Folketallet steget til 1644. Se Trap V. S. 387.

som ulykkeligen er afbrændt, naar jeg med mest Bekostning dem havde opbygget og faact beboet; — i Særdeleshed den store ulykkelige Ildebrand mig ramte 1681 paa min Gaard, Hvedholm, hvor jeg paa ny mistede alle mine Møbler, og 1500 Tdr. Korn brændte paa Loftene. Beholdt ikke saa meget Husly, at jeg med Kone og Børn kunde skjule os under, mens maatte være hos min Præst, indtil jeg fik noget bygget. Det var næppe tre Aar siden, samme Sted mig efter min sal. Moder var tilfalden, da denne Ulykke hændte.

Som da jeg mente at samle det, jeg kunde svare af dette forarmede Gods, og noget komme til at betale af det, jeg er Godtfolk skyldig, maatte jeg i Stedet at aflægge for- og min Gæld for at faa Tag over Hovedet.

Næppe var det kommen saa vidt, før min sal. Kone døde mig fra; da jeg efter Loven skiftede med mine Børn, som for at betale min Gæld beholdt det fynske Gods, og mig alene er tilovers dette Sted med 450 Tdr. Hartkorn efter den ny *Matricuel*, hvoraf henved 200 Tdr. er øde, som jeg selv maa svare deraf til alle Contributioner. Det andet er saa forarmet, at naar jeg fratager en halv Snes Bønder, er ingen paa mit Gods, jeg kan nyde Landgilde af, og som jeg jo aarlig maa hjælpe med Brød- og Sædekorn for at holde dem paa Stederne til Skatternes Klarering. Saa- dan har min Tilstand været siden Krigstiderne, som af Godtfolk er bevist at være sandfærdelig. Haver jeg dog godvillig baaren min Byrde og over Evne stræbt at betale kongl. Skatter; mens som det er mig umuligt længer at bringe Skatterne ud eller ved og med større Knaphed at leve uden aarligen store Dele at laane, saa haver jeg underdanigst søgt Hs. kongl. Majestæt, han af kongl. Mildhed vilde unde mig Frihed paa mit øde Gods, den korte Tid jeg haver at leve, at jeg ej paa min Alderdom skulde lide stor Nød, som jeg ingen Redning ser at undgaa uden ved det Haab, jeg gør mig, at Gud skal bøje Kongens Hjerte til Miskundhed imod

mig. Og jeg beder min Hr. Amptmand tjenstlig, at han vilde være af den store Godhed og *recommendere* mig til det bedste hos hans Excellence, Hr. Gehejmraad og velbyrdige Rentemester Pless, som i al Sandhed saadan skal befindes, om Hr. Amptmand eller nogen paa hans Vegne derom vil lade inkvirere.

Jeg haver stor Tillid til hans altid befundne gode Affektion imod mig, foruden det jeg ved, hans Natur er tilbøjelig til at gøre godt og antage sig de betrængte. Jeg vilde ønske, jeg kunde i noget igen lade kende min Taknemmelighed, og hvormeget jeg finder mig obligeret, som jeg stedse forbliver etc.

Engelstholm, Februar 1692.

Preben Brahe.

Kongen tog Hensyn til den gamle¹⁾ Adelsmands Klageraab. Ved Resolution af 12. Marts 1692 bevilgedes ham og hans Arvinger Frihed i fire Aar »for ordinære Matricuel, saa og Okse- og Flæske samt Korn- og Proviant-skatter af de 200 Tdr. Hartkorn, som er øde«.

---

1) I en samtidig Skrivelse, som ogsaa ligger ved den kgl. Resolution, opgiver Preben Brahe sin Alder til 70 Aar; men efter Trap V. S. 387 skulde han ved sin Død 1708, altsaa 16 Aar senere, kun være 81 Aar gammel.

Hekseprocesser fra Midtjylland

(Viborg-Skive Egnen)

Af Villads Christensen

Det er ved en tidligere Lejlighed udtalt i dette Tidsskrift, at Hekseforfølgelserne optræder som Epidemier¹). Smitstoffet til dem kan ligge stille i Aaringer eller ulme i det skjulte. Men pludselig slaar det ud i lyse Luer, Heksevanvidet griber en hel Egns Befolkning, og nu sker der ikke længer den simpleste Ting, uden at der er Trolddom med i Spillet. Kreaturerne dør af unaturlige Sygdomme, Menneskene ser Syner, Djævelen gaar skinbarlig omkring imellem dem. I saadanne Tider er det ikke godt at være fattig og gammel og skrøbelig. Den sanseløse Galenskab stilner ikke af, før Heksebaalet er tændt; og til des større Skam for den menneskelige Natur har den altid ved saadanne Lejligheder udset sig de mest værgeløse til Offer.

I de halvandet Hundrede Aar, Hekseforfølgelserne rasede her i Landet, har vel næppe nogen Egn kunnet vide sig helt fri for den uhyggelige Sot. Men der kunde de fleste Steder være kortere eller længere Hviletider,

---

¹) 3. R. 2. Bd. S. 225.

hvor den ikke viste sig. I Egnen omkring Viborg og Skive skelnes tydeligt tre forskellige Udbrud af Heksevanvidet med forholdsvis fredelige Perioder imellem.

Den første og mest ondartede Epidemi hærgede denne Egn i Aarene fra 1618 til ind i Tyverne. Op imod en Snes Mennesker vides at være bleven brændte i disse Aar. Det næste Udbrud kom i 1638; det var fremkaldt af en enkelt Mand, Herremanden Peder Munk til Rosborg, og det afsluttedes temmelig brat, da Ophavsmanden selv kom galt af Sted ved samme Lejlighed. Forinden havde han dog faaet tre Mennesker brændte, en fjerde af de anklagede havde taget sig selv af Dage i Fængslet, og mange andre var flygtede fra Hus og Hjem. Endelig blussede Forfølgelserne op igen i disse Egne i 1686, samtidig med Jørgen Arnfeldts bekendte Hekseforfølgelser i andre Egne af Jylland, og atter maatte to gamle Kvinder paa Baalet.

Allerede før 1618 havde dog Hekseprocesserne vist sig i Egnene omkring Viborg og Skive, saa Jordbunden har været vel forberedt for det kommende store Udbrud. Det mest opsigtvækkende Tilfælde var vel det, da Iver Krabbe til Krabbesholm, Medlem af Rigsraadet og Lensmand paa Skivehus, i 1561 blev ombragt ved Trolddom. To Kvinder tilstod sig skyldige i denne Gerning; men Retfærdigheden krævede endnu flere Ofre, og den fik derfor de to Kvinder — »da de havde bekendt deres Misgerninger og omvendt dem fra Djævelen til Gud og annammet Sakramentet og saa' Døden for dem og vidste, at det enten vilde gælde om det evige Liv eller For dømmelsen« — til yderligere at udlægge et Par Karle, som skulde have været i Ledtog med dem og tilskyndet dem til at forgøre Iver Krabbe. De to Karle blev paa dette Grundlag stævnedes for Viborg Landsting, men mødte ikke. Landsdommerne optog efter sædvanlig Skik

Udeblivelsen som en Tilstaaelse og fældede altsaa den Dom, at de tvende Karle »bør samme Straf at lide og undgælde, som forskrevne Troldkvinder overgangen er«. Kvinderne var altsaa allerede brændte; og hvis det ikke er lykkedes de to Karle at bringe sig i Sikkerhed, har samme Skæbne ogsaa været dem vis¹⁾.

I 1570 var Anne Hattemagers i Viborg anklaget for Trolddom; men da »ingen gjort Gerning blev hende overbevist«, slap hun foreløbig fri. »Røgt og Tidende« hængte dog ved hende, og Landstingsdommen lod paa en Maade Sagen staa aaben, idet den slutter med, at »naar Nævninger bliver opkrævet, hende at skære eller skyldes²⁾«, da kunde de, der vidste noget om hendes Trolddomskunster, komme frem dermed³⁾.

Aaret efter, 1571, havde Fjends Herred en opsigtsvækkende Hekseproces. En adelig Dame, Fru Anne Lykke, gift med Landsdommer Palle Jul til Strandet, var bleven forgjort. Det var lykkedes at faa en Kvinde ved Navn Sophie Kier til at bekende sig skyldig i Gerningen, og hun var derfor bleven brændt. Som sin Medskyldige havde hun udlagt Apelone i Ørumgaard, Mogens Andersens Hustru, og denne Udlæggelse havde hun vedstaaet, baade da hun annammede det højværdige Sakrament og siden, da hun var ved Ilden. De havde øvet deres Kunster paa Heden mellem Hald og Ørum; Sophies Djævel hed *Gielster*, og Apelones hed *Register*. Den Dag, Sophie blev brændt, havde Palle Jul sendt Bud efter Apelone, at hun skulde komme til Stede, for at Sophie kunde gentage Beskyldningen imod hende i hendes eget Paahør. Men Mogens Andersen havde svaret, at hans

¹⁾ Samling af Domme, som ere fældede af Kongens Retterting og af Landstingene. Nr. 112 (Rigsarkivet).

²⁾ Frikende eller domfælde.

³⁾ Samling af Domme etc. Nr. 86.

Hustru havde andet at tage vare end Sophie Kiers Snak, og hun kom ikke. Denne Udeblivelse og den dødsdømte Kvindes Sigtelse var tilstrækkelig til, at Kirkenævningerne i Ørum Sogn svor Apelone skyldig, og da denne Kendelse blev stadfæstet af Landstinget, er saaledes ogsaa hun bleven brændt¹⁾.

I 1609 brændtes atter en Troldkvinde i Skivehus Len; men nærmere om denne Sag kendes ikke²⁾.

Efter disse Tilløb brød Heksefølgelserne ud med fuld Kraft i Aaret 1618. Det begyndte med næsten ingen Ting, som den Slags saa ofte begynder; men det voksede sig med rivende Hast op til at kræve mange Menneskers Liv og til at bringe Ulykke over endnu flere.

Kirsten Nielsdatter Snedkers i Viborg kom i Skænderi med sin Naboerske. Denne havde kastet to smaa Skaller ud paa Gaden til en Kat; men inden Katten havde faaet fat paa Skallerne, kom Karen Vorres So og tog dem, hvorover Naboersken blev vred og slog til Soen med en liden Volle³⁾. Kirsten Snedkers kom da frem i sin Dør og tog Soen i Forsvar, skønt den slet ikke tilhørte hende. Og nu tog det ene Ord det andet mellem de to Nabokoner, indtil Kirsten Snedkers kom til at sige de skæbnesvangre Ord: at den anden skulde faa en Ulykke.

Af denne Trussel, brugt i Hastighed af vrede Kvinder, har de fleste Hekseprocesser deres Oprindelse. Med næsten ufravigelig Regelmæssighed opføres i Processerne som første og ofte eneste Bevis mod den anklagede, at hun har »lovet ondt«, hvilket derefter ogsaa paa en eller anden Maade er gaaet i Opfyldelse. Det gjaldt i de Tider

¹⁾ Rosenvinge: Gamle danske Domme III, 128.

²⁾ Skivehus Lens Regnskab 1609—10, Uvisse Indtægter, Harre Herred. Troldkvindens Ejendele beløb sig til 1 Dalers Værdi.

³⁾ Vol = Stok, Stav.

om at vare paa sin Mund, og det kunde en vred Kvinde saa daarligt. For Mændene laa Fristelsen paa et andet Punkt; naar de havde tirret hinanden tilstrækkeligt, løb de sammen med Knivene og svaledede paa den Maade deres hidsige Blod. Gerningsmanden slap saa med at blive svoret fra sin Fred for Manddrab, medens Kvinden, der kun havde Ordets Vaaben at kæmpe med, blev bragt paa Baalet for Trolddom.

Thi hendes onde Forudsigelse slog jo næsten altid til. Naar man ventede tilstrækkelig længe og passede rigtig nøje paa, opdagede man nok den Ulykke, som den vrede Kvinde havde sigtet til, og saa var Grundlaget for en Anklage i Orden.

Saaledes gik det da ogsaa her. Kirsten Snedkers Naboerske fik »i Alumdi«¹⁾ en hastig Sygdom, og straks blev der skikket Bud til Byfogden Anders Rolandsen om at tage sig denne Sag an.

Hvad der straks gjorde Tilfældet meget betænkeligt var den Omstændighed, at Karen Vorres »hverken havde set eller fornummet« sin So siden hin skæbnesvangre Dag, da den gav Anledning til Skænderiet mellem de to Naboersker. »Skønt hun tidt og ofte havde lyst efter den baade i Kirken og til Tinget, havde hun dog ikke set enten Hud eller Haar af den siden«. Og da Anders Rolandsen ret kom til at rode op i Kirstens Fortid, viste det sig, at hun mange Gange havde været i Skænderi saa med den ene og saa med den anden, og bag efter var det ofte gaet dem ilde, som hun havde skændtes med. Der var en Mand i Viborg, »som laa og brændte op og bad Gud om, at han havde Kirsten Snedkers i et Sandskorn imellem hans Tænder«. Ham havde Kirsten en Gang lovet ondt. En anden havde været i Skænderi

---

¹⁾ Betydningen af dette Ord har ikke kunnet opspores.

med hende, og siden den Tid kunde han ikke være et Aar ad Gangen paa samme Sted. Værst var det dog nok for hende, at det Rygte gik, hun havde taget Jens Christensens Pentel¹⁾ fra ham. Og der var dem, som havde hørt hende rose sig af, at hun havde to »Tingester« paa Borgvold. Kun en blandt Vidnerne ser fornuftigt paa Kirsten Snedkers Forhold: han vidste ikke, om hun havde brugt Trolddom, men en skiden Skændsmund havde hun altid haft. — Ja netop! En skiden Skændsmund havde hun haft, som saa mange Almueskvinder i de Dage. Det blev hendes Ulykke. Baade Nævningerne og Landstinget dømte hende skyldig i Trolddom.

Naar en Troldkvinde først var kendt skyldig, var det tilladt at pine hende, og denne Tilladelse undlod man ikke at benytte, dels for at faa en smuk og omstændelig Tilstaaelse ud af hende, dels for at faa hende til at angive sine Medskyldige. Ved Hjælp af Pinebænken lykkedes det i Reglen at faa at vide alt, hvad man ønskede. Ogsaa Kirsten Snedkers begyndte nu at bekende: Hun havde ikke været ene om det, men Kirsten Fasses havde hjulpet hende. Hendes egen »Dreng« hed *Graakat*, Kirsten Fasses hed *Sort*. De havde danset i Kattelignelse Paaske Morgen, og de havde haft en Gryde paa Ilden for at forgøre Niels Nielsen; men de fik det ikke fuldkommet, fordi det blev Dag osv. Det var Historier af den Slags, man ønskede at høre; nu kunde man med god Samvittighed brænde Kirsten Snedkers og saa gaa i Lag med Kirsten Fasses.

Hvad var der saa egentlig at sige paa Kirsten Fasses? Ja, nu gjaldt det om at anstrenge sin Hukommelse og sin Fantasi; thi Anders Rolandsen, der atter stævnedes Vidner til Bytinget, skulde dog ikke gerne ha gjort

¹⁾ Pentel eller Pintel, se Kalckars Ordbog III, 481.

sig al den Ulejlighed til ingen Nytte. Anders Væver var den første, der kom i Tanker om noget. Det var rigtignok foregaaet for 9 Aar siden; men ikke desmindre var han nu, da det forlangtes af ham, i Stand til nøje at gengive sin Samtale med Kirsten Fasses.

Kirsten: Han maatte vel være en agtendes Mand, om han var dygtig dertil.

Anders: Hvem skulde han tro dertil, som skulde gøre ham til en agtendes Mand?

Kirsten: Dersom han vilde tro paa hende og hendes Staldbrødre, da skulde de gøre ham rig nok.

Anders: Djævelen og Bøddelen maatte tro paa dem!

Kirsten: Hun var intet ræd for ham, thi han troede for meget paa Gud; men hun var ræd for hans Kone.

Anders: Hvad har min Kone gjort hende, efterdi hun er ræd for hende?

Kirsten: Dersom han vilde være af med hende, da skulde han vel blive det.

Anders: Hvi skulde jeg være af med hende? Hun haver været mig en god Staldbroder. Dersom jeg gjorde dig din Ret, da skulde jeg skyde dig alle de Hagl, her er i Bøssen.

Kirsten: Kan ske, I kan ikke saa lige ramme mig. —

»Saa spændte jeg Bøssen tre Gange til hende og kunde ikke fange den afskudt. Saa gav jeg hende Djævelen i Vold.«

Saadanne naive Historier gjorde Indtryk dengang. Der stod Væveren i Retten og pralede af, at han vilde have skudt Konen, og at det ikke var hans Skyld, at Bøssen klikkede. Og hele denne taabelige Snak betragtes som et Vidnesbyrd imod Kirsten Fasses.

En anden kunde berette om hende, at hver Gang hun gik forbi hans Dør, enten op eller ned, spyttede hun 3 Gange ad den, og hun vilde ikke lade det være, før-

end hans Hustru sagde til hende, at hun vilde klage sig paa andre Steder. En Kone vidnede for Retten, at hun kunde to hendes Troffuel [?] saa tidt, hun vilde, om Dagen; naar hun kom til den igen, var den dog fuld af Maddiker. Dette kunde umuligt gaa naturligt til. Men hvor højt Spøgelsefrygten var steget i Viborg paa den Tid, ses dog bedst af en Historie, som en Borger ved Navn Rasmus gav til bedste for Retten: En Torsdag Nat laa han og Konen i den store Stue, og deres lille Dreng laa i den lille Stue. Da begyndte Barnet at raabe: »Far, der er saa mange Katter herinde, de river mig ihjel. De danser og springer omkring paa Skiven ¹⁾.« Saa kom Drengen løbende ind til dem, og Moderen tog ham op i Sengen. Men da hun siden vilde løfte ham ud paa Gulvet igen, at han skulde gaa hen i sin egen Seng, da kom der en »Kumpen« og tog fat paa begge hendes Arme og vilde trække hende ud af Sengen. Det var en stor laadden Kumpen med Klør og Krammer paa Hænderne og et Øje midt i Panden saa stort som en Tallerken og gloende som Ild. Konen rystede og skælvede i Sengen, men Rasmus rejste sig op og greb efter sit Værge og raabte: »Er her en Djævel inde, da skal du ud i Jesu Navn.« Saa fór Djævelen ud af Vinduet og tog det halve af Vinduet med sig, og udenfor stod en Flok Hunde og hylede og tog imod ham. Men inde i Huset blev der saa slem en Lugt, at den ikke gik ud i 8 Dage.

Denne Djævehistorie er jo lavet efter de bedste litterære Forbilleder, og det faktiske i den indskrænker sig vel til, at Rasmus selv har slaet sit Vindue ud med sit Værge. — Kirsten Fasses blev dømt.

Imidlertid havde baade hun og Kirsten Snedkers udlagt en tredie Navnesøster, Kirsten Bondes, i Viborg,

---

¹⁾ Bordet.

og Turen kom nu til hende. Mærkværdig nok blev hun frikendt. Det oplystes, at der havde gaaet Rygte og Tidende om hende, siden Kirsten Snedkers blev brændt, — at det ikke beviste meget, siden Kirsten Snedkers havde udlagt hende, kunde dog maaske selv Nævningerne indse. Værre var det, at hun havde lovet ondt: Da hun maatte flytte ud af sit Hus, fordi Christen Pedersen vilde have sin Datter derind, havde hun sagt til ham, at han skulde komme til at flytte derfra lige saa fattig som hun gjorde nu. »Og siden den Tid, hvor han lagde 10 Daler, da blev der 6 Mark borte, og hvor han lagde 13 Mark, da blev der 3 Mark borte, indtil saalænge hun kom i Kælderen; da blev der intet borte.«

Det der reddede hende, var vistnok et Vidneudsagn af Raadmand Jens Bering. Han blev tilspurgt, om han kunde benægte, at Kirsten Bondes engang havde været i Skjul og Fjæl i hans Moders Hus i en Maltdyngge, og at han gjorde Aande [huller?] til hende, som hun skulde aande ud af. Men han svarede, at den Tid han var en liden Dreng og gik i Latinskole, da var Kirsten Bondes i hans Moders og hans salig Faders, Jakob Skrivers, Hus; men om hun var der i Dølgmaal, eller hvad hun bestilte, det vidste han ikke.

Fra Viborg bredte Hekseforfølgelsen sig ud over Landsbyerne baade mod øst og vest. I Læsten, et Par Mil øst for Viborg, blev en Mandsperson, Peder Sørensen Gjedsted, brændt. Hvad der især fældede ham var to Omstændigheder, der bestandig kommer igen i Hekseprocesserne: Først Respekten for den Døendes Ord; hvad en Mand eller Kvinde sagde paa sit Dødsleje, i Præstens Nærværelse og efter at have modtaget Sakramentet, var det næsten ikke muligt at faa omstødt eller modbevist. Dernæst den Omstændighed, at det altid betragtedes som en Tilstaaelse af Brøden, naar den sigtede prøvede paa

at undvige. Endelig kom hertil den overvættets Betydning, der tillagdes alt, hvad Præsten sagde. Selv om Præsten i Virkeligheden intet vidste og ikke kunde sige andet, end hvad alle andre sagde, blev hans Vidnesbyrd altid tillagt en særlig Vægt, og det Skudsmaal, han gav den anklagede, var i saare mange Tilfælde afgørende for Sagens Udfald. Alle disse Omstændigheder sammensvor sig mod den stakkels Peder Gjedsted, og det var derfor snart ude med ham.

Hans første Avindsmand var Rasmus Jensen i Læsten, — som dog endnu var i Live og derfor ikke saa farlig som den døde Christen Nielsen. Rasmus Jensens taabelige Fortælling gik ud paa, at en Dag for seks Aar siden, »den Tirsdag næst efter de havde tilsaet deres Byg«, da hissede Peder Gjedsteds Kone sin Hund efter hans Gæs. Han talte da til hende derfor og sagde, at hun kunde jo have taget Gæssene i Hus, saa skulde han betalt den Skade, de havde gjort. »Da gik hun hjem og svarede ham intet. Og siden derefter blev han forkommet paa sit Helbred.« Meningen er jo tydelig nok; det hjælper ikke, at Konen denne Gang holdt sin Tunge i Tømme og »svarede intet«; hans Sygdom stammer dog fra hende. Saa gik der fem Aar, uden at han havde noget at beskylde Peder Gjedsteds for. Men nu i Sommer var et Aar, den Tid han skulde pløje til Stubbyg paa Korsagrene, da faldt han omkuld hos Ploven og kunde ikke gange med den, saa satte han sig. Da kom Peder Sørensen Gjedsted drivende med sin Plov, og saa sagde han til ham: »Peder, I haver mit Helbred fra mig, jeg kan nu intet gange.« Da svarede han: »Jeg skal love dig, at du skalt gange sagte herefter.« Og siden haver han forværredes hver Dag, »saa Gud naade mig fattige Mand.« — Man vil bemærke, at han tiltaler Peder Gjedsted med »I«; denne har altsaa været en gammel Mand. Men efter den Tid

gik Rasmus Jensen omkring og beskyldte Peder Gjedsted »baade i Kirken og andensteds« for at have taget hans Helbred.

Imidlertid var Christen Nielsen i Læsten død. Ved hans Sygeseng sad Præsten i Nørbæk, Hr. Jesper Pedersen¹⁾, og optegnede omhyggelig alt hvad løst og fast den syge kunde have at berette om Peder Gjedsteds Trolddomskunster. Dokumentet kom til at lyde saaledes:

Christen Nielsen i Læsten hans Bekendelse, som han nu i Dag, som er d. 5. Decbr. Aar 1615, bekender udi hans Sygdom den Dag han annammet Sacramentet.

Først kom jeg og Peder Gjedsted udi Trætte paa S. Valborg Dag nu sidst forleden 3 Aar, og straks derefter misted vi Dyden af vores Mælk og kunde ikke have godt af vort Mælk. Om S. Mikkelsdag, der kom efter, det samme Aar fik jeg noget Rug af Peder Gjedsted for Markkorn, og der jeg klaged paa, at det var næsten halv Part Skarn, da sagde han, at jeg skulde snart faa andet at tage Vare. Nu til Fastelavn kommer først 3 Aar paa Onsdag mod Aften kom Peder Gjedsted til mig og spurgte mig, om jeg vilde tærsk for ham, da sagde jeg, »nej Gud vil jeg ej,« fordi han haver ikke forskyldt noget godt af mig. Da sagde han, at jeg skulde inted baade af, at jeg vilde ikke gøre for ham, og den Tid skulde snart komme, at jeg skulde lidet kunne gøre for mig selv og intet for andre. Saa gik han for min Dør og skrev noget vidt omkring paa Jorden med en Skovl og nogen Kors. Anden Dag der kom efter misted vi Dyden af vores Mælkend igen. Ifjor 3 Uger for S. Mikkelsdag om Morgenen tidlig kom Dorette, Peder Gjedsteds Kone, til mig og spurgte mig, om jeg vidste ikke, hvor hendes Øg var; da sagde jeg: jo,

---

¹⁾ Jesper Pedersen Lindholt var (efter Wibergs Præstehistorie) Præst i Nørbæk i 67 Aar (1604--1671), var to Gange gift og havde 21 Børn.

jeg haver dem i Hus, men vil I have dem, da skal I fly mig Brød for 9 Øg, jeg har haft i Hus. Da sagde hun: skal vi hente vores Øg her hver Morgen, da ved jeg ikke hvor det skal gaa til. Da sagde jeg, »ja Gud skal I saa, saa tit som de gaar i Danemænds Korn, da skal jeg tage dem i Hus, da skal I løse dem ud.« Da sagde hun, »ja, ja, jeg skal iette Dig en Jet¹⁾, Du skal faa baade Skam og Skade, men jeg skal give Dig Stunder at skrifte, før end det skal komme paa Dig«. 3 Uger efter S. Olufs Dag nu i Høst sidst forgangen gik jeg paa Bjørnsager og min Kone og schalge [?] Byg. Da som jeg gik allerbedst, kom der saa mange Fluier omkring mig, som mig tøjte at jeg aldrig havde set paa en Tid i alle mine Dage, saa jeg ikke kunde vende mig for dem, og samme Tid var det en stor Kulde. Da fik jeg svarlig ondt samme Tid udi mit ene Laar og Side, og siden kunde jeg aldrig tjene mig 1 Skilling med Dags Gerning at gøre for nogen Mand. Nu noget før jeg nu i Dag skulde have ganget til Tinge og bestanden, at jeg havde stævnet Mændene her i Byen, da misted jeg al den Magt jeg havde i min Laar, Haand og min ene Side, saa jeg tror ikke, at jeg kunde føle det, om nogen vilde hugge min Haand af mig, som Godtfolk kan se, hvordan jeg ligger her nu. Og alt dette skylder jeg Peder Gjedsted og hans Kone Dorette for, og ingen anden Menneske paa Jorden. Og at det saa er, som jeg nu haver sagt og bekendt, derpaa vil jeg gerne dø, og Gud unde min Sjæl saa sandt og ikke sander at komme i Guds Rige, som jeg ikke haver løjet et Ord.

En halv Snes Mænd fra Læsten havde besejlet dette Dokument, og Præsten Hr. Jesper vedstod paa Tinge, at han havde skrevet det efter Christen Nielsens Ord »den Tid, han gav ham Sakramentet, og gik og fór lige som

¹⁾ jette=love, Jett=Løfte.

samme Bekendelse indeholder.« Desuden vidnede Præsten, at Peder Gjedsted havde Rygte for Trolddom og Tyveri. — Da forsøgte den ulykkelige Mand at flygte.

Fredagen før Palmesøndag, om Aftenen da Sol var nede, kom han til Niels Nielsens Gaaard i Sønderbæk og bankede paa. Konen gik til Døren og lukkede ham ind, og han satte sig da ved Niels Nielsens »Skive« og klagede sig og sagde, at han vidste ikke, hvad han vilde gøre, om han vilde drukne sig eller ej. Niels Nielsen sagde til ham: »Drukner du dig selv, saa er baade Legem og Sjæl fortabt.« Imod Niels Nielsens Vilje forblev han der i Dølgemaal Lørdagen over. Men Palme Søndag, mens Folkene var i Kirken, trængte Niels Nielsen ham ud med Magt. Peder Gjedsted bad da om, at han vilde laane ham hans Hustrus Klæder, for at han i dem kunde drage til Nørbæk, og lade hans Søn Christen gaa med for at faa Klæderne tilbage igen. Og dermed kastede han en Skindkjortel over sig, som tilhørte Niels Nielsens Hustru Johanne, og satte en Økse derunder med Skaftet ned ad. Men Niels Nielsen nødte ham til at drage af Skindkjortlen igen, og da Peder Gjedsted gik ud fra Niels Nielsens, stod de Læsten Mænd derude for at tage ham.

En Mand i Sønderbæk vidnede, at han saa Peder Gjedsted komme ud fra Niels Nielsens og løbe gennem Knuds Gaard og ind i Laden og lukke Døren for sig. Og han raabte og sagde, at de skulde lade ham fare, han skulde aldrig komme i den Egn mere i hans Dage. Saa kom han ud af Laden igen og »brugte Ben« over i Peder Reistrups Sals ¹⁾, hvor han ogsaa lukkede Døren for sig, saa deres Pige ikke kunde komme ind. Derinde fandt de Læsten Mænd ham; han sad i en luk-

---

¹⁾ Køkken; kan ogsaa betegne det hele Stuehus.

ket Seng og huggede om sig med en Økse, indtil de fik fat paa ham.

Nævningerne af Læsten Kirkesogn dømte ham skyldig i Trolddom. Og paa Landstinget mødte Hr. Jesper Pedersen og flere Vidner »og med højeste Helgens Ed og oprakte Fingre var deres Vidner og Kundskab bestændig i alle Maader.« Dertil svarede Peder Gjedsted og sagde, at han var uskyldig og ubrødig i Trolddoms Kunster. Men Rasmus Jensen lagde sin Haand paa hans Hoved og offentlig sigtede ham for en vitterlig Troldmand. Da dømte Landstinget, at Kirkenævningernes Ed og Tov skulde staa ved Magt.

I ingen af de Sager, som vi hidtil har omtalt, er der jo forefaldet nogetsomhelst, der kunde se ud som Trolddom. Alt hvad der berettes om de formentlige Hekse og Troldmænd er for en Nutidslæser fuldkommen forstaaeligt. Ingen af dem behøver at have foretaget sig det mindste ud over det, som ogsaa sker den Dag i Dag. De kan alle meget vel have været helt uskyldige, ikke blot saaledes, at de ikke har begaaet de Forbrydelser, de anklages for; men ogsaa saaledes, at de slet ingen Trolddomskunster har forsøgt eller selv har troet paa, at de var i Besiddelse af Evner dertil.

Men »uskyldige« i den Forstand har ingenlunde alle de anklagede været, — heldigvis maa man her sige. Det er det eneste forsonende Træk i Hekseforfølgelsernes mørke Billede, at de ulykkelige vildledte Ofre selv har følt sig skyldige og til en vis Grad ogsaa har været det. Utvivlsomt er mange — vi maa haabe de fleste — af dem gaaet til Døden med Bevidstheden om, at den Straf, de led, var forskyldt, og at Baalets Pine var den eneste Vej for dem til at sone deres Brøde og frelse deres Sjæl. Hekseforfølgelserne er beskæmmende nok for Menneskeslægten endda. Men til Forsvar for den Tids Lovgivere og

Dommere maa det dog fremhæves, at der vel nok som Regel har været et vist Grundlag for Anklagen og Straffen. De formentlige Hekse har i saare mange Tilfælde virkelig forsøgt sig i de sorte Kunster, — og aldrig i nogen god Hensigt.

Vi faar en Prøve herpaa, naar vi fra den ubarmhertige Jagt paa gamle Peder Gjedsted i Læsten vender os til de mærkelige Ting, der samtidig skete i den lille By Tastum i Fjends Herred.

En Eftermiddag i August 1618, halvanden Stunder før Sol gik ned, var fire Kvinder forsamlede i Peder Skræders Hus i Tastum bag vel tillukkede Døre. Den ene af Kvinderne, Jahan Tamesdatter, fortæller vidtløftigt om, hvad der gik for sig derinde, idet hun dog stadig tager sig selv fri, — hun var ikke Deltager, men kun Tilskuer. De tre andre Kvinder var Jahan Kneppis, Inger Malteskone og Ane Povlsdatter. De havde Djævelen imellem sig i en sort Kats Lignelse, og alle tre havde de Ris i Hænderne og kvistede ¹⁾ paa Djævelen, saa han skreg. Thi de vilde have ham til at hjælpe dem med at forgøre en Mand; men Djævelen raabte, at han kunde ikke gøre det, fordi Manden frygtede Vor Herre saa aabenbarlig. Midt i dette Optrin siger imidlertid Djævelen til dem: »Nu bliver I røbet hver en! Mogens Akselsen kommer med Breve fra Kardyb.« Men Jahan Kneppis, der var Hovedmand for dem og »holdt Ordet«, har formodentlig troet, at det kun var et Fif af Djævelen for at slippe fra dem. Hun svarede: »Han sidder i Kardyb og drikker,« og de vedblev at piske løs paa Djævelen, saa han skreg, ligesom en Hund tuder. Men Djævelen havde virkelig haft Ret; thi i det samme stødte Mogens Akselsen paa Døren, og da han ikke kunde komme ind,

---

¹⁾ piskede.

stak han en Rude ud i Vinduet med sit Spyd og kikkede ind i Stuen. Men de »forsvandedes« i det samme, saa han ikke fik dem at se. Jahan Tamesdatter gik da ud til Mogens Akselsen paa Gaden og fik Brevene af ham og bad ham om at tie stille med, hvad han havde set og hørt.

Men Mogens Akselsen tav jo ikke stille, og Sagen kom op. Lensmanden Knud Gyldenstjerne paa Hald lod alle de fire Kvinder anklage for Trolddom, og saa var det, at Jahan Tamesdatter fortalte Historien, saaledes som den her er berettet. Det kom til bevægede Scener mellem Kvinderne paa Tinget. Inger Malteskone raabte, at dersom hun skulde brændes, saa skulde Jahan Tamesdatter brændes ogsaa. Men Jahan svarede, at hun frygtede ikke for, at hun skulde blive brændt. Og virkelig blev Jahan Tamesdatter kvitsvoret af Nævningerne, medens de tre andre kendtes skyldige til Ilden. De slap dog foreløbig; thi Landstinget omstødte Nævningernes Ed. Det er betegnende for Landsdommernes strengt juridiske Opfattelse af disse Sager, at saadanne frygtelige Historier om Djævelens Opræden i Regelen ikke gør noget Indtryk paa dem. De spørger bestandig kun efter dette ene: Har Anklagede faktisk begaaet en Forbrydelse? Har hun lovet nogen Ondt, som derefter er vederfaret? Dette var ikke Tilfældet i nærværende Sag, og saa brød Landsdommerne sig ikke om det øvrige. Som vi senere skal se, blev dog Maren Kneppis brændt nogle Aar efter.

Men hvad der ikke interesserede Landsdommerne, kan jo meget vel interessere os, og for vor Bedømmelse af Heksenes Skyld eller Uskyld vil det jo netop være afgørende, om de har øvet saadanne Kunster som dem, Jahan Tamesdatter fortæller om, og om de har gjort det i den Tro og i den Hensigt, at de derved kunde volde Ulykke for andre.

Mogens Akselsens Beretning stemmer fuldstændig

med Jahan Tamesdatters; men han begaar den hos Vidner saa almindelige Fejl, at han ikke kan holde det, han ved, ude fra det, han tror at vide. Han fortæller, at han den nævnte Dag kom til Tastum med nogle Breve. Da han kom til Peder Skræders Hus, var Døren træd¹⁾ og tillukt, men han hørte, at der var nogle Kvinder inde »og havde Djævelen imellem dennem og slog paa hannem, at han skreg og havde en slem Lyd, hartad som en Hund tuder.« Saa stak han en Rude ud med sit Spyd og raabte ind ad Vinduet, hvor Djævelen de blev af, som han hørte tilforn; thi han kunde ingen se derinde. Og saa kom Jahan Tamesdatter ud og annammede Brevene af ham.

Uheldigvis bærer denne Beretning alt for tydelig Præg af at være paavirket af Jahan Tamesdatters Fortælling. Thi at det just var Djævelen, der blev pryglet inde i Huset, kunde han jo ikke vide, om ogsaa han hørte »en slem Lyd« der inde fra. Og dermed falder ganske vor Tro paa Mogens Akselsens Paalidelighed, om ogsaa han afleverer sin Historie paa Herredstinget med Ed og oprakte Fingre.

Tilbage bliver da det Spørgsmaal: Har Jahan Tamesdatter været en tilstrækkelig onskabsfuld og tilstrækkelig opfindsom Person til at kunne opdigte hele Historien? Har hun kunnet forme en saa troværdig og naturlig Replik som Jahan Kneppis Ord om Mogens Akselsen: »Han sidder i Kardyb og drikker.« Man skulde næsten tro, at denne Ytring virkelig er falden; og i saa Tilfælde bliver det ogsaa rimeligt, at Kvinderne har haft noget Troldtøj for, og at en af de tilstedeværende — om end ikke just den sorte Kat — har manet dem til Forsigtighed ved at minde om, at de snart kunde vente Mogens Akselsen med Brevene.

¹⁾ Spærret. Jfr. Folkevisen: De kom for den Jomfruens Gaard, den var træd med dragen Sværd. (Kalckar IV. S. 467.)

Alt dette foregik i 1618. Forfølgelserne havde nu faaet godt fat baade i Viborg By og øst og vest for den, og tre Mennesker var bleven brændte. Men først i 1619 gik det dog rigtig løs.

En adelig Dame, Fru Elsebe Jul til Ørslevkloster, Enke efter Hans Lindenov, fik Maren Jensdatter Boes i Ørum i Fjends Herred brændt. Det var dog ikke store Sager, Maren Boes blev beskyldt for. Nogle Kreaturer skulde hun have forgjort, saa de ikke vilde rejse sig, hvor haardt man end slog paa dem; og en Kone, som hun havde lovet ondt, fik siden hen daarlige Øjne. Man sagde, at hun altid havde godt Øl i Kanden, og Smør laa og flød derudi; og hvad der nok var det værste, hun var rømt af Sognet, da der begyndte at gaa Rygter om, at hun skulde gribes. Men man fik hende i hvert Fald til at bekende, at de havde været fire Kvinder sammen i Bødstrup, og de havde haft noget Spøgelse imellem dem i en Potte. Her var altsaa Udgangspunkter nok for nye Forfølgelser.

Blandt de fire Kvinder, Maren Boes havde nævnt, var Anders Munks Hustru i Resen i Fjends Herred. Nu var det jo saa, at Misdæderes Ord ikke stod til Troende, og paa en Troldkvindes Udlæggelse alene kunde ingen blive dømt. Men den var altid et godt Udgangspunkt, hvis nogen ønskede at benytte sig af den til at faa nye Hekseprocesser i Gang. Og det fejlede jo ikke, at hvem der saaledes var bleven nævnt i en Misdæders Bekendelse, snart kom i Rygte for Trolddom, selv om der aldrig før havde været noget at udsætte paa vedkommende.

Til al Ulykke for Anders Munk og hans Hustru boede der netop i deres Sogn en Mand, der ikke lod Lejligheden ubenyttet, naar der var Udsigt til at faa en Heks paa Baalet. Det var Sogndegnen til Vrov og Resen,

Mikkel Vistesen i Torp. Han optraadte nu som Anklager mod Anders Munk og hans Hustru Gertrud Scholder, ja for en Sikkerheds Skyld tog han deres Søn Niels med. Han lod begge Ægtefællerne fængsle og havde dem siddende som Arrestanter i sit eget Hus, medens han samlede Vidnesbyrd imod dem, skaffede Udskrift af Maren Boes Bekendelse og lod Kirkenævninger opkræve af Resen Sogn.

Det lykkedes Degnen at faa Anders Munk til at bekende en hel Del: Han havde en Fugl, som kom til ham hver 14. Dag og kunde sige ham alt, hvad han ønskede at vide; det var Maren Boes, som lærte ham det, han kunde, og som »kom hans Fugl til at slaa med Vingen.« Sct. Valborg Nat var han og hans Hustru paa Bjerrelide med 700 Troldfolk; de vilde forgøre Jordens Afgrøde, men han vilde ikke samtykke med dem, hvorfor det blev opsat til Aarsdagen efter. Hans Dreng hed *Fuguel*; det var en slem Hundjævel, der kunde føre ham til Bjerrelide og hjem igen paa to Timer. Han havde taget Helbredet fra Lavrids Høgild og forgjort hans Kvæg ved at hensætte en Gryde med Trolddomskunster udi Fædriften. Niels Rabitsen havde to Gange været med ham paa Bjerrelide. Jep Villadsen var en Troldkarl, der havde kastet ondt mellem Jakob Lykke ¹⁾ og hans Frue. Birte Engellands vilde have forgjort Oluf Thordsen; men hans Kone kom i Vejen, og saa blev det hende, der fik det. Endnu mere uheldig var Christen Nielsen i Vaadde; han havde tiltænkt Peder Jul ²⁾ en Ulykke, fordi han vilde have dem af Gaarden; men den første, han mødte, var hans egen Søn, og derfor kom

---

¹⁾ Formodentlig Jak. Lykke til Tanderup og Estvadgaard.

²⁾ Maaske Peder Jul til Hesselmed, en Broder til den førnævnte Fru Elsebe Jul.

denne af med Livet. Maren Vævers i Trandum Skovgaard forgjorde Hr. Bertel i Sevel for et Lams Skyld.

Hvorledes Degnen har baaret sig ad med at faa Anders Munk til at »bekende« alt dette, ved vi ikke. Men midt inde i alle de urimelige »Tilstaaelser« træffer vi pludselig en Sætning, der lyder saa menneskelig og ægte, just ved Modsætningen til alt det andet Hjernesvind: »Han sagde, hans Kone kunde ikke Trolddom, og han selv kunde lidet.« Her er det sikkert Anders Munk selv, der taler, ikke Degnen. Den ulykkelige Mand har forstaaet, at begge stod de ikke til at redde, og han gør da et Forsøg paa om muligt at frelse Konen. Hvad der særlig talte imod ham, var, at han havde lovet Fru Kirsten Jul ¹⁾ at forsværge Hald, Silkeborg og Lundenæs Len, og at han havde tilbudt Mikkell Vistesens 20 Rdlr. og en Laastønde ²⁾, om han vilde lade dem slippe. Men baade han og hans Hustru blev dømte til Baalet, medens Sønnen Niels derimod slap fri — »indtil anderledes bevises.«

Om Mikkell Vistesens Forhold til de to Misdædere, medens de sad fængslede i hans Hus, kom der senere mærkelige Ting frem. Anders Munk bekendte selv, at det var Degnen, der havde faaet ham til at udlægge snart den ene, snart den anden som Troldkarl eller Heks, og at Degnen havde lovet til Gengæld at være god ved ham i Fængslet derfor. Hans Hensigt dermed skulde være den, at han siden hen kunde faa Gaver af dem, som Anders Munk beskyldte, for at lade dem være i Fred! Da denne Bekendelse blev stævnet til Landstinget, kunde Mikkell Vistesens skyde sig ind under, at Misdæderes Ord ikke stod til Troende, og i Henhold til denne Retsregel blev det slemme Udsagn ogsaa kendt magtesløst, saa

¹⁾ Formodentlig Kirsten Akseldatter Jul til Kærsholm i Torning Sogn, død 1626, Enke efter Henrik Sandberg.

²⁾ Formodentlig en Tønde med Laas.

det ikke skulde komme Mikkell Vistesen til Skade paa hans Ære og Lempe. Men der fremkom under denne Sag, og de andre, som i lignende Anledning rejstes imod ham, forskellige Oplysninger, som tydede paa, at Misdæderen dog denne Gang havde talt Sandhed: Degnen havde virkelig søgt at benytte de to Misdædere som Middel til Pengeafpresning. Da han trængtes haardt, spillede han højt Spil: han ikke blot aflagde Ed paa sin Uskyldighed, men han vendte endog Beskyldningerne om imod sine Anklagere, saa det blev dem, og ikke ham, der havde forsøgt at bestikke og forlokke de to Fanger. Men Degnen tabte Spillet.

Først rettede han denne Beskyldning mod Christen Nielsen i Vaadde i Ikast Sogn, en af dem, som Anders Munk havde udlagt. Degnens Fortælling gik ud paa, at Christen Nielsen havde givet ham 4 Daler mindre end 1 Mk., for at han skulde bevæge Misdæderen til ikke at røbe ham for Trolddom. Pengene havde Christen Nielsen lagt paa Mikkell Vistesens Kaalgaards Dige, hvor Mikkell tog dem til sig; dog havde han naturligvis ikke selv beholdt Stikpengene, men brugt dem til Hjælp til Udgifterne ved at lade de to Misdædere brænde. Men Mikkell var ikke ene om Komplottet, og det blev hans Ulykke. Han havde en Medvider, Visti Pedersen, der ligeledes boede i Torp og, efter Navnet at dømme, formodentlig har været en Slægtning af Degnen. Da han kom i Forhør, fortalte han Sagen lidt anderledes. Beløbet var efter hans Opgivende ikke 4 Daler mindre end 1 Mk., men lige 4 Daler; og han kendte ikke noget til Historien om Kaalgaards Diget, men fortalte, at Christen Nielsen havde givet ham, Visti, Pengene, og han havde saa senere leveret dem til Degnens Kone.

Medens denne Sag stod paa, rettede Mikkell Vistesen

en lignende eller værre Beskyldning mod selve Sognepræsten i Vridsted Hr. Niels Christensen Paaske. Det faktiske, der er foregaaet, synes at være følgende: Mandagen den 14. Juni 1619 kom Hr. Niels Christensen og hans Hustru Anne Pedersdatter kørende gennem Torp; de skulde til Høgild at se til Præstens Farbroder Laurids Nielsen, som laa syg, — han var en af dem, som Anders Munk tilstod at have forgjort. Det var just paa den Tid, da Degnen havde Anders Munk og Gertrud Scholder siddende i sit Hus, og han bad da Præsten komme indenfor og se til de to Misdædere. Præsten gik ind og talte nogle Ord til dem, som især gik ud paa, at de nu skulde blive fast ved Sandheden og ikke lyve paa nogen. Og saa kørte Præsten videre. Saaledes lyder hans egen og hans Køresvends Beretning. Men Degnen fremlagde et skriftligt Dokument, som gav en helt anden Fremstilling af det passerede. I Følge denne skulde Præsten have tilspurgt de to Fanger, om ikke Oluf Pedersen og Lars Enevoldsen i Vridsted var Troldkarle og blandt andet havde forgjort Præstens Gæslinger. Men Fangerne svarede, at de vidste ikke andet med de to Dannemænd end al Ære og godt. Præsten havde da henvendt sig til Mikkell Vistesens og bedet ham sørge for, at Fangerne udlagde de to nævnte Mænd som Troldmænd, saa vilde han, Præsten, give ham en Ko saa god som 5 Daler. Og samtidig bearbejdede Præstekonen de to Misdædere og lovede dem en Ost, en Kage og nogen Boghvedegryn, hvis de vilde sige, som hendes Mand forlangte af dem. Og omsider gik da Handelen i Orden, Fangerne lovede, at de, hvad enten de blev i Torp eller kom til Hald, skulde udlægge de to Mænd i Vridsted; og det blev yderligere aftalt, at de skulde sige, at Oluf havde forgjort Hr. Anders med Ild, og Lars havde forgjort nogen Gæslinger for

Hr. Niels ¹⁾. — Efter alle samstemmende Vidnesbyrd var dette Dokument falsk, og da det blev baaret i Rette, og Mikkel Vistesen var indkaldt for at vedstaa det, mødte han ikke. Han var borttrømt, og han kom aldrig senere til Stede. Men for dette falske Dokument og for sin Mened i Sagen mod Christen Nielsen i Vaadde blev han dømt til at straffes paa sine Fingre og iøvrigt staa til Rette efter Resessen. Og tre—fire Kvinder, som han allerede havde faaet anklaget for Trolddom i Henhold til de falske Udlæggelser, blev nu frikendte.

Saa heldige var dog ikke alle. Anders Munk havde ogsaa i sine forskellige Bekendelser nævnt adskillige, som allerede var mærkede, eller hvis Forsvarere var for svage og Angriberne for mægtige. Saadanne blev altid et let Bytte for den ortodokse Nidkærhed.

Saaledes gik det Maren Vævers i Trandum, der jo var beskyldt for at have forgjort sin egen Sognepræst. Hr. Bertel forklarede, at da han havde været hos hende for at tage Kvægtiende, var de bleven uenige om Lam-mene, idet han sagde, hun havde flere Lam, end hun vilde opgive. Saa tog det ene Ord det andet, og Maren havde da sagt til Præsten, han skulde faa en levende Djævel. Straks derefter blev han syg, og Maren, som nu frygtede Følgerne af sin slemme Mund, underskrev da en Forpligt, i hvilken hun lovede at være Hr. Bertel ubevaret ²⁾; og hvis hun blev overbevist om at gøre nogen Skade, da at straffes paa Livet som Loven udviser. — Det faldt kun altfor godt i Traad her med, hvad Peder Pedersen havde at berette. Han havde ikke villet age

---

¹⁾ Hr. Niels er naturligvis Niels Christensen Paaske. Hr. Anders maa være hans Formand i Embedet Anders Sørensen Cramer, der var død 1618. Det skal altsaa nu gives Udseende af, at han var taget af Dage ved Trolddom.

²⁾ Ikke give sig af med Hr. B.

hende, da hun bad derom, og saa havde hun i Vrede sagt, at han heller ikke selv skulde faa godt af Øgene. En Maaned derefter blev det ene af dem syg, »mistede begge Bagbenene, blev troldreden og døde.« — Hun blev da dømt til Døden.

Samme Skæbne fik Birgitte Engellands i Skive. Hun blev naturligvis anklaget af Oluf Thorsen i Gammelgaard i Skive Landsogn; thi han vidste jo nu fra Anders Munks Bekendelse, at hun havde forgjort hans Hustru. Birgitte var medgørlig. Ogsaa hun kendte jo Historien og kunde berette den til almindelig Tilfredshed. Det var i Vaar, at Niels Brøgger i Skive kom til hende og havde noget Tingest i en liden Pose i sin Haand. Saa gik hun til Gammelgaard og hentede derfra Mælk og en Kavring, som skulde bruges til Øjemedet, og Niels Brøgger nedsatte det hele i Aaen ved Enden af Gammelgaard. Det var Meningen at forgøre Oluf Thorsen, men saa faldt det jo altsaa paa hans Hustru. Troldtøjet stod endnu i Aaen, og Birgitte tilbød selv at tage det op; thi det var nedsat i den Mands Navn, at ingen anden kunde tage det. Saa vilde hun spytte i det, og derefter kunde det ikke mere gøre nogen Mand Skade.

Birgitte har altsaa været føjelig mod sine Bødler, fortalt hvad hun skulde og lovet, hvad de forlangte. Heller ikke nægtede hun dem den Villighed at navngive nogle andre Hekse. Christen Gammelgaards Hustru i Skive var en nifold værre Troldkvinde end hun selv; og hun og hendes Moder havde en liden sort Tingest imellem dem og strøg paa den, saa den skreg og peb svarlig, — ligesom en Bøsse gik af, og det lugtede svedent af Ild.

Hendes forvildede Tanker har kredset om det Baal, som hun snart efter skulde bestige.

Foruden hendes egen Bekendelse og Anders Munks Udlæggelse var der ogsaa andre Vidnesbyrd at fælde hende

paa. En Mand i Mogenstrup kunde fortælle en Historie, som var 16 Aar gammel. Anno 1603, tre Dage før St. Hansdag, kom han hjem om Natten ved Midnatstide. Da saa han, at Birgitte Engellands laa og krøb aved om inde i hans Fold mellem Kreaturerne og stak Huller i Jorden med Fingrene, indtil hun kom midt i Folden. Han sprang da over Indhegningen, slæbte hende ud af Folden, kastede hende foran sig ind ad Døren og vilde have bundet hende. Hvorfor han ikke udførte denne Beslutning, faar vi ingen Oplysning om, — han nævner blot, at han saa gik i Seng. Men da kastede Birgitte en saadan Klung (?) paa ham og hans Hustru og deres Folk, at de alle sov til Middaften den næste Dag, indtil fremmede Folk kom og vækkede dem op. Men siden døde der af hans Øg og Fæmon for 300 Rdlr.

En Historie som denne er jo ikke svær at forstaa. Den Mand, som har fortalt den, vil vanskelig kunne undgaa Mistanken om, at han er kommen fuld hjem hin Juninat og har brugt det meste af næste Dag til at sove Rusen ud.

En Kone, der ligeledes vidnede imod Birgitte, havde nægtet at give hende noget Øl. Derefter blev Huset saa fuldt af Tudser, at man næppe kunde være derinde, og hun og hendes Husbond kunde ikke væрге Karret under Tappen for dem. Hun kom nogle af dem i Ilden, men de kunde ikke brænde.

Endnu en Kvinde bragte Anders Munks og hans Hustrus Bekendelser paa Baalet. Det var Mette Klemitsdatter i Rogenstrup i Fiskbæk Sogn. Hvad der fremføres imod hende er, foruden de dødsdømtes Bekendelse, »der de blev brændt,« væsentlig følgende Hjerne-spind:

Frands Pedersen var en Dag gaaet til Viborg. Ved Kragssø kom han i Snak med nogen og nævnede da, at

Mette Klemitsdatter tog Mælken af deres Kør. Da han om Aftenen var paa Hjemvejen og kom til det samme Sted, var der nogen, som tog fat paa ham bagfra, løftede ham op i Luften og fløj med ham tilbage til Viborg igen. Og han tyktes, han kom over Viborg og Viborg Sø og blev sat ned ved Søndermølle. Da han havde besindet sig, gik han atter gennem Viborg og videre hjemad. Men da han for anden Gang kom til Kragssø, stod der en stor kroget Mand, der tog fat paa ham, bar ham ud i Søen og satte ham i Vand til Bæltestedet. Saa gik »Spøgelset« til Land, — og Frands gik bagefter. Men da han kom hjem, blev han syg, og var syg til han døde.

Nu til Dags vil vel ingen Læser være i Tvivl om, at Frands har drukket for meget i Viborg, og at Benene ikke har kunnet bære ham længere end til Kragssø, da han skulde hjem om Aftenen. Den Gang fandt man en anden Forklaring rimeligere, og Mette Klemitsdatter blev brændt.

Fra hendes sidste Levedage er der bevaret nogle Oplysninger, der viser os ganske det samme Billede, som vi fik af Mikkell Vistesens Omgang med sine Misdædere, — den kyniske Spekulation i disse dødsdømte, Forsøget paa at udnytte dem til personlig Fordel eller Tilfredsstillelse af privat Hævn. Midt i al deres Elendighed bevarede disse Stakler en Magt, som gjorde dem farlige og frygtede lige til det sidste: de kunde jo udlægge, hvem de vilde, som deres Medskyldige, og Bølden har ingenlunde været den eneste, som har forsøgt at faa deres Tunge paa Gled. Ved Hjælp af den stakkels Mette Rogenstrup har saaledes Christen Kræmer i Viborg søgt at bringe Povl Sværdfegers Kone i Ulykke.

Vi har allerede set, at disse Fanger ikke holdtes i nogen særlig streng Forvaring, men at omtrent hvem der vilde kunde faa Adgang til dem. I Reglen har de vist-

nok ligget lænkede i en Seng. Mette Klemitsdatter var indlogeret i et Hus i Viborg hos en Kvinde ved Navn Mette Pedersdatter. Denne Kvinde aflagde Vidne om, at om Onsdagen før Mette Klemitsdatter blev pint om Torsdagen, var Christen Kræmer inde hos Fangen. Han sad paa Sengen hos hende og viste hende hans Hose og Sko, og Vidnet hørte, han sagde, at hans Lykke var taget fra ham. Hvad der ellers blev talt, vidste hun ikke; men tydelig nok mistænkes Christen Kræmer for, at han har villet lokke den dødsdømte til at udlægge Povl Sværdfegers Kone, naar hun nu næste Dag kom i det pinlige Forhør. Mette Klemitsdatter har føjet ham deri. Om Torsdagen udlagde hun Konen; men om Fredagen, da hun blev brændt, tog hun atter Udlæggelsen tilbage. Herom berettede en Bonde fra Rogenstrup, at han den nævnte Fredag, som var den 27. August 1619, efter Tilsigelse var kørende til Viborg. Christen Kræmer kom da hen til ham og spurgte, om han maatte age med ham ud til Tinget, hvortil Bonden svarede nej, da han ikke vidste, om han skulde age Troldkonen eller andre. Christen Kræmer havde saa sagt, at han vilde følge med ham ned til Mette Pedersdatters Hus, hvor Troldkonen sad; og han fortalte Bonden, at han havde været hos hende en Gang før, thi han frygtede for, at nogen af hans Grander vilde ham ondt. De fulgtes saa ad ned til Huset, og Christen Kræmer gik hen til Troldkonens Seng og stod og talte med hende; men Bonden hørte ikke, hvad de sagde. Siden kom Borgmesteren, Peder Sørensen, og Byfogeden, Anders Rolandsen, derind og spurgte Mette Klemitsdatter, om hun kendte noget til Povl Sværdfegers Kone. Da svarede hun nej, hun vidste ikke andet om hende end Ære og godt, og hvad hun tilforn havde sagt om hende, det havde Christen Kræmer kommet hende til.

Da Povl Sværdfeger siden sagsøgte Christen Kræmer

for denne hans Optræden, gjorde Christen Kræmer det eneste, der for ham var at gøre: han svor med stor Formaning og med Helgens Ed og oprakte Fingre, saa og med sin Haand paa Bogen lagt, at han aldrig havde haft de Ord med Mette Klemitsdatter eller havde tilægget hende at udlægge Povl Sværdfegers Kone, og dermed fik han Lov at løbe.

Endnu mange andre Kvinder havde Anders Munk nævnt. Men de slap dog fra Ilden, skønt flere af dem var tæt op ad den. Han havde udlagt Maren Madsdatter i Stanghede, der beskyldtes for at have lovet Anders Christensen, han snart skulde gaa fra sin Gaard med en Kæp i hans Haand, hvilket ogsaa skete. Fremdeles Birgitte Mikkelsdatter i Trandum, der selv tilstod, at hun kunde signe for Benvid, Anne Eskesdatter i Sovsø og Ane Sørensdatter i Fusager. Imod den sidste fremførtes et Par slemme Ting. En Mand havde for fire Aar siden set en Tingest ligge i hans Agerfure som en Hare; men da han kom helt hen til det, var det — Ane Sørensdatter. En anden Mand vidnede, at der var kommen tre Betlere i Vejen for hans Datter, da hun havde Bryllup. Alle disse Kvinder blev svoret skyldige af Kirkenævnningerne, men frikendte ved Landstinget, dog med den ildevarslende Tilføjelse: saa længe indtil anderledes bevises. Konen i Trandum, der kunde signe for Benvid, fik yderligere den Tilføjelse, at hvis det viste sig, hun havde brugt sin Kunst, siden Kongl. Majts. Brev derom var udganget, skulde hun staa til Rette derfor ved sit Værneting¹⁾. Samme Besked fik en Kone i Resen, der kunde signe

---

¹⁾ En Forordning om Troldfolk og lign. var udgaaet 12. Okt. 1617. De som gav sig af med Signen, Manen og Maalen skulde have deres Boslod forbrudt og rømme Kongens Riger og Lande.

for huggen Slag, Vrid og Tandværk samt maale for Modсот.

Birgitte Engellands Bekendelser i Skive havde imidlertid spredt Heksefølgelserne ud over Salling. Foreløbig ses dog kun een Kviude at have fulgt hende i Døden, nemlig Elle Pedersdatter i Stovbygaard i Grinderslev Sogn. Da Birgitte havde udlagt hende, lod Iver Lykke til Eskær hende fængsle. Det var mest gamle Sager, der blev fremførte imod hende: For 33 Aar siden havde hendes Mand været Lægdsmand, og da lagde han Iver Sørensen saa højt i Skat som den rigeste Mand. Derover kom de i »Skændsel« paa Kirkegaarden, og Elle skulde have lovet en Ulykke. »Siden var hans Brødre hos ham, og da spøgte det hos ham med Harer og Katte, saa hans Brødre næppe kunde fri ham med to Kaarder«. — Delirium tremens?

Et andet Vidne kunde fortælle, at for 12 Aar siden gik Elle to Gange op i Grinderslev Klosterkirke i Altergavlen og kastede sin Kaabe over Jens Skræder i Breum. Derefter blev Jens Skræder hastig syg om Natten og blev ikke før, førend han døde. Værre var det dog maaske, hvad hun bedrev for elleve Aar siden. Da kom hun en Torsdag Morgen, da Sol stod op, ind i Møllen og spurgte efter Niels Møller. Han var endnu ikke oppe, men Elle kom ind i Stuen til ham, satte sig paa Jorden ved hans Seng og begærede, han skulde laane hende 4 Skilling. Hun fik Pengene og gik sin Vej; men »straks blev hans lønlig Lem ham frataget, saa han ikke havde uden Huden igen. Og siden havde han ikke været saa før Karl, som tilforn.« Og endelig fremførtes et Vidnesbyrd imod hende, der minder om vor Tids Spiritisthistorier: Vidnet kom til Elle Pedersdatter for at tale med hende i hendes Kammer; da mærkede hun, at hendes Haand blev klemт, skønt der var ingen til Stede i Kammeret. — Saa havde ogsaa

Elle gaaet omkring og laant underlige Ting, al Tid 3 Slags ad Gangen. Et Sted havde hun begæret »Tov til en Vunde«, ¹⁾ noget Gær og en Gribning ²⁾ Humle; et andet Sted vilde hun have Humle, Malt og »Knapitnaale«. Foruden af Birgitte Engellands var hun ogsaa bleven udlagt af Thyre Jensdatter, om hvem ellers intet er fundet: Thyre havde bekendt, at Elle havde været med at forgøre salig Erik Lykke; thi hun havde forvandlet sig til en Hare, og Erik Lykke hidsede sin Hund efter hende. Hendes Dreng hed *Fijg*, og ham havde hun ved samme Lejlighed forvandlet til en Tornebusk ³⁾. — Der var saaledes Vidnesbyrd nok til at bringe Elle paa Baalet. Hun har selv forstaaet, hvorledes det vilde gaa, thi da de kom for at fængsle hende, drog hun sin Kniv ud »og havde Slag til sit Bryst med«. Men Kniven blev taget fra hende, og hun slap ikke for Baalet.

Endnu et Offer, det ottende i dette Aar, blev bragt paa Baalet i Slutningen af 1619. Det var en Kvinde af Sortebrødre Sogn i Viborg, Maren Olufsdatter, en af dem, der var bleven udlagte af Mette Rogenstrup.

I de følgende Aar vedblev Birgitte Engellands Bekendelser at vække Uro i Skive og Omegn. Hun havde under det [pinlige] Forhør i Skive Kornlade nævnet en Mængde Navne, nogle grebne i Flæng, andre med et vist Skin af Sandsynlighed for sig, enkelte maaske fremdragne af Hævnløst. Dette sidste kunde saaledes gælde selve Borgmesterens Kone, Kirsten Hansdatter. Hun var udlagt af Birgitte, men der fremkom intet som helst, der kunde bestyrke Angivelsen, og det var ikke vanskeligt for Borgmester Peder Christoffersen at faa sin Hustru frikendt.

¹⁾ Uld til en Vinde [?].

²⁾ Haandfuld?

³⁾ Erik Lykke til Eskær døde 1602.

Værre var det for Christen Gammelgaards Kone, Karen Christensdatter. Hun havde i Forvejen ikke det allerbedste Rygte. Hun holdt Værtsskab i sit Hus, hvad der dog var meget almindeligt paa de Tider; men hun havde begaaet den store Uforsigtighed at udtappe Øl til nogle Soldater en Søndag Formiddag, medens Guds-tjenesten holdtes i Skive Kirke, og det kunde ikke til-lades. Netop samtidig med at Heksebeskyldningen rette-des imod hende, kæmpede hendes Mand af al Magt ved Landstinget for at fri hende for den slemme Beskyldning for Helligbrøde, men det lykkedes ham ikke. Byens Trommeslager vidnede, at paa den nævnte Søndag blev han med sin Tromme hentet ned i Christen Gammel-gaards Hus. Da sad der Folk og drak derinde, og selv slog han paa sin Tromme for dem: Alarum, Alarum! og fik Mjød at drikke, baade før, under og efter Prædiken. Og Anders Badskærs Hustru Mette vidnede, at hendes Mand blev hentet ned i Christen Gammelgaards Hus, den samme Søndag henimod Aften, at forbinde en, som var bleven slagen i hans Bryst med en Kniv, og hun var selv med og saa, han blev forbunden, og der gik en lang Velle ¹⁾ i hans Bryst under hans Strube af samme Skade. Christen Gammelgaard var ikke selv hjemme, da det skete; men hans Hustru kunde ikke nægte at have været til Stede og ikke at have besøgt Kirken den Dag, og det blev altsammen til en klækkelig Bøde for Manden og til et daarligt Rygte for hende.

Og saa kom altsaa Beskyldningen for Trolddom.

Birgitte Engellands havde i sin Bekendelse blandt andet fortalt, at hun i Fjor i Tørvegrøft var kommen ind til Christen Gammelgaards for at bede om en Skefuld Mælk. En lille Pige inde i Stuen sagde, at hendes Moder

---

¹⁾ Maaske oldn. vella = Boblen, Kogen, Sprudlen (Fritzner III, 905)

var »fremme«¹⁾, og Birgitte gik da »frem«. Og da saa hun, at Karen Christensdatter og hendes Moder, Ane Jensdatter i Resen, havde en sort Tingest imellem dem som en stor Hund eller Kat og sled den, saa den peb, og det lugtede svedent i Fremmerset. — Angivelsen forledte Christen Gammelgaards Søn til et ubesindigt Skridt. Han skaffede sig Adgang til Fængslet paa Skivehus, fik Birgitte Engellands i Tale og bad hende nu før sin Død at tilbagekalde Beskyldningen mod hans Moder; saa skulde hans Fader gøre godt mod hendes Børn, naar hun var borte. Denne Henvendelse blev naturligvis af Anklagerne opfattet som en Indrømmelse af, at Karen Christensdatter var skyldig, og det kostede Christen Gammelgaard 50 Rigsdaler at afbøde Følgerne af Sønnens velmente men højst uforsigtige Handling. For den Sum fik han Sagen aftinget med Lensmanden Tyge Brahe og kunde senere fremlægge Brevet herom i Retten.

Flere Vidner erklærede, at Karen Christensdatter ikke havde været berygtet for nogen Trolddom, før Birgitte Engellands nævnede hendes Navn. Men Sagen imod hende afgiver et godt Eksempel paa, hvor travlt en lille By kunde faa med at smedde Rygter og skaffe Beviser, saa snart der var peget paa en enkelt i Mængden. Hovedvidnerne imod Karen Christensdatter var tre Tjenestepiger, der af lutter Spænding og Interesserthed havde ofret deres gode Nattesøvn. En Nat mellem Søndag og Mandag, og maaske flere Nætter, havde de siddet oppe paa Ole Svendsens Loft for at holde Udkig efter, hvad der foregik nede i Christen Gammelgaards Gaard, og deres Udholdenhed var da ogsaa bleven belønnet. De to Piger vidnede overensstemmende, at de den nævnte Nat havde set to Skikkelser i Bukke-Lige komme ud af Christen

---

¹⁾ ude i Fremmerset (Bryggeret).

Gammelgaards Dør og gaa ned til Kjelden (Brønden), hvor der samledes saa stor en Hjord, at de ikke kunde tælle dem. Saa kom der tre i Kvinde-Lige imod dem og fulgtes med de to raggede (langhaarede) Bukke ind ad Christen Gammelgaards Gaarddør, Bukkene først og Kvinderne bagefter. Senere kom der en ud, som var i Karls Lige, han var hvid om Benene, men om han var barbenet eller ej, vidste Pigerne ikke. Han havde lukket Døren efter sig saa loutelig ¹⁾, at de kunde høre Dørklokken ringe, og hen ad Dagningen kom han tilbage og gik ind ad Christen Gammelgaards Gaarddør igen. Den tredie af Pigerne, som havde været paa Ole Svendsens Loft, havde ikke meget at fortælle: Straks efter at hun var kommen derop, faldt hun i Søvn og sov henved to Stunder, saa vækkede de andre hende og bad, hun skulde se ud, og da saa hun noget hvidt paa Stenbroen mellem Christen Gammelgaards Dør og hans Kjelde. Men hvad det var, vidste hun ikke, og hun blev straks saa ræd, at hun ikke turde se ud mere, og saa faldt hun i Søvn igen og sov, til det blev Dag.

Efter at Pigerne havde faaet den Historie sat i Omløb, vidnede de Skive Borgere i Flokkevis, at de havde hørt »Røgt og Tidende« om, at der var sket Spøgeri i Kvinders og Bukkes Lige i Christen Gammelgaards Gaard; og Borgmesteren og to Raadmænd, der tidligere havde sat Borgen for Konen, at hun kunde blive paa fri Fod, opsagde nu deres Borgen. Christen Gammelgaard var dog saa heldig at kunne give en helt naturlig Forklaring paa Spøgeriet. Han var den nævnte Nat mellem Søndag og Mandag kommen hjem fra Hagebro Mølle med 2 Skæpper Mel og en tom Øltønde; og medens han gik og bar disse Ting ind i Huset, var en hvidblakket Kalv og nogle Faar og Lam kommen

---

¹⁾ loftelig = lydelig, tydelig (Feilberg).

ud i Gaarden; og det skulde nok have været det Spøgeri, som Pigerne havde set.

Da denne Udspionering altsaa var mislykket, fik man gravet en gammel Historie op fra 1615. Der var Vidner paa, at Bartholomæi Aften det nævnte Aar havde Christen Gammelgaard og hans Hustru været i »Parlament« (Skænderi) med hendes egen Svoger Erik Skomager. Og da havde Skomageren i Stridens Hede sagt, at Christen Gammelgaard og hans Hustru kunde faa tresindstyve Djævle ind til dem baade paa fædrene og mødrene Side, naar de vilde have dem. Christen Gammelgaard svarede hertil, at Erik Skomagers Ord dengang var faldne i Drukken-skab, og dog havde han straks ladet ham sagsøge for dem, men siden efter Godtfolks Bøn ladet Sagen falde. Formodentlig er denne Forklaring ikke befunden helt fyldestgørende; thi Skomageren maatte nu selv frem paa Skive Byting og offentlig tage sine Ord i sig igen samt betale en Bøde derfor til Lensmanden ¹⁾).

Saaledes lykkedes det Christen Gammelgaard at afparere det ene Angreb efter det andet, og han fremlagde endvidere et Vidnesbyrd af 24 Borgere i Skive og af lige saa mange Bønder i Hindborg Herred, at de intet uærligt havde hørt om hans Hustru, førend nu Birgitte Engellands havde beskyldt hende for Trolddom. Og endelig fik hun det samme Skudsmaal af Sognepræsten i Skive, Hr. Antonius Christensen, der altsaa ikke har baaret Nag, fordi hun hin Søndag var udebleven fra Gudstjenesten.

Men Kirkenævningerne i Skive tog intet Hensyn til

---

¹⁾ Skivehus Lens Regnskab 1620—21, Sagefald, Hindborg Herred: Erik Skomager i Skive afdømt for et Vinde, han vandt til Skive Byting mod en Kvinde, at han ikke vidste andet med hende end som en ærlig Dannekvind, uanset han tilforn haver beskældt hender for en Troldkvind, for Pending . . . VI. Dlr.

alt dette. De svor, at hun var skyldig i Trolddom, — som Kirkenævninger næsten altid gjorde, saa snart de var bleven opkrævede. Ved Landstinget fandtes dog Beviserne for svage, og Nævningeeden blev omstødt, »indtil hende anderledes overbevises kan«. Men selv Landsdommerne afviser dog ikke helt de tre Tjenestepigers Fantasier paa Ole Svendsens Loft. De siger kun, at disse Vidner ikke »udtrykkeligen haver vundet eller specificeret, dennem at have set Christen Gammelgaard eller Karen Christensdatter personlig været udi samme Spøgeri, saa de kunde gørligen kende, det dennem at være« — og det er kun af denne Grund, at Landsdommerne ikke kan anse deres Vidnesbyrd for tilstrækkelig nøjagtigt. — I Følge Lensregnskabet havde Karen Christensdatter siddet fængslet 5 Uger og 4 Dage.

Niels Nielsen paa Lundø slap lettere fra det. Birgitte havde bekendt om ham, at han var saa arg en Troldmand, som der kunde være i 20 Herreder. Men Niels Nielsen kunde fremlægge gode Vidnesbyrd baade af Birketinget og af Fjends Herredsting, saa Bekendelsen for hans Vedkommende blev kendt magtesløs.

Nærmere ved Ilden var Anders Christensen Skolemester i Ørum, der blev oversvoret af Nævningerne, men frifundet ved Landstinget indtil videre. Som Vidne imod ham fremstod Niels Andersen, der havde været i Strid med Anders Skolemester om nogle Øg, og Anders havde da sagt, han skulde faa Skam, fordi han drev hans Øg bort. »Derefter blev hans Datter lokket, og hans Dreng stjal Øl«. Landsdommerne mente dog ikke, at dette var tilstrækkeligt Bevis, da der ikke var vederfaret ham selv noget paa Liv eller Helbred.

Der ses saaledes ingen at være brændt i 1620. Men i 1621 krævede Birgitte Engellands Bekendelser atter et Offer, — denne Gang et, som var mærket i Forvejen

og saaledes var let at fælde. Det var den før nævnte Jahan Kneppis i Tastum, der i 1618 var bleven frikendt »indtil videre«. Nu blev hun udlagt af Birgitte Engellands, og straks derefter rømte hun bort. Da hun i 1620 blev paagrebet, var derfor hendes Skæbne beseglet, skønt det kun var Smaatterier af den aller almindeligste Art, der fremførtes imod hende. En Bonde i Tastum var saa sikker paa, at hans Mælkende var bleven ham frataget, siden Jahan Kneppis kom der til Byen, at han tidt og ofte havde ladet lyse derfor af Prædikestolen; og hver Gang der var bleven lyst af Prædikestolen, blev hans Mælkende straks meget bedre end før. Det hed sig ogsaa, at Jahan Kneppis havde mere Smør af een Ko, end andre kunde have af to eller tre. Hendes Bortvigelse var jo Bevis nok, og Præsten Hr. Gert ¹⁾ i Kobberup mødte paa Landstinget og vidnede, at hun kun sjældent søgte Kirke og Sakrament, uden hun var nødt dertil. Hun blev altsaa kendt skyldig og brændt.

Regnskabet over hendes Eksekution er bleven opbevaret og ser saaledes ud:

Mogens Jensen paa Skivehus
hans Fortegnelse paa 23 Dlr. 1¹/₂ Mk. 2 Sk.,
som er anvendt paa Jahan Kneppis, der blev brændt 1621.

Givet en Mand efter Junkers Befaling, som om Natten drog med Søren Ladefoged at lede hende op. . . .	4 Dlr.
for Tingsvinder af Fjends Herred	5 Mk.
for et Par Sko til hende	3 Mk.
for en Stævning over Nævningeseden	4 Sk.
for en Landstingsdom	6 Mk.
Skriver Drengen	1 ¹ / ₂ Mk.

---

¹⁾ Gert Knudsen, 1602—1624.

Betalt i Skive for Øl til Skarpretteren i 2 Nætter . 2 Mk.
 for 5 Tjæretønder, Stykket 1 Mk. er . . . . . 5 Mk.
 for en Stige til hende . . . . . 20 Sk.
 Skarpretteren for hende at rette . . . . . 9 Dlr.
 for Herredsfogdens Dom. . . . . , ... 1½ Dlr.
 Fortæret til Landsting med hende i 2 Nætter . . . 1½ Dlr.
 Betalt for hende og dem, som varede paa i 2 Nætter 3 Mk.
 Her foruden haver hun siddet her til Kost paa Skive-
 hus i 14 Uger.

Summa er 23 Dlr. 1½ Mk. 2 Sk.

Disse forskrevne Penge haver jeg, Axel Christensen, an-
 nammet af Mogens Nielsen, Skriver paa Dronningborg, og
 straks forsendt til Skivehus til Mogens Jensen. Til Vitter-
 lighed haver jeg min egen Haand her underskreven. Datum
 Dronningborg den 20. Martii Anno 1621.

Axel Christensen

E. H. 1)

De to Nætter i Skive, da Skarpretteren drak Øl for
 2 Mark, har formodentlig været de to uhyggelige Nætter,
 da hun blev pint. Hvad Tjæretønderne skulde bruges til,
 siger sig selv. Stigen blev hun bundet fast paa, før hun
 kastedes i Ilden.

Alle disse Forfølgelser i Fjends Herred og Salling kan
 saaledes føres tilbage til de Bekendelser, som Degnen Mikkell
 Vistesens fremskaffede fra Anders Munk og hans Hustru.
 Men uafhængig af disse udbrød nu en ny Epidemi i
 Egnen nord for Viborg. Hovedmanden for den var Anders
 Simonsen i Vammen.

Her som andre Steder hændte det jo ofte, at Bøn-
 dernes usle, forsultede Kreaturer døde. Bekymringen over
 Tabet fik dem til at spejde efter en eller anden gammel

1) Dronningborg Lens Regnskab, Bilag 1620—21. Nr. 34. —
 Kosten maa være beregnet til 2 Sk. om Dagen, hvorved Op-
 gørelsen bliver nogenlunde rigtig.

Kone, som de kunde skyde Skylden paa, — det var billigere at brænde hende end at fodre Kreaturerne ordentligt, og man kunde jo saa haabe, at naar hun først var borte, vilde alt blive godt.

En Mand i Pederstrup havde mistet 6 gode Øg, som laa og henpintes og forvisnede, indtil de døde. En anden havde mistet baade Kalve og Gæs; og at der var Trolddom med i Spillet blev aldeles klart, da nogle Grise blev slet gale, saa de laa og tyggede Tungen paa dem selv og løb i Ilden at brænde dem af idel Galenskab. Og til sidst saa det ud, som om de forpinte Kreaturer selv vilde udpege den, der var Ophavet til alle deres Lidelser, nemlig en gammel Kvinde ved Navn Inger Vognkarls i Pederstrup.

Herom vidnede en Mand der i Byen, at for to Aar siden havde han en rødstjernet Ko, som begyndte paa en Dags Tid at staa og tude og vræle. Om anden Dagen lod han denne Ko ud af Baasen, og da kom i det samme Inger Vognkarls gaende over Pederstrup Gade. Straks løb Koen hen til hende, fulgtes med hende og rallede svarligen. Da hun gik ind i Hyrdehuset der i Byen, blev Koen staaende uden for Døren, til hun kom ud igen; saa fulgtes den atter med hende ud af Byen, medens den stadig rallede. Koens Ejermand gik da hen og spurgte hende, af hvad Aarsag hans Ko saaledes løb efter hende, hvortil hun svarede, at det vidste han bedre end hun. Saa gennede han Koen hjem, men om anden Dagen »støut« (styrtede) den i Baasen og var død.

Da først Inger var bleven udlagt paa denne mærkværdige Maade, kom de alle i Tanker om gamle og nye Historier, der tydede i samme Retning. For fem Aar siden havde hun boet i et lidet Kammer i et Hus i Pederstrup. Konen i Huset havde da hørt, at Inger en Dag hudsled nogen derinde med et Ris og sagde, han skulde

faa Skam; og om Natten derefter hørte hun, at en Tingest som en stor Skødehund med lange Ører sprang over en Skelbjælke frem hos hende i deres eget Hus og rystede Ørerne; men hvad det var, vidste hun ikke. De havde ogsaa en Tønde Øl liggende, som der ingen Tap var i; og dog blev mer end Halvparten af samme Øl drukket, i den Tid Inger Vognkarls var hos dem.

Og endnu meget ældre Historier blev nu gravede op. En Karl vidnede, at for 26 Aar siden, da han var til Gadelamsgilde i Pederstrup, gik han hen til Inger Vognkarls Hus og raabte ind til hende ad Vinduet, og uforvarende kom han da til at »pikke« en Rude ud. Med en Vittighed, hvis Mening vi ikke nu kender, raabte han ind ad Ruden, at »han vilde give en Sværm i Kuben med hende«. Hun svarede i samme Stil, at hun skulde nok sørge for, at han aldrig skulde faa Bier at sværme for sig mere, — og ganske rigtig, efter den Dag døde der »nogen mange Bier« for ham. — En anden vidnede, at hans Kones Fader engang havde frataget Inger en Pose Nødder, som hun havde plukket i Vraa Skov, og hun havde da truet og udskældt ham, hvorefter han ogsaa ganske rigtig var bleven syg. — Man faar af disse Fortællinger Indtryk af, at hun har været en af disse stakkels værgeløse Skabninger, som alle er onde imod, og som ikke har andet end Fattigfolks Trusler at værge sig med — og saa Rygtet for Trolddomskunst, som disse gamle Mennesker maaske selv har søgt at opretholde som Forsvarsvaaben.

Alligevel blev der ikke gjort noget ved hende, før Anders Simonsen tog sig af Sagen. Ogsaa i Vammen havde de mistet meget Kvæg, og da der i Nærheden fandtes en saa aabenbar Troldkvinde som Inger Vognkarls i Pederstrup, kunde der jo ingen Tvivl være om, hvor de skulde søge Aarsagen dertil.

Altsaa samledes de Vammen Sognemænd og opsatte med hverandre et beseglet Brev, at de vilde gribe Inger Vognkarls, sætte hende i Bolt og Jern og lade hende brænde for hendes Trolddoms Skyld, og paa samtlige By-mænds Vegne drog da Anders Simonsen til Pederstrup for at gribe hende. Det lykkedes ham dog ikke dengang. I Pederstrup var man endnu langmodig, Anders Simonsen kunde ikke faa nogen til at hjælpe sig, og han maatte drage hjem med uforrettet Sag. Men efter den Tid begyndte det først for Alvor at gaa ham ilde: 15 gode Kør og Kvier havde han mistet, en god Hest, han red paa, blev galen for ham, saa den tyggede Tungen af sig og døde straks paa Tjele Stald. Og nu sidst for et Aar siden faldt han selv med Hesten og slog den højre Arm, Brystben og Skulderben sønder. Al den Modgang skulde jo ikke stemme ham forsonligere mod Inger, og til sidst fik han da ogsaa Ram paa hende. Det var saa heldigt for ham, at der døde en Pige i Pederstrup, som i sin Sygdom havde klaget paa Inger, at hun havde forgjort hende med Trolddom. Præsten Hr. Peder Jensen i Rødding bevidnede omhyggeligt Pigens Ord, og efter dette var der ingen Medlidenhed længer med Inger Vognkarls. Hun blev grebet af sine Bysbørn og sat fast.

I Fængslet begik hun den Uforsigtighed, at hun tilbød sine Forfølgere at rømme fire Herreder, foruden det Herred hun var i, nemlig Rinds, Gislum, Fjends, Sønderlyng og Nørlyng Herreder, hvis hun maatte komme løs. Forøvrigt nægtede hun standhaftig at være skyldig i noget af det, hun blev sigtet for; men det hjalp hende intet. Kirkenævningerne i Pederstrup svor hende Sagen paa, og deres Kendelse blev stadfæstet ved Landstinget.

Inden hun blev brændt, blev hun som sædvanlig underkastet Torturen, og det lykkedes da ogsaa at faa

hende til at nævne saa mange Medskyldige, at der nu var Arbejdsstof nok for mange Kirkenævn i Nørlyng Herred.

Blandt dem, Inger Vognkarls havde udlagt, var Maren Olufs i Løvel, der allerede tidligere var nævnt af Mette Rogenstrup og saaledes kunde siges at staa for Tur. Det eneste, Inger havde sagt om hende, var dog det, at Maren havde hjulpet hende med at forgøre et Par Stude. Til en Begyndelse nægtede hun al Meddelagtighed deri, og hendes Mand Christen Olufsen gjorde et smukt Tilbud for at fri hende fra Fængslet. Han tilbød at svare for hende, om hun maatte blive paa fri Fod, og hvis hun bortveg eller rømte nogen Steds hen, før Loven havde haft sin Gænge, vilde han staa i Stedet for hende og undgælde den samme Ret, som skulde være overgaaet hende. Tilbudet blev ikke modtaget, og hun blev fængslet hos en af sine Forfølgere, Jens Pedersen i Løvel. Og snart brødes nu hendes Modstand, og hun gav efter for den samme Fristelse, som saa mange af disse Kvinder faldt for: at prøve paa ved Bønner og fattige Løfter at bevæge deres Forfølgeres haarde Hjerter. Jens Pedersen stod frem paa Tinget og vidnede, at hun havde sagt til ham, hun havde intet Fæ uden en Ko, den vilde hun give ham, om han vilde lade hende være i Fred. Disse rørende Ord blev nu indskrevne i Tingbogen som et Vidnesbyrd om, at hun havde erklæret sig skyldig. Senere var hun saa uforsigtig at love, at hun vilde rømme Nørlyng Herred og Vorde Birk, hvis man vilde lade hende gaa. Og snart brød hun fuldstændig sammen og bekendte alt, hvad man forlangte af hende. Hun tilstod »velvilligen«, at hun havde forgjort de omtalte to Stude, og at hun havde forskrevet sig til Djævelen, der kom til hende som en liden sort Hund paa Vejen mellem Aastrup og Løvel. Om denne Bekendelse udstedte Hr. Peder Jensen i Rødding m. fl. et Brev, dateret Løvel den 1.

Aug. 1622, som slutter saaledes: »Desligeste bekendte hun og, at hendes Hjerte var saa haardt beklemt, at hun nu ikke kunde sig mere; men vilde de komme til hende i Morgen, da vilde hun sige noget ydermere, hvis som Sandhed skulde og være, hvilket vi fuldkommelig hørte og saa, saa vel som hendes egen Husbond og Øvrighed, som samme Tid hos var«. — Om hendes Bødler kom igen den næste Dag for at høre mere, faar vi ikke at vide; men de havde ogsaa hørt nok. Baade Kirkenævningerne og Landsdommerne kendte hende skyldig til Ilden, og hun blev brændt.

Men Anders Simonsen i Vammen var endnu ikke tilfreds; han havde forfulgt Inger Vognkarls til Døde, han havde deltaget i Forfølgelsen mod Maren Olufs, nu tog han fat paa Kirsten Smeds i Sjørring, Mikkell Broks Hustru, der ligeledes var bleven udlagt af Inger Vognkarls. Anders Simonsen lod hende fængsle og havde hende siddende i sit eget Hus, og baade til Herredsting og til Landsting lagde han selv sin Haand paa hendes Hoved og sigtede hende for en vitterlig Troldkvinde, at hun med Djævels Kunster havde taget Livet af to Køer for ham. Allerede for nogle Aar siden havde hun været udraabt: Christen Sommersen i Sjørring mistede mange Køer og Fæmon, og hans Kone havde da skreget og klaget sig, at Mikkell Broks Kone var Skyld deri. Da gik Mikkell Brok til Præsten paa Prædikestolen i Lindum Kirke og bad ham, han skulde gøre en Bøn til Gud i Himmelen og til Menigheden, at dersom hans Hustru Kirsten var skyldig i denne Sag, det da maatte blive aabenbaret, og at Gud vilde betale Christen Sommersens Kvinde, om hun havde løjet hende paa.

Nu, da hun sad fængslet, begik hun Kvindernes sædvanlige Uforsigtighed: Hun tilbød Anders Simonsen hendes Kvindeskørt, saa godt som 5 Daler, om han vilde

lade hende løs. Og i Sognepræsten Hr. Povl Andersens Nærværelse bekendte hun, »at Karen Broksdatter, som blev brændt, bød hende til, at hun vilde lære hende Trolddom, og klagede paa forⁿe Karen Broksdatter for alle hendes Ulykker« ¹⁾. Og endelig gjorde hun det værste af alt: Hun forsøgte at rømme bort. Herom vidnede Niels Sørensen i Vammen, at sidst forleden Onsdag, noget efter Middag, da raabte hans Nabokone til ham: »Nu gaar den Kone heden, som Anders Simonsen haver fængslet, og gaar igennem Byleddet!« Da løb Niels Sørensen straks efter hende og opløb hende norden for Byen og fulgte hende tilbage i Anders Simonsens Hus, som hun sad tilforn. Hun havde da Fjedren ²⁾ om den ene Fod og den anden Ende af samme Fjeder sad bunden over hendes Knæ med hendes Kildebaand.

Kirkenævningerne svor hende skyldig. Men — mærkeligt nok! Landstinget fandt ikke Beviserne tilstrækkelig stærke. Det vigtigste af dem var vel nok Undvigelsen af Fængslet; men Vidnesbyrdene derom blev ikke anset for nøjagtige nok. Hun blev altsaa frifunden, »indtil hende anderledes overbevises kan«. — »Men dersom forskrevne Anders Simonsen lovlig kan bevise hende nogen Fængsel at have brudt, der gaas om til hendes Værneting hvis Ret er«. — Kirsten Smeds har derefter aldrig mere kunnet vide sig sikker paa Livet.

Ogsaa Kirsten Tamesdatter i Kølsen var bleven udlagt af Inger Vognkarls. Hun og hendes Mand Anders Sørensen boede paa en Gaard, som tilhørte den højlærde Mand Mester Thøger Hvass, Kannik i Viborg. Men det er saa langt fra, at de finder noget Forsvar hos denne

---

1) Om Karen Broksdatter er ellers intet fundet. Navnet viser, at hun har været af Mikkil Broks Slægt, maaske hans Søster.

2) Fjeder = Fodlænke (Molbech).

deres »Husbonde«, — han gør hvad han kan for at faa Konen brændt. Han forskaffede sig Afskrift af Inger Vognkarls Bekendelser og lod derefter Sognepræsten i Vorde Hr. Søren Nielsen Paaske, stævne for Provsten, Mester Villum Paludan i Viborg, for at vidne hvad han vidste om Kirsten Tamesdatter. Hans Afhøring foregik højtidelig i Viborg Domkirke den 13. Juni 1622. Han vedstod, at det var ham »vitterligt i Guds Sandhed, at bemeldte Kirsten Tamesdatter udi 8 Aar og derover haver været berygtet for, at hun paa en Sancte Valborg Nat skulde have været udi en Bæk ved Navn Porskær Bæk, hvorfor jeg haver gjort en almindelig Bøn i Vorde Kirke. Desligeste haver hun været berygtet for, at en Aften sildig skulde hun ogsaa været i salig Maurits Laursens Nøds [Kostald] i Kølsen, men om hun gjorde nogen Trolddom eller øved sig i nogen Trolddomskunster paa forskrevne Steder, det ved forskrevne Kirsten Tamesdatter. Jeg ved det ikke.« Mester Thøger var ikke rigtig tilfreds med dette forbeholdne Vidnesbyrd og tilspurgte Hr. Søren Paaske, om han ikke selv havde mistet Kvæg og Fæmon, som Kirsten Tamesdatter mentes at have omkommet for ham. Men Hr. Søren svarede, at han vel havde mistet Fæmon, men han tog det af Guds Haand og klagede intet paa Kirsten Tamesdatter derfor. — En saa fornuftig Præst som Hr. Søren er en Sjældenhed i de Tider; havde flere holdt igen, som han gjorde her, kunde de have friet mangan gammel Kone fra Baalet.

De andre Vidnesbyrd imod hende var mest de sædvanlige Historier om Skade paa Kvæg. En Mand havde mistet to Stude; den ene gennede han ind om Aftenen, og da skadede den intet; men om Morgenen laa den død, og det ene Horn var vredet af den. Den anden kom hjem kort derefter, og da var »Efterparterne« visnede paa den, saa det var stor Ynk at se, og hans Grande nødtes

til at slaa dens Hoved sønder. I den Gaard, hvor Kirsten Tamesdatter havde været i Nødset om Aftenen, fik Konen ondt i Øjnene, saa hun maatte søge Raad hos Mester Hendrik Badskær og kostede meget derpaa, og det hjalp dog intet. Derpaa mistede hun fem skønne Køer, og hendes Mand døde. — En Mængde Vidner havde hørt Rygtet om, at Kirsten Tamesdatter havde været i Porskær Bæk Sct. Valdborg Nat, og at »derfor gik Bøn og Band i Kirken«. Og saa fremførtes endnu et ejendommeligt Vidnesbyrd imod hende, at nemlig hendes egen Mand Anders Sørensen skulde have kaldt sine Børn for Troldkoneunger.

Herom vidnede Anders Christensen i Lundsgaard, at paa Pinsedag sidst forleden var han buden til Gæst til Kølsen at drikke en Tønde Øl af i Tammes Andersens Stue, og han og flere Kølsen Grander drak til mod Aften, da Sol gik ned. Saa kom der en liden rødhovedet Pige ind til dem, og han spurgte Anders Sørensen ad, om det var hans Datter, hvortil han svarede »Ja var det saa, det var en af de Troldkoneunger.« Saa kom ogsaa den største af hans Døtre ind, og da sagde Anders Sørensen: »Der er den anden af de Troldkoneunger, — der staar de Troldkoneunger til Hobe, drikker dem nu til!« — Senere hen, da Sagen blev alvorlig, og Anders Sørensen var bleven ædru, benægtede han »sig ikke slige Ord at have ment eller talt, enhver og noksom kan betænke, det han ikke hans fattige kødelige Børn eller Hustru i saa Maader haver villet beklikke«; og Landsdommerne var fornuftige nok til at slaa disse Ord hen som løs og ubevist Snak. Men utvivlsomt er Historien rigtig nok. En saadan Hensynsløshed over for de anklagedes Børn træffer man ofte paa i Hekseprocesserne, og her har saa deres egen Fader ikke villet staa tilbage for de andre Gæster i Drikkelaget.

Kirsten Tamesdatter har ikke været nogen gammel

Kone. Flere Vidner beretter, at de har kendt hende fra hendes Barndom i 30 Aar og ikke ved andet om hende end Ære og godt. Takket være dem og Præsten slap hun for at blive brændt.

Endnu mange andre var bleven udlagte af Inger Vognkarls og Maren Olufs: to Kvinder i Vammen, to i Pederstrup, to i Lindum, en i Kistrup og en Mand i Hobro. De fleste af dem var sat i Forbindelse med Anders Simonsens Køer i Vammen, eller de skulde have forgjort Simon Andersens Fæmon i Vraa, — det var vel nok af samme Familie. En af Kvinderne skulde have taget Livet af Hr. Povls ¹⁾ Heste i Vammen. De blev dog alle uden Vanskelighed frikendte, og dermed stansede Hekseforfølgelserne i Nørlyng Herred.

Men i Salling og Fjends Herred trivedes de fremdeles. Just i det Aar, vi her er stanset ved, 1622, førtes en mærkelig Sag i Nørre Herred i Salling, hvor det ikke drejede sig om de sædvanlige Smaatterier med Tab af Fæmon og Skade paa Mælkende, men om to Menneskeliv, og hvor dog den anklagede blev frikendt. Hvis nogen sinde et Menneske har dræbt et andet ved sin Tankes og sit Ords Magt, — og dette om ellers noget maatte dog vel kaldes Trolldom! — saa har Karen Andersdatter i Vester Lyby vistnok gjort det.

Den ene Sag, hun i 1622 beskyldtes for, var allerede gammel; den laa 13—14 Aar tilbage, og Karen Andersdatter har vel paa den Tid ikke været ude over den Alder, da Skinsyge og forsmaaet Kærlighed kan drive Kvinder til desperate Handlinger. Den, hun tog Livet af, var en ung Karl Jens Jensen, der tjente hos Jens Hvid i Bostrup.

Efter hvad der sagdes, var hun en Dag kommen til

---

¹⁾ Povl Andersen blev Præst i Vammen 1614.

ham paa Marken og havde spurgt, om det var sandt, at han skulde have Christen Jensens Datter i Vester Lyby. Og hun havde da tilføjet, at om han drak Fæstensøl med hende, skulde han dog ikke drikke Bryllupsøl.

Paa denne Samtale var der ingen Vidner, og den blev for Retten kun gengivet som »Rygte og Tidende«. Men om det, som senere forefaldt, vidste man fuld Besked.

Karlens Husbond Jens Hvid vidnede, at da Jens Jensen den Aften var kommen hjem fra Marken og sad ved Bordet og skulde have sin Nadver, kastede han pludselig Skeen paa Skiven og sagde: »Nu æder jeg aldrig mere.« »Hvi siger du det,« spurgte Jens Hvid; og da han mærkede, Karlen var syg, bad han ham gaa til Sengs, saa vilde det nok blive bedre med ham. Men Karlen klagede, at han var saa jammerlig syg, at han ikke agtede at leve til Dag. Han døde dog ikke den Nat; og Dagen efter kom en Mand fra Gielling [?] ind for at se til ham. Til ham sagde Karlen: »Nu haver jeg faaet det, Karen Andersdatter lovede mig!« Han levede dog endnu en Nat over; og tidlig om Morgenen, førend Sol løb op, gik Jens Hvids Hustru ind til ham og spurgte, om han vilde hende noget, før hun gik ud at malke. Han svarede, at det eneste han vilde var, at han gerne vilde have et Bud til Karen Andersdatter i Vester Lyby. Jens Hvid kom da til og spurgte, hvad han vilde hende. Karlen svarede, hun havde været der i Byen den anden Dag, og da lod hun saa ilde for den Snak, der gik om ham og Christen Jensens Datter i Lyby, at de skulde i Ægteskab tilsammen. Jens Hvid bad ham at lade saadanne Tanker fare og sætte sin Hu og sin Lid til Gud; og den syge svarede da straks, at han vilde befale al sin Sag i Guds Vold. Og det var de sidste Ord, han talte; straks efter var han død.

Den anden Sag, Karen Andersdatter beskyldtes

for, var ganske ny, — det var den, som gav Anledning til, at der rejstes Tiltale imod hende. Peder Jepsen vidnede, at som paa Fredag var Maaned, da kom Karen Andersdatter ind til hans Hustru; og da var hans Hustru hel og før, men før Karen Andersdatter gik fra hende, var hun dødssyg. Peder Jepsen stod i Vester Lyby og hug en Plov tilsammen, da der kom Bud, at han skulde komme hjem, hans Hustru var bleven syg. Da han kom ind til hende, spurgte han hende, hvi hun da var bleven saa syg, hun var dog før, da han gik fra hende om Morgenen. Hun svarede, at Karen Andersdatter, den onde Kvinde, havde været hos hende og lovet hende Død paa, og hun var Aarsag deri. Konen døde samme Torsdag Aften. Fredag Morgen kom Karen Andersdatter ind til Peder Jepsen og spurgte, om hans Hustru var død? Han svarede ja og bad Karen Andersdatter gaa med til hende og selv se det. Og idet han tog Klædet bort fra hans Hustrus Hoved, sprang Karen Andersdatters Næse op at bløde.

Nu fremstod da Peder Jepsen paa Tinget »og bandet og bedet sig Gud til Hjælper« paa, at Karen Andersdatter var skyldig i hans Hustrus Død ved Trolddomskunster. Og Kirkenævningerne svor hende til Ilden. Men ved Landstinget blev hun frikendt; i intet af de to Tilfælde havde der været Vidner til Stede, da Karen Andersdatter havde haft den skæbnsvangre Samtale med de afdøde, og det var saaledes ikke lovligt bevist, at hun havde lovet dem ondt. — —

Det uhyggelige og det groteske ligger i Hekseprocesserne tæt op ad hinanden. Lige efter Sagen mod Karen Andersdatter træffer vi i Salling en anden Trolddomshistorie, der ikke egner sig til at tages alt for højtideligt, selv om den kostede en Præst hans Kjole og Krave.

Hr. Peder Christensen i Hem havde en Hest, der var bleven troldreden. Præsten har været lige saa overtroisk som hans Menighed og har agtet kgl. Maits. Mandater lige saa lidt, — altsaa sendte han Bud til Thy efter en Karl, der havde Ry for at være forfaren i de forbudne Kunster.

Karlen kom. Eksperimentet med Hesten skulde jo foregaa paa en Torsdag, hvilken Ugedag bestandig bliver foretrukket til Trolddomskunster, og det traf sig nu saa heldigt, at det kunde ske paa den kraftigste af alle Torsdage, Kristi Himmelfartsdag. Det var d. 22. Maj 1623. Til Kunstens Udøvelse skulde den fremmede Karl bruge et lille Barn samt to Sengklæder, der havde været over Lig. Det hele skulde foregaa om Aftenen efter Solnedgang.

Præstens Karl og en af Pigerne blev sendt i Byen efter hver sit Sengklæde, og det lykkedes dem at skaffe det fornødne. En anden Pige blev udsendt for at laane et Barn.

Hun gik til Thomas Mortensens Gaard. Manden var ikke hjemme, og Konen Else skulde altsaa selv tage Bestemmelse. Præstens Pige lagde ikke Skjul paa, hvad Barnet skulde bruges til, og Moderen udtalte da sin Frygt for, at det muligvis kunde skade Barnet. Men Pigen svor ved sin Sjæl og Gud, at Barnet ingen Skade skulde tage; hvis Hr. Peders eget Barn havde været en elleve Uger gammelt, vilde han have brugt det og ikke bedet om at laane Elses. Saaledes beroliget sagde Konen, at hun gerne vilde gaa langt for Hr. Peder, hvis han kunde have godt deraf, og det ikke vilde skade Barnet. Og saa gik hun med sit Barn i Armen over i Præstegaarden. Præsten tog imod hende i sin Stue og bød hende velkommen; saa fulgtes de ad over Gaarden, hvor Præsten selv friede hende fra Staldhunden, og ind i Stalden, hvor

den fremmede Karl var til Stede. Han fik Barnet af Moderen og satte det paa den syge Hest. Tre Gange drog han det paa sin Æst ¹⁾ hen ad Hesten fra Haartoppen til Halen. Den mellemste Gang gav Hesten en »Skronni« af sig, og Barnet skreg, hvorover Hr. Peder bad Karlen, at han skulde forvare Barnet vel, at det ikke tog nogen Skade.

Saaledes fortalte Else Jensdatter Historien. Men da Sagen kom op, fragik Præsten det hele og gav en helt anden Beretning. Den fremmede Karl havde ingen ulovlige Kunster brugt ved Hesten, men kun slaaet den op i Munden. Elses Barn havde aldeles ikke været ude i Stalden; men der var sendt Bud efter det, for at det kunde die hans Hustru, Bodil Mortensdatter; thi hendes eget Barn kunde ikke die hende, da det var sygt og skrøbeligt. Mere vidste Præsten ikke om den Ting; det fastholdt han baade til Herredsting og Landsting, men han blev ganske vist ikke troet.

Præstens Kvinder viste mindre Standhaftighed. Da det rygtedes, at Thomas Mortensen vilde lade Præsten stævne for det Misbrug, der i hans Fraværelse var sket med hans Barn, sendte baade Præstens Kone Bodil og hans Moder Gjørød Pedersdatter i Skive Bud til Thomas Mortensen og bad, at han ingen Trætte vilde føre Præsten paa. Thomas Mortensen var for saa vidt ogsaa forsonlig, som han lovede, at han vilde lade det fare, hvis Hr. Peder vilde give ham en Forpligt, at hans Barn ikke skulde faa nogen Skade deraf. Han havde i den Hensigt en Sammenkomst med Hr. Peder ved Hem Kirke. Men Præsten stod stejlt paa sin Benægtelse; han kendte ikke noget til den Historie og vilde ingen Forpligt give.

Saa gik Sagen sin Gang. Ingen fæstede Lid til

---

1) Æst eller Ast = Bag.

Præstens Benægtelse, og alle Vidnerne imod ham, med Klage og Sigelse derefter, blev kendte ved Magt. — Hvad Straf der overgik Præsten, ses ikke af Landstingsdommen. Men i Forordningen af 12. Oktober 1617 var bestemt, at de, som benyttede Troldfolks Raad og Daad med hemmelige Kunster, som formentes at komme Mennesker og Fæ til Gavn og Helbred, skulde staa aabenbar Skrifte og straffes efter deres Formue ¹⁾. Efter denne Bestemmelse er Præsten formodentlig bleven anset. Desuden har han naturligvis mistet Embedet, i hvilket han kun kan have siddet i ganske faa Aar. Han nævnes ikke i Wibergs Præstehistorie, i Følge hvilken den tidligere Præst døde 1618.

Med denne snurrige Historie standsede den store Hekseepidemi i Salling, Fjends og Nørlyng Herreder, og der var nu Fred og Stilhed over Egnen i nogle Aar.

Om de Hekseforfølgelser, som Peder Munk til Rosborg foranstaltede i Fjends Herred i 1638—40, er der tidligere fortalt i dette Tidsskrift ²⁾. Efter dem kom der igen en Række af rolige Aar; men i den sidste Opblussen af Hekseprocesserne i Danmark (i 1680'erne) var ogsaa disse Egne repræsenterede, og i Salling maatte Heksebaalene tændes endnu en Gang.

To Søstre, Anne og Mette Madsdatter af Sønder Tise, blev i 1686 anklagede for Trolddom. Efter hvad vi hører om deres Stilling og Kaar, kan det næsten ikke undre, at det gik dem saaledes; de var som forudbestemte til

---

¹⁾ 8. Okt. 1645 udgik Missive til Biskopperne, som indskærper dem at skride ind mod den store Ugudelighed, som gaar i Svang paa Landsbyerne med at sætte udøbte Børn paa sygt Kvæg i den Mening, at det derved skal blive helbredet. (Secher: Forordninger og Recesser V. S. 485.)

²⁾ 3. Række 2. Bd. Besættelsen paa Rosborg.

det onde Rygte. To gamle ugifte Piger, i hvert Fald den ene af dem Krøbling, fattige, saa de tildels maa betle deres Føde, og ingen rigtig ved, hvad de lever af, værge-løse og enfoldige, Arvinger til deres Forældres daarlige Rygte, — det var just saadanne, man lavede Hekse af. Rundt om dem bor en overtroisk Befolkning, der straks aner Trolddom og Djævelskab, hver Gang en Ko bliver syg eller en Kalv dør, og som trolig gaar og gemmer paa Historien om den syge Ko i Aarevis for saa endelig at komme frem med den paa Tinge, naar en gammel Kvinde er bleven udpeget af Egnens offentlige Mening. Og som deres Herskab og Forsvar har de den adelige Godsherre, lige saa snæversynet og overtroisk som Bøn-derne, parat til at skille sig af med de unyttige gamle Kvinder ved at lade Bøddelen faa dem. Godsherren var i dette Tilfælde velbyrdige Hr. Steen Bilde til Junget-gaard.

Steen Bilde lod dem fængsle, og Vidnerne kom nu frem med alle de Historier, de kunde grave op i deres Hukommelse. Pigerne tilstod alt uden mindste Forsøg paa Udflugter. De paatog sig beredvillig Skylden for hvert Faar og Føl, hver Ko og Kalv, der var omkommet i Egnen i de sidste 20 Aar. Saa snart de havde hørt et Vidne fortælle en Historie, tilstod de bagefter, at netop saaledes var det gaaet til. Johanne Christensdatter i Søn-der Tise fortæller, at for ungefær 6 Aar siden havde hun nægtet Anne Madsdatter en Aal, som hun begærede af hende nede ved Fjorden. Og derefter blev hun saa syg, at hun hverken kunde æde eller drikke, saa at hver Mund-fuld Brød, hun tog i sin Mund, frygtede hun der skulde være en Djævel i; og det gik op og ned fra Mavemun- den til hendes Hals som en levendes Fugl og drog hendes Tunge ind i hendes Hals, at hun ikke kunde tale ret. — Da den Historie blev foreholdt Anne Madsdatter, tilstod

hun straks, at hun havde forgjort Johanne Christensdatter, saa hun blev forstyrret i Hu og Sind og formente, baade Øl og Mad var Djævle, og det ikke uden for en bare Aal, som hun nægtede hende. — Og da Søstrene blev adspurgte, hvornaar og hvorledes de havde forsvoret Daab og Kristendom, kom de hver især med en Historie, saa god, som de var i Stand til at lave den. Anne Madsdatter bekendte, at i »de brandenborgske Tider« som hun kom fra Hedegaard med noget Mælk i hendes Krus, kom den onde Aand til hende i en Karls Lignelse sildig om Aftenen ved Puus-Høj paa Sønder Tise Mark og spurgte hende ad, om hun vilde tjene ham. Hun svarede: »Hvor skal jeg tjene Eder? Uden jeg vidste, hvad for en Person I var«. Men han sagde, at han var god nok at tjene, han vilde skaffe hende, hvad hun vilde have, og saa nødtes hun til at sige Ja. Derpaa sagde han: Saa skal du forsværge din Daab og Kristendom. »Det er hart at gøre«, tænkte hun, men svarede dog omsider Ja. Og saa gjorde hun Pagt med hannem og forsvor sin Daab og Kristendom. Og hver Gang han siden kom til hende, var han i en Hares Lignelse og sagde, at hun skulde kalde ham *Puus*. Bedre har Anne Madsdatter ikke kunnet udpynte sin Fortælling. Den tager sig unægtelig noget tarvelig ud i Sammenligning med saa mange andre Forskrivelses-historier og mangler endogsaa noget saa vigtigt som de tre Gange avet om Kirken og blæse ind ad Nøglehullet; men det har Anne maaske ikke kendt.

Mettes Forskrivelseshistorie er ikke bedre. Den foregik for 20 Aar siden, en Dag hun sad alene hjemme. Da kom Fanden ind til hende i en Kats Lignelse og spurgte, om hun vilde tjene ham. Hun svarede Nej; men siden overrumplede han hende saa tit og ofte samt lokkede og smigrede for hende, at hun sagde Ja. Og saa sagde han til hende, at hun skulde forsværge Daab og

Kristendom, som hun og omsider gjorde; og hver Gang hun vilde ham noget, skulde hun kalde ham *Hackenmay*.

Videre søgte de to Søstre, saa godt de kunde, at berette om deres Trolddoms Bedrifter. Anne fortalte, at de sammen med andre Troldfolk var forsamlede ved Breum Kilde tre Gange om Aaret, nemlig Valdborg Aften, Sct. Hans Aften og Marie Besøgelses Aften. De var en halv Snes sammen, alle i Kattelignelse, og Fanden var imellem dem og skænkede for dem af et Sølvbæger og legede paa Fiol for dem. Han var i Skikkelse som en Dreng med to røde Øjne og i en rød Kjortel. Hun mente, det var Vin, han skænkede for dem, men det smagte ikke ret vel.

Efter at have paaheørt dette og mere lignende Snak, mente Herredsfogeden Knud Danielsen Hop og hans Meddomsmænd — thi Kirkenævninger brugtes ikke mere efter Kristian V.s danske Lov —, at de to Kvinders Brøde var tilstrækkelig aabenbar, og de dømte dem til »levende at kastes paa Ilden og opbrændes, og deres Boslod til Herskabet at være forfalden«.

Der blev ikke gjort lang Snak den Gang for et Par gamle Fruentimmers Skyld. Den 6. Juli blev Vidnerne afhørte paa Herredstinget. Ugedagen efter, d. 13. Juli, var Dommen færdig. Den indstævnedes straks til Landsstinget, hvor den allerede d. 28. Juli blev stadfæstet.

Landsdommerne holdt et Forhør over de to anklagede, og da de begge svarede lige saa beredvilligt her som hjemme paa Herredstinget, var Sagen jo hurtig ordnet. Denne Samtale mellem de høje Landsdommere og de to gamle Piger skal her gengives.

Anne Madsdatter blev tilspurgt, om hun havde forsvoret sin Daab og Kristendom og givet sig Djævelen i Vold med Legem og Sjæl? — Svarede Ja.

Tilspurgt, om hun er hendes forrige Bekendelse gestændig, som hun d. 5. Juli sidst gjort haver paa Nørre Herredssind, og nu for hende blev oplæst? Svarede Ja.

Mette Madsdatter blev tilspurgt, om hun havde givet sig Djævelen i Vold? Svarede Ja, hun bekender det.

Hvor gammel hun er? Mere end 50 Aar.

Om hun havde forsvoret hendes Daab og Kristendom? Ja, hun havde bekendt det, og hun nødtes til.

Hvem der nødte hende dertil? Den onde Mand.

Hvor længe det er siden? En tyve Aars Tid.

Hvor skete det? Det skete i hendes Hus om Sommeren Kl. 5 om Aftenen.

Om hun var intet ræd, den Tid hun saa hannem? Hun blev vel ræd, og han talte til hende som en Nattegangens Røst.

Hvad sagde han da til hende? Han spurgte, om hun vilde tjene hannem, saa vilde han skaffe hende, hvad hun vilde have.

Om hun havde været gift? Nej.

Om Fanden haver haft legemlig Omgængelse med hende? Det var hende uvidendes.

Hvor hun er bleven krøbbel? Paa den Maneer ved hun intet at svare paa.

Om hendes Moder var ikke berygtet for Trolddom? Jo mænd var hun saa.

Om hendes Fader var berygtet for Trolddom? Ja mænd var han saa, og han hedte Mads Deyen.

Hvem der er den fornemste Troldmand i Salling? Det kunde hun ikke sige.

Hvem der var slemmeste Troldkvinde i Salling? Hun kan intet svare til den Sag.

Om hun kendte nogen Troldfolk uden for Salling eller andensteds i Jylland? Hun kender ingen der.

Den Rode, hun er udi, hvor den ligger, og hvor mange

der er udi? Ved Bostrup i Lyby Sogn, og der er tre Snese udi Roden.

Hvad hedder Obersten? Han hedder *Ducus*, og hun ved ikke, hvor han bor.

Hvor bor de andre, som er i Roden med hende? Hun kendte dennem ikke i den Skikkelse, de havde.

Hvem hun da kendte? Den lamme Skolemester i Odense ved Navn Niels Matzen.

Hvor hun bar sig ad, da hun tog Mandhelden fra Søren Eriksen? Hun tog den ikke fra hannem.

Hvorledes hun bar sig ad, da hun kastede Splid mellem Mand og Kone? Hun brugte intet andet end hun sagde: Forliges ilde i Djævelens Navn — i Mandens Tid, eller saalænge hun vilde.

Naar hun haver kast saadan Splid mellem Folk, om hun da kan gøre det godt igen? Naar den Tid er ude, som hun har sagt, saa vorder det godt igen.

Paa hvad Maade hun forgjorde Peder Østergaard? Det var Anne, der gjorde det.

Paa hvad Maade hun magede det, at Karen Simonsdatter brød hendes Ben itu? Hendes Dreng sagde, han vilde gøre det for hende.

Hvor længe det var efter at hun havde givet sig til Djævelen, at hun havde Bryllup med hannem? Der var langt imellem, hun havde Bryllup med hannem nu sidste Voldborrig Nat.

Om den Skomager, som hun er bleven viet til, om han er gift og hvad han hedder? Ja, han er gift, men hun ved ikke, hvad han hedder paa danske.

Hvorfor hun lod sig vie til hannem, efterdi hun vidste, han var gift? Hun var nødt dertil, hun maatte ikke andet for Drengen, og nu Voldborrig Nat hun blev viet til hannem, da blev hun kaldet *Schuster-Frue*, men tilforn hed hun *Skiden Vidie*.

Om hun kendte den Kone i Kerriberg [Krejbjerg?] Sidsel Toer, som de kalder *Skindklink*? Noget lidet, hun er en housum gammel Kone, og hun er gift, og hendes Mand hedder Jens Madsen.

Anne Madsdatter blev tilspurgt, hvorledes hun for-gjorde Peder Østergaard, saa han døde? Det gjorde hendes Dreng *Skindklink*, — siden sagde hun, han hed *Puus*.

Mette Madsdatter blev tilspurgt, om hun havde sagt, at der var en Djævel, hedder *Giesus*? Ja, han er skabt som en anden Kat.

Det har knebet lidt for Kvinderne at holde Rede paa deres »Drenges« Navne. De ved ejheller rigtig, om de kender deres Kammerater i »Roden« eller ikke, og Mette er næppe helt klar over, om det er Djævelen selv eller en Skomager, hun er bleven viet til sidste Vald-borg Nat. Men ligemeget — efter denne Samtale var Landsdommerne lige saa fuldt som Herredsfogeden i Nørre Herred paa det rene med, hvad de havde at gøre. Ogsaa Landstingsdommen lød paa, at de »bør efter Lov-ven levendes kastes paa Ilden og deres Boslod deres Herskab at være hjemfalden.«

Blev saa de to Stakler virkelig brændte? Uventet aabnede sig i alleryderste Øjeblik en Mulighed for dem til at slippe fri. Men det var, som om intet kunde redde dem: selv paa Trods af Kongens Bud maatte de bestige Baalet.

En Uge forinden deres Dom blev fældet ved Viborg Landsting var der, d. 21. Juli 1686, afgaaet et Konge-brev til Landsdommerne i Nørrejylland, at der fremtidig ingen Hekse maatte brændes, før deres Sag havde været for Højesteret. »Eftersom vi kommer udi Erfaring«, hedder det, »at der skal være adskillige i vort Land Nørre Jylland, som for Trolddom beskyldes, da er vores aller-

naadigste Villie og Befaling, at naar Dom i Sagerne til Landstinget er gaaen, I da de vedkommende advare, at de ingen af de beskyldte Personer lader henrette, førend at Sagerne for vores Højeste Ret videre bliver examinerede og paakendte«.

Denne Ordre var jo tydelig nok. Men — Dommen over de to Søstre blev ikke stævnet for Højesteret, hvad enten nu Kongebrevet er kommet for sent, eller man i Jylland ikke har brudt sig videre om det. Den stedlige Tradition ved da ogsaa at fortælle om, hvorledes denne triste Sag endte, og man paaviser endnu den Plet i Heden, sydvest for Breum Præstegaard, hvor de to Søstre blev brændt. — Ogsaa »Puushøj«, hvor Anne Madsdatter forskrev sig til Djævelen, kendes endnu. Den laa nordvest for Kirken, og Sagnet fortæller, at her samledes »de Tise Trolde« med Djævelen, der kaldte sig »Pus« ¹⁾).

De to Søstre fra Tise var ikke det eneste Bidrag, Salling ydede til dette sidste Afsnit af Hekseprocesserne i Danmark. Et Par Maaneder senere indsendte Landsdommerne i Viborg til Kongen en Fortegnelse over de Heksesager, de havde under Arbejde, — det var ialt fire, og af dem var de to fra Salling.

Otto Friis til Astrup havde indstævnet Anne Jepsdatter, Niels Jepsens Hustru i Kløvenborg i Mogenstrup, der var bleven udlagt af Anne Madsdatter i Sønder Tise. Selv havde hun tilstaaet, at hun for 1½ Aar siden havde forsvoret Daab og Kristendom og siden søgt at forlede en anden Kvinde til det samme. »Ellers havde hun ingen sær Onde gjort, det hun bekendte, uden at hun haver taget Mælkning fra Køer«.

Christian Gedde til Skivehus havde med sin Stævning forfulgt en gammel Mand, Niels Madsen, der lige

---

¹⁾ Jydske Samlinger V., 278.

ledes selv havde vedgaaet, at han for 50 Aar siden havde forsvoret Daab og Kristendom, da Fanden kom til ham i en sort Fugls Lignelse. Men den onde Aand var igen veget fra ham for 20 Aar siden, og han havde ikke villet tilstaa, at han havde brugt eller forøvet nogen Trolddoms Kunster andre til Skade.

De to andre Fanger, der i 1686 sad arresterede for Trolddom, var en Kvinde, der havde givet sig af med Signen, Manen og Maalen, og som var fremsendt af Ejler Ejlersen Holm paa Eskær i Vendsyssel, samt en blind Kvinde, der intet vilde bekende, fremsendt af Johan Adolph de Clerque paa Kyø.

Landsdommerne forespørger altsaa nu, hvorledes de skal forholde sig med disse fire Fanger, — ret som om de aldrig havde modtaget Kongebrevet af 21. Juli, der netop gav Svaret paa et saadant Spørgsmaal. Kongen gentog da paany, i en Skrivelse af 20. Novbr. 1686, sit forrige Svar, »at I udi alle slige Eder forekommende Sager dømmer efter Landsloven, dog at I, efter vores forhen til Eder af Dato d. 21. Juli sidst forleden allernaadigst ergangne Befaling, advarer de vedkommende, at de ej lader Eksekution efter Dommene ske, førend Sagerne videre for vores Højesteret vorder eksaminerede og paakendte«.

Om den ene af de anklagede, den gamle Christen Madsen, hører vi nærmere i et nyt Kongebrev af 25. Jan. 1687 til Christian Gedde: »Saasom vi haver fornummet, hvorledes en Mand, som for Trolddom er beskyldet, hos Dig skal være paagreben og til Landstinget til Baal og Brand hendømt, og vi allernaadigst kommer i Erfaring, at Fangen skal være saa gammel, at han fast skal gaa i Barndom, og for Alderdom ikke vide, hvad han siger; hans Midler ej heller skal kunne tilstrække, Sagen for vores Højeste Ret at udføre, — haver vi efter foregaa-

ende Omstændigheder hannem paa Livet allernaadigst pardonarit. Thi er vores allernaadigste Villie og Befaling, at Du den Anordning gør, at han igen paa fri Fod vorder stillet«.

Om de tre andre hører vi ikke videre, og de findes ej heller i Højesterets Protokoller. De er da vel bleven frifundne ved Landstinget eller er slupne med mindre Straffe.

Hekseprocesserne stundede nu mod deres Afslutning. Faa Aar efter, i 1696, indtraf den store Besættelse i Thisted, der gav Anledning til, at man ryddede kraftigt op i Heksetroens plumrede Sump, og efter den Tid standsede de officielle Heksefortølgelser i Danmark.

Men hos Menigmand vedblev selvfølgelig Troen at holde sig uændret endnu i lange Tider, og Almuen i By og paa Land har sikkert med stor Misbilligelse modtaget Budskabet om, at ingen flere gamle Koner maatte brændes. Holberg har været fortrolig med denne folkelige Betragtningssmaade og giver den flere Steder i sine Komedier et tilforladeligt Udtryk. »Saadant har aldrig gaaet mere i Svang end i disse Tider«, siger Kællingen i »Hekseri eller blind Allarm«; »men hvorfor? Just fordi visse selvkloge Folk, som er sat til at hæmme saadant, kaster nu paa Nakken af deslige Historier. Man har jo ikke hørt en Trolldmand eller Heks blive brændt i mange Aar, derfor kan saadant ikke andet end tage Overhaand«. — I Salling var man saa stærk i Troen, at Naturen gik over Optugtelsen. Da Øvrigheden ikke længer vilde brænde Heksene, tog Befolkningen sig selv til Rette og brændte dem paa egen Haand uden Lov og Dom.

I Grønning i Nørre Herred havde Beboerne paa den Maade foranstaltet Lynch-Justits. Den lærde Magister Ty-chonius, der var Sognepræst i Skive 1702—27, har derom forfattet en »Gudelig Erindring til Sallingboerne om deres Overtro i Anledning af en Kvindes Forbrændelse i Grønning By«. Det hedder i Digtet:

Salling, skam dig inderlig,
Om der dog er Skam i dig;
Slig en Synd er i dig sket,
Som ej Himlen før har set. — —

Af de Folk i Grønning By
Gaar nu Lande-Raab og Ry,
De sig Tanker fattede
Om en Kvinde Dorothe,
At hun (efter deres Agt)
Stod med Satan i en Pagt,
Havde Folk og Fæ ombragt. — —

De til deres onde Daad
Djævlén tog med sig i Raad,
Stormede til Kvinden ind,
Hvor hun sad ved Teen og Spind.
Slæbte saa med hende fort
I den Nat saa fæl og sort,
Gjorde kun Processen kort.

Hun da først med Baand og Bast
Bindes til en Sule fast.
Mand og Kvinde ellewild
Fnyser, bander, tænder Ild,
Indtil hun og Huset med
Uden Ynk og Miskundhed
Faldt i Kul og Aske ned. — —

Selv den lærde Tychonius er dog ikke sikker paa, om ikke Kvinden har været en Heks. Thi han fortsætter:

Er hun nu uskyldig slæbt
 Hen til Baal og Brand og dræbt,
 Raaber jo det Blod igen
 Op om Hævn til Himmelen.
 Men er Sagen kandt og klar,
 At hun en Trolld-Køne var,
 Da fast større Skyld de har.

Thi saavidt de havde Magt,
 De paa een Gang har jo bragt
 Baade Sjæl og Legeme
 Hen udi Fordømmelse,
 Og ved Ilden, de har brugt,
 Hindret Pønitentsens Frugt,
 Naadens Dør for hende lukt¹⁾).

Dette er jo ganske den samme Tankegang, som vi traf et Hundrede Aar før, da Niels Nielsen i Sønderbæk sagde til Peder Gjedsted fra Læsten: »Drukner du dig selv, saa er baade Legem og Sjæl fortabt«. — Men tænkeligt er det jo, at Tychonius kun af rent pædagogiske Grunde har stillet sig paa Bøndernes Standpunkt, og at han søger at gøre mere Indtryk med sin Formaning ved at tale til dem ud fra deres egne Forudsætninger.

Ogsaa Holberg har kendt denne Begivenhed. Det

---

¹⁾ Tychonius: Vers og Indfald, S. 22. — Forfatteren Jeppe Aakjær har meddelt, at Visen endnu i hans Tid har været sunget blandt Bønderne i Fjends Herred. Begivenheden fandt Sted d. 25. Novbr. 1722, se en Artikel af Aakjær i »Skive Folkeblad« 8. Febr. 1910.

er sikkert den, der hentydes til i følgende Replikskifte af »Hekseri eller blind Alarm« (I. Akt, 4. Scene.).

Kællingen. Mennesket kunde endnu reddes, dersom han blev brændt for sine Synder.

Manden. Der maa, min Tro, ogsaa sættes Ild paa Huset.

Kællingen. Ak, ja vist. Vil ikke Øvrigheden gøre det, saa skal jeg og mine Venner gøre det paa vor egen Haand, ligesom man gjorde nylig i Jylland, hvor nogle skikkelige Koner rottede sig sammen og satte Ild paa en Troldkvindes Hus.

Lige til den nyeste Tid har Hedeegnene omkring Viborg og Skive været et Tilholdssted for megen Overtro. Kloge Mænd og Koner har fremdeles kunnet signe og maale, vise igen og slaa Tyvens Øje ud. Fortællinger om Varsler, Hekse og Gengangere har været et almindeligt Samtaleemne ved Selskaber. Saaledes var det maaske ogsaa andre Steder; men det er dog nok kun i de Egne, vi her har beskæftiget os med, at Heksebaalene har været i Brug tæt op mod det 20. Aarhundrede.

Følgende Beretning ¹⁾ viser, at dette har været Tilfældet:

»Naar en Heks skulde dø, var det et gammelt Sigende, at der skulde lægges Ild under Vedkommende, inden Døden kunde indtræde, og man har et ganske uhyggeligt Eksempel fra Hedeegnene paa, at denne Fremgangsmaade virkelig er bleven brugt. Dette Eksempel ligger knap 20 Aar tilbage i Tiden. I Nærheden af Hede-

---

¹⁾ Meddelt af H. K. Hansen i »Jyllandsposten« for 8. April 1909. — Begivenheden er ikke enestaaende; flere Eksempler af samme Slags vil let kunne opspørge i disse Egne.

landsbyen Haderup imellem Skive og Herning boede nemlig i Slutningen af forrige Aarhundrede en enlig Kvinde i et lille Hus. Denne Kvinde, der i daglig Tale kaldtes »Flintekonen«, troede man kunde hekse. Da hun nu laa paa sit Dødsleje, var der to af Egnens Kvinder, der vaagede hos hende. Men en Aften, da hun laa og vaandede sig, besluttede de to Kvinder at lægge Ild under hende, for at hun kunde dø. Beslutningen blev fuldført. Den stakkels, gamle, dødssyge Kvinde blev løftet op af Sengen og lagt paa to Stole, medens der blev stukket en Skovfuld Ild under hende. Saa snart dette Eksperiment var foretaget, døde Flintekonen. Men da det rygtedes, hvad de to Kvinder havde foretaget sig, var det med Nød og Næppe, at de undgik retslig Tiltale«.

Saa tæt op mod vor Tid rækker endnu Genskinnet af de uhyggelige Heksebaal.

Tillæg.

De vigtigste af de i det foregaaende benyttede Hekseprocesser findes i Viborg Landstings Arkiv paa følgende Steder:

- Kirsten Nielsdatter Snedkers i Viborg: Dombog A, 1618, 275 b.
Kirsten Lavridsdatter Fassis: Smsteds. 387 b.
Jahan Tamesdatter Legaards: Smsteds. 402.
Kirsten Christensdatter Bondes: Smsteds. 448.
Peder Sørensen Gjedsted: Dombog B. 1618, 136.
Birgitte Jensdatter Engellands: Justitsprotokol 1619, 164.
Anders Sørensen Munk: Smsteds. 167 b.
Gertrud Sørensdatter Scholder: Smsteds. 168.
Maren Jensdatter Boes: Smsteds 170 b.
Maren Lavridsdatter Vævers: Smsteds. 184.
Mette Klemitsdatter i Rogenstrup: Smsteds. 195.
Elle Pedersdatter i Stoubygaard: Smsteds. 226 b.
Maren Olufsdatter i Viborg: Smsteds. 292 b., 303 b.
Kirsten Hansdatter, Borgmesterens Kone i Skive: Dombog A. 1620, 55.
Anne Svendsdatter, Povl Sværdfegers Kone i Viborg: Smsteds. III.
Degnen Mikkel Vistesens forskellige Processer: Smsteds. 104 b, 116 b, 247, 451, 543 b. Dombog A. 1622, 110.
Karen Christensdatter i Skive: Dombog A. 1620, 149 b, 237 b, 283 b, 287.
Niels Nielsen paa Lundø: Smsteds. 523.
Anders Christensen Skolemester i Ørum: Justitsprotokol 1620, 336.
Jahan Larsdatter Kneppis: Dombog A. 1621, 1.
Inger Vognkars: Dombog A. 1622, 188 b.

- Kirsten Tamesdatter i Kølsen: Smsteds. 216, 221 b, 222 b.
Karen Andersdatter i Vester Lyby: Smsteds. 226.
Maren Nielsdatter Olufs: Smsteds. 261.
Kirsten Christensdatter Smeds: Smsteds. 316 b.
Hr. Peder Christensen i Hem: Dombog A. 1623, 408 b.
Anne og Mette Madsdatter i Sønder Tise: Justitsprotokol 1686, 345
(Smlgn. Hedegaard: Juridisk-praktiske Anmærkninger til Danske og Norske Lov IV., 149—167).
-

Gravskrifter

og andre personalhistoriske Indskrifter i Gl. Aarhus Amt.

Samlede af Chr. Heilskov.

Nærværende Samling omfatter alle mig bekendte ældre Ligstens- og Epitafie-Indskrifter samt Inskriptioner af enhver Art, hvori forekommer Personnavne eller Forbogstaver til saadanne. Herfra undtages dog Runestene og Inskriptioner paa Kirkeklokker, da disse er udførligt beskrevne andre Steder. Som Regel har jeg ikke medtaget Indskrifter senere end 1800, hvilket for Ligstenenes Vedkommende vil sige, at Dødsfaldet er indtruffet før nævnte Aar. I enkelte Tilfælde har Indskriftens Art dog opfordret til en Afvigelse fra denne Regel. Naturligvis har jeg ogsaa medtaget senere Dødsfald eller Aarstal overhovedet, hvor disse forekommer paa samme Gravsten eller i samme Indskrift som ældre og derved udgør en naturlig Helhed sammen med dem.

Indskrifterne er samlede overalt i By og paa Land. Forbigaaede er kun de, der findes indvendig i Aarhus Domkirke og Frue Kirke, da disse paa Grund af deres

Mangfoldighed vilde kræve selvstændig Behandling i en egen Afhandling.

Hvor det har været muligt, har jeg efter Indskrifternes Ordlyd søgt at supplere en mangelfuld eller fragmentarisk Tekst samt vedføjet nogle korte biografiske Noter om de omhandlede Personer; og hvor det lod sig gøre, har jeg desuden henvist til Bøger eller Afhandlinger, hvor der kan søges udførligere Fremstillinger af de paa-gældendes Liv og øvrige Forhold.

I.

Hasle, Vesterlisbjerg og Sabro Herreder.*Aarhus Købstad.*

I.

Gravsten paa Jorden foran Domkirkens Kor:

Denne . . . . . Dette Sove Camm[er . . . . . be]kostet og til dets vedliig[eholdelse] . . . . . Prydelse paa Steenen give . . . . . Cripten ved oven staaende . . . . . formelder af IENS AN[DERSSØN] MÜLLER :| hviler de Io[rdiske] Levninger af bemdte [o: bemeldte] IEN[S AN-DE]RSSØN MÜLLER So . . . Aar og af hans i Live Høyt Elske[de] ELSE OLUFS DAAT[TER] i hendes 65^{ende} Aar blev fra dette I[or]diske ved En Salig død kaldet til den Himmelske Glæde. Gud give Dennem og alle En glædelig op Standelse. F. 1731.

J. A. M., Handelsmand i Aarhus, blev født i Randers 1668 og døde 1741; hans Hustru fødtes i Aarhus 1662 og døde 1725 (hun var 1. Gang gift med Handelsmand i Aarhus Mogens Jensen Blach. — Se Epitafium i Domkirken). Om J. A. M. se »Hofmans Foundationer«. Tom. II, S. 47—49.

2.

Gravsten sammesteds:

Her

Under hviler

Procur. Westergaards Børn

1 Søn Jørgen Hee fød 2 Marty 1788

død 13 Marty 1790

1 datter Dorthe Magrethe

Fød d 16 Juny 1780 død d 2 Martii 1790

1 Søn Hans Jørgen

Fød d 27 Maii 1790 død d 24 Octobr 1795

1 Søn Dødfød d 2 Decbr 1800.

C. Westergaard tog dansk juridisk Eksamen i 1777 og døde som Prokurator i Aarhus 1807.

3.

Gravsten sammesteds med udvisket Portrætmedaljon og Navnet:

MATHIS THOMSON.

4.

Gravsten sammesteds:

Her vnder hviler vdi sit Sovekamers Gotfried Gesius barnefødt her i Aarhvs den 25 Febrvari som hensof i Heren den 7 Jvni 1665. Gvd gifve hanem en gledelig Opstandelse.

G. G. har rimeligvis været en Søn af Apoteker Jacob G., der døde 1711 (f. i Rostock 1634). Han havde ialt mindst 6 Børn. (Om ham se E. Dam: Aarhus Løveapotek. Aarh. 1896. S. 20—38.)

5.

Gravsten indmuret udvendig i Korets nordre Mur:

Ved denne Muur hviler Støvet af Dr. theol. Povel

Mathias Bildsøe i XII Aar Bisskop over Aarhus Stift født MDCCX Død MDCCLXXVII samt af dennes Svigersøn Professor Thure Krarup i XL Aar Lærer i XXXIII Aar Rector ved Aarhus Cathedralsskole født MDCCXXXIX død MDCCCVIII Efter Kirkegaardens Nedlæggelse opsatte den sidstes endnu her i Byen levende D[atter] i Aaret MDCCCXXXIII denne Steen til den lærde og retskafne Lærers Afmindelse.

Poul Mathias Bildsøe var Biskop i Aarhus 1764—77 (se Vilh. Bang: Aarhus Stifts Biskopper efter Reformationen: Aarhus 1901. S. 74 o. fl.). Thure Krarup var gift 1) med Ane Sophie Bildsøe, Biskoppens Datter, 2) med Frederikke Marie Brøndum, f. 1773, † ⁶/₁₁ 1825. Th. K. døde ⁷/₃ 1808. (Jvfr. Notits i Bogen »Aarhus«. Kbh. og Kristiania 1905. S. 269. — Se ogsaa Hertel: Aarhus Dom- og Cathedral-Kirke II. Aalborg 1810. S. 84—90.)

6.

Gravsten paa St. Olufs Kirkegaard:

Her under hviler afgangne Postmester NIELS HOLM Født i Helsingør . . . . . 1730 og Død Her i Aarhus d 5 Feb. 1806.

N. H. blev Postmester i Aarhus ¹³/₁₁ 1767 og afsk. ³¹/₁₂ 1790.

7.

Gravsten sammesteds:

Her vnder hviler erlig oc velagte vnge Karl s: Iens Rasmusøn Paw født paa Helgenes udi Esbye d . . . Feb . . . . May vdi Aarhus A^o 1704 Gvd gifve hannem med alle Gvds Børen en ærefvld Opstandelse. — Grafskrift: Ieg lefde een kort Tid i denne Verdens Tre[n]gsel, nv har ieg bedre Fryd . . . . . [Feng]sel min Gvd

han hastede med mine Aar saa fage Aar før det IV oc to var mine Lifvis Dage.

8.

Gravsten sammesteds:

Under denne Steen, som er bekosted A^o 1793 af Borger og Kiøbmand Hr. Iohannes Thomsen Snell, hviler det Iordiske af hans . . . . . Hustrue [Maren Sties]datter Mygind, Død ef . . . . .

Ovenover Indskriften er udhugget Billeder af en Mand og 2 Kvinder. Manden maa sikkert være Købmand i Aarhus Johannes Thomsen Schnell, † ¹⁶/₂ 1801, 51 Aar gl. Han blev ¹⁵/₅ 1792 gift med Maren Mygind, døbt i Æbeltoft ²/₁₂ 1770, begr. i Aarhus ³¹/₁ 1790 (D. af Købm. Stie M. i Æbeltoft; se iøvrigt »Stamtavle over Fam. Mygind«, Kbh. 1901). — Den anden Kvinde maa vistnok være Schnells første Hustru.

9.

Gravsten sammesteds:

Her udi et fælles Sovekammer hviler det forkrænkelige af welædle og høforneme Borger Hr. Christen Müller Wiinhandler og Kirkeværgen her i Byen tillige med hans forhen til ævig Fryd og Glæde indgangne meget elskede Stedsøn Hr. Marcus Mørch Galthen som han med 3de Sødskende og een af ham selv aflet og elsket Datter var en retskaffen Fader for fra den 8de September 1779 da han indgik det lykkeligste og kærligste Ægteskab med deres Moder Madam Galthen fød Kaarsberg indtil han efter et retskaffent og velfuldført Liv i 58 Aar blev A^o 1805 hjemkaldt til sin Herres Glæde For at hædre en uforglemmelig Mands og Faders Gravminde er denne Plade bekosted A^o 1805.

Christen Müllers Hustru, Ingeborg Galthen f. Kaarsberg, var Enke efter Vinhandler Marcus Mørch G., der døde 1778, 37 Aar gl. En anden Søn foruden ovennævnte var Købm. Peder Kaarsberg G., † 1830. (Se iøvrigt V. A. Secher: Slægten S., Kbh. og Aarhus 1885, S. 74—75.)

10.

Gravsten sammesteds:

ÆREMINDE hædret sine kiære Foreldre sl IENS ANDERSEN ARENDAL velagte og forneme Kiøb og Handelsmand i Aarhus som døde 1744 i sin alders 65 aar og Hans Dydædle Hustrøe sl Maren [Hansdatter] som døde 1763. [Gud give dennem en glædelig?] Opstandelse.

1798.

H. N. A.

Ovennævntes Søn, Hans Nicolai Arendahl, Hører ved Katedralskolen, døde $^{10}/_8$ 1807, 77 Aar gl. (En Karikatur af ham findes i Bogen »Aarhus«, S. 73.)

11.

Gravsten sammesteds:

Her hviler . . . . . Kone KIRSTEN IENS-DATTER . . . . . [Resten ulæselig].

12.

Gravsten paa Søndre Kirkegaard:

Her under hviler erlig agtbar og velfornemme nu sl Mand Johan Hendrich Konnis barnefødt i Rind udi Vest Frisland forige Borger og Hattemager her i Aarhus som døde A^o 1736 udi sit Alders 74 Aar med sin kiere Hustru erlig og gudelskende Matrøne Anne Knuds Datter barnefødt i Horsens Hun døde A^o 1726 udi sit Alders 75 Aar De leved tilsammen et kierligt Egteskab 41 Aar midlertid er de af Gud velsignet med 6 Sønner og

7 Døttre Gud give dennem og os alle en glædelig og ærefuld Opstandelse.

J. H. K.   ×   A. K. D.

I Aarhus Borgerskabs Bog angives ovennævnte Konnis at være fra »Windschot i Ostfrisland« (formodentlig Købstaden Winschoten i Holland). Han tog Borgerskab i 1696.

Da Kirkegaarden først blev indviet 1818, maa Stenen være flyttet hertil fra den gamle Dom-Kirkegaard.

13.

Ituslaaet Gravsten ved Gaardsiden til Domkirkeplads Nr. 1 :

Her under

Er nedlagt den Iordische Deel

[A]f Forrige Borger og Handelsmand

I Aarhus Naunlig

NIELS SIELLE Fød den 8 October

1703 og Døde [den 27 Juny] 1773 i sit Alders

70^{ende} Aar med Sin i Livet dydige Hustrue

ELLEN ANDERSDATTER Som Døde

Den 8de December 1770 i sit [Alders 62^{ende}] Aar

Efter [at de havde . . . . . le]vet i

Kierlig [Egteskab . . . . .] nette [?]

Deres . . . . . [ha]vde

Av[let . . . . .]

Sønn[er . . . . .] Søn

Forvalter A . . . . .

Forpagter paa . . . . .

Salige [?] . . . . . haver

Ladet denne Sten bekoste

Og . har . . . nedlagt [?] . . . . .

Købmand og Hestehandler Niels Sielles Hustru Ellen Andersdatter Lundgaard blev begravet ¹²/₁₂ 1770, 61 Aar gl. De havde Sønerne Anders S., i 1773 Forpagter paa Kollerup

og 37 Aar gl., samt Niels S., da ved Handelen i Middel-
fart, 20 Aar gl.

Stenen stammer sikkert fra Dom-Kirkegaarden.

14.

Over Porten til »Marcus Bechs Gaard«, Badstuegade
Nr. 2:

Efther deg Herre forlengis meg min Gvd ieg for-
hobis til deg lad meg aldrig blive beskiemit.

Powel Pirsen — 1593.

Som ovenfor angivet er Gaarden (den ældste i Aarhus)
opført 1593 af Raadmand Povl Pedersen Skriver, hvis Bo-
mærke og en Sild er afbildet mellem Navnet og Aarstallet.
P. P. S. døde efter 1601.

15.

Over Porten af Ejendommen, forhen Immervad Nr. 2,
nu nedreven og 1909 genopført paa Landsudstillings-Pladsen,
hvor Bygningen er indrettet til historisk Museum:

Nisi dominvs ædificaverit domvm frvstra labora[n]t qvi
ædificant eam Psalm 127

Anno Dni 1597
N C S — C P D

(Dersom Herren ikke bygger Huset, da arbejde de for-
gæves, som bygger derpaa, Ps. 127.) Se nedenfor.

16.

Inde i Gaarden i samme Bygning:

Anno Dni 1597
Herre wdi Fred os bevare
oc fra Wvenners falske Snare
hielp dete iordiske at brvge saa
at wi det himelske bekomme maa
Niels Chrestensz[en] S — Citzil Persdoter.

Gaardens Bygherre er Raadmand Niels Christensen Skriver, gift med Sidsel (eller Cecilie) Pedersdatter. Deres Bomærker staar mellem Forbogstaverne i forrige Indskrift.

17.

Inde i Gaarden sammesteds:

Anno 1788 Er denne gaard Repareret og i stand sadt af Paul Pedersen Frausing og Chatrine Maria Bagge.

Ved ovennævnte Reparation nedbrød Købmand P. P. F. Gaardens oprindelige 3die Stokværk. Hans Søn Christen Bagge F., f. c. 1782, † $11\frac{1}{3}$ 1840, arvede Gaarden og Forretningen efter ham.

18.

Over Porten til Skolegade Nr. 15:

SHAR 16	Omnes manifesta- bimvr ante tri- bun[um]	Veni cito domine Jesv . . . . . ve- nite ad	HID 42
------------	--	---	-----------

(Vi skulle alle bringes for Domstolen . . . . . Kom snart, Herre Jesus . . . . . kommer til . . . . .)

19.

Over Porten til Vestergade Nr. 56:

Anno Sö. ME. S. Ha. $\times$ ME. Ie. D. Ha. 1750.

Gaarden er opført af Købmand Søren Michelsen (»Mekelsen«) Hasle, der vistnok var gift med Mette Jensdatter Haarup, Datter af den paa samme Side af Gaden boende Købmand Jens Madsen Haarup. Slægten Hasle kan i Aarhus spores tilbage til 1470. — Billeder af Gaarden samt af Portoverliggeren med Indskriften findes i Bogen »Aarhus«, S. 251-52.

20.

Over Porten til Dynkarken Nr. 39:

A O . R N M × M P K . 1795

Denne for et Par Aar siden smukt restaurerede Gaard er opført i ovennævnte Aar af Købmand og eligeret Borger Rasmus Nielsen Malling, f. $19/9$ 1767, † $18/7$ 1826. * 1) $9/5$ 1794 Margrethe Pedersdatter Kaarsberg, † 1806, 56 Aar gl., 2) $17/2$ 1807 Cecilie Marie Kaarsberg, 1ste Hustrus Broderdatter.

21.

Over Gadedøren paa »Wistofts Gaard«, Studsgade Nr. 70:

Hans Friderich Raae
Ellen Marie Raae.

Gaarden er opført 1798, som et Aarstal andetsteds paa Bygningen viser. Købmand H. F. R. var Søn af Friderich R. († $26/1$ 1783, 62 Aar gl.), hvis Forretning han arvede.

22.

Over Porten til Ejendommen Skolegade Nr. 19:

I R S M. × E M D F.

Aarstal mangler. Mellem Forbogstaverne findes Bygherrens Bomærke, en Vægt med et Flag.

23.

Sandstensplade i den nye Stiftsprovstebolig, Kystvej Nr. 48 (flyttet hertil fra den forrige Embedsbolig ved Domkirken):

MAGISTER HANS BROCMAND — FRU. ANNE
LAVRENCE.

Under Navnene findes to Vaaben, det ene (Brochmands) med en Ræv og 3 Liljer i Skjoldet og som Hjælmtegn de samme 3 Liljer; det andet Vaaben har som Skjoldmærke et grenet Kors og som Hjælmtegn en Gren.

Hans Enevoldsen B., f. $16/4$ 1621 (Søn af Borgmester Enevold Rasmussen B. i Køge) * $15/7$ 1644 Anna Laurence de la Ford, Datter af en engelsk Baronet; han døde som Biskop i Aarhus $3/3$ 1664. (Se iøvrigt Dansk biografisk Lexikon og Bang: Aarh. Stifts Biskopper.)

24.

Sandstensplade sammesteds:

H: Dom:

Epifé.: ante Reform. fades Postea Præp. eorund gen.

Possessio acquisita.

munificentia Friderici Nannenstad Præp: gen:

Hinc Nidrosad Insulam Episc: vocati.

A^o 1748 Successoribus cesseratin imune & perp. Ha . . . .:

Iam vero collapsa & prope vastata

Cura, Consilio & partim Impendio Success: IIIⁱⁱ

Petri Ephraim Monrad

17 A Fundam: surrexit. 69

mansura | me. manet

man | sio.

Denne afkortede og tildels utydeligt skrevne Indskrift er velvilligt forsøgt tydet og oversat af Hr. Rektor A. Heise saaledes:

H[æc] Dom[us] Episc[oporum] ¹⁾ ante Reform[ationem] sedes ²⁾, Postea Præp[ositorum] gen[eralium] ³⁾ Possessio acquisita, munificentia Friderici Nannestad, Præp[ositi] gen[eralis], Hinc Nidros[iam?] ad Infulam Episc[opalem] ⁴⁾ vocati.

¹⁾ Epifé formentlig Fejlæsning for Episc[oporum].

²⁾ fades formentlig Fejl for sædes (sedes).

³⁾ eorund (eorundem) volder Vanskelighed. Præp[ositorum] edorund[em] gen[eralium] synes at betyde: Sammes (nl. Biskoppernes) Generalprovster (Vikarer). Det svarer dog aabenbart, som det fremgaar af Udtrykket senere, til Stiftsprovster.

⁴⁾ Insulam (eller Infulam) giver ingen Mening. Infula er Tegnet paa Præsteværdigheden eller Præstestillingen. Udtrykket passer netop til Efterrenæssancens sprænglarde Latinitet.

A^o 1748 Successoribus cesserat in immune & perp[etuum] Ha[bitaculum]. Iam vero collapsa & prope vastata Cura, Consilio et partim Impendio Success[oris] IIIⁱⁱ Petri Ephraim Monrad A Fundam[ento] surrexit 1769. — Mansura Me Manet Mansio.

(Dette Hus, der før Reformationen var Biskoppernes Sæde og som senere kom i de [evangeliske] Stiftsprovsters Besiddelse, var ved rundhaandet Gave af Stiftsprovst Frederik Nannestad, der herfra blev kaldet til Bispeværdigheden i Nidaros, Aar 1748 gaaet over til hans Efterfølgere til fri og evig Beboelse; men nu sammenstyrtet og næsten ødelagt rejste det sig 1769 fra Grunden af ved hans 3. Efterfølger Peter Ephraim Monrads Omsorg, Raad og delvis ved hans Bekostning. — Mig venter et Opholdssted, som ikke vil forgaa.)

Om Oprettelsen af Stiftsprovstiet i Aarhus henviser Rektor Heise til Kirkehist. Saml. 1. R. I, 140 (ved V. Bang). Af det her meddelte særlige Forhold i Aarhus indtil kgl. Resk. af 7. Januar 1715 fremgaar ogsaa Aarhus-Indskriftens Benævnelse: Præpositus generalis. Benævnelsen Stiftsprovst er nemlig næppe ældre end Slutningen af 17. Aarh. De Forretninger, der tilkom en Stiftsprovst, deriblandt et Vicariat i Bispens Forfald, udøvedes tidligere sædvanlig af den Herredsprovst, der havde Bolig i Stiftstaden. I Aarhus var der imidlertid 2 Herredsprovster, af hvilke den ældste fungerede som Stiftsprovst, indtil ovennævnte kgl. Reskript fastslog, ligesom det allerede var almindeligt i de andre Stiftsstæder, at Sognepræsten ved Domkirken altid tillige var Stiftsprovst.

Frederik Christophersen Nannestad, f. i Eidsberg i Norge ²¹/₁₀ 1693, fra 1732 til 48 Stiftsprovst i Aarhus, Dr. theol., titulær Professor, * ⁶/₈ 1733 Martha Elisabeth Jensdatter Wissing. Han var bekendt som Forfatter, bl. a. af »Hilaria Aarhusiensia«. (Se iøvrigt Dansk biogr. Lex. og Hofmanns Foundationer II, S. 76—79.)

Peter Efraim Pedersen Monrad, f. i Tømmerup $26/6$
 1712, * Christine Dorthea Bang, Stiftsprovst fra 1766 til sin
 Død $27/6$ 1793.

Aaby Sogn.

Paa Døbefadet i Kirken:

CHRISTEN IENSEN BASBALLE

1693.

C. J. B., Borgmester i Aarhus, blev født 1672 og
 døde 1747.

Vejlby Sogn.

I.

Paa Prædikestolen:

Anno

Denne Prædikestol hafuer her Suend hansøn arboe med
 sin hustrue helle Jensdatter gifuit til Veilbye Kierke.

1639.

S. H. Arrebo (eller Arboe) er født c. 1597 og blev
 1626 Sognepræst til Vejlby og tillige øverste Kapellan ved
 Aarhus Domkirke, † $5/4$ 1658. Hans Hustru Helle Jens-
 datter er født c. 1600, † 1680 (Epitafium i Domkirken). Se
 iøvrigt »Hofmans Foundationer« II, S. 55—57.

2.

Endvidere paa Prædikestolen:

I. F.	D.
S. P.	D.
16	52

Bogstaverne omgiver to over hinanden anbragte borger-
 lige Vaaben, af hvilke det øverstes Skjold er tværdelt med
 en Arm i øverste Felt og en Svane med en Kvist i Munden

i nederste Felt; det nederste Skjold er længdedelt med en halv Lilje i højre og 3 Agern i venstre Felt.

3.

Gravsten paa Kirkegaarden:

Familie Begravelse for Jens Rasmussen Fød 1711 Død 1791 og Hustru Inger Laursdatter Fød 1711 Død 1794. Laurs Christensen Fød 1757 Død 1832 og Hustru Bodild Jensdatter Fød 1768 Død 1828. Gaardmand Jacob Pedersen Kjelsen Født 1790, død 1861 og Hustrue Inger Laursdatter Født 1796, død 1856.

Som man kan skønne af Navnene, har den sidstnævnte Inger Laursdatter været en Datter af Laurs Christensen.

Hasle Sogn.

1.

Gravsten paa Kirkegulvet:

Her vnder hviler S. Jørgen Pedersøn, barnefødt i Brenstrup, som døde vdi Hasle den — Anno 16— vdi hans Alders — Aar, med sin kiere Hvstrv Anne Lasdaatter, som døde den 8 Avgvsti 1668 vdi sit Alders 61 Aar, oc lefvede de tilsammen i Ecteskab vdi 38 Aar. Imidlertid velsignede Gvd dennem med 8 Sønner og 3 Døttre. Gvd gifve dennem en glædelig og ærefvld Opstandelse.

Anno 1674.

2.

Gravsten med udhugget Krucifiks paa Kirkegulvet:

Her vnder hviler erlig actbare oc velfornemme Mand Rasmus Pedersøn som boede her vdi Hasle oc døde den — 1688 vdi hans Alders . . . . Aar oc gudelskende

Matrone Kiesten Jacobsdaatter som [døde] den 5 October 1682 vdi sit Alders 82 Aar. Midler Tid velsignede Gvd dennem med en Søn oc en Daatter. Gvd gifve dennem en glædelig oc ærefvld Opstandelse.

R. P. × K. I.

1683.

3.

Gravsten paa Kirkegaarden:

Her under hviler erlig og velachte nu salig Mand Niels Espensø[n] barnfødt i Brabran Han bode og døde [her i Byen?] Aar 1704 [udi hans Al]ders 62 Aar med sin . . . . . Hustru erlig og gud[frygtig] Danneqvinde . . . . . Rasmusdatter . . . . . hun døde . . . . . udi sit Alders . . . . . de lefvede til[sammen] . . . . . kierligt Eg[teskab] . . . . . Aar Midlertid [bleve de af] Gud velsignede med 1 Søn og 5 Døttre Gud gifve dennem en glædelig og ærefuld Opstandelse Amen.

Skejby Sogn.

Paa Prædikestolen:

Skjænket af biskop d. bildsoe mdccclxxiiii.

Om Biskop, Dr. Bildsøe se under Aarhus Købstad Nr. 5.

Brabrand Sogn.

I.

Paa en Trætavle i Kirkens Kor:

In laudē Dei reue = dus AVO bilde epūs arhu = calicē dedit ecclie Brabrā anno dni 1551.

(Til Guds Pris har den ærværdige Aarhus-Bisp Ove Bilde givet denne Kalk til Brabrand Kirke Guds Aar 1551.)

Ove Bilde, den sidste katolske Biskop i Aarhus Stift, beklædte Embedet fra 1520 til 1536 og døde 1555. Om ham se bl. a. »Dansk biogr. Lex.« — Indskriften er aftrykt i »Danske Atlas« IV, S. 113.

2.

Paa Døbefadet i Kirken:

Constantin von Marselivs — Sopfia Elisabet Carisivs
1686.

Et Døbefad af Tin foræris Brabran Kiercke.
Gud lade det Naade Bad hos alle døbte vircke.

At fødis og dødis er alles vor Lycke,
Men fødis og døbis er Christenheds Smycke.

Os bør Retfærdighed at fylde,
Som andre skal til Himlen hylde [!].

Constantin Friherre Marselis, Baron til Marselisborg, blev født $\frac{24}{10}$ 1647 og døde $\frac{16}{8}$ 1699, * $\frac{6}{4}$ 1670 Sophie Elisabeth Charisius, f. $\frac{8}{10}$ 1647, † $\frac{21}{6}$ 1706 i København (ifølge Aarhus Domsogns Kirkebog begravet $\frac{7}{9}$ 1706, 58 Aar gl.; pragtfuldt Marmor-Mindesmærke i Domkirken). Danmarks Adels Aarbog 1890, S. 162.

3.

Gravsten foran Kirkens Indgangsdør:

I. H. S.

Her under hviler ærlig og velagte nu sl. Mand Las Jenson som Anno Christi 1659 er barnfødt udi Hasle og boede udi Aarhus udi 29 Aar og døde udi Giellerup Anno 1730 udi hans Alders 71 Aar. Gud gifve hannem med alle tro Cristne en glædelig Opstandelse.

4.

Gravsten, indmuret i Kirkens søndre Mur:

Her under hviler sl. Peder Lave Søn Yderup barnefødt i True i Brabren Sogen 1697 død 1743 Aar med sin kiere Hustru sl. Cesel Mads Datter barnefødt i Gieding 1685. Han døde i Yderup 1743 udi sit Alders 65 Aar. Hun døde samme Steds 1743 udi sit Alders 57 Aar. De levede et kierligt Ægteskab 32 Aar i medler Tid af Gud velsegnet med 4re Sønner og 4re Døttre. De 4re er før Forældren hensovede. Gud give dem en glædelig Opstandelse.

Mas Pedersen. Anne Tomes Datter A^o 1790.

Over Indskriften findes indhuggede Portrætter af Peder Lavesen og Hustru. Mas Pedersen og Anne Thomesdatter er sikkert de afdødes Søn og Svigerdatter.

5.

Gravsten sammesteds:

Her under hviler sl. Chresten Chrestensøn Sneker født 1683 død 17— i hans Alders — Aar og Hustrue sl. Karen Jens Datter født 1686 død 17— i hendes Alders — Aar. Forbandet være den som fløter denne Steen og bøyer Retten for den fremmet og Folket skal sige Ammen. 5 Mose Bog 27 Cap 17 V.

Over Indskriften findes udhuggede Portrætter af den afdøde og hans Hustru.

Aarslev Sogn.

1.

Malet Mindetavle i Kirkens Kor:

α & ω

Her Hviler Ærværdig og vellærde H^r Andreas

Thoustrup før Medtiener til Schanderborg 20 aar siden Sogne Præst til Aarslev og Tiilst 2 — [o: 39] aar. Hand døde d: — [o: 1750] i sit alders — [o: 87de] aar samt hans dyde fulde Kiæreste 46 aar Ædle Mad: Else Jørgens Daatter Seidelin som døde d: 21 Nov: 1737 i sit alders 68 aar. Af hende aulede Hand 7 Børn 2 Sønner og 5 Døttre:

1. H₂ Jørgen Andersøn Seidelin til Wonsel.
2. Ide Anders D: H₂ Hans Kiærgaards.
3. Eddel Anders D: H₂ Otthe Lyhmes.
4. Ritze Anders D: S₂ Peder Jørgensøns.
5. Elisabet Anders D: S₂ Togger Christensøns.
6. Sophie Anders D: S₂ Christen Meylings.
7. H₂ Knud Thoustrup sogne Præst efter sin Faders befriet med Jomfru Cathrine Elisabeth Harlev.

Her hviler vore beend fra møie graad og qvide
 Gud reis dem op igien til ævig Fryd at nyde
 Far vel vor venne-slægt far vel vore børn alle
 I Herrens varetægt vi eder vil befalle.

Soli Deo Gloria.

A. K. Thoustrup blev født 1664 og var Præst i Aarslev 1711—50. Otto Christian Christophersen Lime, f. ²⁵/₉ 1685, † ²⁶/₂ 1754, Sognepr. til Hammel, Voldby og Sal; Hustruen Edel f. ³⁰/₄ 1696, † ⁹/₁₀ 1772; Knud Andersen Toustrup, f. c. 1704, † 1757, Sognepr. i Aarslev 1729—53; Hustruen (i Wibergs Præstehistorie kaldet Anna Elisabeth Herløv), f. c. 1720, † i Dec. 1754.

2.

Stenplade inde i Vaabehuset:

α & ω

Her under hviler Sal H₂ Thomas Lillelund fordom Sogne-Præst for Aarslev og Tiilst Menigheder, som døde

d. 15. Junij 1781, i sit Alders 70de Aar. Med sin første Hustrue sal. Ingeborg Kierstine Wedege som efter 38 Aars Ægteskab døde d: 10de Augustij 1775 i sit Alders 67de Aar. Gud give dennem en glæde[lig] Opstandelse.

Thomas Pedersen Lillelund, f. paa Lundenæs $\frac{9}{4}$ 1712, Sognepr. i Aarslev 1758—81, Søn af P. L., Ejer af Ryberg i Vestjylland. (Se »Dansk biogr. Lex.«).

Tilst Sogn.

I.

Paa Døbefadet i Kirken:

16. C. H. Halbej. 94.

2.

Gravsten inde i Vaabenhuset:

J · A · S · H · B ·

og 2de Huustroer

C · K · D · F · B ·

H · S · S · D ·

————— Skiellerup
Bode og Døde i Brendstrup
1756

Over Indskriften er udhugget Figurer af Manden og en af hans Hustruer. Kirkebogen giver ingen Oplysning om de afdøde Personer.

3.

Gravsten sammesteds:

Her under hviler erlig oc uelactbare Mand Rasmus Lassøn som bode oc døde i Brendstrup 10 Marti 1687 i hans Alders 48 Aar med sin k: Hvstrv erlig oc gudfryctig . . . . . na Nielsdatter som døde . . . . .

sit . . . . . udi . . . . . 6 Sønner oc 4 Døtere
velsignet Gvd opvecke dem.

Jeg er Op[standelsen] og Lifuit huo som troer paa
mig om hand end dør skal han dog lefue. Joh. — K.
11 V. 25.

Kasted Sogn.

I.

Gravsten i Kirken med Billeder af en Mand med
Hustru. Mellem Figurene staar:

Christus er død for vore Sød[er] Rom 14. — 1699.

Under Figurene:

Her under hviler høyagtbare og velfornemme nu sl.
Mand Hendrich Iacobssøn Kruuse forhen Borger og
Handelsmand her [!] i Aarhus barenfød i Kiøbenhavn
1671 død 17 . . [med sin] kiere Hustrue sl Karen Hans-
datter fød i Aarhus 16 . . . . . hensov 1711 de levede
tilsammen 6 Aar og afledede 3 [?] Sønner tillige med
den sl Matrone Else Frandsdatter barenfød i Aarhus
1686 og døde 17— i sit Alders — Aar efter at de
havde levet til sammen et kjærligt Egteskab i 28 Aar og
afledt 1 Søn og 1 Datter Gud give dem med alle troende
en glædelig Opstandelse.

Skøndt Indskriftens Fremstilling er uklar, forstaas det
dog, at Else Frandsdatter har været Kruuses 2den Hustru
(rimeligvis den samme som er afbildet ved Siden af Manden).

2.

Gravsten paa Jorden foran Kirkens Mur:

Jeg [er Op]standelsen. Iob 14. V. 2. — Psal: 103. V. 15.

P. R.

Maren Berentz M C Leth

Peter Røygaard

Evig Fred over dette Minde

MDCCCI

Qvis evadet. St. Johannes . . . . .

De tørre vesnet Ben de io skal skyde Knup
og grønnes uden Men naar siges skal staar op.

Peter Røygaard var Købmand i Aarhus og gift med Marie Cathrine Leth; Maren Berentz har formodentlig været hans 1ste Kone.

3.

Ituslaaet Gravsten ved Kirkemuren med udhuggede Figurer af en Mand med Hustru:

Hvad mig . . . . . rker som . . . . .

Ieg Anne Peders[datter] . . . . .

Med Rachel ieg mit Liv ombar [?]

Vdi min fierde Barselseng

Der ieg had fød en deilig Dreng

Ieg boede her i Kolkiergaard

I Egteskab paa siette Aar

Med erlig Mand Niels Homesøn

Som er igien Gvd vær hans Løn

Vor Beene engang samlis her

Og Sielene i Glæden der.

Año Dñi 1662.

4.

Gravmonument paa Kirkegaarden med smukke og ejendommelige Marmorrelieffer af den afdøde og hans Hustru.

Paa Forsiden:

Venskab og Kierlighed.

Som Vidne om min Tak og evig Kiærlighed
 Det Mindestegn her staaer skal Efterslægten sige
 Han som det reise lod var i Lyksalighed
 I huuslig Held og Fryd den sieldne lykkelige
 Men ak den Fryd forsvandt thi Livet er en Drøm
 Erindringen er sød men dog af Veemod øm.

Dette helliges

Den uforglemmelige Kone

Madame Anna Maria Mørch Secher Efter 29 Aars 2
 Maaneders 14 Dages kiærligste Egteskab som Døden
 opløste den 5 December 1799. Hendes evig trofaste
 Ancher Jørgen Secher.

Paa Bagsiden:

Hun mig forlod som skabte al min Glæde
 Min Lykkes Soel min Fryd mit alt
 Ieg ene stod for Tabet at begræde
 For Sorgen segnende ieg faldt
 Min Siel er nu hos Gud og mine matte Been
 Sødt hvile i min Grav ved denne Bauta Steen.

Til

taknemmelig Erindring

om

en elsket Fader Hr Ancher Jørgen Secher som døde den
 3^{die} April 1803

af

hans

6 Sønner og 2 Døttre.

A. J. S., Ejer af Kærbygaard og Vestereng, f. $\frac{2}{2}$ 1742
 * $\frac{21}{9}$ 1770 Anna Maria Mørch, f. $\frac{14}{10}$ 1750. Af deres
 Sønner blev først Marcus Peter S., senere Krigsraad Niels
 Ancher S., Ejer af Gaarden. — Mindesmærket er rimeligvis
 udført af Billedhuggeren Dajon. (Se V. A. Secher: Slægten S.
 S. 123—28.)

Lyngby Sogn.

I.

Epitafium i Kirkens Kor:

Det herunder murede Begravelses Sted er i Aaret 1697 indrettet af salig Hr̄ Iohan Ahrent Althalt til Lyngbye Gaard som var født i Aarhus d 12 Iuly 1635 og døde i sit Alders 93^d Aar. Han tilige med hans 2^{den} Kone Maren Svendsd Albertsen deres Søn salig Hr̄ Christen Althalt og hans Hustru Maren Müller deres Søn salig Hr̄ Iohan Ahrent Althalt hans kongl: May^{sts} Krigsraad som var født d 14 August 1728 og døde d 23 Iuly 1766 med hans Hustrue Ane Elisabeth Lassen født paa Aalborg Ladegaard d 27 April 1730 og døde d 24 Octbr̄ 1808 ere alle tillige med deres Børn saamange som ere døde paa Lyngbye Gaard nedsatte i dette Begravelse der nu er tilmuret Den sidst der i nedsatte sal: Frue A: E: Althalt var Enke i 41 Aar og i den Tid bestyrede og forbedrede betydelig baade Gaard og Gods ligesom hun og for hendes Dyd Gudsfrygt og Eyegodhed var særdeles elsket af sine samtidige Graven er den trætte Vandrers Hvilested Evigheden den retskafnes Haab og Trøst.

Dette Epitaphium er til kierlig og taknemlig Erindring i Aaret 1813 foranstaltet opsat af ovenmeldtes eneste efterladte Søn Thøger Lassen Althalt kongl: May^{est} Overkrigscommissair og Eyer af Lyngbye Gaard og Gods.

Joh. A. Althalt ejede Lyngbygaard fra 1686. Hans Sønesøns Søn Thøger Lassen A. † 13/1 1826, 62 Aar gl.

2.

Stenplade i Korgulvet:

A^o 1697

Er Dette begravelse Sted, gulf og Lugte stolle*)

*) ∅: Lukte (lukkede) Stole (Kirkestole).

bekaasted Her I Lyngbye Kiercke af Edle Sr Iohan Arentsen til Lyngbygaard og Patron for Lyngby og Borum Kiercker som Her Under hviler med sin Elskelig Hustru Edle og Hæderbaarne Maren Svendsdatter med deris Søn Sr Christen Arentsen.

J. A. er naturligvis identisk med den i forrige Indskrift nævnte Johan Ahrent Althalt (ogsaa i »Danske Atlas« kaldes han Johan Arentsøn).

3.

Middelalderlig Gravsten ved Siden af Kirkens Indgangsdør (paatænkes indsat i Vaabenhuset):

HIC IACET GERTRVTE VXOR GVNNONIS
FI[LI—?] ALBERTI SIM . . . . . SIBI . . . . .

(Her hviler Gertrud, Gunde Albertsons Hustru [Resten usikker]).

Grundfør Sogn.

I.

Paa Prædikestolen:

H: I N S — 1636 — P T S R.

H: I N S betyder rimeligvis Hr. Jens Nielsen (Hundslund), der var Sognepræst til Grundfør og Spørring fra 1631 til sin Død 1682 eller 83.

2.

Paa Altertavlen:

Hans Rosborrig 1725 — Helle Madsdatter 1725.

Hans Hansen Rosborg, Ejer af Haraldslund, f. 1670 paa Rosborggaard i Mønsted Sogn, † 1752 sammesteds. Om ham se iøvrigt »Saml. til jydsk Hist. og Topogr. VIII, 97 ff.

3.

Paa en Gulvbjælke under Korbuen:

[Denn]e Begravelse bekost af Sognepraesten Her Wellatz Ollv[fsen].

Villads Olufsen, f. i Istedbjærg ved Kallundborg, var Sognepræst i Grundfør fra 1677 til sin Død $^{30}/_9$ 1710.

4.

Gravsten i Kirkegulvet:

Her under hviler den Høyagtede og Velfornemme nu Salig Mand S. CHRISTEN SWEISTRUP barenfødt i Grumstrup 1682 Levet i Ægteskab med Dyderige og nu Salige Matrone ANNE MARIE PEDERSDOTTER og været en velhavende Borger og Indvaaner i Aarhus i 42 Aar men efter sin salig Kierestes Død draget til sin Høytelskede Datter og Sviger Søn Velædle Sr Jachob Rosborg paa Haraldlund hvor Hand i sit Alders 76de Aar endte sine Dage 1758.

Om Jacob Rosborg se Nr. 2.

5.

Gravsten i Gulvet bag Alteret:

Her hviler erlig Qv̄ide Ane Iensdat H: Ies Bays S: Hvstrv i G. F. [p: Grundfør] Som døde 18 Martii Āo 1602. Hidis Al [p: Alder] 36 Aar.

Jens Jensen Bay, f. i Randers, blev Sognepr. til Grundfør og Spørring 1597 (ikke 1603, som Wiberg har), † $^{3}/_{12}$ 1630. — Indskriften er trykt i »Arkiv for Genealogi og Heraldik«. 1. Bd. S. 91.

Spørring Sogn.

Paa en Ligbaare paa Kirkens Loft:

Anno 1682 ingaf Peder Madsen Skreder dene Bare til Spørrin Kierche. -- Salig ere de som dø vdi Herren thi de hvile af deris Arbejde.

Soften Sogn.

1.

Epitafium i Kirken:

For oven:

Ego sum resurrectio et vita: qvi credit in me etiam si mortuus fuerit, vivet. Joh. XI. (Jeg er Opstandelsen og Livet; hvo som tror paa mig, om han end dør, skal han dog leve.)

For neden:

1663.

Paa Epitafiet er afbildet en Præst med Hustru og Datter. Da Trap omtaler et Epitafium over Clemen Nielsen Aarhus, der var Præst her 1653—83 og døde 1686, maa det vel være ham og hans Familie. Epitafiet er da bekostet i Mandens levende Live.

2.

Ligsten i Gulvet:

Jørgen Berger døde den 5 Marti 1722. — Adrian Leopold Berger A^o 1720.

Ovennævnte var Sønner af en Løjtnant B. Der var 3 (ikke 2 som i Indskriften): Christian Leopold, f. 1719, Adrian, f. 1720, og Jørgen, f. 1722.

Ølsted Sogn.

Trætavle i Kirken:

Til en kiærlig Erindring af Hr: Niels Langballe Kongl: Maiest: Krigs-Raad, samt Veier og Maaler i Aarhus fød 1687 d: 16. Oct: Død 1752. d: 4. Ivl: og hans tvende Fruer den første Frue Witte Seidelin fød 1695. d: 24. April Død 1734 d: 20. Mai Den sidste Frue Anna Müller fød 1701. d: 15. Mai død 1774, d: 23. April. Haver denne sidstes og tredie Mand Iens Worm Professor Philosophiæ ved Kiøbenhavns Universitet og Rector ved Aarhus latinske Skole ladet bekoste denne Tavle agtende inden for denne Muur ogsaa at nyde Hvilte for sine Beene og derfor ved en Foundation af 5. Iul: 1774. haver henlagt eet hundrede slette Daler til denne Tavles og Begravelsets bestandige Vedligeholdelse uaabnet indtil Verdens Ende. Publ. Syrvs. Ab alio expectes alteri quod feceris. (Vent af andre, hvad du gør for din Næste).

Jens Worm, f. $24/8$ 1716, † $31/12$ 1790, særlig bekendt som Forfatter af »Lexicon over danske, norske og islandske lærde Mænd«. Hans Hustru, Anna Müller, med hvem han blev gift 1754, var Datter af Sognepr. Mikkell Pedersen M. til Holbæk og Udby. — Om J. W. se iøv. »Dansk biogr. Lex.«

Lisbjerg Sogn.

I.

Paa Lysestagerne i Kirken:

Anno 1705 gaf Deelfogden Peder Jensen Bvnde vdi Lvsbrg til Liisberg Kiercke for hans og hans Hvstrves Begravelse 2de Livse-Stager.

Om P. J. B. se følgende Indskrift.

2.

Træplade fra en Kiste under Korgulvet:

Her Udr [o: under] Hviler dend agtbare og velfornemme Nu Salige Mand Peder Ienssøn Bonde Fød udi Liisberg Anno 1654 in Decbr Død sammesteds Anno 1724 in Febr I Hans Alders 70 Aar.

Grav-Schrift

Her Hviler Denne Salig Mand
 Fra Sygdom Nød og Fare
 Hans Siel den [er] i Herrens Haand
 Han schal Den vel Bevare
 Den dog Omsider kommer Frem
 At han [?] og schal Tillige
 For-Enis . . . . . og Hentis Hiem
 Udi Guds Ævig Riige.

3.

Paa Døbefadet:

Erlige oc welbivrdige Mand och strenge Rider Her Clavs Bylde til Livngs Gord Slotz Here paa Bahws Norgis Rigis Hoffmester Ergvd met os hov kand thawere imod os 1594.

Claus Bilde, antagelig født c. 1490, er bekendt fra sin Deltagelse i Christian d. 2dens Krige mod Sverige; senere blev han Lensmand paa Båhus. Han døde $\frac{4}{1}$ 1558 paa Lyngsgaard i Skaane og blev begravet i Vram Kirke. — Se W. Møllerup: Bille-Ættens Historie, I. Kbh. 1893.

4.

Ligsten i 3 Dele foran Vaabensdøren:

1) Her under hviler sl. Knud Rasmusøn som døde 1713 udi hans Alder 3 Uger og 6 Dage Gud gifve ham en g[læ]delig Opstandelse.

R · K · S · — B · P · D · B ·

2) Her under hviler det sl. Barn Peder Rasmusøn som døde 1717 udi sit Alders 1 Aar og 9 Maaneder Gud give hannem en glædelig Opstandelse.

R · K · S · T · — B · P · D · B ·

3) Her under h[viler] sl.ge [o: salige] Sed . . s som døde 17 . . . . . udi s[it] . . . . .

Saavidt man kan skønne, har de under Nr. 1 og 2 nævnte afdøde været Børn af en Rasmus Knudsen; men da Kirkebøgerne først begynder 1762, kan intet bestemt vides.

Elsted Sogn.

Ligsten i 2 Afdelinger i Vaabenhuset:

1) Her vnder hviler . . . . . oc wb [o: velbaarne] Iomfrv Bon [?] . . . . . Axels Daatter . . . . . fød vdi . . . . . den 14 November Aar 1633 som døde Aar 16.4 den 28 Ianvari vdi Lystrup Hindis Alder . . . . . Aar oc . . . . . Gvd gifve hinder paa den yderste Domme Dag en gledelig [oc ærefvld] Opstandelse [oc det ævige Lif. Amen].

I H S.

2) Her vnder hviler erlig oc gvdfrøctige Pige S[usa?]nne Willems [o: Willems] Daatter fød vdi Lystrup den 8 Maii Aar 1629 Hindis Alder 5 Aar ringer 12 Vger Gvd gifve hinder paa den yderste Domme Dag en glædelig oc ærefvld Opstandelse oc det ævige Lif. Amen.

I H S.

Kirkebogen oplyser, at »1634 Purification Begroff ieg Anne Hansdaatters barn i Lystrup noie Jomfru Bodil Strick«, og »1634 Sexages. Begroff ieg Villums daatter i Lystrup Anne Villumsdtr., var 4¹/₂ Aar gammel«. Maaske er det de omhandlede Personer.

Elev Sogn.

Gravsten paa Kirkegaarden:

Job 14 V 2   I H S   Psal 103 V 15

Her vnder hviler erlig og [vela]gte [Ungk?]arl Christen
To[msen ba]renfødt . . . . . og døde her [17]28 udi
[sit Ald]ers 74 Aa[r Gvd] gifve han[nem og] os a[lle en
gl]ede[lig] Opstandelse.

Lyngaa Sogn.

I.

Stenplade i Koret:

I Capellet under dette Chor nedsattes i sin Tid de jordiske Levninger af Erector Grev Mogens Frys^s Forældre *Niels Frys*, Herre til Faurskov Skumstrup og Vadskærgaard født 1584, † 1651, *Dorthe Gyldenstjerne* af Bjersgaard i Skaane, † 1634. Endvidere *Anne Sandberg* fra Løistrup, † 1647, Niels Frys^s anden Hustru, *Jens Rosenkrantz* til Faurskov og Qvitzovsholm med begge sine Fruer *Dorthea Frys*, Datter af Grev Mogens Frys, og *Beate Sehested*, Datter af Niels Sehested til Mulderup i Fyen. *Christoffer Offenburg*, Fader til Grev Mogens Frys^s anden Hustru.

Gud give dem alle en glædelig Opstandelse. Som Minde over hæderlige Forfædre, reises denne Steen 1855 af Greve *Christian Emil Juel Wind Frys*, og Hustrue, *Thyra Valborg Haffner*.

Under Indskriften findes Frijsernes og Gyldenstjernernes Vaaben.

2.

Paa Døbekarret:

An̄o dñi mcdlxxxī fact[us] est fons iste tēpore
dñi iacobi nicolai huid curati eclie lyuno pro cui[us]
ana [orate].

(Herrens Aar 1481 er dette Kar gjort i Hr. Jacob Nielsen Hvids Tid, Lyngaa Kirkes Præst, for hvis Sjæl I bede.) — Indskriften er aftrykt i Pontoppidans *Marmora Danica* II, S. 131, samt i *Danske Atlas* IV, S. 208.

3.

Epitafium i Kirken:

Dend her neden under hvilende edle og høiforneme Mand nv salig hos Gvd *Niels Nielson Hielsing* forige Forvalter over Grefschabit Friisenborg fød udi Kiøbenhavn A^o 1650 død paa Fawerschow A^o 1713 huilchen Gaard hand som Forpagter havde beboet i 40 Aar er dette Epitaphium til kierligst og schyldigst Æreminde oprettet af hans i Livet elschelige kiere Hustrue og her hos hannem hvilende Gvd og dydelschende Matrone *Catharina Hansdatter Orwidt* fød i Tunderen [o: Tønder] A^o 1650 død . . . . hvilche lefvede it 35 Aars meget kierligt Ægteschb som af Gud blef velsignet med 9 Børn, 6 Sønner og 3 Døttre af hvilcke dend yngste Søn i sine spæde Aar i Herren hensof de andre alle af dend salige Mand for sin Død ved Gvds og hans faderlige Omhu blefve seet i hæderlig og ynschelig Welstand. Deris Siæle ere i Glæde deris Legomer i Hvile deris Huchomelse i Ære.

Text.

2 Tim. 1. V: 12.

Ieg veed paa hvilchen ieg troer og er vis paa hand er megtig for at beware det som af mig er nedlagt hos ham indtil paa dend Dag.

Text.

Ieg har stridit den gode Strid ieg fuldkomede Lobit jeg forvared Troen fremdelis er Retferdigheds Crone henlagt til mig hvilchen Herren den retferdige Domere skal give mig paa den Dag.

2 Timot: 4, V: 7, 8.

4.

Metalplade i Kirken (fra en Kiste):

Her wnder hviller det sallige Barn Moens Blichfeldt som blef fød paa Hagesholm Anno 1674 den 22 Ivli oc døde ibm [o: ibidem] Anno 1676 den 23 Aprilis Hans Fader var den erlig achtbare och welforneme Mand Christen Blichfeld Forwalter [indskyd: ofver] det Grafschaf Friisenborre och Friiherschaf Friisenwold hans Moder den gvdelschende Matrone Maria Lavrits Datter Gvd gifve hannem en gledelig Opstandelse paa den yderste Dommedag.

Fvldkommenhed ei staaer i mange Aar oc Dage,
Moens Blichfeld derfor var de ældris Ypper Mage
Hand fiire halfve Aar ey maatt opfylde slet.
Hans Dyde-Kiede dog var Leed i Leed veltæt.

5.

Metalplade (ligeledes fra en Kiste):

Christen Blichfeld hviller hervnder som er fød paa Shiblvdn den 29 May Anno 1673 som igien af Gvd blef henkaldet samme Dag Hans Fader Christen Blichfeld Forwalter ofver det Grafshaf Friissenborre hans Moder Maria Lavritz Daatter Gvd gifve hannem en ærefvld Opstandelse.

6.

Paa en Egetræskiste i Vaabenhuset:

Til at forware Lyngaae Kierkis Alterkleder vdi. Forærit af N. N. S. H. og C. H. D. O. Anno 1708.

Bogstaverne betyder: Niels Nielsen Hiersing og Cathrine Hansdatter Owidt (jvfr. Nr. 3).

7.

Paa en Portoverligger over Ladedøren paa Favrskov:

Ch × × ANNO × 1736 : FRIIS :

Christian Frijs, Greve til Frijsenborg, f. 28/1 1691, † 23/6 1763. — Se Sabro Sogn Nr. 2 samt »Dansk biogr. Lex.«

Haldum Sogn.

1.

Metalplade fra en Kiste, ophængt i Kirken:

Welædle og Welbyrdige Hr Krigs Raad IACOB ADLERS Dødelige LEWNINGER giemmes udi dette RUM, Ligesom Hands udødelige SIEL forvares, udi GUDS HAAND: Og Hands Priiselige YDMYGHED, Tienstfærdige Kiærlighed, Behagelige OMGANG, Og det som meere er, Welbetænchte AFSCHED bevares, udi de RETSINDIGES, TRÆNGENDES og FORNUFTIGES HIERTER Efter at HAND havde været, I Denne foranderlige Werden, 39 Aar 9 Maaned: 5 dage, Som Synes KORT for AGTEFÆLE [o: Ægtefælle], BARN og WENNER, Men nu, maa Siælen, er, bliver og glædes, I Dend uforanderlige SALIGHED, uden Aar og Dage, som ikke falde KIÆDSOMMELIGT for HAM, eller nogen HELGEN,

Det bud en ELSCHET IABOB foer,
 GAK HEN IBLANDT DE DØDE!
 EEN HIMMELSINDET IACOB gaar
 Sin GUD, med IA, i møde
 HANS GANG blev endt i HIMMELEN,
 Wed TROENS Striid, i AANDEN,
 far wel, min WEN, min SALIG Ven!
 Nu faldt min pen af Haanden.

Anno 1756

d. 26 Apr.

Jacob Adlers (eller Hustruens) Vielsesring fandtes ved Undersøgelsen af hans Grav af Hr. Arkitekt Kiilsgaard i Hammel, som lod den indsætte i en Fordybning i et lille Træskjold over Indskriften.

2.

Gravsten i Kirken:

Efter en kort og lyksalig Vandring paa Iorden bleve her til Hviile og Roelighed for [?] den med æred og ikke uden Sorg for de . . . . . stede og ved Glæde midt i Sorgen for det — M . . . . . igien venter nedlagte og hensatte de forkrænkelige Levninger af velagdte og velbyrdige Herr Cancelie Raad Niels Hansen hvis Lives Lys fandtes [ø: tændtes] den 27 Dec . . . . . og udsluktes den 1 October Anno . . . . . efter at hand hafde [lev]et 8 [Maa]neders l[ykkeligt (?) Ægte]skab med den velædle og velbyrdige . . . . . Anna Elisabet Num[?] . . . . . beklaget dend glæde . . . . . og over alt prøveet dend foranderlige . . . . . noget . . . . . men efterlod sig det Æreminde . . . . . at han kom til en . . . . . og beklædte Ærestand . . . . .

Manglende Aarstal har det ikke været muligt at faa udfyldt.

3.

Gravsten i Vaabenhuset:

Her vnder hviler erlig oc velact Mand Fr . . . . .
 bode i Sandby barnfød i Galten Herret i Had[?] . . . . .
 Forelder hans Fader Iep Rasmvssen han[s Moder] . . . . .
 Sørensdatter som døde den — Alder — Aar med sin
 kiere Hvstrv Karen . . . . . barnfød i Har [o: Haar,
 Haldum Sogn] af erlig Forelder hindes F[ader] . . . . .
 hidis [o: hindis] Moder Kiersten Siminsdaatter som [døde]
 Aar — hindis Alder — Aar Gvd opve[cke] . . . . .

Paa Gravstenen er udhugget Figurer af en Mand og hans Hustru. Stenens Fød med Indskriften blev for nogen Tid siden funden i et Svinehus i Haldum By; den blev saa sat sammen med det øvrige, hvorved det imidlertid viste sig, at den havde hørt til en anden Sten. Stenen med de udhuggede Portrætter har før siddet indmuret med Bagsiden udad, hvorpaa man læste en noget nyere Indskrift, saaledes lydende:

IHS.

Her under hviler erlig og velagtbare nu sl: Mand Niels Iensøn Skrifver barnfød her i Haldum, som boede og døde sammesteds A^o 17— udi hans Alders — Aar med sin kiere Hustru erlige og gudfrygtige Dannekoene Anne Tommisdatter barnfød i Lerberg som døde A^o 17— udi sit Alders — Aar de lefvede tilsammen et herligt [!] Ægteskab — Aar midlertid af Gud velsignet med 3 Sønner og 4 Døttre Gud gifve dennem og os alle en glædelig og ærefuld Opstandelse.

Qvis evadet.

4.

Gravsten sammesteds:

Her vnder hviler ærlig oc agt: Mand Rasmvs Rasmvssøn Balle barnfød i Gieding fordvm Hereseofit

[o: Herredsfoged] i Savbrv Herit vdi — Aar som bode vdi Sandby oc d̄ø i — Aar — den — hans Alder — med sin kiere Hvstrv ærlig oc gvdfrøctige Qvinde Mergret Sørrensdatter barnfød i Sandby som døde den — Aar 16— hindis Alder — Aar oc afledede i Ægteskab — Søner oc — Døter Gvd opvæcke dem med alle Gvds Børn til det ævige Lif. Amen.

× 1633 ×

Under Indskriften findes to Skjolde med Mandens Bømærke, to over hinanden indflettede R'er, og Hustruens Mærke, det bekendte sammenslyngede IHS. — Navnet Balle er gammelt paa Egnen; der findes saaledes i Sognet en Store og en Lille Ballegaard.

5.

Gravsten sammesteds:

Her vnd: hviler s: Barn Søren Rasmvsen som døde den 13 Novemb 1637 has Alder II d: Aar. Anno 1638.

S. R. har rimeligvis været en Søn af ovennævnte Ægtepar; hans Gravsten er ogsaa indmuret lige ved Siden af Forældrenes.

Foldby Sogn.

1.

Paa Lydhimlen i Kirken:

Dene Hemel hafver Pier Pedersen og Maren Mvnck gifved Fvolby Kierck til Beprydelse.

2.

Gravsten i Vaabehuset:

Her under hviler høytagtbar og velforstandig Mand nu salig hos Gud Seign: Sofren Olufson Frank fordum

Forpagter paa Norringgaard og Frisendal hvis først Op-
rindelse var Terpaggergaard udi Riberhuus [Am]bt A^o 1664
døde her paa Norringgaard A^o 1707 udi sin Alders 43
Aar Dette til en Æreminde for den afdøde og til en
Ihukommelse for de efterlevende oprettet af hans efter-
late Hustru Doretea Niels Daater Hiersing med hvilken
hand levede et kierligt Egteskab udi 1 Aar og 9 Maaneder
I medlertid af Gud velsignede med en Daatter . . . .

Vor Been de her adskillis

Vi samles nock

Blant Herrens Flok

Naar vi for Dommen stillis.

Hustruen har sandsynligvis været en Søster til den under
Lyngaa Nr. 3 nævnte Niels Nielsen Hiersing. (Side 409).

3.

Gravsten udvendig i Kirketaarnet:

O A   S S O

I H S   H I D   I H S

HER VNDER HVILER DISE TVEND SALIGE
BØRN MAD . . . . MAD . . . . 1731 173 .

Stenen er groft tilhugget og Indskriften utydelig. Paa
begge Sider af de øverste Bogstaver findes et ovalt Ansigt
med Prikker for Øjne, Næse og Mund. — Kirkebogen giver
ingen Oplysning om de afdøde.

4.

Grovkornet Sten sammesteds, hvorpaa utydeligt kan læses:

M N S

M S G K

I H S

1788.

M N S betyder rimeligvis Mons Nielsen (af Ris), der

blev begr. $21/8$ 1788, 39 Aar gl. Han var gift med Maren Sørensdatter.

Sabro Sogn.

I.

Paa Alterstagerne:

L · R · M × L · R · F × K · R · F × K · R · M ×
1588.

Mellem Bogstaverne 4 Vaabenskjolde.

Bogstaverne betyder Laurids Rostrups mødrene og sammes fædrene (Vaaben) samt Hustruens Kirsten Ruds fædrene og mødrene (o: Bølle'nes) Vaaben. L. R., Ejer af Ristrup i Sabro Sogn, døde 1588. Hustruen, der var Datter af Knud Rud til Vedbygaard og Dorthe Bølle, blev født 1521 og levede endnu 1610.

2.

Paa Alterbægeret:

Erhard Greve Wedell Frys — og Christine Sophie Grevinde af Wedell Frys.

Herunder Frijsernes Vaaben og Aarstallet:

1765.

Erh. Wedel-Frijs, f. $22/7$ 1710, † $10/11$ 1786, * $4/10$ 1743
Christine Sophie Frijs, f. $22/1$ 1713, † $5/10$ 1787. — Se »Dansk biogr. Lex.«

3.

Epitafium i Kirken med Maleri af en knælende Præst med Hustru og Indskriften:

For oven:

See det Guds Lam som bærer Verdens Synd.

For neden:

Herunder hviler Sognepræst *Niels Poulsen* døde 1664. 69 Aar gammel. Og Hustrue *Karen Nielsdatter* døde 1658. Levede med hinanden i 38½ Aar.

Niels Poulsen Brandt (Trap kalder ham Brandtzon), f. i Aarhus; fra 1619 Sognepr. til Lading, Faarup og Sabro, † i Apr. 1664 (Trap har fejlagtigt 1661).

Faarup Sogn.

I.

Paa Lydhimlen i Kirken:

Anno . . . . . N I S — M C D — I E N S — A G H

N I S og M C D kan maaske være nedennævnte Niels Jensen og Margrethe Christensdatter.

2.

Gravsten paa Jorden ved Kirkemuren med Billeder af en Mand med Hustru:

N I S M C

G D

Her vnder hviler erlig oc velact Mand Niels Iensøn barenfød i Gielerup i Vaar Sogen som bovde oc døde i Mundelstrup 1660 2 Febru. med sin kiere Hustru erlig oc gudfryctig Margret Chrestensdatter barenfød i Mundelstrup som døde 16— den — hendis [Al]der —

3.

Gravsten sammesteds:

Her vnder hviler erlig oc velact Mand s. Peder [Las?]sen barenfød i Søl[ften?] . . . . .
i Egteskab i 3 [! skal vel være 30] Aar oc aflede 8 Børn
7 Sønner oc en Dater.

P. L. S.

A. S. D

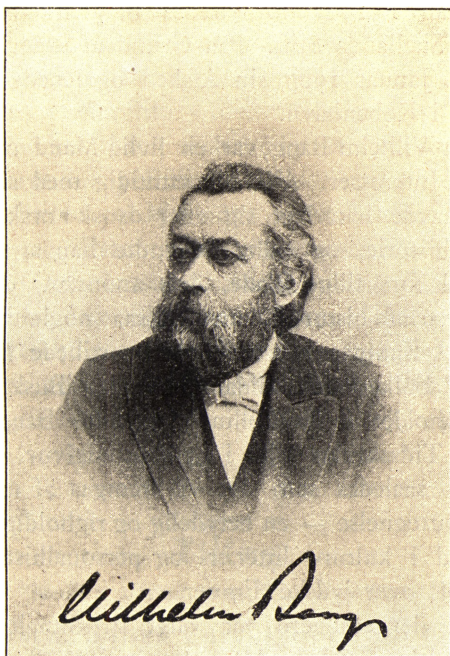
I H S

4.

Gravsten sammesteds:

Her vnder hviler erlig oc velact Karl Iens Nielsen
barefødt i Kortrup [o: Kvottrup] af erlig oc egte Foreldre
hans Fader Niels Lavritsen og hans Moder Berte Niels-
datter oc døde hand den 18 Aprilis Aar 1654 i hans Alder
40 Aar. Gvd opvecke hannem med alle Gvds Børn til det
ævige Lif Amen.

Vilhelm Bang.

(1843—1910.)

Den 19. Marts 1910 afgik Medlem af Bestyrelsen for »Jydsk historisk-topografisk Selskab«, Pastor em. Vilhelm Bang, ved Døden. Henrik Vilhelm Theodor Falkenberg Bang var født d. 21. Marts 1843 i Horsens, hvor hans Fader var Købmand. Han blev Student fra sin Fødebys lærde Skole 1862, theologisk Kandidat 1869 og efter en kortvarig Lærervirksomhed som Førstelærer i Storehedinge allerede 1871 Præst paa Omø, 1876 i Føvling og Holsted (Bækbølling Præstegaard) i Ribe Stift,

hvorfra han i 1891 forflyttedes til (Kirke-)Hvalsø og Særløse i Sjællands Stift. Paa Grund af Svagelighed tog han fra 1. Januar 1909 sin Afsked og levede det sidste halve Aar i København.

Pastor Vilhelm Bang var en livlig Mand med mange forskellige Interesser. Allerede samtidig med sit Embeds-studium havde han lagt sig efter dansk-norsk Personal- og Kulturhistorie, og tidlig begyndte han at give Meddelelser til forskellige Blade, dels anonymt, dels under Navn, mest af historisk, men ogsaa nogle af politisk Indhold. I Kampaarene i 1880'erne stillede Bang sig i Ribe som Folketingskandidat mod Jens Busk. Navnlig under Opholdet i Bækbølling begyndte Bang ogsaa i forskellige Tidsskrifter eller i særskilt udgivne, velskrevne Skrifter -- saaledes som det vil fremgaa af omstaaende Litteraturfortegnelse — en betydelig og righoldig Forfattervirksomhed i kultur-, litterær- og personalhistorisk Retning, tildels over jyske Æmner.

Bang, der tidligere var valgt til Suppleant i det jysk-historiske Selskab, blev derpaa i 1888 ved Overlærer Kinchs Død selv Medlem af Bestyrelsen, og bragte ved Kinchs Begravelse i Ribe Domkirke i en særdeles smuk og stemningsfuld Tale den afdøde Selskabets Tak for hans Virksomhed som en af Selskabets Stiftere og som historisk Videnskabsmand i det hele (optaget i Samlingerne, 2. R. II). — Ogsaa af Oldskriftselskabet var Bang Medlem.

I Hvalsø fortsatte Bang sin historiske Virksomhed. Dog lykkedes det ham ikke at fuldende — eller i al Fald at faa fuldt udgivet — et Arbejde, hvormed han i mange Aar har syslet — det bebudes i Elvius' »Danmarks Præstehistorie indtil 1884« —, nemlig en Række Biografier af de danske Biskopper fra Reformationen indtil Nutiden, et Arbejde, der vilde kunne afhjælpe et

væsentligt Savn, da der ingen samlet Fremstilling er givet af dette Æmne siden de kortfattede Meddelelser i Molbechs »Historiske Aarbøger« fra Midten af forrige Aarhundrede, og et stort Stof i Mellemtiden er fremdraget. Nu lykkedes det kun Bang at faa udgivet i forskellige Blade Bisperækkerne for 3 Stifter (Aarhus, Fyn og Sjælland).

Bang havde 30. Maj 1871 ægtet Kamilla Vilhelmine Agathe Lassen, Datter af forhenværende Overpræsident i Flensborg G. F. Lassen († 1854), født 18. April 1845. Hun overlever ham tillige med 8 Børn, af hvilke den ældste er den bekendte historiske Forfatter, Folketingsmand for Københavns 10. Kreds, Dr. phil. Gustav Bang.

A. Heise.

Tillæg.

(Meddelt af stud. mag. Thomas Bang.)

Vilhelm Bangs Forfattervirksomhed.

I. Særskilt udgivne Skrifter.

- Tavle over Konseilspræsident Estrups Forfædre. 1885.
 Biografiske Oplysninger om danske og norske Forfattere og
 Oversættere af Salmer i Roskilde Konvents Salmebog.
 1886.
 Studenterne fra 1862. 1887.
 Hans Egede, Grønlands Apostel. 1888.
 Den danske Kirkes Historie i Kristian den Tredies Tid.
 1890.
 Præstegaardsliv i Danmark og Norge fra Reformationen til
 det syttende Aarhundredes Slutning. 1891.
 Latinskoleliv og Studenterliv som en Indledning til Præste-
 gaardsliv. 1892.

Heksevæsen og Hekseforfølgelser, især i Danmark. 1896.
Den danske Kirkes Historie i Tiden fra 1559 til 1699.
1896.

II. Tidsskriftartikler.

- Museum* 1891: De danske Købstæders Oprindelse. —
1894: Tobakken i Fortiden. — 1895: Danmarks
hellige Kilder.
- Dansk Tidsskrift* 1901: Helgenerne og disses forskellige
Virksomheder.
- Aarbog for dansk Kulturhistorie* 1893: Mestermændene.
Nord og Syd 1897—98: Hertug Magnus, Prins af Dan-
mark, Hertug af Øsel, Konge af Liffland.
- Illustreret Familie-Journal* 1898 (16 Numre): Spanioleerne
i Danmark 1808.
- Historisk Arkiv* 1883: Præstegaardsliv. — 1884: Præsten
Jakob Worm, et Livs- og Tidsbillede. — 1884—85:
Hekseforfølgelserne i gamle Dage, især i Danmark. —
1885: Biskop Bartholomæus Deichmann. Reformatoren
Johannes Bugenhagen. — 1886: Livet i Latinskolerne
i tidligere Tid. Magister Tychonius. — 1887: Gilde-
væsenet forud. — 1888: Den politiske Æventyrer,
Amtmand Povl Juel. Træk fra Studenterlivet forud.
- Styhrs *theologisk Tidsskrift* 1887: Statistiske Meddelelser
om Bispeembeder og Biskopper i Danmark. — 1888:
En Nytaarsprædiken for 200 Aar siden. — 1892:
Nedbrudte Kirker og nedlagte Sogne.
- Kirkehistoriske Samlinger*, 3. R. VI: En Bandsættelse.
Udvalg af Jens Worms efterladte Samlinger. — 4. R. I:
Udvalg af Jens Worms Samlinger. Aarhus Bispestols
Indkomst 1788. — 4. R. II: Bidrag til Enewold Ewalds
Levned. 3 Breve fra Peder Fogh til Jens Worm.
Biskop P. Hersleb om Reform i det højere Skolevæsen.

To Breve fra Tychonius. Brev fra Jens Rennord til Grev J. L. Holstein. — 4. R. III: Uddrag af Biskop Henrik Gerners Synodalmonita. Fra Kirketvangens Tid. Rimbrev til Biskop P. Hersleb 1738. — 4. R. IV: Præste-Epithaphier i Hvalsø Kirke. Gudstjenesten i Ledreborg Kapel.

Personalhistorisk Tidsskrift 3. R. II: Optegnelser om Familierne Lund, Whitte og Flor. — 3. R. III: Nogle Oplysninger om St. St. Blichers Forfædre.

Samlinger til jydsk Historie og Topografi IX: En Birkedommer som Drabsmand. — X: Fra jydsk Præstegaarde. — 2. R. I: Familien Hegelund i Viborg. To Bidrag til Tychonius's Karakteristik. — 2. R. II: Jakob Frederik Kinch. Børnene Palladius's Fader. Alterbægeret i Brørup Kirke. Bidrag til Horsens Bys Historie. — 2. R. III: Prøve paa tidligere Embedsstil. Felberedernes Lavsskikke. Fra Overtroens Tid. Familien Reenberg. — 2. R. IV: Privilegium for Indbyggerne i Hjerting, Ho og Oxby. Lidt mere om Familierne Trelund og Baggesen. En Præst og en Herredsfoged. En velhavende Horsens-Borger. En Jøde forulempet i Ribe 1676. — 3. R. II: En Stavnsbundens Frihedsbrev. Boganmeldelser. Et gammelt Haandskrift. — 3. R. III: Daniel Høffding Wulff. Mathias Hans Rosenørn.

I *Dansk biografisk Leksikon* har han skrevet en Del Biografier.

Fremdeles har V. Bang i forskellige *Dagblade* skrevet en Mængde (langt over Tusinde) Artikler, dels under, dels uden Navn. Enkelte er af politisk, men de allerfleste af historisk Indhold. Særlig kan nævnes Danmarks Kirker i Fortid og Nutid (Natt. 1897—98, 18 Numre). — Fyns Stifts Biskopper efter Reformationen (Fyens Stiftstidende 1903, udkom i Særtryk). — Aarhus Stifts

Biskopper efter Reformationen (Aarhus Stiftstidende 1901). — Sjællands Stifts Biskopper efter Reformationen (Natt. 1905—07).

I *Nutiden* har han skrevet en Del Biografier, og endelig har han til *Danske Magazin*, *Højskolebladet* og andre Tidsskrifter leveret mindre Bidrag.

Præsten W. C. Müller.

Ved John M. Møller.

Sognepræst Müller, som døde i Vorbasse 1802, blev kun godt 59 Aar gl.; men han kom til at flytte vidt omkring og til at opleve adskilligt, saa det formentlig vil kunne interessere ogsaa andre end dem, som nedstamme fra ham, at læse noget om ham.

Wulf Christopher Müller fødtes den 3. Septbr. 1743 i Kjøbenhavn — hvor hans Fader dengang var Skrædermester — og blev døbt i Helligøjstes Kirke den 6. Septbr. s. A. 4 Aar gl. begyndte han at gaa i »Læse- og Skrive-skole«; 1753 blev han taget ud af denne Skole for at nyde privat Undervisning. Hans første Informator slog hans Søster med knyttet Næve i Næse og Mund, saa Blodet flød, og blev derfor afskediget; den næste, som var Magister, tog selv »sin Permission og reyste ad Norge til igjen«. I Aaret 1757 fik han Undervisning hos Børge Riisbrigh, og Søndagen efter Mikkelsdag s. A. blev han confirmeret i »Runde« Kirke af Capellan Frederik Boye, Forfatteren af den bekjendte Skatkiste¹⁾. Det følgende Aar optoges han i Frederiksborg Skoles øverste Classe, og

---

¹⁾ Jfr. Kirkeh. Saml. 5. R. V, 129 ff., 406 ff.

i Aaret 1759 blev han af »den brave Mand Rector Schrøder« dimitteret til Universitetet.

Müller, som endnu ikke var fyldt 16 Aar, da han den 19. Juli blev Student, tog den 5. Maj 1760 Exam. philos. med Charakteren Haud illaud¹⁾. Han fik saa i Følge Frederiksborg Skoles Privilegium »Closteret« (s: Communitetet), som han havde til Octbr., da han med sine Forældre rejste til Aalborg, hvor Faderen, som fra 1757—59 havde været Møller og Kromand i Øvre Værebros, nedsatte sig som Skrædermester. Efter et Aars Ophold i Aalborg begav Müller sig paa Rejse til Kjøbenhavn; han sejlede med Skipper Lars Bornholmer og havde en stræng Rejse; uden for Hals kom om Natten et forfærdeligt Vejr, som ganske betog dem Haab om at komme til Land mere; men ved Guds besynderlige Naade kom de til Kjøbenhavn med Forlis. Efter at være bleven manuduceret af en gammel »Student« Nestius, tog han den 2. Marts 1763 theologisk Examen. Af Examinationsprotokollen fremgaar det, at han klarede sig godt; men han fik Charakteren Non cont. og kunde nok ikke faa mere, da han vist havde angivet sig til denne Charakter²⁾. Onsdagen efter Paaske s. A. prædikede han i Helliggejstes Kirke for Dimis og fik Laudabilis, saa den unge »Student« — ogsaa en Candidat kaldtes dengang saaledes —, som snart efter rejste til Aalborg, er sikkert med Glæde bleven modtaget af sine Forældre; i sin Tegnebog har han optegnet, at de betalte ham godt for en Prædiken, som han en Fredag holdt i Budolphi Kirke. Han blev saa Huslærer hos Major Deden paa Randerup, hvor

¹⁾ Ved Studentereksamen fik han 2 optime (ug.), 8 b. b. (mg.) og 5 b. (g.); Hovedcharakter gaves der ikke dengang ved Artium.

²⁾ Candidaterne angav sig dengang jævnlig til laveste Charakter, som retlig gav samme Adkomst som de højere. (H. Matzen: Kjøbenhavns Universitets Retshist. II, 174.)

han forblev til Mikkelsdag 1764, og i hvilken Tid han ofte prædikede for Hr. Seerup i Sønder og Nørre Kongerslev samt Komdrup Kirker. I April 1765 sejlede han med Skipper Jørgen Engelbrechtsen til Christiania, og den 10. Maj tiltraadte han en Condition hos en Foged i Norge. Hermed stanse nogle Optegnelser i hans Tegnebog; men han var nu i ca. 10 Aar Lærer paa forskjellige Steder. Da han i Aaret 1775 i Anledning af sin Ordination beskrev sit Levnet, taler han om, at han havde havt meget og efter den naadige Guds Vilje besværligt Arbejde med at undervise paa forskjellige Steder for at erhverve det daglige Brød.

I Aaret 1774 gjorde W. C. Müller et Forsøg paa at blive Præst. Gyrstinge-Flinterup Sognekald var da ledigt, og Provsten i Herredet, Professor Pontoppidan i Sorø, søgte at skaffe Müller Embedet, idet han anbefalede ham til Biskoppen: Han var et skikkeligt Menneske, som man kunde være bekendt at tale for, og som kunde vente eller havde »det, hvormed han kunde sætte sig i Stand«. Det blev imidlertid Capellanen i Stubbekjøbing, Wedel¹⁾, som fik Embedet. Men det følgende Aar blev Müller beskikket til personel Capellan for Pedersborg og Kindertofte. Prof. theol. Provst Pontoppidan havde som Sognepræst i Sorø de nævnte to Sogne til Annexer; hans Capellan, Kjær, døde den 13. Octbr. 1775, og Pontoppidan tilskrev saa Biskoppen, at han ønskede at faa W. C. Müller, som da var i Condition paa Fyen, til Capellan. Biskop Harboe anbefalede ogsaa Müller til Cancelliet; han havde engang hørt ham prædike, og det meget grundig og opbyggelig; vidste ogsaa, at hans Forhold i alle Maader var christeligt og exemplarisk, hvorfor

---

¹⁾ Jfr. Kirkeh. Saml. II, 111 ff.

han ikke kunde vente andet, end at han ved Herrens Naade vilde være en duelig Lærer.

Den 2. Novbr. 1775 blev Müller udnævnt til Capellan for de nævnte Menigheder, og allerede Dagen efter blev han tilligemed 11 andre ordineret i Kjøbenhavn. Det var vel i Anledning af dette store Antal, at Hr. Sinding¹⁾, som prædikede, havde valgt til Text Ps. 68, 12 (Herren lader Ordet udgaa; de Kvinder, som bringe glad Budskab, ere en stor Hær)!

Den Levnetsbeskrivelse, som Müller gav af sig selv i Anledning af Ordinationen, og som han skrev paa flot Latin, endte han saaledes: Den treenige, algode, almægtige Gud give, at jeg maa være tro i det lidet, at jeg maa agtes værdig til at sættes over det større. Imidlertid vil jeg stedse anraabe Himlen om, at alt maa ske til Guds Ære, Menighedernes Gavn og min egen Frelse.

Pedersborg og Kindertofte.

I et Brev, som Capellan Müller den 6. Maj 1779 skrev til Biskoppen, hedder det: »Havde min forrige Sognepræst Hr. Professor Pontoppidan²⁾ ikke været beladt med Pedersborg Præstegaard, som han ikke selv maatte beboe, og jeg som Capellan til alle 3 Sogne kundet være i hans Hus, da havde vi begge været hiulpne, og jeg ikke haft Aarsag saa hastig som skeed at ønske og begiære Noget andet. Min afdøde Formand, skjønt han havde Penge, vilde, overbevist om Tabet derved, ikke modtage Gaarden. Jeg maatte nolens volens $\frac{1}{2}$ Aar efter mit Kald hertil tage imod den, saa ubetænkt og paa saa-

¹⁾ Kaldet til Sognépr. for Skuldelev-Selsø. Jfr. Kirkeh. Saml. 5. R. V, 100.

²⁾ Blev $\frac{31}{3}$ 1779 Sognepr. i Aalborg; efterfulgtes i Sorø af Professor Holst.

danne Vilkaar, som blev Aarsag til min Ynkværdighed nu. Thi foruden at jeg til Føde og Sædekorn samt Besætning og Gaardredskab med Videre, som jeg i en Tid af 5 Uger før Majdag maatte forskaffe mig og derfor købe dyrt, maatte efter lang Løben og Renden tigge mig 300 Rdlr. til Laans, hvis Følge lettelig indsees, da Ingen nuomstunder uden Interesse laaner nogen, der har saa lidt at tage af som jeg, noget der ved tilstødende Uheld lettelig kunde tabes; saa maatte jeg og il Husholdningens Bestyrelse gifte mig og for at faa uden Renter det øvrige, som manglede, tage mine over 60 Aar gamle Forældre til mig, hvilke tillige med mig maa sukke i den elendigste Tilstand, om jeg ikke snart forhielpes, da jeg aarligen har maattet sætte til ved Avlingen og derved er kommen i adskillig anden Giæld.« Han opregner saa sine Indtægter og Udgifter. De første udgjorde ialt 77 Rdlr. aarlig. Om de sidste skriver han: »Gaardens Avling, som jeg maatte modtage for Kost, Kammer osv. efter Rescr., har som forslidt af Bønderne før min Tid og i denne Skov Egn ikke indbragt mig endnu noget at sælge; til sammes Drift maa jeg aarlig udgive Løn til 1 Karl 16 Rdlr., til en halv Karl 8 Rdlr., en Dreng 4 Rdlr. og en Tærsker 8 Rdlr. 2de Piger 13 Rdlr. Heste, Vogne og Gaard Redskab at holde vedlige 16 Rdlr. Extra Skatten af Folkene, mig og Kone 7 Rdlr. Rente Penge 16 Rdlr. Sild, Fisk og Salt til Folkene 6 Rdlr. Tilsammen det ringeste beregnet 94 Rdlr., som er 17 Rdlr. mere end Indtægten, foruden hvad jeg har til egen Husholdning at give ud til det mere, der behøves, ey at tale om Klæder og Skoe.« Han kan ikke længere beholde Gaarden, og naar han skal opgive denne og give enhver sit, bliver han med sine »sat i en elendig og nøgen Tilstand, kommer næppe til at eye et Fjær«. Han beder derfor Biskoppen om at anbefale hans Ansøgning om et Sognekald.

Müller kom dog i adskillige Aar til at vente paa et Sogne kald, og det hjalp ham vel ikke meget, at han i Aaret 1781 i Lejren ved Kjøbenhavn var »anbefalet Feltpræst ved det danske Liv-Regiment til Fods«. Samme Aar maatte han i alt Fald frasige sig Gaarden og holde 2de Auctioner over Besætning og øvrige Ejendele, forbeholdende sig intet uden det nødvendigste at ligge og sidde paa, og saa fik han endda ikke sin Gjæld betalt — fortæller han i Aaret 1783 i en Ansøgning, i hvilken han tillige siger, at hans Forfatning er ganske kummerlig, saa han med Kone og 3 Børn maa se Mangel paa fornøden Subsistence og det kummerligste Liv i Møde, hvis han ikke bliver forflyttet. Denne Ansøgning virkede da ogsaa.

Müller blev, medens han var Capellan i Pedersborg to Gange viet i Tjustrup Præstegaard. Den 26. April 1776 ægtede han Else Cathrine Hansteen, som fødtes i Tjustrup den 11. Octbr. 1738 og var en Datter af Sognepræst Henrik Hansteen og Cecilie Elers. Hun havde efter Faderens Død i ca. 16 Aar havt sit Ophold hos hans Eftermand Holm og var bleven behandlet som Familiens eget Barn. Hun var altsaa ikke saa ung, da hun blev Husmoder i Pedersborg Præstegaard, og hun kunde ogsaa nok trænge til at have nogen Erfaring for at holde Hus under de Forhold, som foran blev skildrede. Men hun var svagelig og kom ikke til at leve ret mange Aar. I Pedersborg Kirkebog skrev hendes Mand den 28. Octbr. 1779 saaledes:

»Den 20de Octbr. [1779 begr.] . . . Min Kone Else Cathrine Müller fød Hansteen. Hun døde efter næsten 9 Ugers ustandne Smerter den 13de ejusdem, da Hun i samme Tid var bleven gandske udtæret af Lunge-Soet, hvortil fra Begyndelsen af Jøyet var tilslaget en bestandig Diarrhoe og

hverdagsfeber; men de daglige og Nattelige Smerter forarsagede Moer-Syge, som Hun fra Hendes Barndom af undertiden var plaget med. Den overmaade Fugtighed paa dette bedrøvelige Sted, som Hendes svage Natur ikke kunde fordrage, var ellers en vigtig Aarsag til hendes Sygdom og saa snart paafølgende Død¹⁾. Det, der trøster mig, er Hendes vizt forhaabede Opstandelse til Glæden. Jeg har ladet Hende nedlegge i Kirchen under de 3de Stoele, hvori Præste, Degne og Skoleholder Konerne har deres Sæder, tet ved fod-Træet af Stoelen indenfor Gangen, til den Ende, at Jeg agter Selv, v. D., at ligge ved Siden af Hende i Gangen, følgelig med fødderne tet op til Chors Dørren; thi Hun var mig i Livet den korte Tiid, Baandet varede, en kjærlig, omhyggelig og dydig, følgelig og af mig meget elsket Kone. Min kjærlige Anmodning derfor til mine kjære Efter Mænd i Embedet er denne: at De haver et vaaget Øye over, at ingen af os saalænge mueligt foruroliges ved nogen Opgravning; Herren selv skal belønne!!! Hendes Leve-Tiid var 41 Aar og 1¹/₂ Dag.«

Müllers Moder har vel saa en Tid forestaaet Husholdningen; men den 24. Octbr. 1780 ægtede han Inger Marie Berg. Hun var født i Frederiksstad i Norge 1759 (døbt den 23. Maj) og var en Datter af Jon Guttormsen Berg og Marie Olsdatter Hersætter. Som Barn blev hun forældreløs og kom efter en Tids Forløb i Huset hos Hr. Holm i Tjustrup. Af ham, som var gift med hendes Moster, Maren Hersætter, blev hun confirmeret 1775. Hans Eftermand Wædelée, i hvis Hus hun var bleven, viede hende til Müller, som saaledes fik en forholdsvis ung Hustru.

Havde Capellanen i Pedersborg Besvær af sit Land-

¹⁾ Jfr. Kirkeh. Saml. II, 254.

væsen, saa havde han vist Glæde af sin præstelige Virksomhed. Af Kirkebogen fremgaar det, at den 27. April 1778 traadte en Skovfoged paa Witzegaard i Kindertofte Sogn Kioldorps Hustru Ane Margrethe Lowth — »af egen gode Vilje og ved Bibelens Læsning overbeviist efter foregaaende Samtale med« Capellan Müller og Professor Pontoppidan — over fra »den Catholske Religion« til »den Lutherske Religion«.

En Mand ved Navn Becker, som tidligere havde opholdt sig i Pedersborg Sogn, voldte Müller nogle Bryderier. Han forlangte at blive offentlig absolveret for Altergangs Forsømmelse, og da Müller ikke vilde indlade sig derpaa, bød Becker ham først 1 Krone og siden 1 Rdlr., hvis han vilde opfylde hans Begjæring. Müller fastholdt dog sin Vægning. Becker kom saa senere igjen til Præstegaarden og havde med sig en Indsidder, som skulde tale hans Sag. Da dette ikke hjalp, sagde Becker med en truende Mine og Adfærd, at han nok skulde tvinge Capellanen til »den nægtede publique Absolution«, hvorover Müller blev vred og »bød ham gaa paa Døren«, idet han tilføjede: »Naar I bruger Mund, lader jeg Jer sætte paa Porten.« I en Klage, som Becker derefter indsendte, og som var skreven af en vis Rothe, blev der fortalt, at Müller havde truet med Prygl. Men denne aabenbare Usandhed havde, som det ved Undersøgelse af Sagen viste sig, Rothe indført i Besværingen uden Beckers Vidende, og han maatte love i Henseende til sin slette Skrivemaade om Hr. Müller ikke at gjøre saadant tiere. Müller, hvis Vægning blev billiget, skrev i sin Erklæring bl. a.: »Jeg troer, det er at gjøre Kirche-Disciplinen latterlig — uden sær Kongelig Ordre og Benaadning — at byde et saadant Meniske vende sig for at bede en Meenighed om Forladelse for en Forseelse, som Hand icke blant den har begaaet, og den altsaa icke dermed

forarget; det var tilmed at give andre slette Christne, der ickun frygter sig for Menniskens Skam, Anledning til at begaa samme, i Tanke: Du kan tage et andet Sted hen, hvor Du icke er kjendt, og der uden Undseelse underkaste dig det, som Du da icke kand undgaae . . .«

Capellan Müllers Forhold til begge hans Sognepræster var vist godt. Pontoppidan, hvis første Hustru var en »Fætterske« til Müller, skrev i Aaret 1777 om ham til Biskoppen: »Kan icke andet end recommendere ham for hans Forhold i Levnet og Lærdom, da han har indført god Orden i Meenigheden; — — jeg mistede ham ellers nødig endnu«; i Aaret 1779 skrev han, at han ønskede gjerne, at Müller skulde blive resid. Capellan i Ringsted, idet han tilføjede: »især om jeg skulde komme bort«. Den 2. Juli 1783 blev Müller udnævnt til Sognepræst for

Aggersø og Omo.

Han blev indsat her 6. Sønd. e. Trin. (27. Juli) 1783 og overtog strax Præstegaarden.

»Agersø er et dejligt sted,
og Egholm er en krone,
Helleholm er der lidt godt ved,
paa Omø er ikke værd at komme«,

siger et gammelt Rim¹⁾. Müllers Familie, som rykkede ind i Aggersø Præstegaard, fandt vist, at der var godt at være, selv om Lejligheden maaske nok var noget indskrænket; der vilde nu blive mere at leve af, og der kunde være Haab om at faa Gjælden fra Pedersborg afbetalt. Embedets Indtægter vare ganske gode, og navnlig

¹⁾ Skattegraveren 1887 I, 176.

kunde Avlingen indbringe ikke saa lidt. Om Jorderne paa Aggersø og Omø hedder det i Bloch Suhrs Kaldslexikon (fra 1851), at de »ere meget gode og hvile aldrig«, — hvilket jo rigtignok for Omøs Vedkommende ikke synes at stemme med det i Rimet udtalte! Men det var i alt Fald tit besværligt for Præsten at komme fra Aggersø til Omø; denne Sognerejse var over 1 Mil til Lands og til Vands; i Pedersborg havde Müller dog kun havt $\frac{3}{4}$ Mil Sognerejse til Lands. Det var derfor ikke saa underligt, at han efter nogle Aars Forløb søgte andet Embede, og en anden Grund dertil var ogsaa den Omstændighed, at han var kommen paa Kant med Øernes Ejer, Præsten Thanck i Skjelskør. Denne Mand, som 1774 var bleven Medejer af Aggersø og Omø samt Egholm og Helholm, og den 14. Juni 1782 blev Eneejer deraf, fik Müllers Stemme ved Provstevalger i Vinteren 1788, idet Müller skrev til Biskoppen: »Efter nu Afg. Hr. Proust Faber [i Egeslevmagle] troer jeg, at Hr. Thanck i Skielskør fornemmelig besidder alle fornødne Requisita til at være Proust i Vester Flakkebjerg Herred«. Men Sognepræst Falch i Tjæreby, som stemte paa en anden, og som selv blev valgt til Provst, skrev »sub rosa« til Biskoppen om Thanck: »Den Tænkemaade og Sinds Forfatning, jeg sporer hos ham, giver mig ikke de bedste Tanker om ham«; han vilde ellers ikke nægte, at Hr. Thanck var dygtig nok til at være Provst. Samme Aar kom Müller til at faa en Prøve paa Thancks »Tænkemaade og Sinds Forfatning«. Den 20. Aug. 1788 tilskrev Müller »Velædle, Velærværdige og Høylærde Hr. Thanck« og bad ham om at lade anskaffe til Omø Skole en lang Bænk til den ene Side paa Skolebordet og en lille Bænk paa den nordre Side af Skolen til de smaa Børn. Ved Müllers Visitats havde adskillige undskyldt deres Børns Udeblivelse af Skolen med, at naar de skulde

sende Børnene i Skole, maatte disse enten sidde — efter deres Talemaade — paa Ryggen af hinanden eller staa, og han havde saa forgjæves henvendt sig til Thancks Befuldmægtigede paa Øerne, Sr. Lind, om at anskaffe de nødvendige Bænke.

Den 28. Octbr. tilskrev Müller atter Thanck. Han takkede for Anskaffelsen af den lange Bænk, og han beder om, at den ønskede lille Bænk ogsaa maatte blive anskaffet. En Del af de smaa Børn maa staa eller sidde paa Gulvet, hvilket sidste en fandt for godt, da han sidste Gang visiterede Omø Skole. Han havde forgjæves henvendt sig til Thancks Befuldmægtigede om Anskaffelsen. Müller bad endvidere om, at der maatte blive afhjulpet nogle Mangler i Aggersø Skole.

Den 5. Novbr. svarede Thanck, at han med al Fornøjelse vilde lade de manglende »Bisager« anskaffe til Skolerne; og han fremsatte i sit Brev flere Uartigheder imod Müller, tilsidst nogle paa Latin med et Citat paa Græsk! Det kom an paa, at Hovedsagen ikke manglede! »Jeg veed«, skrev han. »Beskaffenheden om Alt nøjere, end De venter, jeg veed, at der i Sommer var ledige Bænke i Omø Skole og ingen Børn, jeg veed, naar denne Skole Visitatz begyndte, og hvorledes anstilles, Alt af Bøndernes Beretning, og at en Vending i Skolen uden Børnenes nøjagtige Prøvelse har været Sagen, hvoraf dog intet stort kand ventes; jeg veed, at Bønderne paa Omø længe siden have i en Række af mange Uger, ja vel en ganske Maaned og derover indfunden sig for at afhente Præsten, men forgjæves — — —«.

Müller skrev saa en Del »Oplysende Anmærkninger« til dette Brev: »— — Det er vist nock icke Smaa Ting for en Skoleholder eller Børn at sidde i en Skole, hvor Vinduer ere ude og Huller i Karmene og Rammene, og Skoleholderen, som er vederfareet Sr. Bøhme, bliver

forfærdet ved, at urolig siddende Børn river en faldefærdig Benk over Ende paa et hulret Steen-Gulv, hvorved Eendeel kunde tage betydelig Skadé paa deres Lemmer — —.«

Med Hensyn til de »ledige Bænke og ingen Børn« bemærker Müller: »Der var netop een Bænck. De andre laa forfulede under Bordet — —«. Thancks Paastande angaaende Skolevisitatsen vare bevislig usande. Om Aarsagen til Thancks Vrede hedder det: »— — Saalænge jeg vilde i alt viise Eftergivenhed til Fordeel for ham og Broder Hr. Lieutenant Thanck, der beboer Eegholm her ved Øen, saa fick jeg de mest veltalende Venskabs Forsickringer, som Ham aldrig fattes; men da jeg icke vilde lade mig aftrøe fra, til Aggersøernes Fordeel, efter Nogles Anmodning og de Allerfleestes Ønske, at holde Hingst for Byen, som jeg i Foraaret og tilbød dem uden Betaling, og hvorved Hr. Lieutenant Thanck, der aleene søgte eegen Fordeel ved forhen at tage Betaling uden at opfylde sin Pligt, tabte Endeel, saa er det jeg nu især føler Virkningen af Egen Nytte — —«.

Den 10. Novbr. indsendte Müller Thancks Skrivelse tillige med sine Anmærkninger til Biskoppen, idet han bad om, at denne vilde lade de 2de i Skrivelsen »understrøgne« usandfærdige Beskyldninger, som vare Müllers Embedsførelse betræffende, undersøge »til dens Irettesættelse, som det vil paagjælde« med mindre Biskoppen formedelst den ham tilkommende Myndighed kunde formaa den ellers urolige Mand, Hr. Thanck, til at forvisse Müller om, at han vilde skaane ham »herefter for sine Ham uanstændige Breve og tillige for Bryderie af Sig eller sine Tilhængere — —«.

Den 16. Decbr. s. A. skrev Biskop Balle til Provst Falch:

»Det omskrevne Brev fra Hr. Møller paa Aggersøe er rigtig indløbet; men jeg har med Flid opholdet mit Svar, efterdi Sagen ikke hastede, indtil de aarlige Indberetninger kom mig i Hænde, at jeg deraf kunde skjønne, hvad Reparation Skolerne behøve, og saasart disse Indberetninger indkomme, skal jeg ikke undlade at erindre Vedkommende om det fornødne i denne Henseende. Hvad det øvrige angaar, tænker jeg, at Hr. Møller best kunde foragte det. Sagen kan dog ikke anderledes afgjøres, naar Strid skal have Sted, end ved en Provsteret. Men hvortil nytter det at gjøre slige Ophævelser, hvormange Vidner skulde da ikke afhøres? Dog man veed jo af Erfaring, hvormeget ondt og forargeligt herved kan komme afsted. Lad os dog for Christi Vor Fredsfyrstes Skyld beholde Fred og Ro, saalænge det nogenledes er muligt. Freden skikker sig bedst for os og tjener os efter Tidernes Beskaffenhed i alle Henseender bedst. Naar hand agter det værd, kan hand jo svare Manden efter Fortjeneste, dog med Betænksomhed, og dermed er Sagen til Ende. Vil saa den anden ikke være rolig, kand hand jo henvises til at klage for Provst og Biskop. Da faa vi lovmæssig Anledning til at tage fat paa Sagen, omendskjønt vi endda efter Loven forbindes til at arbejde paa mindelig Afgjørelse, førend Rettergang tilstedes. Hr. Møller indser selv, at jeg ikke paa Embedsvegne eller ved Magtsprog kand tvinge dend Anden til at tage sit Brev tilbage. Jeg maa nødvendig først have hans Erklæring. Men er det ikke bedre, at Splid forebygges?«

Biskoppens forstandige Brev, som Provsten tilsendte Müller, gjorde god Virkning paa denne, som saa tilskrev Provsten: »— — Vist er det — thi jeg kand umuelig enten skriftlig eller mundtlig forestille mig anderledes, end jeg er og mener —, det koster mig icke lidet at overvinde min Fortrydelse over Hr. Thancks uventede

Grovhed, som saarede mig meget, da jeg første Gang læste det; men jeg var og vist uværdig til Herrens Tjeneste, naar jeg icke lod een saa Ædelsindet og følgelig Elsket Biskops dyrebare og kiærlige Formaning giøre den Virkning paa mig, at jeg fandtes villig til underdanig og skyldig Lydighed. Jeg har derfor besluttet med Foract at tæncke herefter paa alt det, Hr. Thanck har skrevet, uagtet jeg er visz paa, at Hand icke for Eftertiden vil lade mig i Roe, skiønt bruge mere Snedighed; men jeg vil fremdeles beflitte mig paa Taalmodighed og ønske, at jeg icke derved, til Skade for Guds Ære, maa blive en foragtet Lampe — —«.

Men Müller blev saa snart forflyttet. Efter at have søgt flere Embeder, søgte han den 14. Decbr. 1789 Bogø Sognekalder. I sin Ansøgning skrev han: »— — dette [Aggersø-O.] Kalds Besværlighed især om Vinteren med at komme fra den ene Øe til den anden, som mit svage Helbred ey kan udholde, og den Vandskelighed med paa tvende omflødte Øer at faaæ nogen Hielp i Embedet eller i Sygdoms Tilfælde Læge til sig, ere de Aarsager, der nødsager mig til at anraabe Deres Majestæt om Forfløttelse — —«.

Paa Ansøgningen er afskrevet to Attester fra Biskop Balle; i den ene hedder det, at Müller forestaar sit Embede med Troskab og Flid, og at han ved Biskoppens Visitats ($\frac{14}{8}$ 1784) som Prædikant viste, at han forstaaer, hvorledes Almuen paa fattelig Maade skal undervises til Opbyggelse. I den anden Attest skriver Biskoppen: »Hr. Møller passer sit Embede med Flid og prædiker Guds Ord til Opbyggelse. — — — Formedelst sin tilvoxende Familie trænger Manden til bedre Befordring, og jeg kan ikke nægte ham det Vidnesbyrd, at han er en duelig Lærer«.

Den 5. Febr. 1790 blev W. C. Müller kaldet til Sognepræst paa

Bogø under Falster,

som da hørte til Fyens Stift. Først efter Paaske tiltraadte han dette Embede. Hans Eftermand paa Aggersø, Brinch, var vel bleven kaldet samme Dag, som Müller blev kaldet til Bogø; men det tog Tid, inden Brinch kunde komme fra Raabjerg, og Müller maatte vel ikke forinden forlade de to Øer; hans Kones Nedkomst den 22. Febr. og Barnets Død den 14. Marts gjorde det da ogsaa ønskeligt for ham at forblive en Tid paa Aggersø. Bogø Præstegaards Stuehus, som var bygget 1760 — og staar endnu —, var meget rummeligt; der var god Plads for Müllers store Familie (hans Forældre, Hustru og 5 Børn), som vel om Sommeren flyttede dertil. Øen Bogø er frugtbar og ligger smukt; det var et behageligt Embede for en Mand, der kom fra det besværlige Aggersø-Omø Kald. Men Indtægterne vare ikke store, og mindre bleve de, da Müller indgik to daarlige Overenskomster. Ved sin Ankomst til Øen indlod han sig »overiilende« i »en for ham ikke alleeneste ufordeelig, men endog betydeligen fornærmende Accord med hans Sognemænd paa Øen, paa hans Embedstid«, skrev Biskop T. Bloch, og denne Accord maa nok have angaaet Tjenden. Senere bortforpagtede han Præstegaardens Jorder til to Gaardmænd paa en for ham ufordelagtig Maade. Han begyndte derfor allerede Aaret efter sin Kaldelse til Bogø at søge Forflyttelse.

I Bogø Kirkebog har Müller indført følgende (senere overstreget af en anden):

»1791, Fastelavns Søndag, blev i Følge Canceliets Skrivelse til Biskoppen af 18. Juny 1790 Simon Abraham-

sen hos Sr. Nieman antaget til Herrens Bord uden foregaaende publiq Absolution, saasom hands Afhold derfra var foraarsaget af en daarlig Undseelse over Mangel paa gode Klæder at fremstille sig med, hvilcke hand, der ingen fast Tieneste har haft i en Deel Aar, icke har kundet forskaffe sig. — I Kircke Værgernes Overværelse lovede hand helligen icke at lade slig eller nogen anden daarlig Tancke herefter afholde sig. Hands synlige bodfærdige Længsel bedømmer Hierteekienderen best«.

Aaret efter kom Biskoppen til Bogø paa Visitats. »Menigheden paa Øen Bog møder mig i Kirken«, skrev han, og da Visitatsen her holdtes en Søgnedag, skulde Præsten ikke prædike, men kun catechisere over »selv-vælgende Stykke«. Det gik godt med Visitatsen; i Kirkebogen skrev Biskoppen: »— — med Menigheden og dens Ungdom saare vel fornøyet«, og i sin Visitatsbog skrev Biskoppen endvidere: »Sogne-Præsten catecheserede meget vel — —«.

I Aaret 1793 gav Biskop Bloch Hr. Müller følgende Anbefaling:

»Nuværende Sognepræst paa Øen Bog — — kan og bør ieg paa Forlangende meddele allerunderdanigst det sandfærdige Skudsmaal, at jeg ved min — — Visitatz befandt ham som en værdig Præst, der troeligen forestaer det ham allernaadigst anbetroede Embede og opbygger ligesaavel med Levnet som med Lærdom, men derhos i dette ringe Kald fandt Manden med Familie i beknyttede Omstændigheder og desaarsag næsten forsagt. Jeg fordrister mig i dybeste Underdanighed at anbefale denne værdige sorgtrykte Mand til Deres Kongelige Mayestæts allermildeste Erindring, at Han til et bedre Levebrød maatte vorde allernaadigst Forflyttet«.

Det blev imidlertid først i Slutningen af det følgende

Aar, at Müller blev forflyttet, og denne Forflyttelse, som blev hans sidste, var temmelig mærkelig ¹⁾).

Sognepræst Mohr i Vorbasse var den 3. Octbr. 1794 bleven kaldet til Sognepræst for Rejsby Menighed (hvad han den 12. Novbr. endnu ikke havde faaet officiel Meddelelse om!), og resid. Capellan Busch i Stubbekjøbing var s. D. — uden Ansøgning! — bleven udnævnt til hans Eftermand. Men Busch var misfornøjet med sin Forflyttelse til et Sted, han »ey havde ansøgt, og hvilket Rygtet tillagde mange Ubehageligheder«; han gjorde derfor Forestillinger »imod denne ubegierete Godhed«. Da dette ikke hjalp, blev han enig med Hr. Müller paa Bogø om at bytte Embede med ham, saa at Müller skulde flytte til Vorbasse og Busch blive hans Successor paa Bogø. Den 15. Novbr. 1794 indgave de Ansøgning om, at saadant maatte ske. Müller anfører som Bevæggrund, at han derved paa en vis Maade kunde forbedre sine fattige Omstændigheder og de tunge Vilkaar, under hvilke han, formedelst en ikke vel overlagt Forpagtningscontract, ellers endnu maa leve i 5 Aar, dels og, at han efter 12 Aars Ophold paa Øer, først paa Aggersø og siden paa Bogø, ønsker at kunne ende sine Dage paa det faste Land, hvor han tillige kunde forskaffe sine tilvoxende Børn en bekvem Lejlighed til at gjøre sig duelige til at erhverve deres Brød efter hans Død. Busch anfører, at han ved at faa Ansøgningen bevilget vil undgaa de mangfoldige Ubehageligheder og Bekostninger, der ere forbundne med en vidtløftig Rejse, og tillige vil nyde den Lykke at blive Nabo til den Menighed, hvor han, uagtet sine trange Vilkaar, har i 4 Aar henbragt Tiden saa behagelig og har imodtaget mange sande Venskabs Prøver. — De slutte deres Ansøgning saaledes: »Saa haabe vi aller-

---

¹⁾ Jfr. Kirkeh. Saml. 4. R. IV, 400 ff.

naadigst Bønhørelse og Bekræftelse paa vores indgangne Forening og forsikre som reedelige Embedsmænd at ville bestræbe os for at opfylde de Pligter, vi skyldte Gud, Kongen og Fædrelandet«.

Biskop Bloch anbefalede Ansøgningen:

Begge Sognekald vare ham nøje og vel bekendte. Som Biskop i Ribe havde han fire Gange, nemlig i Aarene 1776, 79, 82 og 85, visiteret i Vorbasse og Grene Menigheder, og som Biskop i Odense tre Gange, nemlig i Aarene 1786, 89 og 92, visiteret paa Øen Bog. »Paa Indkomsterne af begge disse Sognekald vil der tilvisse ikke være mindste eller en saare ubetydelig Forskiel; Bog Øe Kalds Indkomster beløbe efter allerunderd. Angivelse til 250 Rdl., og omendskiønt ieg nu efter saa lang Tids Forløb ikke saa nøye husker det bestemte Beløb af Worbasse Kalds allerunderd. angivne Indkomst, veed jeg dog med fuld Vished, at Samme ingenlunde er høyere -- —.

Hr. Müller har i endeel Aar tient som Sognepræst for de tvende annecterede Øer Aggers og Omm under Siellands Stift, og nu derefter paa 6te [5te] Aar paa Øen Bog under Falster; er og, især da Han desuden ingen Sømand er, hierteligen keed af dette langvarige Øeboe-Levnet og længselsfuld efter at vorde allernaadigst forflyttet til et Kald paa det faste Land. — — Hans anden, endnu stærkere, Grund [til at bytte Embede] er en for Ham ikke alleeneste ufordeelagtig, men endog betydeligen fornærmende Accord med hans Sognemænd paa Øen, paa hans Embeds Tid; i hvilken Accord han ved sin Ankomst til Øen overiilende indlod sig, og altsaa paa ingen anden Maade end ved Bortflyttelse kan udreedes af denne Hilde. Hr. Busch har derimod (skiønt han intet vinder i Indkomst) for sit allerunderdanigste Ønske denne vigtige Grund, at Flytningen for Ham fra

Stubbekjøbing — — over til Øen Bog er ikkun i en Baad en halv Miil til Søes, da derimod Flytningen for Ham til Worbasse vilde blive en Søe Reyse af mange Miile til Weile Fiord, og derpaa nogle Miile til Lands fra Weile til Worbasse; hvilken Omstændighed for Ham, som en saare fattig Mand, er af største Vægt. — Ved Byttet vilde hverken benævnte Meenigheder ey heller begge Stifterne tabe det allermindste, efterdi begge Supplicanter ere gode, værdige Præstemænd, hvilket allerunderdanigste Vidnesbyrd ieg er dem begge Pligtig — —«.

Ansøgningen blev bevilget den 15. Decbr. 1794. Barfod har fortalt¹⁾, at Busch gav Müller 1000 Rbd. i Bytte. Paa Forespørgsel om, hvorfra han havde denne Efterretning, svarede Barfod den 13. Octbr. 1895, at han antog, at den stammede fra en navngiven gammel Præsts mundtlige Fortælling, og at han, om han end ikke kunde godtgøre sin Kildes Rigtighed, var vis paa, at det meddelte var rigtigt. Siden har en Datterdatter af Pastor Müller udtalt, at hun havde hørt, at hendes Morfader af Busch havde faaet 600 Curant-Daler. Det er vel saaledes sandsynligt, at Müller har faaet noget til Flytningsomkostninger, hvad der da ogsaa kunde være god Grund til; men han har næppe faaet 1000 Rbd.; Summen er vist af Traditionen bleven afrundet opad! Aaret efter sin Ankomst til Vorbasse blev han af Biskop Middelboe hjulpen til at faa prioriterede Laan, og han havde endda mere Gjæld, saa han var i alt Fald ikke bleven rig af de — 1000 Rbd.!

I Løbet af de ca. 4 Aar, Pastor Müllers boede paa Bogø, var der 4 Lig i Præstegaarden.

¹⁾ Den falsterske Geistligheds Personalhist. II, 54.

1790 døde Præstens Fader; i Berlingske Tid. for 1790 (Nr. 80) findes følgende Avertissement:

»At det har behaget Gud den 25de September sidst ved Døden at bortkalde min hos mig værende Fader John Madsen Müller¹⁾, forhen Borger og Skredder, og barnfødt i Scheen i Norge, i en Alder af 78 Aar, 11 Maaneder og 5 Dage, det bekiendtgjøres herved samtlige Paarørende og Venner efter nu brugelige Maade, for at forebygge al vidtløftig Skriverie og dermed forbundne Omkostninger.

Baagøe Præstegaard under Falster.

Wulf Christopher Müller«.

De andre Lig vare Præstens Børn, — alle 3 fødte paa Bogø.

Vorbasse og Grene.

Det tog lang Tid, inden Müller tiltraadte sit nye Embede. Den 16. Marts 1795 tilskrev han fra Bogø Biskop Middelboe i Ribe og forklarede, at Grunden til hans lange Udeblivelse var den ualmindelige Vinter. Busch, som var rejst til Hobro til sin Hustru, kunde ikke komme til Bogø, og Müller kunde ikke komme derfra. Han bad derfor om, at Tjenesten i Vorbasse og Grene maatte fremdeles blive besørget af Nabopræsterne. »Deres Høyædle Høyærværdighed tage gunstigst i Betragtning, at jeg er i Beleyrings Stand paa en Øe, hvor-

---

¹⁾ Søn af Murmester Mads Michelsen Møller og Maren Jensdatter; havde først været Skrædermester i Skien, hvor hans 1ste Hustru Helene Pedersdatter Lyche døde 1741. 2den Gang gift i Kbhvn. ⁷/₁₂ 1742 med Cathrine Tronier, en Datter af Visiterer Wulf Christopher Tronier og Birgitte Mathiasdatter Holm. Jfr. Personalhist. Tidsskr. 3. R. II, 70 og 148.

omkring Drive Iis flakker fra Østen til Vesten og vice versa — —.«

Biskoppen gav et velvilligt Svar, men udtalte Ønsket om, at Müller vilde indfinde sig saa hastig som muligt, da det under slige Omstændigheder var tungt, ja næsten ugjærligt for Herredspræsterne tilstrækkelig at besørge Vacancen.

Den 31. Marts tilskrev Müller atter Biskoppen: »— — jeg frygter for, at jeg ikke kand tænke paa at begynde Reysen i de første 14 Dage. Tillad mig og at forsikre, at jeg hiertelig længes efter mit Bestemmelses-Sted og intet ønskede hellere end fra Begyndelsen af at kunde have været der, da Uvirksomhed aldrig har været min Lyst — —«.

I April kom Müller endelig til Vorbasse. Han havde sin ældste — ca. 14aarige — Søn med; de fik en Tid Kosten hos en Gaardmand i Byen. Der blev kjøbt Køer og Heste (et Par gule Kjøreheste og en — Ridehest!) og gjort andre Forberedelser for at kunne overtage Præstegaarden. Om Sommeren kom saa den øvrige Familie: Præstens Hustru, Moder og de andre Børn, og Vorbasse Præstegaard blev saaledes godt besat med Mennesker (der var 5 Børn at begynde med). Præstegaarden var formodentlig i god Stand, da Müller overtog den; men Vorbasse Kirke var i en daarlig Forfatning ved hans Ankomst; i flere Aar var der kun foretaget Spækning og Hvidtning, og i de sidste 3 Aar ikke engang det. Han anmodede da »den største Kirke-Eyere«, Peder Christensen¹⁾ i Skjødebjerg, om at istandsætte Kirken,

¹⁾ Havde i Aarene 1785—86 kjøbt Tienden af Christen Christensen i Høllund, over hvem Inspecteur ved Colonierne, Lindenhann, fra Røi i Aaret 1784 til Generalkirkeinspectionscollegiet havde indgivet en Klage, hvori det hed: »En gammel rig Gnier, der gaar paa Gravsens Breede, uden nogen Livsarvinger, har i

da det ellers kunde gaa ud over Præstens Helbred; men Kirkeejeren var »døv ved hans billige Anmodning«. Det følgende Aar tog saa Præsten, da Provst Holm i Høyen var sygelig og ikke kunde komme, Syn over den forfaldne Kirke i nævnte Kirkeejers og 4 af Sognets vederhæftige Mænds Overværelse. I Beretningen om dette Syn nævnes blandt mange andre Brøst: »Alteret staaer fuld af Vand, naar det regner, og har giordt, at Alteret inden ved Tavlen er raadnet. — — Alter-Tavlen, en i sig selv smuk Tavle, fattes Høylig Opmaling og Eftersium, Prædike-Stoelen ligesaa. — Alter-Bog er ingen uden Een, der er laant, som dog hverken har Begyndelse eller Ende«.

Da Müller den 30. April 1796 indsendte Beretningen om Synet til Provsten, bemærkede han, at han havde hørt, at der var bestilt en Murmester, som skulde indfinde sig ved Midsommerstid for blot at foretage Spækning og Hvidtning. Han anmodede derfor Provsten om, »at Kirke-Eyerne maatte tilholdes i betiimelig Tiid i Aar at lade efter Synet istandsette i det Mindste det Vigtigste, paa det at De, der nyelig dyre have kiøbt Deres Gaards Anpart i Kirken, ikke skulde faa dobbelt Udgift ved en Deel af Muurens Fald«.

Provsten bad da Biskop Middelboe om, at det maatte blive paalagt Peder Christensen, som ej reflecterede paa sin Sognepræsts og Provstens ham ofte givne Advarsler, inden Aarets Forløb at sætte Kirken i god forsvarlig Stand. Dette Paalæg er saa nok blevet givet og efterkommet.

Af nogle Skrivelser, som Pastor Müller i Aarene

---

mange Aar havt den Lykke at være Ejer af Vorbasse Kirke — —«. Han har brudt ned »et Tumpulatur, som stod tvert over Kirken, hvorpaa jeg med megen andre der i Sognet ofte haver siddet med megen Fornøjelse og holdt vores Søndags Andagt — —«.

1796—98 indgav til Cancelliet og Rentekammeret angaaende Colonisterne, fik han ikke Held. Ved kgl. Resol. af 29. Marts 1763 var det blevet bestemt, at der for Korn- og Kvæg-Tienden af de øde Byer Knurborg og Skjoldbjerg, som vare blevne gjorte til Colonierne Frederiksnaade og Nedre Moltkenberg¹⁾, skulde aarlig udbetales Sognepræsten i Vorbasse en Refusion af 9 Rdl. 48 β . Med denne Indtægt, og i det hele taget med Indtægterne af »Coloniet« eller »Colonierne«, vare Præsterne ikke tilfredse; Hr. Treu, Præst i Vorbasse 1784—89, bemærkede saaledes i Kirkebogen, da han indskrev en Begravelse: »NB. Fra Col. slet ingen Tiende — Maadeligt Offer — og paa Borg alle Ligtaler — og — for Resten ei en Drue at æde. Micha 7, 1«. Hr. Müller begyndte med at ansøge Cancelliet om Approbation paa et Tilbud, som han havde gjort Vorbasse Sogns Colonister angaaende hans hos dem formentlig tilkommende Anpart Korn- og Kvæg-Tiende m. v. Cancelliet svarede, at det ved Resol. af 16. Marts 1796 var fastsat, at Colonisterne paa Ahlheden og Randbøl Heder stedse skulde være fri for Tiende-Leverance in natura, samt at Skattepligtigheden for bemeldte Colonister ej, endskjønt de bestemte Frihedsaar vare udløbne, vilde tage sin Begyndelse, førend visse ved berørte Resolution befalede Forberedelser vare tilendebragte. Müller ansaa ikke dette som fyldestgørende Svar og henvendte sig da til Rentekammeret, idet han anholdt om, at dersom Colonisterne endnu nogen Tid skulde være fri, Amtsforvalteren i Kolding da maatte beordres til i Stedet for 9 Rdl. 48 β at udbetale ham eller efterkommende Sognepræster i Vorbasse i de første 5 Aar 24 Rdl. aarlig. Han fik det Svar, at Kammeret ikke kunde fravige den af Cancelliet givne Resolu-

---

1) Jfr. O. Nielsen, Slavs Herred, S. 15.

tion. Den 13. Jan. 1797 skrev Müller atter til Rentekammeret og forestillede adskillige Grunde, hvorfor han troede nu at tilkomme større Refusion end 9 Rdl. 48 β , og derhos tilkjendegav, at han vilde være fornøjet med, at Refusionen fastsattes for bestandig til 24 Rdl. aarlig. Han modtog det Svar, at Kammeret fandt ingen Adgang til at forhøje oftnævnte Refusion, førend Coloniernes Skyldsætning, som med det første skulde foretages, var fuldført. Den 6. Octbr. 1797 gjentog han sin Forestilling om Refusionens Forhøjelse til 24 Rdl., idet han i andet Fald begjærede at blive foreslaaet til et andet Kald. Rentekammeret svarede, at det fandt ingen Adgang til at forhøje bemeldte Refusion, førend Coloniernes Skyldsætning, som endnu ikke havde kunnet, men, saa snart Omstændighederne tillode det, skulde foretages, var fuldført; i Henseende til sin Begjæring om Forflyttelse maatte Müller henvende sig til Cancelliet. Derefter maa han have indsendt en noget skarp Skrivelse, thi Cancelliet anmodede den 26. Maj 1798 Amtmanden og Biskoppen om at tilkjendegive »Hr. Müller, at det overlades til hans eget Valg, om han vil lade hans Paastand lovlige paa-kjende ved Domstolen, samt tillige give ham en Erindring for hans upassende Skrivemaade«.

Denne »Erindring« — som nu gjemmes i Landsark. i Viborg — blev en »alvorlig Erindring om for Efter-tiden at skrive mere anstændig om Øvrighedens Foranstaltninger« ¹⁾.

Pastor Müller fik heller ikke Held til at skaffe den nye Degn, Morten Lauridsen Storm, Bolig i Vorbasse

¹⁾ Ca. 45 Aar senere bleve Beboerne af Vorbasse Sogns Coloni Selvejere, og Præsten fik Lov til at beholde den sædvanlige Refusion (9 Rdl. 48 β aarlig) for de »2 i ældre Tider tiendepligtige Gaarde«, som vare blevne til 10 Gaarde og 8 Huse! Jfr. Canc. Skr. 9. Marts 1843.

Degnebolig og Ansættelse som Skoleholder. Degnen, Hans Thomsen Juhl, havde 1791 afstaaet Skoleholder-tjenesten i Vorbasse til Anders Nielsen (Donslund), som kom til at bo i Vorbasse Degnebolig, hvorimod Juhl selv som Degn for Vorbasse-Grene og som Skoleholder i Grene boede i Ankelbo. 1797 afstod Juhl imidlertid Degneembedet til M. L. Storm, som var Hjælpelærer hos ham og den 3. April 1798 ægtede hans Datter, og der blev da gjort Forsøg paa at faa Skoleholder A. N. Donslund afskediget, for at Storm tillige kunde blive Skoleholder. Men den forrige Præst i Vorbasse, Mohr, som tidligere kjærlig havde taget sig af A. N. Donslund, der i sin Ungdom fik sit Ben brækket, tog sig ogsaa nu af hans Sag, ligesom ogsaa Provsten (Holm), Mohrs Svigerfader, var paa Skoleholderens Parti. I Begyndelsen af Aaret 1798 skrev Pastor Müller til Cancelliet og anholdt om, at Vorbasse Degnebolig, der beboedes af Skoleholder Donslund, »maatte til 1ste Maii ryddiggjøres til Beboelse for den nye beskikkede Degn Morten Lauridsen Storm, samt at bemeldte Storm til samme Tid maatte tiltræde Skoleholder Tienesten i Waarbasse«, hvortil Müller troede ham berettiget. Den 19. Marts s. A. tilskrev Müller Biskoppen saaledes: »Endskiøndt jeg veed, at Deres H. H. ikke kand decidere i den Sag, som medfølgende handler om, saa tager jeg mig dog den underdan. Frihed at bebyrde hermed, som gunstigst maatte tilgives. Skoleholderen er, formedelst den absolute Medhold af Amtmanden¹⁾, blevet ikke lidet høytænkende. Jeg kand intet udrette hos ham, og Prousten kand jeg ikke henvende mig til, da han, som handlet efter sin Sviger-Søn Hr. Mohrs Vilje, holder og med Skoleholderen. Da jeg derfor troer, at det er tilfulde ind-

---

1) Hellfried; jfr. Jydske Saml. 3. R. VI, 27.

lysende, hvor uretfærdig Skoeleholderen handler i at nægte den Eenfoldige Juuhl sidste halve Aars accorderede, var det at ønske, som jeg og underdanigst beder, at Deres H. H. vilde alleene efter Dægnens Begiæring antegne Deres Tanker, da jeg ikke vil formode, at Skoeleholderen modsætter sig Dem, og Omstændigheder med Amtmanden og det videre altsaa derved kunde forebygges. Degnen Storm længes, som naturlig, meget efter Udfaldet paa Ansøgningen i Cancelliet om Degne-Boeligen; men jeg kand tænke, at Prousten og Amtmanden trækker det ud i det længste, og det, Vi stoele paa, er Deres H. H.s retfærdige Erklæring«.

Men Amtmanden og Biskoppen holdt i deres den 27. Februar afgivne Erklæring paa Skoleholderen; han var efter en lovlig Afstaaelsescontract med daværende Præsts og største Lodsejeres Samtykke og efter Provstens Examination bleven beskikket af daværende Amtmand, og denne Beskikkelse var bleven stadfæstet af Stiftamtmanden og Biskoppen. De indsaa ikke, at nogen Skoleholder i Vejle Amt paa mere lovkræftig Maade kunde være i Besiddelse af sit Embede, og der var ingensinde fra Skoledistrictet bleven ført Klage over Donslunds Duelighed, Flid eller Opførsel.

Cancelliet resolverede i Overensstemmelse med denne Erklæring, og Storm maatte saaledes se at skaffe sig Bolig og noget at fortjene paa anden Maade.

I Aaret 1798 havde han Præstegaarden i Forpagtning; men han viste sig at være en daarlig Landmand; han »gjorde intet ved det« og fodrede Hestene og Køerne, saa de ikke kunde rejse sig selv, ja, 3 Køer døde nok af Sult. Præsten fik ingen Afgift og maatte selv overtage Gaarden. Til denne, efter Traditionen skildrede, uheldige Bortforpagtning hentydes der i følgende

Brev, som Müller den 10. Juni 1799 tilskrev Biskop Middelboe:

»Høyædle, Høyærværdige
Meget elskelige Hr. Biskop!

De vilde høygunstigst tilgive, at jeg, høylig dertil nødsaget, hermed bebyrder Dem. — Den usædvanlige haarde Vinter og paafølgende langvarige strænge Foraar har forarsaget mig betydelige Udgifter for at holde mine Kreature ved Lige, som dog ikke er lykkedes med dem alle. — Jeg er derved sat i den Forlegenhed ikke at kunde paa denne Tid udrede mine Expenser til dette Landemøde, maae derfor herved underdanigst bede, at mig, om muelig, maatte forundes Dilatsion nogen Tid, til jeg kunde faae dem samlede. Beløbet viser indlagte Notice. Min Godhed i at hielpe Degnen her Morten Storm med afvigte Aar at bestyre min Avling (som jeg ikke ventede mig til Skade, men blev det formedelst slet og mislig Opførsel af ham — hvorom Hr. Proust Warming kan give udførlig Oplysning) har ogsaa sat mig i den Forlegenhed at ikke kunde opfylde Løfte, jeg har giordt til denne Termin. — Det vilde meget saare mig, om jeg ved Paastaenhed skulde med en talriig Flok Børn og frugt-sommelig Kone udsættes for Ødelæggelse, da mit Eyende ved paatvunget Auction, sær i denne Egn, maatte gives bort. Deres Høyædle Høyærværdigheds Ædelmodighed forskaffede mig Aaret efter min Ankomst hertil prioriterede Laan, og jeg turde da ikke forlange det mere, som fattedes mig, i Tanke aarlig at afbetale det øvrige, som er og skeet, indtil det nu i Aar af ovenanførte Aarsag standser. — Jeg skal herefter endnu meere, end jeg stedse har, paa det mueligste indskrænke mig til at reedelig slippe ud af den nærværende Elendighed. H. H.! læg derfor endnu den Godhed til, at De formaaer Hr. Warming til at udvirke hos en Mand i Hans Sogn, som jeg skylder 40 rdl., og paa hvem Hr. War-

ming har Indflydelse, at han udsætter Betalingen, som med fulde Renter til Snapsting ad Aare skal skee kort efter Indhøstningen, da Annexerne betaler mig Tiende Kornet, efter Sædekornets Priser, til Mortens Dag, Juul og Paaske. Ligeledes skal jeg underdanigst bede, at De vilde formaa S. T. Hr. Proust Schiøth [i Vejle], som Skifteforvalter i Afgangne Hr. Stalkneckts Stervboe¹⁾, at Han vilde bie med Renterne til Een af anførte Tider. — Jeg skulde selv mundtlig have talt med Ham derom; men mine magre Heste, sær i denne Saaetid, taale aldeles ikke en saa lang Reyse og kan ikke undværes hjemme fra. — Tillige vilde De formaae bemeldte Hr. Proust Schiøth til, om muligt, at understøtte mig, om jeg fra en anden Siide skulde piines for en Kiøbmands Regning, stor 54 rdl.

Deres Høyædle Høyærværdigheds Ædelmodige Hielp er min eneste Tilflugt, da jeg her er fremmed for dem, der har Evne til at kunde hielpe mig, og jeg forvisser mig om Deres Beredvillighed til det bedste Udfald paa den for mig ufor-sigtig indløbne Nød — — —«.

Biskop Middelboe var en god Mand²⁾; han opfyldte det ønskede; til Provst Warming skrev han bl. a. saaledes: »Deres velædle Velærværdigheds mig bekendte Retskaffenhed forvisser mig om, De ikke vil nægte bemeldte Hr. Müller deres Hjælp — — —, paa det Manden, som sidder i et maadeligt Embede og fattige Omstændigheder med en talrig Børneflokk og frugtsommelig Kone, ikke enten ved Paastaaenhed eller muligt Søgmaal skulle blive sat i mere trykkende yderligere Forlegenhed«.

¹⁾ Sognepræst Stallknecht i Jellinge † 1795.

²⁾ »Hans Humanitet og velmeente Omhu for Geistlighedens Vel gjorde ham yndet«. (Frost, Efterretninger om Ribe Domkirke, S. 119.

Biskop Middelboe var ogsaa overbærende overfor Provst Holm i Højen. Den 11. Octbr. 1798 klagede Præsterne Kasbjerg i Grindsted, Warming i Egtved og Müller i Vorbasse til Biskoppen over denne deres Provst; han havde »i nogle Aar været hel forsømmelig i Provstiets ham pligtige Forestaaelse«; de havde forgjæves gjort ham Forestilling om godvillig at resignere Provstiet og bade nu Biskoppen om at formaa ham dertil. De sluttede deres Skrivelse saaledes: »Vi forvise os om, at D. H. H. ikke anseer vores Begiering til velbemeldte Hr. Prousten som Egennyttighed af nogen af os; thi i et Herred [3: Provstil], der bestaaer af Prousten selv 4de Præst overveje Byrderne vist nok Fordeelene. Vi bede derfor underdanigst, at Deres H. H. vilde, om Hr. Proust Holm ikke selv godvillig opfylder vores gjorte Begjæring, formaae ham dertil, og skulde D. H. H. ikke synes at kunde paa-lægge ham det som Pligt, da nødes vi til at underkaste os med billig Fortrydelse over at være bleven ansatte til Præster i Jerløv-Slaugs Herred«.

Den 24. April 1799 blev Hr. Warming constitueret til ad interim at forestaa Provsteembedet; men han døde den 15. Septbr. s. A.¹⁾, og den 1. Octbr. blev saa Hr. Müller »constitueret til Provsteembeds Beopagtelse indtil videre«. Hans Provstevirksomhed blev dog ikke af lang Varighed; ved Kongebrev af 17. Januar 1800 blev det nemlig bestemt, at Jerlev Herred skulde forenes med Tørrild Herred og Slaugs Herred med Øster Horne Herred, og den gamle Forening af Jerlev og Slaugs Herreder som udgjørende et Provsti blev saaledes ophævet²⁾.

¹⁾ Kasbjerg i Grindsted var da død (begr. $\frac{20}{4}$ 1799). Provst Holm, som blev entl. $\frac{8}{4}$ s. A., † $\frac{7}{4}$ 1800, og Müller i Vorbasse † $\frac{25}{10}$ 1802, — mærkelig mange Dødsfald i faa Aar.

²⁾ Se iøvrigt min Afhandling: Provst Jacob Holm i Højen (Vejle Amts Aarb. 1909, S. 121 ff.).

Den 22. Juni 1799 tilskrev Müller Provst Warming saaledes: »Her i Waarbasse Sogns Colonie er forefaldet følgende: En Huusmand i Molkenberg Jes Hansens Hustru nedkom noget over 3 Uger siden med en Søn. Nogle faae Dage efter faaer Faderen i Sinde at hjemmedøbe det Selv under Paaskud, at det var syg; men skal blot have døbt det med Vand uden at sammenføye det med Guds Ord. — Degnen Morten Storm berattede mig i Søndags Tildragelsen efter den Kones Sigende, der havde holt Barnet ved den brugte Daab. Jeg loed ham derfor tilsige Faderen og bemelte Kone at møde hos mig. De kom i Torsdags, og Konen, som havde holdt Barnet, Svend Hagensens Hustrue Karen Hansdatter i Molkenberg, forsikrede i Faderens Overværelse, at det forholdt sig saaledes, med Tillæg, at hun nødig vilde have holdt Barnet for ham; havde tilbudet at gaae ned til mig med Barnet for at faae det døbt; men Barnets Moder vilde ikke det. Jeg udbeder mig derfor S. T. Hr. Biskoppens Resolution, om Barnet af mig maae døbes rettelig paa Grund af anførte Angivelse og Tilstaaelse, eller lovlige Undersøgelse desangaaende forud skal skee; Hvilket Hr. Prousten vilde besørge i Følge denne min Anmeldelse«.

Provst Warming bemærkede, idet han indsendte Müllers Skrivelse til Biskoppen: »Maae jeg underdanigst anføre mine ufordrede Tanker derover, da seer jeg ey, at Barnets Fader med Forsæt har forseet sig mod religionen og vor Kierkes Skikke; da han vil have sit Barn døbt, men Præsten er maaskee alt for langt fra ham; hans Barn er syg, hvilket Foregivende jeg mener bør troes indtil videre og paa Faderens eget Udsagn; som eenfoldig Mand døber han da selv sit Barn det bedste han veed og maaskee i Hast under hans Barns Sygdom. — Havde casus indtruffet i mine Sogne, jeg havde strax, saasart

jeg blev vidende derom, draget til Barnets Forældre, i all Roelighed undersøgt Sagen, og var der Fejl, vilde jeg i all Fortroelighed have forestillet dem det og tilbudt mig at døbe det retteligen paa befalet Maade; jeg er vis paa, at Forældrene vilde takket mig, og Sagen vilde ingen Opmærksomhed have gjort. — Mon Præsten ikke endnu kunde gjøre det saaledes i 2de bekjendte gode Mænds Overværelse. Deres H. H. tilgive naadigst, at jeg har yttret mine Tanker. — Jeg stoeler paa, De har altid været min Patron, jeg skal og altid bestræbe mig for, at jeg kan svare dertil, og De vil gunstigst finde, at jeg ønsker Hr. Müller den mest muelige Roelighed; thi maae jeg i underdanigst Hengivenhed sige, da staae Sagerne ey paa for god en Foed — — --«.

Den 29. Juni skrev Biskoppen til Hr. Warming: »— Endskjøndt jeg finder Deres i denne Henseende yttrede Tanker rigtige og følgeværdige [mærkeligt nok!], kan jeg dog nu ikke andet end lade Sagen blive undersøgt. Det maatte derfor behage Deres V. V. det første mueligt at kalde for Dem fornævnte Jens Hansen og hustrue (om hendes helbred maatte allerede tillade det), tilligemed Sven Hagensens hustrue, alle af Moltkenberg, med øvrige vedkommende, om nogen fleere ved Barnets paaklagede Daab har været tilstæde, for i Medhjelpernes Overværelse af dem samtlige at modtage om dette Barns af Faderen selv given Daab saadanne sandfærdige forklaringer, som De trøste Dem til med Lovens Eed at bekræfte, om det maatte forlanges. Skulde da Resultatet deraf blive overensstemmende med tilbagegaaende Anmeldelse, at omhandlede Barn ikke var bleven ordentlig Døbt efter Ritualen og Døbeformularerne i Gud Faders, Gud Søns og Gud den hellig Aands Navn, ville De behagl. anmode Sognepræsten Hr. Müller i Waarbasse samme Barn paa nye ordentligen

at døbe, indtil dets Alder og Helbred tillader sammes offentlige Confirmation i Kirken — — —.«

Den 15. Juli indberettede Hr. Warming følgende til Biskoppen: »— — Den 9de Julii indfandt ieg mig i Moltkenberg hos Jæs Hansen Collonist. Ved Undersøgelse fandtes, at Jæs Hansen havde slaet 4re Gange Vand paa sit Barn, da han vilde døbe det; at Svend Hagensens Kone ikke hørte, at han sagde: i Navn Gud Faders, Gud Søns og Gud den Hellig Aands. Nok een Kone, som var tilstæde ved denne formentlige Daabs Agt, erklærede ligeledes, at Faderen slog 4re Gange Vand paa sit Barn, da han vilde Døbe det. Faderen tilstod, at han den Dag, han Døbte sit Barn, var saa syg, at han ikke vidste, om han havde Døbt sit Barn Ret eller ey, og endnu meere tilstod han, at han havde tilstaaet for sin Sogne-Præst Hr. Müller, hvilket han og endnu tilstod i Medhielpernes og fleres Overværelse, at dette hans Barn er urigtigt døbt, hvorfor Faderen tilligemed Moderen i bemelte Vidners Overværelse bad Deres Sognepræst Hr. Müller at Døbe dette Deres Barn ordentligen. Fader og Moder angrede deres fejltagelse, og da det tillige befandtes af Vidnerne, at Barnets Fader ved den formeentlige Daabs Agt var saa Syg, at han efter hans egen Erklæring ikke vidste, hvad han gjorde, hvilket og blev Stadfæstet af Svend Hagensens Kone, som havde holt det, saa — — anmodede jeg Stedets Sogne Præst Hr. Müller at Døbe det, hvorpaa dette Barn af Ham blev Døbt i Min og bemeldte Vidners Overværelse — — —.«

Af Vorbasse Kirkebog fremgaar det, at det omhandlede Barn blev døbt Hans Christian, og at dets Daab blev confirmeret den Dag, Faderen blev begravet, nemlig den 22. Juli 1799.

Naar Provst Warming, som vi hørte, skrev til Biskoppen, at han ønskede Hr. Müller den mest mulige

Rolighed, da Sagerne ej stode paa for god en Fod, saa hentydede han vist derved til, at denne hans Omgangsfælle og gode Ven var baade fattig og svagelig. At Müller var begge Dele, fremgaar ogsaa af et Brev, som han den 23. Novbr. 1799 skrev til Biskop Middelboe:

»Høyædle, Høyærværdige

Meget elskelige Hr. Biskop!

Den Gunst Bevaagenhed, De stedse i alle Tilfælde har beviist mig — som min uformuende Taknemlighed aldrig vil forglemme at tilbede Dem belønnet —, giver mig det underdanigste Haab, at jeg og denne Gang tør nærme mig til Dem i et mig det Allervigtigste Anliggende. Jeg har nu været i Embedet over i 24 Aar i ringe og besværlige Kald. Jeg nærmer mig nu stærkt de 60 Aar, og mit Øyens-Lys er begyndt at svækkes, hvortil Greene Sands Knog har bieder det meste. Veyens Længde og Besværlighed til Annexet kan jeg næsten ikke mere udholde, om jeg ikke skal før Tiden tabes for min talrige Børneflokk. At have Hielpere tillader hverken Kaldets Ringhed eller Huus Rummet. Mine Formænd, endog den sidste unge Mand, ere, især paa Grund af Sogne Veyens Længde og Besværlighed, blevne forflyttede, og jeg har den største Aarsag til at ønske mig nu samme Hæld. Men — træt af Omvandring — et bedre og mindre besværligt Kald, helst een Kirke og her i Stiftet. Jeg har vel i de 5 Aar, jeg nu næsten har været her, indsendt 3de Ansøgninger herfra, allermeste for ikke at vorde glemt; derfor jeg ikke har udbedet mig Deres Recommendation. At jeg ikke har søgt Grindsted eller nu Egtved Kald, dertil har jeg haft mine uforkastelige Grunde, og andre Kalde, naar de her i Aviserne læses leedige, ere da næsten Alle bestemte. — Høyædle Høyærværdighed! tilgiv mig derfor den Dristighed, at jeg underdanigst udbeder mig den Naade, at saasart et Kald bliver ledig her i Stiftet, som De troer jeg kunde vorde

tient med, jeg da maatte underrettes derom, og at De paa det Kraftigste vilde understøtte min Ansøgning. — Rygtet siger nok, at Hr. Proust Haahr er bestemt til Egtved Kald; men Weyen Kald bliver da ventelig med det samme givet en Anden, saa at jeg ikke kan tænke derpaa, ihvormeget jeg end ønskede mig det. — Sunds Kald i Hammerum Herred synes efter Aviserne at være leedig; men maaskee en Proprietaire kalder dertil, eller det er mig ikke tienlig. — Jeg smigrer mig med at have Deres Høyædle Høyærværdigheds Yndest, som jeg stedse vil stræbe at gjøre mig meere værdig til, troer derfor, at De vil blive min Befordrere til det bedre, hvorved 10 Siæle foruden mig vil anraabe Himmelen om Velsignelse over Dem«.

I et Brev af $27/3$ 1800 takkede Müller Biskoppen for hans »særdeles gode Recommendation til Forflyttelse, skjønt den ikke dertil lykkedes«, og for atter at have vist Omhu for hans Penge-Anliggender. Han udtalte tillige sin Frygt for, at han ikke længere kunde vente Henstand fra det Stallknechtske Stervbo, og tilføjede: »Jeg maae da, dog ikke uden Haab, finde mig i min ublide Skiæbne, der har ført mig til denne Egn. — De, H. H.! har giort og vil fremdeles gjøre alt mueligt. — Herren skal belønne! Naar De Alleeneste ikke vredes paa mig, taaler jeg alt med urokkelig Standhaftighed — --«.

At Biskoppen fremdeles gjerne vilde hjælpe den fattige Præst i Vorbasse, viste han ogsaa ved en Pensionssag, som nu skal omtales.

Marcus Nexøe, der døde som Præst i Vorbasse $8/2$ 1755, efterlod en Enke, Anneke, som i ca. 50 Aar kom til at nyde Pension af Kaldet. Hun boede i mange Aar i Skodborg, hvor hun var født, og fra nævnte By skrev hun den 24. Juli 1800 til Provst Sølling: »Jeg gamle og fattige Enke af Vorbasse Præstekald kommer atter

og indflyer til Deres Velærværdighed angaaende min Pension. — — Sker slet Medhandling. — — Beder, at Pastor Müller maatte tilholdes at betale mig aarlig min Pension med 9 Tdr. Rug, 6 Rdlr. i Penge og 20 Pd. Ost og levere samme paa Skodborghus«. Hun har tilgode hos Hr. Müller for 1799: 3 Rdl. 2 Mk., for 1800: 6 Tdr. Rug og 20 Pd. Ost. Hun, som er 81 Aar, har maattet rejse til ham. — Løfterne ere gode af ham; men det kan hun ikke leve af.

Den 12. Aug. afgav Müller en lang Erklæring:

»Det maae, upaatvivlelig troes, at jeg, førend jeg greb Pennen hertil, har maattet give Tiid, indtil Følelserne, som ovenanførte ved Gjennemlæsningen naturligvis foraarsagede, vare formindskede saaledes, at jeg ikke ved noget uoverlagt, endog Udtryk, skulde skade den gode Sag. Den gyldene folgeværdige Regel for Menneskets Forhold imod enhver, der læser Math. 7, 22, og ikke maae tilsidesættes af nogen, der oprigtig ønsker sit ueafbrudte Vel, gjorde, da jeg første Gang læste det, endog som Barn, et uudslukkeligt Indtryk paa mit Hjærte. I Følge deraf har jeg i alt mit Forhold mod Klagerinden tænkt paa, hvad jeg ønskede at maatte af enhver min Eftermand, i Tilfælde, at jeg døde her (som Gud naadelig forbyde! uden saa var, at en bliidere Skiæbne her var at vente for mine), vederfares min Kone, som den sammenavlede Børneflok, om ikke Andet var, maa gjøre mig nidkiær til at ønske den muelig beste Behandling. — — Efter Nexoes Død blev Eftermanden enig med hende, ved Skifterettens Mellemlæse, om Pensionen, som hun ovenfor har urgeret paa; men den Tiid var Foreningen maaske den lempeligste paa begge Sider, sær hun boede her i Byen¹⁾.

¹⁾ Efter Mandens Død boede hun i nogle Aar i Vorbasse, hvor hendes Hus imidlertid brændte i Foraaet 1759, hvorved hun led et temmelig stort Tab.

Hvorledes siden passeret indtil Hr. Treu inklusive er mig ubekjendt (dette undtagen — efter Troeværdiges Fortællinger —, at Hr. Treu engang en Markeds Dag af paanødet Overiilelse over Ventilation om Pensionen i manges Nærværelse haanlig viiste hende sin Dør). Hr. Mohr, den i saa Tilfælde vist gode Mand, blev omsider Eenig med hende om 30 rdl. aarlig og til Decourt deri at levere hende for en bestemt Priis den Ruug, Han syntes at kunde overlade Hende, og Resten i Penge. Ved min Ankomst hertil fortalte han mig det, og at der undertiden var falden Disputer om Maalet og Rugens Bonitet, maaske forbyttet i Skodborghus. Dette, og at ingen næsten af Sognefolket var villig til at kiøre deres Tiende til Skodb[org], bevægede mig til strax at forsikre Klagerinden, at jeg ikke, uden Bestemmelse af mine Foresatte, kunde love hende Rug, men Pensionen 30 rdl. aarlig i Penge. Saalænge nu Rugprisen var lav, sær Eet Aar, var hun vel fornøyet, takkede og qviterede uden mindste Ord om andet; saa siden efterhaanden, som Priserne steg, gjør hun dobbelt Paastand.

Det er altsaa unægtelig gjerrig Egennytte, der forleder den gamle Kone, og jeg har lempet mig efter hende, saa at hun i de 2de sidste Aaringer har faaet noget Rug for en taalelig Priis. Hendes Reise til mig i Forsommeren, som hun fordrede og fik, foruden det mere, 1 rdl. for til Kjøresvenden, der ikke findes anordnet ved noget, røber og tydelig Rigtigheden af den Tanke, jeg har ytret om hende; thi hun er vist ikke saa fattig, som jeg formedelst min bekjendte Velvillighed for 2 Aar siden blev, har været og endnu noget lidet bliver; men den kiære dyre Rug ligger hende paa Hjærte.

Det er utvivlsomt, at hun bør og kan faa sit sig tilkommende; men hun kan vist ikke faa det, hun vil opkræve. Jeg skal opgjøre Regning med hende og betale hende, naar jeg, til at blive fri for hendes vanlige Gnav ved Priser,

hun synes at kunne profitere ved, faar Bestemmelse for Rigtigheden af min Formening. Jeg er vis paa, at jeg ikke har handlet samvittighedsløs, at jeg skulde frygte for den Enkernes Dommeres Hævn; thi af dette usle Kald (skjønt ansat — Gud véd af hvem — saa højt) at give 30 rdl. aarlig Pension til en Enke, er vist ikke fornærmelig for Enken!

Jeg vilde ønske, at jeg hvert Aar havde de Syvottende Dele, der ikke er mulig, da Mængden, sær i Vorbasse Sogn, er fattig, og Kornet tit slaar sig i disse skarpe Egne. Og om Klagerinden end ikke var pligtig til at vedblive de frivillig antagne, uden Klage forhen oppebaarne, 30 rdl. aarlig; men Pensionen skulde ydes i Korn &c (efter gammel, men ikke nu, det jeg véd, paa noget Sted brugelig Skik), hvorledes skulde da forholdes, om jeg døde før Enken? Min Enke, der da vist ikke blev her i Danm. længere end yderst nødvendig, men søgte sit Fødested i Norge, hvorledes skulde hun faa Rugen &c. saaledes, at det blev billig Vederlag for det, hun i min Levetid havde ofret? Jeg tror, at dette er (og intet mindre var) nok til Oplysning for Bestemmelsen, hun i Klagen nøder mig til at udbede«.

Den 25. Septbr. replicerede Anneke: Hun har vel i nogle Aar godvillig taget Penge i Stedet for Korn; men aldrig havde hun »forstaaet sig til« en bestandig vedvarende Penge Akord, heller ikke var hun tjent dermed at modtage derfor Penge, saa længe Hr. P. Müller i sine Pengesager ikke bedre ved at holde Orden, og mindst kunde hun lade sig nøje med ialt 30 rdl., efter nærværende Tider ikke meget mere end det $\frac{1}{2}$ af Pensionen. — — Müller behager vel at kalde det Gjerrighed; men hun trøster sig til, at Provsten nok vil finde et bedre Navn derfor, naar en arm, gammel, svag og forladt Enke af en Mand i Brødet forlanger, hvad der til-

kommer hende. — — Müller kan bedre give, end hun undvære. — — Hun har med Mand og 3 Børn der i 14 Aar ført en anstændig og ordentlig Husholdning. —

Den 17. Octbr. skrev Provst Sølling til Müller: Han mener, Enken har Grund til sin Fordring; tvivler ikke om, at Müller som en ædeltænkende Mand vil fornøje Provsten med et Par Ord om velvillig Opfyldelse af hendes Fordring, for at kunne berolige den bedagede Anne, som er en Vidue henved 82 Aar gammel, og følgelig ikke kan have ret mange Pensions eller Leve Aar tilbage. Saa meget mere, som Provsten véd, at hun er haardt trængende — —.

Den 1. Novbr. svarede Müller:

Mad. Nexøe vedbliver sin, vist af enhver, der upartisk gennemskuer Tingen, umedholdelige Paastand. Han vilde vist med Glæde agte Provstens sindige Overtalelse dobbelt dyrebar, saa han rettede sig derefter, naar Enken havde Skin af Ret; men han er vis paa, at Provsten selv ved modnere Overvejelse vil finde det modsatte og ikke give hende, fordi hun er Enke, Medhold i det, som er urimeligt. Müller [maa henholde sig til sin tidligere Erklæring. — — Skulde han »for at føje hendes Alderdoms Gjerrighed — som unægtelig var syndig handlet — opfylde hendes Paastand, da blev Pensionen af Vorbasse Kald, det usleste vidt heromkring, i Aar, for det første efter nuværende Priser, 54 rdl. foruden Osten, som er et desperat galent Indfald, — og jeg skulde desuden gjøre Ægt dermed? Nej, det er en utaalelig Byrde, som vores retsindige og desaarsag elskværdige Hr. Biskop vist ikke vil paalægge mig, med saa stor en Børneflokk, naar han, som jeg ingenlunde tvivler om, faar at se og veje de mine anførte Grunde til Vægning, og jeg haaber ikke, at De, kjæreste Hr. Provst! har nogen sær Grund til at erklære mig imod. Øvrigt, da hun er fuldet i at leve,

kan hun gjerne overleve mig¹⁾, jeg kan derfor ikke føje hende, i den Tanke, at jeg ved hendes Død snart kunde blive hende kvit, thi den Tanke har bedraget flere. Men for ikke at anses stridig tilbyder jeg, foruden strax efter hendes Consens at tilsende hende de for 99 anførte 3 rdl. 2 Mk., at levere hende for 1800 foruden det, hun allerede har faaet, 3 Tdr. Rug, saa snart Føret i mindste Maade tillader det, og for Eftertiden, saa længe vi have den Handling med hinanden, aarlig 5 Tdr. Rug og 15 rdl. i Penge — —.«

Den 17. Novbr. indstillede Provsten Sagen til Biskoppens Afgjørelse, og den 4. Decbr. svarede Biskoppen:

»Det kan ikke nægtes, at Enkens Paastand er grundet; men at betale derefter vil sandsynligvis blive Müller som en fattig Mand en trykkende Byrde i Betragtning af Kalæts Beskaffenhed — —«.

Biskoppen kan ikke forandre den engang approberede Pension, men raader til, at der træffes billig Forening mellem Parterne; fremsætter saa et Forslag og kalder Hr. Müllers indsendte Tilbud taalelig; bliver der ikke Forig, maa Müller andrage Sagen for Cancelliet.

Den 3. Marts 1801 tilskrev Müller Biskoppen om Sagen som endnu ikke var i Orden, uagtet Biskoppens Forslag om en mindelig Forening. Enken vedbliver sin Paastand, som er Müller, sær i Aar, umuligt at opfylde. Han seder en verificeret Copi af sin Formands Kvitteringsbøg for Pensionen, underskreven af ham og Enken. — Enke. har selv indgaet Forening med Formanden, og den er vedvaret med Müller, indtil hun afvigte Sommer bøde at høste Fordel ved at faa, om muligt, den første Forening igjen befalet. Vel er den første

---

¹⁾ Det gjordes hun ogsaa; hun døde i Skodborg den 21. Marts 1806, 88 A. gl.

mindelige Forening lovlig sket og findes i Herredets Skifteprotokol; men den er ingen Tid kodificeret. — — Det er øjensynligt, at Vindelyst har forledt den gode Kone til sidste Skridt. — — For at befries for mere unyttig Tvist og ubehagelig Correspondance henvender han sig til Biskoppen, bedende om Decision, »hvad enten Mad. Nexøe skal vedblive sin senere Forening, eller hun fra 1. Novbr. a. p. efter mit af Deres H. H. — — ansete taalelige Tilbud skal have aarlig 5 Tdr. Rug og 15 rdl. i Penge, eller hvortil Deres H. H. selv vil forandre det, — — thi jeg vil vist ikke fornærme hende; men min Forfatning taaler ikke at lade mig saaledes fore-skrive af hende«.

Den 20. April tilskrev Provst Sølling Biskoppen saaledes:

»Den Omgangsmaade, Sognepr. Hr. Müller i Vorbasse bruger med sin Pensions Erlæggelse til Enken Mad. Nexøe, er for mig exemplum sine exemplo, aldrig har jeg hørt, nogen Præst eller Præsteenke har begiært den engang lovlig atte Pension paa Kaldet forandret, enten det har været dyreeller lette Tider; det var ej heller godt, om saadant blev Ski, thi saa kunde hverken den ene eller den anden være vi i sin Sag. Dog ville velbemeldte Hr. Müller nok, at dett^r skulle ske med ham paa Grund af, at Kornet er saa v^re, og derfor synes han, at Enken faar for meget, naar un skal have sin Rettighed. Han véd nok, hvad hun bør h^re, nemlig: aarlig 9 Tdr. Rug, 6 Rdlr. i Penge og 20 PdOst, som han tilstaar fra første Tid at være lovlig bestem^t. Og naar da den dyre Tid ikke kan befri ham, saa forme^r han dog, at Pensionen bør forandres, fordi Enken skal l^ve indgaet en anden Forening med hans Formand, som an vil godtgjøre med et Register paa en Del forvirred Qvitteringer, som Enken skal have givet, hvoraf dog slet inⁿ er attesteret

af hendes Laugværge, hvilket og kan være lige meget, da alt dette vedkommer ikke Sagen med Hr. Müller, som Enken aldrig har gjort nogen Forening med, uden hvad de Aar efter andet har kunnet enes om enten i Korn eller Penge. Her er altsaa ingen Grund, hvorfor Enken skal have tabt sin Ret til at nyde den gamle fastsatte Pension, naar hun den forlanger, og den krævede hun forrige Aar længe før Høsten, og før nogen kunde sige, om Kornet blev dyre eller let, ogposito, hun vidste alt, saa kunde dog ingen fortænke hende i, at hun som en gammel trængende Enke ikke kunde eller vilde bortgive sin Ret, som hun med god Samvittighed kunde fordre. Imidlertid har Hr. Müller fundet for godt at tage dette til Anledning i sine Breve til mig at forhaane den gamle ærlige Kone med mange uanstændige Talemaader, naar han ex. gr. siger: Hun er gjerrig, egennyttig, ja beskylder hende for Vindelyst osv., som er ret væmmelig at høre. Mon ikke alt dette retournerer paa Manden selv; uden Tvivl er det noget saadant, der har forledet ham til at ville tage Brødet fra Enken; thi det kan bevises, at just den Tid forrige Aar Enken skulde havt sit Korn, solgte Hr. Müller 1 Læs Rug, 4 Tdr., til en Mand à 6 Rdlr. Td., er 24 Rdlr., hvoraf han vil unde Enken det $\frac{1}{2}$ og selv beholde det $\frac{1}{2}$, eller, siger han, faar hun formeget, da Kornet er saa dyre. Men hvad vilde den gode Mand vel have sagt, om hans Sognemænd, som han har accorderet sin Tiende i ren Korn i Skiæppen, der kan beløbe sig aarlig over 90 Tdr. godt Rug, ville komme og sige: Nej, Fa'er, I maa ikke være saa gjerrig og forlange saa meget af os dette Aar, da Kornet er saa dyre! Mon han ikke, som billigt og ret var, vilde fordre sin Ret efter Accorden! Her hedder det: Qvod tibi non vis fieri — — —. Men alt dette at forbigaa, har dog Enken i Betragtning af Mandens ømme Omstændigheder tilstaaet herefter aarlig at være nøjet med 5 Tdr. Rug (og naar Rugen skulle falde i Prisen under 3 Rdlr. Td., da

6 Tdr. Rug) og 15 Rdlr. i Penge og 20 Pd. Ost. Hvilket Hr. Müller ved Skrivelse til mig af 27. Jan. d. A. har tilstaaet undtagen de 20 Pd. Ost, som han intet melder om, hvorpaa jeg efter indhentet Betænkning fra Enken svarede den 20. Febr., at naar han lagde de 20 Pd. Ost til og til fuld Nøje betale Enken, hvad hun havde tilgode, var Accorden saaledes sluttet. — —

Rolig ventede jeg nu, at det kjedsommelige Skriveri var til Ende, indtil jeg saa, at oftbemeldte Hr. Müller atter er indgaaet med Begiæring til D. H. H. om en ny Resolution, da han burde at qviescere ved den første af 4. Dec. 1800, neml., at i Mangel af mindelig Forening skulde det blive ved den engang approberede Enkepensions Bestemmelse. Hvilket foranlediger mig paa Enkens Vegne ydmygst at nedlægge følgende Paastand:

1. At M. tilstaar og underskriver den af Enken foreslagne og af ham selv saa nær accorderede aarl. Pension: 5 Tdr. Rug (og om Rugen osv.) og 15 Rdlr. i Penge samt de 20 Pd. Ost eller i det mindste 1 Rdlr. i Penge derfor aarlig.
2. At Enken i Mangel af mindelig Forening beholder sin Ret ubeskaaret til at nyde den engang lovlig bestemte Pension. At Hr. M. maatte paalægges strax at udbetale til Enken Restancerne og siden at svare Pensionen i 2de Terminer — —«.

Den 14. Maj 1801 tilskrev saa Biskoppen Provsten:
 »Enkepensionen af Vorbasse-Grene bliver i Betragtning af Omstændighederne og paa Grund af begge Parters frivillige gjorte Tilbud fastsat for Eftertiden saaledes: Hun nyder 5 Tdr. forsvarlig god Rug, og om Rugen falder i Prisen under 3 Rdlr. pr. Td., da 6 Tdr. Rug, og 15 Rdlr. i Penge samt 20 Pd. Ost eller i det mindste 1 Rdlr. i Penge derfor aarlig — —«.

Provst Sølling, som varmt forsvarede Madam Nexøe, havde iøvrigt tidligere selv omtalt hende paa en mindre rosende Maade. Da hun den 16. Juni 1794 havde klaget til Biskoppen over Hr. Treu, som hun foregav skyldte hende Pension af Vorbasse Kald, skrev Hr. Sølling til Biskoppen: »Jeg kan ikke noksom forundre mig over, hvorledes Mad. Nexøe endnu vedbliver med sin Klage«, — — og han kaldte hende »den altid klagende Enke«. Hr. Treu gav heller ikke nævnte Enke et godt Skudsmaal, idet han som »Nødsaget Erklæring over ubilligste Klage« skrev: »Den nærige Anneken — nu — fast — for gammel? — Præste-Enke af Vorbasse-Kald? maa formodentlig? — i saa høy en Alder — være aldeles sandse-løs? — da hun paa nye hafver at klage — saa ubilligen, saa ubeviisigen — over mislig Betaling af hendes Pension: — som, til sidste Skjærv, forlængst vedbørlig, men, Gud alene veed!!! møysommelig nok! er hende tilbragt. Hendes gamle Vane er at klage over alle Præster. Hr. Mohr giver hende Penge i Steden for Vahre og han — men ikke hun vinder derved —. Løftet i Vorbasse er helligt holdt. Ej at tale om den lange Henstand med dette uventede Krav, — da jeg nu paa 6te Aar har været Præst her [i Hodde].

For Resten er Klagen ikke engang Svar værd, end sige Penge, dersom den ikke |: efter gammel stiel:| var adresseret til Ribe-Bispe-Residence«.

Biskoppen svarede, at han ikke kunde give Mad. Nexøe Medhold, hvis hun ikke skaffede Beviser.

I Vorbasse-Grene Kirkebog har Hr. Müller optegnet følgende, som vidner om hans Samvittighedsfuldhed og tillige giver forskjellige Oplysninger:

»Da Greene Sogns Beboere især have ved min Ankomst hertil ført fornærmelige Klager over min Formands Forsømmelse i at komme til Greene de bestemte Tider, saa har jeg besluttet, da nok det Meeste er Snak og Bagtalelse, at anføre hver Dag, jeg ikke kommer til Greene Kirke, og Aarsagerne dertil, Neml.:

1795.

Dom. 23. p. Tr.: Blev jeg hiemme, fordi min Kone var i Barns Nød, som jeg ikke troede da at burde forlade, om Noget skulde indløbe, hvortil mine Eeneste Heste og Vogn udfordredes.

Müller¹⁾.

Dom. 1. Adv.: Blev jeg og hiemme. — Aarsagen var: en stoer Snee var fulden, saa at 4 Heste udfordredes, om jeg ellers skulde kommet hjem ved Dagen til sidst Tieneste her, hvor der var bestilte Forretninger, og jeg har kuns 2 Vogn-Heste. — Desuden saa det ud til stærk Sneefog, som og faldt om Formiddagen, der havde gjort min Tilbagekomst farlig.

Dom. 3. Adv.: Var fuldet om Natten en stoer Snee, som tilligemed Jordfog og tyk Taage gjorde, at jeg blev hiemme.

1796.

Søndagen efter N. Aar blev jeg hiemme, saasom det om Morgenen, efterat det om Natten havde stormet stærkt med kyselige Regn og Hagel-Byger, endnu stormede og saae ud til samme Byge-Veyr. Jeg maae dog oprigtig tilstaae, at jeg op paa Dagen

---

1) Saaledes underskrevet omtr. hver Gang.

fortrød det, da Himmelen blev klar, og beroede alleene ved Stormen.

Dom. Invocavit sneede det med halv Storm, derfor jeg og blev hiemme.

Langfredag var det fuld Storm, idelige Snee-Byger, og jeg var ikke ret frisk.

Dom. 6. p. Pasc. var jeg syg.

Dom. 9. p. Tr. var det Torden Veyr med idelige stærke Byger, og en nogen Tiid haft Lænde-Piine havde endnu ikke gandske forladt mig.

Dom. 1. Adv. var det et haardt Veyr, der saae ud til Snee-fog, og jeg var ikke frisk.

Dom. 4. Adv. var Veyen ufremkommelig formedelst Sneefog.

1797.

Nyt-Aars Dag var det ufremkommelig, sær over Greene-Aae, hvor ingen Broe er, som var ønskelig at maatte blive paalagt Greene-Beboere.

Dom. 2. p. Epiaph. var mig umuelig at komme til Greene, saasom jeg havde faaet et Hull ved Ankel-Koen paa det Eene Been.

1ste Onsdag i Faste var jeg syg, saa jeg end ikke kom i Waarbasse Kirke.

Dom. Reminisc. var jeg ikke bleven saa frisk, at jeg turde vove mig til Greene.

2. Søndag efter Paaske var jeg syg.

Dom. 24. p. Tr. var det Sneefog.

Dom. 2. Adv. kunde man ikke komme over Greene-Aae, og Veyen var næsten ufremkommelig.

Dom. 4. Adv. var det stærk Sneefog.

Dom. p. Nat. var det saa tykt i Veyret, at Man ikke kunde see en Haand for sig.

1798.

- Dom. 1. p. Epiph. var det meget stærk Skridtføre, saa jeg kunde ikke komme frem.
- Dom. 2. p. Epiph. var det et bedrøveligt Veyr, saa at der i Waarbasse Kirke var ikke meer end 13 Menisker, alle her af Byen.
- Dom. Esto Mihi var det et overmaade stærkt Snee-Fog.
- Dom. 14. p. Tr. var jeg syg, og det var desuden et bestandig Væld-Vande.
- Dom. 24. p. Tr. havde den uventede Frost gjort stærk Skridtføre, og mine Heste vare ikke skiærpede.
- Dom. 1. Adv. gjorde jeg Messefald, saasom jeg i disse korte Dage for tiltagende Skrøbelighed ikke aarker at giøre den lange Reyse og 2de Prædikener.
- Dom. 3. Adv.: Ligesaa, det var desuden Iislag heele Dagen.

1799.

- Sønd. efter N. Aar var jeg af foranførte Aarsag ikke i Greene.
- Fastelavns Søndag var det et saa skrækkeligt Fog og Knog, at endog intet Menniske kunde komme her i Waarbasse Kirke.
- Første Søndag i Faste kunde jeg ikke komme til Greene for Sneedriver.
- Første Onsdag i Faste ligesaa.
- Anden Søndag i Faste fygede og knygede det saa, at endog ingen kom til Waarbasse Kirke.
- Anden Onsdag i Faste kom end ingen til Waarbasse Kirke, saa at jeg maatte gaae hjem igien uden at forrette noget.
- Tredie Søndag i Faste var det tøet, saa at det var umueligere end før at komme igiennem.
- Tredie Onsdag i Faste ligesaa.
- Fierde Onsdag i Faste turde jeg ikke begynde derpaa, saa-

som jeg Søndagen forhen med største Fare havde vovet mig ved mange Omveje til Greene. NB. Nøer-Søe var voxet saa høit, at jeg ikke kunde komme forbie den, og Greene-Sande og Aae vare u-frem- og overkommelige.

2den Pintze-Dag maatte jeg til Heinsviig i Vacancen.

Trinitatis Søndag var det et jammerligt Veyr, og mine Heste kunde ikke trække mig frem, om jeg ellers ikke skulde miste dem, da de ere i en ynkværdig Tilstand.

Fra Mortens Dag og til Nye-Aar har jeg maattet alternere med Tienesten i Waarbasse og Greene.

1800.

Ligeledes fra Nyt-Aar til Sexagesima.

2den Onsdag i Faste var jeg hiemme, fordi jeg var ikke frisk.

Midfaste Søndag var det stærk Sneefog, saa at Knud i Knorrebørre, der havde lovet at befordre mig, blev hiemme. Jeg altsaa og.

Marie Bebudelses Dag maatte jeg til Auctionen i Høyen¹⁾.

Dom. 1. p. Tr. havde jeg en stærk Diarrhoe, saa at jeg endog ikke kom i Waarbasse-Kirke, dog maae jeg tillige anmærke, at det var et overmaade regnende og stormende Veyr, saa at Degnen, der var i Moesgaard, ikke kom derfra før Kl. 4^{1/4} om Eftermiddagen, og ikke fleere ved Kirke end Byens Folk.

Dom. 22. p. Tr. var jeg syg og turde ikke vove mig ud i vedholdende Væld-Vande.

Herefter, som sædvanlig, alterneret med Tjenesten formedelst Alderdoms Skrøbelighed.

---

1) Auction i Høyen Præstegaard 31. Marts 1800.

1801.

Af samme Aarsag ligeledes alterneret til 3die Søndag efter hell. 3 Konger.

Dom. Septuages. var det et jamm. l. Veyr og ufremkommelig Føre, saa jeg ikke kom til Greene, i Waarbasse, hvor der var først Tjeneste, indfandt sig kuns 8 Mennsker, og til Folketællingen udeblev de af Vester-Sognet, som vare tilsagde at møde.

Første Søndag i Faste kunde ingen komme imellem Byer for Fog og Knog.

Midfaste Søndag ikke heller.

4de Søndag efter Paaske maatte jeg lade reyse min Eene Hest, saa jeg havde intet at kiøre med.

18de Søndag efter Trin. havde jeg intet at kiøre med og kunde ingen Befordring faae.

Herefter blev, som sædvanlig, fra Allehelgens Dag alterneret med Tjenesten.

4de Søndag i Advent var falden saadan Sne, at den, der havde lovet mig at kiøre mig til Greene, blev borte, saasom Veyen var ufremkommelig.

1ste Juule Dag var det vedbleven at falde saa megen Sne, at ingen fra Donslund, Riisbøl og de øvrige Vesterste og Sønderste Steder kom her til Kirke, følgelig jeg ikke heller til Greene.

2den Juule Dag kiørte jeg til Waarbasse Kirke; men intet Mske indfant sig endog ikke her fra Byen.

Dagen derpaa tøede og regnede det, saa der var kuns nogle faae af Byen her i Kirke og deriblant alleene 2 Fruentimmer ligesom første Helligdag.

1802.

Indtil Kyndelmisse var ligeledes Messefald.

2den Onsdag i Faste, da jeg kom her af Waarbasse Kirke,

fik jeg saadan Piine i mit høyre Øre, at jeg kunde ikke tænke paa at reyse til Greene.

4de Onsdag i Faste drog jeg efter først Tjeneste paa Vogn til Greene; men en feberagtig Kulde, som overfaldt mig, forsaarsagede, at jeg vendte, før jeg kom til Nør-Søe.

Dom. 6. p. Tr. var jeg end ikke i Waarbasse Kirke, thi Løverdagen fik jeg saadan Colick og Mave-Smerte, at jeg maatte consulere Doctor Friedsch ¹⁾ i Ribe ved en Exprese.

Dom. 7. p. Tr. var jeg heller ikke i nogen af Kirkerne; thi Sygdommen var krøbet ned i Beenene, saa at jeg ikke kunde faae Støvler paa &c.

Dom. 8. p. Tr. fik jeg et Par Laante Støvler paa med stor Møje og var i Waarbasse Kirke; men det var med Nød, at jeg kunde udføre Prædiken deri; kom altsaa ikke til Greene.

Dom. 9. p. Tr.: Med megen Møye fik jeg forrettet Tjenesten i Waarbasse; men til Greene at komme var mig umuelig.

Vorbasse-Grene var et besværligt Embede, langt var der til Annexkirken, vist mindst 5 Fjerdingsvej, og Vejene vare daarlige, ja mangen Gang ufremkommelige. Müller var ca. 52 Aar gl., da han fra det lette Embede paa det frugtbare og smukke Bogø med den ene Kirke, som ligger lige ved Præstegaarden, kom ud til de to Kirker paa Heden. Alligevel gik det rigtig godt de første Aar. Beboerne vare meget tilfredse med ham, thi han var snaksom og ligefrem, og ved deres Gilder forstod han ret at sætte Liv i det hele. Hvad de navnlig forbausedes

---

¹⁾ Andreas Frausing Fridsch, 1772 Dr. med., s. A. Physikus i Ribe, † ¹⁹/₁₂ 1807.

over, naar de besøgte ham, var, at han godt kunde sidde og skrive og samtidig tale med flere. At han skrev en sjælden smuk Haand, kan endnu ses bl. a. af de af ham førte Kirkebøger, som alle ere i Behold, og af »Justice Protokol for Jerlou-Slaus Herreds Geistlige Jurisdiction« — han var nemlig Assessor og Skriver i en Provsteret, som var nedsat over den forfaldne Degn Neuchs i Højen (jfr. Vejle Amts Aarb. 1909, S. 132 ff.). Pastor Müller var ogsaa en dygtig Prædikant, og han rostes endnu for 40 Aar siden for sin mageløse Messen. I sin Forkyndelse brugte han — har en af hans Confirmander fra 1801, Peder Christensen (Donslund), fortalt — ofte Bønnen:

Dig, o søde Jesu, bede vi:
Lad din Aand vor Gjærning helliggjøre,
Og ved din egen Almagts Haand
Vor Afmagt Hjælp tilføre.

Saa skal vor Gjærning priselig
Ved dig alene blive,
Og du af Naade Himmerig
Os skænke skal og give¹⁾.

Efter Müllers Død skrev Provst Sølling om ham, at han »var en agtværdig Præste-Mand i sit Embede og Guds Huus, men tillige en fattig Mand i sit eget Huus«. Som han tidligere havde kjæmpet med Fattigdom, saaledes maatte han fortsætte dermed i Vorbasse. Noget hjalp det vel, at Beboerne »vare gode ved« Præstens; »de vidste, at de bleve godt tracterede, naar de kom i Præstegaarden«! tilføjede Meddelerinden. Men smaat havde de det, som det ogsaa fremgaar af Dag-

¹⁾ Efter de to sidste Vers af Kingos Psalme »Min Sjæl, om du vil nogen Tid«.

bogen; naar han saaledes i Aaret 1801 skrev, at han maatte lade sin ene Hest rejse, har det nok været Penge-mangel, som nødte ham dertil. Familien var stor, og Husmoderen havde ikke let ved at spare. I de sidste Aar gik det ogsaa ned ad Bakke med Müllers Helbred, som jo allerede, da han var paa Aggersø, var mindre godt, og da han 9. S. e. Trin. 1802 »med megen Møye« forrettede Tjenesten i Vorbasse Kirke, prædikede han sagtens for sidste Gang. I Kirkebogen hedder det: [1802] »d. 25. Octbr. † og 2. Novbr. begr. Præsten Hr. P. Müller i Vorb. gl. 59 Aar, død af en Pleures tilligemed Brystvattersot«. Han blev begravet syd for Vorbasse Kirke, nærmest Muren og lige ud for Chorbuens. I »Berlingske Tidende« for 1802 (Nr. 90) blev hans Død bekendtgjort saaledes:

»Afvigte Mandag Aften den 25de October døde min elskelige Mand, Provst Wulf Christopher Müller, Sognepræst for Vorbasse og Greene Menigheder i Ribe Stift. Vort kierlige Ægteskab i 22 Aar var velsignet med 12 Børn¹⁾, hvoraf 6 efterlevende med mig begræde Tabet af den retskafne Ægtefælle og Fader.

Vorbasse Præstegaard, den 28de Oc[t]ober 1802.

Inger Marie Müller, født Berg«.

¹⁾ Disse vare:

- I. John Madsen Müller, f. i Pedersborg $\frac{27}{6}$ 1781 (»Herre Jesu, hør mine Sukke for ham! Lad mig og beholde Moderen!« hedder det i Faderens Tegnebog). G. i Vorbasse $\frac{30}{6}$ 1810 m. Ane Pedersdatter, f. i Skjødberg, Vorbasse Sogn, $\frac{27}{8}$ 1788, en Datter af Gaardejer Peder Christensen og Else Pedersdatter (jfr. S. 445 f.). — De ejede Vejgaard ved Vorbasse, hvor han døde $\frac{10}{11}$ 1841; hun, som døde samme-steds $\frac{26}{3}$ 1874, havde megen historisk Sans og bevarede indtil sin høje Alder en god Hukommelse.
- II. Helene Cathrine Marie Müller, f. i Pedersborg $\frac{22}{2}$ 1783 (»Herre Jesu, bøn hør mig for hende og de andre for dit

Enken ansøgte om at beholde Embedets Indtægter indtil Eftermandens Kaldsbrevs Datum. Ansøgningen, som blev anbefalet bl. a. af Biskoppen, der kjendte Ansøgerindens »jammerlige Tilstand med hendes uopdragne Børneflok«, blev bevilget, og hun fik saaledes Embedets

-
- hellige Navns Skyld!«). G. ¹⁾ m. Rasmus Frederiksen Le-garth, ²⁾ m. Antoni Ottosen. Havde en Gaard i Gejsing, Andst Sogn.
- III. John Berg Müller, f. paa Aggersø ³¹/₁₀ 1784 (»Herre Jesu, hjælp! Herre Jesu, lad alting nu og altid vel lykkes!«). G. m. Christence Nielsdatter. Havde i flere Aar en Gaard i Suderkrog, S. Vejrup Sogn.
- IV. Else Cathrine Hansteen Müller, f. paa Aggersø ¹⁴/₅ 1786 (»Forsonere! tænk paa os alle i Naade til det bedste! Amen!«). G. m. Smed Johan Christoph Detlef Drews i Tønder.
- V. Maren Birgitte Müller, f. paa Aggersø ¹¹/₃ 1788 (»O Herre, hør! o Herre, fuldgyør!«). G. m. Papirmagersvend Hendrich Lange.
- VI. Birthe Marie Müller, f. paa Aggersø ²¹/₂ 1790, † ibid. ¹⁴/₃ s. A. (»Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet!«).
- VII. Birthe Marie Müller, f. paa Bogø ²⁰/₄ 1791 (»Herre Jesu, hjælp!«). † ibid. ²⁴/₁₁ 1792 af Kopper (»Herre, du véd bedst, hvad os tjener!«).
- VIII. En dødfødt Datter, f. paa Bogø ²⁰/₃ 1793 (»Gud være lovet, som sparede Moderen!«).
- IX. Ane Müller, f. paa Bogø ²⁸/₈ 1794, † ibid. ²/₁₀ s. A. (»Hun blev henrykt, at Ondskab ikke skulde omskifte hendes Forstand, thi du, Herre, havde hende kjær« [jfr. Visd. 4, 10—11]).
- X. Ole Hersætter Müller, f. i Vorbasse ⁸/₁₁ 1795 (»Herre Jesu, erbarme dich meiner!«). † ibid. af Ormefeber ²⁴/₂ 1802.
- XI. Birthe Marie Müller, f. i Vorbasse ³/₁₀ 1797 (»Gud være lovet!«). G. ¹⁾ m. Hoboist, senere Økonom Just Johansen Oppenhagen i Kjøbenhavn, ²⁾ m. Rasmus Petersen.
- XII. Ane Müller, f. i Vorbasse ²⁹/₁₀ 1799, † ibid. ¹³/₁ 1800.

Indtægter indtil 7. Januar 1803, da Eftermanden (Wandall) blev kaldet.

Den 9. Aug. 1803 holdtes der »paa Forlangende af Præsteenke Madame sl. Müllers og Laugværge Hr. Købke« [i Egtved] Auction i Vorbasse Præstegaard. Der solgtes for ialt 552 Rdl. Bøgerne (97 Numre og 2 Bundter) kostede 9 Rdl. Enken købte bl. a. Stueuhret¹⁾ for 8 Rdl. » Mk. 4 β. Hr. Wandall gav 24 Rdl. for en Jern-Vindovn, som var vurderet til 12 Rdl., 25 Rdl. 3 Mk. 8 β for en beslagen Postvogn og 1 Rdl. 2 Mk. for et »god Raad Jern«. Pastor Bergenhammer i Verst købte en Baad for 1 Rdl. 1 Mk. 3 β. Af Creaturer solgtes: 1 rødbrøget Ko . . 19 Rdl. » Mk. 8 β, 1 hvidbrøget do. . . 18 Rdl. » Mk. 11 β, 1 sort do. . . 14 Rdl. 5 Mk. 15 β, 1 sortbrøget do. . . 12 Rdl. » Mk. 1 β, 1 sortbrøget Kvie . . 15 Rdl. 3 Mk. 9 β, 1 graa Hest . . 36 Rdl., 1 sort Hoppe . . 16 Rdl. 3 Mk. » β.

Den 26. Septbr. 1803 ansøgte Enken fra Vorbasse Præstegaard om en aarlig Pension af Postkassen: »Saare beklagelig var det for mig, at Døden bortrev min elskelige Mand; men sørgeligere, at han, efterat have kjæmpet med Fattigdom i dette lidet Levebrød, og været Fader til 12 Børn, skulde efterlade mig i Fattigdom og kummerfuld Udsigt for det daglige Brød med 6 umyndige Børn og en næsten udlevet Moder af den afdøde. — Jeg kalder det stor Lykke, naar Altings Salg kan betale min afdøde Mands Gield, at han i Graven maa hvile som redelig Mand; men jeg og mine skal dele Brødet med end een Enke paa Kaldet, til hvilken min Mand ydede denne Afgift i mange Aar. Aldrig var min Mands

---

¹⁾ Et Ottedagsværk, lavet af John Meredith, som 1664 blev Mester i London. Uhret gaar godt endnu.

Evne som Ønske at indsætte for mig i den almindelige Enkekasse, og hvorfra skulde vi tage det, som manglede Alt uden Børn? —

O tilgiver, høie Herrer! at jeg underdanig anraaber om aarlig Understøttelse af den kongelige Postkasse til mig og mine mange medlidende. Min Nød er stor, mine Udsigter rædsomme. Min Skjebne kan kun forlindres og formildes; den vil altid være tung, og hvad Under da, om jeg tillidsfuld haaber en naadig Understøttelse«.

Hr. Wandall skrev:

»Den hellige Pligt at hielppe Enker og Faderløse byder mig paa det ivrigste at anbefale ovenstaaende underdanige Ansøgning. Sandhed befaler mig at bevidne den stakkels Enkes sørgelige, ja yderst trængende Omstændigheder; af hendes 6 levende Børn ere slet ingen i nogen Maade forsørgede, men selv saare trængende til Understøttelse, det yngste af dem er kuns 6 Aar gammel, hvorledes skal da denne arme forladte med hendes Faderløse vove at tænke paa Fremtiden. O høye Herrer, tilgiver, at ogsaa jeg anraaber Deres Godhed for hende; Retsskaffenhed og en ædel Moralsk Karakter fremlyser af hendes hele Vandel, som enhver, der kiender hende, vil kunde bevidne; o ja, hun er sandelig baade trængende og i enhver Henseende værdig til Understøttelse, hvortil hun paa det beste anbefales — —«.

Provst Sølling anbefalede hende saaledes:

»Den sørgelige Forfatning, i hvilken forbenæfnede fattige Præste-Enke, Inger Marie Müller, befinder sig, kand ey andet end røre enhver, der kiender, hvor hardt hun trykkes og nedbøyes af nagende Bekymringer for det Nødtørftige til sig og 2de uopdragne Børn. Hendes Sl. Mand var en agtværdig Præste-Mand i sit Embede og Guds Huus, men tillige en fattig Mand i sit eget Huus.

Som Skifte-Forvalter efter denne Afdøde kand ieg bevidne, at der bliver lidet eller intet tilovers, naar Gælden er betalt. — Pensionen af dette lidet Kald, som skal deeles mellem 2de Enker, er og saare ringe og ubetydelig. — Af den almindelige Enke-Kasse har hun intet. — Intet har hun arvet, og ingen Udsigter haves til nogen Arv for hende i Tiden. Ey heller har hun Venner, Slægt eller Paarørende, fra hvilke hun i mindste Maade har nogen Hielp at vente, saa denne dydige Kone kand med Sandhed siges at være ret en fattig, Trængende og Nødlidende Enke. Maatte hun derfor naadigst forhielpes til at nyde en Aarlig Understøttelse, 50 Rdl., af den Kongelige Post-Pensions-Casse, ville hendes Kummer og Nød derved lindres, og Enhver Medlidende derover glædes«.

Stiftamtmanden anbefalede hende til at faa en aarlig Pension af 30 Rdl., og et saadant Beløb blev hende ogsaa tilstaaet.

Senere blev hendes Pension af Postkassen flere Gange forhøjet.

Den 16. Maj 1811 ansøgte hun fra Kieldkiær-Huus i Bredsten Sogn om et Tillæg til Pensionen: »da de ideligen tiltagende høje Priser paa Livets allerførste Nødvendigheder, Huusleje, Føde og Klæde, stedse forværre mine Vilkaar og gjøre mig det saa saare tungt at slaae mig igjennem end med sparsomste Huusholdning — —«.

Den 29. Januar 1819 søgte hun fra Vejle om et Tillæg til Pensionen: »— — De nærværende dyre Tider gjøre mig det vanskeligt endog med sparsomste Huusholdning at komme igjennem, da Huusleie, Ildebrændsel, Føde og Klædningsvare og andre saadanne Livets Fornødenheder endnu immer vedblive at være i høi Priis især i Kiøbstaden. Saa meget trangere ere desuden mine Vilkaar, da moderlig Kjerlighed overtaler mig til at dele mine Smuler med en Datter og hendes 2de smaae

Umyndige. Denne min Datter er vel gift; men hendes Mand maae, som Papiirmagersvend, søge sit Brød ofte langt fraværende, saa han kun lidet kan understøtte hende. Saavel min Datter som jeg stræbe vel at fortjene noget til Hjælp ved Syning og andet saadant Fruentimmerarbeide; men da den herskende Pengemangel byder Folk overalt at indskrænke sig, saa er der kun lidet at fortjene ved saadanne Arbeider, og ofte angribes jeg af Svagelighed, saa jeg ikke kan virke og arbeide, som jeg gjerne vilde — —«.

Den 5. Marts 1822 skrev hun — ligeledes fra Vejle — i en Ansøgning: »Efterat min Mand havde været Religionslærer i 24 Aar, — — døde han — — fra mig og 6 smaae Børn og efterlod mig ingen Formue men — Gjæld; saa jeg, deels for at betale samme og deels for at underholde min gamle Svigermoder¹⁾, mine 6 Børn og mig selv, blev nødsaget til at sælge det ubetydelige og uundværlige Boehave, som jeg ejede. I Enkekassen var intet indsat for mig, og en Præste-Enke var forud paa Kaldet, derfor fik jeg kuns i de 4re Aar, hun levede efter min Mands Død, Aarlig 8 rdl. og 2¹/₂ Tønde Rug, siden faar jeg Aarlig 16 rbd. og 5 Tønder Rug samt 32 Specier — — af Postkassen. Dette alt har næppe kunnet tilstrække til Huusleje og Føde. Klæder og Ildebrændsel har jeg hidindtil været nødsaget til at fortjene med mine Hænder. Men nu da jeg er 64 Aar og svag, erfarer jeg med Kummer, at de 16 Specier skal

---

¹⁾ Efter sin Søns Død boede denne en Tid hos Skoleholder A. N. Donslund i Vorbasse, hvor hun imidlertid følte sig noget ensom; »det var«, sagde hun, »som sad hun i Blaataarn«! Siden boede hun sammen med Svigerdatteren; tilsidst opholdt hun sig hos en Gaardmand i Surhauge, Brørup Sogn, hvor hun døde en Morgen, hun sad og drak sin Kaffe. Hun blev begravet paa Brørup Kirkegaard den 13. Septbr. 1807.

Aarlig fradrages i denne Pension, fordi min yngste Datter er over 18 Aar. Allernaadigste Konge! med den hidtil hafte Pension har jeg kummerlig kunnet afhjælpe Livets første Nødvendigheder, fordi jeg med mine Hænder har fortjent noget; men nu kan jeg som 64 Aar gammel og Sygelig indtet fortjene, men behøver Oppasselse, og dersom jeg skal miste 16 Specier Aarlig af Pensionen, vil jeg komme til at lide stor Mangel — —«.

Sognepræst Friis skrev paa Ansøgningen: »— — Hun er en honet gammel Kone, — — men yderst fattig og nu ved Alder og Svækkelse sat ud af Stand til at erhverve som forhen ved flittige Haandarbejder. Hun har ingen Familie, som kan soutenere [s: understøtte] hende, thi hendes 6 opdragne Børn ere tilsammen trængende selv — —«.

Hun fik dog kun bevilget et Tillæg af 20 Rdl. Men 8. Aug. 1823 ansøgte hun atter fra Vejle om at faa Pensionen forhøjet til 64 Rdl.: »— — er en aldrende Enke og er i ringe Formuesomstændigheder samt i den senere Tid svagelig af Helbred. — — Vel har jeg Børn og Familie i Danmark; men ingen af disse ere i den Forfatning, at jeg fra dem kunde erholde nogen Understøttelse, og som barnfød i Frederichsstad i Norge kan jeg, da mit Fødeland ei længere er under Deres Majestæts allern. Kongelige Regjering, nu mindre vente Hielp fra nogen af mine Paarørende der — —«.

Efter at have flakket vidt omkring, kom Madam Müller tilbage til Vorbasse og fik Ophold hos sin Søn i Vejgaard. Her var mange Børn og smaa Kaar; den gamle Præsteenke var godt kendt med begge Dele. Hun, som havde gaaet meget igjennem med sine egne Børn, tog sig ogsaa kjærligt af sine Børnebørn og var afholdt af disse.

En af Sønnens Døtre har fortalt, at da hun og Far-

moderen en Dag kom hjem til Vejgaard fra en Tur, gik den gamle hen til Havediget og afbrød to Stikkelsbærgrene; idet hun derpaa sagde: »Se her, lille Karen! her sætter jeg to Grene, dem skal du have at huske mig ved, naar jeg er død,« stak hun dem ind i Diget. »Stikkelsbærrisene« groede, og Karen glemte ikke sin Farmoder.

I den Tid, Præsteenken opholdt sig i Vejgaard, hvor hun levede et stille Liv, talte hun tit om sit Fødeland Norge; hun fortalte saaledes, at man der satte Kornneg op i Træerne til Fuglene Juleaften, at man bagte Havrekage osv.

Hun døde af Kræft i Brystet den 21. December 1825 og blev den 29. December begravet ved sin Mands Side. Paa deres Grave bleve der næppe sat noget Mindesmærke; men disse bleve dog i mange Aar holdte vedlige, og i hans Grav er der ikke siden jordet nogen¹⁾.

Ogsaa jeg, som i min Barndomstid med Opmærksomhed lyttede til min Farmoders Fortælling om Pastor Müllers, var da stundom med til fra Vejgaard ad Kirkestien, som kjønt slyngede sig over Agre og igjennem Kornmarker, at gaa op at pusle ved Gravene. Senere har jeg paa anden Maade lært disse mine Oldeforældre endnu bedre at kjende, og jeg er taknemmelig for, at jeg her har kunnet sætte dem dette Minde.

---

¹⁾ Den nuværende Præst i Vorbasse er den 15de (17de, hvis Clasen og Møller, som boede i Verst, medregnes) efter W. C. Müller — Wiberg har i sin Præstehistorie (III, 621) glemt at medtage C. N. Vilstrup (?/7 15, o. 31/8, Borris-F. 2/8 19) —, og ingen af disse er afgaaet ved Døden i Vorbasse, hvor der saaledes i over 100 Aar ikke er død nogen Præst.

Bidrag til Linderumgaards ældste Historie.

Ved C. Klitgaard.

I nærværende Tidsskrift, 3. III. 158 ff. har Arkiv-assistent Nygård fortalt om Linderumgaards Historie i Tiden 1660—1850, og det tør derfor formodes, at ogsaa nogle Bidrag til Gaardens ældre Historie ville være af Interesse, idet de jo danne en Slags Indledning til Gaardens nyere Historie.

Som bekjendt samlede den lærde vendsysselske Bonde Peder Dyrskjøt sig igjennem et langt og flittigt Liv en Mængde Optegnelser af forskjellig Art¹⁾, idet han, naar han traf paa gamle Dokumenter, Slægtebøger og lignende, søgte at faa dem til Laans for at tage Afskrifter eller Uddrag deraf; desværre synes en stor Del af hans Samlinger at være bortkommen, men en Del haves dog endnu i Behold saavel i det kongelige som i Universitetsbiblioteket, og førstnævnte Sted findes bl. a. en Bog indeholdende Afskrifter af Dyrskjøts Samlinger af gamle Breve, Domme m. m., hvilke Afskrifter Klevenfeldt i sin Tid lod tage. Afskriverne have ikke altid været lige heldige med at læse Dyrskjøts noget utydelige Haand, hvilket

---

¹⁾ Jvf. Jydske Saml. 1. III. 225 ff.

Hancke forøvrigt heller ikke var, da han udgav Dyrskjøts Breve til Bircherod¹⁾, men en Del af Fejlskrifterne lade sig dog let rette. I Samlingen, der findes under Ny kgl. Saml. Fol. 558, meddeler Dyrskjøt som Regel, hvem han har laant de forskjellige Dokumenter af eller hvorfra de hidrøre, og vi træffe da Navne som Niels Axelsen Juul²⁾, Niels Arenfeldt³⁾, Erik Krabbe⁴⁾, Fru Anne Krabbe sal. Jakob Bjørns⁵⁾, Borgmester i Mariager Hans Nielsen Drostrup, Christen Gertsen, Præst i Hellevad, Laurids Madsen (Bugge) i Høgholt og flere. Bogens Indhold er af meget broget Beskaffenhed, men bl. a. findes der Afskrifter og Uddrag af en stor Del gamle Dokumenter vedrørende Linderumgaard, hvilke Dyrskjøt havde laant af Laurids Madsen, der 1681 havde købt Gaarden⁶⁾. Hr. Arkivar Thiset har haft den Godhed at give mig adskillige Oplysninger om de i Texten forekommende Personer.

Som første Ejer af Linderumgaard i Ugilt Sogn, Vennebjerg H., nævnes Hr. Stig Pedersen (af Slægten Skovgaard), der henimod Aar 1300 var Høvedsmand for Vendelbo Skibereder, og som tillige i Vendsyssel ejede Villerup, Eskjær og Boller. Han stammede fra Sjælland og tilhørte antagelig en Gren af Hvidernes berømte Æt. Af hans Børn kjendes Hr. Niels Stigsen, som byggede

---

1) a. St.

2) Til Bjørnholm og Gunderup.

3) Kansler.

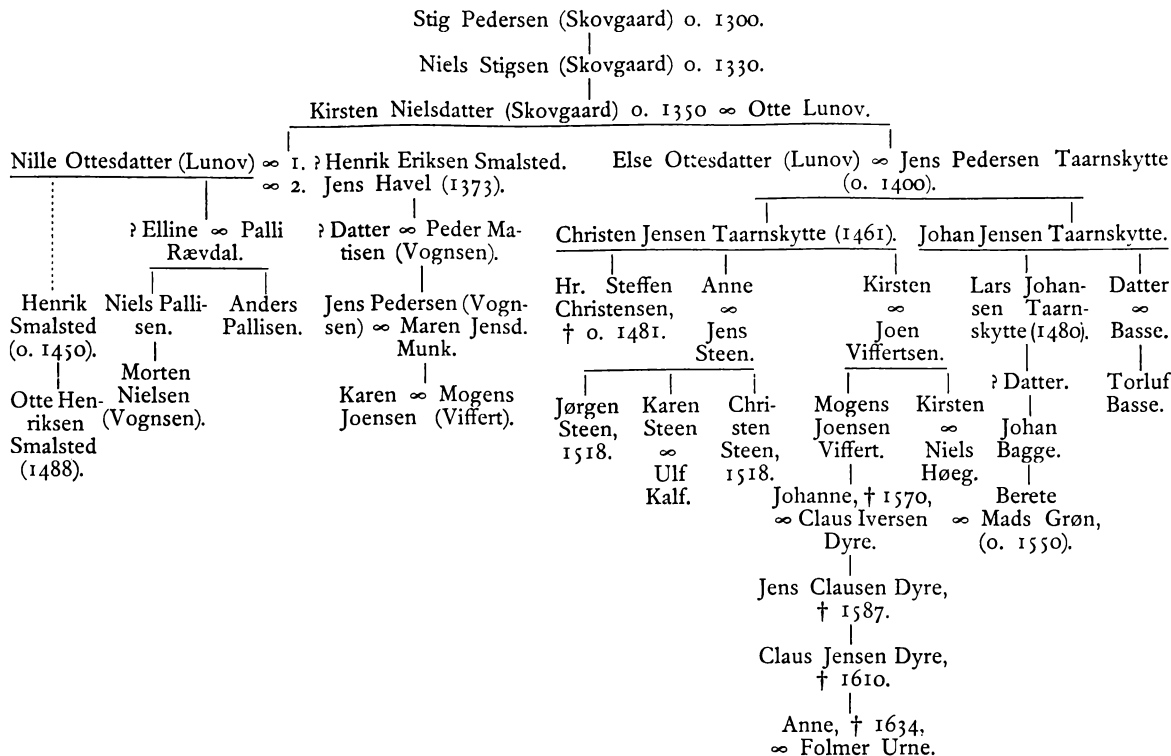
4) Til Vejbygaard.

5) Til Stenalt.

6) Om Laurids Madsen, der var Foged paa Høgholt, fortæller Dyrskjøt (Ny kgl. Saml. 4°, 746), at han stammede fra Familien Bugge paa Hald, af hvilke nogle bleve gifte i privat Stand (ufri Stand), »og deraf udrunden et stor Slægt ved Randers«.

Oversigt over Linderumgaards Ejere indtil o. 1660.

Egebjerg i Ugilt Sogn, hvilken omtrent til Aar 1600 blev Familiens Sæde, medens de øvrige Ejendomme gik i Arv paa Spindesiden. Blandt Niels Stigsens Efterkommere er Sønnens Sønnen Niels Pedersen, † o. 1472, mest bekendt, fordi han 1467 ihjelslog Præsten i Ugilt, der synes at have forhaanet ham¹⁾. Medens Hr. Niels Stigsens Søn, Stig Nielsen, altsaa fik Egebjerg i fædrene Arv²⁾, kom Linderumgaard til hans Datter Kirsten Nielsdatter, der ægtede Otte Lunov, hvem hun overlevede, thi det ses af Tingsvidne om en Lovhævd udstedt paa Vennebjerg Herredsting Torsdag før Flæske Søndag 1461, at hun i sin Tid som Enke tilligemed sine 2 Sønner Markvard Lunov og Claus Lunov pantsatte noget af Linderumgaards Gods til en Henrik Beysech eller Bygsech. Det vides ikke, hvad der blev af disse 2 Sønner, men antagelig ere de døde unge og ugifte, da de ikke nævnes i de senere talrige Arvestridigheder om Linderumgaard.

I sit Ægteskab med Otte Lunov³⁾ havde Fru Kirsten endvidere en Datter, som var gift med Henrik Eriksen (Smalsted), der med hende fik Villerup i Skallerup Sogn, og hun er maaske identisk med Otte Lunovs Datter Nille, der var gift med Jens Havel (Hagel) til Villerup.

Endelig havde Otte Lunov og Fru Kirsten en Datter

---

1) Ny kgl. Saml. i Fol. 558, Blad 12. Trykt flere Steder. Beretningen hidrørte fra Optegnelser i Præsten i Skjæve, Jens Jensen Mørks Bibliotek.

2) 1450 forhvervede Peder Stigsen til Egebjerg Lovhævd paa denne Ejendom, og da blev stadfæstet Hr. Stig Nielsens forrige Lovhævd paa Gaarden, som Peder Stigsen som rette Arving var tildømt. 1466 fik Niels Pedersen kgl. Stadfæstelse paa denne Lovhævd.

3) Otte Lunov har i Danm. Adels Aarvog faaet en urigtig Plads, thi baade han og Hustru levede henimod 100 Aar før den Tid, Adelsaarbogen lader dem leve.

Else, der ægtede Jens Pedersen Taarnskytte, som i sidste Halvdel af det 14. Aarhundrede ejede og beboede Linderumgaard.

En Part af Gaarden har han maaske faaet med sin Hustru, men Hovedparten synes han dog at have kjøbt, thi 1485 udstedte Hr. Kjeld Nielsen, Sognepræst i Ugilt, Torluf Basse og Lars Krabbe, Væbnere m. fl. et Sognebrev af Ugilt Kirkegaard, hvori det hedder, at 12 Mænd havde vidnet, at de havde hørt af deres Forældre, at »den Tid, Jens Havel fornam, det Jens Pedersen Taarnskytte skulde have Else Ottesdatter til Hustru, da solgte han Linderumgaard og Linderum Fang til Biskop Svend i Børglum, og Bisp Svend besad Godset til Jens Pedersen Taarnskytte med Hjælp af Hr. Vendelbo (vel Hr. Christen Vendelbo, Dronning Margretes højt betroede Mand) og flere Venner kjøbte det fra Bispedømmet igjen for Guld og Penge«. Samme Aar udstedtes et lignende Vidne ved Vennebjerg Herredsting. Svend blev Biskop i Børglum 1369 og døde 1396, Handelen med Jens Pedersen Taarnskytte kan antages at have fundet Sted omtrent 1380.

Jens Pedersen Taarnskytte besad Linderumgaard til sin Død uantastet; der siges i et Tingsvidne, at han havde den i 50 Aar, og efter ham havde hans Søn Christen den i over 50 Aar, men heri er der sikkert noget urigtigt, formodentlig skulde der førstnævnte Sted staa 30 Aar, og vi fejle næppe meget, naar vi antage, at Jens Pedersen Taarnskytte døde omtrent 1410, han nævnes 1395¹⁾.

Fru Else Lunov har formodentlig overlevet ham, thi først 1436 skiftede deres 2 Sønner Johan Jensen (Taarnskytte) og Christen Jensen (Taarnskytte) Arven efter

---

1) Erslevs Repert. Dipl. II, 417.

dem, og Johan afstod til sin Broder Christen sin Part i Linderumgaard med Mølle, Smørkrogen og mere Gods i Vester Vidstrup, Skibsby, Sønder Tranders og Tordrup. Johan Jensen boede i Dalsager i Ugilt Sogn, han havde vist kun én Søn, Lars Johansen (Taarnskytte), der vil blive omtalt nedenfor; men desuden havde han en Datter, der var gift med en Mand af Familien Basse (med Jægerhornet) og ved ham Moder til Torluf Basse, som senere hen omtales.

Christen Jensen, Taarnskytte, der altsaa 1436 blev Enebesidder (om end ikke Eneejer) af Linderumgaard, døde her o. 1461 i en Alder af over 70 Aar. Han var gift med Marine Vognsdatter (Vognsen?), Datter af Vogn Jepsen til Alsbjerg (Ø. Han Herred), og med hendes Søskende, Jep Vognsen til Floudergaard (Flougaard i Bælum S.?) og Anne Vognsdatter, sal. Baare (eller Bonde) Pallisens, skiftede han 1451 en Del Gods, som var dem tilfalden efter deres Forældre, og Ordningen blev saaledes, at Christen Jensen fik alt Godset i Vendsyssel samt en Gaard i Romdrup i Fleskum H., medens de andre fik alt Godset i Omersyssel og det overblevne i Himmersyssel. (Bl. Vitterlighedsvidnerne Poul Jepsen, Borgmester i Hjøring). Samme Tid udstedte Christen Jensen Brev, at han havde undt sin Hustrus Søster Anne Vognsdatter Bordplads og med sin Hustrus Søskende og flere af deres Venner skiftet dem selv deres Arv imellem (Vitterlighedsvidnerne: Anders Ibsen, Prior i Vrejlev, Hr. Anders Jepsen, Prior i Hundslund, Hr. Peder i Taars, Hr. Jep Stolp i Ugilt, som Præster ere; Peder Stigsen [Skovgaard?], Jep Bagge, Jens Nielsen i Elling, Hans Bagge [til Baggessvogn?], Thord Thomsen [Vognsen til Dalsgaard?] og Poul Jepsen, Borgmester i Hjøring). Samtlige 3 Arvinger efter Vogn Jepsen til Alsbjerg gav saa hinanden Afkald for Arv.

1440 ¹/₂ beseglede Christen Jensen af Linderum til Vitterlighed med Ingerd Jepsdatter af »thwd« (Tved?), Nisse Pallesens Efterleverske ¹).

Medens Christen Jensen synes at have besiddet Linderumgaard upaatalt gennem en længere Aarrække, begyndte der siden at rejse sig Krav mod ham fra fjærne Slægtninge.

Først erfares af et Tingsvidne af Viborg Landsting, udstedt 1462 af Anders Mikkelsen, Borgmester i Viborg, Anders Breed i Toulstrup ²) m. fl., at Christen Jensen for 20 Aar siden paa Landstinget gav Kære og Klage over, at hans Ejendomsbreve vare ham svigeligent borttagne og forførte, sig til stor Skade og Forraade, og at Jep Vognsen og Joen Viffertsen (se nedenfor) havde paa Landstinget lyst derefter ofte og tit paa Christen Jensens Vegne; og Christen Krabbe vidnede, at den Tid, han var Peder Lykkes Foged (paa Stadsgaard?), da var der kært og klaget dertor, og Lars Jepsen vidnede ligeledes, at den Tid, han var Foged hos Hr. Lasse Thommesen (Vesteni, til Østergaard i Vellev?), da var ogsaa given Kære over samme Breves Borttagelse.

Dernæst ses, at Christen Jensen 1452 gjorde Lovhævd paa Linderumgaard og Tilliggende, saa hans Ret dertil maa vel da være bleven bestridt, og endelig ser man af et Tingsvidne af Vennebjerg Herredsting 1485 og et Sognevidne af Ugilt Kirkegaard s. A., at Morten Nielsen (Vognsen) og Henrik Smalsted først var begyndt at føre Trætte med Christen Jensen Taarnskytte om Linderumgaard, efter at han havde besiddet den upaatalt til han var over 70 Aar. Det vides ikke, hvorledes

¹) Arne Magn. II, 31.

²) Var Adelsmand og boede i Blære Sogn, Aars Herred. Kaldes ogsaa Bree eller Breen.

Sagens nærmere Sammenhæng var, men Christen Jensen Taarnskytte søgte aabenbart at hævde sin Ejendomsret ved at bevise, at hans Fader i sin Tid havde købt Gaarden af Børglum Bispestol, og ved at pege paa, at hans Besiddelse deraf ikke tidligere var bleven bestridt. Saaledes citeres i en Landstingsdom fra 1485 Breve, der da vare 35 Aar gamle, altsaa udstedte o. 1450, at Palli Rævdals Enke, Fru Elline, og deres Børn Anders Pallisen og Niels Pallisen aldrig gav Last eller Kære paa noget Gods i Linderum dem at tilhøre, og 1457 udstedtes Tingsvidne ved Viborg Landsting (bl. Ustederne Claus Josephsen, Foged paa Aalborg), at Mourids Nielsen, Claus Josephsen, Vogn Jensen, Anders Helgaard, Erik Pedersen i Rind, Niels Jakobsen og Poul Abildgaard vidnede, at de aldrig hørte¹⁾, at Morten Nielsen (Vognsen) eller Henrik Smalsted eller deres Forældre havde gjort Last eller Kære over Christen Jensen i Linderum eller paa hans Gods for Arv eller Søkendeskifte.

Det er næppe saa lige til at oplyse, hvorledes Morten Nielsen (Vognsen) og Henrik Smalsted kunde mene sig berettiget til Arv i Linderumgaard og i hvilket Omfang; for Henrik Smalsteds Vedkommende maa det vel være som Arvtager efter Nille Ottesdatter Lunov, thi hun og hendes Mand Jens Havel kaldes i en Dom af 1486 Forældre 3: Forfædre til Otte Henriksen (Smalsted), der vel var Søn af den her nævnte Henrik Smalsted. Hvis man turde antage, at Nille Ottesdatter først havde været gift med Henrik Eriksen (Smalsted) til Villerup og derefter med Jens Havel, og at den her omhandlede Henrik Smalsted var Sønsøn af Henrik Eriksen (Smalsted), kunde det jo forklares, at Jens Havel og Nille Ottes-

¹⁾ 3: tidligere havde hørt.

datter kaldes »Forældre«, men imod denne Antagelse taler det, at Henrik Eriksens Efterkommere lige ned til Aar 1600 ikke førte noget Slægtnavn, hvilket Henrik Smalsted altid gjør, og han maa vel derfor antages paa anden Maade at være beslægtet med Nille Ottedatter (og Jens Havel), være deres Barnebarn.

For Morten Nielsens Vedkommende var Kravet paa Arv i Linderumgaard antagelig begrundet i hans Afstamning fra Palli Rævdal og Hustru Elline.

Palli Rævdal, der tog Navn efter sin Gaard Rævdal (Gjærum Sogn, Horns Herred), maa være en Vognsen af Slægten med de 3 Hoveder i Vaabnet, og hans Hustru har vel været en Descendent af Otte Lunov og Fru Kirstine Nielsdatter (Skovgaard) enten gennem Henrik Eriksen (Smalsted) eller Jens Havel. Palli Rævdal havde som foran nævnt 2 Sønner Anders og Niels Pallisen, af hvilke den sidste maa formodes at være identisk med Nisse Pallesen, hvis Efterleverske Ingerd Jepsdatter af »thwd« 1440^{1/2} udstedte et Brev¹⁾, og hvis Søn Morten Nielsen (Vognsen) til Rølsø er den Morten Nielsen, som fremkom med Arvekravet i Linderumgaard.

Morten Nielsen (Vognsen), der var Ejer af en Del af Hjermelevgaard (Børglum H.), men som 1462—70 boede i Ellinggaard i Horns Herred, var gift 1. Gang med en vis Elline og 2. Gang med Mette Eriksdatter Rotfeld af Bratskov.

Resultatet af disse Arvestridigheder blev, at der nedattes en kongelig Kommission bestaaende af Biskop Jep i Børglum, Hr. Erik Ottesen (Rosenkrantz) Hofmester, Anders Jepsen, Provst i Børglum, og Niels Eriksen (Rotfeld) til Bratskov til at dømme i Sagen mellem Christen

1) Arne Magn. II, 31.

Jensen Taarnskytte paa den ene Side og Morten Nielsen (Vognsen), Prior Mads i Vrejlev og Otto Henriksen Smalsted¹⁾ paa den anden angaaende de Fordringer om Arv i Linderum, som de tre sidstnævnte fremsatte, og Christen Jensen gik da af med Sejren, og Torsdag før Flæskesøndag 1461 gjorde han Lovhævd paa Linderumgaard og indværgede den med (det) Gods, som »staar udi« 3: nævnes i det Brev, Fru Kirsten, Otte Lunovs Enke, og hendes Sønner Markvard og Claus Lunov udgav paa det Gods, de pantede (3: pantsatte) til Henrik Beysech²⁾. Om denne Lovhævd udstedtes der 1461 Tingsvidne ved Vennebjerg Herreds Ting af Jens Bøg, Foged, Anders Jepsen, Provst i Børglum, Mourits Frost i Hjøring, Peder Christensen i Ugilt og Bertel Jepsen i Skjærum, Sognepræster, Hans Bagge (til Baggessvogn?), Thord Thomsen (Vognsen til Dalsgaard?), Jens Thomsen og Mads Bagge, Væbnere, og Poul Ibsen, Borgmester i Hjøring.

Det er foran nævnt, at Chrislen Jensen Taarnskytte døde o. 1461, det fremgaar dels af, at han 1461 gjorde Lovhævd paa Linderumgaard, og dels af, at hans Svigersøn Joen Viffertsen 1462 fik Kvittering af Pater Anders i Vrejlev for 14 rhinske Gylden, 25 Postulat Gylden, 2 Mark Steder Penge og 14 lübske Penninge, for hvilket Beløb salig Christen Jensen havde pantsat noget Gods efter et Pantebrev, der nu blev tilbageleveret Joen Viffertsen. (Til Vitterlighed medunderskriver Hr. Niels Nielsen, Prior i Vrejlev, Hans Bagge [til Baggessvogn?] og Povl Jacobsen, Borgmester i Hjøring.)

Christen Jensen efterlod sig en Søn, Hr. Steffen

---

1) Faderen Henrik Smalsted var vel da død.

2) Det vil med andre Ord sige, at han indværgede Gaarden med det Gods, der fra gammel Tid af havde ligget til den.

Christensen Taarnskytte, samt to Døtre, Anne og Kirsten¹⁾, af hvilke den første var gift med Jens Steen til Vellumgaard (Haasum S., Rødding H.) og den anden med Joen Viffertsen til Torstedlund, der 1462(?)²⁾ paa Viborg Landsting paa egne og Medarvingers Vegne fik tildømt Linderum og Linderum Fang til evig Arv og Eje, eftersom det havde været i Jens Pedersen (Taarnskyttes) og Christen Jensen (Taarnskyttes) Værge i mere end 70 Aar.

Steffen Christensen Taarnskytte var 1476 Præst i Ugilt og pantsatte 11. Juli nævnte Aar til sin Svoger Joen Viffertsen for 400 rhinske Gylden to Gaarde i Vrejlev Sogn, nemlig Havrholm og en Gaard i Høgsted, hvilke Joen Viffertsen dog alt i Forvejen havde i Pant. Brevet er dat. Torstedlund³⁾. Han døde o. 1481, og nævnte Aar skiftede hans to Svogre Arven efter ham. De delte da Linderumgaard imellem sig, saaledes at Joen Viffertsen fik den vestre Halvdel og Jens Steen den østre, og Gærde sattes mellem dem. Uddriften saavel som den nordre og søndre Dam skulde derimod være fælles. (Til Vitterlighed medbesegler Hans Bagge [til Baggessvogn?], Thord Thomsen [Vognsen, til Dalsgaard?], Lars Viffertsen [til Rebstrup], Stig Vesteni, Niels Iversen [Rotfeld til Tveden?], Jesper Lunov [paa Aalegaard?], Johan Pors, Thomas Jensen [Sehested?], Albert Krogenos [vist fejllæst], Jens Olafsen, Niels Thordsen og Mikkel Jensen.)

I Joen Viffertsens Part af Linderumgaards Gods har Johan Jensen Taarnskyttes Arvinger tilsyneladende haft Fordring, thi 1483 blev Lars Johansen (Taarnskytte) og hans Søstersøn Torluf Basse saaledes forligt med Joen

1) Hun boede 1493 som Enke i Stubberup i Hornum H. (Æ. d. A II, 265.)

2) Afskriftens 1452 maa være urigtig.

3) Danske Selsk. Membr.

Viffertsen om fælles Arv, at Joen skulde have Hartboes Gaard i Linderum, som ialt skyldte 1 Løb Smør, og de skulde derimod have en Gaard i Nørre Harridslev, som Joen Viffertsen havde købt af velb. Anders Breed i Trolstrup. (Til Vitterlighed: Hr. Peder Bang, Prior i Vrejlev; Anders Tidemand, Befalingsmand paa Aalborg-hus; Henrik Friis, Foged paa Sejlstrup [senere til Odden]; Anders Breed i Trolstrup og Thomas Jensen [Sehested] i Tofte, Væbnere.)

Ved denne Tid synes Efterkommerne af Nille Ottesdatter Lunov paany at have gjort Krav gjældende paa Delagtighed i Linderumgaard og Gods, og som foran omtalt blev der 1485 ved Vennebjerg Herredsting saavel som paa Ugilt Kirkegaard udstedt Vidner til velb. Lars Johansen (Taarnskytte), at Jens Pedersen Taarnskytte havde købt Linderumgaard m. m. af Bisp Svend i Børglum, og samme Aar afsagdes der ved Viborg Landsting en Dom, hvori det hedder, at Joen Viffertsen, Jens Steen og Lars Johansen fremlagde 35 Aar gamle Breve, at Palli Rævdals Enke, Fru Elline og deres Børn Anders Pallisen og Niels Pallisen aldrig gav Last eller Kære paa noget Gods i Linderum dem at tilhøre, og at der i 70 Aar ikke havde været nogen Klage eller Kære derpaa, hvorfor Joen Viffertsen, Lars Johansen og Jens Steen kjendtes »nærmere at bebo samme Gods, end at nogen dem det vil fravinde imod deres Lovhævd«. Dette var dog ikke en Dom, der afgjorde Arvestridighederne, men samme Aar (1485) kom det i Kapitelhuset i Viborg til Forlig mellem Parterne: Joen Viffertsen og hans Hustrus Medarvinger paa den ene Side og Otte Henriksen (Smalsted) og Medarvinger paa den anden Side, og det bestemtes da, at Joen Viffertsen paa sin Hustrus Vegne skulde beholde 3 Pund Korn og 1 Løb Smør i Linderum Gods og Linderum Fang, hvilket Otte Henriksen og Med-

arvinger gav Skjøde paa. Forliget medforsegledes af Bisp Niels af Viborg; Hr. Jens Bagge, Kannik; Lars Pedersen, Albret Skeel, Lars Lunov, Jesper Lunov, Mads Spend og Erik Skriver. Blandt Otte Henriksens Medarvinger var afdøde Jens Pedersen (Vognsens) Børn af Boller, Karen Jensdatter og Johanne Jensdatter, paa hvis Vegne deres Morfader, Ridder Jens Madsen (Munk) til Visborg optraadte. Da Jens Pedersen (Vognsen) var Søn af Peder Mathisen (Vognsen) af Boller, maa det formodes, at denne har været gift med en Datter af Jens Havel og Nille Ottesdatter Lunov.

Trods dette Forlig blev Processen dog fortsat, og 1486 kom Sagen for Kongens Retterting paa Kjøbenhavns Slot, hvor Lars Johansen (Taarnskytte) optraadte paa egne og Jens Steens Vegne, og Niels Eskildsen (Høeg, til Filshave i Grønning Sogn) paa sin Svigerfader Joen Viffertsens Vegne, samt Otte Henriksen (Smalsted) paa egne og Medarvingers Vegne. Otte Henriksen gjorde gjældende, at han og Medarvinger havde Arv i Linderumgaard med Lars Johansen og Medarvinger, hvilket denne benægtede under Henvisning til, at Otte Henriksens »Forældre« i forrige Tider havde skjødet deres Arv til Børglum Kloster, og at Jens Pedersen Taarnskytte havde købt Gaarden af Bisp Svend.

Kong Hans dømte Sagen ind paa Frændeed og Kjøen, og der udnævntes 12 Mænd, der som Frænder skulde randsage, om Otte Henriksens Forældre i sin Tid havde solgt Linderumgaard til Biskoppen, og om Jens Pedersen Taarnskytte havde købt den igjen senere, i modsat Fald skulde hver indføres i Gaarden ved Kjønsnævn, og hvad de havde af Otte Lunovs Gods burde »ind at komme« indtil Dom blev afsagt.

Til dette Kjønsnævn blev paa Niels Eskildsens og Lars Johansens Vegne udnævnt: Provst Herlov i

Nors, Olav Pedersen (Due til Boslev?), Mogens Pedersen (Due til Vesløsgaard?), Niels Krabbe, Lars Viffertsen (til Rebstrup) og Mogens Mogensen (Due til Fjellerslev?), og paa Otte Henriksens Side: Hr. Anders Nielsen (Banner) af Asdal, Lars Lunov (1481 Hovedsmand paa Aalborghus), Hans Bagge (til Baggessvogn?), Hr. Jens Bagge (Provst i Viborg), Albret Skeel (til Hegnet) og Jesper Lunov (Bispens Lænsmand paa Aalegaard).

Ved Kjønsnævnets Granskning af Sagen befandtes begge Parters Breve at være modstridende »og dog ingen Kjøbebreve, Ejendomsbreve, Pantebreve, Skifte- eller Afkaldsbreve«, og efter Bisp Niels' og fleres Raad blev Sagen derfor opsat i nogen Tid indtil St. Clemens Dag (23. Novbr.) 1486, og sjette Ugers Dagen efter, at Kongen kom i Landet (Jylland) blev der af Jens Bagge, Provst og Kannik i Viborg, Albret Skeel (til Hegnet), Lars Lunov, Jesper Lunov, Malte Munk (i Rodsted, Hornum H.) og Tyge Spend, Væbnere, samt Poul Abildgaard, Borgmester i Viborg, afsagt Dom i Sagen. Joen Viffertsen og Jens Steen vare mødte, men derimod ikke Lars Johansen (Taarnskytte); paa hans Vegne var til Stede hans Søstersøn Torluf (Basse), som dog ikke vilde gaa i Rettergang med de andre.

Medens der mellem Joen Viffertsen og Hr. Jens Madsen (Munk) paa hans Datters Børns Vegne og Otte Henriksen (Smalsted) paa egne og Medarvingers Vegne kom et Forlig i Stand, saa Joen udlagde dem Jordegods til Betaling efter deres Nøje og Vilje baade i Vendsyssel og Himmersyssel for al den Fællig, de kunde være tilfalden med ham »udi Otte Lunovs Gods, som er Linderum og Linderums Gods, og for 47 Mark Kost og Tæring«, gik der Dom over de andre, hvori det hedder: »Eftersom Lars Johansen og Jens Steen ikke fremvise Kjøbe-, Pante-, Skifte- eller Afkaldsbreve (og dermed be-

viser), at de er eller var til, da skal indføres paa begge Sider efter Loven, hvis som forekommet er af Otte Lunovs Gods; da tager enhver sin Lod, ligesom det er godt eller og fri det ind igjen.«

Otte Henriksens og Medarvingers Indførelse i Lars Johansens og Jens Steens Arveparter synes dog ikke at være bleven fuldført, thi efter et Aars Tids Forløb, St. Poulsdag (25. Januar) 1488, sluttede Otte Henriksen og Jens Steen Forlig om det Gods, som vedkom Otte Lunovs to Døtre, Fru Else og Fru Nille, og Jens Steen udlagde til Otte Henriksen og Medarvinger 1 Gaard i Vrejlev, som skyldte 3 Pund Korn og 1 Løb Smør, og derefter kvitterede Otte Henriksen paa egne og Medarvingers Vegne med fuldt Afkald for al fælligbunden Arv i forskrevne Gods.

Forliget fandt Sted i Mariested Kloster i Sæby og medbesegledes af Biskop Niels Styggesen af Børglum, Prior Gierløf Mortensen af Økloster, Prior Markvard Juul af Hundslund Kloster, Hr. Jens Nielsen, Sognepræst i Ingstrup, Henrik Friis i Odden med flere af Otte Henriksens Slægt og Venner, som er Thomas Nielsen i Mosbjerg, Niels Iversen (Rotfeld i Tveden?), Vogn Mortensen (Vognsen?), Jost Nielsen (Skovgaard til Egebjerg) og Peder Clausen.

Paa samme Dag og Sted blev Otte Henriksen ogsaa forligt med Lars Johansen og Torluf Basse, og Otte Henriksen og Medarvinger fik udlagt 7 Pund Korn i Linderum (nemlig 3 Gaarde), hvorefter der ligeledes gaves Lars Johansen og Torluf Basse fuldt Arveafkald. Dette Forlig er medbeseglet af de samme gejstlige Personer, som det ovenfor nævnte, samt af Henrik Friis, Thomas Jensen (Sehested?) og Thomas Thorsen (Vognsen?), Væbnere.

Lars Johansen (Taarnskytte), der vist ligesom

Faderen boede i Dalsager, havde, som det fremgaar af det foregaaende, ingen Part i selve Linderumgaard, men derimod i Godset, og Gaarden var altsaa i Joen Viffertsens og Jens Steens Besiddelse, saaledes at Joen havde den vestre og Jens den østre Halvdel.

Mellem Joen Viffertsen og Jost Nielsen (Skovgaard) til Egebjerg var der en Tid Trætte angaaende et Byggested i Linderum, og 1490 afsagdes der Dom desangaaende ved Viborg Landsting.

Jost Nielsen fremkom med et Tingsvidne af 1472, at Peder Stigsen (hans Bedstefader) havde gjort Lovhævd paa et Byggested i Linderum længe før Christen Jensen (Taarnskytte) i Linderumgaard gjorde sin Lovhævd; men Joen Viffertsen fremlagde Tingsvidne af 1461, at Christen Jensen havde gjort Lovhævd paa alt Linderumgaard Gods, som staar videre udi det Brev, som Fru Kirsten, Otte Lunovs Enke, Markvard Lunov og Claus Lunov pantede Henrik Bygsech; og der blev da dømt, at Joen skulde have det omtvistede Byggested, indtil Jost Nielsen fremlagde det originale Lovhævd-brev, som Peder Stigsen skulde have erhvervet.

Efter Joen Viffertsens Død 1493 kom hans Halvdel af Linderumgaard til Sønnen Mogens Joensen Viffert, der ægtede Karen Jensdatter Vognsen af Boller, hvilken som foran nævnt havde arvet noget af Linderumgaards Gods gennem sin Afstamning fra Fru Nille Ottesdatter Lunov, og 1504 udstedte Thomes Sivordsen, Tingfoged til Vennebjerg Herreds Ting, Lovhævd-brev, at Niels Ottesen (Smalsted) til Villerup paa Fru Karens Børns Vegne indværgede $\frac{1}{2}$ Gaard i Linderum¹⁾. Jens Steen beholdt sin Halvdel af Gaarden saalænge han levede, men 1502 skjødede hans Enke Anne

---

1) Mogens Joensen synes altsaa allerede da at have været død.

Christensdatter (Taarnskytte) alt sit Gods i Vendsyssel og hvad hun kunde tilkomme i Skifte med Joen Viffertsens Arvinger til sine Sønner Christen Steen og Jørgen Steen. (Til Vitterlighed medforsegler Jens Eyes i Skovgaard, Mogens Spænd og Lars Krabbe, som Væbnere.)

Imod denne Handel er der fra anden Side bleven gjort Indsigelse, thi 1503 afsagdes Dom ved Viborg Landsting, at efterdi Fru Anne Christensdatter vilde afhænde sit Gods og det udbød at sælge, da var hendes egne Sønner Christen Steen og Jørgen Steen nærmere til at købe det end nogen fremmed, og Skjødet skulde derfor blive ved Magt.

Jørgen Steen, der arvede Fædrenegaarden Vellumgaard, skjødede 1503 til sin Broder Christen alt det Gods, deres Moder havde tilskjødet ham. (Til Vitterlighed medunderskriver Hr. Morten Krabbe, Præst i Dybor¹⁾, Hr. Niels Andersen, Præst i Risen²⁾, Erik Christensen i Leergrav³⁾, Jens Eyes, Olaf Rytter i Kappel, Mikkel Krag og Lars Krabbe.)

Christen Steen, der skriver sig til Strandbygaard (Skodborg H.), mageskiftede samme Aar med Poul Andersen, Prior i Vrejlev, saaledes at Prioren fik 1 Gaard i Linderum imod 1 Gaard i Li i Vrejlev Sogn⁴⁾.

Medens Christen Steen ejede Linderumgaard, havde han Trætte med Børglum Kloster angaaende nogen Jord. 1511 toges Tingsvidne af Vennebjerg Herreds Ting udstedt af Thomes Siverdsen, Herredsfoged; Niels Ottesen (Smalsted), Væbner; Oluf Skancke m. fl., at velbyrdige Christen Steen lod læse en Landstingsdom paa den Jord,

¹⁾ Dybe Sogn?, Vandfuld Herred.

²⁾ Resen S., antagelig R. i Skodborg H.

³⁾ Lergrav i Bøvling S., Skodborg H.

⁴⁾ Jvf. Æ. d. A. III, 40.

som Jens Steen og Thomes Jensen (Sehested?) paa Joen Viffertsens Vegne med Lovhævd indværgede til Linderumgaard, og Lovhævden var dømt ved Magt saalænge til Biskop og Bygdemænd den lovlig fælder, og samme Aar udstedes Tingsvidne af Vennebjerg Herreds Ting (Thomes Sivordsen, Foged), at Jost Nielsen (Skovgaard) af Ellinggaard m. fl. vidnede, at velb. Christen Steen fik 8 Mænds Vidne (bl. a. Lars Schanke), at den Dam og Damsbund sønder op til Hyldested, og den Jord. Provst Simon i Børglum lod føre Trætte paa, er rette Ejendel til Linderumgaard, og endelig tog Christen Steen 1511 Vidne ved Vendelbo Byting udstedt af Lars Christensen, Byfoged (i Hjøring); Lars Tøgersen, Borgmester; Mourids Nielsen, Præst og Kapellan i Hjøring; Peder Lausen og Jeppe Poulsen, Raadmænd m. fl., at 12 Mænd vidnede, at den Dam og Damsbund sønden op til Hylde er Christen Steens rette Ejendel til Linderumgaard, og den Jord, Provst Simon af Børglum lod indsværge i Marken fra Linderumgaard, er forskreven Christen Steens rette Ejendel, og hans rette Alfarvej er fra Gaarden sønden ud. Sagen kom 1512 for Landstinget, og i Dommen hedder det, at eftersom Christen Steen kundgjorde, at Provsten i Børglum havde opkrævet Sandemænd til Linderummark og frasvoret ham en »stug« Jord, og Chr. Steen beviser, de havde gjort Uret; da dømmes, »at hvem som har mindre¹⁾ i Mark, da Deling at gjøres overalt, og bevise sin Adkomst«. 1513 dømte Biskop Niels Stygge af Børglum i Sagen mellem Chr. Steen og Sandemændene i Vennebjerg Herred, som svarede, at de gjorde deres Tov mellem Guds Hus og Lunden paa Linderum Mark, og saa blev dømt, at Børglum Klosters Forstandere bør selv at udnævne Sandemænd for deres

---

¹⁾ mere?

Byggesteder i Linderum By, før endelig Dom udgives. Der høres ikke mere om denne Sag, men omtrent samtidig havde Christen Steen Trætte med Hr. Niels Høeg (til Eskjær). Christen Steen havde nemlig en Søster Karen, der var gift med Ulf Kalf til Bjørnstrup, og Ulf Kalf havde (vist 1506) solgt en Søsterlod i Linderumgaard Gods til Hr. Niels Høeg, idet han vel har ment, at hans Hustru tilkom en saadan Arvepart efter Moderen. Men denne havde som alt nævnt 1502 skjødet Linderumgaard og Gods til sine to Sønner, og Jørgen Steen havde 1503 solgt sin Part deraf til Broderen Christen, saa Ulf Kalf havde ingen Andel i Linderumgaard. Sagen kom for den kongelige Domstol, og ved Cristian II's Dom, dateret Glorup, St. Vincents Dag (22. Januar) 1515, blev Ulf Kalfs Brev til Niels Høeg kjendt magtesløst og Christen Steen stadfæstet i Besiddelsen af Gaarden.

Samme Aar skjødede Christen Steen Linderumgaard og 4 andre Gaarde, bl. a. Peder Jensens Gaard i Dalsager, til Fru Karen Jensdatter (Vognsen) af Boller og hendes Børn, dog skulde han selv besidde og nyde det i sin Livstid. Til Vitterlighed: Jørgen Steen, Hr. Bertel Christensen, Præst i Ugilt, Hr. Anders Skallerup, Niels Ottesen (Smalsted) i Villerup, Mads Bagge i Abildgaard (Hvetbo H.), Anders Thomsen og Svend Madsen (Orning), Væbnere, og Niels Hansen. Skjødet er dateret Linderumgaard, Valborg Dag 1515.

Fru Karen, der jo med sin afdøde Mand Mogens Joensen Viffert var kommen i Besiddelse af den ene Halvdel af Linderumgaard, fik nu saaledes ved Kjøb den anden Halvdel, og dermed var Gaarden atter paa en Haand, forsaavidt som hun tilligemed hendes Børn fik den i Eje.

Hun synes dog ikke at have betalt den af Christen Steen købte Halvdel før 1518, thi nævnte Aar gav Jørgen

Steen til Vellumgaard Kvittering til Fru Karen i Boller, at han af hende havde modtaget 600 Mk. Gylden og Penge i sin kjære Broder, velb. Christen Steens Overværelse og paa hans Vegne. Til Vitterlighed medunderskrev Prior Poul Andersen i Vrejlev Kloster, Hr. Søren Svendsen, Præst i Vraa, Hr. Niels Laursen, Kapellan i Vrejlev, Niels Ottesen (Smalsted), Væbner, og Niels Hansen. Kvitteringen er dateret paa Boller.

Fru Karens Besiddelse af Linderumgaard og Gods synes heller ikke at have været helt fredelig, thi 1521 fremlagde hendes Bud Christen Jensen Taarnskyttes Lovhævd af 1452 paa Linderumgaards Ejendom og fik Lovhævdens stadfæstet af Kong Christian II.

Med Fru Karens Datter, Johanne Mogensdatter Viffert, kom Linderumgaard til Familien Dyre, og hendes Broder, Joen Mogensen Viffert, der antagelig fik sin Arv udlagt i noget af Gaardens Gods, solgte 1526 denne Arvepart til Niels Jensen Rotfeld til Bratskov.

Vi høre ikke noget til, at Niels Jensen har været interesseret i Hovedgaarden, saa har han haft Del i andet end Godset, har han formentlig afhændet den til Johanne Vifferts Mand, Claus Iversen Dyre til Boller.

Derimod opstod der Stridigheder mellem Mourids Jostsen (Skovgaard) til Egebjerg og Claus Iversen om et Byggested Rontued (nu Gaarden Rontved). 1528 udstedte Niels Bruun, Herredsfoged til Vennebjerg Herred, Lovhævdrebrev, at velb. Svend, Mogens Jostsen til Egebjerg indværgede 2 Gaarde i Linderum By til sin evige Ejendom, og 1528 (?) ¹⁾ afsagdes Dom ved Viborg Landsting, at Mourids Jostsen til Egebjerg og hans Fader Jost Nielsen samt hans Broder Mogens Jostsens Lovhævder

---

¹⁾ Afskriftens 1538 er formentlig urigtig.

paa Rontved dømtes magtesløse imod de Dokumenter, Claus Iversen af Boller lod fremlægge.

Mourids Jostsen har formodentlig appelleret Dommen, thi 1530 gik Ridemændstov mellem Linderumgaard og Egebjerg i Anledning af Tvistigheden mellem Claus Iversen og Mourids Jostsen angaaende et Bygge Rontved, som Jost Nielsen noget tilforn havde sat i Linderumgaards Mark.

I den Anledning tog Claus Iversen 1530 Tingsvidne af Børglum Herredsting, udstedt af Svend Nielsen, Tingfoged; Svend (Søren?) Svendsen, Præst i Vraa; Niels Laursen, Præst og Forsvarer i Vrejlev; Peder Andersen i Sejlstrup m. fl., der hørte, at 8 Mænd, hvoraf ingen mindedes i mindre end 60 Aar, vidnede, at fra søndre Ende af Dalen vest omkring Rontveds Mark og Skov, som begynder norden op til den Vej, som løber fra Linderumgaard til Ajstrup Bro, og den samme Dal ned i Ravndals Bæk, og Bækken ned til Fielsted Aa, den Mark der norden og østen for Dalen og Bækken tilligemed Skoven, den havde Hr. Steffen Christensen i Linderumgaard til frit Endel til Gaarden, og han havde ogsaa sin Aalegaard tværs over Aaen, og ej Rontved var bygget førend Jost Nielsen (Skovgaard) det lod bygge længe efter Hr. Steffen Christensens Død.

Ligeledes tog han samme Aar Tingsvidne ved Vennebjerg Herreds Ting (Anders Pedersen til Fuss eller Tofte, Foged; Hans Røslund, Foged paa Aastrup m. fl.), at 8 Mænd vidnede, at Fru Karen Jensdatter (Vognsen) i Boller ofte paa Tinge havde givet Kære og Klage over, at Rontved var ulovlig bygget i Linderumgaards Mark, og at Claus Iversen ogsaa ofte havde klaget derved.

For Ridemændene fremlagde Claus Iversen endvidere Christen Jensens Lovhævd paa Linderumgaard af 1452 og to kongelige Stadfæstelser derpaa samt en Landstings-

dom, at Joen Viffertsen var tildømt Linderumgaards Ejendom med flere Breve til Bevis for, at Jens Pedersen Taarnskytte, Christen Jensen og Joen Viffertsen havde efter Lovhævden haft Linderumgaard i rolig Besiddelse. Derimod fremlagde Mogens Jostsen en Lovhævd, som hans Fader Jost Nielsen 1521 havde gjort paa Egebjerg, og en anden Lovhævd, som han selv havde gjort 1528. Ridemændene, der vare: Anders Gyldenstjerne, Degn i Roskilde, Jens Thomsen (Sehested) til Holmgaard, Enevold Styge til Todbøl, Jesper Thordsen (Vognsen) til Hørbylund, Thomes Thomsen (Sehested) til Ullerupgaard, Bagge Griis til Hiermeslevgaard, Niels Basse til Tveden, Vogn Pedersen (Vognsen), til Hæstrupgaard, Iver Munk til Ellinggaard, Væbnere, samt Peder Nielsen i Tveden og Torkild Bleeg, Bønder, dømte Mogens Jostsens og hans Faders Lovhævder magtesløse imod Christen Jensens Lovhævd af 1452, der jo var langt ældre.

Claus Iversen fik derefter samme Aar af Rigens Kansler Stadfæstelse paa det ovennævnte Ridemandstog. Stadfæstelsen er dateret Gundetved. 1530 indløste Claus Iversen Gaarden Smørkrogen, der hørte til Linderumgaards Gods, men som havde været pantsat til Tornby Kirke for 100 Mk. Pendinge af Fru Karen til Boller. Biskop Stygge Krumpen kvitterede paa Kirkens Vegne.

1540 var der nogen Uenighed mellem Claus Iversen og vistnok Jørgen Friis, der havde Vrejlev Kloster i Forlæning. Sagen drejede sig om en Eng, som havde været brugt til Klosters Gaard Østergaard i Linderum. I den Anledning fik Claus Iversen et 12 Mands Sognevidne udgivet af Hr. Peder Knudsen, Sognepræst i Ugilt m. fl. 3 Mænd vidnede, at den Tid, de boede i Vrejlev Klosters Gaard Østergaard i Linderum, brugte de ikke den Eng i Mølkjær længere, end hvor Slettingen var, og ej i Buskene, og Niels Danielsen i Tislum vidnede paa sin

Himmeriges Lod og Part, at da han for mange Aar siden boede i nævnte Østergaard, bad han Prior Povl i Vrejlev Kloster om Forlov at hugge og rydde sig nogen Eng til der i Buskene, men Prior Povl forbød ham det; han maatte ikke bruge videre end sin egen rette Eng, thi Prioren vilde ikke trætte med nogen eller befatte sig med noget, han ikke havde Ret til, og der var aldrig trættet paa samme Eng, før Niels Madsen, som siden boede i Gaarden, blev slagen, da gav velb. Claus (Iversen) hans Hustru Forlov til samme Eng at indrette, som den nu er.

1540 tog beskeden Mand Morten i Burskov Sandemænds Ed beskrevet af Jens Thomsen i Nørlevgaard og hans Medbrødre, som Claus Iversen til Boller havde ladet opkræve til Sandemændstov mellem Tykskov og Romholt. (Herredsfoged i Vennebjerg Herred, Peder Smed i Lundegaard nævnes.) Saavel Tykskov som Romholt ere Navne paa Gaarde i Ugilt Sogn.

Efter Claus Iversen Dyres Død 1547 besad hans Enke, Johanne Mogensdatter Viffert, Linderumgaard, men noget af Godset synes at være kommet under Børglum Kloster, thi 1548 gjorde Peder Jespersen, Befalingsmand paa Børglum Kloster, og Mikkell Lauridsen i Aasholm, Delefoged til samme Kloster, paa Kongens og Kronens Vegne Lovhævd paa Skodbjerg¹⁾ og Peder Jensens Gaard i Linderum (Dalsager?).

(Lovhævd brevet er udstedt af Peder Smed i Lundegaard, Foged til Vennebjerg Herreds Ting, Vogn Peder sen [Vognsen] til Hæstrupgaard, Væbner; Niels Sørensen, Præst i Børglum; Peder Knudsen, Præst i Ugilt m. fl.)

1548 afsagdes der ligeledes Dom ved Viborg Lands-ting mellem Fru Johanne Mogensdatter Viffert til Boller

---

¹⁾ Stadbjerg ?

og Mads Grøn til Viskum angaaende en Lovhævd paa Horsevad og Burholt¹⁾, hvilke Steder Mads Grøn vilde tilholde sig paa sin Hustrus Faders eller Farfaders Vegne. Mads Grøn var gift med Berete, Datter af Johan Bagge til Vindum, der fører Lunovs Vaaben, og Johan Baggens Moder angives af Peder Dyrskjøt at have været Datter af Lars Johansen (Taarnskytte). Mads Grøn fremlagde under Proceduren den nævnte Lovhævd, men ikke flere Adkomstbreve, hvorimod Fru Johanne fremlagde en Dom, at de Huse, Johan Bagge lod bygge paa Fælliget i Linderum, havde han ikke Hjemmel til, uden han kunde faa det i Claus Iversens Minde, og tillige fremviste hun Synsvidner, at Horsevad og Burholt var bygget i Linderumgaards Fællig, og Lars Johansen (Taarnskytte) lod dem bygge, efter at hans Fader Johan Jensen var død. Der blev da dømt, at Fru Johanne Viffert skulde nyde Horsevad og Burholt og Mads Grøn være det fradømt, indtil han fremviste lovlig Adkomst.

Endelig gik der 1548 Ridemændstov paa Linderumgaard, Stadbjergs, Rugholms og Ydeholt Mark, og Dalsager og Burskov i Linderumgaards Enemærke imellem Albert Skeel, Befalingsmand paa Børglum Kloster, paa Kongens Vegne og Fru Johanne i Boller paa egne og Børns Vegne imod Mads Grøn til Viskum. Mads Grøn mødte ikke, hvorfor Børglum Kloster og Fru Johanne blev deres Gods tildømt og Mads Grøn det fradømt.

Fru Johanne til Boller og Linderumgaard døde 1570²⁾, og Skiftet efter hende stod 1574. Skiftet brevet var underskrevet af hendes Søn Jens Clausen (Dyre) og hendes

---

1) Burholt i Ugilt Sogn er formentlig de Steder, der nu kaldes Burskov.

2) I Afskriften staar 1560.

Svigersønner Baltser Maltesen (Viffert til Ristrup) og Niels Mikkelsen (Tornekrans til Kyø) samt medunderskrevet af Bjørn Kaas, Bjørn Andersen, Mogens Juul, Malte Jensen, Otte Banner, Niels Joensen, Jens Thomsen, Erik Kaas, Tyge Galskyt, Thomes Galskyt og Mourids Stygge, hvilke overværede Skiftet.

Fra Fru Johanne kom Linderumgaard til hendes Søn Jens Clausen Dyre, der døde 1587, og efter ham til Sønnen Claus Jensen Dyre, † 1610. Med hans eneste Datter Anna, † 1634, kom Gaarden til Folmer Urne, og dens senere Skjæbne kjendes jo saa ret nøje igjennem Arkivassistent Nygårds forannævnte Afhandling.

••

Brændevinsskatten i Salling.

Af Lærer H. P. Kristensen.

Som en paafaldende Modsætning til det filistrøse, smaaborgerlige Præg, den almindelige Fattigdom i Frederik VI's Tid paatrykte alle Samfundets Kredse, fremtræder de storstilede og dristige Udplyndringer af Statskassen, der foregik fra Embedsmændenes Side. De mangehaande Bedragerier mod offentlige Institutioner giver lige saa vel som den smaalige finansielle Administration hele Tiden Karakter. Statskassen var i Embedsmændenes Bevidsthed et Fælleseje, som de af bedste Evne søgte at udnytte, og saavel Regeringen som Befolkningen i Almindelighed dømte mildt om deres Uredelighed. Især var dog Toldembedsmændene Landet over berygtede for deres systematiske Indtægtsforøgen paa Toldkassens Bekostning, enten ved direkte at tilegne sig dens Midler, eller ved at lade sig bestikke for at se gennem Fingre med Toldsvig, ja, endog selv tage Del i denne¹⁾.

---

1) Om bedrageriske Toldembedsmænd i denne Periode, se Marcus Rubin: Frederik VI's Tid (København 1895) pp. 254—60, hvor ogsaa nærværende Sag kortelig omtales.

I Aaret 1827 opdagedes en Bedragerisag i Salling, der, om vi havde mødt den i en Parodikomedie, vilde forekommet os at være en fortræffelig Karikatur af Statsstyrelsen og Embedsforhold i et enevældigt lille Kongerige: De særlige Forhold, der førte til dens Opdagelse, Monarkens Iver for at forfølge Synderne, hvis Afstraffelse dog ikke blev af nogen særlig alvorlig Art, takket være Kollegiernes Uenighed og Dommernes stive Ærbødighed for »Lovens Bogstav«, der med en læmpelig Omskrivning af Tamperettens berømte Kendelse her vilde komme til at lyde: »Endskønt det er kendeligt af adskillige Omstændigheder, at Hs. Majsts. Kasse er bleven besveget, saa dog, eftersom han ej kan bevise det saa klarligen, som 2 og 3 er 5, saa kendes Anklagede for videre Tiltale fri at være«¹⁾, — og endelig den brogede Sammensætning af »Agerende«, — alle disse Omstændigheder bidrager til at give Handlingen sit farceagtige Præg. En anonym Skrivelse, som Kommercekollegiet modtog i Marts Maaned 1827, danner den værdige Indledning til den følgende Række af kuriøse Begivenheder, hvorfor vi her anfører den bogstaveret efter Originalen:

»Til det Høi Kongelige
General Toldkammer og Commers Colegii!

Endskiøndt jeg kan være mit Navn bekjendt og tilige forsvare, hvad jeg skriver, vil jeg dog ikke Navngive mig for videre vidtløftigheds Skyld, da jeg er en svagelig Mand og taaler ikke noget hovedbryd. Mit Andragende for det Høie Colegie er at gøre dem opmærksom paa, hvorledes Hans Maiestæts Kasse bliver sviget ved Krigsraad Theills Embedsførelse i Skive paa Salling Land, ikke alene, at Brændevinsmændene der i Byen

¹⁾ Holberg: Barselstuen, 4. Act, 2. Scene.

giver ham maanedlig Contingent, men endog Bønderne udi heele Salling land yder ham en Skat aarlig for frie Brænderier, hvorved han om nogle Aar maa blive en *Staveleret* Mand. Det har han nu drevet saa offentlig, at den nye Consumtionsforvalter Sørensen i Nyekiøbing paa Morsøe har underhandlet med flere Landboere paa Morsøe om ligeledes en Contingent af deres Brænderier, hvilket dog endnu ikke drives saa vidt som i Salling, formedelst det store Smuglerie fra Salling til Morsøe. Det var ønskeligt, om denne Ting maatte undersøges, da saadan Embedsmænd tiæner Kongen som Skiælmer, og enhver ærlig Mand kunde da faa hævn ovver dem, som andseer hver ærlig og redelig Mand for nar. Jeg er kiændt godt i Salling og paa Morsøe, og de høie Herre maa være forsikret om, at jeg for eftertiden kan opdage flere Hemmeligheder, naar jeg mærker, at der bliver gjort nogle Undersøgelser efter denne Skrivelse. — Underdanigst«.

Kommercekollegiet sendte den mystiske Skrivelse til Toldkontrolløren, Justitsraad Hornemaan, i Fredericia med Anmodning om at undersøge de Forhold, der kunde ligge til Grund for den anonymes Anklage, og den 30. Maj indsendte Hornemann til Kollegiet Resultatet af sine Undersøgelser: Han meddeler her, at der længe har gaaet Rygter om, at Konsumtionsforvalteren i Skive, Krigsraad Theill, var traadt i sin Formands Fodspor og havde modtaget »et aarligt Salær« for at se gennem Fingre med ulovlig Brændevinsbrænden. Ved sin Embedstiltrædelse 1823 havde han saaledes, ledsaget af en med Lokalteterne bekendt Underbetjent, foretaget en Rejse omkring i Konsumtionsdistriktet for at træffe Aftale med Beboerne om, at de skulde »skatte« til ham ligesom de havde gjort til hans Formand, Konsumtions-

forvalter Renner, og at de til Gengæld fremdeles uforstyrret kunde fortsætte med at drive ulovlig Brændevinsbrænden. Og det forlød endvidere, at Beboerne bagefter havde udtalt sig om, at den gamle Renner »ikke havde ladet sig saa let tilfredsstille som Theill«. For nu paa nærmere Hold at undersøge Sagen rejste Hornemann til Skive, hvortil han ankom d. 22. Maj. Og de Erfaringer, han her gjorde, var ingenlunde i Theills Favør. Kontrolløren tog ind hos Herredsfogden i Salling Herred, Kancelliraad Rosenstand, »for underhaanden at faa Oplysning om det, ovennævnte Angivelse saa bestemt forklarer«.

Herredsfogden kendte naturligvis ogsaa de Rygter, der verserede om Theill, men han forstod tillige at undskylde sin manglende Viden paa en meget smuk Maade, idet han udtalte, at »Landboerne, som ønskede den forbudne Brændevinsbrænden, var vel vidende om, at han (Rosenstand) ikke lod sig betale for at se gennem Fingre dermed, og derfor var forsigtige med at ytre noget, der kunde kaste Skygge paa den Embedsmand, der desangaaende indlod sig i Akkord med dem«. Ogsaa Herredsfoged Bülow i Viborg udtalte, at han ingen Tvivl nærede om, at Theill havde indladt sig i ulovlig Akkord med Landboerne. Nogle Bønder i hans Fogderi havde nemlig beklaget sig over, at Theill paa sin Rejse i Distriktet havde ladet sig forlyde med, »at naar de ikke affandt sig med ham, da vilde det have skadelige Følger for dem med Hensyn til deres Brændevinsbrænden«. Men Herredsfogden tilføjede: »Jeg har rent ud forbudt dem at indlade sig i saadan Akkord«. Sammen med Theill foretog saa Hornemann en Undersøgelse af Brænderierne i Skive. Han lægger ikke Skjul paa, at det havde været hans Hensigt at overraske de Skive Brændevinsbrændere ved en ulovlig Mæskning, men disse havde i Tide sikret sig

mod enhver Overrumpling. »Som en Synderlighed bemærkes herved«, skriver Hornemann, »at Ejerne af de tvende største Brænderier i Skive tæt uden for Dørene fra Gaarden til deres Brænderier have anbragt tvende bidske Lænkehunde saaledes, at det ikke er muligt at træde ind gennem disse Døre, uden at Hundenes Lænker først forkortes . . . Dette er rimeligvis arrangeret i den Hensigt, at naar Opsynet indfandt sig paa en Tid, da man havde sat en uangiven Mæskning, da kunde man ved Hjælp af Hundene opholde dette uden for Dørene, medens man inden for samme spildte Mæskningen og rensede Karrene«.

Skønt denne Meddelelse skulde synes at afgive tilstrækkelig Motivering for en grundig Undersøgelse af Konsumtionsforvalterens Forhold, nøjedes Kollegiet dog med at — sende ham den anonyme Skrivelse til Erklæring, da det formodede, at »han deraf uden Tvivl vilde vorde afskrækket fra at indlade sig i ulovlig Sportulation og saaledes vækkes til at opfylde sine Pligter«. I sin Erklæring viser Theill, at han fuldt ud har forstaaet de Principper, efter hvilke Kollegiet bedømte en Embedsmands Duelighed. Efter først at have udtalt den ingenlunde ugrundede Formodning, at den anonyme Angiver »sandsynligvis har haft til Hensigt at skade mig«, skriver han videre: »Det er ikke let i nogen som helst Stilling at være enhver til Maade, allermindst som Embedsmand i Told- og Konsumtionsvæsenet. Imidlertid haaber jeg, at det høje Kollegium ved at efterse de siden min Ansættelse her allerunderdanigst aflagte Regnskaber vil finde, at Konsumtionsintraderne her af Byen bestandig er formeret og overstiger ikke lidt, hvad der i min Formands Tid, endog efter Beregning af en højere Kurs, i de sidste Aar er indkommen. Det maatte naadigst tillades mig at anføre, at i Aaret 1825 var Konsum-

tionen af Skive 1582 Rbdlr. 53 Sk. og i 1826 var den 2042 Rbdlr. 41 Sk. Jeg formoder næppe, at der i Forhold til Byens Størrelse og dens Indbyggerses Forfatning indkommer mere fra andre Byer af lige Størrelse. Desuden er der i Aarene 1826 og 27 indført 6254 Potter dansk Kornbrændevin fra Aarhus, Randers, Aalborg og Viborg, og at dette findes fornødent, beviser noksom, at de herværende Brænderier ej have frie Hænder«. For Kollegiet, der ikke anede hvor meget Brændevin, der i et Aar kunde sættes til Livs af Sallingboerne og Morsingboerne i Forening, kunde denne sidste Opgivelse maaske virke beroligende, og hvad Mistanke det yderligere kunde nære mod Theill, besejredes ganske af Henvisningen til Konsumtionsintradernes Forøgelse i den nidkære Embedsmands Forvaltertid. Den ubehagelige Beskyldning for at have modtaget Bestikkelse gik Theill meget let hen over: »Jeg har aldrig kunnet falde paa at modtage eller fordre nogen Skat af nogen som Vederlag for en Frihed, hvilken jeg ikke er i Stand til at give«. Kollegiet slog sig altsaa til Ro med denne Erklæring, og Krigsraad Theill har sikkert atter følt sig tryk og rolig i Konsumtionsforvalter-Embedet i Skive.

Men det synes, som det af Skæbnen var besluttet, at han dog skulde afsløres, og saa udvalgte den som sit næste Redskab en Husmand, Lars Svendsen, i Rødding. — I en Skrivelse til Kommercekollegiet benævner Theill ham som »en Svensker, navnlig Lars Svensen«. Han var i 1817 bleven demitteres fra Artillerikorpsset i Rendsborg, og siden 1818 havde han været bosat i Rødding. Om hans Liv her i de følgende 9 Aar vides intet. Men i 1827 anlagde han Sag mod sin Tjenestepige, Maren Andersdatter, som han sigtede for Tyveri. Retten vilde imidlertid ikke tage sig af hans Klage, og saa besluttede han at rejse til København for

at fremstille Sagen for Frederik VI. Men en Københavnsrejse dengang kunde, i det mindste for en Husmand, frembyde mange Genvordigheder, og Lars skulde da ikke heller saa let slippe ud af Jylland.

I et Forhør, der senere afholdtes over ham ved Politiretten i København, igiver han en udførlig Beskrivelse af de Rejsebesværligheder, han havde maattet døje¹⁾.

Sidst i Marts Maaned 1827 begav han sig fra Rødding til Aarhus for derfra at komme med Skib til København. Ankommen til Aarhus meldte han sig paa Politikammeret for at faa Pas, og som Legitimationsbevis fremlagde han et Rejsepas, som han i 1817 havde faaet i Rendsborg, da han begav sig til Jylland, en »Afsked fra Artillerikorpsset«, Skødet paa sin Ejendom i Salling samt sin Klageskrivelse til Kongen. Trods denne Rigdom paa Papirer opnaaede han dog ikke at faa Rejsetilladelse. Han fortæller, at den Person, der modtog disse Dokumenter »gav sig til at læse paa en Tavle, der hang paa Væggen«. Indskriften paa Tavlen har imidlertid ikke været til Gunst for Lars Svendsen; thi efter at »Personen« endnu engang havde spurgt om hans Navn, tilkendegav han ham, »at han ikke kunde faa Pas, men at han skulde begive sig hjem igen«. Lars Svendsen var dog ikke til Sinds at opgive sine Rejseplaner, og han henvendte sig derfor til Krigskommissæren i Aarhus, men da han ikke henhørte til dette Amts Værnepligtige, kunde denne ikke meddele hem Pas. Endnu et Forsøg gjorde han i samme By, idet han gik op til Amtmanden for at søge Hjælp hos ham; men Amtmanden var naturligvis ikke hjemme, og hermed var da den sidste Mulighed for

---

¹⁾ Kbh.s. Politirets 5. Protokol Nr. 37, d. 17. Maj 1827 (Landsarkivet, Kbh.).

at erhverve Pas paa dette Sted udelukket. Men den ihærdige Husmand vilde dog ikke vende tilbage til Rødding med uforrettet Sag, og han begav sig saa til Fredericia, hvor han ligesom i Aarhus henvendte sig med alle sine Dokumenter paa Politikammeret og begærede Pas, der ogsaa her blev ham nægtet. Jyderne har øjen-synlig ikke holdt af at lade ham slippe over til Frederik VI med sine bebudede Anklager mod Øvrigheden. Lars Svendsen var dog nu mindre end nogensinde raadvild. Med beundringsværdig Taalmodighed begav han sig paa Vandring igen, denne Gang til sin gamle Garnisonsby Rendsborg, hvor han henvendte sig til Major Gerstenberg, der meddelte ham en Attest, som han afleverede paa Politikammeret, og da endelig — den 9. Maj — kronedes hans Bestræbelser med Held: han fik et Pas, og nu laa Vejen til København ham aaben. Han naaede da ogsaa over til Hovedstaden og fik Logi hos »Oliemølleren paa Amagerbro«, og det lykkedes ham uden Vanskelighed at opnaa Avdiens hos Kong Frederik VI.

Nu var det ikke blot Tjenestepigen derhjemme i Rødding, han havde at beklage sig over, men hele sin besværlige Rejse med alle Embedsmændenes Chikanerier, og om det nu er tilfældigt, eller det har været for at faa Ram paa saa mange Embedsmænd som muligt, det frem-gaar ikke af Sagen, men ogsaa Konsumtionsforvalteren i Skive maatte holde for. Lars Svendsen gav Beskyldningerne en ganske bestemt Form, idet han paastod, at siden han havde bosat sig i Rødding By, »var der en-gang hvert Aar mellem Mikkelsdag og Mortensdag at Sognefogderne blevet krævet en Afgift til Konsumtionsforvalteren, som almindeligvis benævnes Brændevinsskatten, og som opkræves og betaales over hele Salling Land, men indkræves ikke med noget bestemt

Bløb, idet han (Lars Svendsen) nogle Aar har betalt 24 Sk. og andre Aar kun 8 à 12 Sk.« Han sigtede dog ikke direkte Theill for at modtage »Skatten« som Vederlag for fri Brændevinsbrænden, han vidste kun, »at den erlægges uegerligen af alle Indvaanere«. Men Frederik VI var slet ikke i Tvivl om, hvordan det hele hang sammen. Sagen var jo forøvrigt ogsaa saa gennemskuelig, at der ikke behøvedes en Mand med Kong Frederiks gennem mange Erfaringer skærpede Mistænksomhed for at se til Bunds i den. Han havde længe haft Jyderne mistænkt for, at de overtraadte Brænderiforordningerne. Allerede i 1824 skrev han efter Hjemkomsten fra en Jyllandsrejse til Kommercekollegiet, at »da Vi paa Vor sidst tilbagelagte Rejse have overbevist Os om, hvor nyttig og i visse Henseender endog nødvendig en Forandring i de hidtil gældende Bestemmelser for Brændevinsbrænden vilde være«, skulde der nedsættes en Kommission til Undersøgelse af dette Forhold. Kommissionen blev nedsat, men opnaede ikke et tilfredsstillende Resultat¹⁾. Nu havde Kongen atter paa egen Haand skaffet sig Vished for, hvor begrundet denne Mistanke var, og han vilde da heller ikke nægte sig den Triumf paa ny at belære Kommercekollegiet om, hvor galt det stod til med dets Embedsstand, og hvor nødvendigt det var, at han selv sad der for at passe paa dem. Heri ligger Forklaringen paa den Iver, hvormed Kongen lod Sagen forfølge lige til Højesteret og endda ikke kunde lade den afslutte, før han ved egen allerhøjeste Resolution havde sat dens sidste Punktum. Først skulde dog Lars Svendsen lovlig forhøres, og den 15. Maj beordredes Politidirektøren i København, Kjerulff, at lade Sagen undersøge ved Politiretten. I det første Forhør gentog Lars Svendsen

---

¹⁾ Rubin l. c. p. 191.

den Forklaring, han mundtlig havde givet Kongen, og føjede til, at »adskillige her i Staden sig opholdende Soldater fra Salling Land kunde give Oplysning om, at hans Forklaring med Hensyn til den ommeldte Brændevinsskat forholdt sig rigtig«. Den 28. Maj mødte da efter Tilsigelse en Underofficer og to Musketerer af 2. jydsk Infanteriregiment for at afgive Forklaring til Politiretten. Underofficeren forklarede, at han godt kendte Lars Svendsen, men om Brændevinsskatten havde han aldrig hørt Tale. Den ene Musketer havde tidt set Byens Mænd forsamle sig hos Sognefogderne, »hvor Udgifterne til Skoler og Seminarier blev afgjorte og fordelte«, men han kendte intet til den ommeldte Brændevinsskat. Heller ikke det sidste Vidne kendte noget til Skatten, og han giver sin Forklaring en Tilføjelse, der baade ved sin Form og sit Indhold pludselig fører os fra den højtidelige Politiret hjem til Salling: »Han havde altid tjent, og som Tjenestekarl ikke været til Stede ved Gaardmændenes Forsamlinger«. Lars Svendsen fastholdt dog sin Paastand og erklærede, at samtlige Gaardmænd og Husmænd i Salling Land vilde kunne bevidne Rigtigheden af hans Udsagn. De mødte blev saa demitterede, og Sagen sluttede ved Politiretten.¹⁾

Sagen vedrørte i Følge sin Natur baade Kommercekollegiet og Kancelliet. Under Kollegiet sorterede Toldvæsenet, og under Kancelliet Retsplejen og Justitsbetjentene. Det blev da ved kgl. Skrivelse af 2. Juni paalagt Kancelliet at drage Omsorg for, at der blev indhentet nærmere Oplysning om Opkrævningen af den mystiske Skat. Med Skrivelsen fulgte Afskrift af Politirettens Forhør over Lars Svendsen og de jydsk Soldater. Kancelliet lod Ordren gaa videre til Stiftamtmanden over Viborg Stift, hvorpaa denne ved Herredsfoged Rosenstand lod Forhør afholde

¹⁾ Københavns Politirets 5. Protokol Nr. 36, d. 28. Maj 1827 (Landsarkivet, Kbh.)

over Sognefogderne i Rødding, Hem og Dølby Sogne. De herved indhentede Forklaringer gik i det væsentligste ud paa, at det saa længe Sognefogderne kunde erindre, i et Tidsrum af over 40 Aar, havde været Skik, at Sognebeboerne aarlig sammenskød en Pengesum til Konsumtionsforvalteren i Skive. I Rødding Sogn kaldtes den Brændevinsskat, i Balling en Ducør til Forvalteren, hvorimod den i Hem Sogn bar Navn af »Mortensgaas«, »fordi det hedder blandt Sognemændene, naar de ved Mortens-tid samles for at betale Skatter, at der skal skydes sammen til Mortensgaasen«. Sallingboernes »Gave« til den afholdte Konsumtionsforvalter har saaledes ligesom saa mange andre Ting, der ønskes hemmeligholdt, været skjult under talrige forblommede Navne. Det var dog ikke oplyst ved de afholdte Forhør, at Theill nogensinde havde gjort Krav paa en saadan Gave. Han havde kun modtaget, hvad der blev ham tilbudt, uden at der dog ved Gavens Modtagelse har været Tale om nogen bestemt Hensigt med samme. Gavens Størrelse har iøvrigt været forskellig gennem Aarene. I 1826 udgjorde den for Rødding Sogn 10 Rbdlr., for Hem Sogn 6 Rbdlr. og for Balling Sogn henved 8 Rbdlr. Men i det hele havde den i Theills Embedstid været langt mindre end under hans Formand, da den for Hem Sogn skal have udgjort 20—30 Rbdlr. og for Balling Sogn endog i visse Aar, hvor Landboernes Evne var større, beløb sig til henved 50 Rbdlr. Sognefogden i Hem forklarede nemlig, at den gamle Konsumtionsforvalter »plejede at bortvise Gaven, indtil den var blevet suppleret til den Sum, han begærte«. I det lange Tidsrum af over 40 Aar, i hvilket han havde beklædt sit Embede, havde han stadig krævet denne Præstation, »og til dels paa denne Maade samlet den betydelige Formue, som han ved sin Død efterlod sig«. Herredsfoged Rosenstand indsendte nu til Kancelliet Ud-

skrift af de afholdte Forhør, ledsaget af en Skrivelse, hvori der stod en lille Bemærkning, der senere nær havde faaet slemme Følger for ham selv: »Om hvorvidt Krigsraad Theill har fulgt sin Formands Eksempel, ved jeg ikke og har ej heller troet, det var min Sag at erkyndige mig derom eller at forske efter«. Det var jo unægtelig en uheldig Tro for Herredets øverste Justitsbetjent. Efter denne Fremstilling overgaves Sagen saa til Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet »til nøjere Undersøgelse og Behandling«. Det har vel næppe været med hel god Samvittighed, Kommercekollegiet nu paa ny maatte til at skride ind i denne Sag. For godt og vel en Maaned siden havde det skrinlagt den anonyme Skrivelse sammen med baade Hornemanns og Theills Erklæringer. Nu maatte det bekvemme sig til atter at finde den frem for denne Gang at sende den til Overkontrolløren i Jylland, Justitsraad Blom, med Anmodning om »at lade afholde yderligere Forhør og mere udvidede Undersøgelser foretage«. Betegnende for Kollegiets Stilling i denne Sag er det, at den anonyme Skrivelse og det lille Forspil, der knyttede sig hertil, aldrig nævnes i dets Forestillinger til Kongen.

Den 28. August 1827 sendtes Ordren til Blom, ledsaget af Udskrift af de ved Politiretten i København og det af Rosenstand ved Salling Herredsret d. 16. Juli afholdte Forhør, samt den anonyme Skrivelse. Overkontrolløren gik meget grundig til Værks med sine Undersøgelser. Han lod afholde en Række Forhør, særlig over Sognefogderne ved Hjerme-Ginding og Salling Herreders Politiret, hvorved det oplystes, »at en Afgift under forskellige Benævnelser af de fleste Sogne i Salling Herreder, for største Delen i Penge, men ogsaa til Dels i Naturalprodukter, [Foder, Smør og Æg] aarlig i en lang Række af Aar, er ydet til Skive Bys Konsumtionsforvalter«. Og

i disse Forhør møder vi endvidere for første Gang et af fem Vidner samstemmende Udsagn om, at »denne Afgift er erlagt af vedkommende Sognes Beboere, Proprietærer og Præster inclusive, for at de kunde i Ro fra Konsumtionsvæsenets Side drive ulovlig Brændevinsbrænden«. Overkontrolløren nærer heller ingen Tvivl om, at Theill meget vel har været vidende om, i hvilken Hensigt Gaven blev ham ydet, og at han »paa Embedsførelsens Bekostning har vist Almuen væsentlige Tjenester«, og han skriver videre: »Ligesaa uædelt som det vilde være af mig, om jeg vilde bryde Staven over den ulykkelige, vildfarende Embedsmand ved at skildre hans Handlinger med mørkere Farver, end de fortjener, ligesaa upassende dristigt vilde det efter min underdanigste Formening være, om jeg vilde anføre Grunde til Undskyldning for hans med frit Forsæt begaaede Forseelser af den Natur som de omhandlede. Jeg tør derfor ikke haabe, at den Uvidenhed, som de fleste vedkommende Autoriteter synes at have villet give tilkende i Anledning af den til saa overordentlig høj Grad drevne ulovlige Brændevinsbrænden her i Jylland, kan komme hans Sag til Gode, endskønt den rigtignok har haft til Følge, at Almuen er kommen i den faste, skønt urigtige Formening, at intet haves imod deres ulovlige Brændevinsbrænden paa højere Steder, og at mangan Embedsmand, som enten ikke tænkte delikat nok over sine Pligter, eller som af trange Kaar fristedes til at glemme dem, har troet uden Straf at kunne gøre sig Fordele af dette, for Hs. Majst. Kongens Intrader, for Moralitet og Agtelsæ for Lovene lige skadelige Væsen«.

Til Slut henstiller han til Kollegiets Bedømmelse, hvorvidt de Sognefogder, som har indladt sig paa at opkræve Skatten og været Mæglere for Almuen i Forholdet til Theill, bør tiltales. De var jo som Politiembedsmænd ansatte paa Landet til at vaage over »Hs. Majst.

Kongens Politianordningers Efterlevelse«. Den 18. November kunde Overkontrolløren indsende Forhørsudskrifterne og sin Betænkning til Kommercekollegiet. Nu kom Sagen altsaa atter til Overvejelse baade i Kollegiet og i Kancelliet, og fra dette Øjeblik deles Departementernes Veje: Kommercekollegiet indtager sit sædvanlige Standpunkt overfor dets uredelige Embedsmænd, det søger at dække og undskylde. Det ser næsten ud, som dette Kollegium ikke vovede at gaa til Bunds i al den Uærlighed og Umoralitet, det følte bølge omkring sig. Det var i en Tid, hvor Folkets daglige Bønner til Regeringen anraabte om Hjælp mod Fattigdommen, om Eftergivelse af Pligt og Byrde, om »høj kongelig Naade« i alle Forhold, hvor den strænge Ret vilde virket til saa manges Ruin. Statens egen fordømmelige Finansstyre gennem Aarhundredets første Decennier havde bragt mangan ærlig Mand fra Hus og Hjem, og det er, som al den Usselhed, Regeringen her saa omkring sig, i Forening med dens Følelse af Ansvar for den Bevægelse, dens egen Politik havde fremkaldt, gennem Aarene havde aflejret en overdreven Barmhertighedsfølelse i de Styrendes Kredse. Man nænnede ligefrem ikke at rydde op iblandt Embedsmændene -- af Medlidenhed med de mange, der ved en radikal Udrensning vilde miste Levebrødet. Dette er da ogsaa Forklaringen paa Kollegiets Stilling til denne Sag. I dets første Forestilling søger det af al Evne at dække over Theill. Det hedder nemlig heri: »Kollegiet har fuldkommen Anledning til at antage, at Theill ikke er den eneste Embedsmand, der har modtaget denne Slags *Douceures*, og at Retfærdighed fordrer, naar der mod ham skal gaas frem efter Lovens Strengthed, at da Sagen søges fuldstændigen oplyst, men i dette Tilfælde kan det næppe være Tvivl underkastet, at en stor Mængde andre Embedsmænd, ogsaa blandt Justitsbetjentene, ville blive

saaledes indviklede i Sagen, at de maaske vanskelig kan forblive i deres Poster. Naar hertil kommer de for Theill til Formildelse talende Omstændigheder, at han ikke har fordret disse Præstationer, der for ham ogsaa har beløbet sig til langt mindre end under hans Formand, saa tror Kollegiet at burde henstille, om ikke denne Sag, da den engang er bleven behandlet ved Forhørene og saaledes ikke kan afgøres uden offentlig Straf, kunde afgøres dermed, at Theill suspenderes i 6 Maaneder«. Men selv denne ubetydelige Straf blev man senere betænkelig ved at anvende: »Efter den Offentlighed, som Sagen har faaet, kunde det maaske anses betænkeligt, at lade den faa nogen publik Følge, hvorved det blev paafaldende, naar deri implicerede enkelte gik aldeles fri, saa henstilles det som andet Alternativ, om ikke Sagen maaske kunde afgøres med en særdeles alvorlig Irettesættelse og Mishagstilkendegivelse til Theill».

Kancelliet var dog af en anden og langt strængere Anskuelse, og det delte ikke Kommercekollegiets Frygt for en Undersøgelse blandt Embedsmændene. Demoralisationen var ogsaa langt fra saa udbredt blandt Justitsbetjentene som i Toldetaten, og Visheden herom har sikkert bidraget til at bestemme Kancelliets Stilling til Sagen. Af en Cirkulationsskrivelse, i hvilken dets Medlemmer har fremsat deres Forslag til en endelig Forestilling til Kongen, fremgaar det, at især A. S. Ørsted bedømte Theills Handlinger særdeles strængt, og hans Votum indeholder en skarp Protest mod Kollegiets altfor vage Holdning. Han skriver bl. a.: »Ingen Embedsmand, der har Følelse for Pligt, Ed og Ære, kunde tillade sig at modtage slig en Indtægt, om det end havde været nok saa gængs før ham, og om det end tillige var det ved Siden af ham, og det synes endog modsigende, at Staten skulde betro sine Interesser til den Mand, der har vist

saa stor Mangel paa fine Følelser«. Hertil sluttede sig Kancelliets øvrige raadgivende Medlemmer, og Moltke tilføjer i sit Votum: » . . . Jeg begriber heller ikke, hvorledes General-Toldkammeret, i hvis Beretning fejlagtigen er anført, at Theill ingen Anledning har givet til, at den omhandlede Gave blev ham ydet, har kunnet se Sagen i saa mildt et Lys, og jeg maa derfor med Hr. Etatsraad Ørsted være enig i, at Kancelliet i sin Betænkning tilraader Sagens Forfølgning mod Theill«. Det blev ogsaa denne Opfattelse, der kom til at ligge til Grund for Kancelliets endelige Forestilling til kgl. Resolution d. 2. Juli 1828. Forestillingen gik i det væsentlige ud paa, at der skulde gaas frem efter Lovens fulde Stræng-
 hed mod Theill, idet man hævdede, at »Forseelsen er af en saadan Natur, at den ikke alene maa have meget skadelige Følger for Toldintraderne, men ogsaa fordærvelig Indflydelse paa Folkets Tænkemaade, og undergrave Tilliden og Agtelsen for Statens Embedsmænd, ligesom den fører til at trykke Undersaatterne med Afgifter, som uden at komme Statens Kasse til Gode dog maa udredes med Hensyn til de offentlige Love og Indretninger, og give Stof til Misfornøjelse med Regeringen, da Staten paa anden Maade maa skaffe sig de Indtægter, for hvilke den paa denne Maade besviges«. Det hævdede yderligere som almindelig Regel, at overalt, hvor lignende Forbrydelser kunde oplyses om andre Embedsmænd, det være sig Justitsbetjente eller Konsumtionsembudsmand, vilde der ikke være nogen Grund til at skaane dem. Ligeledes maatte man for de uskyldige Justitsbetjentes egen Skyld ønske Sagen saa nøjagtig undersøgt, »at den Mistanke, som Deres Majestæts Generaltoldkammer- og Kommercekollegie har næret mod disse Embedsmænd, kunde derved hæves«. En af de Justitsbetjente, der kunde bestyrke en saadan Mistanke, var imidlertid Herredsfoged Rosenstand

i Skive; og Sognefogderne i Salling, der havde opkrævet Brændevinsskatten, havde jo heller ikke gjort Standen Ære. Det fremhæves i Kancelliets Forestilling, at »de omhandlede Misbrug næppe vilde have kunnet finde Sted i et saa langt Tidsløb, naar vedkommende Justitsbetjente havde vist tilbørlig Nidkærhed i deres Jurisdiktioner«. Rosenstand havde jo kun altfor tydeligt givet tilkende i den Skrivelse, hvormed han ledsagede de indsendte Forhør, at han ikke havde lagt Hindringer i Vejen for Theills mislige Transaktioner. Man foreslog derfor, at Rosenstand skulde tildeles en alvorlig Irettesættelse, og Sognefogderne afsættes fra deres Bestillinger. Derimod mente Kancelliet ikke, der var noget at gøre ved dem, der havde drevet ulovlig Brændevinsbrænden; thi efter Forordningen af 2. August 1786 kunde Angivelse om ulovlig Brændevinsbrænden ikke antages til Paatale, naar Forseelsen var begaaet for længere Tid siden »end Aar og Dag«. Angaaende de Præster, der havde taget Del i de ulovlige Handlinger, hedder det i Forestillingen: »Om endogsaa en enkelt Præst skulde findes i de Egne, hvor alle andre brænder Brændevin, at have heri fulgt med Strømmen, da er dette, skønt ingenlunde Manden anstændigt, dog ingen Brøde, som kan sættes ved Siden af Konsumtionsvæsenets edsvorne Embedsmænds Brud paa Ed og Pligt, og Kancelliet mener derfor, at den Omhu for Præstestandens Ære, som tildels synes at have bestemt Toldkammeret til at indstille Krigsraad Theill til den foreslaaede milde Behandling, — aldeles ikke her bør komme i Betragtning«. Da Kongen nu fik disse to Forestillinger til Resolution, valgte han at følge Kancelliets, der jo stillede større Muligheder for et virkeligt Resultat af Majestætens Opdagelse end Kommercekollegiets spagfærdige Forslag om en Irettesættelse. Og i den kgl. Resolution af 8. Juli 1828 bestemtes det, at »der skulde gaas frem efter Lovens fulde

Strænghed mod Konsumtionsforvalteren i Skive, Krigsraad Christian Theill, og at saavel han som enhver anden, hvem lignende Misligheder maatte overbevises, bliver at sætte under Justitstiltale til Undgældelse efter Lovens Anordninger«. Ved kgl. Resolution af samme Dato bestemtes endvidere, at »Herredsfoged, Kancelliraad Rosenstand tilkendegives Vort allerhøjeste Mishag med, at de omhandlede Misbrug have inden hans Jurisdiktions Grænses saa længe kunnet foregaa uden af Justitsen at blive bemærkede og paatalte, ligesom Kancelliet allernaadigst overdrages at foranledige, at de Sognefogeder, der have opkrævet eller deltaget i Erlæggelsen af de omhandlede Gaver til Krigsraad Theill, afsættes fra deres Bestillinger«.

Sagen kom altsaa for Domstolene. Den 12. Februar 1829 afsagdes Underrettens Dom ved Skive Byting. Theill frikendtes for at have gjort sig skyldig i lovstridigt Forhold, eftersom han ikke havde opkrævet »Skatten«, og eftersom det ikke kunde bevises, at han til Vederlag for de indsamlede Gaver havde eluderet Loven. Derimod dømtes han for at have udvist et misligt og egenlyttigt Forhold, uværdigt for hans Embedsstilling, til en Mulkt af 200 Rbdlr. og til at betale Sagens Omkostninger. Ved Overretten har det tydeligt nok holdt haardere at faa den anklagede trukket uskadt igennem Skærsilden. Den offentlige Anklager, Overretsprokurator Nyboe havde samlet nye, stærke Anklagepunkter mod Theill: Han skulde saaledes direkte have forlangt nogle Havretvillinger af en Gaardmand Søren Knudsen i Ramsing. Og hvilke underfundige Hensigter skjulte sig ikke under Konsumtionsforvalterens Afslag paa en Pengegave, som en anden Gaardmand i Lem havde tilbudt ham! Mon denne Nægtelse ikke havde sin Grund i, at Theill ikke var tilfreds med Summens Størrelse? Under de afsluttende Forhør var

Gaardmændene i Salling rykket Theill til Undsætning med den Paastand, at de som Vederlag for deres Gaver havde haft Tilladelse til frit at benytte Konsumtionsforvalterens Gaard, naar de var kørende til Skive til Marked eller i andet Ærinde. Actor paaviste nu, at Sognefogden i Lem Chr. Jepsen er den eneste, der i Præliminærførelserne har angivet denne Grund. Senere blev den fremført af mange andre, som aldrig en eneste Gang havde gjort Brug af den omhandlede Frihed. At det er gaaet saadan i Salling med Foræringerne, at de har faaet Navn af Skat, viser ikke blot, i hvor stor Udstrækning de har været erlagt, men tillige, at Almuen ikke har opfattet dem som en particulier Ducør til en Embedsmand. Den offentlige Anklager paastod derfor Krigsraad Thiell dømt til Embedsfortabelse. Men i Landsoverretsprokurator N. Lykke havde Konsumtionsforvalteren en udmærket Defensor, der med stor Skarpsindighed tilbageviste Actors Angreb: Hvad de Havretvillinger angik, som Theill havde modtaget af Søren Knudsen, »da havde Anklagede ligefrem selv tilstaaet, at han forlangte dem, fordi han var i Fodertrang . . . . Sligt Forlangende i sligt Tilfælde er ganske almindeligt baade i Salling og flere Steder i Landet, og det vilde se daarligt ud med Retfærdigheden, om Vellivie af denne Slags skulde henregnes til Bestikkelse, eller til Ydelse af ulovlig Skat«. Ikke mindre behændigt imødegik han Actors vidtløftige Procedure angaaende den Pengegave, Theill havde tilbagevist. Han bemærker hertil: »Jeg ser iøvrigt ej, at Krigsraaden er sat under Tiltale, fordi han ikke har villet modtage Penge. Han er derimod tiltalt, fordi man vil vide, at han har modtaget Penge: altsaa er Grundene til hans Vægning ligegyldige«. Defensor ansaa fremdeles ikke Tiltaltes Paastand om, at Gaverne var ydede for fri Afbenyttelse af Gaardsrum, for usandsynlig. Det højeste, han har faaet for et helt Sogn, er

10 Rbdlr., mens Købmand Gjørup for samme Tjeneste har faaet af en enkelt Mand 6 Rbdlr. aarlig

Den udmærkede Advokat slutter sit Indlæg til Retten med en Bemærkning, der for den, der kender lidt til de stedlige Forhold, lyder saa overordentlig troværdig: »Foræringerne grunder sig i den almindelige Gavn-mildhed, som er gængs i Salling«!!

Saa vel Overret som Højesteret stadfæster da ogsaa Bytingsdommen, idet der stadig henvises til, at der ikke foreligger noget absolut Bevis for, at Theill har taget mod Bestikkelse. Da Domstolene saaledes havde afsluttet Sagen, mente Kollegiet sig beføjet til at hæve Theills Suspension, der havde varet siden 29. Jan. 1829, og atter lade ham overtage Embedet i Skive. Endnu en Gang var Faren afvendt; men paa ny skulde den hjemsogte Konsumtionsforvalter føle Skæbnens Omskiftelighed. Kongen var meget misfornøjet med Rettens Afgørelse og ved Resolution af 12. Jan. 1830 afskedigedes Krigsraad Theill, dog saaledes, at der tilstodes ham en aarlig Pension. Kongen forlangte endvidere de Paragraffer i Toldloven meddelt, hvorefter Theill var dømt. Det skulde undersøges, hvorledes disse Paragraffer »kunne gives saadan Forandring, at samme ikke herefter kunne allegeres til Fordel for Embedsmænd, der tager mod Bestikkelse«. I den derefter fremsendte Forestilling anførtes Generalprokurørens Betænkning, der gik ud paa, at det ikke var en Mangel ved Loven, der var Aarsag til dette Udfald af Sagen. Domstolene havde ikke villet dømme Manden efter de ganske vist meget stærke Indicier, men havde krævet positive Beviser. Og hermed maatte da Kongen lade sig nøje.

Hvorledes havde nu Theill taget mod disse ublide Tilskikkelser? Allerede hans første Indlæg i Sagen, Er-

klæringen paa den anonyme Skrivelse, vidnede om, at han ikke var blottet for Evne til paa en behændig Maade at klare sig i en vanskelig Situation. Da han i 1823 tiltraadte Embedet efter den gamle Renner, der da i over »tvende Hævdperioder« havde holdt Forretningen med Sallingboerne gaaende, var der tilsyneladende ingen Risiko ved at træde i Forgængerens Spor. Naar Theill desuagtet forstod at fortsætte paa en saa forsigtig Maade, at der ikke gennem de talrige Vidneafhøringer fremkom uomstødeligt Bevis for Bestikkelse, tyder ogsaa dette i Retning af, at han har forstaaet at gaa klogt og beregnende til Værks. Det synes saaledes at være en bitter Skæbnens Ironi, at hele denne velovervejede Plan, efter først at have klaret sig saa smukt over den »anonyme« Revle, skulde strande paa saa plumpt et Skær som Husmand Lars Svendsens Københavnsrejse. Man forstaaer godt, at der heri maatte ligge noget meget nedslaaende for den Mand, der blev Genstand for Beskæmmelsen, og en Skrivelse, som han indsendte til sine velvillige Foresatte i Kommercekollegiet, da han havde modtaget Meddelelsen om sin Entledigelse, viser da ogsaa, hvor dybt nedbøjet han følte sig efter den sidste bratte Afgørelse: »Intet Stød har i mit Liv været mig saa tungt og frygteligt som det, der tilbragtes mig ved det høje Kollegiums Skrivelse . . . idet jeg deraf erfarede, at Hs. Majst. Kongen har entlediget mig fra Konsumtionsforvalterembedet i Skive. Efter at jeg med min i høj Grad beklagelsesværdige Familie i over halvtredie Aar havde længselsfuldt set Enden paa vores Genvordighed i Møde, modtog jeg med taknemlig Følelse og de redeligste Forsætter om fornyet Iver i mine Pligters Opfyldelse ved det høje Kollegiums Aarvaagenhed atter mit Embede for omtrent 6 Uger siden og troede da, at jeg havde Grund til at være fuldkommen rolig for min og mines Skæbne.

Men desto værre for os ulykkelige! Det grusomme Stød, der skulde tilintetgøre vor hele jordiske Lykke var endnu tilbage. Og her staar jeg nu trøstesløs med en af grænseløs Kummer dybt nedbøjet Kone og 6 Umyndige, der ej forstaar at føle deres Tab«. Lidt længere fremme i Brevet kommer endelig den egentlige Hensigt med Skrivelsen, der viser sig at være en Ansøgning om, at der ved hans Indstilling til Pension »ikke alene maa tages Hensyn til, hvad Embedets Indtægter med allernaadigst forundte Understøttelse har udgjort [med denne Understøttelse sigtes dog ikke til Brændevinsskatten, men til et aarligt Statstillæg paa 210 Rbdlr. til hans Embedsindtægter]; men i Særdeleshed anraaber jeg det høje Kollegium om menneskekærligen at betænke min Trang til Hjælp, at jeg med min ulykkelige Familie ikke rent skal overgives til Fortvivlelse«. Ogsaa her viser Theill, at han forstaar at spille paa de Strænge, hvis Toner gaar det medfølgende Kollegium til Hjerte. Hans Pension blev da ogsaa i Forhold til Embedets faste Indtægter, der kun havde udgjort 148 Rbdlr. ansat meget høj, nemlig til 200 Rbdlr. aarlig. Det ejendommelige Forhold mellem Statstillæget, Pensionen og Embedets faste Indtægter forklares derved, at den oprindelige Gage var fastsat før Pengeforvirringens Tid, mens Tillæget og Pensionen beregnedes efter de følgende Aars forandrede Kurser. Men Theill var endda ikke fornøjet. Han indsendte gentagende Gange fornyet Andragende om Pensionsforhøjelse, sidste Gang d. 20. Maj 1834. Saa vel Stiftamtmanden i Viborg som Kommercekollegiet anbefalede Andragendet, men den uredelige Embedsmand fandt aldrig mere Naade hos Kongen. Ved Resolution af 10. Juni s. A.¹⁾ blev An-

---

1) Ved denne Resolution ligger ogsaa de væsentligste af de øvrige Aktstykker til Sagen.

søgningen afvist, og hermed synes da Theill at have opgivet alle yderligere Forsøg.

De øvrige »Agerende« hører vi heller ikke mere om. Den anonyme Anklager blev aldrig afsløret, og Lars Svendsen med samt sin Tjenestepige forsvinder pludselig midt under Proceduren; i Udskriften af Bytingsdommen bemærkes, at Forhørene over ham formedelst hans Bortrejse, ikke er blevet bekræftet ved Ed. Tilbage sad alt-saa fremdeles Kongen og Kommercekollegiet og droges med alle de øvrige svigagtige Toldembedsmænd.

Tre Smaastykker.

Af C. Klitgaard.

---

1. *Poul Nielsen Røn.*

I »Jydske Samlinger« 3, III, 279 ff. har Hr. Jeppe Aakjær givet en interessant og meget udførlig Fremstilling af Retssagen 1722—24 mod Peder Mollerup til Vestervig Kloster i Anledning af det af ham foranledigede Vaadedrab paa Fæstebonden Fisker Niels Poulsen af Tyborøn.

Som Supplement til, hvad der er meddelt om Niels Poulsen og hans Hustru Appollone Ibsdatter og deres mere personlige Forhold, kan anføres, at deres Søn Poul Nielsen Røn blev Præst og sandsynligvis netop fordi Faderen var kommen saa ulykkelig af Dage, idet Medlidenheden med hans Familie derved var bleven vakt, saa man ogsaa her kan sige: »Den enes Død, den andens Brød«¹⁾.

Poul Nielsen, der antog Navnet Røn efter sin Fødeby Tyborøn i Agger Sogn, var født 10. Novbr. 1716; efter Faderens Død fandt han en anden Fader i Amtmand, Etatsraad Birckenbusch i Thisted, der jo havde haft en Del med

---

¹⁾ Af den Mulkt paa 500 Rdl., som Assessor Mollerup blev idømt tildeltes den aarlige Rente Niels Poulsens Arvinger paa Røn. [Danske Atlas V, 460.]

Sagen mod Assessor Mollerup at gjøre, og 1730 blev Poul Elev i Thisted Skole, fra hvilken han 1737 blev Student. 1. Aug. 1743 blev han teologisk Kandidat. Efter at have prædikeret for Dimis 31. Oktober s. A. søgte han i flere Aar Embeder, blev 1760 af Kollegiet sendt til Island, og endelig blev han 19. Decbr. 1766 kaldet til Sognepræst til Frederiksstad i Norge. Som Student boede han en Tid paa Ehlers Kollegium, og han udgav 1750 catechismi Anatomie samt senere endnu et Par Bøger. Hans Ordination som Præst fandt først Sted 26. Juni 1767 i Vor Frelsers Kirke i Kristiania. 1789 tog han sin Afsked, og samme Aar døde han i Frederiksstad ¹).

---

2. *Skudehandel.*

Saa vel i disse Samlinger (2. R. IV Bd. og 3. R. I Bd.) som i andre Tidsskrifter og Bøger (f. Ex. Tidsskrift for Toldvæsen 1884 og min »Hvetbo Herred« I, 165 ff.) har der været skjænket den saakaldte Skudehandel paa Jyllands Vestkyst en nærmere Omtale, og der er anført, at Beboerne i Hanstholm og Klitmøller fik kongelig Bevilling til denne Handel 1666, medens Bønderne i Vandfuld og Skodborg Herreder fik en tilsvarende Bevilling 1688. Dernæst har jeg i »Jydske Saml.« 3, I, 213 fremsat Formodningen om, at Beboerne nogle Steder i Vendsyssel ogsaa havde faaet saadanne Bevillinger, idet Skudehandelen dreves i stort Omfang her til Trods for Plakaten af 9. Oktober 1680 og længe før den ved Toldforordningen af 26. Novbr. 1768 blev tilladt.

Det viser sig da ogsaa, at der allerede 4. Septbr. 1680 er udkommen en Plakat, hvorved Beboerne i »Udhavnene«

---

¹) Wilses Reiseiagttagelser V, 182. — Worms Forfatterlexikon II, 277, samt velvillige Meddelelser fra Hr. Arkivar Thomle i Kristiania.

Klitmøller, Blokhuset og Tornby Strand fik Ret til at handle med indført norsk Tømmer og at udføre Korn mod at angive Varene for nærmeste Toldsted, og der blev beskikket Strandridere til at have Opsyn med Handelen. Mærkeligt nok nævnes Løkken ikke som Handelsplads heri, skjønt den jo ligger mellem Blokhus og Tornby; af Hvetbo Herreds Tingbog 1681 $12/3$ se vi dog, at Strandrideren boede her (i Fureby), og af V. Brønderslev Kirkes Regnskabsbog ses, at der i 1638 til Kirken blev købt 3 Tylter Deller (Planker) i Vesterstrand (Blokhus?) og 14 Fyrretræer ved Fureby Strand (Løkken). Ligeledes fremgaar det af Hvetbo Herreds Tingbog 1642 $5/3$ — hvor der findes et udførligt Tingsvidne om Skudehandelen — at der 1641 kom 3 norske Skuder til Blokhus og 1 til Kjettrup; alle ladede med Tømmer.

---

3. *En Viborg-Dame som Arkanafabrikant.*

I »Augusti Maanedes Nye Tidender, som Kiøbenhavns Post-Rytter fremfødte Aar 1721« læses følgende:

Notification.

Justits-Raadinde Lellius¹⁾ gjør hermed bekendt at Hendes Universal Curerende Piller er stedse at bekomme i Kiøbenhavn i hendes gamle Logement paa Østergade hos Povel Hansen Kannestøber lige over for Pilestrædet, saa mand i hendes fraværelse skal finde Pillerne forseiglet med hendes brugelige Zignet, at ikke nogen tør ved at frygte sig for at blive bedragen; Men skulle ellers nogen findes, som andenstæds udgav sig for at skaffe bemelte Pillere til Kiøbs, er saadant ikkun bedragerie, saasom Hun lover at gjøre tilforn vitterligt ved adviserne, ifald hun skulde vorde til sinds

---

¹⁾ Antagelig Landsdommer Frederik Lelius' Enke Anne Katrine Spend. Hun ejede en Tid Ingstrup Kirke i Hvetbo Herred.

at lade samme Pillere ved en eller anden falholde i andre Provincier og stæder; Hellers er hendes rette Boe-Pæl i Viborg i Jylland; Priisen paa disse Pillere er som tilforn 64 for en Rdlr. og hvem som paa een Gang kjøber for 10 Rdlr. faar for den 11te paa kjøbet uden betaling. Der er intet kostbarere *Compositum* at finde, end effen disse Pillere, som saa vel skikker sig for alle slags *Complexioner* og Sygdomme som de baade *curerer* og beskiærmer for. De har en synderlig virkning i alle langvarige Svagheder, som ellers ikke lader sig fordrive, og tienlig imod alle slags Hoste og bryst-Svaghed, løbendes Icht, Podagra, skarpe Flod, renser ogsaa blodet, og bevarer det fra forraadnelse, som de fornemmelig tiener imod Spedalskhed, Skab, Frantsoser, Skiørbug, forgift og giftige Febrer, som Pest, Petecher, smaaopper og deslige. For brystet lemme-Vee og Melancholie bliver neppe fundet noget bedre lægedom, som og hendes Attester udviser, saa kand og *Calica*-Svaghed af Moderen derved fordrives og Mafven bringes til stand igien, naar den er urigtig«.

REGNSKAB

for

det jydsk historisk-topografiske Selskab.

1908.

INDTÆGT.

Indestaaende i Sparekassen	775	Kr.	89	Øre
Tilskud paa Finansloven	300	-	»	-
Salg af Selskabets Skrifter	28	-	10	-
Medlemsbidrag	1004	-	»	-
Godtgørelse for Særtryk til »Historisk Samfund for Viborg og Omegn« .	27	-	»	-
Renter	35	-	26	-
Ialt . . .	<u>2170</u>	Kr.	<u>25</u>	<u>Øre</u>

UDGIFT.

Forfatterhonorar	462	Kr.	50	Øre
Bogtrykarbejde	614	-	20	-
Boghandlerrabat og Forsendelsesom- kostninger	165	-	47	-
Porto m. m.	15	-	70	-
Ialt . . .	<u>1261</u>	Kr.	<u>87</u>	<u>Øre</u>
Indsat i Sparekassen . . .	<u>908</u>	-	<u>38</u>	-
	<u>2170</u>	Kr.	<u>25</u>	<u>Øre</u>

1909.

INDTÆGT.

Indestaaende i Sparekassen	908 Kr. 38 Øre
Tilskud paa Finansloven	300 - » -
Salg af Selskabets Skrifter	21 - 73 -
Medlemsbidrag	984 - » -
Godtgørelse for Særtryk til »Historisk Samfund for Viborg og Omegn«	70 - » -
Renter	37 - 36 -
Ialt	<u>2321 Kr. 47 Øre</u>

UDGIFT.

Forfatterhonorar	441 Kr. » Øre
Bogtrykarbejde	517 - 82 -
Boghandlerrabat og Forsendelsesom- kostninger	156 - 19 -
Porto og diverse Udgifter	24 - 08 -
Ialt	<u>1139 Kr. 09 Øre</u>
Indsat i Sparekassen	<u>1182 - 38 -</u>
	<u>2321 Kr. 47 Øre</u>

RETTELSE OG TILFØJELSE.

- S. 160, L. 11: Komdrup, læs Kondrup.
 S. 172: Vedsted, læs Vedslet.
 S. 188, Noten rettes til: I Indberetningen staar Tvilum Sogn, hvortil Voel By dengang hørte.
 S. 312, Noten: I Stedet for til Trap V henvises til Biografisk Lexikon.
 S. 328, L. 10 f. n.: Maren, læs Jahan.
 S. 331: »Bjergelide« er Navnet paa et Højdepunkt sønden for Horsens Fjord. (Meddelt af Jeppe Aakjær.)
 S. 389: L. 6 f. n.: edorund, læs eorund.
 S. 484, Note 4: Vejbygaard, læs Vejbyvad.
 S. 496, L. 1: Boslev, læs Borlev.

REGISTER.

(Ved Villads Christensen.)

- Aabjerg, Nim S. 175.
Aaby S., Hasle H. 391.
Aagaard, Han H. 16. — Horns
H. 12.
Aagaard, Præst i Skive 77, 79.
Aakjær, Jeppe 149, 374, 531, 536.
Aakærs Mose, Linaa S. 188.
Aalborg 11—18, 37—40, 58—60,
93, 218, 307, 426, 428. —
Ladegaard 401. — Slot 490,
494, 496.
Aalegaard, Skræm S. 493, 496.
Aalestrup, Anders, Herredsfoged
265, 276. — Jens Andersen
276—77.
Aarhus 29, 379—91, 394, 398—
405, 514.
Aarslev S., Hasle H. 395—97.
Aas, Søvind S. 175—76.
Aasholm, Ugilt S. 505.
Aastrup, Føvling S. 162, 168.
— Hjørring Landsogn 503.
— Løvel S. 353.
Abildgaard, Hvetbo H. 501.
Abildgaard, Poul 490, 496.
Abrahamsen, Simon, paa Bogø
439.
- Addit, Vissing S. 164—65.
Adler, Jacob 411—12.
Adslev S., Hjelmlev H. 183.
Agestrup, Gangsted S. 175.
Agger S. 92, 531.
Aggersø 433—39, 476.
Ahlefeldt, H. A. 59.
Ahrenstorff, Kammerherre 152.
Ajstrup Bro, Ugilt S. 503.
Albertsen, Gunde 402. — Maren
Svendsdatter 401.
Aldrup Molle, Blegind S. 184.
Aleppo 147.
Alexandrette 146—47.
Alexandrien 145.
Alken, Dover S. 180.
Alling S., Gern H. 169.
Almind S. Brusk H. 197.
Almstok, Vorbasse S. 201.
Alsbjerg, Torslev S. 488.
Alstrup S., Hvetbo H. 301.
Althalt, Christen 401. — Johan
Ahrent 401—02. — Thøger
Lassen 401.
Altona 262.
Ammitsbøl, Ødsted S. 198.
Anders, Pater, i Vrejlev 492.

- Andersen, Bjørn** 507. — **Niels, Præst i Resen** 499. — **Peder, i Sejlstrup (1530)** 503. — **Poul, Prior i Vrejlev** 499, 502, 505. — **Poul, Præst** 355, 358.
Andkær, Gaverslund S. 205.
Anholt 17, 18, 139.
Ankelbo, Grene S. 449.
Aust H. 206—10. — **Sogn** 208—09, 476. — **Bro** 211.
Antiochia 147.
Arendahl, Hans Nicolai 384. — **Jens Andersen** 384.
Arenfeldt, Jørgen 314. — **Niels** 484.
Arentsen, Christen og Johan 402.
Arrebo, S. H., Præst 391.
Asbo, Bække S. 211.
Asdal, Vennehjerg H. 496.
Asp, Chr., Prokurator 33.
Aspach, Sixtus, Præst 303—08.
Assels, Øster 49, 52—53, 214—15.
Assendrup, Vedslet S. 176.
Astrup, Grinderslev S. 370.
Aurswalt, Major 114.
Avnsbjerg 292—93.
Baareprøve 360.
Baastrup, Hylke S. 172.
Bachmann, Hans, Jægermester 159—161, 192, 206.
Bagge, Catrine Marie 387. — **Berete** 485, 506. — **Hans** 13, 488, 492—93, 496. — **Jens** 495—96. — **Jep** 488. — **Johan** 485, 506. — **Mads** 492, 501. — **Tuve** 12—14, 18.
Baggesen, Familie 423.
Baggesvogn 13, 488.
Baldersbæk, Vorbasse S. 212.
Balle, Biskop 35, 436—38. — **Rasmus, Herredsfoged** 413—14.
Ballegaard, Haldum S. 414.
Balling S. 78, 518.
Balslev, Rasmus Andersen 292.
Bandsættelse 298—302.
Bang, Christine Dorthea 391. — **Gustav, Dr. phil.** 421. — **Marie Elisabeth** 292. — **Peder, Prior i Vrejlev** 494. — **Vilhelm, Præst** 419—24.
Banner, Anders Nielsen 496. — **Erik Eriksen** 14. — **Otte** 507.
Barfod, Immanuel 443.
Barmer 40.
Bartholin, Christopher, Landsdommer 107, 119—21, 132—34, 221.
Basballe, Chr. J., Borgmester 391.
Baskær, Skivholme S. 183.
Basse, Niels, 504. — **Torluf** 485, 487—88, 493, 496—97.
Bastedbjerg, Vedslet S. 176.
Baudissin, Oberst 89.
Bay, Jens Jensen 403. — **Lars, Præst** 275.
Bech, Oberst 94. — **Marcus** 386.
Becker i Pedersborg 432.
»Begger Hule«, Gern H. 191.
Bejstrup S., Øster Han H. 33.
Beke, Lubrecht van der, Skipper 4, 7, 9, 14.
Bentzon, Kammerherre 27.
Benzon, Jens, Amtmand 44.
Berentz, Maren 399.
Berg, Inger Marie 431, 475—82. — **Jon Guttormsen** 431.

- Bergenhømm, Præst i Verst 477.
- Berger, Jørgen, Adrian og Christian Leopold 404.
- Bering, Jens, Raadmand 321.
- Bernhardt, Præst 5, 6, 9.
- Bertel, Præst i Sevel 332, 335.
- Bertelsen, Jakob, i Skagen, 113.
- Bestrup, Sporup S. 190.
- Bethlehem 146.
- Beysech se Bygsech.
- Bielcke, Henrik, Jægermester 157—61.
- Bilde, Claus, til Lyngsgaard 406. — Erik 110. — Ove, Biskop 393—94. — Steen, til Jungetgaard 364.
- Bildsøe, Ane Sophie 382. — P. M., Biskop 382, 393.
- Billund, Grene S. 201, 212.
- Bindals Mose, Vorladegaard S. 174.
- Bindeballe, Randbøl S. 201.
- Bircherod, Biskop 484.
- Birckenbusch, Amtmand 531.
- Birk, Inspektør 154.
- Birkbjerg, Ovsted S. 175.
- Birkenæs, Østbirk S. 176.
- Birring Bro, Hørning S. 184.
- Bislund, Ørriidslev S. 172.
- Bjedstrup, Dover S. 180.
- Bjellerup Ladegaard 160.
- Bjerrelide 331, 536.
- Bjersgaard i Skaane 408.
- Bjært, Eltang S. 194.
- Bjørn, Jakob 484. — O., Præst i Thisted 303.
- Bjørnholm 484.
- Bjørnsager ved Læsten 324.
- Bjørnsholm 45—46.
- Bjørnstrup 501.
- Bjørnumslæt, Vindblæs S. 45.
- Blach, Mogens Jensen 380.
- Bleeg, Thorkild 504.
- Blegind S. 183—84.
- Bleld, Nebel S. 175—76.
- Blicher, Malvina 214. — Niels 292—93. — Steen 213, 423.
- Blichfeldt, Christen 410.
- Bloch, T., Biskop 439—42.
- Blokkhus 533.
- Blom, Overkontrollør 519.
- Blære S., Aars H. 44, 489.
- Boel Mølle, Hørning S. 184.
- Boes, Dover S. 180.
- Boes, Maren 330—31, 377.
- Bogø 438—44, 473, 476.
- Bojesen, Hans, Skipper 113.
- Boller, Taars S. 484, 495, 498, 502, 505.
- Bomholt, Alling S. 169.
- Bonde, Peder Jensen, Delefoged 405—06.
- Bondes, Kirsten, i Viborg 320—21, 377.
- Bonum, Cathrina 139.
- Borgvold ved Viborg 318.
- Bornholmer, Lars, Skipper 426.
- Borum S., Framlev H. 402. — Mølle 183.
- Borup, Kattrup S. 173, 176.
- Borlev 496, 536.
- Bostrup, Lyby S. 358, 368.
- Bovbjerg 16.
- Boye, Frederik, Præst 425.
- Brabrand S. 393—95.
- Brahe, Preben, til Engelsholm 309—12. — Tyge 344.
- Brahetrolleborg 39.
- Brakker, Ø. Starup S. 196.

- Bramdrup S. 193.
 Brandstrup, Dover S. 180.
 Brandt, Johan, Skovrider 202.
 — Niels Poulsen, Præst 417.
 Brandtlund, Skærup S. 202.
 Bratskov 491, 502.
 Bredkær, Yding S. 175.
 Bredsten S. 479.
 Bredstrup S., Elbo H. 203.
 Breed, Anders 489, 494.
 Brendstrup, Tilst S. 392, 397.
 Breum, Grinderslev S. 341, 366,
 370.
 Brejninge, Gaverslund S. 204.
 Bremen 2.
 Breslau 145.
 Bretton, Amtmand 82.
 Brieg, Hertugen af 145.
 Brinch, Præst paa Aggersø 439.
 Brochmand, Enevold 389. —
 Hans, Biskop 388—89.
 Brock, Oberst 68.
 Brockdorff 203.
 Brockenhuus, Lavrids 143. —
 Oluf 149.
 »Broengsvad«, Gern H. 192.
 Brogaard, Hune S. 301.
 Brok, Mikkel, i Sjørring 354. —
 Broksdatter, Karen 355.
 Brokbjerg, Vor H. 176.
 Brunbjerg, Græstrup S. 168.
 Bruns, Hans, Skipper 19.
 Bruun, Niels, Herredsfoged 502.
 — Peder Daniel 154.
 Brusik H. 192—97.
 Bryrup S. 166, 168.
 Bryskesborg 25.
 Brædstrup, Ring S. 162.
 Brændevinsbrænden 35, 508—30.
 Brøgger, Niels, i Skive 336.
 Brønderslev, Vester 533.
 Brøndsted, Gaverslund S. 204.
 Brøndum S. i Salling 61, 76.
 Brøndum, Frederikke Marie 382.
 — Mads, Godsejer 219, 223.
 Brøndumgaard, Salling S. 32.
 Brørup S. 423, 480. — Hylke S.
 172.
 Buchwald, F., Stiftamtmand 296.
 Buchwalt, B., Sessionsskriver
 160.
 Buck, Albert, Præst, 225.
 Bugenhagen, Johannes 422.
 Bugge, Laurids Madsen 484.
 Bundgaard, Jetsmark S. 302.
 Burgaarde, Græstrup S. 163.
 Burholt, Ugilt S. 506.
 Burskov, Ugilt S. 505—06.
 Busch, Præst paa Bogø 441—44.
 Busk, Jens, Folketingsmand 420.
 Bygholm 208.
 Bygsech, Henrik 486, 492, 498.
 Bülow i Thisted 152. — Her-
 redsfoged 511.
 Bækbølling 419.
 Bække S. 209—10.
 Bækkestub, Bramdrup S. 193.
 Bælum S. 488.
 Bødker, Jens, Forpagter 276.
 Bodstrup, Ørslevkloster S. 330.
 Bøg, Jens, Foged 492.
 Bogvad, Egtved S. 199.
 Bøhme, Skoleholder 435.
 Bøleh, Didrich, Skovrider 160.
 Bolle, Dorthe 416.
 Bølling, Egtved S. 198—99.
 Bønstrup, Vamdrup S. 208.
 Børglum Kloster 6—8, 18, 487,
 490—91, 495—500, 505—06.
 Børkop, Gaverslund S. 204.

- Borup, Tavlov S. 202.
 Bøvling S. 499.
- Charisius, Sophie Elisabeth 394.
 Christensen, Kammerraad 153.
 — Anders, Skolemester 347,
 377. — Antonius, Præst i
 Skive 346. — Bertel, Præst i
 Ugilt 501. — Erik, i Lergrav
 499. — Lars, Byfoged i Hjør-
 500. — Peder, Præst 492. —
 Peder, Præst i Hem 361—63,
 378. — Togger 396.
- Christian II 19—20. — III 306.
 — VI 252—58, 262—65. —
 Prins (1627) 89—93.
- Christinedal, Skovby S. 179.
 Christoffersen, Peder, Borg-
 mester 342.
- Clasen, Præst i Verst 482.
 Claudi, Provst, 39—40.
 Clausen, Peder (1488) 497.
 Clerque, Johan Adolph de 371.
 Constantinsborg 276.
 la Cour, til Timgaard 154. —
 til Skærso 154.
- Cramer, Anders, Præst 334—35.
 Curts, Hans, Præst 293.
 Czernim, Claus 10.
- Daa, Klavs 90.
 Dahlstrøm 152.
 Dajon, Billedhugger 400.
 Dalby, Skanderup S. 191.
 Dallover, Randbøl S. 201.
 Dallerup S., Gern H. 170.
 Dallerup, Apotheker 152.
 Dalsager, Ugilt S. 488, 498, 501,
 505—06.
 Dalsgaard, Vive S. 488.
- Dalum, Hylke S. 172.
 Damaskus 147.
 Danneskiold-Samsøe, F. C., 160,
 201.
 Dantzig 4—7, 12, 16—18.
 Darum S. 293.
 Dauw, Præst 303—04.
 Davding, Græstrup S. 163.
 Deden, Major 426.
 Degn, Mads 367.
 Deichmann, Biskop 422.
 Dollerup, Skanderup S. 207—08.
 Dons, Almind S. 197.
 Donslund, Heinsvig S. 212, 472.
 Donslund, Anders Nielsen, Skole-
 holder 449—50, 480.
 Dover S. 180.
 Drejens, Eltang S. 194.
 Drews, Smed i Tønder 476.
 Dronningborg 349.
 Drostrup, Læborg S. 211.
 Drostrup, Hans Nielsen 484.
 Drustrup, Saltum S. 300—01.
 Due, Købmand i Hobro 29. —
 Mogens Pedersen, Mogens Mo-
 gensen og Olav Pedersen 496.
 Dybe S. 499.
 Dyre, Anne 485, 507. — Claus
 Iversen 485, 502—06. — Claus
 Jensen 485, 507. — Jens Clau-
 sen 485, 506—07.
 Dyrskjøt, Peder 483—84, 506.
 Dyssel, Arnoldus, Assessor 110
 —11. — Arnoldus Chr., Borg-
 mester 246. — J. A. 22.
 Dølby S. 518.
 Dørup, Vorladegaard S. 174.
- Egebjerg, Ugilt S. 486, 497, 502
 —04.

- Egebro, Yding S. 174.
 Egede, Hans 421.
 Egernkær, Smidstrup S. 195.
 Egeslevmagle S. 434.
 Egholm, Aggersø S. 433—36.
 Egholt, Lejrskov S. 209.
 Egtved S., Jerlev H. 198—99,
 201, 453, 457—58, 477.
 Eidsberg i Norge 390.
 Ejer, Ovsted S. 173, 175.
 Ejstrup, Harte S. 193.
 Elbo H. 202—04.
 Elbæk Aa 175.
 Eldrup, Tolstrup S. 176.
 Elers, Cecilie 430.
 Elev S. 408.
 Elling S., Horns H. 488. — Ov-
 sted S. 173—76. — Elling-
 gaard 491, 500, 504.
 Elling, Ove, Kommerceraad 293.
 Elsted S. 407.
 Eltang S. 194.
 Emborg, Ry S. 181.
 »Enebærrene«, Venge S. 179.
 Enevoldsen, Iver, Præst 238. —
 Lars, i Vridsted 334.
 Engelbrechtsen, Jørgen, Skipper
 427.
 Engellands, Birgitte 331, 336—
 37, 341—48, 377.
 Engelsholm, Nørup S. 309—12.
 Engelstoft, Chr. 24. — Laurits
 21—60, 213—16.
 Engeskov, Skanderup S. 191.
 Engeslev Mølle, Blegind S. 184.
 Engetved, Tem S. 167, 184.
 Engslet Krat, Smidstrup S. 195.
 Erik af Pommern 11—12.
 Erritsø S. 203.
 Ersholt, Laasby S. 170.
 Esby, Helgenæs S. 382.
 Eskesen, Lars, Fyrforvalter 139.
 Eskær, Mosbjerg S. 371, 484,
 501. — Grinderslev S. 341—
 42.
 Eslev Mølle, Hørning S. 184.
 Estrup, Konseilspræsident 421.
 Estrupgaard, Anst S. 208.
 Ewald, Enewald 422.
 Eyes, Jens, i Skovgaard 499.
 Faarup S., Sabro H. 417—18.
 Faarvang, Tvilum S. 189.
 Faber, Præst i Egeslevmagle 434.
 Falballe, Linaa S. 188.
 Falch, Præst i Tjæreby 434—37.
 Falkenskjold, Lieutenant 221.
 Farre, Sporup S. 190.
 Farstrup S. 40—41.
 Farsø S. 217, 235, 237.
 Fassés, Kirsten, i Viborg 318—
 20, 377.
 Fastrup, Vitved S. 182, 184.
 Favrskov, Lyngaa S. 408—11.
 Feldborg, Andersen 23.
 Ferup, Lejrskov S. 209—10.
 Fibiger, Madam 25.
 Filshave, Grønning S. 495.
 Firgaarde, Dover S. 180.
 Fiskbæk S., Nørlyng H. 337.
 Fitting, Vorbasse S. 210.
 Fjellebro paa Fyn 310.
 Fjellerslev 496.
 Fjelsted Aa i Vendsyssel 503.
 Fjelstrup, Justitsraad, 151—54.
 Fladstrand 38, 114, 118.
 Fladvad, Skivholme S. 183.
 Fleischer, Borgmester 151—53.
 Flejsborg 41—42.
 Flensted, Laasby S. 170.

- »Flintekonen« i Haderup 376.
 Flor, Familie 423.
 Flougaard, Bælum S. 488.
 Flækkerø 17.
 Foerlev, Skanderup S. 181.
 Fogedskoven, Fruering S. 182.
 Fogh, Peder 422.
 Foldby S. 414—16.
 Folenhøj, Vorbasse S. 212.
 Follerup, Herslev S. 195, 206.
 Folsach, Th., Amtsforvalter 160.
 Framlev H. 177—79. — S. 178.
 Frank, Søren, Forpagter 414.
 Frausing, Christen Bagge 387. —
 Poul Pedersen 387.
 Fredericia 204, 253—54, 515.
 Frederik II 306. — IV 304. —
 VI 516.
 Frederiks Kilde ved Aalborg 37.
 Frederikshavn 139 (se Flad-
 strand).
 Frederiksnaade 447.
 Fredsted, Ø. Starup S. 196.
 Fregerslev, Høring S. 183.
 Frich, Hans, Præst 241.
 Fridsch, Dr. med. 473.
 Friis, Præst i Vejle 481. — Præst
 paa Fanø 293. — Christian,
 Greve 411. — Chr. Emil,
 Greve 408. — Dorthea 408. —
 Godske til Lundergaard 301.
 — Henrik til Odden 494, 497.
 — Jørgen 504. — Lavrids til
 Lundergaard 301—02. — Mo-
 gens, Greve 408. — Niels til
 Favrskov 408. — Niels til
 Lundergaard 301—02. — Otto
 til Astrup 370.
 Frisendal 415.
 Frost, Andreas, Kapellan 222. —
 Mourits, Præst 492. — P. N.,
 Konrektor 38.
 Fruering S. 182.
 Frøsløvgaard 55.
 Fugdøl, Hejnsvig S. 212.
 Fuglsang, Egtved S. 199. —
 Fredericia Landsogn 204.
 Fureby S. 533.
 Fusager, Gammelstrup S. 340.
 Fusingø 57.
 Fuss (?), Vennehøj H. 503.
 Fusvad, Harlev S. 183.
 Fyr, falske 99—100, 139.
 Fælligskov, Viuf S. 196.
 Føvling S., Malt H. 419. — Tyr-
 sting H. 162, 168.
 Gaardbanke, Bryrup S. 168.
 Gaarde, Hove S. 200.
 Gaarslev S., Holmans H. 204.
 Gadelamsgilde 351.
 Galgebakken ved Aalborg 37.
 Galskyt, Thomas og Tyge 507.
 Galten S., Framlev H. 179.
 Galthen, Vinhandler i Aarhus
 384. — Marcus Mørch 383. —
 Peder Kaarsberg 384.
 Galtrup, Enke 215. — D., Køb-
 mand 49.
 Gammelgaard, Skive Landsogn
 336. — Storning S. 178.
 Gammelgaard, Christen, i Skive
 336, 343—47.
 Gamst, Aust S. 208, 211.
 Gandorff, Mathias 237.
 Gandrup, Vorladegaard S. 175.
 — Gandrup Balle 174.
 Gangsted S. 175—76.
 Gaverslund S. 204—05.
 Gedde, Christian, til Skivehus
 370—71.

- Geding, Tilst S. 395, 413.
 Gedso, Tem S. 185.
 Gedved, Tolstrup S. 175.
 Gejsing, Anst S. 208, 476.
 Gelballe, Skanderup S. 207—08.
 Gellerup, Brabrand S. 394. —
 Varde S. 417.
 Gene, Claus, Skipper 16.
 Genesareth Sø 147.
 Gerdesson, Peder, Skipper 14, 16.
 Gern H. 168—71, 187—92. —
 S. 189.
 Gerner, Henrik, Biskop 423.
 Gersdorff, C. C., Kammerherre
 30. — Poul, Major 28.
 Gerstenberg, Major 515.
 Gertsen, Christen, Præst 484. —
 S., Sognefoged 76.
 Gesius, Gotfried 381. — Jacob,
 Apotheker 381.
 Gessing, Fruering S. 182.
 Gesten S. 209, 211.
 Gielling (?), i Salling 359.
 »Giels Kær«, »Gial Aa«, Gern
 H. 192.
 Gislum S. 24, 238.
 Gjedsted, Peder, i Læsten 321
 —26, 374, 377. — Peder, Bor-
 gerkaptajn i Viborg 225.
 Gjørup, Købmand i Skive 527.
 Glibstrup, Anst S. 208.
 Glorup paa Fyn 501.
 Gludstrup, Skoleholderske i Vi-
 borg 240, 265—68.
 Gottschalck, Rektor 39.
 Graae, Jakob, Præst, 248.
 Graasten, Sjelle S. 183. — Graa-
 stensig 191.
 Gram, Skanderup S. 181.
 Gram, Overjægermester 157—58.
 Gravballe, Svostrup S. 159.
 Gravhøje 42, 49, 50.
 Gravlev Sø 57.
 Grejs S. 200.
 Gren, Vorbasse S. 211.
 Grenaa 19—20.
 Grene S. 212, 457, 468—73.
 Griis, Bagge, til Hjermelevgaard
 504.
 Grinderslev S. 341.
 Grindsted S. 212, 453, 457.
 Grubb, Johan 98.
 Grubbe, G. 98.
 Grumstrup, Vedslet S. 172, 176,
 403.
 Grundfør S. 402—03.
 Græstrup S. 163, 168.
 Grølsted, Skorup S. 191.
 Grøn, Mads 485, 506.
 Grønbæk S. 293.
 Grønning S. i Salling 373 —74,
 495.
 Grønning, Gæstgiver i Skive 64.
 Gudsø, Eltang S. 194.
 Guldberg, Ove Høegh 28, 30.
 Gunderup, Strandby S. 484.
 Gundetved 504.
 Gyberg, Præst 293.
 Guldencrone, Christian, Stifts-
 befalingsmand 245, 253—54,
 257, 259—60, 264, 273—74.
 Gyldenstjerne, Anders, Degn i
 Roskilde 504. — Dorthe 408.
 — Erik Nielsen 16. — Knud
 328. — Peder Nielsen 16.
 Gyrstinge S. 427.
 Gærum S., Horns H. 491.
 Göttingen 294.
 Haahr, Provst 458.

- Haar, Haldum S. 413.
 Haarby, Venge S. 179.
 Haarup, Føvling S. 162. — Linaa S. 187.
 Haarup, Jens Madsen og Mette Jensdatter 387.
 Hastrup, Smidstrup S. 195, 205.
 Haasum S. 62, 76, 493.
 Haderup S. 376.
 Hadsund 232.
 Haffner, Thyra Valborg 408.
 Hagebro Mølle 345.
 Hagemann, Købmand 76.
 Hagensen, Sven, i Moltkenberg 455.
 Halbej, C. H. 397.
 Hald, Ørslevkloster S. 315. — Slot 484.
 Hald, Provst 151—55.
 Haldum S. 411—14.
 Halkær Dal, Tolstrup S. 175.
 Hals 59, 90.
 Halved, Linaa S. 187.
 Hamborg 276.
 Hammel S. 396, 412.
 Hammergaard 142.
 Hammershøj 57.
 Hancke, Niels 484.
 Hans, Konge 303—06.
 Hansen, Boye, Byfoged i Skagen 104, 111—13, 116—21, 132, 135—36. — Fedder, Borgmester i Skagen 103—38. — Jørgen, Rektor 56—57. — Mads i Skagen 109—17, 120, 128, 132. — Niels (1515) 501. — Niels, Kancelliraad 412. — Niels, Væbner 502. — Povl, Kandestøber 533.
 Hanstedgaard 28.
- Hansteen, Else Cathrine 430. — Henrik, Præst 430.
 Hanstholm 532.
 Haraldskær 200, 202.
 Haraldslund, Grundfør S. 402—03.
 Harboe, Biskop 427. — Major 26.
 Harbou, Johannes, Major 85.
 Harlev S. Framlev H. 178, 183.
 Harlev, Cathrine Elisabeth 396.
 Harridslev, Nørre 494.
 Hartboes Gaard i Linderum 494.
 Harte S. 193,
 Hasle S., Hasle H. 392—94.
 Hasle, Søren Michelsen 387.
 Hattemagers, Anne, i Viborg 315.
 Havel, Jens 485—87, 490—91, 495.
 Haverslev S., Øster Han H. 32—33.
 Havreballe, Taaning S. 173.
 Havrholm, Vrejlev S. 493.
 Havrum, Hornborg S. 200.
 Hede Mølle, Fruering S. 182.
 Hedegaard, Jetsmark S. 301. — Tem S. 186. — Tise S. 365.
 Hedegaard, J. C. 23.
 Hederidere 158.
 Hegelund, Familie 423.
 Hegnet, Tøndering S. 55, 496. — Viuf S. 196.
 Heise, A., Rektor 389—90.
 Hejnsvig S. 212, 471.
 Heket, Egbrecht, Skipper 17.
 Hekseprocesser 313—78, 422.
 Helgaard, Anders 490.
 Helgenæs S. 382.
 Helleholm, Aggersø S. 433—34.
 Hellevad S. 484.

- Hellfried, Stiftamtmand 27, 449.
 Helsingborg 4, 9—11, 15.
 Hem S. i Salling 76, 85, 87, 361
 —63, 378, 518. — Vorlade-
 gaard S. 174.
 Hemdrup, Salling S. 32, 41.
 Hemstok, Dover S. 180.
 Henneberg Ladegaard 203.
 Henneberg, Knud, Kapellan 37.
 Henningsen, Povl, Præst 110.
 Henriksen, Peter, i Skagen 132.
 Herlov, Provst i Nors 495.
 Herløv, Anna Elisabeth 396.
 Herrnhut 276.
 Herskind, Skivholme S. 177.
 Hersleb, P., Biskop 422—23.
 Herslev S., Brusk H. 195, 206.
 Hersætter, Maren og Marie 431.
 Hertzberg, Niels, Præst 221—22,
 225—26, 230, 236, 239, 248—
 49, 266, 268—69.
 Hess, Christian, Skovrider 184,
 187.
 Hesselballe, Ø. Starup S. 197.
 Hesselbjerg, Yding S. 175—76.
 Hesselmed 331.
 Hesselvadsbæk 209.
 Hesteholm, Eltang S. 194.
 Hiersing, Dorothea 415. — Niels
 Nielsen 409, 411, 415.
 Himmerige, Ullerup S. 203.
 Hindholmen, Vedslet S. 172.
 Hinge S. 149.
 Hiorth, Byfoged i Hobro 44.
 Hirtsholmene 18.
 Hjarup S., Anst H. 207—08.
 Hjeldrup, Egtved S. 198.
 Hjelslev H. 179—84.
 Hjermelev S., Hvetbo H. 301.
 Hjermelevgaard, Tolstrup S.
 491, 504.
 Hjerting 423.
 Hjort, Peder, 150—51.
 Hjortmose, Vor H. 175—76.
 Hjortsballe, Tem S. 186.
 Hjørring 12, 111, 139, 488, 492,
 500.
 Ho S. 423.
 Hobro 29, 34, 44, 358.
 Hodde S. 467.
 Holberg, Ludvig, Professor 221,
 372, 374. — Ludvig, Told-
 kasserer 29.
 Holbæk S., Rovsø H. 405.
 Holbæk, Jokum Sørensen 269.
 Hollund, Ødsted S. 198.
 Holm, Præst i Højen 446, 449,
 453. — Præst i Tjustrup 430
 —31. — Birgitte Mathiasdatter
 444. — Ejler Ejlersen 371. —
 Niels, Postmester 382. —
 Wigil, Købmand 29.
 Holmans H. 204—06.
 Holmboe, Peder 113.
 Holmegaard, Tavlov S. 202.
 Holmessen (?) 18.
 Holmgaard, Hvidbjerg S. 61—
 62. — Møborg S. 504.
 Holmskov, Venge S. 179.
 Holmstol, Skanderup S. 190—91.
 Holst, Professor i Sorø 428. —
 Jens, Gaardmand 78, 79. —
 P. N., Kapellan 219.
 Holstein, J. L., Greve 273—74.
 423.
 Homesøn, Niels 399.
 Hop, Knud Danielsen 366.
 Hopballe, Jelling S. 201.
 Hoppens Krog, Gangsted S. 175,

- Horn, Tvillum S. 189.
 Hornborg S., Nim H. 200.
 Hornstrup, Taaning S. 173.
 Hornemann, Toldkontrollør 510
 —12, 519.
 Hornum S., Aars H. 36.
 Horsens, 27, 28, 30, 33, 59, 153,
 384, 419, 423. — Hospital
 165.
 Horsevad, Ugilt S. 506.
 Horsted, Højen S. 199.
 Hovborg, Vorbasse S. 211—12.
 Hoved, Ørriidslev S. 172, 175—
 76.
 Hovedskov, Græstrup S. 168.
 Hovens, Eltang S. 194.
 Hover S., Torrild H. 200.
 Hulbæk, Højen S. 199. — Yding
 S. 175—76.
 Hulkær Side, Gangsted S. 175.
 Hundeskoven, Røgen S. 171.
 Hundslund Kloster 488, 497.
 Hundslund, Jens Nielsen 402.
 Hundstrup S. 306.
 Hunumskov, Yding S. 174.
 Hvalpsund 46, 47.
 Hvalsø S. paa Sælland 420, 423.
 Hvanstrup, Farsø S. 36, 217,
 219, 239.
 Hvass, Præst i Vilsted 45. —
 Thøger, Kannik 355—56.
 Hvedholm, paa Fyn 311.
 Hvid, Jacob Nielsen, Præst 409.
 — Jens, i Bostrup 358—59.
 Hvidbjerg i Salling 61, 76.
 Hwiid, Mathias, Præst 255—59.
 Hvinningdal, Balle S. 159.
 Hübertz, Præst 43.
 Hylden, Hyldested (ved Linde-
 rumgaard) 500.
- Hylke S. 172, 182.
 Hyspello, Franciscus de 146.
 Hæstrupgaard 504.
 Høeg, Niels, til Eskær 501. —
 Niels Eskildsen, til Filshave
 485, 495.
 Høgild, Resen S. 331, 334.
 Høgholt, Hørmested S. 484.
 Høgsholt, Hover S. 200.
 Høgsted, Vrejlev S. 493.
 Høj, Chr., Gaardmand 77.
 Højen S., Jerlev H. 199, 453,
 471, 474.
 Højbjerg S., Lysgaard H. 275.
 Højgaard, Grejs S. 200.
 Højlund, Vorladegaard S. 174
 —75.
 Højris paa Mors 48, 49.
 Højrup, Herslev S. 195. — Lejr-
 skov S. 210.
 Hølkenkær, Skanderup S. 190.
 Hølldesvad, Vorbasse S. 211.
 Høllund, Vorbasse S. 210—12,
 445.
 Hønsholm, Jetsmark S. 301.
 Hørbylund 504.
 Hørning S., Hjlemslev H. 183
 —84.
 Hørup, Jelling S. 200.
 Høver, Storning S. 178.
- Ibsen, Anders, Prior 488. —
 Poul, Borgmester 492.
 Igum, Ullerup S. 203.
 Ikast S. 333.
 Illerup, Dover S. 180.
 Immendorf 145.
 Ingstrup S. 497, 533.
 Ingversen, Major 152.

- Jacobsen, Chr., til Hegnet 55.
— Povl, Borgmester 492.
- Jaffa 146.
- Jan, Skipper 113.
- Javngyde, Tulstrup S. 168—69.
- Jeeg, Mikkel, Kæmner i Aalborg 58.
- Jegindø 53.
- Jeksen, Adslev S. 183.
- Jelling S. 200—01, 452.
- Jensen, Christen, Folketingsmand 86. — Malte (1574) 507.
— Peder, i Dalsager 501. — Peder, Præst 352—53. — Søren, Skovrider 161.
- Jep, Biskop i Børglum 491.
- Jepsdatter, Ingerd 489, 491.
- Jepsen, Anders, Prior i Hundslund 488. — Anders, Provst i Børglum 491—92. — Bertel, Præst 492. — Lars, Foged 489. — Poul, Borgmester 488.
- Jerlev H. 197—202. — S. 198.
- Jerusalem 146—47.
- Jespersen, Overretsprokurator 69. — Peder, Befalingsmand paa Børglum 505.
- Jessen, J. von, Amtmand 160.
— Pejter, Præst 238
- Jetsmark S. 298—302.
- Joensen, Niels, (1574) 507.
- Jordanfloden 147.
- Jordbjerg, Hylke S. 172.
- Jordholm, Viuf S. 196.
- Jordrup S. 210.
- Josephsen, Claus, Foged 490.
- Juhl, Hans Thomsen, Degn, 449—50.
- Jul, Baron, til Lundbæk 36. —
- Elsebe, til Ørslevkloster 330—31. — Iver 90. — Kirsten, til Kærsholm 332. — Markvard, Prior 497. — Mogens 507. — Niels Axelsen 484. — Palle, Landsdommer 315. — Peder, til Hesselmed 331. — Povl, Amtmand 422.
- Jungetgaard 364.
- Jäger, Chr., Konsumtionsbetjent 35.
- Jørgensen, Christian, Skovrider 184. — Rasmus, Student 132. — Steen, Godsejer 292, hans Børn 293.
- Jørgenskov Lykke, ved Kolding 193.
- Kaarbek, Forvalter 49.
- Kaarsberg, Cecilie Marie 388. — Margrethe 388. — Ingeborg 383—84.
- Kaas, Jetsmark S. 300—01. — i Salling 119.
- Kaas, Bjørn 507. — Christen, Rigsraad 8. — Erik 507. — Mogens 148.
- Kabbel 499.
- Kabel, Morten 19.
- Kairo 145.
- Kalbygaarde, Laasby S. 170.
- Kalf, Ulf 485, 501.
- Kallundborg 7, 12—14.
- Kalsensgaard, Jetsmark S. 300—01.
- Kalvehave, Fruering S. 182.
- Kannikemølle, Hjelmslev H. 183.
- Kardyb, Kobberrup S. 327, 329.
- Karmark, Søren Pedersen, Præst 58.

- Kasbjerg, Præst i Grindsted 453.
 — Regimentsskriver 160.
 Kasted S. 398.
 Kattrup S., Vor H. 173, 175.
 Keldkærhus, Bredsten S. 479.
 Kettrup S., Han H. 35. — Ing-
 strup S. 533.
 Kieldorph, Skovfoged 432.
 Kier, Sophie 315—16.
 Kierild Hoved, Vor H. 176.
 Kiilgaard, Arkitekt 412.
 Kilsgaard, Tulstrup S. 169.
 Kinch, Overlærer 420, 423.
 Kindertoft S. 432.
 Kirk, Maren Andersdatter 62.
 Kishye Rektor 39.
 Kistrup, Løvel S. 358.
 Kiærgaard, Hans, Præst 396.
 Kjær, Kapellan 427.
 Klausholm 160.
 Klein, Peder, Amtsforvalter 132,
 134.
 Klemitsdatter, Mette 337—40,
 377.
 Klevenfeldt 483.
 Klingdal, Vorbasse S. 212.
 Kligenbæk, Egtved S. 201.
 Klingsø, Heinsvig S. 212.
 Klintrup, Røgen S. 171.
 Klitmøller 532—33.
 Kløvenborg, Grinderslev S. 370.
 Kneppis, Jahan 327—29, 348,
 377, 536.
 Knot, Bagermester 77.
 Knudsbøl, Jordrup S. 210.
 Knudsen, Gert, Præst 348. —
 Peder, Præst i Ugilt 504—05.
 Søren, Skolemester i Skagen
 110—11, 121.
 Knurborg, Vorbasse S. 447, 471.
 Kobberup S., Fjends H. 348.
 Koch, P. N., Skomagerdreng 220.
 Kodal, Nim S. 175.
 Koefoed, Byfoged 76.
 Kolbye, Stænderdeputeret 155.
 Kolding 192—93, 208.
 Koldkærgaard 399.
 Kollens Gaard, Adslev S. 183.
 Kollerup S., Torrild H. 201. —
 Hadbjerg S. 385.
 Kolonisterne paa Randbøl Hede
 447—48.
 Kondrup, Raasted S. 160, 536.
 Kongens Køkkenhave, Eltang S.
 194.
 Kongerslev, Sønder 30, 427.
 Kongsted, Bredstrup S. 203.
 Konnis, Johan Hendrich 384—
 85.
 Konstantinopel 145.
 Kordesson, Johan, Skipper 12
 —13.
 Kornum S. 53.
 Korsagre, ved Læsten 322.
 Korsør 232.
 Krabbe, Anne 484. — Christen
 489. — Erik 484. — Iver, til
 Krabbesholm 314. — Lars
 487, 499. — Morten, Præst
 499. — Niels 496.
 Krabbesholm i Salling 314.
 Krag, Mikkel 499.
 Kragelund, Bække S. 209.
 Kragso, ved Viborg 337—38.
 Krakau 144.
 Krarup, Thure, Professor 382.
 Krastrup, Farstrup S. 32, 41.
 Krejbjerg S. 82, 369.
 Krigen 1627—29: 89—94.
 Krogenos, Albert 493.

- Krogsgaard, Jetsmark S. 301.
 Krogvedgaard, Vorladegaard S. 174.
 Kroymann, Heinrich 23.
 Krukow, Henrik, Skipper 18.
 Krumpen, Stygge, Biskop 305, 504.
 Kruse, Hendrich Jacobsen 398.
 Kræmer, Christen, i Viborg 338—39.
 Krørup, Gangsted S. 176.
 Kuk, Mikkel 44.
 Kvorup, Jetsmark S. 301.
 Kvottrup, Faarup S. 418.
 Kyø 371, 507.
 »Kælling Vi«, Linaa S. 187—88.
 Kærbygaard, Kasted S. 400.
 Kærsholm, Torning S. 332.
 Kærsmølle, Linaa S. 188.
 København 4, 12, 232, 255, 533.
 — Universitet 187—88.
 Købke, Præst i Egtved 477.
 Køerskrog, Eltang S. 194.
 Kølsen, Vorde S. 355—57, 378.

 Laasby S. 170.
 Labing, Framlev S. 183.
 Lammehave, Skanderup S. 191.
 Landbrug paa Mors 49, 53—54.
 Landerupgaard, Vilstrup S. 196.
 Landsgaard, Tved S. 94.
 Langballe, Vinding S. 165—66.
 Langballe, Niels 405.
 Lange, Hendrich, Papirmager-svend 476, 480.
 Lang Mose, Tvilum S. 189.
 Langskov, Storning S. 178.
 Lassen, Ane Elisabeth 401. — G. F., Overpræsident 421.
 Lasson, Peder Rosenørn de 46.
 Laurence, Anne 388—89.
 Lauridsen, Mikkel, Delefoged til Børglum 505.
 Laursen, Niels, Præst i Vrejlev 502—03.
 Lausen, Peder, Raadmand 500.
 »Laus Mose«, Linaa S. 187.
 Laven, Linaa S. 188.
 Ledreborg 423.
 Legaards, Jahan Tamesdatter 327—29, 377.
 Legarth, Rasmus Frederiksen 476.
 Lehmann, Orla 80, 81.
 Lejerskov S. 209.
 Lelius, Frederik, Landsdommer 533.
 Lem S., Rødding H. 525—26.
 Lemming, Hans, Kapellan 240—41.
 Lemvig 23.
 Lerbjerg S. 413.
 Lerbæk, Hover S. 200.
 Lerche, Jakob, Byfoged 240—41.
 Lergrav, Bøvling S. 499.
 Leth, Chr. L., Præst 256—59.
 — Marie Cathrine 399.
 Levetzau, til Bygholm 208.
 Levring, Anders, Præst 293.
 Leyonsträhle, Carl 98.
 Li, Vrejlev S. 499.
 Lichtenberg, Bodil de 30.
 »Lild Baand Skov«, Linaa S. 188.
 Lilleballe, Eltang S. 194.
 Lillebjerg, Viuf S. 196.
 Lillielund, Chr., Præst 49, 50, 214. — P. L. 397. — Thomas, Præst 396—97.
 Lillering, Framlev S. 172, 178.

- Lillerup, Østbirk S. 176.
 Lilsø, Føvling S. 162.
 ›Lim-Ell«, Gern H. 191.
 Limbek, Henneke 14—16.
 Lime, Otto, Præst 396.
 Limmergaard, Hjermeslev S. 301.
 Linaa S. 187, 293.
 Lind, paa Aggersø (?) 435.
 Lindenhann, Inspektør 445.
 Lindenov, Hans 330.
 Linderumgaard 483—507.
 Lindes Mose, Gern S. 189.
 Lindgaard, Tem S. 186.
 Lindholt, Jesper, Præst 323—26.
 Lindknud S. 211.
 Lindum S., Nørlyng H. 354, 358.
 Lippa, Antoinette v. 297.
 Lisbjerg S. 405—06.
 Livø 50. 213—16.
 Loo, Oluf Erichson 98.
 Lotterup, Enke 28.
 Lovdal, Tem S. 185.
 Lowth, Ane Margrethe 432.
 Ludelef, Herman, Skipper 14.
 Lund, Øster Assels S. 52, 214.
 Lund, Familie 423. — Henrich
 Pedersen, Skovrider 159. —
 Thomas, Kancelliraad 52, 214
 —15.
 Lundbæk, Bislev S. 36.
 Lundegaard, Vennebjerg H. 505.
 Lunden, Linderum Mark 500.
 Lundenæs 16, 397.
 Lundergaard, Jetsmark S. 301
 —02.
 Lunderskov, Skanderup S. 207
 —08.
 Lundgaard, Skovby S. 178.
 Lundgaard, Ellen Andersdatter
 385.
- Lundsgaard, Vorde S. 357.
 Lundum S. 175.
 Lundø, Fjends H. 347, 377.
 Lunov, Claus 486, 492, 498. —
 Elline 485, 490—91, 494. —
 Else Ottesdatter 485, 487, 497.
 — Jesper 493, 495—96. —
 Lars 495—96. — Markvard
 486, 492, 498. — Nille Ottes-
 datter 485—86, 490—91, 494
 —98. — Otte 485—86, 491
 —92, 495—98.
 Lutter, Oberst 94.
 Lübeck 7—10, 14—17, 263.
 Lübecker, Byfoged 94.
 Lyby S. 358—59, 360, 368, 378.
 Lyby, Søren, Gaardejer 85, 86.
 Lyche, Helene Pedersdatter 444.
 Lydersen, Peder, Stænderdeputat-
 ret 61—88.
 Lykke, Anne 315. — Erik, til
 Eskær 342. — Iver, til Eskær
 341. — Jakob, til Tanderup
 331. — N., Overretsprokurator
 526. — Peder 489.
 Lykkegaard, Smidstrup S. 206.
 Lykkeskovgaard, Smidstrup S.
 206.
 Lyngaa S. 408—11, 415.
 Lyngballe, Skivholme S. 183.
 Lyngby S., Hasle H. 401—02.
 — Lyngbygaard 401—02.
 Lyngdal, Skanderup S. 190—91.
 Lyngsgaard i Skaane 406.
 Lystrup, Elsted S. 407.
 Lüttichau, til Grundet 154.
 Læborg S. 211.
 Læsten S. 321—26, 374.
 Læsø 23, 105.
 Løgager, Tem S. 185.

- Løgstør 34, 35, 41.
 Løjstrup, Lavrbjerg S. 408.
 Løkken, 94, 533.
 Løve, Bryrup S. 168.
 Løvel S. 353.
 Løvenholm, Grevskab 159—60.
 Løvenørn, Poul Vendelbo 28.
 Løvet, Græstrup S. 168.
 Løvlund, Grene S. 212.
- Mads**, Prior i Vrejlev 492.
 Madsen, Lyder, Gaardmand 61.
 Magnus, Hertug 422.
 Majbjerg, Ovsted S. 175—76.
 Mallings, Rasmus Nielsen 388.
 Malteskone, Inger 327—28,
 Mannnerfelt, Carl 98.
 Mansa, Godsejer 214.
 Marcussen, Justitsraad 32.
 Margrethe, Dronning 4—12, 16,
 17.
 Mariager 34, 44, 484.
 Mariested Kloster 497.
 Marseille 147—48.
 Marselis, Constantin 394.
 Marselisborg 394.
 ›Marskelsig«, Gern H. 191.
 Mathis Høj, Heinsvig S. 212.
 Matzen, Niels, Skolemester 368.
 Maximilian, Ærkehertug 143—44.
 Mehl, Johan, Guldsmed 220, 240.
 Mejslings, Jerlev S. 198.
 ›Meld Mose«, Tvilum S. 190.
 Mercker, Hermann 105—08, 127,
 133—35, 138.
 Meredith, John, engelsk Urmager
 477.
 Mergling 54.
 Mesing S. 181.
 Meyer, Toldbetjent 75, 77, 79.
- Meyling, Chr., Godsejer 239, 244,
 396.
 Meylund, Chr. Jørgensen, Skov-
 rider 159 60.
 Middelboe, Biskop 444—45, 451
 —53, 457.
 Middelfart 243.
 Mikkelsen, Anders, Borgmester
 489. — Søren, Præst 149.
 Milling, Præst 30, 31.
 ›Miøde«, Vitved S. (?) 184.
 Moesgaard, Vorbasse S. 471.
 Mogenstrup, Grinderslev S. 337,
 370.
 Mohr, Præst i Vorbasse 441,
 449, 460, 467.
 Molbech, Chr. 24.
 Mollerup, Linaa S. 188.
 Mollerup, Peder, til Vestervig
 531—32.
 Moltke, Kancellideputeret 523.
 — Adam Ludvig, General 38, 59.
 Moltkenberg, Vorbasse S. 447,
 454—56.
 Mondbjerg, Østbirk S. 176.
 Monrad, Peter Ephraim 389—91.
 Morel, Provst 54.
 Mors 49, 53—55, 214—15, 510.
 Mortensen, Malermester i Skive
 77. — Gierløf, Prior 497.
 Mosbjerg S. 497.
 Mulsten, Søvind S. 175.
 Mundelstrup 417.
 Munck, Maren 414.
 Munk, Anders 330—37, 340, 349,
 377. — Iver 504. — Jens Mad-
 sen 495 - 96. — Malte 496. —
 Maren Jensdatter 485. — Pe-
 der, til Rosborg 314, 363.
 Mygind, Maren 383 — Stie 383.

- Mylius, Kammerjunker 153 — 54.
- Müller, Anna 405. — Christen. Vinhandler i Aarhus 383—84. — Jens Andersen, i Aarhus 380. — John Madsen 444. — Maren 401. — Mikkel Pedersen 405. — Selio Georg 55. — W. C., Præst 425—82, hans Børn 475—76.
- Mølkær (ved Linderumgaard) 504.
- Møllebjerg, Smidstrup S. 195.
- Møller, Præst, i Verst 482. — Mads Michelsen 444.
- Møllevejen ved Skagen 115, 117.
- Mølvad, Vorbasse S. 212.
- Mønsted S. 402.
- Mønster, Peter, Skovrider 177.
- Mørch, Anna Maria 400.
- Mørk, Jens Jensen, Præst 486.
- Mørkholt, Gaarslev S. 204.
- Nagbøl, Skanderup S. 207—08.
- Nannestad, Frederik 389—90.
- Nebel S., Brusk H. 197. — Sø 202.
- Nedenskov, Vissing S. 164.
- Nederhave, Ø. Starup S. 197.
- Nelle, Konrad, Generalmajor 89—93.
- Neisse 292—97. — Biskoppen af 145.
- Nestius, Student 426.
- Neuchs, Degn 474.
- Nexøe, Marcus, Præst 458—59, hans Enke 458—67.
- Nibe 33, 36—37, 58, 94, 233.
- Nidaros 389—90.
- Niels, Biskop i Viborg 495.
- Nielsen, Agent 151, 154. — Enevold 105, 107, 127, 132—35. — Jens, Præst i Ingstrup 497. — Jens, Slotsfoged 91—94. — Keld, Præst 487. — Mourids, Præst 500. — Niels, Prior i Vrejlev 492. — Niels, Præst i Jetsmark 301—02. — Svend, Tingfoged 503. — Thomas, i Mosbjerg 497.
- Nieman, paa Bogø 440.
- Nim S. 175.
- Nissumgaard, Hylke S. 182.
- Noes, Anst S. 208.
- Norringgaard, Foldby S. 415.
- Nors S. 496.
- Nyboe, Overrettsprokurator 525.
- Nyborg 240—42.
- Nygaard, Dover S. 180. — Ø. Starup S. 197.
- Nygård, Arkivassistent 483.
- Nykøbing p. M. 48, 510.
- Næsborg S. 24, 29, 41.
- Nør Beitrup, Gern H. 191.
- Norbæk S. 323, 325.
- Nørgaard, Viborg Landsogn 237.
- Nørgaard, Bertel 82—86.
- Nørholm S. 37.
- Nørlevgaard 505.
- Nørre Sø, Vorbasse S. 471.
- Nørup S., Tørrild H. 310.
- Nørved, Tvilum S. 188.
- Odden 494.
- Oddense S. 368.
- Oddersted, Tavlov S. 202.
- Oddesund 305.
- Odense 243.
- Offenberg, Christoffer 408.
- Oksby S. 423.

- Oksenballehuset 183.
 Olafsen, Jens 493.
 Oluf, Konge 6, 10.
 Olufs, Maren 353—54, 378.
 Olufsen, Frederik, Sættedommer i Skagen 121—29. — Villads, Præst 403.
 Omø 419, 433—39.
 Oppenhagen, Just Johansen 476.
 Ordahl, Svend, Skipper 114, 121.
 Orning, Svend Madsen 501.
 Ostenfeldt, Prokurator 154.
 Otting S. 87.
 Otto, tysk Kejser 305.
 Ottosen, Antoni, i Gejsing 476.
 Overby, Katstrup S. 173, 175.
 ›Overskov Maal«, Vor H. 176.
 Owidt, Cathrine Hansdatter 409, 411.
 Ovsted S., Vor H. 173.
 Ovstrupgaard, Røgen S. 171.
 Ovtrup S., Slet H. 42.
- Paaby, Harte S. 193.
 Paarup, Tem S. 167, 184.
 Paaske, Niels, Præst 334—35. — Søren Nielsen, Præst 356.
 Padkær, Bjørnsholm S. 45.
 Palladius, Familie 423.
 Pallisen, Anders, Præst 149. — Baare 488.
 Palmqvist, Jonas, Kommandør 97—141. — Slægten 98.
 Paludan, Villum, Præst 356.
 Pandrup, Jetsmark S. 301.
 Pappogøjekilden ved Aalborg 37.
 Paw, Jens Rasmussen 382.
 Pedersborg S. 427—33, 475.
 Pedersen, Anders, Herredsfoged 503.
- Pederstrup S., Nørlyng H. 350—52, 358.
 Peicher, Peder, i Skagen 112, 135.
 Pentz, Stiftamtmand 34.
 Pilegaard, Hvetbo H, 301.
 Pind, O. J., Skolediscipler 220, 227.
 »Pippeshøj«, Randbøl S. 201.
 Pitschen i Schlesien 144—45.
 Pjedsted S. 204.
 Plandre, Johan 134.
 Plovslund, Grene S. 201, 212.
 Podebusk, Henning 4, 8, 10, 11.
 Pontoppidan, Professor i Soro 427—28, 432—33. — Præst i Aalborg 58.
 Pors, Johan 493.
 Porskær Bæk 356—57.
 Poulsen, Anders, Tolder i Skagen 104—39. — Jeppe, Raadmand 500.
 Poulson, Clemen, Præst 187.
 Prange, Claus, Skipper 14, 18. — Junge 18. — Kleine 18.
 Præstehul, Nim S. 175.
 Præstvad, Hejnsvig S. 212.
 Pugsø Mose, Linæa S. 188.
 Puushøj i Salling 365, 370.
- Qvistgaard, Jens Nielsen, Kammeraad 36.
- Raabjerg S. 6, 108, 439.
 Raadvad, Harte S. 193.
 Raae, Frederik og Hans Frederik 388.
 Rabitsen, Niels 331.
 Rafn, Præst 32.
 Rakkeby S., Børglum H. 111.

- Rambusch, Frode 215.
 Ramsing S. 76, 525.
 Ramus, Christian, Biskop 241.
 Rand, Gaarslev S. 204.
 Randers 29, 57, 59, 380, 403.
 Randrup, Skibsted S. 426.
 Rane Jonson 178.
 Ranum 45.
 Rasmussen, Præst i Haasum 62.
 Rathlou, Christian, Jægermester
 157—58.
 Ravndals Bæk i Vendsyssel 503.
 Ravnholt, Gesten S. 209.
 Rebstrup, Sønderup S. 493.
 Redlefsen, Hans 153.
 Ree, Bernhard, Redaktor 81.
 Reenberg, Familie 423.
 Refsgaard, Søren, Stænderdepu-
 teret 64, 65.
 Reistrup, Peder, i Sønderbæk
 325.
 Rendsborg 514—15.
 Renner, Konsumtionsforvalter
 511, 518, 528.
 Rennord, Jens 423.
 Resen S., Fjends H. 330—31,
 340. — Hindborg H. 344. —
 Skodborg H. 499.
 Restrup, Sønderholm S. 37.
 Reutze, H. M., Præst 308.
 Revsing, Gesten S. 209, 211.
 Ribe 420, 423. — Biskop 14—15.
 — Riberhus 16.
 Riisbrigh, Børge 425.
 Rind 490. — i Vest Frisland
 384.
 Rindelevgaard, Fruering S. 182
 —83.
 Ring S., Tyrsting H. 162, 168.
 Ringkloster 182.
- Ringkøbing 16.
 Rippeshøj, Randbøl S. 201.
 Ris, Foldby S. 415. — Ovsted S.
 173, 175.
 Risbøl, Vorbasse S. 212, 472.
 Rishøj, Hejnsvig S. 212.
 Ristrup, Sabro S. 416, 507.
 Ritter, Overførster 158—59.
 Rode, Skørring S. 177.
 Rodosto 146.
 Rodsted, Sønderup S. 496.
 »Rogen Knolds Mose«, Tvilum S.
 190.
 Rogenstrup, Fiskbæk S. 337, 339,
 377.
 Rolandsen, Anders, Byfoged 317
 —18, 339.
 Rold S. 58. — Skov 57.
 Rolsø 491.
 Romdrup S., Fleskum H. 488.
 Romholt, Ugilt S. 505.
 Romsgaard, Skibet S. 200.
 Rontved 502—03.
 Rosborg, Mønsted S. 314, 363. —
 Rosborggaard 402.
 Rosborg, Hans Hansen 402. —
 Jakob 403.
 Rosenkrantz, Erik Ottesen 491.
 Jens 408. — Niels Eriksen 19.
 Rosenstand, Herredsfoged 511,
 517—19, 523—25.
 Rosenstand-Goiske, Lektor 248.
 Rosenørn, Mathias Hans 423.
 Roskilde 504.
 Rostock 11, 19, 143, 381.
 Rostrup, Laurids 416.
 Rotfeld, Mette Eriksdatter 491.
 — Niels Eriksen 491. — Niels
 Iversen 493, 497. — Niels
 Jensen 502.

- Rothe, i Pedersborg (?) 432. —
     Tyge 294.
 Rottbøl, Biskop 30.
 Roved, Anst S. 208.
 Rovert, Jakob, Skovrider 201,
     206.
 Rubjerg Knude 100.
 Rud, Kirsten 416. — Knud 416.
 Rudiger, Christen, Skipper 10, 11.
 Rudstrup, Tem S. 185.
 Rugholm 506.
 Rugsted, Ødsted S. 198.
 Rugtved, Albæk S. 6, 7, 9.
 Rummelhoff, Borgmester 153.
 Ry S. 168—69, 181.
 Ryberg, Velling S. 397.
 Rygbjerg, Randbøl S. 201.
 Rytter, Olof, i Kabbel 499.
 Ræder, Justitsraad 83.
 Rævdal, Gærum S. 491.
 Rævdal, Anders Pallisen 485,
     490—91, 494. — Niels Palli-
     sen 485, 489—91, 494. —
     Palli 485, 490—91, 494.
 Rævsgaard, Egtved S. 201.
 Rødding S., Nørlyng H. 352. —
     Rødding H. 513—15, 518.
 Røde Mølle, Fruering S. 182.
 Rødingsbjerg, Ring S. 168.
 Røgen S. 171.
 Røj, Gesten S. 445.
 Røjgaard, Gesten S. 209. —
     Hjelmslev H. (?) 184.
 Røn, Poul Nielsen, Præst 531—
     32.
 Rønnow, Eiler, 16.
 Røselund, Vissing S. 164.
 Røslund, Hans 503.
 Røygaard, Peter 399.
- Saaby, Yding S. 175.
 Sabro S. 411, 416—17.
 Sadolin, Christian, Præst 222,
     236, 248. — Hans, Præst 225,
     248.
 Salling 508—30.
 Sallingsund 47, 48, 55.
 Salomon, Wulf 41.
 Salten, Tem S. 167, 184.
 Sandberg, Anne 408. — Henrik
     332.
 Sandby, Haldum S. 413—14.
 Sander, Jeremias, Præst 219,
     223—24, 233—39.
 Sandre Bro, Ørridslev S. 175.
 Sandvad, Vorladegaard S. 175—
     76.
 Sattrup, Østbirk S. 176.
 Schade, Provst 50, 54.
 Scharffenberg, Oberst 90.
 Scharling, Joh., Herredsfoged 34,
     42, 44.
 Scherve, Skipper 11.
 Schierup, Provst 39.
 Schiømann, Ambjørn 98.
 Schiødt, N. P., Skovrider 160.
 Schiøth, Præst i Vejle 452.
 Schlick, Greve 90, 93.
 Schmidten, Joh. Fr. v. 25.
 Schnell, Johannes Thomsen 383.
 Scholder, Gertrud 331—35, 377.
 Schouw, Jo. Fr. 152.
 Schrøder, Rektor 426.
 Schultz, J. C., Skovrider 159.
 Schwarzenau 145.
 Schytte, Oliemøller 67, 155.
 Sebbersund 40.
 Secher, Ancher Jørgen 400. —
     Marcus Peter 400. — Niels
     Ancher 400.

- Seerup, Præst 427.
- Sehested, Beate 408. — Christian, Stiftsbefalingsmand 241. — Jens Thomsen 504. — Niels, til Mullerup 408. — Thomas Jensen 493—94, 497, 500. — Thomas Thomsen 504.
- Seidelin, Else Jørgensdatter 396. — Jørgen 396. — Witte 405.
- Sejlstrup 110—11, 494, 503.
- Sellerup, Gaverslund S. 204.
- Selmer, Byfoged 55.
- Serup, Amtmand 159.
- Serup Lund, Randers Landsogn 160.
- Sest S., Anst H. 206, 208.
- Sevel S. 332.
- Sielle, Anders og Niels 385. — Niels 386.
- Sigismund, Hertug 143—44.
- Sigsgaard, Jetsmark S. 300—01.
- Silberberg, i Schlesien 294, 296.
- Sildefiskeri 36.
- Silkeborg 184.
- Sillebjerghuset, Vor H. 168.
- Sim, Dover S. 180.
- Simon, Provst i Børglum 500.
- Simonsen, Anders, i Vammen 349, 351—52, 354—55, 358.
- Sinai 145.
- Sinding, Præst 428.
- Sivordsen, Thomes, Tingfoged 498—500.
- Sjelle S., Framlev H. 177, 183.
- Sjelleskovgaard 177.
- Sjorslev S. 293.
- Sjørring, Lindum S. 354.
- Skaarup, Fruering S. 182.
- Skagen 3—14, 18, 19, 22, 97—141.
- Skalle, Hans 98.
- Skallerup S., Vennebjerg H. 486.
- Skallerup, Anders 501.
- Skancke, Lars 500. — Oluf 499.
- Skanderborg 181, 396.
- Skanderup S., Anst H. 207—08. — Gern H. 190. — Hjeltslev H. 181, 187.
- Skeel, Albret 495—96, 506.
- Skejby S. 393.
- Skelskør 434.
- Skibet S. 200.
- Skiblund (?) 410.
- Skibsby 488.
- Skiby, Harlev S. 178, 183.
- Skive 55, 64, 72—84, 304, 336, 341—49, 362, 373, 377, 509—30. — Skivehus 348, 370.
- Skivholme S. 177, 183.
- Skivum S. 43—44.
- Skjellerup (?) 397. — Linaa S. 187—88.
- Skjoldbjerg, Vorbasse S. 447.
- Skodbjerg (?) 505.
- Skodborg S. 458, 463. — Skodborghus 459—60.
- »Skold Mose«, Tvilum S. 189.
- »Skormaalet«, Gangsted S. 175.
- Skorup S., Gern H. 191.
- Skovby S., Framlev H. 179.
- Skovgaard, Kollerup S. 201. — Vrejlev S. (?) 499.
- Skovgaard, Jost Nielsen 497—98, 500, 502—04. — Kirsten Nielsdatter 485—86, 491—92, 498. — Mogens Jostsen 502, 504. — Mourids Jostsen 502—03. — Niels Pedersen 486. — Niels Stigsen 484—86. — Peder Stigsen 486, 488, 498. —

- Stig Nielsen 486. — Stig Peder-
sen 484—85.
- Skovsrod, Tulstrup S. 169.
- Skovvæsen 156 ff.
- Skram, Hans 149. — Karen 143.
— Offe 142. — Otte Offesen
142—49.
- Skriver, Erik 495. — Jakob, i
Viborg 321. — Niels Christen-
sen 387. — Niels Jensen, i
Haldum 413. — Povl Peder-
sen 386.
- Skræder, Peder Madsen, i Grund-
før 404.
- Skudehandel 532—33.
- Skuldelev S. 428.
- Skærbæk, Tavlov S. 203.
- Skærum S. 492.
- Skærup S., Holmans H. 199,
205.
- Skærsø 154.
- Skæve S. 486.
- Skødebjerg, Vorbasse S. 445, 475.
- Skørring S., Framlev H. 177.
- Slagballe, Græstrup S. 163.
- Slagelse 244, 265.
- Slavs H. 210—12.
- Slet Herred 41.
- Smalsted, Henrik 485, 489—92.
— Henrik Eriksen 485—86,
490—91. — Niels Ottesen
498—99, 501—02. — Otte
Henriksen 485, 490, 492, 494
—97.
- Smed, Peder, Herredsfoged 505.
- Smets, Kirsten, i Sjørring 354,
378.
- »Smerils Bakke«, Gern H. (?) 191.
- Smidstrup S., Holmans H. 195,
205.
- Smidt, Brandt, Borgmester i
Wismar 19.
- Smørkrogen, Ugilt S. 488, 504.
- »Snechentee«, Fruering S. 182.
- Snede, Nørre 231.
- Snedker, Christen, i Brabrand
395.
- Snedkers, Kirsten, i Viborg 316
—18, 377.
- Snoghøj 25, 243.
- Soetman, Ditlev, Skovrider 168.
- Solbjerg, Blegind S. 184.
- Solthul, Nim S. 175.
- Sommersen, Christen, i Sjørring
354.
- Sophie-Amaliegaard 160.
- Sophiendal ved Aalborg 59.
- Sorring, Dallerup S. 170,
- Sorthøj, Føvling S. 168.
- Sorø 309.
- Sovsø, Davbjerg S. 340.
- Spar Mose, Linaa S. 187.
- Sparkærshoved, Fruering S. 182.
- Spend, Anne Katrine 533. —
Mads 495. — Mogens 499. —
Tyge 496.
- Spes, svensk Orlogsskib 98 ff.
- Sporman, Martin, Skovrider 159.
- Sporup S., Gern H. 190.
- Spærhøj, Læborg S. 211.
- Spørring S. 404.
- Stabel, Venge S, 179.
- Stadbjerg 505—06.
- Stadsgaard 489.
- Stallknecht, Præst i Jelling 452,
458.
- Stanghede 340.
- Starholm, Raabjerg S. 108.
- Starup S., Brusk H. 196—98.
- Stavlund, Læborg S. 211.

- Stavns hoved 19.
 Steen, Christen 485, 499—502.
   — Jens 485, 493—98, 500.
   — Jørgen 485, 499, 501—02.
   — Karen 485, 501—02.
 Steensen, General 292—97. —
   Friedrich v. 297.
 Steffneshelums (?) 19.
 Stenalt 484.
 Stenbæk, Ovsted S. 175—76.
 Stenderup, Eltang S. 195.
 Stendrup, Katstrup S. 173.
 Stenholt, Kragelund S. 159.
 Stensmark 154.
 Steuner, Henrik, Kapellan 222,
   225, 248—49.
   »Stiels Kær«, Ovsted S. 176.
 Stilling S., Hjlemslev H. 183.
 Stjær S. 178.
 Stokkebjerg (?), Sest S. 207.
 Stolp, Jep, Præst 488.
   »Stompdige«, Gern H. 191.
 Storm, Morten Lauridsen, Degn
   448—51, 454.
 Storrng S., Framlev H. 177—
   78.
 Stovbygaard, Grinderslev S. 341,
   377.
 Stovstrup, Fredericia Landsogn
   203.
 Strandby S., Gislum H. 238.
 Strandbygaard, Skodborg H. 499.
 Strandet 315.
 Strandinger 1—20, 97 ff.
 Strandret 1, 20.
 Strich, Bodil 407.
 Stubbekøbing 441—43.
 Stubberup, Hornum H. 493.
 Studsdal, Tavlov S. 202.
 Studsgaard, Biskop 39.
 Stygge, Enevold, til Todbøl 504
   — Mourids 507. — Niels,
   Biskop 305, 497, 500.
 Stændervisen 150—55.
 Støtrup, Farsø S. 217, 219, 223—
   24, 231—32, 234, 239—40.
 Støttrup, Anders, Lauritz, Morten
   og Niels 217—91. — Anne
   Marie 233—35. — Anne Marie
   265—77. — Mette Cathrine
   265—77.
 Sudergaard, Tørring S. 95.
 Suderkrog, S. Vejrup S. 476.
 Sund (Stralsund) 5, 8, 10.
 Sundelius, Ericus 98.
 Sunds S. 458.
 Surhaage, Brørup S. 480.
 Svejstrup, Dover S. 180.
 Sweistrup, Christen 403.
 Svend, Bisp i Børglum 487, 494
   —95.
 Svendsen, Lars, Husmand 513—
   17. — Søren, Præst i Vraa
   502—03.
 Svinholt, Skærup S. 199, 205.
 Svinsager, Fruering S. 183.
 Sværdfejer, Povl, i Viborg 338—
   40, 377.
 Sylt 14.
 Sæby 497.
 Søballe, Venge S. 179.
 Søbjerg, Vor H. 176.
 Søborg, N. N., Skovrider 160.
 Søby S., Gern H. 190. — Søby-
   gaard 190, 192.
 Søften S, 404, 417.
 Søgaard, Vamdrup S. 208.
 Søholmegaard, Tavlov S. 202.
 Sølling, Provst 458, 462, 464,
   467, 474, 478.

- Sømose, Vinding S. 165.
 Sønderbjerger, Viuf S. 196.
 »Sønderbohaver«, Gern H. 191.
 Sønderby, Jetsmark S. 301.
 Sønderbæk S. 325, 374.
 Sønderhede, Bryrup S. 168.
 Sønderlund, Chr. 42—43.
 Søndermølle ved Viborg 338.
 Sønderteglgaard 57.
 »Sørehild«, Gern S. 189.
 Sørensen, Konsumtionsforvalter
 510. — Prokurator 155. —
 Erik, Præst 149. — Niels,
 Præst i Børglum 505. — Peder,
 Borgmester i Viborg 339.
- Taaning S., Vor H. 173.
 Taarnskytte, Anne 485, 493, 499.
 — Christen Jensen 485, 487—
 93, 498, 502—04. — Jens
 Pedersen 485, 487, 493—95,
 504. — Johan Jensen 485,
 487—88, 493, 506. — Kirsten
 485, 493. — Lars Johansen
 485, 488, 493—97, 506. —
 Steffen Christensen 485, 493,
 503.
- Taars S. 488.
 Taarup, Tavlov S. 202.
 Taastrup, Harlev S. 178.
 Tammestrup, Ovsted S. 173, 175.
 Tanderup 331.
 Tandholt, Sest S. 206.
 Tang, Højen S. 199.
 Tastum, Fjends H. 327—29, 348.
 Tavlov S. 202.
 Tebstrup, Ovsted S. 173, 175—
 76.
 Tem S. 159, 167, 184—86.
 Tendrup, Hundslund S. 175.
- Terndrup, Forvalter 152.
 Terp, Kovsted S. 160.
 Terpagergaard 415.
 Tetens, Biskop 29—31, 36. —
 Henrik, Byfoged 44.
 Thanck, Lieutenant 436. —
 Præst 434—38.
 Theill, Konsumtionsforvalter 509
 —30.
 Thestrup, Chr. S., Herredsfoged
 224, 235, 238, 265, 275.
 Theuffel, østerrigsk Friherre 143.
 Thielau, Godsejer i Schlesien
 295—97.
 Thiset, Arkivar 484.
 Thisted 91, 94, 105, 152, 293,
 303—08, 372, 531—32.
 Thode, Kersten 20.
 Thomsen, Anders, Væbner 501.
 — Jens (1574) 507. — Jens,
 Væbner 492. — Søren, Hede-
 rider 159—60.
 Thomson, Mathis, i Aarhus 381.
 Thonbo, A. Jensen 28.
 Thonhausen, Friherre af 143.
 Thorsen, Niels 493. — Oluf, i
 Gammelgaard 331, 336.
 Thorn 11, 14.
 Thorup S., Han H. 93.
 Thott, Jakob Axelsen 8.
 Thoustrup, Andreas, Præst 396.
 — Kuud, Præst 396.
 Thy 53, 91—93.
 Thyholm 23.
 Tidemand, Anders 494.
 Tilst S. 397.
 Tim S. 22. — Timgaard 16, 154.
 Tirsbæk 25, 27.
 Tise, Sønder 363—70, 378.
 Tislum, Hørmested S. 504.

- Thisted S., Gislum H. 238.
 Tjele 352.
 Tjustrup S. 430—31.
 Tjæreby S., Flakkebjerg H. 434.
 Todbøl 504.
 Toer, Sidsel 369.
 Tofte, Vidstrup S. 494, 503.
 Toldergaarden i Skagen 103, 109
 —10, 137—38.
 Tolm, Herslev S. 195.
 Tolstrup, Næsborg S. 34, 44. —
 Tem S. 167, 185. — Vor H.
 175—76.
 Tordrup, Gunderup S. 488.
 Tordsøn, Anders, i Krogsgaard
 301.
 Torm, E. J., Politimester 263,
 270.
 Tornby S. 504, 533.
 Tornekran, Niels Mikkelsen 507.
 Torning S., Lysgaard H. 148—
 49, 293, 332.
 Tornvraa, Vorladegaard S. 174.
 Torp, Bredstrup S. 203. — Resen
 S. 331—34.
 Torskovmølle, Harlev S. 183.
 Torstedlund 493.
 Toulstrup (?), Blære S. 489.
 Tovstrup, Dallerup S. 171.
 Tranders, Nørre 90. — Sønder
 488.
 Trandum, Sevel S. 335, 340. —
 Trandum Skovgaard 332.
 Trangaard, Linaa S. 187.
 Trebrønds Mølle, Skivholme S.
 183.
 Trelund, Familie 423. — E.,
 Landsdommer 221. — Johan-
 nes, Biskop 222, 226, 229, 232,
 249.
 Treschow, Gerhard 229. — Jo-
 hannes 229—30, 236, 265—66.
 Treu, Præst i Vorbasse 447,
 460, 467.
 Trindelen 18, 100.
 Tripolis 147.
 Troelstrup, Tønning S. 163—64.
 Troldbjer, Skanderup S. 190.
 Tronier, Wulf Christopher 444.
 True, Brabrand S. 395.
 True, Jesper Sørensen 154.
 »Truedbjerg«, Ørridslev S. 176.
 Trust, Tvillum S. 189.
 Trustrup, Hundslund S. 175.
 »Træ Hallen«, Vor H. 176.
 Træden S. 161.
 »Træhøjs Mose«, Gern S. 189.
 Trælle, Vejlbjby S. 204.
 Tue Mølle (?), Vor H. 176.
 Tulstrup S., Gern H. 168.
 »Tungeluns Aa«, Gern H. 191.
 Tved (?) 489.
 Tveden 493, 504.
 Tvilstedgaard, Jetsmark S. 301.
 Tvillum S. 188—89, 536.
 Tvingstrup, Ørridslev S. 176.
 Tyborøn 531.
 Tychonius, Stiftsprovst 221—22,
 225—26, 236, 248—51, 260,
 264, 304, 373—74, 422—23.
 Tyklund, Vrad S. 168.
 Tykskov, Ugilt S. 505.
 Tyrrestrup, Søvind S. 175—76.
 Tyrsting H. 161—68.
 Tyveskjul, Taaning S. 173.
 Tyvkær, Smidstrup S. 195, 205.
 »Taschenwad«, Egtved S. 201.
 Tødso S. 54.
 Tøgersen, Lars, Borgmester 500.
 Tømmerby, Tem S. 186.

- Tønder 409, 476.
 Tønning S., Tyrsting H. 163.
 Tørring S., Skodborg H. 95. —
 Tulstrup S. 169.
 Tøstesen, Møller 153.
- Ugilt S. 484—89, 492—94, 501,
 504—06.
 Uhlhøj, Grædstrup S. 168.
 Ullerup S., Elbo H. 203.
 Ullerupgaard 504.
 Ulstrup, Vinding S. 166.
 Underbjerg, Lomborg S. 95.
 Ure. Hover S. 200. — Lejrskov S.
 209.
 Urne, Folmer 485, 507.
 Ursin, Præst 37.
 Ustrup, Hylke S. 172.
 Utfalz, Joachim 98.
 Utoft, Grindsted S. 212.
- Vaabensholm 162.
 Vaadde, Ikast S. 331, 333, 335.
 Vaar, Farstrup S. 41.
 Vadsted, Søby S. 190.
 Vadum, Lime S. 86.
 Valdemar Atterdag 2—6.
 ›Vallen‹ 100.
 Valsted, Sebber S. 40,
 Vamdrup S. 208.
 Vammen S. 349—52, 355, 358.
 Wandall, Præst i Vorbasse 477—
 78.
 Vandamme, fransk General 295.
 Vandborg, Jens 55.
 Vangved, Voel S. 188—89.
 Warburg, Dan. 41.
 Varde Landsogn 417.
 Warming, Præst i Egtved 451—
 56. — Stænderdeputeret 155.
- Vedbygaard 416.
 Wedege, Ingeborg Kirstine 397.
 Wedel, Præst 427. — L. M. 23.
 Wedel-Frijs, Erhard 416. —
 Christine Sophie 416.
 Wedelslund 177.
 Vedslet S., Vor H. 172, 176, 536.
 Wegener 153.
 Weidemann, Henrik, Skipper 18.
 Vejbyvad 484, 536.
 Vejen 211, 458.
 Vejgaard, Vorbasse S. 475, 481
 —82.
 ›Vejl Mose‹, Gern S. 189.
 ›Vejl Skov‹, Smidstrup S. 195.
 Vejlbjby S., Hasle H. 391—92. —
 Elbo H. 204.
 Vejle 25, 199, 200, 243.
 Vellev S. 489.
 Velling, Bryrup S. 166. — Smid-
 strup S. 199, 205.
 Vellemsgaard, Haasum S. 493.
 499.
 Vendelbo, Christen 487.
 Venge S. 171, 179.
 Verst S. 210, 477, 482.
 Vesløgsgaard 496.
 Westen, Jens Baar v. 35.
 Vesteni, Lasse Thommesen 489.
 — Stig 493.
 Vesterby, Ødsted S. 198.
 Vesterbolle S. 31.
 Vestereng, Tilst S. 400.
 Westergaard, C., Prokurator i
 Aarhus 381. — Niels, Skov-
 foged 187.
 Vesterstrand 533.
 Vesterved, Voel S. 188.
 Vestervig Kloster 306.
 Westphael, Mathæus 12.

- Whitte, Familie 423.
- Viborg 56, 75, 76, 148—52, 220
—82, 293, 315—21, 338—39,
342, 355—56, 377, 423, 489,
494—96, 533—34.
- Vidstrup, Vester 488.
- Viffert, Baltser Maltesen 507. —
Joen Mogensen 502. — Joen
Viffertsen 485, 489, 492—500,
504. — Johanne Mogensdatter
485, 502, 505—07. — Kirsten
485. — Lars Viffertsen 493,
496. — Mogens Joenssen 485,
498, 501.
- Vildtbaner 156 ff.
- Vilhelmsborg 245.
- Vilholt, Vissing S. 165.
- Villadsen, Jep 331.
- Willemoes, Herredsfoged 75—76,
82, 84—85.
- Villerup, Skallerup S. 484, 486,
498.
- Williamsborg 25—26.
- Villumdatter, Anne 407.
- Wilse, J. N. 23.
- Vilsted S. 45.
- Vilstrup S., Brusk H. 195. —
Nørre, Skibet S. 200, 202.
- Vilstrup, C. N., Præst i Vorbasse
482.
- Windfeldt, Præst i Torning 293.
- Vinding S., Holmans H. 205. —
Tyrsting H. 161, 165.
- Winding, Poul Pedersen, Præst
31.
- Vindum 506.
- Vingsted Mølle, Bredsten S. 202.
- Winschoten i Holland 385.
- Vinter, Jens 173.
- Winther, Peder 154.
- Vippack, Helene Elisabeth v.
297.
- Virklund, Tem S. 184—86.
- Visborg 495.
- Viskum 506.
- Vissing S., Tyrsting H. 164. —
Venge S. 171, 179.
- Wissing, Martha Elisabeth 390.
- Vissingkloster 164—65.
- Visteses, Mikkell, Sognedegn 331
—35, 349, 377.
- Wistofts Gaard i Aarhus 388.
- With, Herredsfoged 150—55.
- Vittrup, Lindknud S. 211.
- Wittrup, Michel, Præst 238.
- Vitved S. 182.
- Witzegaard, Kindertofte S. 432.
- Viuf S. 196.
- Vium S. 23.
- Wismar 11, 19.
- Voel S., Gern H. 188, 536.
- Vognkarls, Inger 350—58, 377.
- Vognsen, Anne Vognsdatter 488.
— Jens Pedersen 485, 495. —
Jep 488—89. — Jesper Thord-
sen 504. — Johanne 495. —
Karen Jensdatter 485, 495,
498, 501, 503—04. — Marine
Vognsdatter 488. — Morten
Nielsen 485, 489—92. — Peder
Matisen 485, 495. — Thomas
Thordsen 497. — Thord
Thomsen 488, 492—93. —
Vogn Jepsen 488. — Vogn
Mortensen 497. — Vogn
Pedersen 504—05.
- Vognsild S., Gislum H. 238, 242,
278.
- Volling S. 77.
- Volso Bæk, Vissing S. 165.

- Wonsild (?) 396.
 Vor H. 172—76.
 Vorbasse S. 210, 212, 425, 441—82.
 Vorde S., Nørlyng H. 356.
 Worm, Præst i Ørum 27. — Jakob, Præst 422. — Jens, Rektor i Aarhus 405, 422. — Oluf, Rektor i Horsens 27, 56.
 Vork, Egtved S. 198, 202.
 Vorladegaard S. 174.
 Vorres, Karen i Viborg 316—17.
 Vraa S. 502. — Lejrskov S. 209. — Pederstrup S. 351, 358.
 Vrandrup, Sest S. 207. — Hovgaard 207.
 Vrejlev S., 493, 497, 502. — Kloster 488, 492, 494, 499, 504.
 Vridsted S. 334.
 Vrold, Skanderup S. 181.
 Vuillot, Overinspektør 196.
 Wulff, D. H., Overlærer 423.
 Wædelée, Præst 431.
 Værebro, Øvre 426.
 Vævers, Maren 332, 335, 377.
 Wøldike, Andreas, Biskop 236, 245—74.
 Ydeholt 506.
 Yderup, Brabrand S. 395.
 Yderup, Peder Lavesen 395.
 Yding S., Vor H. 174—75.
 Zamoiski, Storkansler 143—44.
 Zborovski, Andreas 143.
 Zepelin, Skovrider 159.
 Zinzendorf, Greve 276.
 Zölner, H. P., Skovrider 172.
 Æbeltoft 383.
 Ætlose, Tønning S. 164.
 Ødekirkehuse, Lundum S. 175.
 Ødsted S., Jerlev H. 198.
 Ødstedgaard, Bredstrup S. 203.
 Øhrn, Hans 116, 123, 133.
 Økloster 497.
 Øllgaard, Biskop 65, 79, 153.
 Ølsted S., Hatting H. 34. — V. Lisbjerg H. 405.
 Ørridslev S., Vor H. 172, 175—76.
 Ørskov, Ørridslev S. 175—76.
 Ørlevkloster 330.
 Ørsted, A. S. 152, 522—23.
 Ørum S., Bjerger H. 27. — Fjends H. 315—16, 330, 347, 377. — Hassing H. 91—92. — Sønderlyng H. 57.
 Ørumgaard, Fjends H. 315.
 Østergaard i Linderum 504—05. — Vellev S. 489.
 Østrup, Saltum S. 301.

Fortegnelse

over

det jyske historisk-topografiske Selskabs Medlemmer

1910

- Aakjær, J., Forfatter, Jenle pr. Jebjerg.
Alkærsig, Søren, Højskolelærer, Vinding.
Alsted, J., Cand. mag., Vejle.
Andersen, Præst, Nørre Alslev.
Andersen, R., Landinspektør, Viborg.
Andersen, R. C., Rentier, Villa Pax, Randers.
Arntzen, L., Højesteretssagfører, Kbhvn.
Baagøe, Cand. theol., Højskolelærer, Testrup.
Bang, Gustav, Dr. phil., Kbhvn.
Bay, Hans, Brandinspektør, Hobro.
Bech, Axel, Læge, Kbhvn.
Becker, E., Sognepræst, Dronninglund.
Berg, O. J., Frederikshavn.
Berthelsen, Jørgen, Direktør, Aalborg.
Bidstrup, Jul., Registratør i Rigsarkivet, Kbhvn.
Bjerge, Povl, Højskolelærer, Askov.
Boss, V., Herredsfuldægtig, Hjørring.
Brandorff, Købmand, Kolding.
Broberg, Carl, Grosserer, Kbhvn.
Bruun, Daniel, Kaptejn, Hellerup.
Bryndum, A. E., Cand. jur., Silkeborg.

- Brønnum, Forpagter, Gudumlund.
 Buck, Godsejer, Faarupgaard.
 Bøttiger, Præst, Vester Skjerninge.
Carlsen, Frøken, Gl. Køgegaard.
 Carstens, P. A., Fabrikdirektør, Aalborg.
 Carøe, K., Kredslæge, Kbhvn.
 Christensen, Chr., Cand. jur., Kbhvn.
 Christensen, Severin, Lærer, Skjoldborg.
 Christensen, Villads, Dr. phil., Raadstuearkivar, Kbhvn.
 Medlem af Bestyrelsen.
 Christensen, W., Dr. phil., Arkivsekretær, Kbhvn.
 Clausen, C. C., Stenograf i Rigsdagen, Kbhvn.
 Clausen, Chr. H., Kancelliraad, Holsted.
 la Cour, Cand. mag., Lyngby.
Dahl, Kammerherreinde, Moesgaard.
 Dam, Emil, Redaktør, Kbhvn.
 Danneskjold-Samsøe, Lensgreve, Brattingsborg.
 Dragsted, Postmester, Frederikshavn.
 Døcker, J., Proprietær, Rørbækhovgaard.
Eliassen, P., Journalist, Kolding.
 Elmenhoff, Redaktør, Randers.
 Erslev, Kr., Professor, Dr. phil., Kbhvn.
 Estrup, Godsejer, Skafføgaard.
 Estrup, Hofjægermester, Ormstrup.
 Estrup, J., Cand. theol., Kbhvn.
Fausbøll, Th. Hauch, Redaktør, Kbhvn.
 Feilberg, Dr. phil., Askov.
 Ferslev, Herredsfoged, Kolding.
 Fløe, Justitsraad, Vostrup.
 Fridericia, J. A., Professor, Dr. phil., Kbhvn.
 Friis, F., Herredsfoged, Holsted.
 Friis, J. Lønborg, Tandlæge, Hjørring.
Gad, L. F., Sognepræst, Dalsgaard.
 Gamst, Direktør, Kbhvn.
 Garde, Godsforvalter, Samsø.
 Glud, Cand. jur., Fuldmægtig, Nykøbing F.
 Grüner, Højesteretsassessor, Kbhvn.
 Gynther, Murermester, Kolding.
Halling, A., Sanitäts Rath, Dr., Glückstadt.
 Hansen, C. B. V., Etatsraad, Hellerup.

- Hansen, H., Apoteker, Hobro.
 Hansen, Holger, Cand. mag., Arkivassistent, Kbhvn.
 Hansen, H. P., Konservator, Høling pr. Herning.
 Hansen, J., Præst, Husby.
 Hansen, Johan P., Kbmnd., Aalborg.
 Hansen, K., Statskonsulent, Lyngby.
 Hansen, S., Cand. mag., Vejle.
 Hansen, Tage, Professor, Overlæge, Aarhus.
 Harbou, Oberst, Helsingør.
 Harder, Justitsraad, Kbhvn.
 Heiberg, Stiftsfysikus, Dr. med., Viborg.
 Heise, Rektor, Dr. phil., Hellerup. Medlem af Bestyrelsen.
 Hiort-Lorentzen, Etatsraad, Roskilde.
 Husum, Jul., Vejassistent, Dangaard, Faarup.
 Hvalsøe, Grosserer, Kbhvn.
 Hvass, Cand. jur., Herning.
 Hvass, Anders, Overretssagf., Kbhvn.
 Høst, Enkefrue, Kbhvn.
Jacobsen, L., Boghandler, Randers.
 Jakobsen, Anton, Redaktionssekretær, Sæby.
 Jantzen, Præst, Gentofte.
 Jensen, Distriktslæge, Fanø.
 Jensen, A., Præst, Ølsted.
 Jensen, Chr. Axel, Cand. mag., Kbhvn.
 Jensen, J. P. J., Sognepræst, Harridslev.
 Jensen-Malle, J. H., Købmand, Astrup.
 Jørgensen, Lærer, Aalborg.
 Jørgensen, Chr., Bankbestyrer, Nykøbing F.
Kau, H., Sognepræst, Gadbjerg.
 Kier, Overretsprokurator, Aarhus.
 Kiilgaard, Carl, Arkitekt, Stormfri pr. Hammel.
 Kirketerp, Højesteretsassessor, Kbhvn.
 Klitgaard, C., Postekspedient, Aalborg.
 Knudsen, Fr., Overretssagfører, Vejle.
 Kristensen, Martin, Seminarieførstander, Gedved.
 Kristensen, H. P., Kommuelærer, Kbhvn.
Lassen, Læge, Randers.
 Lassen, C. F., Kbhvn.
 Lassen, Rudolph, Sagfører, Fjerritslev.
 Lautrup, C., Overretsassessor, Kbhvn.

- Lautrup, Otto, Proprietær, Estrup.
 de Lichtenberg, Frue, Lundskovgaard pr. Trustrup.
 Lindholm, Povl, Lærer, Aagaard.
 Lund, Frue, Bernstorff Ladegaard.
 Lund, Thorvald, Sagfører, Kbhvn.
 Lundsten, Præst, Holeby.
Mackeprang, M., Dr. phil., Kbhvn.
 Madsen, H. J., Proprietær, Lundgaard.
 Madsen, P., Lærer, Hallund.
 Mansa, Godsejer, Sø.
 Marcussen, Cand. phil., Lieutenant, Tersløse.
 Messerschmidt, Landinspektør, Nørre Sundby.
 Meyer, Professor, Würzburg.
 Møllerup, Museumsdirektør, Dr. phil., Kbhvn.
 Moltke, Lensgreve, Bregentved.
 Møller, Sagfører, Randers.
 Møller, Præst, Kærum.
 Møller, Bagermester, Aarhus.
 Møller, Fr., Lærer, Solbjerg pr. Bælum.
 Møller, Theodor, Præst, Birkerød.
Neergaard, Carl, Museumsinspektør, Kbhvn.
 Nellesmann, Højesteretsadvokat, Kbhvn.
 Nielsen, M. H., Sognepræst, Kvong.
 Nielsen, V., Postkontrollør, Vejle.
 Nissen, Sognepræst, Brørup.
 Nutzhorn, Cand. theol., Askov.
 Nygård, S., Cand. mag., Arkivassistent, Viborg. Medlem af
 Bestyrelsen.
 Nyrop, C., Professor, Kbhvn.
 Nørregaard, K., Læge. Kbhvn.
Olesen, Sagfører, Nørre Sundby.
 Olesen-Husted, Lærer, Grinderslev.
 Olrik, Axel, Dr. phil., Kbhvn.
 Olrik, H., Professor, Kbhvn.
 Olsen, Overlærer, Varde.
Panum, J., Godsforvalter, Birkelse.
 Pedersen, Chr., Kommunelærer, Viborg.
 Pedersen, Henrik, Cand. mag., Kbhvn.
 Pedersen, O. H., Sognepræst, Gimming.
 Pedersen, P. Storgaard, Lærer, He.

Petersen, Apoteker, Kbhvn.
 Petersen, A. S., Gartner, Kolding.
 Petersen, Carl S., Underbibliothekar, Kbhvn.
 Petersen, Cornelius, Lærer, Odder.
 Petersen, J., Bankdirektør, Vejle.
 Pontoppidan, A., Constantinsborg.
 Prip, Præst, Ourø.
Rasmussen, E., Bankkasserer, Vejle.
 Rasmussen, R. A., Sognepræst, Sønder Kongerslev.
 Rasmussen, Thorlund, Kordegn, Silkeborg.
 Raunkiær, C., Cand. mag., Blide pr. Ballerup.
 Riber, Præst, Sæby.
 Richter, Præst, Vejen.
 Rørdam, Præst, Dr. phil., Lyngby.
Saxild, Landsarkivar, Viborg.
 Scavenius, Godsejer, Voergaard.
 Schildenske Fideikommiss, Besidderen af.
 Schiøtt, F. H. G., Cand. polit., Kbhvn.
 Schou, Glarmester, Aalborg.
 Schoug, Overretssagfører, Hurup.
 Schütte, Th., Godsejer, Bygholm.
 Schøller, Jægermester, Margaard.
 Secher, V. A., Rigsarkivar, Dr. jur., Kbhvn.
 Sehested, K., Godsejer, Kammerherre, Kbhvn.
 Simony, Amtmand, Thisted.
 Slott-Møller, Frue, Kbhvn.
 Spandet, P. J. N., Sognepræst, Hjortlund.
 Steenstrup, Johannes, Professor, Dr. jur., Kbhvn.
 Steenstrup, K. J. V., Dr. phil., Kbhvn.
 Steffensen, Generalavditør, Kbhvn.
 Stemann, Stiftamtmand, Ribe.
 Stenholm, Tandlæge, Aalborg.
 Strøyberg, Apoteker, Aalborg.
 Søegaard, Oberstlieutenant, Kbhvn.
 Sørensen, Enkefrue, Irup.
Termansen, C. N., Købmand, Ribe.
 Thiset, A., Arkivar, Kbhvn.
 Thomle, Arkivar, Kristiania.
 Thorsen, P. K., Cand. mag., Ballerup.
 Thygesen, P., Konsul, Randers.

Tilemann, Godsforvalter, Mosager.
 Tillge, Holger, Boghandler, Kbhvn.
 Toft, Sagfører, Pandrup.
 Troels-Lund, Professor, Dr. phil., Kbhvn.
Valeur, Frue, Nørrevosborg.
Wandall, Bertram, Købmand, Aarhus.
 Wassard, T., Toldkontrollør, Horsens.
 Weitemeyer, Professor, Kbhvn.
 Wimmer, Professor, Kbhvn.
 Winge, Overfører, Kraglund.
 Winther, C., Overretssagfører, Kbhvn.
 Wulff, A. H., Mægler, Kbhvn.
 Wulff, Johanne, Frk., Kraglund.
Zahn, Prokurator, Kolding.

Aalborg historiske Museum.
 — Byraadets Bibliothek.
 — Stiftsbibliotheket.
 Aarhus Kathedralskole.
 Askov Højskole.
 Bergens Museums Bibliothek.
 Frederiksborg lærde Skole.
 Göteborg Stadsbibliothek.
 Herlufsholms Skoles Bibliothek.
 Hobro Borgerforening.
 Horsens lærde Skole.
 Jelling Seminarium.
 Kolding Herreds Landboforening.
 Kristiania: Rigsarkivet.
 — Universitetet.
 København: Læseselskabet Athenæum.
 — Garnisonsbibliotheket.
 — Genealogisk Institut.
 — Generalstabens topografiske Afdeling.
 — Krigsministeriets Arkiv.
 — Landbohøjskolens Bibliothek.
 — Nationalmuseets Arkiv.
 — Landsarkivet.
 — Raadhusbibliotheket.

- København: Rigsarkivet.
 — Rigsdagens Bogsamling.
 — Studenterforeningen.
 Lunds Universitets Bibliothek.
 Nykøbing p. F. Kathedralskole.
 Odense: Kathedralskolen.
 — Landsarkivet.
 — Fyns Stifts Læseforening.
 — Fyns Stiftsbibliothek.
 Randers Museum.
 — lærde Skole.
 Ranum Seminarium.
 Ribe Kathedralskole.
 Sorø Akademis Bibliothek.
 Stockholm: Det kgl. Bibliothek.
 Strassburg: Kaiserliche Universitäts Bibliothek.
 Thisted Museum.
 Trondhjem: Kgl. norske Videnskabs Selskab.
 Upsala Universitets Bibliothek.
 Vejle Forskoleseminarium.
 Bibliotheket for Vejle By og Amt.
 Viborg Kathedralskole.
 — Landsarkivet.

Medlemsantallet er 240.

